

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via http://books.google.com

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN OVERIJSSEL.

't Stadthuis te Zwol.

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN OVERIJSSEL,

UITGEGEVEN DOOR

Mr. J. I. VAN DOORNINCK,

Archivaris van Overijssel,

EN

Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK,

Archivaris van Kampen.

DERDE DEEL.

ZWOLLE,

DE ERVEN J. J. TIJL

1876.

Nith 3540.10

Harvard College Library
Oct. 11, 1924
Gift of
Prof. A. C. Coolidge

INHOUD.

	BLZ.
Het album amicorum van Marcus Gualtherus, 1593—1649 1,	89
Het Zwolsche stadhuis	33
Geschiedkundige aanteekeningen betrekkelijk Ootmarsum	67
Sprokkels, geraapt in de St. Plechem te Oldenzaal .	79
Markeregt. — De begrafenis	83
Apotheker te Zwolle, 1441	85
Naamsverandering, 1467	86
Het verliezen van zegels	87
Album-inschriften van eenige Overijsselaars	110
De landregten van Overijssel I.	114
Fransche uitgewekenen	128
Stads zilverwerk van Kampen	141
Geschenk van reliquien door een Kamper monnik, 1478	151
Mr. W. H. Cost Jordens	155
Het gerigt van disperatie	160
Pruikenbelasting te Kampen, 1702	163
Brief van Jean François Le Petit aan de stad Kampen	166

BLZ.

Koningsprebende in het Stift ter Hunnep . . 168, 352

Memorie der ouderlingen en diakenen te Deventer over de bestemming der geestelijke en kerkelijke goederen, 1581 . . . . 169, 265

Aanteekeningen uit het oude strafregt 218

Oude maten en gewigten 243

Aanteekeningen uit Sinodale acten nopens de roomsch-catholieken, 1593 — 1600 246

Oude regerings-gebruiken te Deventer, III—V . . . 249

Bijvoegsel 267

Verordening omtrent de touwslagers te Kampen 1418 259

Schade door Giathoorn geleden wegens 't beleg van Steenwijk, 1592 . . , ... 262

Parlementaire vormen van een ingeland tegen den dijkgraaf van Mastenbroek, 1539 263

Het Overijsselsch 264

Almissers ordeninge der stadt Deventer 281

Brieven van Joannes Tollius uit het leger der geallieerden in Fransch Vlaanderen, 1710 299

Tweede bijdrage tot een Overijsselsch wapenboek . . . 315

Predikantsberoeping te Ootmarsum 341

— — — —

ERRATA.

Bl.	68	r.	5	v. b.	staat:	Maurits	lees: Mauritz
〃	68	〃	10	〃 o.	〃	ende jn allen steden lees: ende jn alles genyeten heure oude priuilegiën, oock jn allen steden	
〃	72	〃	16	〃 〃	〃	Shildthuisz lees: Schildthuisz	
〃	74	〃	8	〃 b.	〃	Egidus	〃 Egidius

HET ALBUM AMICORUM

VAN MARCUS GUALTHERUS, 1593—1649.

Onder de personen in ons vaderland die het duur hebben moeten bekoopen, dat ze zich in de dagen toen „Gommer en Armijn ten hoof, dongen om het waar geloof", aan den kant der Remonstranten schaarden, behoorde ook Marcus Wolffgang Gualtherus, destijds rector der latijnsche school te Kampen.

Als bouwstoffe voor eene levensgeschiedenis van dezen merkwaardigen persoon, deel ik hier mede zijn album amicorum dat mij daartoe door een van 's mans afstammelingen, mijn vriend den heer Dr D. Lubach, inspecteur van 't Geneeskundig staatstoezicht, welwillend werd afgestaan.

Zijn levensgeschiedenis zal ik hier niet behandelen, maar alleen een enkel woord over zijn leven aan de mededeeling doen voorafgaan.

Gualtherus werd in het laatst der 16^e eeuw geboren te Weinheim in den beneden-Paltz, op ongeveer twee mijlen afstands van Heidelberg. Zijn vader was Franciscus Gualtherus; wie zijn moeder was is mij onbekend.

In 1595 bevond hij zich te Zweibrücken en in 1596 te Hornbach in de Paltz en bezocht daar de latijnsche scholen, die hij in 1595 verliet, om te Heidelberg te gaan studeeren, waar hij tot 1604 vertoefde.

Den 7^en December 1604 werd hij te Kampen benoemd tot rector der latijnsche school, in de plaats van Henricus Strombergh, die wegens dronkenschap en wangedrag was ontslagen.

Voorloopig luidde zijn aanstelling voor een jaar, op een jaarlijks tractement van 250 Car. guldens en aandeel in 't minerval. Hij zou op groote vastelavond van dat jaar in dienst treden, en tegen Paschen van 't volgende jaar vrij woning erlangen.

Den 4[en] October 1606 werd hij voor drie jaren tot rector aangesteld op 400 Car. gl. tractement, terwijl in 1610 zijne aanstelling vernieuwd, en het schoolgeld werd afgeschaft, in de plaats waarvan zijn tractement met 50 Car. guldens werd verhoogd en in 1615 op 500 Car. guldens werd gebracht.

Gualtherus leefde kalm en rustig te Kampen, totdat de calvinisten roerig begonnen te worden en de heillooze godsdiensttwisten en verdrukkingen der andersdenkenden een aanvang namen.

In 1617 werd door de stadsregeering, als erkenning van zijne verdiensten, aan hem en zijne kinderen nog het burgerrecht geschonken, en werd hij door den kerkeraad voor twee jaren tot ouderling verkozen, doch toen men inzag dat hij zich stellig schaarde aan den kant der remonstranten, werd hij den 18 Augustus 1619 voor de sinode te Deventer gedaagd. Hij richtte hierover een brief aan den Scriba der sinode Johannes Volcerus, predikant te Vollenhove, waarop den 20[en] Augustus zijn afzetting volgde.

Hij bleef echter in Kampen wonen, en werd in 1621 verdacht van geheime verstandhouding met de gebannen predikanten, tengevolge waarvan hij in verhoor werd genomen en op de Hagenpoort gevangen gezet. Na verloop van elf dagen ontsloeg men hem echter weder, onder voorwaarde, dat hij in zijn huis zou blijven en met niemand over het gebeurde spreken. Nadat echter eenigen tijd daarna twee hervormde predikanten nauwkeurig zijne latijnsche papieren hadden doorgesnuffeld, werd hij in Mei wederom gevangen genomen. Hij werd streng bewaakt en zelfs in boeien gesloten.

Toen hij ruim vier weken had gevangen gezeten, werd hij bij 't volgende vonnis voor altoos uit de stad gebannen:

Marcus Gualtherus.

Dewijle hij durch zijne grouwelijcke ende Goedeslasterlijcke schriften tegens Godt ende zijne Heillige woort strijdende, nijet alleene gesocht hefft den kerckelicken, maer oock den politicquen staet dezer landen in trouble te stellen, ende te renuersieren, ende die Hooge Ouericheijt neffens die Magistraet Stadt Campen te calomnieren ende opt hoochste an tho tasten. 't Welck in een landt ende stadt van goede politie nyet en can getolleriert, noch en behoert ongestrafft verbij gegaen toe worden, daer ouer haer Ed. wel befueget souden wesen hem, anderen ten exempel, naer merite tho doen straffen, maer alles bij Schepenen ende Raedt, als meer tot gratie als extreme rigeur van justitie geincliniert wesende, rippelicken ouerwoegen, ende in behoirlicke betrachtinge genoemen zijnde, Soe willen haer Ed. die verdiende straffe mi tigieren ende bannen hem demnae zijn levent lanck vuit deser Stadt, derseluer vrijheid, haere veerschepen, ende naer haer Ed. priuiligien een mijle weges int ronde, ende daer nijet wederom in tho comen bij het hoechste, doende daer beneffens behoirliche Oirvehede.

Dit is den voorsz. Marco Gualthero opte Hagenpoorte voorgelesen, ende naer gedaene Oirvehede voor ondergenoembde stockmeisteren zijner gevanckenisse entledicht.

Actum den v Junij Anno 1621.

Coram Stockmrs. { Albert Jansz Hoff.
Johan Sarisz. [1])

Dientengevolge begaf zich Gualtherus naar Elburg. De stad Kampen poogde wel het hof van Gelderland te bewegen om

[1]) Liber Caus.

hem van hier te verdrijven, doch dit gelukte haar niet. Zijne vrouw verzocht van de stadsregeering te vergeefs de papieren van haren man terug, en deze verspreide eene verklaring harer handelwijze in deze zaak getiteld: Noodighe verclaringhe van burgem. schep. ende raedt der stadt Campen, waerom haer ed. Marcum Gualtherum, gewesene rector, uyt haer ed. stadt, derselver vryheydt ende veerschepen ghebànnen hebben. Ghedr. tot Campen, by Pieter Hendrick van Wieringhen 1622. (Geteekend:) Campen 18 Febr. 1622.

In 4°. vermeld op bl. 61 van Rogge's Geschriften betr. de geschiedenis der Remonstranten.

Gualtherus schreef hiertegén een wederlegging, die hij echter nooit in 't licht gaf.

In 1622 hield Gualtherus zich in Holland op.

Waarschijnlijk in 1627 vertrok Gualtherus over Hamburg naar de nieuwe stad door Willem van den Hove en andere uitgewekene Remonstranten gesticht: Frederikstad aan den Eider. Den 26en Juli van dat jaar komt Gualtherus reeds als rector der latijnsche school aldaar voor, en in 1625 als secretaris der stad, in welke betrekking hij in 1633 een stadrecht ontwierp, dat de goedkeuring van den landvorst, den hertog van Sleeswijk Holstein, wegdroeg.

Omstreeks 1635 overleed Gualtherus te Frederikstad.

Hij gaf in het licht:

Dialogi de scholis libri duo, in quorum primo dilucide asseritur scholarum dignitas, ab antiquitate, progressu, conservatione et usu publico; altero ostenduntur partim emolumenta, partim incommoda eorum, qui in scholasticis functionibus versantur. Addita etiam in fine conjectanea quedam philologa Authore Marco Gualthero... Franicae excudebat Ulricus Dominici Balck. 1613.

In 4°. met opdracht, geteekend: „dabam e musaeo meo

XIV cal. Junii" aan de regeering van Kampen, „nec non Jano Witteno, consulari et Sallandiae quaestori." Vermeld bij Rogge, bl. 277.

Het album waarin onze Gualtherus de handteekeningen zijner vrienden zoude ontvangen, was een geschenk dat in 1593 een Engelschman, Helias Assaeus, hem vereerde, blijkens volgende inscriptie op het voorste schutblad:

Libellum hunc
amicorum futurorum
in gratiam optimi candidique
Viri Dn Fransisci Wal-
teri, filio suo optimae
Spei adolescenti Wolf-
gango Marco Wal-
tero dono
hub. vol.
dedi
Helias Assaeus Anglus
A° 1593 mense Nov.

De eerste inscripties in het album dateeren uit het jaar 1595, twee daarvan dateeren uit Weinheim, de derde is ongedateerd. Daaruit blijkt dat Gualtherus zich toenmaals nog in zijne geboorteplaats ophield. De ongedateerde inscriptie is van Hans Trap, die Gualtherus zijn „libe Vetter" noemt, de beide andere zijn van den 17en November; uit de eerste van deze beide, welke ik hier laat volgen, blijkt, dat hij toen op het punt stond om Weinheim te verlaten, ze is afkomstig van zekeren Johannes Rulizug, en vermaant den jongen Gualtherus, die er student in wordt genoemd, om zijn geloof te bewaren:

I Tim. I. v. 6.

Ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως

Militiam certare bonam ne desine, mentem
Illaesam serua, sit tua cura fides.
Kempff ritterlich, den glauben halt,
Vnnd gewissen rein in allen falt.

Ornatissimo doctissimoque D. Wolffgango Marco Walthero, studioso, fratri, scribebat discessuro, Joannes Rulizug in perpetuae amicitiae loco. Weinheimiae 17 9bris a°. 95.

De tweede afkomstig van zekeren Joannes Jonas Mulhusinus, luidt aldus:

Leges neminem in paupertate vivere, neque in anxietate mori sinunt. In Auth.: de hered. 2, coll. I.

In perpetuum amicitae vinculum haec scribebat Joannes Jonas Mulhusinus, in Weinheim, amico suo singulari Wolffgango Marco Waltero 17 Novembris a° dni 1595.

Hij schijnt toen naar Zweibrücken vertrokken te zijn, althans de twee inscripties waarmede zijn album in het volgende jaar verrijkt werd, zijn van daar gedateerd. In Februari plaatste Joannes Ulricus Cussellanus, die zich teekent Junior. Princ. Com. Pal. Ludolitterar. (wat wel beduiden zal dat hij leermeester was van Johan de Jonge Paltsgraaf op den Rijn), een latijnsch vers in het album waarin hij hem: „flos juvenculorum" noemt, en aanmoedigt om op de studie der letteren met moed en volharding zich toe te leggen. Johannes Hechlerus plaatste den 11en Februari een plaats uit Isocrates ad Demonicum over de vriendschap in het album.

De eerste inscriptie doet mij vermoeden dat Gualtherus zich destijds te Zweibrücken op de latijnsche school zal hebben bevonden. Hij schijnt daar niet lang vertoefd te hebben, en begaf zich, waarschijnlijk nog in 1596, naar Hornbach in de Paltz-Tweebruggen, waar hij ook de latijnsche scholen bezocht, en welke plaats hij in 1598 weder verliet. Aldaar teeken-

den hun naam in zijn album op den 4en November van dat jaar Martinus Gerbertshagen; Henricus Fabricius medicus en rector der school [1]); Johannes Werningius, bestuurder van het klooster te Hornbach; Johannes Hubertus Sturtz, die er o. a. bijvoegt dat Gualtherus naar Heidelberg vertrok, hij noemt hem nl. „contubernalis amicissimus Hornbaco discedens, et Heydelbergam se conferens", en voegt er o. a. het karakteristieke gezegde van Luther bij: „Ich wolt wer einem Studenten ein leidt thet dasz er kein Geldt im Jeckel hett" — en verder nog Albertus Frey Tabernaemontanus: van Berg-Zabern, eene kleine stad aan de Erlibach in de Rijnpaltz, die ook van Gualtherus zegt: „in Academiam abiens"; Bartholomeus Hexamer, predikant en hoogleeraar in de theologie te Hornbach; Johannes Sigismundus Gentersperger 4ae classis professor; en op den 5en November nog: Isaacus Cramerus Pr(esul) scholae Hornebacensis en Christianus Gervinus 3ae classis praeceptor.

In November treffen wij hem dan ook reeds te Heidelberg aan, in die maand schreef zekere Godofridus Gualtherus Silesius zijn naam in zijn album. Ofschoon hij onzen Gualtherus zijn vriend en als 't ware zijn broeder noemt, zal men deze broederschap evenwel overdrachtelijk moeten opvatten, althans mij dunkt zijne afkomst uit Silezie pleit daar voor. Dat hij evenwel geen verwant was van onzen Gualtherus zou ik niet durven beweeren; het feit dat hij het eerst te Heidelberg in zijn album teekende, duidt wel op eenige verwantschap tusschen hen.

---

[1]) Henricus Fabricius, geboren te Berg-Zabern in de Rijn-Paltz werd, na verschillende landen, o. a. ook ons vaderland bezocht te hebben, dat hij in 1572 op den Rijksdag te Spiers vertegenwoordigde, in 1577 aan 't hoofd der school te Hornbach gesteld. Hij was doctor in de wijsbegeerte en in de medicijnen en overleed in 1612.

Hij schreef de volgende inscriptie:

Chrysost.

Ὥσπερ ψυχὴ ἄνευ σώματος οὐ καλεῖται ἄνθρωπος οὐδ' αὖ σῶμα ἄνευ ψυχῆς, οὕτως οὐδὲ ἀγάπη ἀπρὸς θεὸν, ἐὰν μὴ ἔχῃ ἀκόλουθον καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην.

Eruditione ac pietate politissimo juveni, amico seu fratri dilectissimo, Dn. Wolfgango Marco Gualthero Palatino, Godofridus Gualtherus Silesius in perpetuum amicitiae vinculum adscripsit, Heydelbergae mense Novembri Anno 1598.

In dit jaar teekenden hunne namen in zijn album Johan de Jonge Paltsgraaf van Tweebruggen, zoon van Johan de Oude van Tweebruggen, geboren in 1584 en toen dus 14 jaren oud. Hij kwam aan de regeering in 1614 en overleed in 1658, zijn bijschrift luidt: Verbum domini manet in aeternum; Johan Casimir, zoon van Frederik de III of de Godvruchtige, gaf de spreuk: Pax Dei donum; Frederik Casimir, een zoon van keurvorst Lodewijk van de Palts en Elizabeth landgravin van Hessen, die later onder den naam van Frederik IV of de oprechte de regeering aanvaardde, plaatste de woorden: Benificentia et Veritas custodiunt Regem.

Philips Lodewijk graaf van Wied, zoon van Herman de I graaf van Wied, voegde bij zijn naam de spreuk: Cor regis in manu Dei.

Het schijnt dus wel dat Gualtherus reeds dadelijk bij zijne komst met deze hooggeplaatste personen in aanraking kwam.

Eene inscriptie van den beroemden Jonas Piscator, later hoogleeraar te Herborn: „Amicus certus in re incerta cernitur", en: „Sehe für dich Treu ist miszlich", besluit de inschrijvingen van dit jaar.

Uit het volgende jaar vinden wij twee inschrijvingen, een

van 26 Februari, van Jost Caspar Zimmerman, die Gualtherus zijn „freundlichen lieben Schweger" noemt, en van 28 Februari van Wilhelmus Hauprecht.

Uit 1600 dateeren de inschrijvingen van Stephanus Teokelij baro in Reigsmark; Dham Philips Knebell von Catzenellenbogen; Michael Huenor Wesolinus Ungarus; Albertus Molnar Szenciensis Ungarus; [1]) David Wincterus Reichenbachensis Silesius; Georgius Cruciger Mersburgianus Misnicus; H. Reiss Bipontinus; Bartholomaeus Agricola, (waarschijnlijk dezelfde die in 1617 een werk schreef: de officio boni Advocati), Palatinus; Christophorus Tossanus; Benignus Begius Halensis; Michael Tatar Patainus; Michael Szerdaheli Ungarus; Abraham Boguinus Heidelbergensis en Sextus Alexius Constantius Maesbacensis, allen te Heidelberg.

In 1601 teekenden in het album: Joannes Erhardus Knebell à Catzenellenbogen, zeker een broeder van den voorgaande, althans hij voert hetzelfde wapen; Ph. Casimirus Blarer à Heiersperg, Johannes Conradus Blarer à Heiersperg; Daniel Tossanus; D. Pareus; [2]) Philippus Hoffman, D. et L. L. Prof. Ordin. te Heidelberg; Daniel Nebelius, J. U. D. et Profess. te Heidelberg; Johannes Mozenbeccerus Neostadiensis; Melior Adamus; Johan Hayler, keurvorstelijke hofkeller te Heidelberg; J. G. à Leiningen J. U. D., gesproten uit een

[1]) Albertus Molnar, een geleerd Hongaar te Szentz, tusschen Presburg en Tyrnau 1 Sept. 1574 geboren. Hij was de hervormde godsdienst toegedaan en gaf o. a. in 't licht: eene herziene overzetting des bijbels in 't Hongaarsch, van de Fransche overzetting der Psalmen met de fransche melodien, een catechismus en een gebedenboek in 't Hongaarsch, verscheidene schoolboeken en een Grieksch-Hongaarsch woordenboek.

[2]) David Pareus, vermaard hervormd godgeleerde geboren te Frankenstein in Opper-Silezie 30 Dec. 1548. In 1583 werd hij hoogleeraar te Heidelberg in de Theologie aan 't collegium Sapientiae en overleed in 1622.

oud adelijk geslacht in de Paltz; Bernardus Mai Bacchiararus, collegii casemirani Heidelbergae oeconomus; Conradus Roderus; Wulffgangus Herderus, allen te Heidelberg; — Philippus Ernestus Voegelin, te Mytelleti; Georgius Rauleus; Conrad Rusz, Canzlei Verwandter te Heidelberg; Ludovicus Heckmannus, te Mytelleti; Ludwig Scheidt van Sandthausen; Wilhelmus Bernardus Bessig Heilbrunnensis; Machael Ebener, een oud adelijk geslacht in Neurenberg, Christophorus Gosmannus; Henricus Trigell Palatinus; Johannes Cunradus Hopfius Meckesheimensis Palatinus, Johannes Jacobus Avenarius; Hans Philips Bussenstenge, allen te Heidelberg; — Johannes Philippus Bohr, te Weinheim; Joannes Schonmannus; Anastasius Holtius; Abrahamus Fridericus Tabernaemontanus; Joannes Herman Cussellanus; Christmannus Röslerus Crucenacensis; Ludovicus Cleymannus Heidelbergensis; Samuel Nebelthovius, allen te Heidelberg.

In het laatst van September van dit jaar schijnt Gualtherus Heidelberg voor eenigen tijd verlaten te hebben, althans in twee inscripties van 16 September wordt hij genoemd: „amicus Heidelberga discedens".

Den 7en Juni 1602 vinden wij hem er evenwel weer, want op dien datum schreef Reinerus Bachovius Ecksius, zijn naam aldaar in zijn album, nadat op Palmdag van dat jaar Daniel Otto, die zich zijn leermeester van kindsbeen af noemt, zonder plaatsaanduiding eene inschrijving in zijn album had gedaan. Verder volgen den 30en Juni: Jacobus Fabio Inshemiensis, praetor in Neckergmund; 4 Juli: Petrus Curtenius ecclesiae Zuzenhusianae in Palatinatu, minister; 7 Juli: Conradus Rodenträger Aquisgranensis, die van Gualtherus zegt dat hij op 't punt staat naar Nederland te vertrekken: „in Belgium discedens"; 7 Juli van Abrahamus Kemedoncius te Heidelberg; van Georgius Titus te Heidelberg, zonder datum maar dade-

lijk op de voorgaande volgende; 14 Juli van Petrus Burmannus Coloniensis diaconus zu Sturmburgh; 16 Juli Godefridus Masius eccelsiastes in Guntershusen; kal. Sept. van Conrad a Ruipstenburg te Herebach; 5 Sept. van Wilhelmus Fabritius te Regiomontana; 5 Sept. Wilhelmus Lo te Hertzbach; 15 Sept. Simon Opsopaeus Collegij Casemirani regens te Heidelberg.

Men ziet hieruit dat het Gualtherus te Heidelberg niet ontbrak aan vele en aanzienlijke vrienden.

We verliezen hem thans een geheel jaar uit het oog, uit het jaar 1603 is geen enkele handteekening in het album aanwezig, wat hiervan de reden zij en waar hij zich toenmaals ophield valt moeielijk te gissen. Uit het jaar 1604 worden ook slechts twee inschrijvingen gevonden, beide zonder datum of plaatsvermelding. De eerste is van Nicolaus Sixti à Nijholt, zich noemende Scholae Marb (urgensis) studiosus. Of deze inschrijving te Marburg is geschied blijkt hieruit niet; de tweede is van L. Bannier, zeker een Kampenaar, daar de Banniers toen ter tijde zich daar ophielden, zij luidt:

Altijt gestadich
In liefde gepresen,
Heb ick eerwaardich
Mijn liefste verheven.

Gualtherus bevond zich zeker toenmaals te Kampen, want den 7en December van dat jaar werd hij, gelijk ik boven zeide, daar tot conrector der latijnsche school aangesteld.

Den 10en Februari 1605 plaatste Henricus Beilanus, predikant bij de hervormde gemeente te Blokzijl, volgend inschrift in zijn album

יהוה אל אמת:

Firmum fundamentum Dei stat
habens sigillum hoc: NOVIT
DOMINUS SUOS, discedat

igitur ab injustitia omnis, qui nomen
Domini invocat. 2 Thimoth. 2 vs. 19.
Hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.
Ornatissimo ac doctissimo
viro, juveni D. Wolffgango
Marco Walthero amico,
scribebam Henricus Beilanus,
Jesu Chri servus, 10 Februarij
a° 1605 Blockzijli.
Haec vita est messis misericordiae divinae.

Van den 21en Februari van dat jaar ontmoeten wij de beide volgende inschrijvingen:

1605 den 21en Februarij
Loyal et Constant.
Heinrich Haghen.

Anno 1605 den 21en Febr.
Pour elle i'endure.
Pellegrum Haghen.

Hendrik Hagen en Pelgrim Hagen hadden sedert 1578 reeds als leden der ridderschap zitting in de landsdagen. In 1621 verlieten beide de landsdagen, daar ze als katholieken meenden de eed op hunne admissie gesteld, niet te kunnen afleggen. Hendrik overleed waarschijnlijk in 1625, Pelgrim vóór 1629.

Lucas Langius, broeder van den predikant te Vollenhove, die straks volgt, plaatste den 22en Februari het volgende:

Nam cur tantos lubrica versat
Fortuna vices? premit insontes
Debita sceleri noxia poena,
At perversi resident celso

Mores solio, sanctaque calcant
Iniusta vice colla nocentes;
Latet obscuris condita virtus
Clara tenebris, iustusque tulit
Crimen iniqui,
Nil periuria, nil nocet ipsis
Fraus mendacij compta colore.

So gij niemandt en wilt vreesen so leert Godt vreesen, wandt die Godt vreest die en behoeft geen dinck te vreesen, en so wie Godt niet en vreest, die moet alle dingen vreesen.

Symb.: Placet alea fati.
Haec in mei memoriam
W. Marco Gualtero
amico P(osui)
Vollenhovae L. M. Q.
Lucas Langius.
7 kal. Mart. A°. 1605.

Hij werd later predikant te Oldemarkt, doch overleed reeds vóór 13 October 1619.

Daniel Hendriks schreef den zelfden dag van dat jaar deze spreuk in 't album:

Mit geluck daeraen,
Mit vrucht daervan.

Van den 23en Februari zijn de inschrijvingen van H. van Keppel Foxsz, van 1603—1615 ontvanger te Vollenhove en later tot 1638 Hoogschout te Hasselt:

Tutius est habere bonam famam quam diuitias,

en van Gerhaerdt van Hattem:

Cum bonis ambula.

Henricus L. Bannier, misschien zoon van Lambert Arents Bannier, schreef den 24en Februari:

Si deus pro nobis, quis contra nos?

Van den 26en Februari is volgende inschrijving van Jan van Steenwijk:

Justus non commouebitur.
Tandem bona causa triumphat.
Vertu se preuue en aduersité.

Dit is zeker Johan van Steenwijk ter Groeter Scheeren, gehuwd met Margaretha van Isselmuden, die vóór 6 April 1611 overleed.

Merkwaardig is volgende inschrijving, 't is n.l. een rébus:

1605 le 27 Fevrier
Nella φ δ φ ν ϱ la β.

Wat zeker zal beteekenen: Nella fidelta finera la vita, gelijk ook de daaronder staande spreuk aanwijst:

En fidelité ie fineray ma vie.
Johan van Steinwijck,
der junger.

Daar onder volgt van zijn broeder Conraet van Steenwijck:

Loyal et constant iusqu' a la mort.

Steven Wolfsen, Schout van Steenwijk en Steenwijkerwold, plaatste den 25en Dec. volgend inschrift:

In vindiciis contra tyrannos f°. 106.
Miserum est non facere omnia quae velis,
Miserius vero, velle quod non licet,
Miserrimum posse facere quod ita velis.
Il nome della libertà et tanto
galiardo, che nulla forza lo doma,
tempo alcuno non consuma, et
merito alcuno non contrapesa.
Jamais la male fortune
n'advient, qu'elle n'en aporte encore une.
Stephanus Wolphius Steenwicensium ac Steenwico
woldorum Praetor, 25 Decembris anni 1605.

Steven Wolfsen was een zoon van Mr Jan Wolfsen, huwde Anna Goris van Breda en overleed in 't laatst van 1619 of begin van 1620.

We vinden uit hetzelfde jaar 1605 nog verscheidene inschrijvingen zonder bepaalden datum, nl.:

1605
Rien sans Dieu
Volkier Sloet.

Volkier Sloet tot Oldhuis was een zoon van Barthold Sloet en Armgard van Doetinchem, hij huwde met Margriet de Vos van Steenwijk. Hij was in 1610 lid van gedeputeerden, werd 17 Maart 1624 lid der admiraliteit te Amsterdam en overleed waarschijnlijk in 1625.

De mij verloest
Is mijn troest;
Sin verwijn
Mijn gewijn.
Johan van Echten 1605.

Johan van Echten de Olde of tot Oldenborg, zoon van Jan van Echten en Geertruit Sloet, geboren 6 Maart 1540, overleden in 1619; hij was gehuwd met Evertje van Brienen en was van 1611—1619 drost van Vollenhove.

A°. 1605.
En attendant j'espere.
Johan van Echten der jongher.

Johan van Echten de jonger was de oudste zoon van den voorgaanden. Hij was tweemaal gehuwd, 1°. met Theodora van Brienen tot Rijssel en 2°. met Agnes Beninga, weduwe van Roelof van Isselmuden. Sedert 1611 had hij zitting ten landsdage en overleed waarschijnlijk in 1617.

Johannes Langius, Predikant te Vollenhove, waarschijnlijk broeder van den voorgaanden Langius, plaatste het volgende inschrift:

L. An. Seneca.

in Thyeste.

Vos quibus rector maris atque terrae
Jus dedit magnum necis atque vitae,
Ponite inflatos tumidosque vultus;
Quidquid a vobis minor extimescit,
Major hoc vobis dominus minatur.
Omne sub regno graviore regnum est.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora, lapsis.
Miscet haec illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam, rotat omne fatum.
Nemo tam divos habuit faventes,
Crastinum ut possit sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Des morgens als die Son opgaet,
En siet die werelt over,
Gebeurt het wel dat ergens staet,
Een trots hoevaerdich rover:
Maer eer die Son weer ondergaet,
En slaet neerwaerts haer ogen,
Soe siet se dat den onverlaet,
Licht gants sonder vermogen.
Haec D. Marco Gualthero amico
Vollenhovae scribebam A° 1605
Johannes Langius
Christi servus.

Van Langen overleed vóór 1625, want in dat jaar vindt men reeds gewag gemaakt van zijne weduwe Maria van Isselmuden. Hij was een zoon van den hopman Roelof van Langen en Hermanna Noortwijn.

Rycman Wolfsen plaatste nevens zijn wapen: een schild van zilver, beladen met drie merletten, twee boven, een beneden, van lazuur, gedekt met een helm, waaruit een klimmende wolf van sabel komt, volgend inschrift. Hij was uit Vollenhove geboortig, promoveerde in 1604 tot juris utriusque licentiatus te Orleans en huwde in 1613 met juffer Aaltje van Wilsum, uit Kampen. In 1633 hertrouwde hij met Geertje Everts.

Horat.:

Nil sine magno vita labore dedit mortalibus.

Pseaume 106 vs. 1.

Bien heureux qui va droitement,
Et ne fait que iustement.

Haec moribus et doctrina
ornato viro juueneni Marco
Gualtero, in signum amicitiae
et animi beneuoli reliquit,
scripsitque Rycmannus
Wolphius Zwollanus 1605.
Qui bene latuit, bene vixit.
Omne sub regno grauiore regnum est.

Van twee dames, waarschijnlijk Anna en Aelida Wolfsen, zijn deze beide inschrijvingen:

Swijch ende mijdt,
Verdraecht ende lijdt.

Anna W. Nyet sonder godt. 1605.

Anna Wolfsen was wellicht een zuster van Rykman W.

Eer voer goet
Is mijn gemoet.
Ael. W. 1605.

Jan Coops, in 1603 gehuwd met Griete Vrese en later met Anna Egberts, die in 1626 reeds was overleden en een zoon had ook Jan Coops geheeten, schreef:

Rien sans Dieu.

en Michael Bernhardi:

Salust.

Quo mihi rectius esse videtur
ingenij quam virirorum opibus
gloriam querere, et quoniam
vita ipsa qua fruimur breuis
est, memoriam nostri quam
maxime longam efficere.

Dystele ende doornen steken zeer
Maar valsche tongen noch veel meer;
Noch ist beter in distelen ende doornen baden,
Dan met valsche tongen te zijn beladen.

E. Ter Stege plaatste 't volgende:

Cic. in. Tuscul.

Bono quicquam mali evenire
non potest nec vivo nec mortuo:
nec unquam eius res a dijs
immortalibus negligentur.

Agnosce et respice.

Haec non solum moribus, verum
etiam doctrina ornato viro,
Juvenil Domino Marco Gualtero
in perpetuum amicitiae signum
exaravi.

E. ter Stege
1605.

Uit het volgende jaar 1606 komen onderscheidene inschrij-

vingen voor, en wel eerstelijk van den 6en April van Daniel Heinsius:

Doctissimo praestantissimoque viro,
D. Marco Gualthero,
benevolentiae testandae
L. M. Q. scripsi.
Lugd. Batav. CIƆDCVI
April, VI
Daniel Heinsius.

Adolf van den Ruitenborg, eenige zoon van Unico van den Ruitenborg en Johanna Mulert tot den Cranenburg, in 1619 gehuwd met Wilhelmina Arenshorst en kinderloos in 1629 overleden, plaatste den 25en Mei volgend inschrift:

Salust.

Idem velle atque idem nolle ea demum firma amicitia est. Eadem cupere, eadem odisse inter bonos amicitia, inter malos factio est,

Novel. 6 in prefat:

Bene autem universa geruntur et competenter, si rei principium fiat decens et amabile Deo.

Haec pauca tibi Doctiss. Ornatiss. Dne Wolffgange Marce Gualthere in aeternum priscae amicitiae et familiaritatis signum, lubens meritoque scripsi, Arnoldus Ruitenburch. Camp. Transis. A°. 1605, 25 Maij.

Arthur Dalennius, geneesheer der stad Kampen, schreef den 10en Sept. 't volgende:

Aut dicti aut facti cruciet tua pectora cura, Quidni
tranquillus edasque bibasque ita ut ante solebas.

homo bulla.

Haec pauca in gratiam Doctissimi
D. Marci Wolfghangi Ghualteri
scripsit Artur Dalennius Med.
ordinarius Reipub. Campensis,
10 Sept. 1606.

Zijn ambtgenoot de conrector der latijnsche school te Kampen, Johannes Engberti Hardenberg, waarschijnlijk een zoon van Lubbert van Hardenberg en, (zoo dit vermoeden juist is) in 1628 gehuwd met Josina Harinchoek, vereerde hem met deze inschrijving:

Noli peccare, nam Deus videt
Angelus adstat, Diabolus notat,
Conscientia accusat, Lex damnat,
Infernus cruciat.
Honesto ac erudito viro
Juveni D. Wolfgango
Marco Gualthero Scholae
Campensis Rectori fidelissimo, ac collegae suavissimo amicitiae ergo scripsit,
Joannes Engb. Hard. Camp.
eiusdem scholae Conrector.
Anno a partu virginis
Mariae 1606 12 Sept.
Stilo veteri 22.

Engbertus Episcopus of Bisschop, van Kampen, gehuwd met Berentjen Jans, die beide in 1610 testeeren, schreef den volgenden dag dit in 't album:

Confide recte agens
quia
Veritas temporis filia.

Memineris canis aulici.

Scripsit
Haec Egbertus Episcopus Campensis,
in perpetuam memoriam amicitiae
nostrae antehabitae.
decimo tertio die Septembris
anno 1606.

Nevens zijn wapen, bestaande uit een schild van goud beladen met een lelie van keel, gedekt met een helm, ten helmteeken voerende een lelie van keel in een krans van druiventakken met vruchten in natuurlijke kleur, plaatste de Kamper muntmeester Joannes Wyntgens den 18[en] September 't volgende:

Utendum est aetate, cito pede labitur aetas.
Haec intimo suo amico
et sincero, Wolfgango
Marco Wolthero in
sempiternam contractae
amicitae recordationem
scripsit Joannes Wijntges 18 7bris 1606.

Van Rudolf van den Clooster to der groote Weede, zoon van Wolter van den Clooster en Elisabeth van Haersolte, in 1628 aangesteld tot hoogschout van Hasselt, gehuwd met Elsabe van Glanebeek, en als hoogschout in 1638 overleden, is volgende inschrijving:

Docto ingenuoque viro juveni
D. Wolfgango Marco Waltero Rectori S. C.
Dirigit virtus generosa quae sunt
Sub globo solis, labor hanc sudatus
Gignit et praeceps iter hanc reducit
Tempore parvo.
Parta Cocyti haud abit haec lacus ad

Astra at inter fulgida nae Deorum
Possidet sedem, tenet et tenebit
Tempus ad omne.
Marce tu fulmen Themidos, Minervae
Hisce te donem tua parta virtus
Excitat. Sic perge, ferant ut alma
Astra polus te.

Haec in perpetuam amici-
tiae tesseram, non ut
voluit, sed ut potuit, ponebat
R. à Cloester ann. 1606
23 Octob. Styl. antiquo Herderw.
Per a.(rdua) a.(d) a.(stra)

Caspar Holstech, sedert de Hervorming te Kampen in 1578 predikant, schreef het volgende in het album:

Pietas habet promissiones presentis
et futuri seculi.
Omnia si perdas, famam servare memento,
Qua semel amissa postea nullus eris.

Haec pauca in gratiam doctissimi et studio-
sissimi Marci Wolfgangij Walteri,
posuit Casparus Holstechius minister
verbi dei Campis, anno 1606.

Uit het volgende jaar 1607 ontmoeten we de volgende inschrijvingen. Eerstelijk van Samuel Naeranus, zoon van Servatius Naeranus, remonstrantsch predikant:

Van Neer opwaerts
κάτωθεν ἄνω

Accepti, expensi, chartâ signantur amores
In nivea, nivei pectoris hospes amor.
Quadrata haec. Stabili verus fundamine nixus
Est amor, ut cubus firmiter usque manet

Ater qui signat succus, testatur inuri
Cordibus, ustrices exprimit ille notas.
En Marce, haud signum, sed res quam signa loquuntur
Candidus, immotus, pectori inustus amor.
Quem SANCI PHILIIQUE JOVIS tibi sacrat ad aram
Interpres fidae mentis amica manus.
Doctiss° ornatissimoque viro D. Marco
Gualtero, Scholae Campensis Rectori
vigelantissimo, Scribebam amicitiae
tesseram Samuel Naeranus
Hollandus.

Campis MDCVII
IV Idus Martias
st. nov. Vive memor memoris.

H. de Veno schreef het volgende:

1607

ἡ βασιλεία οὐρανῶν ἐν ὑμῖν.

Doctrina et pietate illustri
viro juveni D. Marco
Gualthero Palatino
Reip. Campensis Rectori
fidelissimo, dignissimo,
Memoriae et benevolentiae
ergo scripsi.
H. de Veno.

Van Arnoldus Alberti de Vries, ook Arend Alberts Vrese genoemd van Kampen, en aldaar schepen in 1613, '14 en '15 en raad in 1616, in welk jaar hij ook overleed, is dit inschrift:

Peregrinari in studijs stultum,
Peregrinari in terris commodum,
Peregrinari a salute pessimum.

Sijmb.
Fronti nulla fides.

Paucula haec ornatissimo nec
non Doctissimo juveni—viro
Domino Wolfgango Marco
Gualthero nunquam intermoriturae
amicitiae testimonium L. M. Q.
posuit Arnoldus Alberti de
Fries Campensis. 1607.

Hij huwde in Mei 1613 Machtelt Holstichs van Deventer.

Bernardus Jacobaeus van Kampen gaf het volgende eigenaardige inschrift:

Christus	via	doctrina. merito.
	veritas	promissione. complemento.
	& vita	iustificatione. sanctificatione. glorificatione.

Sunt bene coniuncti nec disiungentur amici,
Quos Deus, inque Deo copulat una fides.

Doctrina, virtute ac morum
elegantia ornatissimo viro,
D. Wolfgango Marco Gualthero
Reipub. Campens. Rectori
dignissimo, ac amico meo fidelissimo, in aeternum amicitiae
Symbolum scripsi,

Bernard. Jacobaeus Camp.
Transiss.

A°. 1607.

De laatste inschrijving van dit jaar is de volgende van

Nicolaas Brouerius. Hij leefde in 1611 nog, doch testeerde toen krank zijnde. Hij was gehuwd met Aucke Polman en had een kind Bauke.

Arnobius:

Relligio non tempore sed numine aestimanda est.

Ornatissimo juveni Wolfgango
M. Waltero, Campensium
Juventuti rectori thesin hanc,
amicitiae symbolum relinquit Campis,
Nicol. Eng. Brouerius
J. U. D. 1607.

Ernst Witten tot Wittenstein, zoon van Johan Witten en Johanna toe Boecop, in 1613 gehuwd met Ida Hagen tot Glinthuis en hertrouwd in 1627 met Josina van Armelo, overleden in 1645, plaatste 't volgende in 't album:

Per angusta ad augusta.

Je demande rien de ma vie,
Que vn bon cheval et bel amye;
Touiours l'argent quan je voudray,
Et le paradis quan je mouray.
Pour un plaisir mille douleurs.

Ornatissimo doctissimoque viro,
Domino Wolfgango Marco Gualtero scholae Campensis Rectori,
haec in perpetuam recordationis
memoriam L. M. Q. reliquit Campis,
anº. 1608. 28 Augusti,
Ernestus Witten.

De Kamper predikant Johannes van der Heyden vereerde hem in 1609 met het volgende inschrift:

χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμὶ ὅ εἰμι.

Grata superueniet quae non sperabitur hora.

Ornatissimo doctissimoque viro, iuveni D. Wolf-
Marco Gualtero urbis Campensis scholae
Rectori fidelissimo, haec in perpetuam
amicitiae memoriam scripsit Johannes
van der Heyden, Minister verbi Dei.
Campis anno 1609 20 Martij.

Laet de Heyde groyen.

Nevens zijn wapen, zijnde een schild van sabel met een paal, gedekt door een helm waaruit ter weerszijden een olifantssnuit van sabel en zilver met zeven pauweveeren, plaatste Otto Brahe:

1609

Considerate agere pluris est, quam cogitare prudenter.

Benevolentiae et memoriae ergo relinquebat Campis 1 Julij,

Otto Brahe.

Otto Brahe Axelsen was hopman eener Deensche compagnie die van 1607—1611 te Kampen in garnizoen lag. Wellicht was hij een broeder van Henrick Brahe, med. d^r^. te Leeuwarden, die vroeger ook als zoodanig te Kampen was werkzaam geweest en in 1620 aangezocht werd door den raad weêr naar Kampen over te komen.

Uit de jaren 1610 en 1611 komen geene inschrijvingen in het album voor; de eersten die men weêr ontmoet zijn van 1612 van Rudolf van Twickelo senior en junior. De eerste was schulte van Kampen en Kamperveen. Hij was gehuwd 1°. met Niclaas Kruse, bij welke hij in 1585 vier kinderen had, nl. Claes Kruse van Twickelo, Armgartken, Cathrina en Engbertgen. Bij zijne tweede vrouw, Geertruit van Ensse, had hij in 1609 vijf kinderen, jonge Rudolf, (die hier volgt) en de juffers Geertruit, Nicolau, Judith en Johanna, waarvan in 1613 nog geen een mondig was.

Bij zijn wapen, een schild van zilver beladen met een haalijzer van sabel, waaronder een jachthoorn van 't zelfde, gedekt met een helm, waarop een arendsvlucht van sabel, schreef hij:

Ad conservandam Rempublicam principiis obsta.
Principiis obsta, turbisque occurre futuris,
Sic urbs sic Praetor pace quietus eris.

O. C. P. T. P.

Reverendissimo, Clarissimo et doctissimo viro, Domino Marco Gualthero, apud Campenses P. T. Rectori, familiaritatis quam coluere ergo, scribebat in aeternam rei memoriam tuus ad aras usque.

Rodolphus a Twickeloe
Senior.

A°. 1612, 15 Januarij
Campis.

De jonge van Twickelo zijn zoontje, een leerling van Gualtherus, schreef met een krabbelige jongenshand nevens zijn wapen:

Obseruantiae quam debuere ergo, reuerendissimo, clarissimo ac doctissimo viro, Domino suo Rectori penes Campenses, fautori, omnibus modis colendissimo scribebat innocens suae scholae ad perpetuam rei memoriam tyro, junior Rodolphus a Twickeloe. Anno 1612 16 Januarij.

en bij het wapen

Spes mea Deus.
In aeternum discipulus vester et puer,
R. a Twickeloe
Campis.

Thomas Goswinus, predikant te Kampen, plaatste den 19[en] Januari 't volgende inschrift:

Solus Deus simpliciter et absolute diues,
et ditans est, qui nullo alio indiget,
Ergo sit
In silentio et spe fortitudo nostra,
Nec displicet illud
Euripidis

Οἰστέον καὶ ἐλπιστέον

Scribebat haec amico suo percharo et plurime colendo, D. Wolffgango Marco Gualtero, Rectori in schola Campensi dignissimo et vigilantissimo, Thomas Goswinus minister verbi Dei in Ecclesia Campensi:

Campis 19 Januarij
Anni 1612.

Van David Chytraeus is het volgende:

Ἄφωνον ἔργον κρεῖσσον ἀπράκτου λόγου.

Clarissimo et Doctiss. viro domino Marco Gualtero Rectori Scholae Campensis scripsi, mense Septemb. An. 1612.

David Chytraeus
S. Z. R.

Den 2en October 1612 gaf Hendricus Christophori van Kampen den volgenden pedagogischen raad, die men ook thans nog wel mag lezen en behartigen:

Adde parum parvo: teneres non obrue mentes:
Parva doce parvum, pro modulo ingenij.

Haec pauca suo semper amantissimo Wolfgango Marco Waltero Campensium rectori, scripsit et insignia adpingi curavit Henricus Christophori Campensis die 2 Octobris 1612.

Van het jaar 1614 ontmoeten we de volgende inschrijvingen.

Eerstens een anagram van Johannes Urbanus, van 1604—1624 predikant te Hattem en in laatstgemeld jaar aldaar overleden.

Annagrammatismus.

Absque labore nihil, quod sit landabile, nobis
Concessêre Dij, virtutem gloria solam
Consequit: CURA tu SURGES acer in ALTUM.

Viro doctissimo Marco Gualtero amico meo singulari, Campis rectorem scholae agenti, in amicitiae verae signum. Anno 1614, 4 Maij.

Johannes Urbanus scripsi.

Simon Episcopius de beroemde Leidsche Hoogleeraar, schreef:

Nemo unquam quidquam bonae frugis edet in ulla scientia, qui non et adspirare audet, ut possit aliquando tandem de praeceptore etiam suo iudicare. Nec facile est currere homini qui nimia religione pedes figit in vestigijs alterius, cuius potius debebat celeritatem et vigorem corporis optare et imitari quam passus numerare.

Doctissimo prudentissimoque viro D. Marco Gualthero Gymnasij Campensis Rectori et moderatori vigilantissimo, amico mihi lecto lubens m. q. hoc adfectus mei μνημόσυνον adscripsi,

Simon Episcopius S. S. Theol.
Profess. Lugd. Bataua
1614 15 Augusti.

Petrus van Zon plaatste bij zijn wapen een schild van keel beladen met een vrouwenbuste van zilver en gedekt met een helm, waaruit een klimmende eenhoorn van zilver rechts gewend, het volgende bijschrift:

Fortes fortuna iuvat.
In Domino sperans non infirmabor.

Clarissimo doctissimoque viro Domino D. Marco Gualtero, Rectori scholae Campensis in signum amicitiae scripsi, 7 Aug. 1614.

Petrus van Zon.

Johannes Kock, conrector der latijnsche school te Zwolle, schreef de volgende spreuk:

Dominus mecum quid faciat mihi homo?

Hoc tibi eruditissimo Marce, suavissimae ac nunquam, uti spero, intermoriturae amicitiae nostrae monumentum posui. Zwollae a° 1614 13 Septembr.

Johannes Kock.

Frans van Wilsum, gesproten uit het oud en aanzienlijk Kamper geslacht van dien naam, zoon van Hendrik van Wilsum, in 1599 reeds overleden en van Anna ter Bruggen, die toen nog leefde, die een broeder Henrick en twee zusters Alijdt en Grete had, (in 1597 waren allen nog onmondig) voegde bij zijn wapen een schild van zilver met drie baren van sabel, op de bovenste en benedenste twee en op de middenste drie ruiten van keel, gedekt met een helm, waaruit drie struisvederen van zilver:

Crainte de Dieu seur tout
Esperance fait viefere
France de Wilsem Anno 1614.
le vinsisgeme du moe Nofembre.

Peter Joestens, secretaris der stad Kampen tot 1618, wanneer hij overleed, nalatende zijn echtgenoot Margrieta ter Beeck en drie kinderen: Geertruit, Hendrik en Lubbeken, schreef den 27 Nov. 1614 bij zijn wapen een schild van lazuur beladen met drie zilveren schildjes, twee boven en een

beneden, gedekt met een helm, waaruit een zwaan van zilver met uitgespreide vlerken:

Qui fructuosa, non qui multa fecit sapiens est.

Haec paucula ornatissimo nec non doctissimo viro Marco Gualtero Wolfgango scholarchae Campensi, amoris et amicitiae ergo posuit Campis, 27ª Nouembris A°. 1614.

P. Joestens

eiusdem oppidi Secretarius.

Casper ter Berchorst, geboren 1576, zoon van Hendrik ter Berchorst en Lubbe ter Bruggen, was gehuwd 1°. met Rolofgen ten Over, waaruit kinderen: Lubbeken, Claes en Henrick; 2°. in Dec. 1618 met Maria Wolfsen, waaruit kinderen: Jan en Rudolphina. Hij overleed waarschijnlijk in 1620, en was Schepen van Kampen in 1607, '9, '11, '12, '13, '15, '16, '18, '19 en 20; raad in 1610 en '17.

Zijn wapen was een schild van lazuur, beladen met een faas van zilver op 't midden waarvan een halve paal van zilver opwaarts zich verheft, aan weerzijden der paal boven een vijfbladige roos van zilver, en beneden de faas een gelijke roos; het schild is gedekt met een helm, waarop een opvliegende arend van zilver. Hij schreef:

Hoccine credibile est aut memorabile tanta vecordia innata cuiquam ut siet ut malis gaudeat, atque ex incommodis alterius sua comparet ut commoda?

Haec in memoriam doctissimi prudentissimique viri domini Marco Gualteri palatini, scholae Campensis rectori, scribebat Casparus ter Berchorst, anno nativitatis 1614 pridie Calendas Nouembris. Campis.

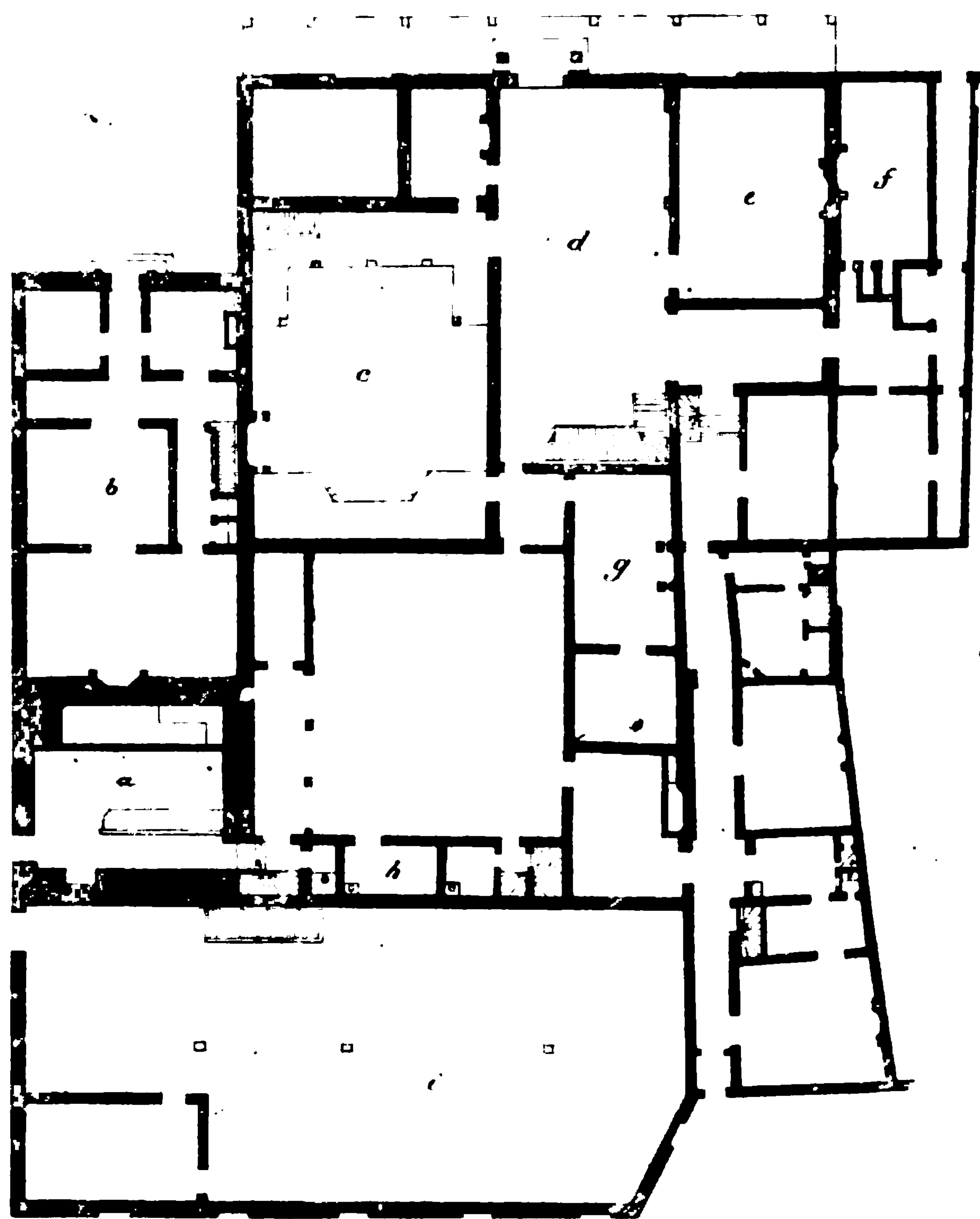
Ernest Cuerbeke, Schepen van Kampen van 1620—'23, 1625—'27, 1628—'31, 1633—'35, 1637—'38, 1640—'42,

1644—'46, 1648—'50, 1652—'54, 1656—'58; Raad in 1619, '24, '28, '32, '36, '39, '43, '47, '51 en '55; overleden in 1658, schreef bij zijn wapen, een veld van lazuur, beladen met een faas van keel, waarboven twee en beneden een lelie van zilver, gedekt met een helm waarop een arendsvlucht van keel en daartusschen een lelie van zilver:

Amor vincit omnia
Haec in mei memoriam
Ernestus Cuerbeeck
A⁰. dni 1614.

(*Wordt vervolgd.*)

N. U.

Plattegrond

van het Zwolsche Stadhuis en bijbehoorende gebouwen, voór de verbouwing van 1844

Schaal van 1 a 500

HET ZWOLSCHE STADHUIS.

Onder de drie groote steden van Overijssel heeft zeker Zwolle het minst de herinnering aan een grootsch historisch verleden in hare gebouwen en monumenten bewaard. Verkeeren de kerken, het Wachthuis en de Sassenpoort benevens eenige sierlijke woonhuizen nog in een min of meer bevredigenden toestand, de overige historische gebouwen der stad hebben sterk geleden. Bij sommigen dezer wel is waar, is dit meer schijn dan werkelijkheid en zou het oorspronkelijke karakter door middel van eene behoorlijke restauratie nog veel kunnen worden hersteld, de meeste echter hebben, vooral in de latere tijden, zoovele verbouwingen en veranderingen ondergaan, dat zij òf geheel onkenbaar zijn geworden òf slechts eenige overblijfsels van hun vroegeren uit- en inwendigen luister te zien geven. Onder die laatste moet men ook het Stadhuis rangschikken en wel is dit te betreuren. Indien in eene historisch merkwaardige stad een gebouw op den naam van monument aanspraak maakt, dan is dit toch in eene eerste plaats het gebouw, dat van ouds het middenpunt van haar gemeentelijk leven is geweest. De geschiedenis van het Stadhuis is in die van de stad ingeweven, zijne inrichting staat met die van het bestuur in het nauwste verband en in zijn toenemenden luister spiegelden zich de aangroeiende welvaart en de kunstzin der burgerij af. Van dit standpunt beschouwd, heeft het Zwolsche Stadhuis veel van zijne belangrijkheid verloren. Uitwendig heeft het een geheel nieuw kleed aangenomen en onderscheidt het zich in niets van een

op groote schaal aangelegd woonhuis. Inwendig is het veel verbouwd en laat de inrichting veel te wenschen overig. Met dat al bezit het gemeentegebouw in de voormalige Raadkamer een der belangrijkste merkwaardigheden der stad, die ondanks eenige latere ontsieringen ons uit den vroegeren tijd in vrij wel ongeschonden toestand is bewaard gebleven. Haar onze aandacht wijdende, behooren wij ook de geschiedenis en de vroegere inrichting van het Stadhuis zelf na te gaan, bij welks beschouwing ook op twee andere stedelijke gebouwen moet worden gelet, namelijk het Wijnhuis en de oude Latijnsche School, omdat zij met het Raadhuis, het Meentehuis en den Raadtoren, welke de hoofdgebouwen waren, die bij het stedelijk bestuur in gebruik waren, één bouwkundig geheel vormden.

De twee nevensgaande afbeeldingen geven een denkbeeld van de ligging en, gedeeltelijk ook, van den vorm dezer gebouwen en helderen elkander op, al geven zij een toestand weêr uit zeer verschillende tijden. De eene is een plattegrond, welke gemaakt is tegelijk met de bestekteekeningen voor de verbouwing van 1844 om den bestaanden toestand aan te wijzen [1]. De andere afbeelding, welke het Stadhuis en Wijnhuis, van de zijde van de Sassenstraat gezien, voorstelt, is ter halver grootte gemaakt naar eene fraaie teekening uit de vorige eeuw, welke deel uitmaakt van de topographische verzameling betrekkelijk Overijssel, die voor korten tijd uit de nalatenschap van den heer Bodel Nijenhuis door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis is aangekocht. Ik neem mij voor deze afbeeldin-

[1]) Op de oorspronkelijke teekening, waarnaar zij met groote nauwkeurigheid is vervaardigd, zijn ook eenige andere aangrenzende huizen, aan de stad toebehoorende, aangeduid, maar die, omdat zij met het Stadhuis en de School geen gemeenschap hadden, hier zijn weggelaten.

gen uit bescheiden van het stedelijk archief, vooral de oude stadsrekeningen [1]), toe te lichten, doch wil vooraf het volgende tot hare opheldering mededeelen.

De door mij bedoelde stedelijke gebouwen vormden een blok, dat ten noorden door de Sassenstraat, ten westen door het Groote Kerkplein en ten zuiden door de Lombardsteeg (thans straat) begrensd werd. Aan het Kerkplein stond de Raadtoren (*a*), waaraan zich zuidwaarts de zijgevel van de School (*i*) aansloot, wier hoofdgevel, meer vooruitspringende dan thans, een aanmerkelijk gedeelte van de Lombardsteeg besloeg. Noordwaarts grensde aan den toren het Wijnhuis, (*b*) welks zijgevel aan de Sassenstraat uitkwam en dat daar, als 't ware, één geheel vormde met het daarnaast gelegen Raadhuis (*c*), waarnevens het Meentehuis (*d*) stond, dat door een ander gebouw (*g*) met het achtergedeelte van de School was verbonden. In het midden dier gebouwen was een open plein, waaraan ook uitkwamen zekere vertrekken, vroeger en nu nog tot gevangenissen (*h*) ingericht, die tegen den noordmuur van de school zijn aangebouwd. Bij het Meentehuis was nog oostwaarts een ander huis (*e*) aangetrokken. Den plattengrond met de teekening vergelijkende, ziet men dat de eerste nog vrij goed den ouden toestand weergeeft. Alleen zijn Raad- en Meentehuis en het gebouw daarnaast onder één gevel gebracht, is het Wijnhuis ingekort en evenals de school inwendig verbouwd, terwijl het huis (*f*), dat op de teekening het voorkomen van een particulier woonhuis heeft, inwendig

[1]) De daarvan deel uitmakende timmermeestersrekeningen over de jaren, waarin de School, het Raad- en Wijnhuis en de Raadtoren werden gebouwd, verdienen zeker in haar geheel uitgegeven te worden. Zij bevatten hoogst belangrijke bijdragen voor de kennis van de middeleeuwsche bouwkundige terminologie, de herkomst der materialen en wijze van hunne bewerking, maar zijn te uitgebreid om hier eene plaats te kunnen vinden.

met het huis naast het Meentehuis in gemeenschap is gebracht.

De School, het Raad- en Wijnhuis en de Raadtoren zijn alle omstreeks denzelfden tijd gebouwd. Het zou mij te ver leiden, indien ik ook hier de geschiedenis van den bouw der school beschreef. Alleen wil ik uit de oude stadsrekeningen aanteekenen, dat, hoewel men reeds in 1443 van een nieuwe school melding vindt, er eigenlijk eerst in 1445 met den bouw een aanvang is gemaakt en deze in het volgende jaar zoo goed als voltooid werd. Om die nieuwe school te kunnen bouwen moest men eene oude school afbreken, zoodat het waarschijnlijk is, dat deze op dezelfde plaats heeft gestaan. Zij was echter niet zoo groot als deze en strekte zich althans, gelijk uit het volgende blijken zal, niet zoover oostwaarts als deze uit.

Het oude Raadhuis, waaraan vermoedelijk het oude Wijnhuis grensde, stond aan het Groote Kerkhof [1]), waar beide gebouwen zich in de onmiddelijke nabijheid van de School moeten hebben bevonden. Zij schijnen echter voor hun doel te klein te zijn geweest, zoodat de stad reeds vroeg begon de aangrenzende woningen en grondstukken aan te koopen om zich in staat te stellen ze door andere van grootere afmeting te vervangen. Zoo bezat zij in 1419 reeds een gebouw aan de Sassenstraat, dat toen en later nog Kerstanshuis [2]) werd genoemd, en kocht zij blijkens een koopbrief van dat jaar van Maes Henrixsoen, diens zoon Gherbert en Wobbe, de huisvrouw van eerstgenoemden, eene „were mit oeren muren ende mit alle oeren toebehoren als die gheleghen is to

---

[1]) „Jtem Meister d i r c reesscap gedaen den leijendecker opter zegel Camer, Ende opter leuven biden Kerckhoff an den Raethuijs ij butkens f. ix pl." — Timmermeestersrekening 1444, 9e maand.

[2]) In het stadrecht, dat aan dat der elf tractaten voorafgaat, wordt het, ook als stedelijk eigendom, in 1398 genoemd „Cristanss. huys dat nv die wynkelre is."

Zwolle in Zassingstrate Tusschen der weren die Kerstans plach te wesen, ende nv der stat van Zwolle voirs. toebehoert op die ene side Ende der weren die Greten Rolofs dochter van Ittersim toebehoort op die ander side, streckende voir van Zassingstrate achter ander straten bider wedeme" [1]). Blijkens de jaarrekening van 1443 kwam haar ook toe Kremer-Arents-huijs, dat later tijdens den nieuwen bouw moest afgebroken worden. In 1444 kocht zij van Johannes Tiel en diens huisvrouw Zwenelt eene „weer gelegen in Zassingstrate alre naest der stat tymmer aen die ene side, ende Dirc Mosterdes weer, op die ander side, streckende voir van Zassingstrate achter aen een gemeene strate" [2]). Het huis van Tiel is het latere Meentehuis. Dit blijkt niet alleen uit de jaarlijksche uitgaven over 1448, waarin van „Johannes tiels huijs" gezegd wordt, „dat nu dat Meente huijs is", maar ook uit de overdracht in 1459 door Derick Mostert, Steven Visscher en Alijd zijne huisvrouw en Johan Mostert en IJda zijne huisvrouw aan de stad van „oer alinghe doerghaende weere gelegen in Sassingstrate, alre naest onser stad meente huijs, an die ene side ende peter coijtenbrouwers weere an die ander side, streckende voir van Sassingstrate achter an een ander strate." Daar de weer van Dirc

---

[1]) Men houde in het oog dat deze brief dagteekent vóór den bouw der nieuwe school. De brief heeft tot opschrift: „Een brieff vander Stadt hues."

[2]) Het opschrift van den brief, die dit vermeldt, luidt: „Van ene were in Sassenstrate an der Stadt hues."

Achter het huis van Tiel was een stal, die gesloopt moest worden toen de nieuwe school werd gebouwd, blijkens de volgende uitgave in 1445:

„Jtem Johannes tiel wantmen die stallinge, achter der woninge, die die stat van hem gecoft heeft, afgebroken ende betimmert heeft Eer der tijt besceiden wart hij dairin bliuen solde, vij heren ℭ f. xxv gul. vij pl.

Mostert volgens het transport van 1444 aan die van Tiel grensde, moet de laatste het latere Meentehuis zijn geweest en is de weer van Dirc Mostert, die ook nu werd aangekocht, het huis, dat volgens de afbeelding der vorige eeuw aan het Meentehuis is getrokken.

Met het begin van het jaar 1447 werd de afbraak aangevangen van die gebouwen, welke de plaats innamen, waarop de nieuwe stedelijke gebouwen moesten komen te staan. In de 1e en 2e maand [1]) werd aanbesteed de afbraak van het steenwerk van een onderaardsch keldergebouw, dat als kolenkamer bekend staat, en van het in de onmiddelijke nabijheid gelegen huis. Tevens werden de pannen en vervolgens het hout- en ijzerwerk van de kolenkamer en van Kerstanshuis in veiling gebracht, waaruit men zou kunnen afleiden dat dat bij de kolenkamer gelegen huis Kerstanshuis is geweest. In de jaarlijksche ontvangsten zoekt men te vergeefs naar de opbrengst van den verkoop van het van de kolenkamer afkomstige materiaal, maar wordt daarentegen die van de pannen en van het hout- en ijzerwerk van Kerstanshuis en Kremer-Arents-huis geboekt, zoodat men zou kunnen gissen dat met het laatste de kolenkamer bedoeld wordt. Claes van Ghenne, die als „wijnman" het Wijnhuis in gebruik had, moest nu zijne kolen uit de kolenkamer en zijn wijn uit des stadskelder verwijderen, welke nu naar den Blanckenstein werden overgebracht, een gebouw dat door de stad tot meidag 1449 gehuurd was om voorloopig tot Wijnhuis te dienen. Inmiddels had men iemand aangenomen om zeker huisje in de Doelen af te breken, den steen daarvan schoon te maken en op de straat te brengen. Nadat de pannen van

[1]) Het jaar der stads rekeningen begint en eindigt met Pauli Conversio = 25 Januari en bevat 13 maanden of 13 × 4 weken.

het oude Raad- en Wijnhuis in veiling waren gebracht, werd in de 3e en 4e maand het afbreken aanbesteed van de beide gevels en de twee zijmuren van het Wijnhuis, waarvan ook de steenen schoongemaakt en op het Kerkhof moesten gebracht worden.

In de 5e maand was men met het sloopen zoover gevorderd, dat in de eerste week de eerste steen van het nieuwe Raadhuis kon worden gelegd, waaronder als herinneringsteeken een Arnoldusgulden werd geplaatst. De bouw vorderde met spoed, want reeds in de volgende week konden de „doer groeuen" worden gebroken d. i. de muren langs de deuropeningen worden gegroefd In de 11e maand zullen wel de muren van het Raadhuis opgetrokken zijn geweest, daar men toen den muurmeester (mr. Berend, die als zoodanig in het vorige jaar was aangenomen) opdroeg „die Raetkamer te wuluen ende te floeren" d. i. naar alle waarschijnlijkheid tusschen de zware steenen boogen de gewelven te metselen, die zich boven de kelder onder de Raadkamer bevinden en nu van boven gelijk gemaakt en bevloerd zijn geworden. Hij ontving tevens last den schoorsteen te zetten, die door mr. Herman van Colne te Keulen was geleverd en uit „drakeuelder steen" bestond, vermoedelijk dus uit steen herkomstig van de steengroeven aan den Drachenfels. Inmiddels moet de Raadkamer ook hare zoldering hebben verkregen, daar er eenigen tijd te voren 437 stukken wagenschot waren gesneden, welk houtwerk, ten deele althans, uit Kampen was aangevoerd en tot bekleeding der balklaag zal hebben gestrekt. Aan het nieuwe vertrek, wilde het bruikbaar zijn, ontbraken nu nog maar ramen en deuren. Daarom werden er in de 12e maand aanbesteed 5 paar kruisvensters, die door mr. Claes, den timmerman, aan het Raadhuis moesten worden gemaakt. Denkelijk heeft men daar-

onder te verstaan houten kruisramen, waarvan twee boven elkander in ieder der 5 vensteropeningen van de Raadkamer zullen zijn geplaatst. De 10 glasvensters of glasramen beneden in het nieuwe Raadhuis, die in dat jaar door den stads glazenmaker zijn geleverd, moeten dan in dat houtwerk zijn gezet [1]). Toen in de 13ᵉ maand er drie deuren aan het Raadhuis waren gemaakt, was de Raadkamer in zooverre voltooid, dat met een eerste mis het nieuwe vertrek door broeder Lambert op S. Pauwelsavond kon worden ingewijd, d. i. op den dag vóór de Raadskeur, den 24 Januari 1448. In dien zin zal dus vooral het rijmpje moeten worden verklaard, dat volgens Van Hattum in een der glazen van het Stadhuis te lezen was:

In 't jaer duisend vier hondert veertig aght
Is dit Raedhus volwraght.

Met den bouw van het Wijnhuis schijnt men niet vóór 1448 te zijn begonnen. Althans uit de rekeningen is niet op te maken, dat daaraan vroeger is gewerkt, hoewel men zich van de daartoe noodige materialen voorzag. Eerst in de 5ᵉ maand van 1448 wordt er gezegd dat er aan het Wijnhuis werd gewerkt, hoewel het waarschijnlijk is dat men in den aanvang des jaars daarmede een begin heeft gemaakt. In de 7ᵉ maand was de bouw reeds zoover gevorderd, dat er door mʳ. Dirc Fluggert (een timmerman) 9 paar vensters aan het Wijnhuis konden worden gemaakt, hetgeen in de 12ᵉ

---

[1]) Doch hiermede laat zich niet goed overeenbrengen, dat de stads timmerman Bartholomeus in de 13ᵉ maand van het volgende jaar 10 paar vensters achter aan het Raadhuis maakte. De achtergevel toch bevat behalve de zolderlichten slechts 5 vensteropeningen zoowel in de onder- als bovenverdieping. Men zou geneigd zijn de ramen van 1447 in den voorgevel te zoeken, indien het niet waarschijnlijk was, dat reeds in 1447 de Raadkamer van ramen werd voorzien.

maand door het aanbrengen van 4 paar vensters door den timmerman Bartholomeus werd gevolgd. Reeds in het laatst van het vorige jaar had men voor het Wijnhuis 20 steenen kruisvensters in het land van Bentheim aangekocht. Inmiddels had men ook het Raadhuis bevloerd met 2000 te Utrecht gekochte dubbele „plafusen."

In de 5e maand van 1449 werd eerst de steiger voor bij het Raadhuis afgebroken. Dit is een bewijs dat nu eerst de gevels van Raad- en Wijnhuis aan de Sassenstraat waren afgewerkt. Zij zullen toen hunne tinnen of kanteelen van Bentheimer steen hebben ontvangen, waartoe Heijne ten Dijck of Van den Dijck in het land van Bentheim eenigen tijd te voren 136 voet steen had geleverd. Op eene oude schilderij, een gezicht op de Stad Zwolle in de XVIIe eeuw voorstellende en op de Raadkamer bewaard, zijn deze tinnen ook zeer duidelijk aangegeven. Volgens de beschrijving van Zwolle [1]) in Hoogstratens Woordenboek waren de buitengevels van Raad- en Wijnhuis van Bentheimer steen. Daarentegen moeten de binnengevels in baksteen opgetrokken zijn geweest. Immers de achtergevel van het Raadhuis, die, hoewel met een laag portland-cement bedekt, het eenige overblijfsel is van den uitwendigen vorm der in dezen tijd gestichte gebouwen, schijnt uit die bouwstof te bestaan. Aanhoudend werden er tijdens den bouw groote hoeveelheden Bentheimer steen aangevoerd, die grootendeels gehouwen werden afgeleverd, zoodat zij dadelijk konden worden gezet om daarna, zoo noodig, te worden afgewerkt. Men kan dit althans uit de verschillende benamingen, waaronder die steenen voorkomen,

---

[1]) Deze is volgens Van Hattum, dl. I Voorrede en dl. II bl. 49, noot *g* opgesteld door Le Clercq.

opmaken [1]). Meermalen wordt daaronder van pijlers en pileersteenen melding gemaakt, terwijl er gezegd wordt dat die pijlers aan het Raad- en Wijnhuis of voor aan het Raadhuis zouden komen en dat de pijlers van het Raadhuis op 20 stukken Drakevelders steen zouden geplaatst worden. Ook werden er gelijktijdig 12 of 14 kapiteelen gemaakt [2]).

---

[1]) Int. van heijnen vanden Dijck, vijj pileren Bentemer steens. Elc lang xx voet coste elc pileer xj r. gul. j. oort Beloept xciiij ½ r. gul. f v^c xcvijj r. gul. xij plc.

Item noch van heijnen vanden Dijck, liiij steenen dorpel, Middellagen ende ouerlagen Elc stuck lang iij voet, breet Enen voet, ende dick j voet gespondet, ende gehouwen, dat men se voirt verwercken mach, Ende noch 1 voet steens, dick enen voet, Enen voet breet rede gehouwen, coste Elck C. voet ix r. gul. ende iij oort f. c xxxv gul. x plc.

Item noch van heijnen vanden Dijck xj^o. xxv Bussen steen vanden meesten Brede, Elck hondert voir iiij post. gul. Ende noch xiij^c Bussen steen vanden Middelsteen, brede Elc c voir iij post. gul. noch iij^c bussen steen vanden mijnsten brede. coste Elc c ij post. gul. toe wijncoep v kr. Beloept tsamen xc post. gul. v kr. f. iiij^o xxvijj gul. xj. pl. iij br.

Jtem desen voirs. Bussen steen, vanden Nijenhuijs toe Zwolle te voeren vj Arnh gul. f. xvij gul. xix pl. iiij br.

(Timmermeestersrekening 1447. 7^e en 8^e maand.)

[2]) Over de daartoe noodige bouwstof deel ik alleen de volgende uitgaven der timmermeesters mede:

„Jtem gecoft van Meister Oelric iij pileer xx voet langs, elcke pileer ij voet diep, ende ij voet breet, ende Elck stuck vier voet lang elcke pileer voir xj r. gul., ende j oort f. c. lxxvijj gul. x pl. vj br." (1447 3^e en 4^e maand).

„Jtem voir xx stuck drakeuelder steens, dair die pijlres vanden Raethuijs op staen solden x r. gul. f. lxiij gul. vij pl. iiij br." (1447. 5^e maand.)

De uitgaven voor het werk aan pijlers en kapiteelen zijn de volgende:

„Jtem meister Berend gegeuen xij post. gul voir lxj voet pijlres te houwen die ant Raethuijs ende Wijnhuijs wesen sullen f lvij gul." (1448. 2^e maand.)

„Jtem verdingt an meister Berend iij paer Captele. cost elc paer

Moet men dan aannemen dat er voor de gevels van Raad- en Wijnhuis aan de Sassenstraat eene galerij werd aangebracht, die door pijlers van Bentheimer steen werd gedragen. Onmogelijk is dit zeker niet, doch ik vind nergens van die galerij melding gemaakt.

Het was ook in de 5e maand dat de leidekker de bloemen op het Raadhuis soldeerde, die later met 4 ℔ „Bligheels" werden geverwd. Zeker hebben wij hier te denken aan het smeêwerk, waarmede de nok van het dak werd versierd. Het dak moet toen ook zijn voltooid, want men ziet den leidekker te gelijker tijd vijf dagen lang op het stadwerk dekken, hetgeen met leien geschiedde, daar 7000 leinagels werden aangekocht. Het dekken van het Wijnhuis zal wel gelijktijdig zijn geschied, daar er reeds in de twee eerste maanden van dit jaar waren aanbesteed de 16 karbeelen met hare standvinken, die boven op het Wijnhuis zouden komen. Inmiddels waren de goten van Drakevelder steen gemaakt en werd er een groote hoeveelheid lood verbruikt. Behalve met bloemen werden de daken van Raad- en Wijnhuis ook van koperen windvanen voorzien.

Het schijnt dat alle vensters van Raad- en Wijnhuis met gesmeede ijzeren tralien waren voorzien. Deze werden in

---

iiij ½ r. gul. ende toe wijncoep xiij kr. f xciiij gul. ix pl. vj br." (1448. 5e maand.)

„Jtem an meister Berend verdingt te maken ij Captele vander stat Steen van j. r. gul. Ende hier toe Een Capteel van sijns selues steen ij r. gul. f xix gul." (1448. 6e maand.)

„Jtem an meister Berend verdingt iij paer Captele, te maken ende in te setten, voir xij r. gul. f. lxxvj gul." (1448. 13e maand.)

„Jtem verdingt an meister Berend xlij voet pileers voir aent Raethuijs te houwen voir vj r. gul. xx kr. f xlj gul. xxiij pl. — Jtem noch verdingt aen Meister Berent v. pileers te houwen voir ant Raethuijs ende hiertoe v sch. te samen voir vj r. gul. ende xvij kr. f xlj gul. viij pl. vj br." (1449. 1e en 2e maand.)

de 6ᵉ maand met 43 ꝑ menie en 11 ꝑ „rebrikes" geverwd, waartoe de lijnolie zal zijn aangewend, die toen werd gekocht. Waarschijnlijk was dit slechts de grondverw, want ook Frederik Glasemaker verwde het ijzerwerk, dat voor de glasvensters aan het Wijn- en Raadhuis stond. Zij werden daarna nog door Henric den maelre gestoffeerd, waarin hij door Henric Maes werd bijgestaan, terwijl door Johan Thomas de verwen gewreven werden [1]).

Destijds werden ook de schilden voor aan het Raadhuis gestoffeerd en, nadat Henric Claessoen aan deuren en vensters versieringen met snijwerk had aangebracht, beeldhouwde in de 8ᵉ maand Johan Hermanssoen van Kampen voor het Raadhuis twee engelen en het stedelijk wapen, waarvan zeker de beide engelen de schildhouders zijn geweest. Misschien is dit beeldwerk wel de voorstelling, die op de afbeelding der vorige eeuw aan de onderverdieping van het Raadhuis is weergegeven.

Aan den ingang van het Wijnhuis werd een ijzeren „podium" [2]) aangebracht en later werd er nog eens een podium gesmeed, dat voor het Wijnhuis bestemd was.

Te gelijk met het Wijnhuis schijnt men met den bouw van den Raadtoren een aanvang te hebben gemaakt. Immers in de eerste maand van 1448 werd het fundament gegraven „dair die Toern van den Raethuijs staen sal" en dat hier-

---

[1]) Die vensters werden in de 9ᵉ of 10ᵉ maand boven en beneden aan eene bewerking onderworpen, die „heerpoijsen" wordt genoemd. Daartoe schijnt aangewend 190 ꝑ „heerpoijs," 2 ꝑ „rossels" (reuzel?), 1 el „wittes", 8 „eerden satten" en 24 kwarten lijnolie.

[2]) Wat men onder een podium te verstaan heeft is mij niet geheel duidelijk. In het glossarium van Du Cange vindt men o. a. de volgende beteekenis aangegeven: „Res quaevis, cui innititur: a podiis circorum vel aedium moenianis, vere Latinis temporibus nota."

mede de Raadtoren bedoeld wordt blijkt uit de vermelding in de volgende maand, dat er gewerkt werd aan den „toern tendens den Wijnhuijs." Waarschijnlijk is het ondergedeelte van den toren tegelijk met de muren van het Wijnhuis opgetrokken geworden, doch eerst nadat het laatste zoo goed als voltooid was, schijnt men met kracht den bouw te hebben voortgezet, daar men eerst sedert de 4e maand van 1450 geregeld aan den toren ziet arbeiden. Die Raadtoren was van onderen tot boven een vierkant gebouw, dat tot aan de gootlijst iets minder dan 98 voet hoogte had [1]. Volgens Le Clercq, bij Hoogstraten was hij ook van Bentheimer steen en hiermede is in overeenstemming dat er door den bovengemelden Heijne ten Dijck in de 6e maand geleverd werd Benthemer Munster steen, pijlers, vollingen, muursteen en tinnen-stukken, want ook de toren werd met kanteelen bezet. Als architectonische details, die zich aan de zuid- en westzijden bevonden, leert men uit het bestek der in 1840 aangebrachte herstellingen kennen: „steenhouwerswerk bestaande in de looze lichten, de daarin opgaande middelstijlen (meneaux), alsmede dat gedeelte dat zich in de strekken of boveneind bevindt" (traceeringen?) en verder „de rondloopende kordonbanden of lijsten." Inmiddels hield men zich bezig met de uitwendige versiering. Mr. Marten maalde de 30 schilden aan den toren en verguldde vervolgens het schild, dat voor aan den toren stond [2]) en stoffeerde de wapens. In de 10e en 11e maand had het gebouw reeds zijn hoog en spits zadeldak verkregen, dat nu met leien werd gedekt en met koperen windvanen overtopt, in wier nabijheid zich ook de bloemen

[1]) Dit bijkt uit het hierna te vermelden memoriaal van Salomon van Deventer.

[2]) Dit zal het stedelijk wapen zijn, dat volgens Van Hattum boven de deur stond, die toegang gaf tot de luive.

zullen hebben bevonden. Nog in dit jaar wulfde men den toren en bevloerde men hem beneden en boven met tichelsteen. In 1451 werd die bevloering voortgezet door zand en 1000 plavuisen aan te brengen, terwijl aan den leiendekker opgedragen werd drie „fyolen" (fialen of pinakels) boven op den toren te zetten en den wendelsteen te verwen en te verluchten. Aan de Kerkhofszijde was, blijkbaar tegen het vertrek der eerste verdieping, een luive of uitstek aangebracht, dat zeker tot pui heeft gediend, daar het later door een pui werd vervangen. De luive was, gedeeltelijk althans, van hout, daar de vloer met „onghel" en teer werd gedrenkt. De „wlfte onder der loiuen", evenals de bloemen, vensters en deuren van den toren werden door m^r^. Marten gestoffeerd [1]). Ook de torenvensters waren met ijzeren traliën voorzien. Eindelijk werd in 1452 door den muurmeester m^r^. Berend „dat overste wlfte" gemaakt, dat het vertrek der tweede of bovenste verdieping moet hebben afgedekt; die kamer werd nu door den timmerman Bartholomeus gestoffeerd of beschoten.

Tot de bovenverdiepingen van den toren kwam men door een steenen trap, die buiten aan den zuidoostelijken hoek in een afzonderlijk trapportaal was geplaatst. Meer dan eens vindt men in de rekeningen van 1449 melding gemaakt van engelen en ook van een stedelijk wapen boven de trap of de

[1]) De verwstoffen, die daartoe gebruikt werden, leert men uit de volgende posten kennen:

„Jtem totten Bloemen opten Nijen toorn ende totten vensteren doeren ende leuven an den voirs. toorn, xxxiiij qr. lijn olijs, Elcke quart iiij butkens f. xxiij gul. xviij plc. — Jtem voir xxxij lb blide wittes, Elc lb iiij butkens, ende xviij lb brwn root, elc lb ij butkens, ende xiij lb menijen, Elc lb ij butken te samen f xxiiij gul ij br. — Jtem voir vj lb Blide gheel, dat lb v. butken ende voir lazuer, ende Robrijc ix kr., ende ij lb oker Elc lb ij butken f. vij gul. xxiij pl. v. br."

„trappedoer." Ik vermoed dat die trapdeur de deur was, welke van het binnenplein toegang tot dit portaal verleende. Voor die engelen werd 3 pond pleister, loodwit en lijnolie gebruikt; voor het stedelijk wapen: silver en leijsuer. Zij werden door m^{r}. Marten gestoffeerd.

Werden derhalve Raad- en Wijnhuis en Raadtoren van den grond af nieuw opgetrokken, anders handelde men ten opzichte van het gebouw, dat de vergaderplaats der Gezworen Gemeente zou moeten bevatten. Alleen de middengevel van Johans Tiels huizinge werd in de 2^{e} maand van 1448 afgebroken, de steen schoongemaakt en op het werk gebracht, terwijl daaruit eene kamer werd gebroken, vermoedelijk in de onderverdieping om deze geheel tot vergaderzaal in te kunnen richten. Voor het overige werden in het huis geene groote veranderingen gemaakt, hetgeen o. a. uit het oorspronkelijk verschil in hoogte der bovenverdieping van Raad- en Meentehuis nog duidelijk is waar te nemen. In 1451 werd het Meentehuis boven en beneden met klei en zand gevloerd, waarmede zeker de kelder en de vloer der onderverdieping worden bedoeld. In 1454 werd de houten trap vervaardigd, die naar de bovenverdieping leidde, en maakte men het „bret" of de plank met het stuk francijn, waarop het stedelijk wapen voor het Meentehuis was afgebeeld.

Gelijk er aan het Raadhuis eene zegelkamer was verbonden, zoo werd er nu ook eene nieuwe zegelkamer gemaakt, die eerst in de 9^{e} en 10^{e} maand van 1449 wordt vermeld. Waar zij zich bevond is niet met zekerheid aan te wijzen, maar vermoedelijk maakte zij een zelfstandig gebouw uit, daar zij op eene enkele plaats het „Segelhuijs" wordt genoemd. Daar zij de bewaarplaats zal zijn geweest van stads gelden, kostbaarheden en archieven, was het zaak dat zij voor brandgevaar beveiligd was. Daarom was zij dan ook met een

„wlfte" of steenen gewelf gedekt, dat met „robrike, leijsuer" en goud werd beschilderd. De vensters waren met traliën voorzien. Mr. Marten werd voor het „roden" voor en achter die traliën en die der kolenkamer betaald. Daar de Kameraars met de bewaring der zegelkamer en van haren inhoud waren belast, werd „der stat kist inder nijer Camer" nog in datzelfde jaar gedragen en in 1453 een groot „contoer" voor het zegelhuis gekocht, waaraan in het volgende jaar een ander werd toegevoegd.

Evenals van de zegelkamer is mij de plaats van de nieuwe kolenkamer onbekend. Ook deze was een gebouw met afzonderlijke bedaking, daar in het begin van 1449 aanbesteed werd het maken van „twee Carbele, mit oeren stantvincken, die quemen bouen die koelcamer." Van dit vertrek, dat in 1448 het eerst vermeld wordt, weet men dat het met zes zerken van Bentheimer steen was bevloerd, dat het vensters had, die van traliën en luiken waren voorzien, dat zich daarin een schoorsteen bevond en in de nabijheid daarvan een put te vinden was.

Men zoude die zegel- en kolenkamers willen zoeken in het tegenwoordige gebouw tusschen het Meentehuis en de School, indien het niet waarschijnlijk was, dat het tegenwoordige binnenplein in dien tijd aan die zijde open was. Immers in 1455 vindt men vermeld, dat de „groeshoff" achter het Raadhuis met 45 kar steens werd gemuurd, iets dat zeker niet mogelijk zou zijn geweest, indien zich ook aan de oostzijde van dien hof gebouwen hadden bevonden. Op dien hof, of tuin, welke met zand en aarde werd opgehoogd, werd een achtkante put van hardsteen gemaakt.

Na in dier voege bij de geschiedenis van den bouw den uitwendigen vorm van het Stadhuis en Wijnhuis te hebben nagegaan, wensch ik thans het een en ander omtrent den

inwendigen toestand mede te deelen, ook in verband met de latere lotgevallen dezer gebouwen.

In de eerste plaats verdient natuurlijk de Raadkamer (*c*) de aandacht, waarin de Magistraat tot uitoefening van het bestuur en de rechtspraak vergaderde en ook in latere tijden de landschapsvergadering hare zittingen hield.

Dit vertrek heeft in meer dan een opzicht zijne oorspronkelijke gedaante behouden. De hoofdtoegang was uit het Meentehuis, doch denkelijk niet op de in den plattegrond aangeduide plaats, maar meer in het midden van den scheidingsmuur. Wij merkten reeds op dat de vloer uit steenen plavuisen bestond, die nu nog wel onder het houtwerk zullen liggen. De zoldering wordt door zeven zware balken gedragen, die onderling door dwarsribben zijn vereenigd. De uiteinden dier balken worden door houten consoles gesteund, die ter zijde met lofwerk en aan de voorzijde met ineengedrongene geestig gebeeldhouwde mannelijke figuren zijn versierd. Die consoles schijnen in de middeleeuwsche bouwkundige terminologie bassen te hebben geheeten. Althans er werden in 1447 veertien bassen met beelden versierd, hetgeen juist met het getal der aanwezige consoles overeenstemt. Die arbeid werd aan m^r^. Johan van Campen, of wel m^r^. Johan, te Kampen woonachtig, opgedragen en in de 8^e^ of 7^e^ maand van dat jaar werd hij voor het geleverde werk afbetaald. Misschien laat zich aan die herkomst de mij mondeling medegedeelde overlevering verklaren, dat de aan de bassen voorkomende dwergachtige figuren portretten der toenmalige leden van de Kamper regeering zouden zijn. Nadat de beeldsnijder Henric Claessoen aan de zijden der bassen de lovers had gesneden, werden zij in de 13^e^ maand van 1448 door Thomas de Maelre gestoffeerd. Die polychromie hebben zij nu nog behouden. Ook de balken zelve

werden in 1451 gestoffeerd en zijn toen zeker met meer luisterrijke kleuren afgezet, dan ons de tegenwoordige eentoonige groene kleur te zien geeft, welke daaroverheen is geschilderd. Toen werden er ook uit wagenschot de 19 zonnen en manen gesneden, die men nu nog op het midden van iederc zijde der balken aanschouwt.

De heıkomst van den schoorsteen is reeds vroeger medegedeeld. In 1448 werd een vuursteen van „pannen stucken" in het nieuwe Raadhuis gemaakt, waarmede blijkbaar de vuurhaard wordt bedoeld. Aan den muur boven den haard bevinden zich langwerpige ijzeren platen met beeldwerk en opschriften, die door de verwkast schier onzichtbaar zijn gemaakt. Zij moeten echter van veel lateren tijd zijn. In 1449 werden de twee blakers of gesmeede ijzeren luchters aangekocht, die zich aan de uiteinden van de schoorsteenfries bevinden. Zij werden door m^r^. Herman van Campen geleverd en schijnen ieder een groote en twee kleine kaarsen te hebben gedragen. Toen werden ook door m^r^. Marten de drie schilden gemaakt of beschilderd, die aan den schoorsteenfries zijn gebeeldhouwd en ieder met een kruis zijn bezet. Ook „maakte" hij het schild, dat zich onder het beeld van den Zwolschen patroon S. Michiel bevond, hetwelk misschien wel aan den schoorsteenmantel was bevestigd.

Evenmin als aan iedere andere middeleeuwsche Raadzaal heeft aan de Zwolsche Raadkamer een rijk met snijwerk versierd schepengestoelte ontbroken. Over zijne plaatsing is niets met zekerheid bekend, maar vermoedelijk was het, gedeeltelijk althans, tegen de zijwanden geplaatst en diende het tevens tot beschotwerk van de thans zoo kale en koude witte muren. In de 7^e^ maand van 1448 kwam Celen, de timmerman, uit Doesburg over om de Raadkamer te stoffeeren en werd hem voor zijn verteering ter wille van de stad, die

hem gezonden had, 3 gulden en 3 plakken geschonken. Uit de rekeningen blijkt verder niet dat hij werkelijk zich met dien arbeid heeft bezig gehouden, zoodat men zou kunnen veronderstellen dat men alleen zijn raad heeft gevraagd. Daarentegen ziet men in 12e maand dat Steven, de timmerman van Kampen, aan het Schepengestoelte had gewerkt, waarvoor hij met 6 postulaats gulden werd betaald [1]) en dat de beeldsnijders Henric Claessoen en Johan Claessoen in deze en de vorige maand aanhoudend voor de stad werkten. Er werden toen ook 62 peluwen aan het schepengestoelte gelijmd, hetgeen bewijst dat dat gestoelte even zoovele zittingen had, die behalve voor de Schepenen en Raden ook voor de Gemeenslieden moeten zijn bestemd geweest [2]). Uit de rekening der volgende maand blijkt dat de meergemelde Henric Claessoen zich verbonden had „drie wilde dier" te snijden aan het gestoelte en de paneelen daarvan met 21 lovers te

---

[1]) Hij schijnt het echter niet geheel te hebben gemaakt, want in de volgende maand werd mr. Dirc Flugger betaald omdat hij aangenomen had het „halff stoelte" op het Raadhuis te maken. Ook mr. Dirc ontving 6 postulaats gulden, waaruit men zou kunnen afleiden dat mr. Steven de andere helft heeft vervaardigd.

[2]) Buitendien werden er voor de zittingen losse kussens vervaardigd. „Jtem henric duijsterbeke voir xl kusen opt Raethuijs te maken f. xvj gul. xvj pl." (timmrs.-rek. 1449 13e maand.)

„Jtem voir lxix ℔ Rijnscher wollen toe deuenter gecoft tot kussenen opt Raethuijs voir xj arnh. gul. ende ij butken Ende dese voirs. wolle toe verschieten, ende te wegen ix kr. f xxxiij gul. xiiij plc. v. br. — Jtem voir xiiij Ellen lijnnens doecx totten voirs. kussenen voir elck Elle f xij pl." (timmrs.-rek. 1451. 10e maand.)

„Jtem gheschenket lutghert die der stad kussen werket f. j ℔ — Jtem voir xxxij kussenblade opt Raethuijs elc blat voir xxiiij k f. lj ar. gul. ende iij k." (timmrs.-rek. 1453. 10e maand.)

„Jtem ghegeuen frederic glasemaker voir ij schilde te ontwerpen dair men der stad kussen na werken sal f. vij k." (timmrs.rek. 1453. 13 maand)

versieren. Nadat in het begin van 1449 aan m^r^. Berend was opgedragen de kolommen aan het schepengestoelte af te werken, werden er eenigen tijd later de 62 lovers gekocht, die buiten aan de zittingen stonden. Die kolommen droegen vermoedelijk de „hemelt" of het verhemelte, dat in 1453 van boven het schepengestoelte werd verwijderd, nadat men reeds in 1451 met iemand uit Doesburg (misschien wel den bovengenoemden Celen) onderhandeld had om „dat beschot opter Raetkamer te renoueren."

Ook het beschotwerk schijnt met schilderwerk te zijn versierd, althans in 1449 werden er tien vakken op het Raadhuis of in de Raadkamer verguld. Dit geschiedde, ten deele althans, door M^r^. Marten.

In de 3^e^ maand van 1449 werden er op het Raadhuis door m^r^. Johan van Lubeke 6 spinden vervaardigd. Die spinden zullen zijn de met ijzeren scharnieren en sloten voorziene houten muurkastjes, waarvan men er twee ter weêrszijden van den schoorsteen en twee aan de overzijde in de Raadkamer aantreft. Reeds in de 13^e^ maand van 1448 had Geerd de Kistemaker aangenomen er zeven voor het Raadhuis te vervaardigen en had hij daartoe vier korte en drie lange paneelen gelijmd. Vermoedelijk zette hij slechts het houtwerk ineen, want in de 1^e^ of 2^e^ maand van 1449 sneed m^r^. Berend op de 6 spinden de 12 „compassen." De deuren der nog aanwezige spinden zijn ieder met twee schoone met traceerwerk gevulde cirkelvormige figuren versierd, die dus de gemelde compassen moeten zijn geweest en in ongeschonden toestand zijn bewaard gebleven. In denzelfden tijd, waarin van m^r^. Johan van Lubeke gezegd wordt, dat hij de 6 spinden had gemaakt, vindt men dat m^r^. Herman van Campen 6 sloten met hengsels en 12 sleutels „totden sitten int Raethuijs" had geleverd. Waarschijnlijk was dit ijzerwerk voor de deu-

ren der spinden bestemd, die zich midden tusschen het houtwerk van het langs de wanden geplaatste gestoelte zullen hebben bevonden, en bepaalde zich de arbeid van m^{r}. Johan tot het bevestigen der sloten aan de deuren en het zetten der spinden in de muren. De spinden, thans met groen en goud overgeschilderd, werden door m^{r}. Marten rood en blaauw geverwd.

In 1449 werd een tafereel voor de Raadkamer gekocht, waarop met gulden letters: Alteram partem audite geschilderd werd. Het paneel, dat eene soortgelijke spreuk bevat en thans nog aan den wand is opgehangen, is blijkbaar van veel lateren tijd. Ook is dit het geval met de hangkast, waarin ten teeken van de vroegere hooge jurisdictie der stad de stads zwaarden zijn opgegangen, hoewel men vermeld vindt dat in 1453 werd gekocht de lijst „daer der stad zweerden an hangen." Uit de oude rekeningen blijkt dat die zwaarden jaarlijks werden schoongemaakt. Tot 1449 waren zij 5 in getal, maar, nadat er in dat jaar een zwaard voor den scherprechter werd aangekocht, vindt men er sedert 1450 geregeld 7 genoemd, waarvan er vier in het volgende jaar nieuwe scheden en handvatten verkregen. Thans zijn er slechts drie aanwezig, wanneer men althans er twee andere niet bij rekent, die, vreemd genoeg, van hout zijn.

De twee gothieke koperen lichtkroonen behooren zeker tot de schoonste sieraden van de Raadkamer. Naar haren vorm te oordeelen, zou men kunnen vermoeden dat zij oorspronkelijk niet hier zijn opgehangen, maar dat zij tot kerkelijk gebruik waren bestemd. In de stedelijke maandrekening van 1550 wordt vermeld dat de kroon in het Schepenkoor der S. Michaëlskerk weder werd opgehangen, nadat Henrick Bisselinck daaraan een arm had versteld. Misschien is die kroon wel een van de in het Raadhuis aanwezige en zijn beide uit de kerk,

toen zij door de Hervormden in gebruik was genomen, hierheen overgebracht. Deze meening schijnt nog minder ongegrond indien men in aanmerking neemt dat boven beide kroonen het beeld der maagd Maria is geplaatst en dat het Schepenkoor tevens aan die heilige was gewijd [1]). Hiertegenover staat dat het in een stralenkrans gehuld Mariabeeld een, naar ik meen, geliefkoosde versiering der middeleeuwsche lichtkroonen was.

Ook in de Raadkamer, althans op het Raadhuis, bevond zich een „cunttoer," dat in 1449 door Mr. Johan van Lubeke daar werd gemaakt, vermoedelijk dat hetwelk later met 6 hengsels en 4 haken werd voorzien en in 1451 door mr. Marten werd gestoffeerd.

In 1455 werden te Kampen twee crucifixen gemaakt, waarvan het eene op het Raadhuis kwam en het andere voor de Burgemeesters bestemd was en die beide door mr. Marten werden gecierd. In veel lateren tijd, namelijk in 1479, wordt vermeld een „tavereel dair die Bischope van Utrecht op die Raetkamer staen." Verder trof men in het Raadhuis sedert 1449 en 1455 aan schellen, twee tafels en een bank.

De beschouwing van het aan den schoorsteenmantel bevestigde houtsnijwerk met de daarin voorkomende schilderij verplaatst ons uit de middeleeuwen in den bloeitijd der renaissance. De laatste geeft ons het laatste oordeel te zien, eene voorstelling, die door hare aanwezigheid hier ter plaatse uit een tweeledig oogpunt zinrijk is. Het jongste gericht sym-

---

[1]) Jtem Enen priester die nae misse dede den Rade op onser Vrouwen koer geschenct f. xj plc. vij br.". — Keurmrs.-rek. 1447. 4e maand.

„Van onser vrouwen Altaer Inder seluer kerken. (S. Michaëlskerk). Jtem dat Altaer dat in vnser vrouwen choer staet dat (sic) de Raet van Zwolle sittet dat is ghewijet in die eer onser lieuer vrouwen." — Kerkregister in het stedelijk archief.

boliseert niet alleen de rechtspraak en de eeuwige straf, die den misdadiger ook na het vonnis van den strafrechter wacht, maar doet ons tevens in den op den voorgrond gestelden aartsengel met de weegschaal den stadspatroon S. Michaël aanschouwen. Boven de twee uiteinden van de schoorsteenfries bevinden zich twee losse lijstwerkjes, ieder met een borstbeeld en het jaartal 1550. Deze schijnen de overblijfsels van een ouder houtsnijwerk te zijn. De rekeningen van dit jaar geven dienaangaande niet veel licht, wijl daarin alleen aangeteekend is dat het „sitten" weder in den schoorsteen was gezet nadat het er zeker uit was genomen om zekere veranderingen of herstellingen aan te brengen. Van meer nut is het jaartal 1606 onder het Zwolsche wapenschild, dat boven in het houtwerk der schilderij is geplaatst. Immers onder de buitengewone uitgaven van dat jaar is geboekt dat het Oordeel in de Raadkamer toen werd geschilderd en het paneel en de lijsten door mr. Sweer den kistemaker werden geleverd. De naam van den schilder is ongelukkigerwijze onvermeld gebleven. Lang vóór 1606 moet men er echter aan hebben gedacht den schoorsteen met een nieuw kunstwerk te versieren. Dit blijkt uit een „patroen" of ontwerpteekening in het stedelijk archief, welke onuitgevoerd moet zijn gebleven. Op deze ziet men eene schilderij, eveneens het jongste gericht voorstellende, geplaatst onder een boog, die gesteund wordt door twee pilasters, waarvoor twee karyathiden zijn geplaatst, die een lijstwerk dragen, boven welks frontispice in het midden het beeld van S. Michaël en aan de uiteinden twee ridders, ieder een banier en schild met de stedelijke wapenfiguren vasthoudende, voorkomen. Twee nissen, die aan dit bouwkundig samenstel aansluiten, bevatten twee vrouwenbeelden, de Gerechtigheid en Voorzichtigheid voorstellende. Het geheel is geplaatst op een entablement, dat bo-

ven de schoorsteenfries is aangebracht, en het opschrift: „Anno domini 1560" bevat, terwijl de schoorsteenmantel met deze versiering in harmonie is gebracht.

De Raadkamer onderging eene noodlottige verandering toen door Schepenen en Raden den 19 Juli 1658 „bij 't leggen van een nie fluir in des stads Raedt camer geresolveert (is) het olde beschot werc te doen removeren ende de muiren plijsten." Onder de buitengewone uitgaven van dat jaar ziet men dat aan dat besluit uitvoering is gegeven en dat er buitendien nieuwe glasramen [1]) zijn gemaakt en het overgebleven houtwerk geverwd werd. De inrichting van het vertrek werd door de verwijdering van het oude gestoelte natuurlijk geheel van aard veranderd. Er werd een nieuwe pleitbank gemaakt waarschijnlijk het nog aanwezige hekwerk, dat aan de voorzijde tot een bank is ingericht, en ook eene nieuwe tafel, waaraan de leden der Magistraat nu op losse zetels zullen hebben aangezeten. Ook het houtwerk van een der deuropeningen schijnt uit dezen tijd te dagteekenen. De gewitte muren zullen toen en later behangen zijn geworden met de geschilderde portretten der stadhouders en andere leden van het huis van Oranje Nassau in gesneden vergulde lijsten, die nog op het Stadhuis worden bewaard.

Van meer tijdelijken aard was daarentegen de wijziging, die in de inrichting der Raadkamer in 1766 is gemaakt tijdens het bezoek, dat door den jeugdigen stadhouder Willem V met den hertog van Brunswijk aan de stad werd gebracht en waarvan de bijzonderheden opgeteekend zijn in eene omstandige „Memoriale Aanteekeninge omtrent de Receptie van sijn Hoogheid in dese stad op den 30 Augustus 1766",

---

[1]) De ontwerp-teekeningen dezer schuiframen bevinden zich in het stedelijk archief.

die op last van de Magistraat door haren daartoe aangestelden actuarius, den stadscopiist Salomon van Deventer is opgesteld en in het archief berust. De Raadkamer strekte toen niet alleen tot receptiezaal voor den Prins, maar er werd ook een vorstelijk banket gehouden. Het grootste gedeelte der kamer werd toen door een T vormige tafel ingenomen. In de hoeken bij de vensters en tegen den muur van het Meentehuis waren buffetten geplaatst, terwijl langs den achtermuur tusschen het horologie [1]) en de trap een tribune of orkest was getimmerd, waarop de muziekanten plaats namen, terwijl de ruimte onder dat orkest ook weder tot buffet was ingericht. Genoemde trap, welke in den noordwestelijken hoek van de kamer moet hebben gestaan, geleidde naar de toenmalige Kameraarskamer, welke strekte tot kantoor van de Kameraars en tot bewaarplaats van de stedelijke charters en bescheiden en andere voor de rechten en bezittingen der stad gewichtige documenten. Dit vertrek, met welks bewaring meer bijzonder de oudste der drie secretarissen was belast, en dat een ander schijnt te zijn geweest dan de vroegere zegel- of secreetkamer, bevond zich denkelijk boven de Raadkamer en is dus een met de tegenwoordige groote archiefkamer.

Aangaande de inrichting van het Wijnhuis zijn in de rekeningen uit den tijd van zijne stichting slechte karige gegevens voorhanden, en die zijn buitendien weinig vruchtbaar, daar geene overblijfselen of afbeeldingen ons een denkbeeld van zijn inwendigen toestand kunnen geven. Wij weten alleen dat in de 11[e] maand van 1448 het beeld van S. Christoffel in het Wijnhuis werd gemaald, dat, terwijl in de volgende maand er zand werd aangebracht om het van onderen te be-

[1]) Dit horologie is vermoedelijk de wandklok, die thans meer naar voren is verplaatst en voorzien is met het opschrift: „W: Bramer D oude — Anno 1728."

vloeren, later de stads timmerman Bartholomeus zich verbond „die spijnden jnden Wijnhuijs biden kisten ende den boden te becleden." In het volgende jaar werden de bassen in het Wijnhuis gehouwen en gezet, aan de trap gewerkt en een put gegraven. In 1451 wordt er melding gemaakt van een kroon en van den „boen", die in de wijnkelder werd gemaakt. Het gebouw diende niet alleen tot Wijnhuis, maar was ook de plaats waar volgens v. Hattum de openbare verkoopingen van vaste goederen werden gedaan en de bank van het Schoutengericht werd gespannen, terwijl naar het schijnt sedert 1559 ook hier de crimineele jurisdictie werd uitgeoefend. [1])

Aangaande den Raadtoren blijkt uit de oude rekeningen dat in 1451 gestoffeerd werd „de vulfte van der Stattoern" door m^r^. Marten, die toen ook 9 kapiteelen sierde en 9 bloemen verguldde, terwijl hij aan het gewitte gewelf 8 stadswapens met de stedelijke kleuren maakte. Ik moet in het midden laten of het gewelf dat hier bedoeld wordt de eerste of onderverdieping overkluisde. De laatste, die tijdens de verbouwing in 1844 tot keuken schijnt te hebben gediend, gat, blijkens nevensgaanden platten grond, toegang tot het Kerkhof, het binnenplein en het portaal, welks trap tot de bovenverdiepingen geleidde. De eerste verdieping bestond volgens een anderen platten grond uit een vertrek, dat aan de achterzijde één venster had, terwijl aan de voorzijde eene deuropening tusschen twee vensters, toegang verschafte tot de luive of pui. Deze kamer moet het vertrek zijn, waarin volgens v. Hattum de heeren van bijzondere commissiën vergaderden, ofschoon

[1]) „Item bestadet mit consent vanden Cameners an M. Gelis belderschnider tcampen twie pijliers mit die tortinsen ende belden darup toe houwen gecoemen vor dat wijnhuis om Justitie criminaell dairinne thalden, gecostet f. xxv g.g. iij st. iij pl." Timm.-rek. 1559, 13e maand.

die schrijver het doet voorkomen dat het niet in, maar bij den Raadtoren was gelegen. Boven de deur was, volgens denzelfde, aan de buitenzijde boven het stadswapen, in een Bentheimer steen uitgehouwen

MVLVIIII

Jhesus.

Dit jaartal (waarin van Hattum eene kleine c boven naast de eerste V over het hoofd zal hebben gezien) heeft aan sommigen grond gegeven tot de meening dat de Raadtoren eerst in 1559 is gebouwd. Blijkens de rekening van dat jaar staat het echter alleen in verband met eene verbouwing van de luive. Er werd toen in de eerste maand 200 voet Bentheimer steen aangekocht „tot reparatie vander Loiue vpten raitztoerne ende die Muir opten Wall tdeckenn." Die steen werd gehouwen en tot in de 5e maand werd er aanhoudend aan de luive gearbeid, waarna deze in de 7e maand met de beelden, deuren, vensters en den schoorsteen op den Raadtoren door mr. Ewolt werd geverwd. Deze luive werd blijkens de stadsrekening in 1634 vernieuwd of vervangen door een pui of galerij, die door Le Clercq nog luive wordt genoemd. Er werd daaraan door steenhouwers gearbeid, twee zerken gelegd, 24 pijlers en 6 „knoopen" gedraaid, terwijl de galerij met 117½ el koper werd bevloerd. Volgens van Hattum was onder aan deze pui in vergulde letters het volgende vers te lezen, dat zeer eigenaardig de bestemming daarvan aanduidt: [1])

Adspice substructum, qui praeteris, arte Theatrum,
Unde Magistratus publica jussa sonant.
Hinc promulgantur lectissima nomina Patrum;

---

[1]) Ik geef hier de lezing van Le Clercq, welke boven die van van Hattum de voorkeur verdient.

Hinc populus pacem, hinc tristia bella capit.
Accensis facibus quid? quod censura severi
Judicis exilio noxia damna notat.
cIↄ Iↄc XXXIIII.

Boven het vertrek, dat tot de pui toegang gaf, bevond zich volgens Le Clercq eene andere kamer, blijkbaar die, waarover, zooals reeds is gezegd, „dat overste wlfte" in 1452 werd gemaakt.

In het Meentehuis diende de geheele onderverdieping tot vergaderplaats der Gezworen Meente, die volgens van Hattum door een groot portaal gemeenschap had met de Raadkamer en, gelijk uit de afbeelding der vorige eeuw te zien is, ook van de straatzijde toegankelijk was, waar de daar aanwezige deur het destijds alleen mogelijk maakte uit de Sassenstraat het Raadhuis te bereiken.

Het was zeker aan haar onvoldoende stoffeering toe te schrijven dat de commissie, welke belast was met de voorbereiding van de feestelijke ontvangst van Willem V in 1766, den volgenden maatregel nam: „In aanmerking van de bekrompene situatie van 't Raadhuis, in welke buiten de ordinaire Vergaderkamer, geen ander kamer te vinden is, die gebruikt kon worden tot de receptie van Sijne Doorluchtigste Hoogheid, is op 't Meenthuis een kamer geappropriieerd, met planken afgeschoten, en van binnen met een convenabel papieren behangsel voorsien, de vloer met matten beleid, en voorts behoorlijk geammeubleerd geworden: zijnde lang geweest 24 voet en breed voor bij de glasen 23 voet en agter 20½ voet." Terwijl bij de receptie van den Prins deze in de Raadkamer door de Magistraat werd ontvangen, werd de hertog van Brunswijk met het overige gevolg in deze nieuwe kamer door den Secretaris Eeckhout gezelschap gehouden. Na-

tuurlijk werd deze kamer na den afloop der feestelijkheden weder opgeruimd. [1])

Volgens van Hattum waren aan de wanden van het Meentehuis oude harnassen, donderbussen, dubbele haken en ander krijgsgereedschap van vroegere eeuwen opgehangen. Ten allen tijde is het Meentehuis daartoe bestemd geweest, daar men reeds in de rekening van 1451 aangeteekend vindt dat daarin bussen werden gebracht. Die gedenkteekenen van den vroeger zoo krijgshaftigen aard der Zwolsche burgers bleven tot in deze eeuw bewaard. In tegenstelling met de zorg, waarmede de Kamper stadsregeering haar voormalig arsenaal bleef behandelen, zijn zij echter vervreemd en thans spoorloos verdwenen. Het dagelijksch bestuur verkocht in 1817 vier ijzeren harnassen met toebehooren voor de toenmaals vrij aanmerkelijke som van ƒ1000. De overige wapentuigen hebben, evenals de voor de geschiedenis der strafrechtspleging zoo merkwaardige pijnigings- en strafwerktuigen, langzamerhand hetzelfde lot ondergaan. Eenige burgervaandels en een paar lansspitsen zijn daarvan de eenige overblijfsels.

Het gebouw, oostwaarts naast het Meentehuis gelegen, en in 1459 door de stad van Dirc Mostert aangekocht, vind ik in de rekening van 1559 nog Mostertshuis genoemd. [2]) Omtrent zijne bestemming en vroegere inrichting is mij niets naders bekend geworden.

Volgens de beschrijving van van Hattum bevond zich achter het Meentehuis en naast het binnenplein de Secretarie. Hiermede kan niets anders bedoeld worden dan het tusschen het Meentehuis en de School gelegen gebouw en wel bepaaldelijk

---

[1]) Memoriaal van S. van Deventer.

[2]) Op nevensgaande afbeelding ziet men aan den voorgevel een voorwerp bevestigd, dat op een walvischbeen gelijkt en nu nog in het stadhuis voorhanden is.

de tegenwoordige Secretaris-kamer (*g*) en, daar men melding vindt van de achtersecretarie, voornamelijk als bewaarplaats van een gedeelte van het stedelijk archief, moet de daaraan grenzende achterkamer, die vroeger daarmede gemeenschap had, ook van de Secretarie deel hebben uitgemaakt. Omtrent den tijd, wanneer dit gebouw gesticht is, is mij niets met zekerheid gebleken. Eene schrijfkamer komt het eerst in de rekening van 1450 voor, doch om hierboven medegedeelde redenen is het twijfelachtig of in dien tijd de oostzijde van het plein door een gebouw was afgesloten. Daarentegen kan men met meerdere zekerheid aannemen, dat de in de rekening van 1559 vermelde Schrijfkamer een is met de Secretarie. Zij werd destijds geheel verbouwd en op nieuw betimmerd. Ook het portaal daarnevens wordt daarin vermeld. Op de bovenverdieping onmiddellijk grenzende aan de School is een vertrek, welke nog bekend staat als de Geestelijke kamer en dus het kantoor van den rentmeester der geestelijke goederen zal zijn geweest. In de kamer boven het vertrek *g* werd de beschilderde en gebeeldhouwde kast met het stadszilverwerk bewaard, voordat zij naar het Museum in het Reventer werd overgebracht.

Op grond van constructieve gegevens is aan te nemen dat de vertrekken langs den achtermuur van het Schoolgebouw, die vroeger en nu nog tot gevangenissen hebben gediend later dan het Secretariegebouw zijn opgetrokken.

In den door mij geschetsten toestand bleef het Zwolsche Stadhuis en de daartoe behoorende gebouwen lange jaren bestaan. Daarentegen volgden zich in den loop dezer eeuw een aantal verbouwingen [1]) op, die, in verband staande met de

---

[1]) De bijzonderheden omtrent deze ontleen ik aan de gemeente-begrootingen, de voorwaarden van aanbesteding en de daartoe behoorende bestekteekeningen.

nieuwere inrichting van het bestuur, niet bijgedragen hebben om zijn in- en uitwendigen vorm op te luisteren.

Nadat in 1819 en 1820 de School tot een magazijn voor het Depôt Bataillon van het garnizoen was vertimmerd, werd in 1821 een nieuwe gevel voor het Stadhuis geplaatst, gelijk nu nog op een gedenksteen in dien gevel te lezen staat. Door dezen maatregel werden de voorgevels van het Raadhuis, het Meentehuis en Mostertshuis tot een geheel vereenigd. [1]) Men had kunnen verwachten dat men daarbij de stijlvormen zou hebben aangewend, die reeds door het Raad- en Wijnhuis waren aangegeven, en zoo een schoon geheel tot stand hebben gebracht, maar de nieuwe gevel werd in geheel modernen stijl opgetrokken, hetgeen bij den zoo verschillenden vorm van het Wijnhuis al een zeer slechten indruk moet hebben gemaakt. Daar de verdiepingen van het Meente- en Mostertshuis in hoogte verschilden met die van het Raadhuis en er in den gevel daarop niet was gelet, moesten en in het volgende jaar in de inrichting van het Stadhuis veranderingen worden gemaakt, die ook strekken moesten om meer ruimte beschikbaar te stellen voor het stedelijk bestuur, de rechtbank van eersten aanleg, het hof van assises, het vredegerecht, het stedelijk geneeskundig bestuur en de commissie van landbouw, welke alle in het Stadhuis vergaderden en zich tot nog toe met vier vertrekken hadden moeten behelpen. Aan het Stadhuis grensden een aantal huizen en erven, waarvan de stad reeds in vroegeren tijd in bezit was gekomen. Vele dezer schijnen toen met het Stadhuis in gemeen-

---

[1]) In het archief berust eene teekening uit de vorige eeuw (klaarblijkelijk vóór het jaar 1774 dagteekenende), waarop een dergelijke nieuwe gevel is ontworpen, van boven met eene allegorische beeldengroep versierd, wel een bewijs dat men reeds in vroegeren tijd aan eene soortgelijke vernieuwing heeft gedacht.

schap te zijn gebracht en door de verschillende colleges, die in het Stadhuis vergaderden, in gebruik te zijn genomen. Nadat er in 1840 belangrijke herstellingen waren aangebracht aan den Raadtoren, werd den 26 October van dat jaar het bestek opgemaakt, waarnaar het Wijnhuis moest worden verbouwd, waarschijnlijk om meer ruimte tusschen de zich in de onmiddelijke nabijheid bevindende S. Michaëlskerk en dit gebouw te winnen. De muur aan de Kerkhofszijde bleef staan, doch de voorgevel aan de Sassenstraat werd aanmerkelijk achteruitgezet en het gansche gebouw zoowel uit- als inwendig verbouwd [1]). De nevensgaande plattegrond geeft ons den toestand weder, waarin zich de stedelijke gebouwen na die laatste verbouwing voordeden. Niet lang daarna, toen het paleis van justitie was voltooid, werd het Stadhuis door de rechterlijke colleges ontruimd, die tot nog toe hunne openbare terechtzittingen in de Raadkamer hadden gehouden, waar, op de in den plattengrond tegen den achtermuur aangegeven tribune, door het publiek werd plaats genomen.

Waarschijnlijk staan met die ontruiming in een min of meer nauw verband de veranderingen, welke de stedelijke gebouwen in 1844 ten deel vielen. De Raadtoren, het eenige gebouw, dat nog in zijn vroegeren toestand was bewaard gebleven, werd nu ook geheel verbouwd om onder een gevel met het Wijnhuis, dat nu bekend stond onder de naam van Beurs, gebracht te worden. Daartoe werd de voormuur geheel afgebroken en door een ander vervangen, terwijl de

---

[1]) Het schijnt dat destijds de voorkamer van het Raadhuis door een deuropening met het Wijnhuis gemeenschap had en tot keuken daarvan diende.

In het bestek behield zich de stad den eigendom voor van den steen met beeldhouwwerk, die boven de voordeur stond en aan den stads architect afgegeven moest worden. Waar is deze gebleven?

zij- en achtermuren tot op de hoogte van het Beursgebouw werden ingekort en van binnen afgekloofd. Het boog- en kluiswerk werd verwijderd en zoo ook de steenen trap, terwijl ook het portaal, waarin zich deze bevond, aanmerkelijk werd verlaagd. Het gebouw diende nu tot ingang van het Stadhuis aan de zijde van het Kerkhof en tot woning van den concierge. Tevens werden er in de inrichting van het Stadhuis vele veranderingen gemaakt, over welke men het best kan oordeelen, indien men nevensgaanden platten grond met den bestaanden toestand vergelijkt. Zoo werd de stedelijke secretarie met een gedeelte van het archief, die sedert geruimen tijd voorloopig in het huis (*f*) naast het Stadhuis waren gevestigd, naar het eigenlijke Stadhuis overgebracht, terwijl het ontruimde gebouw weder tot woonhuis werd bestemd. De onderverdieping van het Mosterts huis werd nu tot Secretarie ingericht en het archief met nog een groot aantal archiefstukken, die toen in het bovenvertrek van den Raadtoren werden bewaard, bijeengebracht in het daartoe ingerichte vertrek boven de Raadkamer, dat, gelijk wij reeds opmerkten, ook in de vorige eeuw tot archiefkamer heeft gediend.

Nadat de stadhuisgevel in 1863 was vernieuwd, werden in 1867 het magazijn (school), het overblijfsel van den Raadtoren en de Beurs (Wijnhuis) weder geheel verbouwd en vereenigd tot een blok, dat thans tot stads burgeravond- en teekenschool is ingericht.

Het zal niemand bevreemden, dat er na al deze veranderingen van de oude gebouwen, die eenmaal ware sieraden der stad zijn geweest, uitwendig nagenoeg geene overblijfselen meer zichtbaar zijn. Alleen de achtergevel van het Raadhuis zou ons van hun oorspronkelijken vorm en afmeting een denkbeeld kunnen geven. Inwendig is daarentegen, wat het voormalige Raad- en Meentehuis betreft, de vroegere

inrichting nog zeer goed na te gaan en dit geldt niet het minst van de Raadkamer. Dit vertrek, waarop de stad recht heeft trotsch te zijn, doet zich in hoofdzaak nog in den toestand voor, waarin het tengevolge van de in 1658 gemaakte veranderingen is geraakt, terwijl de in den laatsten tijd aangebrachte ontsieringen niet al te nadeelig op zijn oorspronkelijk karakter hebben gewerkt. Laat mij den wensch uitspreken dat deze zullen worden verwijderd en dat eerlang de tijd zal aanbreken, waarin eens ernstig aan de restauratie van dit merkwaardige vertrek zal worden gedacht. Hetgeen omtrent zijn oorspronkelijken toestand in deze bijdrage is medegedeeld zal dan blijken eenige gegevens te bevatten, die, naar ik vertrouw, niet zonder nut zullen geacht worden.

TH. H. F. VAN RIEMSDIJK.

GESCHIEDKUNDIGE

AANTEEKENINGEN BETREKKELIJK OOTMARSUM.

Tot aanvulling der geschiedkundige herinneringen omtrent de stad Ootmarsum, welke de heer Molhuysen in den Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren, jaargang 1843, gaf, moge het volgende dienen.

In het stedelijk archief bevindt zich een stadsrolle, waaraan onderscheiden hoofdstukken ontbreken en waarin bijna elk ledig plaatsje volgeschreven is met aanteekeningen van lateren datum. Het geheel vormt een bonte varieteit, maar toch werd dit alles durch einander letterlijk overgeschreven in een boekdeel, waarin Arent Vosdingh, Secretarius civitatis Ootmarsensis, op 18 Februari 1710 attesteert dat „nae neerstige collatie de copien in dit boek geschreven „met de Stads-Rolle accorderende zijn bevonden"; zijnde het afschrift door Jan Dreszelaer Duytse Schoolmeister in O. geschreven met de linkerhand.

Uit dat afschrift blijkt dat destijds de aanvangpagina's nog niet aan de stadsrolle ontbraken, zooals nu het geval is; en daarop kwam niet alleen de „tafele der Capitulen" voor, maar ook het opschrift: „reformata conservatio reipublicae post exordium Oldenzaliense per ducem Gelriae anno Dni 1512 concepta."

Te midden nu van dat herzien stadrecht vindt men onder meer deze op elkander volgende aanteekeningen:

„Anno &c92 denn 28 dach Julij stilo novo ist vnse stadt

„von Ootmerssen belegert geworden von die generaele Staeten „vnd is vpgegeuen worden den 30 Julij und ist mit dat „groue geschutte darup geschotten tot negenmael tho unn ider „kloet hefft gewegen 25 pundt unn dat vth beuell des wolge- „borenn Heren Heren Graue Maurits von Nassouwe geschein „ist."

„Anno &97 den 11 Octobris stylo antiquo heft de Edle „Erentfeste ende manhafte Gerardt van Wermeloe Droste „van Sallandt und · Siner Ex^tie Ouerste Leutenandt & van „wegen der Staten de Stadt Oetmersum beschotten und weder „erouert an der Staten side."

Op de verovering van 1592 heeft betrekking het navolgend, door Prins Maurits eigenhandig geteekend en in het stedelijk archief bewaard stuk, waarvan het zegel is afgevallen.

„Alsoo de borgeren ende mede Innegesetenen van Otmar- „sem nyet mede begrepen en sijn jnt accord metten garni- „soene derselver stede gemaeckt, waardoorse bevrees is jn „eenige jnconvenienten of ongemak te vallen, Soo jst dat „Zijne Ex^tie umme tzelve te voorcommen, hunluyden ende „medengheliecken van hnn geconsentiert heeft ende consen- „tiert mits desen te mogen jn de voorsz. stad blyven woonen „ende jn allen steden ende plaitsen staende onder de ge- „hoorsaamheit van de heeren generale Staten passeren, re- „passeren, heure trafficque drijven, ende alzulcken communi- „catie ende onderlinge correspondentie met hun exerceren „ende genyeten, als andere Lidtmaten van de Vereenigde „provincien. Gedaen jnt leger voor Coevorden den iij^den Au- „gusti xv^c Tweentnegentich.

Maurice de Nassau
Ter ordonnantie van Syne Ex^tie
J. Milander.

Hoe weinig ingenomen men te Ootmarsum was met de Staatsche overwinning blijkt daaruit dat, toen in '93 Graaf Frederik van den Bergh zich weder van de stad meester maakte, het volgende in de stadsrolle werd opgeteekend: „Distichon numerale continens annum quo regius excercitus „Othmarssheim deditione recepit, et amplissimus senatus ibi„dem nobili atque magnifico Dno Joanni Mulert in Voerst „Satrapae partium Tuentiae argenteum poculum donauit.

HAEC OTHMARSENSIS LAETO RESPVBLICA VVLTV
PVRA SVO SATRAPAE POCVLA SPONTE TVLIT.

aliud

ARMA SONANT TVBA CLARA STREPIT LITVIQVE SONANTES
NVLLA SATIS, PECORI, RVRICOLISVE QVIES."

Op het door deze regels aangewezen jaar 1593 en het jaar 1592 hoop ik straks terug te komen bij het doen van eenige mededeelingen uit oude kerkerekeningen van Ootmarsum, mij door Mr. Engels verstrekt.

Deze rekeningen, met geringe hiaten loopende van 1562 tot 1615, zijn tot een boekdeel bijeengebracht in een perkamenten omslag en zorgvuldig bewaard gebleven. Het finantieele jaar liep van Paschen tot Paschen; op den eersten Zondag na Paschen, Quasimodo, werd er door de kerkmeesters rekening en verantwoording gedaan, slechts een enkele maal op Zondag Misericordia, een week later.

Heer Berent van Beucruuerde en Coert Sluter, kerkmeesters, legden alzoo op 5 April 1562 rekening af in tegenwoordigheid van den commandeur Bernard de Beuer, den procurator van klooster Albergen, Johannes Casulanus, de raetsluiden en den pastoor Fredericus a Delden, die de rekening onderteekent.

Tot en met 1580 op 10 April komt deze Fredericus a

Delden steeds als pastoor voor en onderteekent hij steeds de verklaring van gedane rekening en verantwoording der kerkmeesters.

In de jaren '62 en '63 hadden er belangrijke vertimmeringen aan den toren plaats en in '69 een aanzienlijke reparatie van het orgel. Telkens leverde het moeilijkheid op de contributie der parochianen van Albergen en Tubbergen binnen te krijgen zoodat in '63 men ook aangeteekend vindt:

„Item Johan van Eesschedes meyers myt rechte verfor„dert dat sye nycht tot desse twe termynen hebben wyllen „contribueren, gekostet achte gosselers."

„Item ok wyl Eesschede dat darrep verdedyngen, myt „rechte verfordert ij goss."

In '71 vindt men weder: „Item so syck Albergen, Geste„ren, Tubb. geweygert tot tymeratie des orgels contribueren „bynnen to Oldenzal bedaget unn hefft gekostet j daler „xxvij st. Unn noch procurator noch aduocaet to treden „gestalt", in welke rekening ook het volgende voorkomt:

„Item so dye Pastor sachte dat alle andere pastoren van „den kerken vntfongen, wes sye verterden to Oldenzal alsye „den crisma halden unn he nycht yn elleuen yaren hadde „vntfenge, hebben methem gekomponert Berent de Bever „cumpthur van den Erffgenamen wegen unn Joes Husken „dat men hem sal geven v½ carls g. vort alle yaren x st. br."

Wat de visitatiereis van bisschop De Monte in 1571 aan de kerk te Ootmarsum kostte, vindt men in de verantwoording van 13 April '72.

„Item episcopo pro visitatione vijff daler vi stv."

„Item noch dye vnkoste des byscopes ses dalers ix st. br."

Aan den voet der goedkeuring van de rekening over '77 staat: „Item dye Pastor Frederyck hefft dye xx dalers van „Henryck Egbers vntfangen unn to den pleyte van den

„separatye der kerke Tubbergen gebruket, wat het mer hefft „gekostet hefft dye pastor verlecht;" men schijnt dus nog al krachtig te zijn opgetreden tegen de afscheiding van Tubbergen; in den fundatiebrief van bisschop Egidius de Monte heette het: „ac re ad Oitmarsenses delata, ac pastoris ejusdem „Ecclesie et dicti oppidi Oitmarsensis consulum ceu certorum „deputatorum in contrarium rationibus nobis exhibitis „visis et perspectis" [1]).

De rekeningen over de jaren '80 en '81 werden 22 April '82 afgelegd en onderteekend door Joannes a Coetwick, vicecuratus. Van afwezigheid, overlijden of verhindering van den pastoor blijkt niets.

Die over '83 en '84 werden in '85 tegelijk opgenomen, het relaas daarvan luidt:

Item Anno 1585 op sundach quasi modo hebben kerckenraedt heer Berndt van Beuerfoerde enn Johan Egberts die olde gereeckent de annis '83 enn '84, also bevyndt syck die kercke yn voirraet holt, twintich mudde roggen enn twe mudde garsten, wair tegens die kercke dem kerckmëisteren voirsz. sculdich blijfft dartich karels gulden enn sestienden haluen stuuer. Item noch bekent hern Berndt voirsz dat hy an Johan Wynhoff betaelt heft van die vyfftich daelder des z. Jacobs Zwarten testamente soeven enn twintich daelder enn 27 stu. op dat stucke landes liggende myt noertende tendes z. Wolter van Couerden ymenscuyr welcker landt voirss. z. Mr. Melchior Wynhoff van die kercke yn pantscop hefft. Geeceet yn presentie des werdigen hern Meister Selko Synnema veri pastoris in Oetmersum enn Johan Herinck myt Frederik van Delden borgemeisters ibidem tsaemptlich des gemenen kerckenraedt des kerspels Oetmersum. Oerkonde

[1]) O. R. en G. Verslagen en Mededeelingen IX bl. 77.

der waerheit hefft die werdige heer pastoir voirsz. dyt onderscreue. (get.) Selco Sinnema.

Hieronder staat weder opgeteekend: „Item vor dye xxviii „dal. Wynhoff de pleyte tegen de van Tubbergen vthgeboret „ergo ys dye kerke betd."

In het corpus dier rekening komen onder de uitgaven deze posten voor:

„Item to Oldenzall citeert gewest van den Tubberger met „wagen unn perde dar vertouet vertert dre dalers vii st."

„Item noch eyn mal de pastor unn Wynhoff to Oldenzall „gesandt dat dye Tubberger uns citerden vertert twe dalers."

„Item den procurator gegeuen 23 st."

„Item noch eyn baden an Wynhoff gesandt 3 st."

Waarover die pleyte liep, meldt de rekening niet: ik waag het te onderstellen dat de kwestie over de begeving der vicarie Divae Mariae Virginis te Tubbergen, waarin het collatierecht van den Tubberger pastoor Shildthuisz [1]) betwist werd, toen te Oldenzaal behandeld is voor de gecommitteerde raden in de kanselarij dezer provincie.

Iu de gelijktijdig afgelegde rekening over '83 komt voor: „Item Vrederik van Delden ettelyk kerckekleden weder gekofft dre car. gl."; waaruit men zou mogen afleiden dat pastoor Van Delden zijne bediening had nedergelegd.

Sinnema komt geregeld als pastoor voor in de volgende jaren tot '95 behalve in de rekening, afgelegd 22 April '93.

Terwijl de rekening over '91 nog onderteekend werd door hem en den richter Matthijs van den Hulsen, welke beiden ook den 17 April '94 die over het voorgaande jaar onderteekenen, draagt die over '92 de onderteekening van Derck van Vorst, richter, Jacobus de Stede, amptmann des stiffts Wersselo en Johan Moerbeck.

[1]) O. R. en G. Verslagen en Mededeelingen IX bl. 82.

Ofschoon de gewone uitgaven aan den pastoor, de preysteren en den vicarius sunt annen er in voorkomen, treft men geen pastoor met name aan hetzij in de rekening hetzij in het relaas der opneming van die rekening, loopende van Paschen '92 tot Paschen '93. Daar destijds de stad in der Staten macht was, zou ik in verband met de kerkwijding, vermeld in de rekening loopende van Paschen '93 tot Paschen '94, wel geneigd zijn te onderstellen dat de kerk aan de katholieken ontnomen en aan de gereformeerden in gebruik gegeven was.

We treffen toch in 1594 èn den richter Van den Hulsen èn den pastoor Sinnema weder aan onder hen, die de rekening van '93 opnemen en vinden dat in dit jaar de kerk gewijd is geworden, zooals volgt uit deze aanteekeningen:

„Item als Egydius de Monte met den Officyal und her „Arent alhyr getoeuet den ersten avent gehat x personen yn „cost den man v st. facit j dal. xx st.

„Item des anderen dages xxii persoenen yn cost den man „v st. facit iij dal. xx st.

„Item des anderen auents viij personen yn cost den man „v st. facit j dal. x st.

„Item des derden dages xvi personen yn cost den man „v st. facit ij dal. xx st.

„Item yn den vorgeschreuen tyden gedronken 1 ton 1½ st. „beers ys iii½ dal.

„Item laeten halen xii vaen 1½ st. beers ys ij dal. und „xii st.

„Item noch iij kan wyns laten halen de kan xv st. ys 1½ dal.

„Item noch xiiij st. brentwyn laten halen.

„Item noch Egydyum iiij ryx dal. und i paar lersen ys ij „ryx dal. vereert vant kerckwyyen ys vi rijx daler. facit „viiij dal. xii st.

„Item noch officialis i ryx dal. vereert.
„Item noch heren Arent j ryx dal. vereert."
en voorts tusschen haakjes: „Memorye. Item boeven dat „hebben de borgemeyster noch betalt ij ton bers an degene „de Egydium geconfoeyt van Oldenzel hyr und wedder nae „Oldenzel welker yn desse rekeningen nicht sal angerekent „worden wante het de stat betalt heft."

Deze Egidus de Monte was de pronotarius apostolicus en vicarius generalis van het bisdom van Deventer, sede vacante, die bij door hem onderteekenden en bezegelden brief van 10 April 1587, in het stadsarchief aanwezig, de vicarie van den Heiligen Geest te Oethmersem met die van St. Anna vereenigde, om aan den rector der laatstgemelde vicarie Rodolphus ten Hamme [1]) een beter inkomen te verschaffen.

Op 3 April 1595 wordt de rekening opgenomen door pastoor Sinnema en den judex subst. Bernhardt de Beuer; rekeningen over '95 en '96 ontbreken; die over '97, '98 en '99 werden gelijktijdig gedaan den 29sten Maart 1600 en zijn geteekend door Fredericus Delden, pastor, en Henricus Voltellen.

Onder de uitgaven der jaren '97 en '98 komt behalve de uitbetaling aan den pastoor, ook een post voor denn nijjen predekant 14 scheppel rogge, zijnde vermoedelijk de

---

[1]) Terwijl ik vermoedde dat misschien deze vicaris en de Tubberger predikant Rodolph ten Ham (Mr. J. I. van Doorninck Kleine Bijdragen VIII bl. 5) een en dezelfde persoon zoude zijn, deelde de heer Geerdink, emeritus pastoor der Lutte, mij mede dat hij hem hield voor den kapellaan en vicaris Rudolf Ham, die door de Zweden opgelicht en te Bentheim gevangen gezet was, waarschijnlijk omdat hij na 1633 nog van over de grenzen in stilte te Ootmarsum den heiligen dienst voor de Katholieken kwam verrichten. In de rekeningen van 1602 tot 1611 komt heer Roleff ten Ham voor als gevende wegens de sepultuir syner olderen op Jacobi een goudgulden aan de kerk.

bij Moonen genoemde Adolphus a Besten. Deze post ontbreekt weder in '99, waar integendeel de gemeene priesters en de ffickaris sunte Anne weder, als van ouds, nevens den pastoor voorkomen onder hen die uitbetaling in rogge ontvangen.

In zijne voormelde herinneringen (Alm. 1843, bl. 121) deelt de heer Molhuysen een stuk mede, alsnog op het stedelijk archief aanwezig, dat met de onderteekeningen aldus luidt:

Wy ondergescr. bekennen voer yder mennychlick wye dat syen horen unde lesen, hoe dat wy by dat collegium bynnen Zwoll synnen gewest, unn angeholden omme onszen pastor te prediken gads wort, soe ysze dat ons de heren van dat collegum dorch den greffier hebben laten anseggen dat wy alse wal als yn zallant geschyede doen mochten, heft syn vynger voer de ogen geholden, syende dorch den fynger hebben wy geantwort, wy dancken de heeren, wy verstaens genach. Datum Zwoll den 5 Octobris A°. 99.

Reyner Peterszon manu propria scripsi
Arent Claphouuer.
It. bekenne yck vastet ther kennise (?) als bauen.

Vooropstellende dat, nadat in 1597 Prins Maurits Oldenzaal had bemachtigd, het moeilijk ging de omliggende plaatsen van predikanten te voorzien en men de pastoors trachtte over te halen om als predikanten op te treden, deelt hij dit stuk mede, als eene karakteristieke bijzonderheid, betrekking hebbende tot de geschiedenis van de invoering der Hervorming in Twenthe, en laat er op volgen dat in 1601 dan ook nog de pastoor van Ootmarsum voorkomt op de classis te Oldenzaal. Dat Molhuysen dit stuk, dat op de keerzijde tot opschrift heeft „van attestatie desz Predicers anno 99", op den pastoor van Ootmarsum, waar het zich bevindt, laat slaan, blijkt hieruit, alsook daaruit dat met zijne hand beschreven is een

daarop gehechte strook papier, dit stuk aanwijzende als „attest omtrent den pastoor van Ootmarsum in 1599."

In mijne hoop, dat de kerkerekening van 1599 eenige opheldering hieromtrent zou geven, ben ik teleurgesteld; noch in deze rekening, noch in eene andere uit dien tijd vind ik iets aangeteekend omtrent het gaan van zoodanige commissie naar Zwolle; terwijl ik ook nergens de namen der onderteekenaars aantrof. Heeft het stuk toch betrekking op Ootmarsum, dan moet er uit worden opgemaakt dat het openlijk optreden van den pastoor er oogluikend werd toegestaan.

De zoo straks genoemde Fredericus Delden doet als Fredericus de Delden pastoir in April 1602 rekening, opgenomen en geteekend door Johann Palthe de junge namens het huis Othmersum en komt met Johannes Soestes in 1603 als kerkmeester voor als Friderick van Delden, Vicarius, rekening van hun beheer afleggende, welke geteekend is door den kommandeur Gysbert up den Berge en Otto Giesen pastor.

Terwijl Molhuysen (Ov. Alm. jg. 1841) aanteekent dat op de classicale vergadering van October 1601 aan den pastoor te Ootmarsum, wiens naam hij niet noemt, een maand bedenktijd vergund werd om zich te verklaren of hij predikant wilde worden, blijkt uit deze rekening dat Van Delden daarvan geen gebruik gemaakt heeft.

De pastor Otto Giesen is de door Moonen in zijn Naemketen genoemde predikant Otho Gysen, die in 1604 naar Hasselt vertrok en ook als Otho Gysius voorkomt; hij onderteekent nog de rekening in 1604 gedaan, terwijl de volgende onderteekend is door Valerius Rostorp, predikant tho Othmarsum.

Moonen noemt als tweeden predikant te Losser, zulks in combinatie met Denekamp, Valerius Rostrop, beroepen 1602,

vertrokken naar Bremen 1605; het schijnt wel dat Rostrop als Rostorp eerst nog een korten tijd hier in de bediening is geweest.

In de rekeningen hierna volgende van 1606 tot 1615 komt Frederik van Delden weder geregeld als pastoor voor; hij zal wel tot 1632 voortdurend in functie zijn gebleven, in welk jaar, na de tweede verovering van Oldenzaal door de Staten, hem volgens Molhuysen aangezegd werd den kerkedienst te staken. Hij overleed 26 Augustus 1636.

In de over de jaren 1606—1615 afgelegde kerkerekeningen trof ik niets aan wat mij de vermelding waard seheen; mij rest nu nog melding te maken van den perkamenten omslag, waarin al deze rekeningen samen zijn ingenaaid. Aan de de binnenzijde daarvan toch leest men:

Vanden Kerrychouen geuysitert
vp den Sendt a°. XL.

...dye roester
Bronyckhuyes twe vack
Olden Oetmersen. Nutter twe vack
Vasse eyn Manre eyn vack
Roetman eyn
Ageloe parua } eyn vack
Ageloe magna }
Breckenkam twe vack
Tylgede vyff vack
Lattorpe dre vack
Groten ageloe vyff
Ageloe parua dre vack
Roetman negen
Flerijnge ver vack andye roester und
Hesynge holde dye roester.
Dye mur dye Stadt

Dat naeste vack twystyck
Tubberge dre vack
Alberge vyff vack
Geesteren ver vack noch en vack an den andere syde der roester
Item dye van Almeloe dar nae
Item vor Deryck Borsen unn Joerrens huys dye vasser.
Manre veer vack
Hesynghe veer vack andye putte post
Item dyfferentie achter den raethuyse.

Dat ik in staat ben hieromtrent eenige opheldering te geven moet ik dank weten aan den heer Geerdink voornoemd, die mij mededeelde dat het kerkhof om de kerk te Ootmarsum vroeger vier opgangen met roosters had; dat om dat kerkhof zich rekken of staketsels bevonden en er later een muur om heen was gemaakt, dat de rekken afgedeeld waren in vakken naar gelang van het getal der daartoe gebezigde palen of posten, waarvan het onderhoud ten laste kwam van allen, die op de Sent moesten verschijnen.

Dat Almelo, ofschoon reeds in 1236 van Ootmarsum kerkelijk afgescheiden, toch hier de Sent moest bijwonen, is elders aangetoond; [1]) uit deze lijst blijkt dat het onderhoud van de omheining der kerk voor een gedeelte ook ten laste van Almelo kwam, dat daarenboven, gelijk de heer Geerdink mij mededeelde, na de Sent de kerk moest laten schoonmaken, wat het placht over te geven aan de zusters Sanctae Catharinae, aan wie het voor Sentboenen te Ootmarsum jaarlijks eene uitkeering deed.

MR. R. E. HATTINK.

---

[1]) Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht I. bl. 6.

SPROKKELS,

GERAAPT IN DE S^t^. PLECHEM TE OLDENZAAL.

De krachtig gebouwde Romaansche toren draagt vier klokken zijner waard, wier omschriften, reeds meermalen besproken, nog niet tot vasten staat van gewijsde zijn gebracht. Wij vleien ons iets dichter te zijn genaderd.

De eerste klok, gedoopt naar S^t^. Plechem, hoort in Sapphische verzen zich toespreken:

> Fregit insanus rabie Sicamber;
> Reddidit sanus decus atque nomen
> Jntegrum, Plechelme, tibi Gerardus
> Wou Schoneborch et socius Joannes;
> Tertio post mille decemque, junctis
> Quinquies centum, fuit hoc sub anno.

Wijlen de heer Rector Weeling heeft in den Overijss. Almanak van 't jaar 1839, bl. 251, dit opschrift reeds vrij goed meegedeeld, daar het „plus" van zijn vijfde vers slechts behoeft te worden veranderd in „post". De vertaling is hem echter tegengevallen, de volgende zal de proef beter kunnen doorstaan:

De Geldersman [1]) dol van woede sloeg u stuk; de bezadigde Gerrit Wou met zijn gezel Jan Schoneborch heeft, Plechelmus, uw volle eer en naam u weergegeven. Dit viel

---

[1]) De heer Weeling denkt hier aan hertog Karel van Gelder.

voor in 't derde jaar na duizend en tien gevoegd bij vijfhonderd = 1513.

Op de tweede, de Marie-klok, staat eveneens in 't rond geschreven:

„✠ M locet et C quater, nonaginta liget, simul I ter, „lector; et egregie struit in honore Marie me Wou Gerardi „ingeniosa manus. Millia conflata sunt ter fere quinque ta- „lenta."

Om het van al de andere volkomen afwijkend kruisje, wat alleen, naar ons toeschijnt, kan zijn aangebracht, om in den cirkel het aanvangspunt vast te stellen, meenden we bij het lezen van „M locet" te moeten uitgaan, te meer wijl deze lezing iets beter aan het taaleigen dier tijden voldoet. Ook in den tekst zelven moesten wij afwijken van hetgeen de heer Nanninga Uitterdijk in het tweede deel der Overijsselsche Bijdragen op bl. 280 heeft geleverd, 't hoewel met zorg is bewerkt. Waar hij een onbekend „ingemosa" vond, hebben wij het welbekende „ingeniosa" aangetroffen, een woord wat juist het denkbeeld uitspreekt, 't geen de heer N. U. aan het zijne wilde geven, toen hij in het eerste deel der Overijss. Bijdragen bl. 83, het vertaalde door: „vernuftig". Zelfs gelooven wij dat onze lezing ook aan den heer N. U. beter zal voorkomen, als we even herinnerd hebben — want onbekend kan het hem niet zijn — dat in het Gothische staand schrift, als het op steen of metaal wordt gegrift, de M, N, I en U vaak slechts weinig of geheel niet worden onderscheiden. Zoo zou bijv. voor het „sunt" van den hierboven gegeven tekst, als de samenhang het toeliet, even goed kunnen gelezen worden: „sinit" of „smit", gelijk ons werkelijk weervoer toen wij voor de eerste maal bij de klok waren geklommen; wat daarin gegrift staat, laat gelijkelijk alle drie lezingen toe. Hier mag nog wel zijn bijgevoegd, dat zelfs toen wij later voor een tweede

maal naar boven waren geklommen, [1]) om den tekst onzer vroegere lezing tegelijk met dien van den heer Weeling, waarin ook het met onze opvatting strijdige „ingemosa" stond, aan het oorspronkelijke te toetzen, wij in 't metaal geen enkel stipje of schrapje hebben gevonden, wat ten gunste van ingemosa kon pleiten. Genoeg hier over.

Aan den zuidkant der klok, in een lageren cirkel, lezen wij: „Ju S. et Maria" (= Jesu Salvator et Maria); ter noordzijde: „Maria".

Onze vertaling luidt:

De lezer stelle M en viermaal C, voege er negentig bij benevens driemaal I (= MCCCCXCIII); toen heeft mij de vernuftige hand van Gerrit Wou, Maria ter eere, keurig vervaardigd. Ongeveer duizend vijftien ponden zijn hier saamgegoten.

Op de derde, de doodenklok, staat insgelijks in cirkel rondgeschreven:

O Maria, wilt ons verwerven
Eine salige vree, als wij moeten sterven.

Er onder stond: Anno Domini 1530.

Op het misklokje, dat boven van het uiterste plat des torens wijd en zijd door het kerspel omroept, staat in eersten cirken rondgeschreven:

„Usus in hoc meus, ad Sacra vocare populum, ut colat „aeternum religione Deum." (Mijne bestemming is deze: het volk tot de H. Geheimen op te roepen, opdat het den eeuwigen God door zijne godsvrucht hulde brenge.)

Een tweeden rand hieronder getuigde:

Sancta Anna is min name;
Min geluedt is Godt bequame.

Michael van Ochtrop me fecit anno 1611.

---

[1]) 't Zij ons hier vergund den edelen Dokter Essink te Oldenzaal openlijk onzen dank te betuigen, voor de recht geschikte hulp, zoo welwillend ons te dezer zake aangeboden.

Verlaten wij nu den toren om zuidelijk langs de zoogenaamde Plechelmi-kerk te wandelen, dan valt daar het oog op een beer, den eersten, die oostelijk van de zijdeur staat en met zijn oud Gothisch letterschrift de blikken tot zich trekt.

De tekst er van luidt:

Anno milleno quandringenteno tria jungo X super L; primus hic lapis imponitur. d. i.: Bij het jaar duizend vierhonderd voeg ik na L nog driemaal X (dus MCCCCLXXX = 1480); toen is hier de eerste steen gelegd.

Dit jaartal is in volkomen overeenstemming met hetgeen de Zeereerw. Heer Geerdink, oud pastoor der Lutte, over deze zaak heeft aangeteekend: dat namelijk de aanbouw der zoogenaamde Plechelmi-kerk in 1483 tot voltooiing zou zijn gebracht. De beweging der wereld was destijds minder snel; twee drie jaren waren toen noodig voor een werk, wat thans nauw een jaar vordert.

Verder langs de zuidzijde naar het oosten voortstappende valt het oog daar op een steen, die in het later uitgehouwen groote raam van de oude kruisbeuk is ingemetseld, juist onder den middelpost, welke vermeld raam in tweeën scheidt. „M", het daarin gegrifte cijfer, spreekt van het jaar duizend; maar de plaats zelf (het raam is in het laatst der 15e eeuw lager uitgehouwen tot op de hoogte waar thans de ingemetselde steen zit) bewijst dat hij er door latere omstandigheden moet gebracht zijn. Ons vermoeden valt op de onderstelling, dat ongeveer te dezer plaatse de eerste steenenbouw dezer kerk, die onder Bisschop Balderik aanving, tot voltooijing werd gebracht, en dat daarom deze gedenksteen er werd ingemetseld; de latere hand die hem om eene oogenblijke reden had weggenomen, gaf hem vervolgens, zoo na mogelijk, zijn oude plaats terug.

J. H. HOFMAN.

M A R K E R E G T.

DE BEGRAFENIS. — Eene bepaling, die ik tot dusver nog slechts in weinig markeboeken aangetroffen heb, is de volgende:

„Jtem als daer een Doode is in der Buerschap end die verkundiget were, daer sall dan uijt elcken huijs des avonts in den winter tot sess uhren ende in den somer to acht uhren een mensche comen. Ende daer twee van die naeste Nabueren des nachtes waecken, End des morgens sall daer van elcken huise Man end Wijff comen eermen den Dooden op den Waghen settet End elck sall geven een halff placke to buergelde, Ende daer die Doode uijt gaet een placke, Ende uijt elcken huijs sullen Man ende Vrouwe den Dooden to Kercken volgen, ende wanneer men den Dooden vanden waghen settet begraeven ende bestaen sall, sall men dan volgen end doen nae older gewoonten. Ende off Jmandt van desen Dooden puncten voorschr. niet en dede solde daeromme gelden eenen dubbelden stuijver brab."

Deze bepaling, welke voorkomt aan het slot van den Markecedul van Herculo van 1470, schijnt grootendeels overeen te komen met de volgende uit den Markecedul van Windesheim van (14)96, welke echter in het door mij gebruikte HS. [1]) onvolledig schijnt voor te komen: „..... nabueren des nachtes waecken, ende des morgens sall daer van elcken huijs een huisheere offte een huisfrouwe comen

---

[1]) Dit is de bundel markeregten uit het Zwolsch archief, dien ik bij de uitgave van markeregten meermalen Hs. B. genoemd heb.

eermen den dooden op den Wagen settet ende elck eenen duijtmer toe Buergelde ende daer de Dooden uijt den huise gaet die sall een halue placke to Buergelde gelden ende uijt elcken huijs sall een huisheere ofte een huisfrouwe den Dooden toe Kercken volgen ende der huisheeren ende der huisfrouwen sollen uit elcken huijs twee volgen, ter Kercken dat sall wesen die huisheere ende de huisfrouwe dat Bouwlude sint, ende den Kotter een, ende wanneer men den Dooden off [lees: op] den Wagen settet ende begraven ende bestaen sall, ende enich van desen puncten breecke de solde daeromme gelden vijff schillingen."

Kennelijk is deze tekst nog al geschonden. De zin is echter niet onduidelijk; alleen zij opgemerkt, dat de vijf schillingen, waarvan hier sprake is niet zulk een groote som uitmaakten als men meenen zoude, want blijkens eene aanteekening op de volgende bladzijde van het Hs. betaalde men 5 schillingen met een half oud butken.

Indien men voorschriften als de hier vermelde in andere markeboeken niet aantreft, is dit waarschijnlijk niet omdat zij daar niet golden: immers overal op het platteland zijn nog heden dergelijke buurpligten zeer in zwang. Maar hetgeen opmerking verdient is, dat men het noodig achtte die bepalingen in het markeboek op te nemen en in wettigen vorm straf op nalatigheid of onwil te stellen.

V. D.

APOTHEKER TE ZWOLLE, 1441.

Als tegenhanger van de Kamper Apothekers-instructie, voorkomende in het 1e deel dezer Bijdragen (bl. 379), moge hier de oudste mij bekende instructie van den Zwolschen Apotheker eene plaats vinden. Zij is te vinden op No. 8 onder de „Nije averdrachten" achter het Stadregt van Zwolle, dat aan Johan van Ittersum pleegt toegeschreven te worden, en is van den volgenden inhoud:

„Jnt jaer onss heren MCCCXLI des dinxdaeges nae Valenthini Js auerdragen met Meijster Lambert den Apteeker als datt hij der Stadt Apteeker wesen sall een Jaer lanck vnde toe Swolle woenen Ende en genoechde hem daernae toe Swolle nijet toe woenen, soe solde hij datt den Schepenen een halff jaer toe voiren opseggen. Ende die Schepenen die moegent hem altois opseggen vnde verloff gheuen nae oiren goetduncken. Ende Meijster Lambert sall jaerlicx voer sijn pensien hebben vijffthijn heren ℔. Voert soe sall hij vrij sitten van waeken ende van Meijerdienst. Ende hij en sall nijemantz anspreken van onsen Borgeren anders dan voer die Schepenen van Swolle voer sijn loen offte dienst offte maegenaes. Ende datt sall dan staen tott seggen des Raides offte des Medici watt hij hebben sall. Ende wanneer de Medicus Meijster Lambert die Recepten sendet die sall hij altois maeken ende bereijden in tegenwoerdicheijtt des Medici nae guet duncken des Raides alsoe vaeke als hij des begeert. Ende sall daer min offte meer voer hebben dan die Medicus datt hebben will."

Vergelijkt men de Kamper en Zwolsche verordeningen met de „Ordinancy op die Apotheikers, Chirurgien vnd Barbieren" te Deventer, medegedeeld in den Overijsselschen Almanak voor 1851, bl. 77, dan verkrijgt men vrij goed een denkbeeld van den toestand der apotheken dier oudste tijden in ons gewest.

V. D.

NAAMSVERANDERING, 1467.

Bij het nasporen van familiebetrekkingen in vervlogen eeuwen, stuit men dikwijls op de moeielijkheid, die in den weg is gelegd door de vele en velerlei wijzen, waarop oudtijds de namen werden gespeld en geschreven, terwijl tevens de naamsverandering van sommige personen eene niet mindere moeielijkheid teweeg brengt. Als een voorbeeld dat dergelijke naamsveranderingen in vroegere tijden ook op officiëele wijze tot stand kwam, deel ik het volgende voorbeeld mede van Bartolt Ludekens te Kampen, die zich in 1467 Bartolt van Wilsem ging noemen, en de stamvader was van een te Kampen vroeger bekend en aanzienlijk geslacht.

Bartelt Ludeken soen heeft nu synen toenaem verwandelt op desen dach ende wil voirtaen hieten Bartolt van Wilsem, ende want hie voirtyts voele scepenbreue besegelt heft als Bartolt Ludekens, de sullen van sulker weerden blieuen als andere voir oft nae [1]) scepenbreue ende hier en sal niemant in verachtert wesen bij Burgermeesteren, Scepenen ende Raede. Anno lxvij des Saterdages nae jairsdach. [2])

N. U.

[1]) Vroegere of latere.

[2]) Oplatingen Kamp. Arch.

HET VERLIEZEN VAN ZEGELS.

In vroegere eeuwen, toen het aanhechten of opdrukken van een zegel, veelal de wijze was om aan acten authenticiteit te verleenen of de handteekening te vervangen, stelde men natuurlijk grooten prijs op 't bezit dier zegels, en zag ongaarne dat die in handen van anderen verdwaalden, omdat deze door daarmede schuldbrieven enz. ten laste van den eigenaar des zegels te bezegelen, dezen daardoor grootelijks zouden kunnen benadeelen. Wanneer te Kampen dan ook iemand zijn zegel verloor, dan gaf hij daarvan aan den raad kennis, die hiervan melding maakte in 't boek der Oplatingen, waaruit later altoos kon blijken of iemand, tijdelijk bezitter van 't zegel, er ook misbruik van had gemaakt.

Eenige voorbeelden daarvan zal ik hier mede deelen.

1447 feria senta post vorem jncunditatins.

Euert Kruse verloes syn segel dat was van lode gemaket redelic briet, sonder compas of helmteken, ende swoer aldair voir ons mit opgerechten vingeren gestaefedes eeds ouer den hilligen, dat hie nywarlde·jemant wes bekent hadde schuldich toe wesen dair hie hem mit den segele dat besegelt hadde. Sonder argelist.

Dikwijls voegde men in 't Oplatingsboek bij de vermelding een afteekening van 't zegel, zoo als o. a. bij de beide volgende inschrijvingen het geval is.

1469, 2 Maij.

Johan Lust was toe Remen gereiset, onder des verloes hie syn segel wt een muren gat in synen huuse, ende was van

dusdanigen fatsoene, ende swoer voir ons mit opgerechten vingeren gestaetdes edes ouer den hilligen, dat hie voir dessen dage niemant eenige brieuen van schulde dairmede besegelt en heeft anders dan lossen van pacht of dergelyc, moetsoen en hilixbreue. Bysonder dat hie niewarlde Aven sijnen wijue noch Peter hair soen iet mede toegesegelt heeft van enigen bekantnissen.

Johan Lust schijnt dus inzonderheid bevreesd te zijn geweest door zijn ega en zoon bij den neus genomen te worden.

1469 in profesto conceptionis marie.

Henric Hof heeft syn segel verloeren ende had een helmteeken van sulken faetsoene ende wapen als bouen gescreuen staet, ende heeft syn recht dairtoe gedaen dat hie dair niemant enige schult mede toebesegelt heeft dan sal. Wolff xxx R. gl. eens. Heeft dair jemant anders op toe seggen die spreke nu ende niet hier naemaels, of die Raet en willen dair gene woirde van hoeren want hie syn segel vernien wil.

N. U.

HET ALBUM AMICORUM

VAN MARCUS GUALTHERUS, 1593—1649.

(*Vervolg.*)

Otto Gansneb Tengnagel, zoon van Reyner Gansneb Tengnagel en Aleyda van Haersolte, gehuwd met Elisabeth Clant, dochter van Allart Clant en Geertruit van Doornick, schreef bij zijn wapen, een gedeeld schild, rechts een veld van zilver, waarop twee half uitgespreide vleugels van keel met de ruggen verticaal tegen elkander geplaatst en beneden eindigende in klaverbladen, links een veld van lazuur, beladen met drie wassenaars van goud, twee boven en een beneden met de hoorns naar links, gedekt met een helm waarop een arendsvlucht, links van goud, rechts van lazuur:

Virtus gloriam parit.

Lactantius de vero cultu lib. 6 cap. 6.

Fons bonorum Deus est, malorum vero ille scilicet Divini numinis semper inimicus. Ab his duobus principiis bona malaque oriuntur. Quae veniunt a Deo hanc habent rationem ut immortalitatem parent, quod est summum bonum. Quae autem ab illo altero, id habent officium ut, caelestibus avocatum terrenisque demersum, ad poenam interficiant sempiternam, quod est summum malum.

Hac ego consigno, nam sic vis, dexterâ amorem
Erga te verè qui mihi magnus adest,
Et licet haec fragilis, quae huius sit conscia, charta
Existat: trahit is nil tamen inde mali.

Nam vivet dum vita mihi sensusque vigebunt,
  Quin et post cineres, MARCE superstes erit.
Cur ita amem non una mouet me causa, sed adsunt
  Plures, huc animum quae rapuêre meum.

Scilicet ingenium, virtus, probitasque, fidesque.
  Et doctrina tuo in pectore multa sedens.
His adde mores niveos, et plena leporum
  Verba, iocos, risus, et sine felle sales.

Omnia magna haec sunt, mirari promptius et quae
  Quam facere vt sua sint quisque imitando queat,
Quod de me fateor; sed amo tamen ista, nec ista
  Sola, sed et Marci possidet haec qui animum.

Qui mihi non hac in re convenit, huic ego certe
  Nil quicquam sanae mentis inesse puto.
Prout dignum Anticyras qui naviget et caput et cor
  Elleboro expurget sanior ut redeat.

Solus es Anticyra; mihi tu, sed Marce, cerebri
  Curator solus, solus et Elleborum.
Quid rides? nunquam ipse tibi coniungor, abire
  Quin mihi contingat doctior et melior.

Haec pauca in signum amoris et benevolentiae Otto Gansneb Tengnegel lubens meritoque Marco Gualtero suo posita voluit. Campis Anno 1614.

In 1621 werd hij wegens zijn Remonstrantsgezindheid uit de stad gebannen.

Philibert Cuignet Jorensz. plaatste bij zijn wapen: een schild van goud, beladen met een keper van keel en aan weerszijden waarvan boven een en beneden ook een kegel van sabel

met den punt benedenwaarts gekeerd, geplaatst is, gedekt met een helm waarop een kraaiende haan van goud, rechtsziende.

Forte, fortune, force.

Doctissimo ac omnibus virtutibus ornatissimo Domino, Domino Wolfgango Marco Gualtero scholae Campensis rectori, amico suo ex animo colendo, hoc suum symbolum, benevolentiae tesseram reliquit.

Philibert Cuignet Jorensz.

Anno 1614.

Uit het volgende jaar 1615 ontmoeten wij twee inschrijvingen, nl. van: Hendrik van Wilsum, broeder van den voorgaanden Frans v. W.

Nil sine Deo.

Haec non solum moribus, sed verum etiam doctrina ornato viro, Domino Marco Gualtero urbis Campensis Rectori fidelissimo, in perpetuam amicitiae memoriam scripsit Henricus à Wilsum Anno 1615 8 Jan.

Dum spiro spero.

Johannes Schotlerus, predikant te Kamperveen, plaatste 't volgende:

Πάντων ἥδιστον ἡ φιλία καὶ οὐδὲν ἄλλο μᾶλλον εὐφραίνει.

Praestantissimo doctissimoque viro, domino Marco Gualthero scholae Campensis rectori dignissimo, hoc in amicitiae ἔνδειγμα posuit

Johannes Schotlerus

Ecclesiae Campervenensis minister,

A°. 1615.

Van het jaar 1616 komen verscheiden inschrijvingen in 't

album voor, en wel in de eerste plaats van den beroemden Johannes Wttenbogaert, destijds predikant 's Hage, die men in dit jaar wegens zijn remonstrantsche gevoelens, even als Barnevelt, den schimpnaam „Pensionaris van Spanje" gaf. Hij schreef den 30en Maart:

2 Cor. 6,

Per bonam et malam famam: ut seductores et veraces.

D. Marco Gualtero Gymnasiarchae Campensi viro doctissimo et vigilantissimo hoc amicitiae christianae monumentum apposui,

Johannes Wtenbogaert.

Hagae, Profesto paschali
anni 1616.

De geleerde Coenraad Vorstius schreef gedurende zijn verblijf te Gouda (1612—1619) ook een gedenkspreuk in 't album van zijn vriend, die na zijn overlijden in 1622 te Tonningen zijn lofredenaar zou worden, den 31en Maart 1616 dezelfde spreuk als Wtenbogaert den vorigen dag had geschreven:

2 Corinth. 6.

διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς.

Amicitiae testandae ergo clarissimo doctissimoque viro D. Marco Gualtero, Gijmnasij Campensis rectori, sic petenti, manu haec apposui.

Conradus Vorstius
S. Theol. D.

Goudae 3 Calend. Aprilis A°. 1616.

Denzelfden dag gaf de bekende en kundige remonstrantsche predikant van Gouda, Eduardus Poppius, ook een aandenken aan Gualtherus in deze woorden:

Veni domine Jesu.

Ornatissimo viro D. Marco Gualthero
scholae Campensis Rectori scribebat
Eduardus Poppius,
evangelii in Ecclesia Goudana administrator,
pridii Calend. Apr. 1616.

Den 3[en] April van dat jaar bevond zich Gualtherus te Leiden, waar hij in kennis kwam met onderscheidene hoofden der Remonstrantsgezinde partij. De eerste inschrijving is van dien datum van den Hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal aan de Leidsche Hoogeschool: Willem van der Codde, die in 1619 wegens zijn Remonstrantsche gevoelens van zijn ambt werd ontzet:

גבחל שׁם מעשל לב

καλῶς ἀκούειν μᾶλλον ἤ πλουτεῖν θέλε.

Scribebam D. Marco Gualthero Gymnasiarchae
Campensi vigilantissimo
G. Coddaeus
Lugd. Batav. anno 1616
III April.

ליקי

Den 4[en] April schreef Paulus Stochius, vroedschap der stad Leiden en secretaris der weeskamer, een remonstrantschgezinde, in zijn album:

Nasci, laborari, mori.
Benevolentiae ergo posui,
Paulus Stochius.
Lugduni Batavorum Aprilis 4, Anno salutis 1616.

<table>
<tr><td rowspan="2">vrynts {</td><td>vreed' veelt</td><td rowspan="2">} vreucht</td></tr>
<tr><td>vrees velt</td></tr>
</table>

Johannes Arnoldus Corvinus, bekend remonstrantsgezind predikant te Leiden, vereerde hem denzelfden dag met volgend inschrift:

Adorare homines et eorum placita idolatria est.

Viro doctissimo D. Marco Gualthero, Scholae Campensis rectori vigilantissimo, benevolentiae amicitiaeque Christianae tesseram adscripsi.

J. Arnoldus Corvinus,
Ecclesiae Lugduno-Batavae Pastor,
4 Aprilis a°. 1616 Lugduni-Batavorum.

Bernardus Dwinglo, een bekend remonstrantsgezind predikant te Leiden, voegde den volgenden dag bij zijn naam de volgende kernachtige opmerking:

Ambitio multos mortales falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud promtum in lingua habere; amicitias inimicitiasque non a re sed ex commodo aestimare; magisque vultum quam ingènium bonum habere.

Doctrina ac virtute ornatissimo viro D. Marco Gualthero scholae Campensis Rectori vigilantissimo, amicitiae Christianae syngrapham hanc exaravi Lugd. Batavorum 5 Aprilis 1616.

Bernardus Dwinglo Ecclesiastes Leijd.

Adrianus Borrius of van den Borre, even bekend remonstrantsgezind predikant te Leiden, schreef:

Gloria fidelium in conscientia potius quam in scientia consistit.

Doctissimo et elegantissimo ingenii viro, D. Marco Gualtero scholae Campensis rectori vigilantissimo, in arrham benevolentiae syncerae adscripsi Leydae 11a Aprilis XVIcXVI.

Adr. Borrius.

Den 14en April was Gualtherus weer te Kampen teruggekeerd, blijkens eene inschrijving dien dag te Kampen in zijn album gedaan door Philippus Altendorf, generaal inspecteur der munt voor beneden Duitschland van den Westfaalschen kreits, die waarschijnlijk tot proeving der munt zich te Kampen bevond.

Soli Deo Gloria,

Hilff dir selbst so hilfft dir Gott.

Assai ben balla a chi la ventura suona.

Clarissimo doctissimoque viro, domino Wolfgango Marco Gualthero, scholae Campensis Rectori vigilantissimo amoris ergo scripsit, Philippus Altendorf inferioris Germaniae, circuli Westphalici, in re monetaria censor generalis.

Den 25en September is Gualtherus weder te Leiden, waar de beroemde Caspar van Baerle in zijn album schreef:

Theognis

ὅτι καλὸν φίλον ἐστὶ καὶ ὀυ καλὸν οὐ φίλον ἐστί.

Scribebam doctissimo viro D. Marco Gualtero, Campensis scholae rectori, in amicitiae contesserationem.

25 Sept. 1616.

Caspar Barlaeus
Coll. Theol. Ill. Ordin.
Holl. Subregens
1616
M 7bri.

Den volgenden dag vinden we hem te Gouda, waar de Remonstrantsgezinde predikant dier plaats, Theodoricus Harmanni Herbers volgend inschrift in het album plaatste:

Unum est necessarium.

Scripsi
Doctissimo prudentissimoque viro D. Marco Waltero scholae Campensis Moderatori vigilantissimo.
Theodoricus Harmanni Herbers
Verbi divini praeco apud Gaudanos
24 Septemb. 1616.
Δύσκολα τὰ καλά.

Petrus Bertius, sedert 1606 Hoogleeraar in de Wijsbegeerte aan Leidens Hoogeschool, welke betrekking hem in 1619 om zijn remonstrantsgezinde gevoelens werd ontnomen, schreef te Leiden in het album op den 26en Sept. 1616.

Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα, μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.

Haec tibi Marce Gualtere, fidei et amoris symbolum scribebam, Lugduni Batavorum.
Petrus Bertius.
Anno CIƆ IƆCXVI 26 Sept.
Vnum expetii a Deo.

Den 14en October bevond zich Gualtherus weer te Kampen. Hendrik Anthony van Nispen, toenmaals raad en generaalmeester der munt en baljuw en heemraad van 't land van Altena, later vaandrager van de garde der Staten, luiten. en eindelijk kapitein van een compagnie van het zee- en landregement van den kolonel Joseph van Gent, en in 1672 gesneuveld in den zeeslag der Engelschen tegen de Hollanders die de Spaansche vloot en de Smyrnavaarders begeleidde, schreef dien dag het volgende:

Intermisce tuis interdum gaudia curis.

Amico suo integerrimo Domino Marco Gualtero, Rectori apud Campenses vigilantissimo, scribebat 14 Octobris 1616 stilo veteri,
Henricus a Nispen,

Consiliarius ac praefectus monetarum provinciarum confoederatarum generalis, nec non Bailuwus ac Chomarchus agri Altonasensis apud Hollandos.

Dienzelfden dag schreef Simon van der Meiden, schepen van Harderwijk en generaalmeester der Nederlandsche munt, het volgende ter zijner herinnering in 't album:

Superanda omnis fortuna ferendo est. Ea demum vera et perennis amicitia est quae virtutem matrem agnoscit.

Doctrina virtuteque pia ornatissimo viro Marco Gualthero, Scholae Campensis laudatissimo moderatori, in amicitiae gratissimae testimonium ac pignus posui die 14 Octob. 1616 stilo veteri.

Simon van der Meiden.

Scabinus Reip. Harderwicanae et Monetarum Provinciarum confoederatarum inferioris Belgii Prefectus generalis.

Nog vinden wij van denzelfden dag eene inschrijving van Hubert de Berghes, kanunik van S^t. Jan te Utrecht en raad en generaalmeester der munt, waaruit men wel zal mogen afleiden dat deze drie heeren dien dag voor het onderzoek der munt zich te Kampen zullen hebben bevonden.

De laatste inschrijving in dit jaar is de volgende:

Nemo parum diu vixit qui virtutis
perfectae, perfecto functus est munere Cic.

et

Nihil turpius quam grandis natu senex
qui nullum alium habet argumentum
quo se probet diu vixisse, praeter aetatem. Seneca.

Pietate, eruditione et virtute excellenti viro Domino Wolfgango Marco Gualthero, scholae Campensis rectori vigilantissimo, amico suo, hoc amicitiae aeviternum quod Deus faxit duraturae symbolum L. M. D.

Johan van der Lauwick
CIↃ IↃCXVII
VI kal. Januarij.

Johan van der Lauwick was gehuwd met Antonia van Haersolte. Hij was Schepen van Kampen in 1615, '16, '18, '19, '20 en raad in 1614 en '17. Zijn wapen dat hij in 't album plaatste bestaat uit een schild van keel beladen met een golvende vaas van zilver, waar boven twee naast elkander geplaatste zespuntige sterren van zilver, gedekt met een helm waaruit een beer van keel en face ter halver lijve, met uitgestrekte pooten en op de borst met een golvende faas van zilver.

De griffier der staten van Overijssel Herman Roelinck (1615—1652) schreef in 1617:

Nusquam tuta fides.
In symbolum amicitiae amico integerrimo lubens posui.

Roelinck
1617.

De rij van inschrijvingen uit het volgende jaar 1618 wordt geopend met die van Thomas Berendtsz, sedert 1610 gezworen landmeter van Overijssel, tevens schilder en een neef van Gualtherus.

Bij een net geteekenden bal die op een vlak ligt en waar boven een kunstig gestrengelde band, waarop de zilveren letters „Concussa Surgo," schreef hij:

Gelijckerwijs een bal den kaets niet en doet winnen,
Ten zij men die wel sla, off weerkeere in 't perck:
Alsoo ook ons verstandt, bestiert door onze zinnen,
Brengt nut noch profijt in, ten zij gestelt te werck;

terwijl hij bij zijn keurig net geteekend wapen een schild van keel, waarop een hand, die een zilveren valk houdt, voegde:

In teycken van stadige geneijgentheyt van vriendschap tot zijnen neue, den zeer geleerden Wolffg. Marcus Gualtherus, stelde met eijgener handt dit hierin.

Thomas Berendtsz
Schilder ende Landtmeter
In Maio 1618.

Martin Faber van Emden schreef bij een hart geplaatst in een cirkel en daarom heen allerlei lijnen getrokken:

Godt alleen kent het inwendighe.

Den zeer gheleerden D. Marco Gualthero tot goeder ende vrientlijcke gedachtenisse geschreuen in Campen, den 21 May 1618.

Martin Faber Emdanus.

Den 26en Juni van dat jaar bevond zich Gualtherus te Utrecht, waar hem de drie volgende inschrijvingen in zijn album gewerden:

καρπὸς τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

Gratis et satis.
Huld und fuld.

Wie lijdt ende siet,
Doet nijdt te niet.

In signum amicitiae scribebat Traeciti 1618, 26 Junij.

J. Speenhovius.

Speenhoven, die vroeger predikant te Utrecht was geweest, was sedert 1613 om zijne remonstrantsgezindheid afgezet.

Van Jacobus Taurinus, remonstrantsgezind predikant te Utrecht, en die deswege in 1618 de stad moest ruimen, vinden wij eene inschrijving uit dat jaar. In dit zelfde jaar werden strenge onderzoekingen gesteld wegens het boekje genaamd de „Weegschaal" zonder naam van drukker of schrijver (doch door Taurinus geschreven) in 't licht verschenen. Duizend guldens was op 't hoofd van den schrijver, zes honderd op dat van den drukker gesteld.

II Corinth. VI. I. IV. VIII.

Hortamini ne frustra Gratiam Dei receperitis: sed in omnibus nos approbantes ut Dei ministri, tolerantes multa in afflictionibus, in necessitatibus. Per Gloriam et dedecus, per convitia et laudes, ut impostores et veraces.

In signum benevolentiae, pietate ac eruditione ornatissimo viro, D. Wolffgango Marco Gualthero, scholae Campensis Rectori vigilantissimo, scribebat Traiecti ad Rhenum 26 Junij 1618,

Jac. Taurinus.

De derde inschrijving te Utrecht is

Spes anchora firma,

van Carolus Niellius eveneens remonstrantsgezind predikant te Utrecht en die deswege in Febr. des volgenden jaars zoude worden ontslagen. In Juli van dat jaar naar Waalwijk gevoerd, werd hij in 1628 te Haarlem gevangen genomen toen hij zich daar vertoonde, werd vervolgens naar Loevestein gevoerd, ontsnapte van daar, en werd in 1631 predikant te Amsterdam, waar hij in 1652 overleed.

Job. 28.

Ecce timor domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intelligentia

Haec pauca in perpetui amoris et honoris syncerum testimonium, eximio viro Domino Marco Gualthero libentissime adscribebat Traiecti mense Junio 1618.

Carolus Niellius.

Den 7en Juni bevond zich Gualtherus te Leiden, waar de beroemde Gerardus Johannes Vossius, regent van het Staten Collegie te Leiden, eene betrekking waaruit hij in 't volgende jaar om zijne remonstrantsche gevoelens werd ontslagen, 't volgende in het album van zijn oogappel schreef, gelijk hij Gualterus betitelt:

Semper dissensio ab alio incipiat, a te reconciliatur.

Viro doctissimo D. Marco Gualthero, moderatori, amico et pupulari suo hanc qualemcunque affectus sui symbolum scripsit,

Ger. Joh. Vossius.
Lugd. Batav.
MDCXVIII, VII Jul.

Den 8en Juli 1618 schreef daar de beroemde Cornelis van der Mijle, schoonzoon van Johan van Oldenbarnevelt, die weinige weken later, den 29en Augustus, zou gevangen genomen worden, het navolgende in dit album:

Unum est necessarium.

Doctissimo et praestantissimo viro D. Wolffgango Marco Gualtero, Scholae Campensis moderatori, hoc synceri mei adfectus testimonium scribebam Hagae Comitum Hollandiae CIↃIↃCXVIII viij Julij.

Cornelius van der Mijle.

Quid prudentis opus? cum possis nolle nocere,
Quid stulti proprium? non posse et velle nocere.

Zeer waarschijnlijk van denzelfden datum is de volgende inschrijving van Reinier van Oldenbarnevelt, heer van Groeneveld:

> Commoda quibus utimur lucem qua fruimur, spiritum quem ducimus a Deo nobis dari et impartiri videmus.
>
> Paucula haec ornatissimo doctissimoque viro, D. Marco Gualthero in aeternam memoriam posuit.
>
> Reijnerus ab Oldenbarnevelt.

J. Egberd Smid, secretaris van Solms, schreef ten gevalle van zijn landgenoot den 12en October van dat jaar te Kampen, in zijn album:

Οἷα ἀνὴρ ῥήζει τοῖον τέλος αὐτὸν ἱκάνει.

> A Dieu complaire,
> Jamais malfaire,
> A tous seruir,
> C'est mon desir.
>
> Doctissimo spectatissimoque viro, Domino Marco Waltero Rectori Campensi, sympatriotae germano, hanc initae amicitiae genuinam tesseram lubens apponebat Campis, 12 Oct. 1619.
>
> J. Egberd Smid. Secret. Solmens.

Patroclus Bockelman, zoon van Henricus Bockelman, predikant, eerst te Wijhe, later te Vollenhove, schreef den 22 October bij eene geestige penneteekening:

> Pacis mater pietas quae et vividum electionis testimonium.

Sint unum, doceant unum, fateantur et unum,
Qui unum de Christi nomine nomen habent.

Est uxore carens hospes peregrinus in orbe: at
Hostibus obtingat foemina prava meis.

Symbol. Candide sed circumspecte.

Clarissimo, doctissimo mihique longe charissimo D. Marco Gualtero, Scholae Campensis Rectori, in gratum mei μνημόσυνον exarabam

Campis 22 10bris
anni currentis 1618.
Patroclus Bokelmannus.

Bij zijn allerkeurigst geteekend wapen, een schild van goud, met een band van sinopel, beladen met drie verticaal daarop geplaatste gekaakte haringen van zilver, gedekt met een helm waaruit een vliegende draak van goud, die op de vleugels een band van sinopel en de haringen van zilver heeft, plaatste Allart Clant:

Fide sed vide.

Allart Clant,
1618.

Allart Clant was een man met een helder hoofd en veel doorzicht, die aan de stad Kampen in vele gewichtige zaken als afgevaardigde en raadslid uitstekende diensten bewees. Hij was schepen in 1582, '83, '85, '86, '87, '89, '90, '91, '98, '99, 1600, 1602, '3, '4, '6, '7, '8, '10, '11, '12, '14, '17, '18, '19, raad in 1584, '88, '97, 1601, '5, '9, '13, '20. Hij overleed den 19en Maart 1610. Hij huwde 1°. juffer Geertruit van Doornik, 2°. Johanna van der Vecht.

Philibert Blanckevoert, zoon van Steven B., schreef bij zijn wapen, een veld van zilver waarop een klimmende gekroonde leeuw van sabel rechts ziende, gedekt met een helm waaruit eveneens een klimmende gekroonde leeuw van sabel rechts ziende:

Pour paruenir j'endure.

Philibert Blanckevoert

1618.

Diederik van Voorst ten Hagenvoerde, lid der ridderschap van Overijssel, gecommitteerde ten landsdage, gehuwd met Alegonda van Munster, overleden in 1650, plaatste in 1618 't volgende:

Non moriar sed vivam
et narrabo opera Domini.
Werlt wes du wijlt
Ghodt is mijn scilt.

Dijddericus van Voerst.

Volgende inschrijving:

Thraseas apud Tacit.

Specta iuuenis, et omen quidem Dij prohibeant, ceterum in eo tempore natus es, quibus firmare animum expedit constantibus exemplis.

Viro doctissimo, clarissimoque D. Marco Gualthero, scholae Campensis moderatori paucula haec beneuolentiae testandae ergo scribebam,

Philippus Gruutherus

1618.

is van den bekenden Philippus Gruitherus van Dirksland, die in hetzelfde jaar te Leiden uitsprak: „Oratio de prisco Batavorum virtute.

De eerste inschrijvingen die wij nu weder ontmoeten zijn twee van het jaar 1620 en gedateerd uit Steinfurt, waar Gualtherus zich toenmaals bevond, de eerste is van M. Clemens Zimplerus, professor in de philosophie, de tweede van Nicolaus a Felgen, professor in de logica en rector der school te Steinfurt:

Ex psalmo 55, v. 23.

Ἐπίῤῥιψον ἐπὶ κύριον τὴν μέριμνάν σου καὶ αὐτός σε διαθρέψει. Οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ.

Clarissimo et doctissimo viro Dn. Marco Gualthero, hoc amicitiae monumentum Steinfurti posuit,

M. Clemens Zimplerus
Philosophiae ibidem Professor,
2 Martij Juliani
A°. 1620.

Seneca epist. 118.

Adversus virtutem hoc possunt calamitates et damna et iniuriae, quod adversus solem nebula potest.

Sperat adversis metuit secundis alteram sortem bene preparatum pectus.

Viro doctrina clarissimo ingenii eandore excellentissimo domino Marco Gualtero, in perpetuum sincerae amicitiae symbolum lubens apposuit Nicolaus a Felgen,

Steinfurtensis Rector et log. Professor,
2 Martij Juliani
A°. 1620.

In 1622 bevond hij zich te Hoorn.

Van 9 Mei van dat jaar is volgende inschrijving van Isaac Welsing. Deze was in 1618 wegens zijne remonstrantsche gevoelens afgezet als predikant te Hoorn. In 1621 werd hij te Leiden wegens 't houden van remonstrantsche vergaderingen gearresteerd en te 's Hage op de gevangenpoort gevangen gezet,

en eerlang tot altoosdurende gevangenisschap veroordeeld. Hij ontsnapte echter in Juli van dat jaar uit zijne gevangenis, en begaf zich weder naar Hoorn, waar de magistraat zijne prediking aanzag.

Hij schreef:

Vincit qui patitur
Spes mea Christus erit.

Isaacus Welsingius
Hornae
9 Maij 1622.

Lucas Molanus, eerst predikant te Woubrugge, doch om zijn remonstrantsche gevoelens in 1619 voor de Sinode gedaagd en niet verschenen zijnde, afgezet, hield zich blijkens volgende inschrijving in 1620 te Hoorn op:

2 Thim. 3. vs. 12.

Πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται.

Nobile vincendi genus est patientia; vincit
Qui patitur, si vis vincere disce pati.
Per tutto e buona stanza ou altri goda
E ogni stanza al vualent huomo e patria.
Chacune chose a son tour.

Ornatissimo doctissimoque viro D. Marco Walthero in fraterni tatis Christianae testimonium pauca haec apposuit Hornae 9 Maij 1620,

Lucas Molanus.

In Juni van dat jaar schreef de mij onbekende medicinae doctor C. Sinapius of Mostert het volgende:

Deo dante, nihil potest livor, eodem abnuente nihil potest labor.

Scripsit in perpetuae amicitiae signum haec pauca Domini Magistri Gualteri ergo, C. Sinapius Medicinae Doctor.

Natura paucis contenta est cuius satietatem si superfluitate urgere velis, aut ingratum erit quod infunderis aut noxium.

Anno 1622 Junij 22.

Jonker Johan van Oestrum, in 1613 kapitein van een bende voetvolk, en gehuwd met Henrica van Boeckholt, schreef 3 Juni van dat jaar in 't album:

Vir videas quid tu iubeas dum magnus haberis,
Respicias quem despicias, dum laedere quaeris,
Et videas ne forte tuas, dum stare videris,
Dat varias fortuna vices non ergo vereris?

xxij Junij 1622
J. v. Oestrum.

Den 17en Mei 1624 bevond zich Gualtherus te Hamburg, waar de gewezen predikant van Kampen Assuerus Matthisius, in 1619 wegens zijn remonstrantsche gevoelens van zijn ambt ontzet en tot 1630 veelal in den vreemde rondzwervende, tot troost voor zijn vriend en als een herinnering aan de gelijkheid van gevoelen en lot, het volgende in zijn album schreef:

Perfer et obdura, dolor hic tibi proderit olim.
Per angusta ad augusta

״
יצן

Ornatissimo viro, D. Wolphgango Marco Gualtero amico intimo, hanc perpetuae amicitiae tesseram reliquit Hamburgi VII Cal. Jan. 1624,

Assuerus Matthisius.
Dabit Deus his quoque finem.

Leonardus van Sorgen, mij onbekend, schreef twee dagen later:

Quis servus est? qui mortem non meditatus est.

Doctissimo ornatissimoque viro Domino Wolffgango Marco Gualtero, amico suo honorando scripsi,

Leonardus van Sorgen.
Hamburgae gambriviorum
v Kal. Junii A°. CIƆIƆCXXIV
Amat victoria curam.

Abraham Paigniet in 1613 ritmeester der ruiterij in Steenwijk, in 1620 te Kampen in garnizoen, gaf in 1629 bij zijn wapen, een schild van keel, waarop een keper van zilver, en boven aan weerszijden waarvan, en beneden ook een brandende mand van goud, gedekt met een helm met een arendsvlucht van keel, waartusschen een brandende mand van goud:

A Jamais 1629.

Abraham Paigniet.

De laatste inschrijving die in het album voorkomt is van 25 Aug. 1649. Zij is afkomstig van Hendrik Wolfsen, zoon van Rijkman Wolfsen bovengenoemd, in 1641 te Orleans tot doctor in de rechten gepromoveerd. Marcus Gualtherus was toen reeds overleden. Althans men stelt zijn sterfjaar op 1635 en de inschrijving is dan ook gericht aan Johannes Marcus Gualtherus, een zoon van Marcus. Het schijnt dat twee dochters van Marcus Gualtherus, Aleida en Ottilia hun bloedverwant Wolffsen dat jaar uit Frederikstad hebben bezocht, en dat deze ter gedachtenis voor hun broeder, 't volgende schreef bij hun terugreis:

Regula vitae.

Fide Deo, dic saepe preces, peccare caveto,
  Sis humilis pacem dilige, magna fuge,
Multa audi, dic pauca, tace abdita, scito minori
  Parcere, majori cedere, ferre parem,
Propria fac, nec differ opus, sis aequus egenis,
  Parta tuere, pati disce, memento mori.

Hoc μνημόσυνον transmisi cognato meo dilectissimo, D. Johanni Marco Gualtheri a°. 1649, 25 Augusto stijl. vet. discedentibus Swolla sororibus Aleida et Ottilia Gualtheri, quibus Deus quoque sit comes viae et vitae.

Henr. Wolphius
J. U. D.

N. U.

ALBUM-INSCHRIFTEN

VAN EENIGE OVERIJSSELAARS.

Bij gelegenheid dat ik voor eenigen tijd de verzameling Alba amicorum, aanwezig in de bibliotheek van het Friesch genootschap te Leeuwarden, nasloeg, heb ik daaruit opgeteekend de inschrijvingen door personen in Overijssel geboren, of die daar lang gewoond hebben en betrekkingen hebben bekleed.

De twee volgende inschrijvingen zijn ontleend aan het album van Abel Bootsma van 1614—1616.

Seneca.

Sic certe vivendum tanquam in conspectu vievamus, sic cogitandum tanquam aliquis in pectus intimum inspicere posset, et potest nihil non Deo clausum esse et cogtationibus mediis intervenit.

Nobili gente prognato optimis moribus et singulari modestia ornato viro, domino Abelo a Bootsma in Galliam abiturienti, amicitiae et gratae recordationis ergo haec scripsi, ultimo calend. Octobris 1615.

Heidelbergae.

Daniel Goyckerus,

Pietas ad omnia utilis. Campensis.

Daniel Goyckerus was waarschijnlijk een zoon van Jodocus Goyckerus, in 1595 predikant bij de hervormde gemeente te Kampen, en daar de raad dezer stad in 1595 den 15^{en} Jan.

bepaalde, toen Goyckerus bedankt had voor een op hem uitgebracht beroep naar de gemeente te Leiden, dat zijne kinderen, die daartoe bekwaam zouden worden bevonden, op stadskosten zouden studeeren (Arch. no. 3057) zoo zal Daniel vermoedelijk een stads alumnus zijn geweest. Omtrent zijn persoon zijn mij tot nu toe geene meerdere bizonderheden voorgekomen. Er blijkt uit deze inschrijving dat hij in 1615 zich te Heidelberg bevond, zonder twijfel tot voltooiing zijner studien. Andere leden van dit geslacht kwamen mij wel voor, o. a. Georgius Goyckerus van 1605—1608 alumnus der stad te Steinfurt en bursaal van het collegium Theologicum te Leiden [1]) en Meijnardus Goyckerus van 1629—1635 praeceptor der 5e klasse 2e afdeeling van de latijnsche school te Kampen, beide waarschijnlijk broeders van Daniel.

De andere inschrijving van een Overijsselaar in hetzelfde album, luidt aldus:

Invidiam virtute fuga.
Symb. Constanter et syncere.
Mente et Gente.

Nobilissimo viro, dominio Abelo à Bootsma convictori et amico desideratissimo jucundae recordàtionis ergo et in signum perpetui amoris pauca haec reliqui Heidelbergae,

Henricus ab Uterwyk
Ann. 1615, 14 Sept.

Deze Hendrik van Uterwijk was ongetwijfeld de zoon van Johan van Uterwijk en Alida toe Boecop, [2]) hij huwde Johanna van Doetynghem, dochter van Wilhelm van D. tot Rande en Johanna van Weeze, vóór 1631 was hij reeds overleden. Meerdere bizonderheden omtrent hem zijn mij niet bekend.

---

[1]) Kamper Archief reg. no. 3432 en 3564.

[2]) V. Doorninck, Geslachtk. aant. bl. 44, 48.

Hij studeerde blijkens deze inschrijving ook te Heidelberg en vertrok van daar in 1615.

Aan het album van Daniël Snecanus, olim in oppido Sneca V. D. Minister nec non ill. Gymasii rectoris praestantissimi, zooals het schutblad zegt, en aangelegd in 1597, ontleen ik de volgende inschrijvingen:

Seneca: de formula vitae.

Non asscribas tibi quod non es, nec maior quam es videri velis.

Tertullianus:

Si apud Deum deposueris iniuriam, ipse ultor est, si damnum: restitutor est, si dolorem: medicus est, si mortem: resuscitator est.

Haec pauca in perpetuam amicitiae inviolandae memoriam, suo Danieli Johannis scripsit Franequerae frisiorum, ipsis Cal. Mart. anno CIↃCCCCCC.

Hermannus Episcopius
Campensis Transisul.
Haec dies domini.

Hermannus Episcopius was waarschijnlijk een zoon van Mr. Engbert Bisschop, van 1597—1619 praeceptor der latijnsche school te Kampen. In 1600 ongeveer schreef de Franeker hoogleeraar Henricus Antonij Nordanus of Henderik Antoniszoon van der Linden, hoogleeraar in de Theologie te Franeker, aangaande hem aan den raad der stad Kampen, dat hij hem verzekerd had dat hij bij ijverige studie kans had op een beurs der stad Kampen en dat hij hem daarvoor gerust kan aanbevelen. Hij studeerde dus waarschijnlijk als alumnus der stad in de Theologie. [1])

---

1) Reg. Kamper Arch. no. 3322.

Een ander inschrift in hetzelfde album luidt als volgt:

קה׳לת

אֶת הָאֱל׳הִים יְרָא וְאֶת מְעוֹתָיו שְׁמוֹר

פ׳־וה כל־ ר: אר ם ו

Nazian. Μνημονευτέον Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον.

Vive memor lethi.

Singulari Doctrina, Pietati, et morum suavissima integritate conspicuo viro D. Danieli Johannis in verae ac numquam intermoriturae amicitiae σφραγίδα et iucundissimi inter nos consortii memoriam, haec discedenti maestus posui,

Daniel Pipardus, Antwerp.

Sept. Idus Jan. 1603.

Daniel Pipait was van 1607 — 1640 predikant der fransche gemeente te Kampen en van 1620 — 1623 tevens rector van de latijnsche school aldaar. In 1618 werd hij door de sinode in de commissie benoemd voor de vertaling en der herziening van de overzetting der H. S.

N. U.

DE LANDREGTEN VAN OVERIJSSEL.

I.

Melchior Winhoff heeft zonder twijfel aan zijne tijdgenooten een belangrijke dienst bewezen door de verschillende Overijsselsche landbrieven te laten drukken in een vorm, welke het zoeken daarin bij de toepassing der wetsbepalingen aanzienlijk vergemakkelijkt. Vroeger toch — vóór 1559 — behielp men zich met geschreven verzamelingen, waarin zoowel de landbrieven als andere vaak te pas komende stukken opgenomen waren. Die handschriften door een ongenoemd regtsgeleerde vervaardigd, en door Racer (Ov. Ged. III. 113) bij den Saxenspiegel vergeleken, hebben doorgaans ongeveer dezen titel:

„Dat geheele Lantrecht van Sallant, van Twenthe, van Vollenhoe, van Drenthe ende van Groninghen met de olde ende nije reformatien dartho behorende. Mitsgaders dat Dijckrecht van Sallandt ende andere privilegien des landes van Ouerijssel."

Welke titel dan pleegt gevolgd te worden door de beide volgende bepalingen:

„Dit is Keyser recht.

„Welke lude den anderen voer den ghiestelicken richter verclaget van zodane sculdt, die die wertlicke richter richten mach, vnde brengt hij oene ijn schaden, vnde wort hij daeromme verclaget to lantrechte, hij moet den richtere werderen vnde hem sijne boete gheuen vnde moet deseluen sijnen schaden richten ten weer hem die richter rechtes weijgerde."

„Keyser recht.

„Een wijff die ghenen echten man en hefft mach mijt onkuesheijt haers lijues haer lijfflick ere breken, mer hoer recht verlijst sij daer nijet mede noch hoer goet."

Terwijl aan het slot van den titel de cynische spreuk gelezen wordt:

„Geldt dat stom ys, Maket recht dat krom ys.

Dit Handschrift komt in tal van afschriften voor, zoodat het verre van moeijelijk is er een exemplaar van te bekomen. Natuurlijk is het eene naauwkeuriger dan het andere en ook heeft de tijdelijke bezitter er dikwijls plaatselijke bepalingen of aanhalingen uit andere regten aan toegevoegd, welke maken dat het eene handschrift uitvoeriger is dan het andere. [1]) Raeer heeft van die verzamelingen veel gebruik gemaakt, zoowel voor den tekst van sommige landbrieven, waarvan hij het oorspronkelijke niet vinden kon, als voor die minder omvangrijke, dikwijls ongedagteekende regtsbepalingen, welke nu eens aan Overijsselsche judicialen, dan weder aan den Saxenspiegel of aan regtboeken van naburige streken ontleend, in ons gewest eenig gezag plagten te hebben.

Hij heeft intusschen evenzeer als Winhoff vele stukken dier compilatie ongebruikt gelaten, welke echter voor een

---

[1]) Ik doorliep de volgende exemplaren, waarvan echter sommige niet van den opgegeven titel voorzien zijn: 2 in de bibliotheek der Vereen. tot beoef. v. Ov. regt en gesch. (No. 6 en 72), waarvan het eene van Kamper oorsprong, het andere voorafgegaan door het oude stadregt van Deventer; 2 in de Gouvernements-bibliotheek (No. 851 en 852); 3 in mijn eigen bezit, waarvan een vermengd met Geldersche regten; 1 in de Bibliotheek van de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden; 1 in het bezit van Mr. J. C. Bijsterbos; 1 in het archief van het Groote en Voorster Gasthuis te Deventer.

Voorts is het mij bekend, dat er zich afschriften bevinden op het Huis Almelo, in de academische bibliotheek te Groningen, in de stedelijke archieven te Deventer, Zwolle en Kampen, enz.

groot deel reeds door anderen, vooral door Dumbar in zijne Analecta uitgegeven waren. In meer dan één opzigt hebben de genoemde handschriften, desniettegenstaande hunne belangrijkheid nog niet verloren, zooals uit de volgende aanteekeningen blijken zal.

Het meest komen natuurlijk die stukken in aanmerking, welke tot dus ver nergens afgedrukt werden. Als zoodanig noem ik in de eerste plaats hetgeen in nagenoeg alle exemplaren, die ik onder oogen kreeg, voorkomt aangaande de wijze waarop oudtijds de wasteekens gebragt werden.

Wanneer men in de Nije Reformatie op den Landbrief van Bisschop David van Bourgondie, begonnen onder George Schenck en geëindigd onder Maximiliaan van Egmond in 1541, leest, dat voortaan de wasteekens door de panders gebragt zullen worden (Racer, Ov. Ged. III. 266), dan doet men onwillekeurig de vraag: door wie geschiedde dit dan vóór dien tijd? En te vergeefs zoekt men bij Racer en Winhoff naar het antwoord.

Het is te vinden in de Judicialen, o. a. in de stelling, in 1500 door eenige der huisgenooten van Colmschate uitgesproken, dat zij als zijnde in het bezit van bodgoederen niet gehouden waren, evenals de overige huisgenooten bij te dragen in zekeren omslag, op grond dat zij bij dag en nacht Mijns Heeren wasteekenen dragen moesten, eene stelling, welke in de kamerklaring als juist aangenomen is (zie Tijdrek. Register op het Overijss. archief V. 119, 122). Waren zij dus aan den eenen kant belast met de taak om de met een wassen zegel bekrachtigde dagvaardingen voor de Hooge Bank aan de gedaagden te brengen, aan den anderen kant waren hun als emolumenten zekere vrijdommen toegestaan.

De beteekenis van dien naam van bodgoederen behoeft men

niet verre te zoeken, want de personen met het brengen der wasteekenen belast komen herhaaldelijk voor onder den naam van boden. Zoo getuigt Heijne de bode van Markelo in 1384 onder eede, dat hij de wasteekens gebragt heeft aan Pelgrim Sticke; Johan, de bode te Hellendoorn in hetzelfde jaar, dat hij aan Henrik Schaep en Berend den Roden de 2 eerste wasteekens alleen, het derde met twee dienstmannen gebragt heeft. Werner de bode zweert in 1406, dat de wasteekens op den regten tijd gebragt zijn in den Heringhof te Fleringen en ten Hage. Denkelijk behoorden ook Godiken de bode, die in 1381 als procurator gebruikt werd, Dirk de bode, die in 1383 als zoodanig (te Goor?) dienst deed, en Albert de bode van Vilsteren, die in 1423 onder gerigtsluden voorkomt, tot deze soort van ambtenaren. (Zie Tijdr. Reg. II. 135, 268. Aanhangsel bl. 36, 97, 105—108).

Dat deze boden geene willekeurig gekozen, maar zekere bepaalde personen waren, voor wie het gebied afgebakend was, binnen hetwelk zij fungeerden, blijkt uit de lijst in onze handschriften, aan het hoofd waarvan gelezen wordt:

„De wasteickene van onsen heren nemen will of nijmpt dat sall he laten teijkenen in ons heren register. oeuer viertijen dagen darna so sall he dat ander nemen ende laten desgelix teijkenen ijn mijns heren register. Ouer viertijen dage dar na sall he dat derde nemen ende laten oick teijkenen ijn mijns heren register ende dat de man de wasteickene brencht ten darden maill twe dienstmanne bij nemen als he de wasteicken ijn dat gueth brencht daert ijn wesen sall mer de twe eirsten mach he alleine brengen ende ouer viertijen dage na dat leste wasteicken sulle beide partijen komen vor onsen heeren jnden als he an dese sijde der ijssell is ende doen aldaer ansprake ende antworde ende we alsdan nijet

ijnkompt wort vellich gewesen ende woert ijn mijns heren register geteickent.

„Ende dat salmen to sien dat de drije viertijendago altoes werkeldage sijnt off de wasteickens gaen weder te nijethe.”

Deze bepaling strookt wat den inhoud — niet wat den vorm — betreft geheel met den 2en Landbrief van David van Bourgondie. Verder leest men in het HS.:

„Jtem yn dem kerspell van Zwolle to Westenholte des Hueueners guet dat Nenne to behoert brenget de wasteikene yn dat gerichte van Hasselt.

Jtem noch to Westenholte des Houeners guet dat Claes van Yttersum tobehoert brenget de wastekene to Sallick ende Camper veen.

Jtem yu dem kerspell van Zwolle tot Wytman Roloffs guet opt velt dat Claes van Yttersum tobehoert brenget de wastekene yn dat kerspell van Zwolle ende yn Dalfsen.

Jtem yn dem kerspell van Wye ynder buyrschup van Wechterlholter marke dat erve ter Beeck dat Johan van Merlen tobehoert brenget dat wasteken yn dat kerspell van Wye ende van der Heyne.

Jtem yn dem kerspell van Vmmen in der buyrschup van Arien dat guet to Waermboldingk dat Johan Schulte tobehoert brenget de wasteken yn dat kerspell van Vmmen ende van ende vp der Ouer reest.

Jtem yn dat kerspel van Hardenberge in der buyrschup van Colner (Collendoorn) Luydekens guet brenget de wastekene an den kerspell van Hardenberge van Hemis Gramsberge.

Jtem ym kerspell van Raelte inder burschup van Buetele dat guet van Duerloe dat Hendrick Andriess tobehoert brenget die wastekene yn dat kerspell van Raelte ende van Hellendoren.

Jtem ym kerspell van Deuenter yn der buyrschap van Rele dat guet ter Haer is eyn boetguet ende hoert Henrick van Yttersum ende brenget die wasteken int kerspel van Deuenter.

Jtem yn der seluer buyrschap gerichte yn der buyrschap van Tyone ende Randen...."

Jammer is het dat deze lijst onvolledig is; dit blijkt reeds uit de wijze waarop zij bijna overal afgebroken is met openlating eener onbeschreven halve bladzijde; bovendien bevat zij alleen Sallandsche bodgoederen. Tot aanvulling kan ik er op wijzen, dat in 1490 het „horige botgoed" geheeten het Grote Hegelhuis in de buurschap Berghuizen (kerspel Oldenzaal) door den Bisschop voor 25 jaar verpacht werd aan Gerrit ten Hamme, Rigter te Oldenzaal. (Tijdr. Reg. Aanh. bl. 450). Goederen onder den naam van „des Bodenhuis" komen meermalen voor, o. a. in de buurschappen Rotmen, Hilten, Ypelo, enz. (Zie Tijdr.Reg. IV. 61, 116, 130, 166, 174, 274) en te Albergen wordt een erve aangetroffen onder den naam van de Bode of ter Boden. Doch ik durf niet beweren dat dit alle bodgoederen waren.

Naar ik geloof is echter het bewijs voldingend geleverd, dat in geheel Overijssel dezelfde toestand aanwezig was als te Colmschate, althans in zooverre, dat aan eenige bepaalde erven de taak van het brengen der wasteekenen oudtijds verbonden was. De lusten die daartegenover stonden kunnen alleen verschild hebben.

De exemplaren van ons handschrift, die ik ter inzage had, waren bijna alle van Zallandschen oorsprong. Niet onmogelijk acht ik het, dat er in Twenthe afschriften te vinden zijn, waarin eene lijst van de daar aanwezige bodgoederen voorkomt.

Bekend is het merkwaardige charter van 1420, waarbij Egbert Jonker te Almelo en Elizabeth van Voorst, Jonkvrouw te Almelo, echtelieden, aan de Buren van Vriezeveen zekere regten gaven en tevens hun hunne pligten voorschreven. Men kan het, behalve in de geschreven landregten, vinden in het 2^e^ deel van Dumbars Analecta, bl. 415—423 en achter de Deductie van de rechten en gerechtigheden der heerlykheid Almelo (door Schrassert vervaardigd) bl. 142—151. In het voorbijgaan zij hier opgemerkt, dat beide uitgaven dezelfde fouten bezitten, welke gezuiverd kunnen worden door eene vergelijking met N°. 14748 (26 Junij 1630) der Losse Stukken op het Provinciaal Archief van Overijssel.

Eene niet onbelangrijke bijzonderheid echter, welke tot dusverre onbekend bleef, is deze, dat dezelfde regten reeds in 1364 aan de buren van het Vriezeveen verleend werden door Evert van Hekeren, Jonker te Almelo en Jonkvrouw Bathe diens vrouw.

Het begin van die acte luidt: „Jn Godes namen amen. Opdat de dinge die daer schien in der tijt mijt der tijt niet en vergaen. Soe ist wal billick ende moghelick dat die dinge daer macht an leghet datmen die mijt Scrifte ende mijt Breuen confirmere ende stedighe. Hijromme soe doe jck Euert van Heker ende Juncker toe Almelo ende Juncfrouwe Bathe mijn echte wijff, een recht eruend der heerscap van Almelo Allen kristenen luden verstaen Ende betughen openbaer mijt desen Breue. dat wij bij raede onser Borchmannen omme sonderlinge lieue die wij toe den vene hebben, ende toe den Buren die nv op den vene wonet, ende noch hijr nae op wonen sollen, ende oec opdat dat voersz vene ghebetert werde, Soe hebben wij hem dessen Brief ghegheuen als in woerden die hier nae bescreuen staet." enz. Verder komt de inhoud geheel overeen met den brief van 1420, doch het slot verschilt natuurlijk en luidt:

„dat wij ende onse naecomelingen bouen desse dinge ende voerwoerde die hijr voere ghescreuen staet niet meer van eijsschen en sullen wesen noch begheren Al arghelist die men in desse Breue, dat sij van zeghelen offte van anderen saeken mach vinden hijr nae alinges wtghesproken. Hijr an ende ouer hebben geweset Johan van Beuervoerde Hughenzoene, Mauricius van Almelo Bruenszoene, Herman van Peijsie, Arnold van Eghene, Albert van den Reue Borchmanne tot Almelo Ende ander guder lude ghenoech. Jn ene Oerkunde ende vestenisse alle desser voersz. dinge soe hebben wij Euerd van Heker ende Juncker toe Almeloe ende Juncfrouwe Bathe een recht eruend der heerscap van Almelo voergen. onse Jnghezegele an dessen breeff ghehangen Ghegheven ende gheschien Jnt iaer onses heren Dusent dree hondert vier ende sestich Op sunte Johans dach Baptiste die ghehieten is toe Midden zomer."

Deze brief is dus ouder dan de bekende landbrief, in 1365 door Bisschop Jan van Vernenborg aan Twenthe verleend. Intusschen volgt daaruit nog niet, dat gene regten ouder dan deze waren, want de Bisschop stelde geen nieuw regt bij dien landbrief vast, maar bragt alleen de bestaande regten op schrift en bevestigde ze voor het vervolg.

Het zoude mij niet verwonderen indien het charter van 1364 in sommige afschriften van den bundel met landregten aangetroffen werd. Tot dusver vond ik het echter alleen in Hs. N°. CLII van de Bibliotheek der Koninklijke Academie, als bijlage tot eene procedure tusschen den Heer van Almelo en de Vriezeveners gevoerd (in de 15ᵉ eeuw, naar het schijnt) aangaande den uitleg van het stuk van 1420. Het oorspronkelijke schijnt verloren gegaan te zijn.

Eene der oudste bepalingen, welke men in het Handschrift aantreft, is die van 1323, omtrent het heffen van tienden. Racer heeft dit ordel afgedrukt in de voorrede voor het 1e deel zijner Overijss. Gedenkstukken. Bovendien treft men het aan in het Boek van Rechten der stad Kampen fol. 47. Doch Racer heeft als dagteekening „des sonnedages na onser Lieve Vrouwen Catrinen," het Boek van Rechten „des sonendaghes na onser vrouwen misse der lateren", terwijl ik in de meeste exemplaren vind „des soendages na onser liever vrouwen nativitatis", in enkele „na onser vrouwen lateren". En evenals de dagteekening verschilt ook de tekst onderling, hoewel blijkbaar allen afschrift van hetzelfde ordel zijn. Zoo luidt het b. v. in een handschriftje in 12°. getiteld: „Hierna volgen die lantrechten van Oueryssel anno 1551. Johan vann Bloijs", aanwezig in de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden fol. 59 v°., als volgt:

„Van Thienden.

„In den iaren ons heren 1323 des soendages na onser lieuer vrouwen nativitatis doe quam toe Spoelderberge Johan van Diest Bisscop Twtrecht, man ende dienstman, stede ende gemeene Landt ende daer vraechde een ordel Alfer van der Schueren een gemeen lantordel. Een Man die Thienden schuldich is toe geven ende sijn saedt is rede, woe hijt sijnen tentheren sal doen weten? Ende dat ordel worde gevraeget Engbert vander Gerner ende hij deeldet aldus. Dat die man sijn tentheren dree mael sal toe weten doen, ende dat mach hij doen dreewerve in eenen dage, ende vertent hij dan niet, soe sal hij neemen twee van sijnen nabueren ende vertienden hem selven ende setten opten tienden gast een groen rijseken. Voert meer sal hij see hoeden dree dagen ende dree nachten voer sijn selves vee ende voer anders nijmants."

De laatste vier niet onbeduidende woorden zijn bij Racer

weggelaten, evenals in sommige afschriften, welke ik raadpleegde. Het Boek van Rechten heeft ze echter en in N°. 72 der bibliotheek van de Overijss. Vereeniging leest men: „voir niemantz anders vee off quick". (Dit laatste woord zal wel „guet" moeten zijn).

Uit dit voorbeeld kan men zien, dat hetgeen door Racer afgedrukt is, daarom nog niet stellig naar den besten tekst uitgegeven is, ofschoon men op zijne lezingen in den regel beter kan afgaan, dan op die van Dumbar's Analecta, welke somtijds vrij wat te wenschen overlaten.

Een formulier, dat ik slechts eenmaal aantrof, en wel in een bundel, die wel niet den boven opgegeven titel draagt, maar waarvan toch de inhoud daarmede ten deele overeenstemt, is het volgende:

„A. off een here etc.

„Wij laten v weten ende beuelen ernstliken dat gij den Burgermeisteren Scepen ende Rait der stat van A. onsen lieuen vrijnden behulplick ende vorderlick sijnt mit des hilligen richtes (rickes?) recht o. S. etc. voer op indes oers ballingen we tijt sij des van v versumen ende begeren Endes wes rechten gij daer ijnne vordert des wille wij v gestendich wesen ende dat willen wij oick gehalden hebben des en laet nijet want dat onse ganse wille ende beuele is Geschreuen besegelt ende gesloten Ende dar buijten opschreuen stont aldus Dit en sall nemant lesen dan de vedemschepen is."

Het komt voor op fol. 47 van Hs. A. in het archief van het Groote en Voorster Gasthuis te Deventer. Naar het mij toeschijnt is het onnaauwkeurig afgeschreven en daardoor niet duidelijk. Ware het met een ander afschrift te vergelijken, zoo zoude het welligt in belangrijkheid en duidelijkheid winnen.

In het 1e deel der werken van het Groningsch genootschap „Pro excolendo jure patrio" komt eene verhandeling voor over het Heimael, naar aanleiding der in de bundels met Overijsselsche landregten beschreven manier van procederen in criminele zaken. Een dergelijk voorschrift omtrent de wijze van procederen in civiele zaken, aldaar niet uitgegeven, trof ik aan in het bovenvermelde handschrift van de Maatsch. der Ned. Letterkunde, fol. 60 v⁰. e. v. Het is belangrijk genoeg om eene uitgave te verdienen, waartoe ik het hier volgen laat:

„Woe een Richter an dat recht coemen sal.

„Item een Richter, als hij tusschen sijn beide coernoeten sidt, soe sal hij eene van die bijden gerichte staen vragen Johan, Peter, etc. Isset een tijt dat ick richten ende ghichten mach? Soe wijset die man, Heer Richter isset u lieff dat ick een voerraem doe, Soe secht die Richter, Jae. Soe secht die wijser, Want ghij die macht hebt van den heren ende die tijt van den dage, ende den parthien toe wille is, ende mit een ordel bewaert hebt, Soe wijse ick dat ghij ghichten ende richten moegen. Soe secht die Richter, soe doe ick als daer gewesen is ende spanne mijn bancke mit mijnen Coernoeten, verbiedende onlust ende scheltwoerden bij mijns G. H. boete als eenen olden schilt, ende dat daer nijmant en spreke dan mit sijn behoerlicken voersprake ende neme daertoe orconde beijde mijn Coernoeten om toe sien ende toe hoeren wes in den gerichte geschiet.

„Item noch secht die Richter N. ick vrage U een ordel, off mij die middach toe cort vielle off ick oock die sonne toe bate mach nemen; Soe wijst men Heer Richter, nadenmael dat ghij dat mit een ordel bewaert hebt soe wijse ick dat ghij op den namiddagh soe wel als op den voermiddagh richten ende ghichten moegen.

„Item oft quaet weer were ende binnen dakes dat recht

holden moste Soe sal die Richter als hij die banck gelijck voersz. bestedet heft een ordel vragen N. ick vrage U een ordel, off ick soe wel binnen daeckes als daer buijten richten ende ghichten mach. Soe wijst men nadenmaele dat ghij dat mit een ordel verwaert hebt, ende den parthien toe wille is, dat ghijt doen moegen. Dan secht die Richter: Heft daer ijmant toe doene, die spreke, Soe bidt men om een voersprake Soe secht die Richter ick gonnet u.

„Item soe sal die Richter stille sitten ende sal niet spreken, ende bestaden die ordelen, als anspraecke ende antwoert beijaet is ende begeert sijnt.

„Item ghien Richter sal van eenre saecken ordel ouer ordel dingen laten, dat eens int ordel gecoemen is, anders en solde dat recht nummer ende neemen.

„Item een Richter moet lijden alle wedersproecken ordelen, dat men sie wedersproecke, die men mit rechte wederspreken mach. Item die dat weder sproecken heft, wort hem dat ordel toe nae geclaert, heft gebroecken den schulten een olden schilt.

„Woemen een voersprake voer die banck mit ordel ende recht wijnnen sal.

„Heer Richter ick bidde u om een voerspraecke soe sal die Richter seggen ick gonnet u. Ick bidde om Jan Peter Claes etc. Die Richter sal seggen ick gonnen u. Dan sal die voerspraecke seggen, Heer Richter isset u lieff dat ick N. woe hij kerstelijke genoemt is, sijn woert holden mach? Soe sal die Richter seggen ick gonnet u. Soe vrage ick een ordel, off ick N. niet en vertaelde als hem nutte ende orber were, woe mennichmale dat hij hem vertalen mach mit mij off mit eenen anderen, die hem helpe tot sijnen gueden Rechte Soe wordt gewijset, mitten eenen mitten anderen mitten derden voert te varen. Soe vraget die voersprake een ordel Hoe men-

nich voerordel dat hij mit rechte hebben mach Soe wordt gewijset dat eene als dat andere. Soe vraget die voersprake een ordel of hij in sijn woert gecoemen is als recht is hueden toe dage N. soe toe vertaelen ende te helpen tot sijnen gueden rechte. Soe wordt gewijset Want hijt mit een ordel verwaert heft, dat hij dat wel doen mach. Soe vraeget die voersprake en ordel, Heer Richter off ons God hulpe tot onsen gueden rechte waer sullen wij onse onkosten waer neemen. Soe wort gewijset weel den eenen schaden crijget die crijget oeck ende hefft den anderen."

De verzameling van landregten is kennelijk bijeengebragt vóór den tijd, dat het Romeinsche regt in ons gewest in zwang kwam, immers nagenoeg geene enkele R. R.etijke bepaling wordt daarin geciteerd. Eene der weinige is deze:

„Van Ymen Recht.

„Item een yme is van natuyren wilt, wije die iersten vint mach hem hebben, inden dat die gene den die yme toebehoert nijet en volget, Ende wanneer hem die Yme wt den ogen ys, so is hije des ymen quijt, Ende ist saicke dat die yme vlocht, in eens mans vrucht, ende hem dat nijet verbaden en wort van den ghenen den die grunt sijne ys, so mag hije den yme nae hem nemen, Ende wort hem die gront verbaden van den genen, den die gront toebehoert, so sal hije van sijnen gronde bliuen."

Het tijdstip der invoering van het R. R. laat zich natuurlijk niet met juistheid bepalen, omdat het niet op eens maar allengs gezag gekregen heeft. [1]) Toch kan men eenigermate den

---

[1]) Vgl. Westenberg, Diss. de usu juris Romani in Transisalania. Hard. 1788.

tijd bepalen. Immers in 1544 begon zekere medicus Henrick van Dillenburch [1]) te Deventer onderwijs in de Instituten te geven en in de Reizeboeken dier stad vindt men onder het verhandelde op eene bijeenkomst van afgevaardigden der drie steden te Windesheim op 14 Mei 1552, opgeteekend: „die van Campen voergegeven van enigen rijcken luden, die latijnsche consultatiën overgeven ende leges allegieren, die andere seggen, dat men plat duetsch solde schrijven ende seggen, en gevraget woement in Deventer en Zwollen dairmede holt, geantwort, dat men allen man behoert te horen woe hem gelieft, dan behoert nae lantrecht en stadrecht gewesen te werden dar special lantrecht en stadrecht is, anders nae Keiserlicke recht."

Dat men hier onder het keizerlijke regt het Romeinsche te verstaan heeft, maar niet de Saxenspiegel, die ook wel onder dien naam pleegt aangehaald te worden, meen ik hieruit te mogen afleiden, dat er vooral sprake is van latijnsche citaten. Waarom bij voorkeur rijke lieden zich daarop beriepen, is niet duidelijk; slechts als bij gissing zoude ik dat aldus willen verklaren: de bekendheid met het R. R. werd destijds aan de buitenlandsche hoogescholen opgedaan en alleen vermogende jongelieden gingen promoveren aan buitenlandsche academiën.

De leeftijd van ons handschrift laat zich uit het gezegde reeds eenigzins bepalen. Bovendien is dit mogelijk door de omstandigheid, dat het blijkbaar ouder is dan Winhoff (1559) en jonger dan 1546. Immers het Hs. haalt Winhoff nergens aan, maar omgekeerd is het verre van onwaarschijnlijk, dat hij uit het Hs. geput heeft. Dat het jonger dan 1546 is volgt uit het feit, dat eene reformatie uit dit jaar als het jongste stuk aan het slot pleegt aangetroffen te worden. V. D.

[1]) Zie over hem ook Overijss. Alm. 1851, bl. 93.

FRANSCHE UITGEWEKENEN.

Welke belangrijke gevolgen de herroeping van het Edict van Nantes in meer dan één opzigt gehad heeft voor ons vaderland, dat voor zoo velen der uitgeweken Fransche Protestanten een toevlugtsoord werd, is in groote trekken uitmuntend uiteengezet door Mr. H. J. Koenen in zijne Geschiedenis van de vestiging en den invloed der Fransche Vlugtelingen in Nederland. Schaarsch zijn echter zijne gegevens geweest wat Overijssel betreft, waarvan hij alleen meldt, dat er zich te Zwolle en Deventer vele vlugtelingen vestigden (bl. 97).

Wie er iets meer van wenscht te weten, hoe zij in ons gewest ontvangen werden, welke maatregelen ten hunnen gunste in Overijssel genomen werden, en wie hunne personen waren, zal ten deele bevredigd kunnen worden door de volgende aanteekeningen, welke ik van tijd tot tijd bijeengezameld heb.

Tot het besluit van de Generale Staten van 1 Febr. 1686 om *f* 100.000 beschikbaar te stellen tot het opnemen van Fransche officieren in ons leger, heeft Overijssel evenzeer medegewerkt als tot dat van 19 April, om nog eene som voor datzelfde doel te bezigen. Dat daarvan eenigen in de Overijsselsche garnizoenen geplaatst zijn, is m. i. niet twijfelachtig. Immers weldra treft men menig huwelijk aan van Overijsselsche juffers met officieren, kennelijk van Franschen oorsprong.

Was het getal van uitgeweken officieren groot, dat van de predikanten was natuurlijk ook niet gering en op 19 Maart

treft men dan ook de volgende besluiten van R. en St. aan:

Monsr. d'Aroyà, gewezen predikant te Ste Fois, begunstigd met 12 dukatons.

In navolging van andere provinciën wordt goedgevonden bij provisie 6 predikanten, om de religie gevlugt of verdreven uit Frankrijk, aan te nemen, namelijk 1 voor Salland, 1 voor Vollenhove en 1 voor Twenthe, te plaatsen waar de Drosten en Edelen zullen goedvinden: 1 te Deventer, 1 te te Kampen en 1 te Zwolle, en wel de getrouwden op een tractement van 450, de ongetrouwden op een tractement van 350 Car. gl. [1])

Latere besluiten doen ons de namen van eenige dier predikanten kennen, b. v.: 5 April 1688: Het tractement van Monsr. Boupart, Fransch gevlugt predikant te Campen van 400 Car. gl. op 450 gebragt en Monsr. Chaben Fr. pred. te Zwolle ook te gedenken.

Maria Naquens cousine der vrouw van Monsr. Stompart, eergisteren in armoede uit Frankrijk aangekomen, 30 rijksdaalders toegelegd.

Op verzoek van Monr. Lavergne, Fr. pred. te Deventer, om subsidie tot lossing van 59 vlugtelingen, die met de paketboot van Londen naar Rotterdam zich bevonden, welke het vorige jaar door die van Algiers genomen was, worden Gedeputeerden gemagtigd in overleg met andere provinciën te handelen.

Aan de dochter van Monsr. Barain, gevlugte Fr. pred. te Amsterdam, [2]) uit Langnedoc over Spanje naar Fonterobie (?) en van daar te scheep naar Engeland vertrokken; doch door die van Algiers gevangen genomen en op borgtogt gesteld, 10 dukatons geschonken.

---

[1]) De Staten van Holland stelden het op ƒ 400 en ƒ 200. (Koenen, bl. 85).

[2]) Komt bij Wagenaar, Beschrijv. v. Amst., niet voor.

Genoemde besluiten benevens eenige andere, waarover ik beneden spreken zal, gaven mij aanleiding tot een onderzoek naar de Waalsche predikanten in ons gewest, en bevindende dat eene lijst daarvan nergens volledig voorkomt, heb ik getracht die leemte aan te vullen. [1]) Ik begin met de oudste gemeente, namelijk die van

Kampen.

Jean de la Motte of Johannes Lamotius pred. bij de Hollandsche gemeente te Kampen sedert 16 Mei 1595, (zie Kamper archief n°. 3076) werd in 1596 tevens tot fransch predikant aangesteld op een tractement van 150 ggl. Op 15 Aug. 1604 vertrok hij naar 's Hage. Op 2 Febr. 1604 werden mr. Abel Hillebrants en Johan Joosts te Kampen tot mombers gesteld over Anneken en Cornelis, zijne kinderen bij zal. Marijken van Hille. Lamotius † te 's Hage 9 Oct. 1627 (zie de Riemer en v. d. Aa).

Jean de la Haye tot pred. bij de Fransche en Duitsche gemeente ber. 26 Sept. 1604 (Kamper archief n°. 3407); in 1609 ber. naar 's Hage.

Daniel Pipard 1609—1640. In 1613 werd zijn tractement van 200 op 300, in 1615 op 400 ggl. gebragt. In 1620 volgde hij Marcus Gualtherus als Rector der Latijnsche school op en genoot een gezamelijk tractement van 800 gl. In 1628 echter werd dat van predikant van 540 tot 650 gl. verhoogd, waarbij in 1632 nog 12 pond groot voor een slagtbeest gevoegd werd, terwijl het in 1633 op 700 gl. gebragt is. Hij † 1651 (zie over hem de Navorscher). Wegens zijne ziekelijkheid vergunde de Regering in 1640 een tweeden pre-

[1]) Het volledigst is nog de lijst achter de Réglements généraux et particuliers à l'usage des églises Wallonnes, doch zij laat nog al te wenschen over.

dikant op 250 gl. te benoemen. Als zoodanig trad in dienst:

Jacques du Pré 1640—164., die in 1644 nog 25 gl. huishuur boven zijn tractement ontving.

Abraham de Mory 16.. — 1646.

Claude Benjamin Carpentier ber. 1650, volgde bij den dood van Pipard (1651) dezen als Rector op, doch vertrok 1673 naar Dordrecht.

Fabrice de la Bassecour ber. 1674, emer. 1715, † 1727. Zie over hem v. d. Aa.

Isaac d'Arroja of Dorrya of à Royal, vroeger pred. te Ste Fois in Guyenne, naar Holland gevlugt, ber. 1686 (zie Koenen, bl. 398) † 1715.

...... Boupart gevlugt uit Frankrijk (zie boven), mogelijk dezelfde als Jean Bompard, vroeger pred. te Chatillon sur Loire, vermeld bij Koenen bl. 396. Benoemd 1687. Wegens het toenemen der Fransche gemeente werd in 1688 besloten, dat voortaan ook des Donderdags morgens gepredikt zoude worden.

[...... Tirondet uit Frankrijk gevlugte predikant, die zich tot dus verre te Deventer ophield, vestigde zich 1695 te Kampen. Hij genoot van de provincie 450 gl., waarbij Kampen in 1697 100 gl. voegde, doch zonder daar in dienst te zijn. Eenigen tijd later trok hij naar elders, om een bestaan te vinden, doch keerde 1705 naar Kampen terug en verzocht op nieuw de 100 gl., die hem echter nu geweigerd werden, op grond, dat hij de stad eigendunkelijk verlaten had.]

Gabriel D'arroya of Dorrya volgt in 1715 zijnen vader Isaac op en † 1724.

[George Chaufepied proponent, op 525 gl. in 1725 beroepen, bedankt voor het beroep, waarop gekozen werd:]

Jean Etienne Frescarode ber. 1725 op 550 gl. tractement. Denkelijk vroeger pred. te Montaud (zie Koenen, bl. 398). Hij vertrok 1733 naar Haarlem.

Jean Jacques Rambonnet 1733—1752, toen hij naar Utrecht vertrok.

Jacques Arnauld, kleinzoon van den bekenden Henri Arnauld, geb. 1725; eerst praeceptor bij de kinderen van den Heer Bentinck tot Schoonheeten; 2 Aug. 1752 met eenparige stemmen beroepen en 22 Oct. bevestigd door Daniel Louis van Zwolle. Hij werd Emeritus 1793 en † 11 Mei (Zie het Biogr. Woordenboek van Chalmot.)

Isaac Augier 1793—1801, toen hij emeritus werd. Hij † 1826.

Daniel Serrurier 1802—18 ., toen hij naar 's Hage vertrok. Volgens v. d. Aa was hij 26 jaar lang Waalsch predikant te Dordrecht.

Charles Guillaume Merkus 1809—1810, toen hij naar Dordrecht vertrok. Zijn levensberigt is te vinden bij v. d. Aa.

Frederik Jacob Zullig 1811—1818 (?) toen de Waalsche gemeente te Kampen opgeheven werd.

Deventer.

Charles des Touches 1686—1687. †

Henry Lavernes of de Lavergne, ber. 1688—1701 †. Volgens aanteekening van een tijdgenoot achter N°. 139 der bibliotheek van de Overijss. Vereeniging, werd hij in 1693 tot Theol. Professor aan het Athenaeum aangesteld. Bij v. Eck en Bosscha komt hij echter niet voor.

François (de la) Cordes. Op 17 Maart 1692 legden R. en St. hen een tractement van 450 gl. toe en besloten daartoe op nieuw in 1696 en 1700. Hij bleef in functie tot in 1727.

Benjamin François Maleville 1729—1732, †

Jean Louis Lacombe, ber. van Stutgard 1733, vertr. naar Utrecht 1737.

Etienne l'Espinasse 1748—175., toen hij naar Amsterdam vertrok. † 1761.

Jean de Zollekoffe (Zollikofer) d'Altenklingen 1752—1773. †

François Nael de Villepoix 1773—1788, toen hij bedankte.

Jean Henri Pareau 1789—179., toen hij naar Middelburg vertrok. (Zie de levensberigten van Letterkunde).

F. N. de Villepoix herroepen 1795, bedankt 1803, † 1812. Mogelijk werd hij in 1803 fabrikant. Immers in 1811 was iemand van dien naam te Breda geassocieerd in eene fabriek van verwwaren met Evert Hendrik Greve te Deventer. De firma werd in Junij 1811 met eene zilveren medaille bekroond door de Hollandsche Huishoudelijke Maatschappij.

...... de Serrière, laatste Waalsche pred. te Deventer.

Zwolle.

Reeds op 18 Mei 1683 werd aan een franschen proponent Jean Cornand de la Crose, refugié, vergunning gegeven elken Vrijdag namiddag ten 2 ure in de Bethleh. kerk te prediken; op 19 Oct. wordt hem vergund voortaan Woensdags avonds in de Bethleh. kerk te prediken, doch op 4 Febr. 1684 wordt zijn verzoek, om tot predikant aangesteld te worden, van de hand gewezen, en evenzoo op 30 Oct. 1684 dat, om eene toelage te ontvangen. [1])

...... du Clas kreeg 1 Dec. 1685 vergunning van de Regering, om in plaats van des Dingsdags des Zondags in het S. Geertruidkerkje te prediken, dat daartoe ingerigt zoude worden.

---

[1]) De Zwolsche archivaris verstrekte mij welwillend deze en enkele andere gegevens.

Philippe Beck eerste predikant der Waalsche gemeente, aangesteld 4 Mei, bev. in Nov. 1686, vroeger predikant te S[t]. Marcelin in Dauphiné. Behalve de *f* 450 die hij van de provincie trok, legde de stedelijke regering hem 10 Jan. 1688 100 gl. toe; tevens werd aan zijne zuster 40 en aan M[r]. des Cordes (denkelijk Jean Cordes) 75 gl. toegestaan. Hij † 20 Mei 1698.

Jean Cordès vroeger pred. te S[t]. Ambroix (Amboise?) in Neder Languedoc, sedert begin 1686 te Zwolle wonende, bev. 28 Aug. 1698, † 13 Jan. 1712.

Daniel Chabrier vroeger pred. te Pont Célard de Saulx in Dauphiné, ook sedert begin 1686 te Zwolle wonende, bev. 28 Aug. 1698, † 21 Febr. 1708, ongeveer 67 jaar oud.

Van 1712—1723 vacature.

Daniel Louis proponent ber. 10 Jan. 1723, Emer. 30 Oct. 1766, † 29 Aug. 1767, ongeveer 71 jaar oud. Hij was gehuwd met Hendrina Mechteld, dochter van Hendrik Jordens en E. M. Roelinck.

Jean Daniel Louis Th. D[r]. ber. van Harderwijk, bev. 20 Oct. 1767, vertr. naar Amsterdam 5 Jan. 1777 [1]). Hij was geb. 1738, † 1811. Zijne zuster Elisabeth Mechteld, geb. 30 Oct. 1739, huwde 30 Junij 1774 Gerrit David Jordens, Burgemeester te Deventer.

Isaac Dupuy ber. van Vianen, bev. 27 Julij 1777 zeer bevriend met v. der Capellen tot den Poll (zie Bijdr. II. 135, 148).

Pierre Chevallier ber. van Naarden, bev. 11 Julij 1785, bedankt 1788, doch blijft te Zwolle wonen tot 1795, toen hij naar Harderwijk vertrok (zie v. d. Aa).

Josué Teissèdre l'Ange, proponent, bev. 7 April

---

[1]) Komt bij Wagenaar niet voor onder de Waalsche predikanten aldaar.

1793, vertr. naar Middelburg 1794 (zie v. d. Aa). Op 6 Julij 1794 huwt hij te Zwolle Elisabeth Tieboel uit Workum.

Jacques Frédéric Serrurier ber. 1795, bedankt 1797, om zich voortaan aan den landbouw te wijden. Huwde 23 Oct. 1796 te Zwolle Margaretha ten Cate en stierf 1844 (zie v. d. Aa).

Louis Henri Bähler bev. 18 Maart 1798—1836 †

Daniel Théodore Huët bev. Sept. 1818. Denkelijk slechts hulpprediker (suffragant).

Pierre Henri Octave Deeleman, hulpprediker te Amsterdam 1828—1837, bev. 12 Nov. 1837, emer. 1 Jan. 1867.

Paul Faure ber. van Les Planchettes dép. du Jura 1867, vertr. naar Pont-les-Moulins in Zwitserland Febr. 1874.

Dr. Herman Carel Laatsman ber. Aug. 1874, emer. 1 Mei 1876.

Behalve officieren en predikanten verliet, gelijk men weet, eene menigte van fabrikanten en industrieelen hun vaderland na de herroeping van het edict van Nantes, waarvan velen ook zich in Nederland nederzetten en daar met open armen ontvangen werden.

In Overijssel werden evenals elders gunstige bepalingen voor hen vastgesteld. Op den 19 Maart 1686 werd aan hen, die zich tot uitoefening van een of andere tak van nijverheid aldaar wilden vestigen, door R. en St. vrijdom van accijnsen voor 12 jaar verleend en Gedeputeerden werden gemagtigd eene collecte te houden ten behoeve van alle protestantsche fransche vlugtelingen, die een ambacht verstonden. Bovendien werd menigeen door geldelijke subsidie in den eersten nood geholpen; b. v. de bontwerker François Dehomel, die met vrouw en zes kinderen van Calais gevlugt was, ontving

tot het opzetten van zijn handwerk 4 dukatons. Waarschijnlijk is dit dezelfde familie geweest, als die, waarover zich Simon Tissot de Patot, sedert 1681 Fransche schoolmeester te Deventer en later hoogleeraar aldaar, beklaagde, toen hij beweerde, dat een uit Frankrijk om de godsdienst verdreven bontwerker met zijne huisvrouw hem zeer benadeelden, doordien de laatste zich bezig hield met meisjes in de fransche taal en eenige handwerken te onderwijzen. [1])

Een ander voorbeeld trof ik een paar jaar later, waarschijnlijk het einde van 1689, aan in het volgende request:

„A Leurs Nobles Puissances Nosscigneura les Estata Doueriisel.

Jacques de Simony escuyer sieur De Pilan Maistre de verrerie à Duteuil au pays du Vexin francoia en france associé avec Nicolas de Sasseuille escuyer sieur de Tournetuit aussy Maistre de Verrerie en France.

Remontrent très humblement que le Sieur de Simony Tournay frere dudit Sieur de Pilan Maistre de Verrerie de son Altesse screnissime Monseigneur lelecteur Palatin, qui possede les mesmes Segrets que lesdits sieurs suppliants de faire le rouge et violet clair dont le secret desdits esmaux estoit perdu il y a plus de deux cents ans cequi faisoit le plus bel ornement de lorpheuverie, aussy bien que des autres esmaux dont les orfevres se servano qui sont contraints de les faire venir de Venise, auroit obtenu de leurs nobles puissances les estats de la province de Gueldre lesdits esmaux de verre commun, le cristal, le verre de vitre de France et celnij des vitres de couleur des anciennes Eglises et du cristal de touttes sortes de couleurs generallement avec deffences a touttes personnes dans laditte Province de Gueldres dy establir aucune verrerie manefacture et fabri-

[1]) Zie Navorscher 1861, bl. 168.

que des dits Verres cy dessus avec lexemption des Impostz de touttes les drogues bois et autres choses, dont il pouroit avoir besoin pour laditte fabrique comme aussy les assises du pain, du vin, de la biere et de la viande, ainsy quil est porté par ledit Privilege dont coppie est attachée a la presente Requeste."

Om genoemde redenen vragen requestranten verlof tot oprigting in Overijssel eener dergelijke fabriek, als die van de Simony Tournay in Gelderland te Zutphen, tot het bouwen der noodige fornuizen enz., hetgeen zij nader omschrijven door te vragen „de leur donner le bastiment des six premiers fourneaux" en nader aandringen, omdat Pilan een Fransch refugié was en voorts op grond van de volgende voordeelen aan de zaak verbonden:

„En 1er lieu des avantages quil y aura presentement de fabriquer pendant la guerre du verre de vitre de france. Car on scait que tout le beau verre pour les fenestres des maisons quon Employe dans toutte la Hollande et les provinces unies vient de france.

En 2e lieu avant la guerre avec la france on ne vendoit a Roterdam et a Amsterdam la courbe de verre de vitre de France que quinze a seize livres. Il se vend presentement cinquante francs, qui est ainsy trente quatre francs plus quen ne vendoit la courbe comme dit est avant la guerre.

En 3e lieu il se fait de consommation dudit verre de vitre de France dans la seulle ville d'Amsterdam douze mille courbe par an sur le pied de cinquante livres la courbe comme il se vend presentement a Amsterdam et a Roterdam au lieu de seize livres quil se vendoit avant la guerre. Il y a sur ce pied de clair et de net de profit quatre centz mil livres par an a fabriquer ledit verre de vitre de France sans parler du pro-

fit quon faisoit lorsquon le donnoit pour seize livres la courbe avant la guerre.

En 4e lieu si dans la seulle ville d'Amsterdam il se fait de la consommation de douze mille courbes de vitre de verre de france pour les fenestres des maisons il faud conclure que dans touttes les autres villes de la province D'Hollande. Il se faira quatre fois autant de consommation pour le moins, que celle qui se fait dans la ville d'Amsterdam, mais a ne compter que sur le pied de quarante huit mille courbes pour touttes les autres villes de la Province d'Hollande, Il se trouveroit que cela se monteroit sur le prix de cinquante livres la courbe ainsy quil a esté dit cy devant a seize cents mil livres de profit par an a fabriquer ledit verre de vitre de France.

En 5e lieu on ne peut pas douter quil ne se fasse aussy en Frize et les autres provinces une grande consommation dudit verre qui produira un tres grand profit...." enz.

Als Bijlagen tot dit request werden overgelegd afschriften van de contracten met Mathieu Simony Sieur de Tournay, aangegaan door de stad Zutphen, van het privilegie door de Staten van Gelderland hem gegeven Sept. 1689, en van een geleide van den Paltzgraaf van 20 Oct. 1688.

Dat de Staten van Overijssel op dit verzoek gunstig beschikt hebben, blijkt uit de aanstonds te vermelden stukken, waarin gesproken wordt van een te Zwolle bestaand glashuis. Het is mij echter niet gelukt het besluit te vinden, waarbij de glasblazerij aan de Simony gegund is.

Op 21 Aug. 1691 bestond zij intusschen reeds niet meer, want toen vergunde de Zwolsche regering aan Leandro del Ferro „het glashuis en de glasblazerie alhier, mitsgaders het werkhuis met de daerbij zijnde woninge" gedurende zes jaar voor niet te gebruiken, tevens hem en zijn gezin

vrijdom verleenende van hout- en turfaccijns voor hetgeen in de fabriek gebruikt werd. Vervolgens wendde hij zich tot R. en St. met het verzoek om vrijdom van provinciale accijnsen te erlangen, op grond dat zijne werklieden grootendeels bestonden uit gevlugte Franschen, terwijl hij er tevens op wees, dat hij groote onkosten te maken had voor de oprigting der glasblazerij, dat zij voor de ingezetenen een groot voordeel opleveren zoude en dat hij bereid was ingezetenen, die daartoe bekwaam waren, in zijn handwerk op te leiden. Hij schijnt dus minder geheim gemaakt te hebben van zijn fabrikaat, dan zijn voorganger.

Dit request, dat 6 Oct. 1691 in de Statenvergadering ter tafel kwam, werd door de Ridderschap en Zwolle terstond ingewilligd voor den tijd van anderhalf jaar, te rekenen van den 1 November af, doch alleen voor den requestrant en zijn gezin; Deventer gaf 9 Oct. toestemming, doch Kampen niet voor 25 April 1692.

Of door deze vertraging de vestiging der fabriek geheel in duigen gevallen is, dan wel of zij korten tijd in werking geweest is, bleek mij niet; nergens heb ik verder een spoor van de zaak gevonden.

Ook in later jaren wordt van tijd tot tijd gewag gemaakt van Fransche vlugtelingen, zooals 6 April 1693, toen aan zekeren Joan Cologne om Godswille 15 gulden door R. en St. geschonken werden, te betalen door den ontvanger van Twenthe en in 1698, toen op nieuw eene collecte ten hunnen behoeve uitgeschreven werd.

Er is geen twijfel aan, dat er aangaande de Fransche uitgewekenen, die zich in Overijssel gevestigd hebben, nog vele verre van onbelangrijke bijzonderheden aan den dag zullen komen. Hun invloed op het Twentsche fabriekwezen b. v. is welligt niet onbeduidend geweest. Immers de Costers en de

ten Cates te Almelo, te Borne en elders in Twenthe, die in het vervaardigen van „marceilles" en linnen reeds vroeg uitmuntten, waren evenals de Willinks verwant aan de families Henri en Herlin, fabrikanten te Lyon, die na de herroeping van het edict van Nantes, zich eerst te Winterswijk of Borculo en daarna te Almelo en Borne (op den Plekenpol) met der woon vestigden en ten bate der Twentsche nijverheid hunne kennis van industrie verspreidden. [1])

V. D.

---

[1]) Deze mededeeling heb ik te danken aan de welwillendheid van mijn vriend Mr. G. J. Storm Buijsing, wiens echtgenoote van de familie Henri afstamt.

STADS ZILVERWERK VAN KAMPEN.

Zoo als vele andere steden bezat ook de stad Kampen eene aanzienlijke verzameling zilverwerk, dat op feesttijden gebruikt werd. De oorsprong van dit zilverwerk was gelegen in eene verordening die in 1539 was gemaakt, dat indien iemand van den raad stierf zijn pensie, die hij nog van de stad te vorderen had, aangewend zou worden [1]) om daarvoor een zilveren kop ten behoeve van de stad te koopen. In de rekening der stad van 1540 vinden we dan ook voor het eerst melding gemaakt van twee suluercn croesen van selige Dirck to Bocop ende Arent van Hattum, die te Antwerpen vervaardigd waren, terwijl we in die van 1541 lezen: Item soe selige Johan Glauwe gestoruen is, Raidt, hefft hy van syn Scepen pensie de a° xxii gegeuen tot vollenste van syn sulueren croes xxii h. ℔ die wy betaalt hebben fac. xxii h. ℔. [2])

In 1578 echter, tijdens de belegering van de stad door het Staatsche krijgsvolk onder Rennenberg, geraakte de stadskas dermate uitgeput, dat de stadsregeering besloot om, teneinde het hoogduitsche garnizoen onder den overste Polweiler te kunnen betalen, het zilverwerk der stad, even als dat der kerken en kloosters, aan te tasten om daarvan noodmunt of klippenningen te slaan. In het Liber Memorand. Nov. f°. 128, is dit feit aldus opgeteekend: „A°. 1578 den 16 Maij, als

[1]) Ordinarius Antiq. fol. 9.

[2]) Kameraars en Rentmeestersrekeningen door mij uitgegeven, bl. 87 en 89.

deze stadt Campen seer benaut was, vermitz inlage der Hoochdeutschen knechten Polweylerschen regiments, alsoe dat men in de vterste noet was geraden, ende men langher ghienen raedt- noch troost en wust om penningen to wege te brengen tot leninge der voersz. knechten, daermit sie vth der burger cost blyuen mochten, hebben demnae burgemeysteren, Scepenen Raedt ende beyde gesworene gemeenten groot ende cleyn belieft dat men der stads siluerwerck sal laten breken ende daervan klippenningen doen slaen". Den 5en Juni maakte de raad eene ordonnantie, waarin bepaald was: Voirts laeten Scepen ende Raedt weten ende gebieden, alsoe haer E. in dezen tegenwoirdigen noeden tot leninge voir den krychsluyden etliche clippenningen hebben moeten laeten slaen, dat dieselue een yder sall ontfangen ende vuthgeuen als te weten: die helen voir acht ende dertich stuuers, den haluen voir negenthien stuuers ende die vierendeelen voir thiendenhaluen stuuer, den stuuer tot xv placken gerekent; dair nae sich een yder sall richten. [1])

Den 22en Mei was dit voornemen van de stad ook reeds in de vergadering van ridderschap en steden besproken: Item die gedeputeerde der steden Deventer ende Campen versproken van hoere steden siluerwerck clippenningen te laeten slaen tot leninge der soldaten, ende vermeende die muntmeister dezelue te slaen het stuck van 18 engelschen, holdende in fyn 8 penningen, geldende 38 stuuers, die haluen ende vierendeelen na aduenant; des solde men tot i marck Antwerper koers toe zetten 3 vnce oft 6 loot kopers. Item een marck fyns is 12 penningen ende maeckt ij marck wercks. [2])

De penningen werden dan ook op deze wijze geslagen, behalve dat er ook stukken van 42 stuivers geslagen zijn.

---

[1]) Dig. Nov. fol. 53.

[2]) Dagvaardb. fol. 43.

Het zijn vierkante stukken zilver met afgeknotte punten. In het midden vertoonen ze het stadswapen en daarnevens de waarde opgave, bovenaan Extremum subsidium, beneden het wapen Campen en daaronder 1578. [1])

Omtrent de kosten van aanmunting dezer penningen, vond ik in de stadsrekening van 1578, het volgende opgeteekend:

Maeckenloon van die clippenpenningen.

Item betaelt Mr. Jan Theusz van die stempels te steken ende te maken xiiij h. ℔ iiij st.

Item betaelt Mr. Jan voersz. van yder loet clippincks te maken i st. ende van coeper tot het siluer gedaen ende mede van een wapen te versteken iiij g. xij st. makende icxl carelsg. xv st. x pl. ijci h. ℔ i st. x pl.

Al het stads zilverwerk werd toenmaals op deze wijze vernietigd, behalve twee bekers zoo het schijnt, die op de straks mede te deelen inventaris voorkomen, nl. de kroes van Johan van Vrck van 1551 en die van Claes Bouws van 1571. Die van Claes Bouws is niet meer voorhanden, waarschijnlijk is deze in 1672 naar de smeltkroes gegaan, doch die van Johan van Urk, wordt nog ten raadhuize bewaard, onder den naam van het moffen bekertje, omdat het ontsnapte aan 't lot zijner collega's, die tot uitbetaling van de gages der mofsche soldaten werden opgeofferd. Het is een keurig fraai gedreven gedeeltelijk verguld zilveren beker dat moffenbekertje en doet ons den goeden smaak en uitstekende bekwaamheid onzer voorouders in de goud- en zilversmidskûnst bewonderen, vooral de deksel is allerkeurigst bewerkt.

Daar binnen op bevindt zich en relief het wapen van den schenker, een opgestoken geharnaste arm met een benedenwaarts gekeerde dolk in den vuist, en dit omschrift:

---

[1]) V. Loon, Ned. Histor. Penn. I. 259.

Qui bibis hunc cyathum, cuius sunt munera quaeris,
Largus Ioannes Vrckius ista dedit.

Nadat de stad alzoo door dit ongeval van haar zilverwerk was beroofd, schijnt men na het herstel van de omstandigheden, reeds spoedig weder eene stedelijke zilverschat op de vorige wijze te zijn begonnen te verzamelen, die langzamerhand aangroeide, zoodat ze in 1669 reeds eenenvijftig voorwerpen telde.

Korte jaren daarna echter brak er voor de stad eene treurige tijd aan door de inval van de vereenigde Fransche en Bisschoppelijke legers. Den 13en Juli o. s. 1672, werd door gecommitteerden van de stad in het vijandelijk leger voor Zwolle de capitulatie van de stad geteekend, waarop den volgenden dag de Munstersche troepen onder den kolonel Douwer de stad binnentrokken, die echter den 18en plaats maakten voor den graaf de Gacé met 16 kompagniën te voet en 1 te paard, die namens den koning van Frankrijk de stad bezetten, onder belofte echter van de capitulatie met de Munsterschen gemaakt te zullen nakomen.

De ellende te vermelden die de stad zich op den hals haalde door zich zoo voetstoots over te geven, licht buiten mijn bestek, genoeg zij het hier mede te deelen, dat reeds den 22en Juni o. s. het stadszilverwerk werd aangetast. Een bocaal en een lampet werden vereerd aan den graaf van Luxemburg, terwijl een gelijk geschenk werd gedaan aan den graaf de Gacé gouverneur van de stad, en de stad eveneens een bokaal en een lampet voor zich behield, al het andere zilverwerk werd naar de smeltkroes verwezen om er geld van te slaan en wel zilver- en goudguldens. Dit zilverwerk had een gezamelijke zwaarte van 394 mark en 6 oncen, 't welk op een gehalte werd gebracht van acht penningen twee greinen, met eene remedie van twee greinen in het gewicht, of het mark werks,

zijnde twaalf stuks, te wegen honderd vierenvijftig engelschen met eene remedie van twee engelschen.

Van Loon hiervan melding makende, [1]) zegt dat hieruit 3635 guldens en zes stuivers aan geld zou zijn geslagen, wat evenwel niet uitkomt volgens hem. Dit is zeer natuurlijk ook, want in de resolutieboeken staat uitdrukkelijk vermeld dat er niet drie, maar acht duizend zeshonderd en vijfendertig guldens en zes stuivers munt uit werd geslagen.

Deze zilveren noodmunt is rond en vertoont aan de eene zijde het wapen der stad in een schild geplaatst, met het onderschrift Campen, aan de andere zijde Necessitas Altera 1672. Zoo was de stad dan ten tweede male verstoken van haar raadszilver, doch onder minder eervolle omstandigheden dan de vorige keer, toen ze zich eerst dapper had verdedigd, terwijl ze thans na vooraf met veel ijver en opoffering van groote geldsommen haar vestingwerken in staat van tegenweer gebracht te hebben, zich zoo gemakkelijk ten prooi aan den vijand had gegeven.

Het schijnt dat sedert niet meer de oude gewoonte is aangehouden dat de pensie der overledene magistraten tot zilverwerk werd besteed, doch de stad bezigde in 1699 vijfhonderd caroli guldens tot den aankoop van zilverwerk, vermoedelijk om daarmede te voorzien in het gebruik bij schepenmaaltijden enz.

Opmerkelijk mag het genoemd worden dat het moffenbekertje ook in 1672 behouden bleef en tot op onze dagen bewaard bleef. Wat er van de lampet is geworden, welke de stad, behalve deze beker aan zich hield, kan ik niet zeggen, dit is echter zeker dat ze thans niet meer aanwezig is.

Behalve het moffenbekertje bezit de stad thans echter nog

[1]) Ned. Historiepenn. III. bl. 64.

een zilveren beker, evenwel van veel jongere dagteekening. Deze beker werd namelijk in 1726 door de toenmalige burgemeester en schepenen met hunne secretarissen aan de stad ten geschenke gegeven. Het is een groote verguld zilveren beker met net drijfwerk voorzien en prijkende met het stadswapen en met de wapens der veertien toenmalige magistraatspersonen en hunne drie secretarissen. Binnen in den deksel is een zilveren plaat, waarop gegraveerd staat: Monum. Liberal. Senat. decrev. G. D. Daendels, I. B. Steenbergen, A. Eekhout, A. Herreweijer, H. Eekhout, P. v. de Weteringe, I. Tollius, I. H. Ridder, R. Sabé, Q. Eckelboom, H. Vestrink, B. v. Marle, R. M. Foccoma, E. v. Romond.

R. Lemker, A. Herreweijer, C. Munts eorum a Secretis A°. Dni MDCCXXVI.

Thans moge de lijst van het zilverwerk volgen, welke ook daardoor belang heeft dat de datum van 't overlijden van de meeste gevers daarbij staat uitgedrukt. De lijst werd in 1599 opgesteld blijkens het hoofd en later vervolgd.

Der Stats Campens Siluerwerck angeteekent
A°. 1599 den 11 Januarij.

1. Johan van Vrcks, Croes vergult met een dexel, wegende 3 marck 10 loot. Gestoruen A°. 1551.
2. Claes Bouws, silueren Croes sonder dexel, wegende 2 marck $3^1/_2$ looth. Gestoruen A°. 1575.
3. Claes van Haersolten der rechten licentiaet, een gants vergulden croes sonder dexel, wegende derdehalff marck. Gestoruen A°. 1580.
4. Berent van Tweenhuysen, een silueren croes sonder dexel, wegende twee marck vier loot. Gestoruen A°. 1581.
5. Mr. Aelt Crane, een silueren croes sonder dexel, wegende twee marck vier loot. Gestoruen A°. 1581.

6. Henrick ter Barchorst, een silueren croes sonder dexel, wegende twee marck vijff looth. Gestoruen A°. 1582.

7. Otto Gansneb genant Tengnegel der Rechten Doctor, een silueren croes met een dexel, wegende drij marck derdehalff loot. Gestoruen A°. 1584.

8. Johan ten Grootenhuijs, een silueren kroes, bouen an de cant ende beneden vergult, wegende derdehalff marck twie loot. Gestoruen A°. 1584.

9. Willem van Winsem, een silueren croes, bouen an de cant vergult ende beneden oick, wegende derdehalff marck drij loot. Dese beyde kroesen sluijten op malcanderen.

10. Willem to Bocop der Rechten Doctor, een silueren kroes met een dexel, wegende vier marck negendehalff looth. Gestoruen A°. 1585.

11. Roloff Buijter, een silueren croes sonder dexel, wegende twee marck vier loot. Gestoruen A°. 1585.

12. Geert Vresen, silueren croes sonder dexel, wegende twee marck ses loot. Gestoruen A°. 1586.

13. Arent van Haersolten der rechten doctor, een silueren croes met dexel, weget vier marck iij loot. Gestoruen A°. 1586.

14. Claes Witten, silueren kroes met een dexel, wegende drij marck soeuendehalff loot, bij den erffgenaemen der stadt geschoncken.

15. Claes van Olsts, croes met een dexel, wegende drij marck ses loot. Gestoruen A°. 1588 den 23 Martij.

16. Henrick Petersz Moijckx, kroes met een dexel, vier marck vifftehalff loot. Gestoruen A°. 1589 den 12 Nouembris.

17. Johan de Wulffs, kroes met een dexel, wegende vier marck acht loot. Gestoruen A°. 1595 13 Julij.

18 Johan Jansen, kroes, wegende ses marck drij looth.

19. Rutger Hudden, croes, wegende ses marck acht loot. Dese beyde croesen sluyten op malcanderen.

20. Henrick Cuynreturffs, croes, wegende twee marck iiij looth, binnen heel vergult ende buyten ten deele met een vergulden rant.

21. Jan Thoeniss Drenthe croes, wegende twee marck iij looth, binnen heel vergult ende buijten ten deele met een vergulden rant. Deze beyde croesen passen op malcanderen.

22. Jacob Malers croes, weghende twee marck xij looth. Gestoruen den 1en Aprilis A°. 1603.

23. Jacob Venen croes, wegend 2 marck xj looth, gestoruen den 21 Aug. 1603. Deze beide croesen passen op malcanderen.

24. Dirk Dibbits, croes, mitt een dexell wegende 3 marck 1 once 7 engels. Gesturuen den 4 Nouembris A°. 1603.

25. Johan Cloecken Croes, mit een schaeltgen daerop, wegende 4 marck, 2 looth gesturuen den 4 Februarij 1605.

26. Item een silueren croes mit een decksel int geheel uerguldt, daermit joncker Johan Witten, geweest synde een lithmathe des Raedes alhier ende daernae geworden renthmeyster Generael van Sallandt, die stadt van Campen vereeret hefft.

27. Roeloff Lambertsz, croes mit een dexel, wegende vyff marck min dree looth ende dree achtendeel. Obijt A°. 1612 den 17 Calend. Sextilium.

28. Mr. Abell Hillebrantsz, croes mit een dexel, wegende vijff marck min dree looth. Expirauit A°. 1614 vicesima quarta die Aprilis.

29. Johan Schoeninck, een croes mit een dexel wegende .... Obijt. A°. 1616.

30. Arent Albertsz Vriese, eenen vergulden croes met een dexel, wegende ...... Expirauit A°. 1616.

31. Alart Clant, eenen vergulden croes met een dexel, wegende ...... Gestoruen A°. 1620 den 19 Martij.

32. Rutger van Bredae, eenen croes met een dexel, wegende ...... Obijt 1621.
33. Henrick Wolterss Wegenwart, een croes met een dexel, wegende ...... Gestoruen A°. 1622.
34. Geert Jacobse Veene, één croes met een dexel, wegende ...... Obijt 1623.
35. Johan Joosten, een croes met een dexel, wegende 125 loeth. Obijt A°. 1625.
36. Geert Petersz, een croes met een decksel, wegende 6 marck, x oncen 10 engels, maeckende 101 loeth. Obijt A°. 1630.
37. Reyner Gansneb genant Tengnagel, een vergulde croes met een dexel wegende ...... Obijt 1632.
38. Albert Jansz Hoff, vergulden croes met een dexel, wegende 114 looth. Expirauit A°. 1632.
39. Helmich de Wolff, vergulden croes met een dexel, wegende 10 marck 4½ once. Obijt A°. 1631.
40. Marten Albartz eenen vergulden croes met een dexel, wegende ...... Obijt A°. 1638.
41. Lubbert van Hardenberch, eenen vergulden croes met een dexel, wegende ......
42. Reyner Henricksz, een croes met een dexel, wegende ...... Gestorven A°. 1640.
43. Thoenis Roloffs Steenberch, een croes met een dexel vergult, wegende 227 loot, Obijt 1643.
33. Arent Slooth, een croes met een deckzel, vergult, wegende 230 loot. Obijt Anno 1644.
45. Wolter Jansz. Wesschynck, een vergulde croes, wegende 129½ loot. Verstoruen Anno 1644.
46. Obijt 1645, Joachim van Ingen, een vergulden croes van 208 loot. [1])

---

[1]) In de Raadsresol. fol. 146 leest men: Martis den 8 Februari

47. Obijt 1646, Arent van Ruijtenburch een silueren lampet en lampet schottel, wegende 319 loot.
48. Obijt 1657, Gerhardt van Santen, een vergulden pocael met een dexel, 270 loot. [1])
49. Obijt 1665, Johan Roeloffsen Eeckholt, een silveren blaecker cum annexis, swaer $447^1/_2$ loot.
50. Obijt A°. 1666, Rodolph van Langen een silveren blaecker cum annexis, swaer 509 loot.
51. Obijt 1669, Wilhelm Jacobsen Worst, twee silveren candelaeren en snuijters, swaer 18 marck en 10 loot.

N. U.

1648 hebben Schepenen ende Raedt geresoluert ende goetgeuonden dat het faensoen van het lampet van wijlen burgermeester Ruijtenburch uit dezer stads camer de A°. 1646, ende het faensoen van den kroes van wijlen burgermeester Santen uit dezer stads camer de A°. 1647 sal betaelt worden.

[1]) Opte requeste van Steven Arents, remonstrerende hoe dat hij wegen het maacken van de croesen van de 3 heeren Sloet, Wessinck ende Ingen seeckere somme van penningen lange ten achteren is geweest, waertegen hij eenige penningen heeft meeten negotieren, geappostilleert:

Schepenen ende Raedt ordonneert de E. Brouwerius als ecclesiastique camener van den jare 1645, uijt sijn E. ouerschot aen suppliant bij gelegentheijt sijn achterwesen in desen te doen. Apostillen 1647 fo. 32.

GESCHENK VAN RELIQUIEN

DOOR EEN KAMPER MONNIK, 1478.

Door de vriendelijkheid van professor Wilhelm Mantels te Lübeck ontving ik voor eenigen tijd afschrift van een zeer merkwaardig stuk, dat oorspronkelijk afkomstig uit de nalatenschap van den bibliothecaris professor Decke te Lübeck, thans zich op de stedelijke bibliotheek aldaar bevindt.

Het stuk dat geschreven is op perkament met een plique van onderen, waarin een stuk van den staart, waaraan het zegel heeft gehangen dat er afgesneden is, bevat het schrijven van zekeren Jacob, gardiaan van een klooster in Kampen, (er wordt niet bijgevoegd welk klooster) aan den edelen en hooggeboren man Hans Ranzow, waarin hij verklaart dat zijn medebroeder Johan Huusman, die naar Jerusalem en naar het Heilige Graf is geweest, gelijk te Kampen overbekend was, aan Lubbert Hanynck, burger in Kampen, reliquien van het Heilige Graf, den berg Calvarie, Oliveten enz. heeft geschonken, benevens van Sint Mauricius en zijne gezellen, welke laatste reliquien, luidens een post scriptum in den brief, door Huusman te Keulen ten geschenke waren ontvangen.

Wie was die broeder Jacob gardiaan van een klooster in Kampen? Dat was Jacob van Almelo, gardiaan van het minrebroeders klooster te Kampen. Dit klooster in de 14e eeuw gesticht, behoorde oorspronkelijk tot den regel der Gaudenten, en zijne kloosterlingen volgden in de laatste helft der 15e eeuw de kloostertucht niet altoos even nauwgezet op,

wat eindelijk zoo ver ging, dat in 1472 door hunne eigene zorgeloosheid, het gansche klooster op een klein gebouw na, met de kerk verbrandde, waarvan een groot dèel der schuld werd geweten aan den gardiaan Jacob van Almelo. Het schijnt dat deze zijn geweten niet zuiver voelende, de stad heeft verlaten, terwijl in 1473 als zijn tijdelijken plaatsvervanger voorkomt Johannes Engbertz. [1])

Intusschen bemoeide zich de stadsregeering met de zaak, die wel de hand wilde bieden om het klooster weder op te bouwen, mits de kloosterlingen hun vroeger leven lieten varen, den regel der observanten volgden. Eindelijk verscheen in 1478 Jacobus van Domborch, abt te Oostbroek bij Utrecht, bij bulle van Paus Sixtus IV van 29 Oct. 1477 aangesteld tot commissaris, om het convent daar den regel der observantie te hervormen. Hij stelde een uitvoerig onderzoek in, en in het verslag daarvan, [1]) lezen we op bl. 31 dat hij als getuige ook deed citeeren onzen Johannes van Almelo den gardiaan, qui tunc a foris advenerat, die van buiten kwam. Hij werd van zijn betrekking ontzet op den 14en Juli van dat jaar, gelijk ook Johannes Engbertz die toen het gardiaanschap waarnam en den vice-gardiaan Wilhelmus van Elborgh. Waarschijnlijk is Jacobus van Almelo toen weer uit Kampen getrokken, want toe Boecop getuigt in zijn kroniek omtrent de ontslagen kloosterlingen „und ellick mocht syn wech gaen und verreisen waer hy wolde." [2])

Waarschijnlijk heeft onze Johannes van Almelo, het voorzichtig en raadzaam geoordeeld, in dit stuk maar niet op te geven van welk klooster te Kampen hij gardiaan was.

Broeder Johan Huusman, die verder in het stuk voorkomt, was zeker dezelfde die als Johan Huusman, priester, om-

---

[1]) Register Kamper Archief, no. 801.

[2]) Arent toe Boecop, Kroniek bl. 737.

streeks dezen tijd voorkomt als testamenteur van „her Ghert Philips zaligher ghedachtenis" in het memorieboek der Cuneren broederschap te Kampen. [1])

Omtrent Lubbert Hanynck is mij tot heden niet anders voorgekomen dan dat hij aan de L. Vrouwen memorie te Kampen een gift deed toen Tyman van den Vene en Claas Sulman memoriemeesters waren. Op een ander plaats komen deze als memoriemeesters in 1481 voor, zoodat hij dus destijds leefde. De edele en hooggeborene man Hans Ransow eindelijk, behoorde tot eene aanzienlijke adelijke Holsteinsche familie, en daar de oorkonde zich te Lübeck bevindt, zoo zal hij wel dezelfde zijn als Hans Ransow, raad van konig Christiaan I van Denemarken, die Kiel in pandschap bezat, toen het in 1469 aan Lübeck verpand werd, en in 1485 overleed. [2])

Na aldus de oorkonde zooveel mogelijk toegelicht te hebben, laat ik haar hier volgen:

Aen den edelen ende hoegh gheboren man Hans Ransow. Ic broder Iacob gardiaen des convents van Campen bekenne mit dessen openen breve, dat voer my is ghecomen onsen medebroder ende borger der vorsseiden stede van Campen, broder Johan Huusman die daer to Iherusalem ende ten heylighen grave is gheweest, als al de stad van Campen is becant, heeft ghegheven Lubbert Hanynck onzen medeborgher heilichdom, alse van den heilighen grave van den berch van Calvarie, oliveten ende so voert an, alse Lubbert voerseit heeft in scrift, ellick sonderlicks, ende mede van sunte Mauricius ende van sine ghesellen. In oerkont der waerheit soe hebbe ic hier onse convents seghel an ghehangen. niet meer op deze tyt, dan god sy mit iv ende mit ons allen. amen.

---

[1]) Overijsselsche Almanak 1841, bl. 89; Memorieboek no. 61.

[2]) Schlesw. Holst. Lauenb. Zeitschr., II, 51, 125 vgl.

Int jaer ons heren MCCCC ende lxxviii op sancte Anthonys dach van Padue.

Dit heilichdom van sancte maurisius is dese voerseiden broder toe Kollen ghegheven.

Ten slotte zij hier nog opgemerkt, dat dit stuk gedateerd is den 17^{en} Januari, terwijl de gardiaan Jacob van Almelo den 14^{en} Juli daaraanvolgende werd ontslagen. Hoewel uit de stad geweken, was hij dus wellicht toenmaals nog in het bezit van het conventszegel, en kon dus daarmede den brief bezegelen, wat des te aannemelijker wordt als men bedenkt dat op den 14^{en} Juli aan hem en zijne ontslagene medebroeders gelast werd, de sleutels en wat ze verder van 't convent onder zich hadden, over te geven.

N. U.

Mr. W. H. COST JORDENS. [1])

Wanneer men zich de zamenstelling der oude Tweede Kamer (en daarmede bedoelen wij die vóór de Grondwetsherziening van 1848) voor den geest terugroept, dan vindt men daarin een groepje kundige mannen, die met den naam van „de rekenmeesters" bestempeld werden. Tot dit onderdeel der toen nog zoo zwak van macht zijnde vergadering, behoorden de leden Duijmaer van Twist, Bruce, van Panhuijs en ook mr. W. H. Cost Jordens. De laatste vervulde ook later die rol in de Eerste Kamer, waarin hij in 1849 overging, om tot bijna aan zijnen dood te verblijven.

Maar bij die belangstelling in het richtig beheer van 's lands penningen, voegde C. J. eene andere, die in de geschiedenis van het muntwezen van ons vaderland en in het bijzonder van die van het gewest waarin hij het levenslicht zag en waaraan zijn geslacht zoo naauw was verbonden. — In het bijzonder trok de numismatiek van Deventer zijne aandacht en groot zijn zijne verdiensten omtrent dit onderdeel eener wetenschap, die in ons vaderland eerst sedert een dertig of veertigtal jaren door den arbeid van Groebe, Verkade, van der Chijs enz., begonnen is tot haar goed recht te komen en waarvoor nog zoo veel, vooral voor het latere tijdperk, sedert de Pacificatie van Gend, in menig gewest van ons vaderland te boek te stellen is.

C. J. was geen bloote verzamelaar van penningen en munten, maar wat de Franschen zeggen: „un numismate travaillant." Het rijke archief van Deventer, waarin hij

---

[1]) Overleden te Deventer, den 22 November 1875, oud 76 jaren.

zeker met nog meer ijver snuffelde als wij hem wel eens in de Bibliotheca Duncaniana te 's Hage zagen doen, moest er hem als 't ware van zelf toe brengen om, bezig de munten van Overijssel, Deventer, Kampen en Zwolle te verzamelen, vooral de geschiedenis der munten van de stad zijner geboorte te schetsen.

De eerste vrucht van dat onderzoek was het stukje (Overijss. Alman. 1849, bl. 94—95) Penning op de verovering der Spaansche zilvervloot door den toenmaligen muntmeester van Deventer, Johan Wijntgens, in 1629 ontworpen maar niet gesneden, althans ons is dit stuk nimmer voorgekomen.

Dezelfde jaargang van dit uitstekend repertoire bevat een tweede stukje van C. J., getiteld: Penning door de stad Deventer in 1595 vereerd aan Daniel Tossanus, t. a. p., bl. 232, in houtsnee afgebeeld. Eene levenschets van dien rector (1594—1597) te Deventer (later hoogleeraar te Heidelberg) werd er bijgevoegd. Beide stukjes danken hun oorsprong „aan de menigvuldige papieren over de Deventer „munt in het stedelijk archief voorhanden."

In het jaar 1846, werd aan den hoogleeraar d^r^. P. O. van der Chijs door Teijler's Stichting den gouden eerepenning toegewezen voor zijne Verhandeling over de Munten van ons Vaderland van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend. Wij twijfelen geenszins of reeds in de jaren 1842 — 1845, zal C. J. aan dien schrijver zoowel vele munten van Overijssel, als aanteekeningen voor zijn later tot negen lijvige kwarto deelen uitgedijd werk verschaft hebben. De Index van het in 1854 verschenen deel „De munten der voormalige heeren en steden van Overijssel kan zulks bewijzen en men behoeft slechts in genoemd deel de blz. 283, 284, 288, 295, 298, 299, 310 enz., op te slaan om te zien dat de „warme erkentenis" ook

aan C. J. door den schrijver in de voorrede (bl. VII) toegebracht, wel verdiend was.

Inmiddels had C. J., in Maart 1853, het eerste gedeelte van zijne belangrijke Bijdragen tot de Geschiedenis der Deventer Munt bewerkt. Zij zagen het licht in 1854 Overijss. Alm. 1854, bl. 1 — 73. Een klein stukje met ééne plaat, over eene Munt van Deventer, Kampen en Zwol, was in de Overijss. Alman. van 1853, bl. 81 — 84. (Vergelijk ald. 1854, bl. 61) voorafgegaan en dit eerste werd door een tweede, in Maart 1853 geschreven en in de Overijss. Alman. van 1855 (bl. 1 — 89) geplaatst, gevolgd. Onder de bijlagen (bl. 90 — 118) verdient bijzonder onze aandacht die sub V getiteld: „het geslacht Wijntgens." Een paar platen met afbeeldingen van een zestal Deventer munten luisteren het te boek gestelde op.

Wanneer men bedenkt dat de geschiedenis der Deventer munt een tijdperk van minstens zeven eeuwen omvat, dat zij moest handelen over de munten dier stad der Duitsche keizers Otto III (983 — 1002), Hendrik II (1002 — 1024), Coenraad II (1024 — 1039); over die van vele Utrechtsche bisschoppen, te beginnen met den bisschop Bernulfus (1027 — 1054); over de eigenlijke Deventer stadsmunten sedert het laatste gedeelte der 14de eeuw en over de munten in gemeenschap met andere steden (Kampen, Zwolle, Groningen) geslagen; over de scheve verhoudingen dezer stadsmunten tegenover de Landsmunten, zoowel die van het Duitsche rijk als vooral die der Generaliteit na de afzwering van Spanje, gedurende langen tijd, over de vele twisten daaruit ontstaan, dan moet men C. J. prijzen dat hij in zulk een kort bestek, ons een zoo duidelijk overzigt gaf van dit zoo moeijelijk te behandelen en veel omvattend onderwerp.

Den omvang van de papieren die C. J. moest ordenen en lezen, wijst zijne eerste Bijlage (155 bladz. druks beslaande)

tot de Inventaris van het Deventer Archief, in 1870 in het licht verschenen, aan. Dien arbeid volbragt C. J. in de jaren 1862 en 1863 en bestempelde ze met den naam van Catalogus van stukken betreffende de munt in het Deventer Archief, geinvertariseerd onder no^s. 872 — 903.

C. J. wist orde in dien chaos te brengen. Wel mogt hij zeggen: (Overijss. Alm. 1854, bl. 43) „men ziet uit het voorgezegde en men weet het van elders, dat in de laatste helft der 15^e en in de eerste jaren der 16^e eeuw de muntordonnantiën en valutiën vrij talrijk en steeds verschillend waren. Er heerschte eene groote verwarring."

Elders (t. a. p. bl. 68) merkt hij op dat de Duitsche processtukken wel tamelijk leesbaar zijn, maar de stijl er van zoo gerekt en langdradig en zoo doorspekt met verouderde woorden en uitdrukkingen, dat het dikwijls groote moeite kost den zin en de bedoeling te vatten. Voorzeker aanleiding genoeg om het geduld van C. J. in het ontginnen van deze mijnen zeer te prijzen. De beknoptheid van deze levensschets verbiedt ons den inhoud en rijkdom er van nader bloot te leggen.

In 1857 verscheen van C. J.^{s} hand te Deventer eene bijdrage tot de Kamper munt, getiteld: Kamper stempels. Het beslaat 12 bladzijden met 2 platen in quarto, om zich, ook wat het formaat betreft, aan te sluiten aan van der Chijs' genoemd werk. Ook dat van Verkade ontvangt hier nog eenige toevoegsels.

Over de munten van Hasselt in Overijssel hadden de heeren J. M. van Rhijn, (Overijss. Alm. 1837, bl. 79 — 80; Overijss. Alm. 1851, bl. 94—101 en F. A. Ebbinge Wubben, Overijss. Alm. 1855, bl. 205 — 255, mededeelingen gedaan, die door C. J. in zijn in Junij 1860 geschreven en in de Verslagen en mededeelingen der Vereeniging tot

beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis (I. 1860, bl. 62 — 94) opgenomen stuk: De Munt te Hasselt werden bijeengebragt en aangevuld. In dezelfde verzameling (I. bl. 94 — 99) verscheen een interessant stukje van C. J.: „Een woord over zekere dusgenoemde Kamper Noodmuntjes van 1578, in 1865 (Verslagen III. bl. 50 — 51) met een toevoegsel of een „Nog iets" vermeerderd. Daarin werd aangetoond dat de in de Overijss. Almanak, 1838, bl. 242 — 245 door den te vroeg aan de wetenschap ontrukten mr. J. van Doorninck beschreven en als noodmunten afgebeelde stukjes „armenloodjes of liever bewijzen (teikenen noemde men ze in 1481) van betaalde belasting waren.

Het laatste muntkundig geschrift dat C. J.' pen ontvloeide, was van eenen geheel anderen aard als de tot nu toe vermelde. In de Deventer Courant van Sept. 1869 verscheen een stuk van hem getiteld: „Eenheid van Munt. Terecht noemde C. J. het „een ontwerp", waarover in dien tijd veel geschreven werd. Met de bedachtzaamheid die den ouden „rekenmeester" eigen was, waarschuwt hij Nederland om zijn zilveren standaard niet te laten varen. „Het heeft tot hiertoe stil gezeten, (zegt hij, bl. 9) en zal het ook wel blijven doen." Deze prophetie is niet geheel uitgekomen. De Willempjes zijn weder voor den dag gekomen, maar de eenheid van munt, waarvoor C. J. ook waarschuwde. is nog niet daar en zal nog wel lang uitblijven, zoo zij immer in Europa moge te voorschijn treden, hoe wenschelijk zij ook door velen geacht wordt. [1])

Leeuwarden, 1 Maart 1876. Mr J. DIRKS.

---

[1]) De Ketel aan de Waag te Deventer (Overijss. Alm. 1840, bl. 91 — 93) waarin in 1434 „die muntmeister gesoden wart" zij hier nog als eene notice van C. J. vermeld.

HET GERIGT VAN DISPERATIE.

Vrij algemeen werd in vroegere eeuwen het denkbeeld gehuldigd, dat zelfmoord niet ongestraft mogt blijven; zoowel hier te lande als elders treft men daarvan talrijke bewijzen aan. Voor het buitenland blijkt dit o. a. uit de woorden van Montesquieu (Letttres Persanes) „Les lois sont furieuses contre ceux qui se tuent eux-mêmes; on les fait mourir une seconde fois pour ainsi dire." Voor ons vaderland werd dit onderwerp door Mr. J. H. de Stoppelaar onder bovenstaanden titel behandeld in het tijdschrift „De Oude Tijd." De algemeene toepassing van dit regtsbeginsel wordt door hem daaruit verklaard, dat het Kanonieke regt voorschreef, hoe de misdaad aan het ontzielde ligchaam te straffen, terwijl het Romeinsche regt de nalatenschap van den zelfmoordenaar aan zijne erfgenamen onthield, indien vrees voor straf en niet een ziekelijke zielstoestand de drijfveer geweest was. Het komt mij voor dat ook de Hollandsche Saxenspiegel in dezen van invloed geweest is. Deze bepaalt (§ 18 uitg. Smits), dat de nalatenschap van „wie syn lyff verwerket" niet door den rigter, maar door zijne erfgenamen georven worden, doch dat het lijk op geen kerkhof begraven zal worden, en dat voor de ziel niet gebeden zal worden, en verwijst daarbij wat het begraven aangaat naar Decret. XXIII cap. tu dixisti.

Geen wonder dus, dat men ook in Overijssel gevallen aantreft van zulk eene regtspraak, hoewel geen enkele landbrief die voorschreef. Daar zij echter vrij schaarsch voorkomen, acht ik de aanhaling er van niet onbelangrijk. Het

eerste vindt men in het Judiciaal Register van Bisschop David van Bourgondie op 22 Aug. 1492 (fol 79 v°.) „Item Jnder sake tusschen deo Droste van Twenthe Gerijt van Welnelde op die ene ende Henrie Gheeling toe Hasseloe op die andere zijden, roerende van dat die Droste erffutinge van hem cijschet van sijns wijfs guet, soe sij hoer selve die kele afgesteken hadde, dairaen sij sterff, des sij lijff ende guet verbeurt solde hebben, Js geclaert, dat Henric Gheeling den Droste erfutinge doen sal van sijns wijfs naegelatcne guede, soe sij hoer selven mijsdaen heeft, dairaff sij gestorven is."

Van het begraven in ongewijde aarde treft men een voorbeeld aan in de volgende plaats uit het Digestum Novum der stad Kampen:

„feria sexta post petri ad vincula (14..).

„Wort Johan Sier geuonden ende had sich seluen verhangen jnde hanenbalken van Arnt Sijrs sijns oems huus ende wert boeuen ten venster mit een Trijs van den huse bij sijnen voeten wtgelaten ende op eene lerre gesmeten ende onder die galge geuoert ende aldair mit twe of iii schoue rieds gebrent ende voirt aldair gegrauen."

Het derde voorbeeld. dat ik aangetroffen heb, valt in een tijd, toen de bepaling van de criminele constitutie (art. 135) hier gold, en zelfs een spoor van strafbedreiging in het Landregt zelf werd aangetroffen. [1]) Het is ontleend aan de Reizeboeken van Deventer, waar gezegd wordt: „Te Windesheim op avondt Jacobi 1550 sijnnen Jngekomen over maelltijt tween raetzheren off Scepenen van Hasselt, die ene Evert ter Lijnden, die ander Brandenborch genoempt, en hebben naider maeltijt den gedeputierden van den drien steden voorgegeven, dat een vrouwe, daervan die man noch leeffden ende tsamen

[1]) Zie Racer III. 288; Winhoff, uitg. Chalmot, bl. 230.

kinderen hadden, zich selves leider verdaen en die keele afgesteken hadde, wesende suss halff voir bijsinmich geachtet, welck doede lichaem die schulte van Hasselt op een gewiede plaitse hadde doen begraven ende queme nu ende wolden dat guet confisciert ende verboert holden, daerop die man mitten kinderen aen hem begeerden voirstandt thebben, deshalven die vurss Scepenen goeden raedt van den drien steden begerende Js hem voir antwort gegeven, dat zij zich solden holden als richteren ende wanneer die schulte den man ende kinderen bespreeck voir hem luden als richteren, solden sij aenspraeck, antwort en alle bescheit ontfangen en dan mit particulair luden beraden ende wijsen dan dat recht weer, ende so veern eenige partie mit hoeren sententie nijet vredich en were, muchte appelliren aen der stadt Deventer, hebben sij geantword dat van oeren sententien nergens wurd geappelliert, dan plegen zich wel mitter stadt Deventer te beraiden, daerentegens hem geantwort bij den gedeputeerden van Deventer, dat alsnoch bijnnen korten jaeren twee Scepenen van Hasselt op raethuijs bijnnen Deventer gewest, toestaende die stadt Deventer haer appellatierecht, ende die twee Scepenen van Hasselt geantwort, dat ofl twee van haeren Scepenen die haer gerechticheit nijet en wusten, sulx gesproicken hadden, die en hadden dees gheen bevell off macht te doen, onder anderen een van den gedeputirden van den drien steden gesacht, het schijnt, dat gerne schatvrie ende appellatie vrie wolden sijn, ende sij geantwort in effect, dat sij dairbij gerne bliven wolden, ende sijnnen dairmede strack wech gereist."

V. D.

PRUIKENBELASTING TE KAMPEN, 1702.

Het laatste gedeelte der 17e en de 18e eeuw was in ons land de pruikentijd bij uitnemendheid, dat wil zeggen, toen beijverde ieder zich zooveel hij kon, uit te munten in 't dragen van de nieuwste Parijsche modes op dit punt, waarvoor moeite noch kosten werden gespaard.

Geen wonder dat schrandere besturen van landen en steden in dit luxe artikel een uitstekend voorwerp van belasting zagen.

In Berlijn werden de pruikendragers in klassen verdeeld en werd onder den naam van Perrückensteuer eene belasting van 12 groschen tot een rijksdaalder geheven. Deze belasting werd verpacht en de pruiken moesten op den keurvorstelijken stempelkamer gebracht worden, waar ze door den pachter, van binnen, om ze niet te ontsieren, werden gestempeld. Deze stelde tevens pruikenvisitatoren aan door de geheele stad, die zelfs de woningen der burgers binnendrongen en hen daar en op straat dwongen de pruiken af te nemen, om te zien of ze wel gestempeld waren, waarvan hevige oneenigheden, zelfs vechtpartijen het gevolg waren.

Dat men in ons land ook dergelijke pruikenbelasting invoerde of poogde in te voeren, bleef mij onbekend, totdat ik de navolgeude resoluties van Schepenen en Raad en Raad en Meente te Kampen inzag.

Den 28 Maart 1702 stelde de Raad aan de Gezworene Gemeente voor: „1°. Dat yder persoon welcke op de duisentsten penninck op zes duisent gl. staat, iaerlix betale 6 gul-

den voor perruiken of hairgelt, en dat diegene welke daer onder in voorschreven middel getaxeert sijn, van parruiken of hairgelt sullen betalen drie guldens, sullende diegene welke int middel van den 1000 pennink niet getaxeert sijn en evenwel perruiken dragen, gelijke drie gulden moeten betalen, en die geen perruiken dragen vrij en hiervan exemt sijn, en hier van allen vrij sijn die nog geene vijftien iaren out sijn en die het pro Deo begeeren. 2°. De fontagnes of kapsels adidem als boven, mits dat indien in een huisgesin meerder sijn dan vier personen, 't sij mans of vrouwen, die in 't voorscr. middel van perruiken of fontagnes souden moeten betalen, egter met betalinge van 4 personen sullen konnen volstaen".

De Gesworene Gemeente antwoordde ad 1um: „De Gezworene Gemeente oordeelt dit tot nog toe niet genoeg gereguleert te sijn en sal bij nader elucidatie daarover nader konnen gedisporeert worden; en ad 2um Bij nader convocatie sal hierop nader worden gedaen.

Den 18 April daaraanvolgende stelde de Raad op nieuw aan de Meente voor: „Dat een impost van drie guldens worde gestelt op ieder persoon een paruque draagende, des jaars, ende twe gulden op ieder persoon een fontagne off hoog capsel draagende, waaronder geen callotjes worden begrepen. En dat die een parucque voor sijn gesontheijt draaght en den impost pro Deo begeert, daarvan vrij sal sijn, en dat de mennisten naa redelijckheit in het haargeld mogen worden getaxeert".

De Gezworene Gemeente zeide dat door haar „op de perruken en capsels dragende bij dezen niet kon worden gedisponeert."

Opmerkelijk is het dat men het plan koesterde de doopszinden, die zich met het dragen dier fraaie tooisels in den

regel niet ophielden, toch ook nog een zekere belasting daarvoor wilden opleggen.

Ondanks de tegenwerking van de Gezworene Gemeente liet de Raad zijn plan om deze belasting in te voeren nog niet varen. Drie dagen daar na, den 21en April verzocht hij „alnog consent in het geprojecteerde middel op de parruken ende fontagnes, soo als de Geswoorne Gemeente te voren is voorgedraagen", terwijl de Geswoorne Gemeente: „considereerende die soo seer swaare constitutie van tijden in welcke ons vaederlandt is gebracht (de oorlog met Frankrijk en Spanje) wel kan consideeren dat behalve dat middel nog veel te kort sal koomen".

Ook deze keer echter was de Gezworene Gemeente tegen de invoering, en wenschte de belasting gevonden te zien uit het middel op de koffie en thee.

Ten laatsten male kwam de raad op 20 Mei met een nog bescheidener voorslag bij de Gezworene Gemeente: „De Gesworene Gemeente wordt alsnog versogt in de voorgeslagen impost op parruiken en fontagnes, of ten minsten ter somma van twee gulden op een paruik en een gulden op een fontagne te consenteeren; het mocht niet baten, de Gesworene Gemeente wilde er niet in toestemmen.

Sinds vond ik niets meer aangaande deze belasting in de resolutie boeken vermeld, zoodat de zaak daarbij wel zal gebleven zijn, doch in het feit dat de Gezworene Gemeente zich tegen de invoering dezer belasting zoozeer verzette, zal men wel eene aanwijzing mogen zien dat onder de burgerklasse het dragen van pruiken te Kampen niet het minst in zwang was.

N. U.

BRIEF VAN JEAN FRANÇOIS LE PETIT AAN DE STAD KAMPEN.

Jean François le Petit vroeger griffier van Bethune in Artois, later notaris te Middelburg, legde zich gelijk bekend is, zeer toe op de geschiedenis van ons vaderland. Als vruchten daarvan kwamen in 't licht zijne: „Grande Chronique" in 1601 te Dordrecht verschenen en „'t Nederlants Ghemeenebest" bestaende in Staeten, vergeleken met die van de Switsersche cantons", in 1615 door zijn zoon in Arnhem uitgegeven.

Zoowel voor 't eerste als 't laatste werk, schijnt hij zich tot het bekomen van narichten tot het bestuur der verschillende Nederlandsche steden gewend te hebben

Voor zijn eerste werk zullen immers wel bestemd geweest zijn de inlichtingen welke hij in 1597 en 1598 van de stad Groningen vroeg; ook op het Deventer Archief berusten twee dergelijke brieven, terwijl ik hier laat volgen een verzoek door hem aan de stad Kampen gericht om mededeeling van stof en terechtwijzingen voor het werk door zijn zoon na zijn dood uitgegeven. Een jaartal draagt de brief niet, doch waarschijnlijk is hij uit het eerste tiental jaren der 17e eeuw. Merkwaardig is het zeker dat de geschiedvorscher niet alleen inlichtingen aan de steden vroeg maar nog een douceurtje daarenboven.

---

[1]) Bijdragen tot de Gesch. der prov. Gron. VI. bl. 320.

Aen de Edele, Erentfeste, Wijse ende
seer Voorsichtighe Heeren,
Burgmeisters ende Raed der Vrije
Rijcxe Hansestadt Campen.

Edele Heeren

Alzo ick onlancx in Engelandt doende was om mijne Cronycke in Engelsch te laeten drucken, ondertusschen heb ick beschreven, die Nederlandtsche Republycke, geconfereert met die van de Swytsers, daer by ghevoegt een Tractaet van de wettighe macht des Princens over de Gemeente, ende wederom van de Gemeente over de Prince, dan vreesende dat ick in die Beschrijvinghe mij zoude misselyck wel mogen vergrepen hebben, doe heeftet mij goet gedacht, eer voorder daerinne te vaeren, elcke Provincie ende stadt int particulier haer eigene discriptie te laeten visiteren ende censureren. Daeromme bidde ick V. E. wat deze stadt aengaet hyer annex, bij ymanden des kennisse draegende, te laeten ouersijen ende andersins corrigieren, omme tselue oueral gedaen zijnde, voorts den boeck in duytsch ende in francois te laeten wtgaen ter eere van dese loffelycke hoochmogende Republycke, als oock deser stede ende oock tot beter onderrichtinghe van sommighe partydighe gheesten. Hiermede V. E. den almogenden bevelende ende my oitmoedelyck in haer goede gratie pro viatico (ghelyck als andere wel gedaen hebben) oitmoedelyck recommanderende,

V. E.

Oitmoedigher ende dijenstwilligher
Jan François le Petit Griffier van
Bethune.

Historicus.

N. U.

KONINGSPREBENDE IN HET STIFT TER HUNNEP.

Onder de papieren van het Stift ter Hunnepe bevindt zich een door Matteus Dulshem, Gouverneur der stad Grol gewaarmerkt afschrift van een brief, waarbij koning Philips aan Abdis en Convent doet weten: „dat also ons als heeren van den voorsz. Lande van Ouerijssel toebehoert ende recht hebben eens jn ons leuen te geuen ende confereren t'onsen keuse ende wille, jn uwe Abdije, ofte stijfte een broot ende prouene; Wij willende tegenwoordelicken gebruijcken van onsen voorsz. rechte, hebben gegunt ende gegeuen, gunnen ende geuen bij desen aen Catarina Mulert, dochter van Joan Mulert, Drossart vande Twenthe tot voorsz. broot, ende prouene, alles mette cleederen, habijten, ende andere rechten ende verallen daertoe staende ende behoorende. Ontbieden daer omme ende beuelen, dat ghij de voorsz. Catarina Mulert aenueert, ende ontfanght als Religieuse in uwe voorsz. Abdije ofee Stijfte" enz. Deze brief was gegeven te Brussel 1 Oct. 1626 en voorzien met het groot zegel des konings.

Vrage: hoe kwam Philips (blijkens het jaartal de vierde van dien naam) aan dat regt om eens in zijn leven eene prebende in dat stift te vergeven? Was dit mogelijk een regt dat hij zich aanmatigde in navolging van de Bisschoppen, die op hunne beurt daarin het voorbeeld der Pausen volgden?

V. D.

MEMORIE

DER OUDERLINGEN EN DIAKENEN TE DEVENTER

OVER DE BESTEMMING DER GEESTELIJKE EN KERKELIJKE GOEDEREN, 1581.

De volledige titel van het belangrijke document, waarvan ik hier den inhoud grootendeels wensch mede te deelen, luidt: „Discours ende bericht op die administratie der Geestelicken ofte Kerckengueder der Stadtt Deuenter vann die olderlingen vnnd Diaconen der Kerckengemeinten daerselffst Eijn Erbar Raedt tho bedencken voirgestelt." De leeftijd er van blijkt uit de kantteekening: „Ingebracht vnnd Auergegeuen den 27 Aprilis Anno 1581 Coss. Hoenraedt vnnd Scharff D. vnd sinnen à Senatu ad visitandum et referendum deputiert Huirninck, Brunsfelt, Swaeffken vnnd Dorre D."

Het Deventer archief, waar zich dit stuk bevindt onder N°. 716, bezit onder N°. 708 een dergelijk Geldersch Discours, dat zonder twijfel tot grondslag gediend heeft voor het wel driemaal uitgebreider Deventer Discours, daar geheele stukken uit het eene woordelijk in het andere overgenomen zijn. Het Geldersche heet: „Discours vander administratien der Geistlicker guederen, waertho deseluige van onsere vorolderen gegeuen, wie sie sint erstlich gebruickt, vnd daerna misbruickt worden vnnd nu ter eren Godtz vnnd dem gemeinen nutz tho gude sollen vnnd behoeren angelecht vnnd gebruickt tho werden, allen frommen vnnd gotsaligen Patri-

oten deses Furstendumms Gelder, vnd Graffschafft Zutphen tho bedencken voergestelt."

De acht punten aan welker behandeling de Deventer Memorie gewijd is, zijn de volgende: [1])

„Irstlick: waer tho im amfang bij onse voirolderen die Geestlicke guederen gestiftet vnnd gebruickt sijn gewest.

Ten tweeden: wie schentlich dieselue daernae misbruickt sinnenn, vnnd noch onnuttlich van die Geestlicheit deser stadtt verswendet vnd misbruicket wordenn.

Ten derden: Sollen discutiertt worden etliche verscheidene deductien van Deken vnnd Capittel een Erbar Raedth hier beuorens auergegeuenn, daermede sie vnderstaen oire administratie tho verdedigenn, vnnd die dickwijls versochte reformatie tho retardierenn vnnd tho belettenn.

Then vierden: Wordt verclaertt, datt een Christlich Magistraett desenn misbruick der Geestlickenn guederen tho corrigierenn amptzhaluen verplichtett vnnd schuldich sij, vnnd worden affgelehnet noch meer andere obiectiones vnnd gegenworpenn, die tot uerhinderunge deses wercks van den vnuerstendigen mochtenn voirtgebracht worden.

Ten vijfften: Sall angetagenn worden van den rechten gebruick der Kerckengueder deser Stadt, waer tho deselue imploijeert vnnd billich angewandt sollen wordenn.

Ten sesten: Wie vnnd op welcker wijse die reformatie tott

---

[1]) De beide eerste vraagpunten zijn in het Geldersche mutatis mutandis dezelfde; voor het derde en vierde staat er: „Them derden watt noer groten Jammer der gantsche Landschafft daer vth ensteet soe ueren sie desen misbruick langer gestaden vnd dulden." Met het vijfde zesde en zevende komen weder N°. 4, 5 en 6 der Gelderschen overeen. Het zevende en laatste punt bij de Gelderschen daarentegen luidt: „Them laetsten willen wij oeck antwoorden op den tegenworp die tott verhinderonge deses wercks uan den onuerstendigen mochten uortgebracht werden."

uordell deser Stadtt vnnd Gemeinten sall angeuangen und Jnt werck gestalt wordenn.

Ten soeuenden: Welcke personenn sulcks int werck richtenn vnnd administreeren sollen.

Lestlich vnde ten achten: worden veele Jnconuenienten vnd Swaricheiden angetagenn, dewelcke, wanneer geene reformatie wordt voergenamen, dan die Geestlicke bij oire administratie gelaten, besorchlicken erfolgen sollen."

Mij ontslagen achtende van de verpligting om aan te wijzen, hoe leerrijk deze Memorie is aangaande den toenmaligen staat van het armwezen, de kerk, de school en de kloosters, ga ik er terstond toe over, om daaruit datgene mede te deelen, wat voor het nageslacht belangrijk genoemd mag worden.

....."Desgelicken hefft oick jnt Nije Testament die Apostolische gemeinte Kerckengueder gehadtt, welcke die Rijcke van oirenn guderenn vrijwillich der gemeinten gegeuen hebben wie tho sien ist Actor. 2. 4. 5.

Daernae doe die Christlicke Religie durch die Predig des H. Euangelij wijdtt vthgebreidett wordt, alsoe datt keiser vnnd koeningenn vnnd andere Fursten Heerenn vnnd Potentatenn dieselue angenomen, hebbenn sie vmme die Religie vnnd waren Gadessdienst bij denn Nakomelingenn tho erholdenn vnnd tho propagierenn die kerckengueder rijckelick uermeeret vnnd voele thienden, Jaerrenthen, huiser, Landt, golt, silver, vnnd andere cleinodien daer tho gegeuen.

Dann sie als uerstendige Luidenn wall gesien hebbenn, datt die Christelick Religie vnd rechten Gadesdienst, sonder geleerde vnnd bequame dienars vnd voirstender vnnd noodtwendich vnderholt derseluenn, oick anstellinge gueder Scholenn, vnnd watt daer tho gehoiret, niet hefft konnen erholdenn vnnd voirtgeplantett worden. Nam sicut anima sine corpore non uiuit corporaliter: sic Ecclesia non proficit sine

beneficijs corporalibus, wie die geestlicke rechttenn meldenn.

Vnnd is apenbaer datt dese gueder denn Geestlickenn (dat is denn Kerckendienaers vnnd voirstenders der gemeinten Gades) niet gegeuen sinnenn, datt sie oir eigenn sijnn soldenn, offt dieseluige oires gefallens solden moegenn gebruickenn, sonder dat sie deselue nutlich vnnd tott walfarth der kercken solden anleggenn.

Dairom die oick Bona Ecclesiae vnnd Kerckengueder genoempt wordenn, dat sie nemptlich niett eenen oder ettlichenn, sonder der gantzen kerckenn vnnd Gemeinten Gades thobehoiren. Ecclesiae siquidem fidelium multitudo et congregatio est. Sulckes betuigen die Jura Canonica meldende, quod res Ecclesiae omnibus debeant esse communes et quod non quasi propiae, sed quasi communes habendae sint C. Nulli causa 12. quaest. 1 vnnd Jngelijckenn datt concilium quartum Carthaginense, ordineerende in Canone 30, vt Episcopus rebus Ecclesiae tanquam commendatis, non tanquam proprijs, utatur. Dit seluige betuigett oick die Pauwst Leo primus Epistola ad Episcopos Siciliae: Non sunt bona haec nostra sed nobis commendata. Et Augustinus in C. quod autem caus. 23 quaest. 7. Si priuatim inquit, quae nobis sufficiant possidemus: non sunt illa nostra sed pauperum, quorum procurationem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis vsurpatione damnabili vindicamus. Sic Canonici Jure Canonico: non possident sua, sed utuntur rebus Ecclesiae, non ut suis, sed tanquam ad dispensandum sibi creditis. C. Episcopus causa 14. quaestio 1.

Daerneuen sint dese gueder niet gegeuen denn fuilenn ledichgengerenn, die geen nutt noch arbeit dair voir gedaen hebben, sonder alleen dennen, die der kercken gedientt offt een ampt tott walfartt der gemeinten bedienden, daerheer dese Regula vnnder den Canonistenn entstandenn, Propter

officium datur beneficium. Item qui non laborat non manducet. Man vindett in den Geestlickenn rechtenn, datt die kerckengueder in vier deelenn sollen affgedeilett wordenn deser gestalt, vt de reditibus Ecclesiae et oblationibus fidelium, una portio cedat Episcopis: alia Presbyteris et Diaconis, et omni clero: tertia, templorum, Ecclesiarum, coemeteriorum fabricis ac reparationi: quarta, pauperibus et peregrinis C. concesso c. quatuor c. de reditibus c. cognouimus c. mos est c. sancimus, causa 12 quaest. 2. Et in Braccarensi concilio 1 canone 25. [1])

Dat ijrste deell wordtt gegeuen denn Bisschoppenn: datt is denn Lerars, Predicanten vnd kerckendienars, niet dat sie datseluige nae oeren Lust tho verterenn vnnd tho misbruicken, offte oire frundtschap mit die Jaerlickse vpkumpste daer uann tho rijckenn, macht haddenn, sonderenn, dat, wanneer sie seluer geen guedt noch onderholt hadden, alsdann vnd anderss niet, daer vann matich vnd ehrlich leuenn vnnd uortz die arme gefangenn daer mitt troestenn vnnd bijstaenn vnnd frembdlingen vntfangenn vnnd herbergen solden. Wie sulches tho sien is in canone Apostolorum 40 et in Concilio Carthaginensi quarto canone 15, 17, 20, 31. Et c. Apostolicos c. sacrorum causa 12 quaest. 2. c. praesulum causa 16 quaest: 3 et distinctione 85.

Datt anderde uierdendeell wordt gegeuen denn Clericis,

---

[1]) Het Geldersch discours heeft hier fol. 2 v°. „Man findett in den geistlicken Rechten dat die kercken guederen in 4 deelen plegen affgedeelt te werden, wie vth den 4 canone dess Romschen Concilii vnder den Pauss Siluester gehalten Anno Domini 337, tho sien is, Commoneo autem vos omnes, mihi consortes monimentum hoc, vt de reditibus Ecclesiae quatuor partes fiant, quorum vna cedat Pontifici, ad sui sustentationem, alia Presbijteris et Diaconibus et omni clero, tertia templerum et Ecclesiarum reparationi, quarta, pauperibus et infirmis et peregrinis."

datt is denn Scholenn, daerin die geene, die mett verwilligunge oirer olderenn, sich tott denn dienst der gemeinten begeuen hadde, vp der kercken kostenn vnderhalden vnnd in urien kunsten vnnd gottsaliger Lehrenn vnderrichtett vnnd geleerett wordenn ter tijdt dat sie geschickt vnnd bequaem werenn, een dienst in der gemeinten anthonemen vnnd tho bedienenn doch mit dem beding, dat geen vnnutte vnkostenn gedaenn, vnnd die kercken mit die mannichfuldicheit der Clercken niet beswaret, vnnd dat die sich seluest van oir guedt underholden konden niet uan der kercken guedt underholdenn worden. Clericos enim illos conuenit Ecclesiae stipendijs sustentari, quibus parentum et propinquorum nulla suffragantur bona. Qui autem bonis parentum et opibus suis sustentari possunt, si, quod pauperum est, accipiunt, sacrilegium profecto incurrunt et committunt et per abusionem talium iudicium sib: manducant et bibunt c. clericos c. pastor c. sacerdos caus. 1 quaest. 2.

Datt derde vierdendeell wort angewandt tott reparation, bouw vnd beteringe der Tempelenn vnnd Scholenn, vnnd woningen der Tempelenn vnde Schooldienarenn vnnd tott bestellinge der Kercken gereedtschap tott den Gadessdienst noodtwendich sijnnde, Doch datt hierin alle maticheit geholdenn vnnd alle auervloedt vnnd hoeffaerdt gemijdett worde, wie tho sien is in de reede Bonifacij Episcopi in Triburensi concilio, ut habetur Canone 18. Cum rogaretur num ad Sacra mysteria essent adhibenda uasa lignea: Respondit: Cum Sacerdotes habuimus aureos ij uasis ligneis vtebantur, sed nunc lignei Sacerdotes aurea vasa induxerunt.

Datt uierdedeell vnnd laetste wordt den Armenn vthgedeilt, daermede voirnemlich die armen krancken weduwenn, vnnd wesenn, gefangen, olde vnnd vnuermoegelicke personenn, verdreuenen, frembdelingenn, Lammen, kroppelenn, blinden,

vundlingenn, vnnd alle andere huisarmenn vnnd noodtdrufftige Luidenn, heijmelich offt openbaer sijn underholdenn wordenn, wie oick in ueele fundatien der armen vnnd gasthuiserenn tho sien ist, et in Imperatorum legibus tho vinden de xenodochijs, ptochotrophijs, orphanotrophijs, brephotrophijs, gerontocomijs nosocomijs vnnd dergelijcken. Vnnd offt wal die kerckengueder voirmaels alsoe vth thodeilenn verordineertt sijnn gewest. Soe beuindett men doch dat sie, neffens dese vier stuckenn, oick thott anderenn nuttlichenn vnnd noedtwendigen dingenn, die doch vnnder dese vier voirgemelte begrepenn sijnn, sijnt angelacht wordenn, als nemlich datmen van denn guderenn Bibliothecas offt Librienn toegerustett, vnnd dieselue mit alle heerliche vnnd nutte boecken hefft verzierett, vp datt die kerckendiener vnnd Lerars desto meer oersaeck vnnd gelegentheit hadden tho lesenn vnnd studierenn, vnnd datt die heilige Scrifft vnnd Scripta Patrum vp die Nakomelingenn gebracht vnnd bewarett mochtenn wordenn.

Vnnd dewijle thott der tijdt die druckerien noch niet gefundenn, soe hefft men voirnementlich die Monnickenn vnnd Cloesteren die boecken aff tho scrijuen beualenn, besonderenn den Benedictinerenn, Canonicis Regularibus vnnd andere Augustini ordens, welcke men, opdat sie dess scrijuentz beter wachtenn kondenn, met heerlichenn guederen voir anderenn voirseen hefft, Dairheer men bij gemelten oirdenss Monnickenn noch huidiges dages die beste Bibliotheca vindet, vnnd alsoe is oick binnen deser Stadt domus Florentiana, datt rijcke Fraterhuis genoemptt, tott denn einde met voelen guderen begifftett.

Van gelijcken sijnn in uoirtijden seeckere vpkumpsten der kercken oick angelacht tott onderholdinge der Medicinen, der bewaerders uan kranckenn, der Lijckdragers, vnnd doetgrauers, als tho sien is in Justiniani Nouella 43. 59. vnnd

anderen constitutionibus vnnd daerheer sinnen Jn den steden die Cellebroders oirdenn gekamenn, als oick sekere begijnenn huijser vnd Cloesters fundiert sinnenn, dat die Begijnenn Diaconissae der armenn wesen, vnnd die krancken waerenn vnnd besoecken soldenn.

Tho desenn, hefft men oick beneffens die kercken und Schooldienarenn, veele gotsalige geleerde mannenn van dese guedernn onderholdenn, vp datmen deseluige im fall der noodt, vnnd anfang der anderen kercken vnnd Schoolen tho derseluer dienst offt eenige andere politische officien gebruickenn konde, vnnd het der gemeinte nummermeer aen gotsalige dienaers vnnd geleerde mannenn mangelt"

Vnnd soe denn Apostelen dat Predigambt unnd die bedieninge der Sacramenten beualen wass Euntes in mundum vniuersum praedicate Euangelium omni creaturae etc. Hebben die bisschoppenn et praesules Ecclesiae dat praedigampt geheel verlatenn, sich mit denn kerckendienst gantz vnnd gaer niet bekommertt, Sonder dattseluige oirenn suffraganeis wijellbisschoppen, vnnd Capellanenn beualenn welcke idt daernae vp die andere Papenn vnnd vicarienn gelacht, van welcken endtlich idt tott den nijen ongeschiktenn vunde ongeleerden Bedelmonnicken gekamen is, die doch niet uan den kerckenguederen erholdenn sijnn, sonderenn mit bedelenn sich hebben moeten behelpenn, daer vth dann geuolgett is, dat die reijne Lehr des H. Euangelij verduistertt vnnd vndergedrucket, de H. Sacramenten veronreinigett, die rechte gadessdienst in Jdell affgoderie vnnd superstitie verwandett, alle guede ordeninge verkiertt, vnnd eindtlich sie seluest vnnd die gantze werelt vnsalich verfuirett vnnd bedragenn is woorden.

..... Dat ander uierdendeelt, dat tott vnderhaldunge der Scholenn, vnnd den Clericis offt Clerckenn is gedestineert gewest, hebben die Canonickenn in die stedenn, vnnd

die Abdienn vnnd Cloesters tott sich getagenn. Dann die Canonici [in] voirtijdenn niet anders dann schoolmeisters vnnd Praeceptores sijnt gewest, die die Joegennt in oire Collegijs in die vrije konnsten, tucht, vnnd Erbarheit, vnnd voirnemlich in denn Christlichenn Cathechismo geinstitueert hebbenn, wie vth haere alde Fundatienn vnnd andere Chronickenn vnnd Historienn tho vernemenn, oick oire namenn die sie noch fuirenn, als collegiate kercken Jtem Decani Scholaster mit sich brengenn.

Desgelijckenn sint die Abdien vnnd veele andere Cloesters niett anders gewest dann Scholenn, daerin die kinder gebracht, niet dat sie Monnickenn sijn soldenn, sonderenn dat sie in aller tucht vnnd Erbaerheit vpertagen, vnd wall Jnstitueert mochten wordenn, daer mit sie daernae der kerckenn vnnd dem vaderlande, desto beter konden dienenn, Dan men in die Historien uindet, dat dickmaell vth den Cloesteren heerlicke vnnd dappere mannenn tho den kerckenn vnnd Politischenn regimente beroepen sint wordenn als nemlich Basilius, Gregorius, Nazianzenus, Chrysostomus, Ambrosius. Eenn gelijcke gestalt hefft idt oick gehadt mit denn Nonnen vnnd Junferen cloesters, daerjnne die cleijne Megdekens gebracht, niet der meininge, dat sie stedes daerin soldenn blijuenn vnnd Cloestergeloffte, wie nu gewoontlick doenn, sonderen datt sie vann Joegent vp soldenn inder Christlicher religion, instituiert, vnnd in aller tucht, kuisheit vnd Erbarheit vpertagenn wordenn, vnnd leeren lesenn, scrijuen neijen spinnen weuenn, vnnd allerleij eerlich vrouwen handtwerck, vp datt sij daernae, wanneer sij tott den echten staet quemen, konden huisholdenn, vnnd wustenn oire mannen nae Gades woordt gehoirsam te sijnn.

Vnnd gelijck vth denn Historijs genoechsaem blijcket, datt die Collegiaten Kercken offte Capittelenn in die Stedenn,

als oick die Cloesteren im anfang niet anderss dann onderwijss scholenn gewest sijnn, Soe is dann sulcks tho bemarckenn uth den Concilio Toletano quarto, daerinn beslatenn is, datt die Joegentt, die tott die Geestlicheit wordt vpgeuoedett, bij malckanderen in eene woninge een cloecken dapperenn mann vnnd olderling beualen sollen wordenn c. omnis aetas causa 12 quaest. 1. Dit seluigenn betuigenn oick die Pauwsenn Eugenius et Leo, ordineerende offt noodich erachtende, Datt, negest offt naebij der Kercken, Claustra offt Cloesters vnnd woeningenn sijn soldenn, daerin die Clerici offt clerckenn sich tott die kercken begeuende, in ecclesiasticis disciplinis, datt is in geestliche manierlicheit vnnd Erbarheit, institueertt vnnd geleert mogen wordenn, die oick aldaer gemeine woningen hebbenn, vnnd communem vitam holden sollenn. Auer den welckenn beneffens die Bisschoppenn vnnd predicantenn, noch bequame meijsters vnnd voirstenders gestaldt sollenn sijnn, die mett Leuen vnnd kunste oir ehrlickenn vnnd Christlickenn vnderwijsenn C. necessaria causa 12 quaest. 1.

Ditt auerst is voir langen tijdt Jn alsulckenn misbruick geradenn, datt dese Collegien als oick der Monnicken vnnd Nonnenn Cloesters thott Scholenn aller Affgoderien Superstitien vnnd menschen Lehr gewordenn sijnn.

Datt derde vierdendeell der kerckenguederen tott reparatie der kercken, wie voirgemelt gelacht, hebbenn vp sommige oirdenn die Canonici, op sommige auerst die Cloesters vnder sich gebracht. Als Jngelickenn datt letste vierdendeell der kerckenguederen tott vnderholt der armenn vnnd frembdelingen gehoirende, hebbenn eensdeels de praepositi vnnd Archidiaconi, vnnd anderdeels die cloesters angeveerdett, vnnd tott sich getoegenn, Dat sie daer nae vth groter auerfloett der guederenn vnnd Ledichgaenns, sich tott aller geilheit, vnnd uollerije oick allenn schandenn vnnd lasterenn begeuen

hebbenn, daerauer die gantze Christenheit nu voir etlicke hondertt Jaer, voele geclagett hefft, wie in Bernardo Marcilio ficino vnnd meer anderenn tho lesenn.

Die ietz genannten Geestlickenn auerst, sint oirer voiruaderenn uoetstappenn alsoe naegefolgett, dat sij se in desen misbruick der gueder vnnd schentlicke leuenn wijdt auertredenn, dann aller werelt kundt vnnd apenbaer ist, datt sie die Geestlicke goeder niett als offt sie dispensatores et curatores daerauer weren, vnnd eenmaell rekenscap daeruan geuen soldenn, sonder als oir eigen erffgueder vnnd oirens gefallens vnnuttlich uerbrengenn.

Alsoe vindtmen geene groter Dronckertz vnnd brassers, als under dit gesinde der Papen vnnd Monnickenn, dat sie mett vnbillichenn Mesteswijnen vnnd buickenn vnnd onnutte Last dess Eerdtbodems genoempt moegenn wordenn, wie oick an oir seluest erschienett Die ontucht, hoererije, vnnd eehbrueck, Js bij desenn gedachtenn Geestlichenn soe groet vnnd vnuerschempt, datt schijr geen ehrlicher Mann sijn wijff ende dochter uoir oire geilheit secker beholdenn kan, welches thosien is niet alleen vth den boelenn brieuenn, die sij oiren concubinen in den klosterenn vnnd anders waer tho gesreuen, sonder oock vth oire ueeluuldige vnreine vnnd ergerliche werckenn.

Jck geswijge de Sodomije vnnd andere grauwelicke dadenn, die voir eerbare Luidenn sonder grote ergernisse niet konnen genoempt wordenn, die doch Jnn etliche Cloester deser Nederlanden sijnn dickmaels beuondenn vnnd Jnt apenbaer gestraffett wordenn.

Jn de Nonnen vnnd Begijnen Cloesters giet idt (Godt erbarmett) niet uoell beter tho, Nademaell vaecke daer soe grote ergerlicke vntucht befundenn wordtt dat sie als apenbaire ontuchtige hoirenn beruchtigett woordenn, vnnd uindet men

der Cloesteren veele, daer die Beginen mit banncketijrenn, dantzenn vnnd allerleije wereldlicke lichtfierdicheit vnd vppicheit meer ommegaen, dann mett die krancken tho uisiteerenn, daerop oire Cloester fundierett sijnn.

Jdt sijnnt oick niet weinich exempell voerhanden, dat etlicke, die oiren vntucht niett langer hebben connen verbergenn, een tijdt lang sijn utgereisett, tott dat sij die frucht ter werelt gebracht haddenn, vnnd daerna wedderom in oire Cloester gekamenn.

Welches doch beter is, dann dat etlicke durch gedrenck die frucht verdreuen offt in offt nae der geboert heijmelich gemoordett vnnd vmmegebracht hebbenn, daeruan men niet alleenn bij denn oldenn in Chronicken vnnd historien vele schrickelicke exemplenn lest, sonderenn oick bij vnsenn tijdenn veele gesien sint.

Dewijle nu oick tott dese voirgemelte stucken veele gelden gehoerett, soe kumpt idt dat die kerckengueder soe gantz onnuttlich uerswendett, vnnd schentlich vmgebracht wordenn, alsoe dat sie oeck selffst moetenn clagenn datt sie mit oiren guderenn nu niett mogen toekommen.

Vnnd hett is oegenschijnlich vnnd notoir, dat in ueele Cloesteren 6 offt 7 personen nu all dat guedt uerdoenn, dair uoirhen 40. 50 offt meer genoech aen haddenn, behaluen die aelmissen, die sij noch rijckelick daer tho gauenn, daer tho oick noch een gueden voirraedt makenn, vnnd andere gueden vnnd renthen ankopen kondenn.

Verteeren oick niett alleenn dat Cloesterguedt, sonderenn oick datt den armen toebehoirdt, welcken sie die gewonntliche aelmissen vnnde spindinge, die sie tho geuenn plegen, affbrekenn.

Vnnd dewijle sij deser vnordentlicken vnnd Epicurischenn Leuenss gewoenn sijnn, vnnd vast anders niett doen konnen,

vnnd idt hem derhaluen aen idt inkommen mangele, Sulchenn leuen tho volfuirenn, soe siet menn, datt sie die kercken-gueder (die doch mortificeertt vnnd niett haer eigen sint) versetten verpanden beswaerenn, vnnd affloesen laetenn, vnnd durch mannigerleije archlistige vondenn vnnd prackticKenn abalieneeren vnnd uan der kerckenn verfrembdenn, vnnd oire frundenn daer mit rijckenn, offt andere priuate personen heijmelick ten hande stellen.

Vnd daermett sie nichtes naelietenn, vnnd dat vaderlandt gantz vnnd gaer van desen guederen entblotenn mochtenn, hebbenn oick sommige de Zegell vnnd brieue uan den seluigen guederenn vnd renthen wechgefuirett offte verborgenn.

Vnnd wanneer wij die oogenn recht willenn opdoenn vnnd die saecke bij denn lichte inseen, soe werdenn alle verstendigenn bekennen, datt effenn dese geestlichenn die voirneemste vnnd ennige oirsaecke sint, aller deser troublenn, vnnd dess lanckwiligenn krijges, vnnd allen dess bloedtuergietens jamers vnnd elenden daermit vnse gelieffde uaderlant huiden tho dage geplagett vnnd heim gesocht wordt.

Dann welcke sint die die Nije bisschoppenn tegenn alle rechtenn vnnd Priuilegien Jngefuirett hebbenn, vm durch dieselue die meer dan barbarische vnnd Spaensche Jnquisitie Jn dsse Landenn an tho stellenn vnnd Jnnt werck tho richtenn?

Wie hefft die Malecontenterie Jn desen Landenn vp die beene gebracht vnnd gesterckett? Anderss nijmantz dan die Papenn vnnd Monnickenn, vnd die geene soe oir toestendich sijnn, vnnd alleene vm oirent wille sich tegen die Generaliteit gesettet hebbenn.

Welcke sint hett, die noch mit den affgesachtenn viandenn vnses vaderlantz, denn Spanjaerdenn, holdenn, dieseluige int Landt holdenn, vplockenn vnnde troestenn kundtschappenn toescrijuen, alle gelegentheit vande raedtslage dess Landes

verstendigenn, vnnd oir alle behulp vnnd vuirschub bewijsenn? Nemlich deseluige gedachte Geestlichenn, welcke oick datt guedt, dat hem tott nutte vnnd walffaert dess gemeinen uaderlandes gegeuen is, tott uerderffenisse derseluigenn aenwendenn, vnnd den uiandt daermede dienenn· Soe is oick in dese trouble schier gene verraderie tegen datt uaderlandt gepractiseerett vnnd angerichtett daer niet Papenn unnd Monnicken mit aeuer vnnd aen, offte die voernemste gewest sijnn.

Datt wij nu niett seggenn, dat oirennt haluenn soe ueele Christen blodes (welcke noch wrake indenn hemmell auer sie ropett) in desen Nederlandenn uergatenn is, dat vnse frunden vnnde verwandten soe Jamerlich uermoordt, uerdreuen, berooﬀt, tott arme weduwen vnnd wesenn gemaket sijnn.

Jae oeck datt dese Langwijlige erbarmelicke krijge vnnd bloedtuergietenn vm oirent wille gefuirott wordt, vmme sie in oire voirige digniteit vnd Tijrannie auer die Conscientien tho erholdenn, vnnd alle oire affgoderie vnordnunge vnnd misbruick wederom vp tho richtenn, oick vnnss allenn under die Spaensche Slavernije vnnd Ewige uerderffnisse tho brengenn.

Dit alles kompt uoirnemlick daerheer datmen desen vnnutten vnnd losenn gesinde den uorgemelten misbruick der kerckengueder hefft gestadett vnnd toegelatenn vnnd datmen sie niett van wegenn oirent freten vnnd suipenn, dantzenn, ehebruck, kindermoordenn, dieuerije, sacrilegienn, verrederienn, vnnd dergelijcken gestrafft hefft.

Deses alles, woe voerss in gene[re?] premittiert konnen wij volgentz niett verbijgaenn vann denn misbruick der kerckengueder deser stadt oick een weinich tho verhaelenn, vnnd in specie tho meldenn.

Vnnd, anfangende uann die Monnickenn Jnt Rijke Fraterhuis, den welckenn, woe voerss, ueele gueder gegeuen sijn, vp dat sie die Bibell vnnd andere boeckenn soldenn

vthscrijuen, vnnd Bibliotheckenn vprichtenn, daeruann die Kercken vnnd Schooldienaers als oick de Clercken vnnd andere gedienett vnnd verholpenn mochten wordenn, hebbenn die gedachte Monnickenn datt selue exercitium scribendi voir lange tijdt verlatenn, vnnd van hem werdt nu meer die kercke noch schole niet gedienett, dair tho hebben sij die uisitatie der klercken int arme fraterhuis Hieronimus vnnd Junfferen nu mennigen tijdt nae behoir niet voirgenamenn, gesweegenn daerenbauenn, datt sie daer tho oick niet duchtich off bequeem sinnenn, conferierende die plaetzenn seeckere frembdelingen vnd uthheimschen, oire opinie vnnd affgoderie anhengich sijnnde, Als dann oick gemelte fraterhuis seer to rugge geteertt is, niett tegenstaende datt sie dickwijls dess cloesters guederenn van datt holt gebloetett hebbenn, vnnd daer tho die aelmissen, die sie gantz rijckelick plegenn vth tho deilenn, nu gantz voirtaen vnderlatenn, offte seer affbrekenn.

Desgelijckenn die Begijnen, welcke diaconissae wesen, vnnd die armen vnnd kranckenn deser Stadt besoukenn vnnd waerenn soldenn, als daer sint die Jnnt Lammenhuis, Stappenhuis vnnd andere, bekommeren oir nergentz weiniger mede, als mit die visitatie der armen vnnd krancken.

Die andere begijnenn offt Jufferenn Cloesters, sinnen nu meer gene schoolenn, vmme die dochters vnnd jonge megdekens Jn die Christlicke relligie tho vnderwijsenn, vnnd beneffens Scrijuenn vnnd Lesenn, deselue oick allerleij vrouwen handtwerck, als neijenn, spijnnen, weuenn etc. tho leerenn, Dann wordenn daerin die alleene angenomen vnnd ingecleidett, die, verlauende den echtenn staett, der meinunge sinnen oir Leuenn Jnt Cloester tho eindigenn, alwaer sij alsdan in alle superstitie werdenn vpertaegen Lehrende seckere Latijnnsche gesenngen vnnd getijdenn sonder uerstandt tho bleerenn vnnd singenn, vnnd, wanneer sij dieseluige babbelenn vnd morrenn

konnenn, worden sie voer geschickte nonnen vnnd begijnen geachtett, vnnd dit is die heerliche Schoole uund oeffeninge, die Jnn denn Cloesterenn geholden is, welcke oick int gemein niett van Borgers kinder deser Stadt, dan van frembden vnnd uthheimschen suslange sijnn uerfullet gewest.

Belangende de Collegiate kerckenn, datt Capittell off Papencloester deser Stadt, Js datselue ahne twijffell gelijck uan den Canonicorum collegijs hierbauenn in genere verhaelet, tott sulcke intentie fundirett, vmme die Joegett aldaer in kunstenn, gadess vrese, Christlicke Lehre, vnnd discipline tho instituееren vnnd vp tho treckenn welck collegium hier binnenn tanquam in Metropoli huius prouinciae gelacht is: Semper enim ubicunque frequentiores Ecclesiae fuerint, ibi et scholas ijs adiunctas fuisse ex historijs apparet, ut ad posteros per homines recte institutos, et solide doctos Euangelium recte propagetur, nec aliud fuisse initio Canonicorum Collegia certum est, quam docentium et discentium coetus.

Vnnd naedem dit Collegium hier binnen, als Jn die hoefftstadt deser alinger Landtschap, gelacht is, vp datt ten allen tijdenn die Landtschap mit guede Predicanten vnnd Lehraers allenthaluenn mochte versienn vnnd deselue uth dem collegio genomen offt gekorenn wordenn, Js oeck derenthaluen (woe gantzlich tho praesumirenn) dese kercke mit die meeste thienden int Landt begifftticht vnnd versienn.

Dann ditt docendi et discendi exercitium hebbenn die Canonici voir lange tijdt verlatenn vnnd alleene die bloote Namen daeruan beholdenn, als Decanus, Scholaster seu Scholasticus, Clerici vnnd diergelijcken, vnnd, wie wall derhaluen volgentz niemandtz vth desen Collegio is genamen, vmme die kerckenn Jnt Landt tho dienenn, hebben dannoch deken vnnd Capittell datt Jus Collationis int Landt sich tott ijeder tijdt, eigenen genodtz halvenn vindiceert vund angematett.

Gelijckfals is die Name van hett Papencloester (dat welcke secundum ius Canonicum wall naebij der kercken gelacht is) hier binnen alleene verbleuen sonder meer tho vnderholdenn ennige gemiene woeninge daerin die Canonici, Scholastici, Clerici, vnnd Lectores, vnnd Auditores communem vitam in anfang geholdenn hebbenn, vnnd uan dem Praeposito als Archidiacono vnnd bonorum Ecclesiae oeconomo eertijdtz gespijsigett sinnen, Nam et iure Canonico Clerici et Canonici in vno claustro circa Ecclesiam morari, et ibi in manducando et bibendo communem vitam ducere tenentur C. praeter hoc distinctione 32 C. omnis aetas C. necessaria, causa 12 quaest. 1 C. in omnibus de consecratione distinctione 5. Daer heer dann oick dess Decani Canonicorum Vicariorum et Rectorum Scholae Eijdtt uermeldett, datt sie oire Cloestersaekenn voir denn Bisschopp niet sollenn anbrengenn offt kommen laten. De negocio Claustrali ad Episcopum non transferendo, geliick in oirenn formulis Juramenti tho seenn, vnnd also sinnen oick die huisingen die nu domus Canonicales perverso et immutato nomine genomineertt wordenn, eerthijdtz genoemptt Cloester Huiser seu domus claustrales woe notoir vnnd bewijslick. Daermede auerst die Schole niett geheel solde collabierenn vnnd verfallen, hebbenn sie datt regimen Scholae eenenn anderenn bevalenn, vund Rectorem daer tho gestalt, denn welckenn sie oick eenenn Eedt affgenamen, den Capittell trouw vnnd hold tho sijnn, Dann hebbenn gien Stipendium noch vnderholt dem Rectori, Schoolmeisters, noch oick dem Clericis gegeuenn, alsoe datt die Canonici dic Proeuen vnnd beneficien aenn sich beholdenn vnnd die denstenn officien vnnd Lasten anderenn beualenn vnnd vperlacht hebbenn.

Inn gelijckenn hebbenn die Canonici datt lehrenn vnnd Predigenn in der kercken tho rugge gestaldt, vnnd dairtho een Pastoren gesatt Jnder vrouwen kercken wesende die prin-

cipale Parochijkercke deser Stadt, welcken Pastoor sij oick wall in oirenn Eedt genomen hebbenn, dan weinich vnderholtz daer tho gegeuenn vnnd dat meer is, hebben sij hem die thiendenn in sijnenn beualenn kerspell gelegen, niett latenn uolgen sonder seluer een partije daeruan undergeslagenn vnnd vmme sulckes geuueglicker tho moegen doenn, hefft die Pastoor in tijdt sijner anneminge lauen vnnd seckeren moetenn, niett tho willenn noch sollenn moegen lehrenn durch sich noch durch sinenn Capellanen Quod Ecclesia beatae Mariae uirginis sit Matrix Ecclesia oppidi Dauentriensis, sed quod uera matrix Ecclesia sit Ecclesia Sancti Lebuini: wante die thienden secundum ius Canonicum matrici Ecclesiae solden tho kommen C. ex transmissa, cum ibi notatis de praescriptionibus.

Aldus fuirett Lebuini kercke die Name, quod sit matrix Ecclesia vnnd die Canonici boerenn die thienden vnnd genietenn die Proeuenn, Lehrenn auerst noch in kerckenn noch in schoolen.

Dann opdatt niett schijnen solde, dat sie die kerckenguader sonder eenigen denst daer voir tho doenn an sich behieldenn vnnd verslondenn sinnenn seckere affgodische Latinsche gesengenn, vnnd ceremonien Jnder kerckenn ingefuert, daervan die gemeinte deser stadt, dieselue niett uerstaende niett gestiehtett noch gedienett kann werdenn. Is enim qui supplet locum idiotae quomodo dicet Amen? quoniam quid dicas nescit woe Paulus lehret 1 Corinth. 14.

Dit selue auerst hebbenn oick die Canonici soe voele moegelick vann oirenn hals geschauenn, vnnd die Vicarios, diewelcke sie in oiren Eedt genamen daermede belastett, vnnd dairtho oick Succentores vnnd Choralen gestellt, die oire plaetzen vertredende, dat choer vnnd kercke mit vnuernunfftich bleckenn verfullenn soldenn.

Vnnd als nu alsoe die Canonici allenn Last, soe in der

kerckenn, als in der schoolenn affgelacht, vnnd sich daer vann gefrijet hebbenn, sinnen uolgentz die Proeuenn vnnd beneficienn der kerckenn van hem luiden, niet tott der kerckenn beste, dann nae oir eigen appetijdt vnnd wolgefallen geconferiertt, Daerheer dan gecomen is, datt die kercken beneficien, almissenn, vnnd praebenden vth gunst vnnde fauoir, kijnderenn, wildenn vnnd woestenn gesellenn, in schijn daer vp tho studierenn, conferiertt sinnenn, die niet weiniger dan der kerckenn Gadess offt scholenn tho dienenn bedacht, vnnd is intt gemein uan denn Turnarijs vnnd Haebdomadarijs geene collatie geschienn, oick geene prebende bij iemantz genatenn offt angenomenn sine simoniae crimine periurio et sacrilegio, welcke crimina indenn rechtenn tenn hoechstenn uerbodenn sinnen.

Dann die Canonici Turnarij et Haebdomadarij hebbenn die oick hierbeuorens ijmantz mit eenige praebende uersienn, sonnder ennich groot genott uan der collation wegen tho bekommenn offte tho uerwachtenn? Sinnen oick niett die weduwe offt arffgenamen uan Sallig. Borgemeester Laer, offt derenn Mombers, noch Jn cortenn tijdt angesacht vm ennige belauede penningen tho entrichten, die welcke uan Sal. Laer uoerss belauett weerenn ter oirsaeckenn datt sijnn soon mit een vicarie versien wass, sonder meer exempelen tho uerhalenn.

Moetenn niet die Canonici Nouitij, mit eene Canonije conferiertt sijnde, wanneer sie admittiert vnnd angenamen sollenn wordenn, aldus swerenn? Nec pro Canonia quicquam dedi uel dabo, nec aliquis pro me, me sciente vel consentiente, et si quis promisit uel dedit nequaquam soluam: wie ueele sinnen auerst die ennige Canonien bekomen hebbenn, sonder gelt offt anders daer voir tho geuen durch sich offt een ander? Vnnd wordenn alsoe die Canonici niet alleene simoniaci dan oick periuri vnnd meenedich.

Vnnd wanneer uan Jemantz eennige Collatie mochte gedaenn wordenn, sonder recompenss daer voir ennichsins tho bekommenn offt tho verwachtenn, is in sulckenn vall oick ijewerlde geboerett, dat soedaene Collatie gedaen sij omme die kercke mitt eenen bequamen diener tho uersien, offt wordtt ditt gemienlich vth fauoir vnnd gunst gedaenn, vmme die persoen tho promouieren vnnd die mit een proeue tho uersorgen? Porro Simoniacus non is tantum est, qui nummo praecij beneficium tribuit, sed et qui nummo fauoris C. sunt nonnulli causa 1 quaest. 1. Ideoque in conferendo beneficio non coniunctio sanguinis, sed uitae meritum attendi debet c. Moyses causa 8 quaest. 1.

Tho desenn, waer tho sinnen die kerckengueder gegeuenn, vmme die rijcken noch weeldiger tho makenn, offt vmme die arme kerckendienars et clericos pauperes daermede tho underholdenn? Wie bekommen auerst die uette proeuenn, wie vreetenn die prebendenn vnnd aelmissenn die armen offt rijcken? Sinnen dat niett die geene, die oick sonder dieselue ex parentum et propinquorum bonis sich wall konden erholdenn? qui profecto Sacrilegium incurrunt et committunt et iuditium sibi manducant et bibunt. C. clericos causa 1 quaestio 2.

Js oick niett pluralitas beneficiorum in den Giestlickenn rechtenn conciliennn vnnd decretenn vnnd oick tenn Letzstenn in Concilio Tridentino cap. 17 sessione 24 bij verluiss der samenden praebendenn vnnd beneficienn, daer sie mede conferiertt sinnen uerbaden? Dann, watt achtenn sulck verbott vnse Dekenn vnnd Capittelsheerenn denn niet genoech is, bauenn oir patrimonium, eene vette proeue, Dekanije offt Canonije in hac Ecclesia vnder tho slaenn, dann procurijrenn noch meer prebendenn vnnd beneficien vp ander oirdenn, waeruan sie allenthaluenn soe ueele hem moegelick der kercke vnnd die armenn berouenn vnnd defraudierenn, verkriegendė

vnnd genietende die ander praebendenn vnnder den gesochten schijn van oire bastardtkijnder frunden offt ennigen anderen praetet.

Daerneuens, is oick niet dijckwijls geboeret, datt niet alleene die prebenden, als ennige andere wahrenn vnnd kremerien uerwisselt uertuischett vnnd uerbuitett sinnenn, dan oick dickwijls bij eene familie uerbleuenn, vnnd uan dat eene kindt opt ander, in schijn daerop tho studierenn, resigniert, vnnd ten lestenn weder anderenn cediertt vnnd auergelatenn, sonder dat van hem allenn een gewest sij, die der kercken offt scholen tho dienen bedacht were.

Demnae gelijck vnnse Geestlickenn die kerckengueder bij oirenn Leuen vnderslaenn, vnnd die kercke unnd armen daer van berouen, Soe laeten sie oick nae oirenn doodt die kercke daer van niet genieten, bij testamente oiren frunden geuende, niet alleene wess hem angestoruen vnnd ex patrimonio vel operis suis is angekomenn, dan oick alles wess sie van oire prebenden et ex bonis Ecclesiae erouert hebbenn, daertegens die gemeine geestlicke rechtenn strijdenn, wall vthdrucklick disponerende, quod Clerici testari non possint de ijs, quae de rebus et bonis Ecclesiae adquisiuerunt, ut nec de ijs, quae intuitu Ecclesiae ipsis donata vel relicta sunt causa 12 queastione 3. 4. 5 et passim in Jure Canonico: welcken rechtenn te wedder menn wall gelouett, datt onse Geestlickenn ennige dispensatie bij denn Pauwest subreptitie daerop erholdenn, unnd Jus testamenti faciendi verkregenn hebbenn, datt welcke sie tanquam Priuilegium nichtichlick erachten.

Volgenntz denn sijnnenn die Canonici mett dat tweede uierdendeell der kercken guederen den Clericis tott onderholt der Scholenn gegeuenn, niett gesedigett gewest, sonder hebbenn daerenbauenn oick datt uierdendeell, dat Fabrijck genoempt, vnd die gueder, daer tho gelacht, tott sich getagenn

vnnd vndergeslagen, dergestalt, datt wanneer geene renthenn vnnd gueder hier beuorens tott die Reparatie vnnd vnderholt der kerckenn Jnt particnlier gegeuenn weerenn, solde dat gebou der kercken geheel collabieren, vnd ueruallen.

Vnnd hebbenn alsoe die gueder voerss den bloten name vant Fabrijck beholdenn, sonder dat dieselue ad Ecclesiae fabricam, daer tho die nae rechte gehoerenn, imploijeertt wordenn, wordenn auerst van den Canonicis nae oiren geuallenn in alium usum angewandt, tott oire processen, vnnd dickmaels vnnutte pleijten vth tho fuerenn, vnnd die Lastenn, daermede die Canonici offte datt Capittell uan dese Landtschapp offt andersins beswarett wordt aff tho doen.

Vnnd wanneer die gemeine borger vnnd Ingesetenen deser Stadt van wegen ennige gefurderte contributie offt schattinge, oir patrimonium offt Inkommen moeten besnijdenn, Soe bevrijdenn die Canonici oir inkompsten, nemende die penningen van offt vp die guederenn tott datt fabrijck der kercken gehoerende. Als dann oick publica vox et fama is, dat inn tijdenn der Spanijer mercklicke penningen vant Fabrijck genamenn, vnnd uan den Canonicis vpgebrocht sinnenn, vmme sich vnnd oire huisingen van den soldaten tho befrijenn, tott grotenn besweer vnnd belastinge der gemeinten Jnn aller gestalt als offt idt fabrick hem Luiden vnnd niet der kercken competierde ad Ecclesiae fabricam, waervan hier vnnder jnnt derde stuck breeder verklaringe geschien sall.

Vnnd wiewall alle kercken gereetschap vnnd wess innder kercken gehoert vnnd gebruicket wordt vann datt Fabrieck offte Thesaurie behoort genamen vnnd bekostigett tho wordenn, Soe hefft dannoch die Stadt denn wijnn bij denn Laicis in manca coenae administratione gedroncken worde, gelden vnd affdoen moetenn.

Is oeck vnerhorett, dat dese vermeinte Geistlickenn, die

goldenn vnnd Sijluerenn cleinodien uasa et ornamenta Ecclesiae ijewerlde inn tijdt der noodt angetastet, uerkofft, vnnd die armen daermede gelauett offt die gefangenn uerlossett hebbenn, wie sie sulcks tho doenn schuldich weerenn secundum dictum C. aurum.

Ter contrarien auerst, hebben sie oick dese Stadt inn oire hoichanliggende noodt bij tijdenn des hoichduitschen garnisoens, daervan bij tho staen uerweigert, vnangesien mede, datt die sijluerenn cleinodien vnnd kastenn niet ex fabrica off andersins bij denn geestlickenn genamen vnnd tsamen gebrocht, dann bij deser gemeinten jn voirtijden bekostigett sinnenn.

Daer heer dann gekamen is, datt idt vijandtlicke garnisoenn dat selue ten lestenn tott sich genomenn vnnd gerouet hefft, dat welcke volgenntz voir een tijdtlang duirende die belegeringe daermede gepaijett vnnd tho vreden gestalt sijnnde, sich oick desto langer tott deser Stadt vnnd alinger Landtschap grundtlick verderff, hierbinnen Jn die belegeringe erholden hefft, Alsoe dat idt kerckensiluerwerck, waermede die gemeinte in tijdt der noodt behoerde subleuiert tho woordenn, dat selue durch die quade administratie vnnser Geestlickenn tott der gemeinten grooter belastinge vnnd langer vpentholdt dess viandtz eindtlickenn geradenn is.

Vnnd soe die viandt noch ennige kelckenn, Monstrantien vnnd ander siluerwerck vnnd sijdenn Juwelenn vnd cleinodienn gelatenn hadde, sinnen volgentz die selue voirgangenn Jahr, eehr vnnd beuorenss die affgodische belden vnnd Altarenn gedeuastiert vnnd affgebraken wordenn bij vnnse uermeinte geestlickenn vnnd oick de oirenn, uerborgenn unnd gerouett, welcke woewall sie die seluest vann den oirenn niet geholdenn noch bekostigett hebbenn, sie nochtans der kerckenn tho restitueeren onuerschempter wijse et non sine sacrilegij crimine alnoch verweigerenn vnnd uerontholdenn.

Neuenss desen gelijck vnnse Canonici sich mitt datt Predigampt vnnd Lehren in kerckenn vnnd scholenn niett bekommeren, alsoe hebben sie oick dat ampt der diaconen offt almosijniers weinich geachtett, vnnd is vnerhoerett datt sie die armen vnnd kranckenn, nae behoir besocht uisitiertt vnnd uerplegett hebbenn, Dann die aelmissenn die eerhtijdtz op den altarenn geoffert wordenn, hebbenn sie oick voir sich vnnd oiren Vicarijs geholdenn, vnnd denn armen vntagenn. Nochtans fuirenn sij die heerlicke Namen uann Archidiaconus, Diaconus et Subdiaconus. [1])

Vnnd all ist, datt, nae die Geestlicke rechtenn Decretenn vnnd ordinancien dat uierde uierdendeell der kerckenngueder tott vnderholdt der armen gelacht sij, vnnd die vpkumpsten daeruan die Archidiaconus durch behulp der diaconenn vnd Subdiaconenn denn armen tho administreerenn vnnd vth tho deilenn schuldich, oick denn Archidiacono in Concilio Braccarensi primo Canone 25, vperlacht is, van dat selue vierdendeell die rekeninge tho holdenn, waer tho nemenn vnnd denn Bisschopenn tho doenn, Soe is doch sulckes in deser kerckenn uan vnssenn Praeffsten als Archidiaconen, vnnd den Canonieken, als diaconenn, niet geschiett, vnnd soll dat uierde uierdendeell, den armen thobehoerende, nu ter tijdt mislick tho uindenn sijnn.

Ende alsoe in voirtijdenn een Praefst Oeconomus vnnd administrator bonorum Ecclesiae gewesenn, vann welckenn Decanus, Scholasticus vnd clerici in communi eorum claustro, datt papencloester noch ter tijdt genoempt, eehrtijdtz sinnen vnderholden, vnnd dan naemaels communis illa uita van hem niett meer geplegett worde, alsoe oick sie die Schole

[1]) Op den kant staat: „Gloria Episcopi est pauperum opibus prouidere, ignominia sacerdotis est proprijs studere diuitijs C. gloria Causa 12 quaest. 2"

verlatenn haddenn, vnnd niet meer die vpkumpsten der kerckengueder daer tho imploijeerdenn, hebben Dekenn vnnd Capittell wall uoir sich seluer gesorget, vnnd denn Praewest vperlacht denn officiatis Ecclesiae sekere administratie im korenn vnnd gelt tho doenn, vp seckere termijnen, sonder ennich affbruck vnnd lenger vertoch, welckes tho willen vnnd sollenn doenn die Praewestenn in hairenn Eedt hebbenn moetenn nemen in dese woordenn, Praebendas seu supplementa etc. certis consuetis temporibus sine diminutione et protractione administrabo.

Dann vann die Administratie, denn Armen tho doenn, en is bij hem niet eenss gedacht, sonder dat voirgemelte vierde vierdendeell, is bij denn geestlickenn seluer vndergesclegenn, vnnd denn armen vntagenn, Dat welck oick als idt schijnt, durch die ueeluoldige beleninge uerswondenn vnnd alieniert is, Naedem die voerige Praeffsten die gueder deser kercken mererdeels in feudum gegeuen hebbenn, Alsoe datt oick huidiges dages, meer Lehnmannen des Praefstes, dan den heren van denn Lande hier jn ouerijssell wordenn gevondenn.

Als auerst durch dese mildicheit der Praefstenn die kerckengueder tho sehre mit die beleninge veralieniret sinnen, Hebbenn uolgentz Dekenn vnnd Capittell uan den Praefsten een Eijdt genommen, geene gueder meer vpt nije in lehenschap wehr tho mogenn ontferenen vnnd vth tho doenn, waeruan de clausula dess Eedtz aldus is luidende, Bona praepositurae de nouo non infeodabo. Vnnd offt wall in voirtijdenn denn praeffstenn toegelaten is dese kercken gueder den Laicis in feudum tho geuenn, vmme mit behulp vnnd assistensie der lehenmannenn dese kercke in allenn oirenn noodenn tho moegenn bijstaenn, vnnd dieselue van alle gewaldt vnnd auerlast beschuttenn vnnd befrijenn, woe hier bauen de origine feudorum Ecclesiae is angetagenn, Oick wie gesacht

die meeste kerckengueder vnnd Jnsonderheit der armenn quota vnnd vierdendeel daerdurch ueralieniertt vnnd uerswonnden is, Soe hefft dannoch dese kercke vnnd gemeente in tijdenn, als dieselue vnnd die gantze Stadt angevochtenn vnnd in noodenn geradenn is, weinich behulps van denn Praefstenn vnnd Lehmannen tott ijeder tijdt bekommenn, vnnd is oick weinich gehoerett datt onse praeffsten vann wegen ennige noodt, deser kercken aennstaennde, die Lehnmannen daertho verscreuen vnnd gefurdertt soldenn hebbenn. Niett tegennstaende Datt oick die Praeffsten lauenn vnnd sweerenn moetenn, Die priuilegien vrij vnnd gerechticheidenn der kerckenn van Deuenter tho handthauen vnnd uerdedigenn, in desenn woordenn, Ego N. Praepositus Dauentriensis Ecclesiae per haec sancta Dei Euangelia quae manibus meis tango, iuro quod iura Ecclesiae meae Dauentriensis et libertatem ipsius proposse meo conseruabo.

Hier en bauenn sinnen die Praeffsten vnnd Archidiaconen niett genomen noch gesteldt vth den praesbyteris vnnd Diaconis deser kercken, gelijck sulckes die geestlicke rechtenn ordineeren in distinctione 60 et in C. tua in princip: de his quae fiunt a praelato et C. nullus distinctione 61. et C. sacrorum distinctione 63. Dann sinnen jnt gemein dairtho frembdenn vnnd vthheimschenn gestalt, vann ennige groote affcompst sijnde, die alhier tho resideeren vnnd oir ampt nae behoir te verplegenn mett nichtenn bedacht weeren, welches die voirnaemste oirsaecke is, Dat der armen guedt vnnd portie niet meer tho vindenn, vnnd dieselue als oick die gantze gemeinte uan denn Archidiacono offt Diaconis in gienerleij wijse gedienett is.

Desenn nae, soe veele de Prioraett vp den Barch angiett, Js notoir, dat denn Priors datt berchkerspell vnnd pastoris ac parochi officium beualenn is, vnnd deswegenn dat

praedigampt in der kerckenn seluenn tho bedienenn schuldich sinnenn, Dan van alsodane densten in kercken offt schoolenn mit praedigen vnnd Lehren der gemeintenn tho doenn, hebbenn sich die Priors jnnt gemein gefrijet, stellende in der kercken gehuurde Capellanen, vromisheeren Mercenarios, de welcke sie mit een geringes affgesatt vnnd die reste tott oiren tafelenn beholdenn hebbenn.

(Fol. 12 v°.) Ad III. Volgentz articulo quinto wordt geposiertt datt dewijle die heerenn dess Capittels hier itzunder vnder die helffte int getall residerenn sie derowegen niet mechtich sijn soldenn, datt gefurderte Inuentarium (sc.bonorum) auer te geuen vnnd datt die absenten einsdeels van Adeliger affkumpst vnnd andere mett dem praesenten interesse hebbende, offt oire olderenn, als Curatorenn, daerauer behoeren geroepenn tho wordenn.

Dann deese behulpreede is gantz friuola et inepta.

Daertegenss tho considererenn, Datt die Dekenn vnnd Capittelsheerenn Negenthien int getall sinnen van welcken negentien vijfftien alleene Capitulares sinnen vnnd een stemme jnt Capittell hebbenn, die ander vier als die jungsten vnnd geen supplementum hebbende sinnen geene Capitulares vnnd worden daer tho niett beroepenn noch vocirett, noch oick oire stemmen gefurdertt, die jn geenen wege int capittell mach geldenn.

Vann denn vijffthien auerst residerenn hier binnen Acht personen, als die Heerenn Doys, Doers, Vrije, Graess, Vijsbeecke, Verheiden, Laer vnd Utenenck alsoe dat maior pars hier binnen vnnd niet meer dan soeuen absenten sinnenn, van welckenn soeuenn oick die uier stemmen niet behoiren versocht noch gefordertt tho wordenn, als vann Amstell, van Francisco vnd Aegidio de Monte vnnd vann denn gewesenenn pastoor Jnn anschou, sie oire Canonicatenn vnnd vermeinte

recht (vermitz sie sich mit denn viandt vermengett, vnnd vp suspecte plaetzen begeuenn hebbenn) verwerckett vnnd andersins dair tho niett berechtigett sinnen vnnd aengaende heer Heering Bueser vnnd Bruijnss die alleene van denn uijffthien noch restieren weerenn oick wall guede reden waerom oire stemmen niet behoirenn tho geldenn, noch requireert tho werden.

Vnnd is jedermennichlick bewust, datt die Absenten oire stemmen uerliesen, jnsonderheit in desen collegio, dewijle die beneficien van wegen der diennsten et ad residendum gegeuen sinne.

Vnnd soe die vier jongste Canonici non supplementati (daeruan oick eene sich bij den viandt begeuenn, vnnd daermede sijne Canonije verwircket hefft nemlich Enss) als geene Capitularen' noch wesende, wanneer sie schoon maiorennes werenn, geene stemme jnnt capittel hebbenn mochtenn, weten sich dekenn vnnd Capittell wall tho berichtenn, dat veele weiniger die olderenn offt Curatorenn in der seluigenn plaetze ennige stemme int Capittell hebbenn moegenn, vnnd derhaluen tott dese saecke niet behoirenn gefurdert tho werdenn.

Vnnd naedem oick voirgegeuenn wordt, datt die Absenten eensdeels uann Adelicker affkumpst sijnn soldenn, geloofft men wall waer tho sijnn, dat drie affwesende Canonici non supplementati vann soedanenn affkumpst sinnen, dan hebbenn propter defectum supplementi geen stemme int Capittell, woe nu uerhaellt is, Daertho kan noch behoirt oire affkumpst gedachtenn Dekenn vnd Capittell geen fauoir tho geuenn, sonder sinnenn der oirsaecken haluen destomeer tho beschuldigenn, dewijle sie tegens die olde Geestlicke rechten gemiene reedenn vnnd vernufft dieseluige met die kercken gueder begifftigett hebbenn, die ane dem sich ex bonis parentum et propinquorum wal kondenn erholdenn, die oick niet wei-

niger dan deser kerckenn vnnd gemeinten tho dienenn bedacht sinnen, qui utique sacrilegium comittunt et iudicium sibi manducant et bibunt als die olde Geestlicke rechten hierbauen meermaels angetagenn, uermeldenn.

..... Dat Deken vnd Capittel durch die moetwillige verweigerunge des Jnuentarij vnnd andere rechtmetige petitien der gemeinten tott commotie vnnd vproir een oirsaecke worden geuen.

Tho dem, alsoo dat meeste deel der borgerien vnnd bijna die gantze gemeinte deser Stadt, die Catholicke religie niet alleene niet aenhengich sinnen, dan oick dieselue wedderstaenn, dulden noch lijden mogenn, kan dat exercitie der religien voirschreuen sonder versturring der gemienen rust vnnd vrede niet tolerirt noch geledenn wordenn, geswegenn daerenbouen, dat die Geistlicheit, soe hier als elders denn viandt toegeneigt sijnnde (als van den voirgenoembden Canonicis vnnd sommigen Vicarijs daetlickenn blijcket) tott die deuastatie der affgoderien voirss. groote oirsaeck hebbenn gegeuenn.

Datt die Olderlingenn vnnd diaconen Ecclesiae Danentriensis uan wegen der kercken dese furderunge doenn vnnd sinnen tegens dekenn vnnd Capittelsheeren als der kercken gewesene administratores vnnd dienaers, parthie formell welcke forderung gedaenn wordt, niet vmme nije gueder van Deken vnnd Capittelsheeren tho bekommen, dan vmme die gueder, daer mit Ecclesia Dauentriensis voir mennige jaren begifftiget is, tho conseruieren vnnd die selue niet in prophanos usus vnnd tott idt Stadt Corpus tho imploijerenn, dann als bona deo dicata nae oirenn rechten gebruick tott vnderholdt van kercken schoolenn vnnd der armen, vnnd in similes pios usus an tho wenden.

Js duirbeuorens schrifftlick uan Dekenn vnnd Capittell

toegestaenn, dat sie ennige brieuenn, die in datt belde stormen auergebleuenn weeren, versonden solden hebben.

....Vp den Twelfftenn Artickell is desenn berichtt, datt dekenn vnnd Capittelsheerenn sich wall weeten vnnd behoiren tho erinneren, woe duirende de Lange vnd sware Garnisoenen, als die Capittelsheerenn alle Lastenn van sich vp denn Borgerenn gelacht haddenn vnnd oick jnn dese vordere kriegessloopenn die burger vnnd Ingesetenen deser Stadtt dermaten exhaurirett vnnd uthgeputtet sinnen; vnd alnoch dagelix sware axcijsen Lastenn vnnd Schattingenn dragen moten, datt sie niett alleen die gemeene armen tho vnderholdenn vnnd die Gasthuiser te restaurierenn niet mechtich sinnen, dann oick sich seluest jn dese benaude tijdenn qualickenn erneerenn vnnd erholdenn konnenn.

Dat tweede uierdendeell, tott vnderholt der scholenn gelacht, hebbenn die Arme clercken alleene tho genieten vnnd geen andere.

....Is demnae vnnd uth meer ander redenen, die van een Erb. Raedt hierbij sollen consideriert wordenn, wall billich, dat niet alleene die gueder uant fabrijck bij den Kapittelsheerenn tegens recht vnd redenen vndergeslagenn, vnd misbruickett nu der kercken restitueerdt vnnd tott dat fabrijck getimmer vnnd vpbouwinge der kercken schoolen vnnd huisingen daer tho gehoirende angewandtt, dann oick ennige vacierende vicarienn voer eenn tijdtlang tott restauratie dess Armen Gasthuises van S. Geertrude vnnd andere sollenn applicerett vnnd geboerett wordenn.

(Fol. 16 v°.) Mr Johan van Abelen dess Bisschops gewesenenn officiaell vnkent menn jnder Pr. Excell. dienst tho sijnn vnnd behoirenn die vpkompsten van die vicarie Clementis in pium usum angewandt tho worden tott der kercken und armen beste.

Die vicarie Bonifacij posieren Deken vnd Capittell, dat N. Aegidius Busman, dess Bisschops neue, solde hebbenn, vnnd daerop binnen Duwaij studierenn, vnnd, wiewall hie bij den viandt is, laeten dannoch deken vnnd capitell hem die vpkompstenn volgenn, tegens die ordonnantie bij sijn Excell. verledden jaer Anno 1580 in Martio binnen Campen gegeuen."

(Fol. 17 Wordt gezegd, dat de Ouderlingen en Diakonen in de plaats van Deken en Capittel zijn aangesteld).

(Fol. 18 v°.) „Dan al ist, dat in tijden der fundatien vnd uolgentz seckere thienden, guederen vnd jnkomsten tot die Pastorie gelacht sinn, Soe hebben nochtans die Capittelsheeren als sie den Pastoir jn den Eedt gecregen, vnd niemantz sonder oiren wille tott der Pastorien konde admittiertt worden voir vnd nae uan der gueder, tott der Pastorie gehoirende, affgebraeckenn vnd vndergeslagen, Jnsonderheit als sie gesporeett datt die Pastoirs een teemlich vnderhalt uan datt gefurderte horsaem vnd offergelt voir die sielmissen vnd dergelijckenn kremerien kon den bekommen, waermede sie ten letstenn, noch niet gesedigett sijnn gewest, dann hebbenn van dat hoirsaem offer vnd sielmissengelt, oick mede begeren tho genieten, vnnd den Pastoir vier mudde witte weitenn jaerlicks affgedrongenn, van wegen der Pastorien der vrouwen kercken, daervan datt hoersaem gelt worde gegeuen, vnnd van wegen des H. Crucis altair, daerop dat offergelt van die sielmissen jn die groote kercke wordt ontfangen, welckes beide (woe gesacht) nu gemistet wordt vnd derwegen die vier mudde weiten onbetaelt moeten blijuen.

Gelijcke pracktickenn sijn bij den Capittelsheeren belangende de schole vnd Rectoer, oick jnt werck gestalt, dan alsoe niemantz tot een Rectoer toegelaten worde, die niet ijrst dem Capittell vereedett, vnd daer van admittiert wass,

vnd dan in voirtijden een grote mennichte uan clercken jn die schole gewest, den welckenn datt schoolgelt gelijck den borgerenn vnd kerspelsluidenn datt hoersaemgellt affgefurdert worde, Alsoe datt die Rectoer vnnd Schoolmeisters daervan sich rijckelick geneerenn, vnnd daerenbauen noch etwas eroueren mochten, Is demnae oick niemantz tott een Rectoer sonder secker genot daeruan tho hebbenn uan den Cappittelsheerenn admittiertt noch angenomen, woe men uan olden Luidenn is berichtett, vnd deses vngeacht moest de Rectoer ter contrarien deser gestaldtt sweerenn: Pro regimine huivs Scholae nihil dedi uel dabo, nec aliquis pro me, me sciente uel consentiente et si quis promisit uel dedit nequaquam soluam. Gelijck die Decanus vnd Canonici oick sweerenn wie bauen uermeldett.

Vnnd sinnen aldus dieselue gueder die tott vnderholt der kercken vnnd Scholen, dess Pastoirs vnnd Rectoers, in die olde fundatienn toegelacht werenn, uolgenntz van idt Capittel vndergeslagenn vnnd die gemeente mitt nije exactienn van offer gehoirsam vnnd schoollgelt weder beswarett.

(Fol. 20) Ad IV. Alsoe is oick jnn uerscheidenn Concilijs toegelatenn denn gebruick der Geestlickenn guederenn, soe vnnd als der kercken bequaemst beuonden sall wordenn, tho moegen ueranderenn, vnd die eerste fundatie uerlatenn, als tho sien is jn concilio Toletano tertio can. 3 Et in concilio Tridentino sessione 22 cap. 6 et in sessione ult. cap: 4.

Desgelijcken, alsoe van den Dekenn Johan uan Wije, hier bouen gementioneertt, veele heerlicke vnnd staetlicke thienden vnnd gueder Ecclesiae Dauentriensi gegeuen sinnen, om die vpkompsten daeruan inter Canonicos et Vicarios praesentes, et in Ecclesia deseruientes, Jn bier gelijçkelickenn vth tho deelen, nae vermoege dess Testamentz, daeruan sijnde, hebben vnse capittelsheeren des Testatoris ordnunge ueran-

dertt, vnd uan die vpkompsten, die ad faciendam et braxandam cereuisiam, wie oire woorden luidenn, pro Canonicis et perpetuis Ecclesiae Dauentriensis Vicarijs in omnibus canonicis horis existentibus et deseruientibus ministrandam gegeuen weerenn Gedisponiertt, dat deselue vpkompsten tusschen den Canonickenn vnd vicarien, in horis canonicis present wesende, an gereeden gelde tott jeder tijdtt vtgedeilett sullen wordenn, wie der jnholt haerer ordinantien daerin oick dese oirsaeck allegiertt is, quod praedicta testatoris dispositio commode et sine magna difficultate obseruari non poterat.

Welcke reede vnnd oirsaecke oick wall behoirett betrachtett vnd erwagenn tho werdenn, vmme die huisarmen, offt aelmissen ordnunge, bij een Erb. Raedtt vnnd geswarenn Meenthe vpgerichtett, [1]) tho effectueeren, Dewijle denn Gildenn eertijdtz ueele gegeuen is, vp seckere dagenn sus ader soe vth tho deilenn, datt welcke nu ter tijdt niet wall geholdenn offte ten weinichsten mitt beter ordnunge tott meerder uordell der schemeler Gemeinten in andere manieren kann worden administriertt vnd vthgedeilett, welcke ueranderunge in despensatione rerum, pauperibus uel piis locis relictarum, oick tott meerder oirbaer vnnd proffijt den Armen te moegen doenn, Dat concilium Tridentinum toegelaten heft in sessione vltima cap. 8.

Vnnd sinnen alsoe die kerckengueder, die tott Missen vnnd andere Affgodische denstenn gegeuen, jnn verscheidenn Coeninckrijckenn vnnd Prouincien tott andere saecken in pium usum conuertiertt, vnnd die Stifften vnnd Cloesters, die vp die missen vnnd diergelijckenn affgodische diensten gefundiertt weren, sinnen verlaten vnnd affgeschaffet, dat welcke naedem bij sommige Stendenn dess Roemschen Reichs oick uoirgenamen vnnd jnt werck gestalt is, hebben sulckes die

[1]) Zie de volgende aflevering.

keiserlicke Maiestaett als oick die Chur vnnd Furstenn, vnnd andere Stendenn Duitscher Nation vp denn Reichstag binnen Ausburg Anno 1555 geholden uolgentz besteedigett aggregiertt vnnd belieuett jn desenn woordenn.

Dewijle aber ethlicke Stendenn, vnnd derselbigen voirfaren ethlicke Stifft [1]) Cloester vnnd andere Geestlicke gutter eingezogen, vnd dieselbigen zu Kirchenn, Schoolenn, milten, vnnd andere saecken angewandtt, soe sollen auch solche eingezogen gutter welcke dem jennigen soe dem Reich ohne mittel vnterworffen vnnd Reichstende seind, [2]) niett zugehoirig, vnnd dero possesionn die Geestlicken zu zeit des Passawischen vertrags oder zeithero nitt gehabt, jn diesen Friedstendt mit begriffen vnd eingezogenn seind, vnnd bei der verordnung wie es ein ijeder Standtt mit obberuirtenn eingezogenen vnd all bereidt voirwendten gutteren gemacht, gelassen worden, vnnd dieselbigen Stende, derenfals wedder jn noch ausserhalb rechtens zu Erhaltung eines Ewigen vnd bestendigen friedens, niet besprochen noch angefochtenn werdenn, Derhalben gebieten vnnd beuelen wijr hirmit vnnd jm krafft dieses Abschiedtz der keiserlicher Ma[tt] Cammerrichter vnnd beisitzerenn, datt sie deser eingezogener vnnd uerwendter gutter halbenn, kein Citation, mandat vnnd process erkennen vnde discernieren sollenn.

Vann gelijckenn als jnn dese Nederlanden den reijnen Gadessdienst apentlich geleerett, geprediget, bekandt, vnd ge-

---

[1]) Nota. Stifft. tegen vnse Capittels heren die niett gelouen willenn, datt oick Stifften jn duitslandt solden affgeschaffet sijnn.

[2]) Intellige: van gueder tott Bisthum van Collen, Straesburg offt dergelijckenn stifften dem Rijcke immediate vnderworpen, gehoirig vnd niet van een Capittel van Deuenter, datwelck geen keiserlich Stifft vnnd dem rijcke niet immediate vnderworpen, vnnd vnder des Rijcks jae oick vnder deses Landes stenden offt Staten niet gehoirett noch gerekent wordtt.

pleget is, hebben oick uerscheiden nabuir prouincien die gueder, die tott missen gegeuen vnd die Stifften vnd Cloesters, die daerop fundiert sijn mochten, in alium usum conuertiert vnd angewant, woe notoir vnde tho bewijsen vnnodich."

(Fol. 22 wordt omtrent de lotgevallen der geestelijke Stichting zelve met hare in andere landen verspreide bezittingen aangehaald de Pacificatie van Gend van 1576 en de Rijksdag van Spiers van 1544. Volgt fol. 23 v⁰.)

Ad. V. „Hett Leerett vnss die Heere Jesus Chiistus vnnd die Apostell Pauly mit oirenn Exemplenn, datt, wanneer een dinck in misbruick geradenn, datt seluige niett beter wedder te recht gebracht kann wordenn, dan datmen sijnn ijrste insettinge besie vnnd idt wedder daer nae richte.

Alsoe kan men denn misbruick welck in die administratie vnnd uerwaltunge der Geestlickenn guederen is durch Papen vnnd Monnicken jngereeten, niet beter weder tho denn rechten gebruick brengen vnd reformierenn, dan datt men deseluige na die eerste Jnstitution richte, vnnd tott oiren anfang weder brenge. Derhaluen dewijle (wie Christus spreckt) Eenn arbeider sijnns Lohns weertt is, soe behoirenn van desenn guederen die kerckendieneren, P r e d i c a n t e n vnd Lehrars voir allenn dingen met noodtdrufften vnnd eerlicken vnderholt uersien worden, die oldesten, die wall uoirstaen, die holde men dubbelder eehren weertt, sonderlicken die arbeidenn jn woorde vnnd jnder Lehre 1 Timoth. 5.

Vnnd sollenn soe ueell kerckendienars vnd Predigers beroepen wordenn vnd vnderhaldenn, als nae der gelegentheit der Kercken offt gemeinten jn dese Stadt sullen nodich sijn, den welcken men soedaene stipendium sall toeleggen, datt sie sich vnnd oire familie, sonder die gemeinte tho beswarenn, daervan ehrlickenn vnderhaldenn, vnd bauens dem tegen die wechueerdigen, vnnd reisenden kerckendieners vnnd andere

uerdreuenn Christenn, als oick tegens die aermoedt die Chrislicke hospitaliteit daer uan sollen konnen bewijsen.

Als dann oick die Costers, voirsengers, organisten, blasers vnnd andere, die in enniger weegenn der kercken dienenn hier uan oir behoirlick loon worden ontfangen.

Neuens desenn, dewijle die Schoolenn niet alleen Ecclesiae dan oick Reipub. seminaria sinnen, vnd sonder deselue een grouwelick barbaries in die joegett bloijen vnd daerdurch alle vnordnunge, soe wall int wereltlicke als Geestlicke regiment kunstelick worde volgenn, vnd vp dat niet nodich sij die kinderen mit grotenn vnkostenn, jnn frembde Landen ter Schoolen tho schickenn, Soe sall oick die schole wall bestaldt sijnn; vnnd die Rectoer vnd Schoolmeisters een eerlick stipendium bekommenn, der gestaldt, datt sie tott onderholt, den Clercken (wie in anderen Collegijs gebruicklick) met ennich schoolgelt tho geuen, niet solden lastich noch bezwaerlick behoeuen tho sijnn.

Tott die uoirss stipendia sollenn oick denn Predicantenn een ijeder een huisinge als die weheme, Canonicaell huisingenn, vnnd vp den Barch die Prioraett offt een parthie daeruan jngedaenn vnnd jngeruijmett, denn Rectoer eenn Canonicall huis, denn Schoolmeisters die Vicariorum behuisingen, den voirsenger, mede een schoolmeister wesende, datt Choraellhuis vnnd denn kosters vnnd andere kerckendieners oire gewontlicke behuisingenn geuolgett vnnd auergelaten wordenn, Tho uerstaen tott watt tijde dese behuisingenn vacierenn.

Idt sallenn oick die kerckendienerss vnnd Schooldieners nagelatenen weduwen mett ennige cleine gemiene huiskens, tott die kercke vicarien offt cloesters gehoerende, worden uersien, bij soe veren sie dess uan doen haddenn.

Datt Collegium der Stipendiatenn deser Landtschap vnnd

stedenn sal int Rijcke fraterhuis wordenn gelacht als dair tho bequamer, vnd oick der Scholen naerder dan datt arme fraterhuis sijnnde.

Mett die vacierende plaetzenn jnt arme fraterhuis Hieronimi vnnd Virginum behuisingenn, Sollenn die Clercken allenigen conferiert wordenn, die dess uan doene hebbenn, vnnd sich deser gemeinten voir anderen kumpstlich tho dienenn, wanneer men sie begerenn worde, willenn verplichtenn.

Die plaetzen in die burse, soe uoel die stadt daeruan tho conferierenn hefft, als oick tho Herwerdenn, Peruse, vnd vp andere oirdenn, daer die Stadt ennige plaetzenn hefft, Sollenn niemandtz anders dan Borgers kinderen gegeuen wordenn, die sich gelijckfals wie uoirss uerplichtenn.

Vnnd deser Stadt stipendiatenn als oick andere borger kinder, geen stipendium gehadt hebbende, die eens gueden uerstandes sinnen, vnnd soe wijth in studijs proficiertt hebbenn, datt sie in eener vniuersiteit tho studieren bequeem sijnn, vnd uerhoepentlick, datmen sie balde sal moegen promouierenn vnnde tom kerckendienst offt sunst them gemeinen bestenn gebruickenn, sollenn tott discretie eenss Erbar Raedtz nae datt die uisitator Scholae (die nae vprichtinge dess nijen Collegij, vmme die Schole, datt collegium, die Burse, datt arme Fraterhuis, vnnd Hieronimi vnnd virginum behuisingen tho visiteren gestaldt sal wordenn) als oick die Rector vnd collegiarcha irst daerop verhoerett, vnd denn genigenn guede getugenisse oires studij vnd uerstandes worden gegeuen hebbenn, ferner in ennige vniuersiteit gesondenn, vnd vp der kercken kosten vnderholden werdenn, dewelcke naemaels deser gemiente voer andere tho dienen plichtich vnnd verbondenn sijn sullen.

Desgelijcken sall oick eenn besonder Collegium in een Cloester bestaldt sijn voer jonge Megdekenns vnd dochters,

welcke, sonder ueranderen oirer cleijderenn vnd geloffte, daer Ewig in tho blijuen, sollen daerseluest vnderholden vnd neuens Lesenn, scrijuenn, spinnen, neijen, weuen, wercken, bleijken, stricken und andere vrouwen handtwercke tho leerenn, voirnemlich in der wahren Godtsaelicheit institueert wordenn, eenn secker antall uan jarenn als een ijeder van een Erbar Raedt in tijdt der collation vergunt sall wordenn, offt soe lange bet sie mit verwilligunge oirer olderenn offte Frundtschap totter Ehestandt beroepen worden: Vnnd is ditseluige niet nijes wante ueele Stifften vnnd Collegien alsoe voirmaels fundiert sijn, uoir Edele vnnd Vnedele personen, datt sie tot gene Cloester gelofften verbonden, sonder frij hebbenn moegen vthgaenn, vnnd sich ehrlich bestadenn, als die Adelmetige vnnd vrije Stifften beide der manss vnd frouwen personen, vnnd oick die Johanniter, vnnd Hieronimiani, Cellebroders, Fratermonicken etc. welke noch sint reliquiae der ijerster Monnicken vnd oldenn Cloester oirdens. [1])

Neuens desenn sall een Fransoijsche schoole, vnnd een secker antall uan Duitsche Schoolenn worden vpgerichtett vnd daer tho bequeeme woeningen vergunnet vnnd ingeruimett.

Daer tho sall oick uoir de joegett, soe lesenn vnnd scrijuen geleertt hefft, vnde wijders ter schoolen niet wordtt geholdenn, oick een Collegium in een Closter worden vpgerichtet, daerin sie tott amptenn geholdenn, vnnd dieselue daerin geleerett worden.

---

[1]) Het Geldersch discours ad quartum fol. 10 v°. laat hier volgen: „Het sollenn oeck in desen collegijs arme jonge gesellen die eens gueden verstandes sijn, vnnd anderen megdekens vpgenomen worden, doch dat deren van adel kinder ehrlicker gehalden werden;" spreekt daarop wel van het oprigten eener Universiteit, maar niet van Fransche en Duitsche scholen, of collegien voor ambachtslieden; op de passage om-

Wenn nu die kercken und Scholenn vnd joegett also van den guderenn uersien sijn, soe sal men oick der armen niet vergeten, dewelcke tho uerplegenn in Gades woordt soe hoichlick beuolenn is, Als oick jn die eerste Christlicke kercke ueele gueder daertho int gemein gebracht vnnd gegeuen sinnen, vp dat niemandtz in die Christlicke gemeinte gebreck lijdenn, sonder alle mitt nooddruft versien sijn vnd ennich vnderholt hebben mochtenn.

Derhaluen van nodenn sijn wordt, datmen op die hospitalenn, Gasthuiser, Siecken offte Melaetzhuiser, wesenhuiser, vnd voirt alle Stifftungen der Cloesterenn, armenhuisingen, broderschafften, gildenn, spindingen, die den armen thobehoirenn, vnnd allen anderen armenguderen vlijtige opsicht hebbe, dat dieseluige gueder niett uerlorenn, offt in andere wegen angewandt, sonderenn denn rechtenn armen tho guede vthgedeilett wordenn.

Vnnd ferner mitt denn kerckenguederen vnd dem datt jn-

---

trent het oprigten eener Universiteit laat het volgen: „Vnd up dat het Vaderlant mit geleerden, uerstendigen vndd erfharen menner, die men tot hogen ampten gebruicken konde, mochte thokumpstich uersien werdenn; solman vth desen jongen gesellenn, die geschicksten vnnd uerstendichsten uthnemen, vnnd sie in andere vniuersiteiten op der kercken kosten schicken, vp dat sie fremde spraken lehrdenn vnnd daerna denn Vaderlant beter dienen vnnd voerstaen mochten, vnnd sollen hier tho deren van adell kinder soen verne sij daer tho geschickt weren erwelet werden.

Wenn deses mit den Scholen, Collegijs vnnd Vniuersiteijt alsoe int werck gericht were, holdenn wij dat nemant billicker wijse tho klagen hedde, dat sijne kinder niet ther Leringe gefurdert wurden, vnnd dat derhaluen nemant rechtmetige oersaeck voerwenden konde enige Canonisien, Pastorien, Vicarien offt anderen geistlicken prebenden tho begeren offt tho behalden vnder den gewontelicken doch ongotlicken praetext, dat hij sijnen soon daerup studieren liete, dewijle doch van honderten, die sulcke prebenden tho sich gebracht hebben, niet een der meijnung is, dat sijn soon deselue prebende sal bedienen."

der gmeinten versamlett wordt, soe ueele stuerenn, dat in dese stadt datt schendtlicke vnd vnchristlick bedelen der fremde lantstrijckeren vnnde melaten, daer vnder ueele schelmerie vnnd uerraderie uerborgen is, affgeschaffett worde, uolgende vnnd mit vlijth int werck stellende die ordonnantie, bij Raedt vnd Miente vnlangs van denn armen vpgerichtett.

Sollen oick die Gasthuiser, soe vndergekaemenn vnnd jnsonderheit S. Geertruden Gasthuis, mitt ennige uacierende uicarien, als oick datt wesenhuis restauriert vnd gebetert worden, vp datt alsdan die huisarmenn die almissen aen beiden sijden in der kerckenn alleene samlende, die ordinantie desto beter moegenn int werck stellenn, oick die gemeinte mett dess Gast vnd wesenhuijss vnnd dergelijcken vmmegangen niet meer worde beswarett, tenn weere sulckes wijders die noodt ereijschede.

Vnnd in S. Gertruden Gasthuis sall oick een besonder prediger vnderholden wordenn, dewelcke die krancken, aenn die pest beuallen sijnde, uisitieren solde soe wall in der stadt als int Gasthuis, vnnd die Testamentenn bescrijuen vp datt die gemiente in pesten tijdenn sich bij die ander predicantenn tho fuegenn, vmme daervan ennigen troest vnnd vnderwijsinge tho bekommen, geen affkier drage. Dese soll oick die ander Gasthuiser uisiteeren vnnd die kranckenn daerin besoecken, vnnd sall daerenbauen buiten tijden uan Peste in die Gasthuiser predigenn, vnnd sollenn niet tho weiniger die ander Predicanten, die gasthuiser, als oick die Luiden, soe aen die peste beuallen wordenn wanneer sie daer tho worden gefurdertt, tho visitieren uerbonden sijnn.

Uolgentz die Cloesters, die tott ennige Collegien wie uoirss niett worden gelacht, sullenn tott Gasthuiser gemaeckt vnnd uerordnett vnnd daerinne seckere Mans vnnd vrouwen personen gestalt wordenn; die de krancken wachtenn, oick

uerplicht sijnn die kranckenn doer die stadt tho uisitieren.

Als dann insonderheit int Stappenhuis behoeren genamen tho wordenn, diewelcke Diaconissarum Ampt willen uerplegen vnnd anders nijemanttz.

Uan gelijckenn sollenn uan die kerckengueder gelohnett wordenn, vnnd in der Cellebroder huis gesatt, die annemen worden, sich bij die geene die aen die peste beuallenn tho laeten uindenn, dieselue waeren oick dode Corpora dragen, als oick die doodtgrauers hieruann behoirenn oir lohn tho vntfangenn vmme denn armen sonder gelt tho dienen, vnnd dat graff apenen.

Item: die Doctores, Medici, Chirurgi vnnd wijse moders sollen hieruan gelonett wordenn vnd uerbonden sijnn tho gaen soe wall tho den armen als rijekenn.

Desgelijckenn sall den Apteiker een sekers hier uan gegeuen worden voir die Medicinen den armen tho bestellenn.

(Fol. 25.) Tho desenn, sollen oick vann dese guederen die kerckengebouwen, vnnd watt mede daerin gehoerett Item die Scholen vnnd Collegien, vnd wat daerin gehoerett, als oick die woningen der Predicanten Rectoeren Professores vnd Schoolmesteren oick anderen dieneren gebouwett repariert vnnd vnderholden, vnnd alles wess in der kercken uan Lucht offt anders noodich sijn sall, bestelt wordenn.

Hierenbauenn weere idt oick een heerlick vnnd nutte werck, datt uann dese gueder een Bibliotheca toegerichtett vnnd mit allerleije boecken versienn worde, daermit die Predicanten, Schoolmeisters vnnd Studenten, die niett alle tijdtt dess uermoegens sijnn, uoele boecken tho koepenn, aen oir Studirent niet uerhindert, sonder uoele meer gefurdertt wordenn.

Vnnd naedem hier binnen, als in der Hoefftstadt eenn Collegium uan die Landtschap sall vpgerichtett wordenn, vnnd datt Collegium sonderlick mitt die bibliotheca gedienett,

soll oick bij die Landtschap worden angeholdenn, vmme van die gemeine kerckengueder deses Landtz een druckerie an tho richtenn, vnnd daer tho enenn frommen vnd der Landtschap mit Eijde uerbondenn Drucker bestellen, vp dat men alsoe mitter tijdt guede boecken uersamlenn, vnnd bekommenn, vnd oick die Landtschap in andere wegenn uan die druckerie fruchtbaerlick gedienett mochte wordenn.

Het sall oick eenn gewissenn oirth bij eenenn ehrlickenn man uerordnett wordenn, daer in die vrembde predicanten Schoolmeisteren Professoren, vnnd andere geleerde menner, die, vmme dienst tho soecken offt vmme andere geschefften tho verrichtenn, tott vnnss quemen, inkieren, vnnd geherbergett mochten worden, welckes hie vp der kercken kostenn annemen vnnd pleegen solde, vnnd sollen hierbij oick inkieren die Predicanten vnnd Schoolmeisters, die tott deser kerckenn offt schoolen denst op een versouck offt proeue beroepenn, offte oick sunst vth denn nabuirstedenn in tijdt der noodt gelienett wordenn.

Vnnd, soe in desen krigess loopenn die Predicanten vnnd Schoolmeisters ueele in denn dorpenn vnnd anders woir mochten verdreuen wordenn, vnd tot vnns hierbinnen, als in die hoefftstadt, oir toeflucht nemmen sall bij der Landtschap wordenn angeholdenn, datt dieselue uann dess Landes kerckengueder moegen uerplegett vnnd vnderhalden wordenn, daermede bij mangell van underholdt sie niett wordenn genoodtdringett vp ander oirdenn dienst tho soeckenn, vnnd die gemiente deses Landes tho verlatenn, welcke naemaels mett andere geschickte predigers vnnd Schoolmeisters die in desen tijdenn niet wall tho bekommen qualicken sollenn uersienn konnen wordenn.

Vnnd dewijle uoele vnkosten angewendt sollen moetenn werdenn vmme deses int werck tho richtenn vnnd alles tho

erkundigenn, daerneuens oick uan noden sijnn will badenn vnnd gesandten voir vnnd nae aff tho uierdigen, vmme predicanten professorenn vnnd andere geleerde menner tho bekommen, oick moeten noch vnkostenn gedaenn worden vmb dese reformatie der kerckengueder anthouangenn vnd tho vnderholdenn. Item die Sijnodos tho besoeckenn, vnd andere kerckengescheefften tho verrichten sollen dese unkostenn alle uth dem publico Ecclesiae aerario genamen, vnnd deu Oeconomo in sijne rekeninge gepassiert wordenn.

Lestlick, soe verenn in kumpstick watt auergesparett, sall tott ennige nije salige fundatie offt tott verbeteringe der Gast vnnd kranckenhuiser, Item tott vnderholdinge der wesenn, vnnd fundelingenn, vnnd jnsonderheit tott vprichtinge vnnd verbeteringe dess Staettz der huisarmen als oick tott prouisie vnnd gueden voirraedt uan korenn vnnd anders tho makenn, vmme sulckes in tijdt der noodt, tempore famis aut caritatis annonae, denn behoefftigenn vth tho deilenn, vnnd tott dergelijcken dingenn in pios usus alleene angewandt wordenn, tott uerlichtunge der gemeinten, die suslange mit offergelt zijlmissen, bijcht, hoersam, schoolgelt, voelvaldich bedelenn van Monnickenn Cellebroders kosters gasthuiser vnnd melaten vnnd dergelickenn, mijtt vnkostenn dess Luidenss vnnd doetgrauers, vnnd andere Lastenn, als oick der stadt Corpus mett der Doctorenn des Rectoers, der schoelmeisters der stadt barbiers wijsemoeders vnnd meer anderenn stipendijs vnnd beloiningenn grauiertt is gewest, Niettegenstaende datt die gemeine kerckengueder tott soedaene saecken gegeuen sinnen, vnnd die gemiente andersins mit die axcijssenn impostenn vnnd schattingenn oick contributien bauenn uermoegen dagelix beswarett wordt, vnnd oick der Stadt Corpus grotelick belastet is.

Ad. VI. Vnnd vpdat men mit die alimentatie, den Monnic-

ken vnnd Begijnenn tho geuenn, niett tho seer beswarett worde, daerdurch die vorige noedtwondige puncten vnuerricht mochtenn blijuenn, sol men die Monnicken und beginen Cloesters solemniter apenenn, vnd een ijederen vrij stellen tott sijnn frunden tho gaen, offt sich tott den echten staett tho begeuen.

Doch mitt sulckenn geding, datt sie oire frundenn vnnd uerwandten niet molestierenn soldenn wegen der erffschaft, bett datt een generael ordinantie van der Landtschafft dair vp gemakett were, uermoege der naerder vnion. Die geene soe jong vnnd sterck sijnn, vnnd tott ennich handtwerck tho lehrenn offte durch andere ehrlicke middelen sich seluest tho ernerenn geschickett werenn, solmen dair tho befurderenn, vnnd holdenn, vnnd nijmantz vnder oir, sie sijndt mans offt frouwen personenn, die watt nuttes doen konnenn, ledich tho gaenn, gestadenn, Gelijck dann albereidtz die begijnen tott datt weuen in die Cloesters geholdenn wordenn.

Vnnd, soe alsdann noch beuonden wordtt datt die Cloesters vnnd Conuenten oire samende vpkumpsten tott oir vnderholdt noch gelijcke wall soldenn behoeuen (dat welcke tott discretie der Prouisoren des Raedtz staenn soll) sollenn die Closters bij die administratie oirer guderen uerblijuen ter tijdt vnnd soe lange soe ueele daer vth uerstoruen sijnn, datt sie uolgentz oire vpkumpsten niet geheel uann doenn sullen hebbenn, doende dannoch alle jaerenn rekeninge voir die Prouisoerenn dess Raedtz. Die Cloister auerst, die nu offt naemaels ennige auerensicheit hebbenn mochtenn, sollenn alsdann bij anderen worden administriertt die vann een Erbar Raedth daertho sollen gestaldt sijnn.

Die monnicken int Rijcke Fraterhuis, die tott ennich handtwerck tho lehren onbequem mochtenn sijnn, solmen in die Cloesters uerdeilen vnnd tott die Landerien der Cloester-

gueder tho bepatenn, bauwen vnnd regierenn tott boecken tho binden vnnd dergelijcken tho doen gebruicken, vnnd die gueder uan het fraterhuis solmen terstondt aenueerden, vnd daerauer een Oeconomum stellenn, dewelcke die vpkumpsten tott die verhaelde puncten tho verrichten, daervann soll boerenn, Laetende dannoch den Pater tott discretie des Raedtz een geboerlick vnderhalt.

Mett den Canonickenn vnnd andere wereltlicke Papenn, mach men alsoe handelen datt sie vth handenn der administratorenn (die een Erbar Raedth auer die Geistlicke gueder wordt stellenn) die vpkumpsten van idt Corpus vnnd supplementt oirer prebendenn oir Leuen lang boerenn moegenn, bauen welcke vpkumpstenn die residerende Canonici et Vicarii antiqui, sich bij dese gemiente holdende, vnnd die gemiene Lasten mit die borgerenn dragende, oick wordenn ontfangenn oire competente portie uan die presentien, die sie genietenn vnd boerenn soldenn wanneer alle presentes warenn, vnnd vorder niett, wante naedem sie seluer geene dienstenn doenn, Js vnbillich, datt sie der absentenn presentien offte dergenenn, die oire prebenden uerwirckett offte sunst uersteruenn wordenn soldenn bekommen vnnd dat die acht anwesende Canonickenn nu alreede boerenn soldenn die presentien van negentien Canonijen, Jnn welcken uall die Lestleuende Canonicus et vicarius antiquus oick die presentienn vann alle Canonicken vnnd Vicarienn hadde tho genietenn, quod absurdum et iniquum.

Dess soll geen Canonicus offt Vicarius sijne prebende moegenn uertuisschen uerkoopenn, verfremen, offt vp ijemantz ander dan alleen vp die kercke resignierenn vnnd transportierenn, daer auerst een Erbar Raedt ennige cessie tho doenn ijmantz singulariter worde tho latenn vnnd vergunnen, sall die Cessionarius ultra uitam cedentis die vpkumpstenn niet

moegenn genietenn, dann soe balde die ijetzige possessorenn der prebendenn wordenn verstoruenn, offte sich mit den viandt uermengen, sall die prebende der kerckenn veruallen sijnn, vnnd die cessonarius daeruan geene fructus langer bekommen, beholtlickenn denn Canonicis ex gratia oir nae jaer woe uan oldes (woe wall tegens recht) gewoonlick.

Die administratie auerst van denn prebenden denn Canonicis vnnd Vicarijs langer tho gestadenn, wordt niet alleene der possessien haluenn, daeran deser kercken als vth denn angetagenenn Reichs abschiedenn vnnd anders tho vernemmen is, soe grotelick gelegenn, dann oick vth ueele andere uerscheidenn redenn, hier vnnder in die conclusie vnnd hett laetste stuck uerhaelt, niet raedtsaem erachtett, diewelcke oick sich niett hebben tho beclaegenn, wanneer sie gelijcke wall oir jaerlickse vpkumpstenn bekommenn.

Alle die Geistlickenn beneficienn soe wall Canonijenn vnnd Vicarienn als andere prebendenn vnnd officienn, die nu riede erledigett sinnenn vnd uacierenn, entwedder durch uersterff der Papen, offt durch den dat sie vntweecken vnnd den uiandt toegeloepenn sint, offte dat die beneficien in frembdenn handen transportiert off nae datt die affgodische dienstenn affgeschaffett sinnenn, wedder bij denn gewesenenn dekenn vnnd Capittell, in gienen dienst der kerckenn meer sijnde, nichtichllick vpt nije vergeuenn, vnnd hierbauenn eensdeels mentioniertt sinnenn, sollenn angeholdenn vnnd repetiert wordenn.

Diewelcke alle, sampt der absentenn presentienn, vnnd watt die Geestlicken deser stadt voirhen den Cappellanenn, vnnd mispriesters voir missen vnnd andere affgodische densten, in gemeine kercken offt Gasthuser int H. Geest off anders woir tho doenn, die doch nu affgeschaffett, plegen tho geuenn, als oick datt denn Succentoers,

Choralenn, Organistenn, Kosters, vnnd anderen kerckendienners, hierbeuorens toegelacht is, vnnd wat oick tott olij wass vnnd diergelijckenn saecken is angewandt, vnnd uoirtz die samende gueder vnnd vpkumpsten tott datt Fabrieck vnnd Thesaurie gehoirende, vnnd alle uann dekenn, vnnd Capittell angeworuene gueder, vnnd belachte renthen (die doch uth datt fabriek gespratenn, vnnd mit derseluen vpkumpsten angeworuen vnnd belacht sinnen) sollen tho samen tott die voirgemelte punctenn, vnnd tott onderhalt uann kercken Scholenn Gasthuiser vnd armen kommen, vnnd imploijeert wordenn.

Belangende die Praeffstie verhaept men, datt een Erbar Raedt die middelen wordt vindenn, vnnd dem heeren Praewest tott die resignatie inducierenn deselue tott uordell deser kercken vnnd Stadt tho doenn, genietende daertegens nae behoir. Waermede niet alleene die Possessie der Praefstien ad vitam Praepositi, dann oick die collatie derseluen uoir die stadt gefueglick erholdenn konde wordenn.

Daer auerst die Praepositus tott die resignatie als voirsz. tho doenn niet konde induciert wordenn, alsmen dannoch sulckes gantzelick verhaept, soe solmen dat recht dat idt Capittell hierbeuorens hefft gehadt belangende die administratie per Vicarium sine diminutione et protactione denn officiatis huius Ecclesiae tho doenn, soe uoell als mogelick tott uordell deser kerckenn uerdedigenn vnd jnt werck stellen. Daerneuenn solmen alsdann bij die hocheit anholdenn, datt hen furder die collatie der Praefstien deser stadtt cediertt vnd auergelatenn worde, vmme wanneer dieselue naemaels uacieren wordt, derenn vpkumpstenn vnnd gerechtichedenn, als deser kerckenn toegehoirich, tott meesten uoirdell vnnd profijt derseluen tho moegen gebruekenn vnnd applicerenn, offte tenn weinichstenn, datt hiernamaels giene fremdenn dann allene, die deser stadt ingesetenn vnnd derseluenn uereedett

sijnn, daermede conferiertt wordenn, soe doch behoirlick, datt die gueder deser kerckenn niett van fremdenn dann van iemantz, vth deser gemeinte wesende, bedienett wordenn, als oick nae geestlickenn rechtenn die Archidiaconi alleene ex diaconis eiusdem Ecclesiae tho stellenn sinnenn.

Vnnd soll alsdann niemantz tott een Praefst gestaldt noch toegelatenn wordenn, van welckenn dese kercke nae behoir niet worde bedienett, vnnd die dess Praepositi vnnd Archidiaconi ampten uerplegenn niet wolde offt konde: diewelcke bauen die gewoontlicke administratie, denn officiatis Ecclesiae Dauentriensis wth die Praefstic Jaerlicks competierende, die restierende vpkumpsten niett tott sijner tafelenn, vnnd meesten uordell nae sijnn walgefallenn solde moegenn aenwendenn, dann tott ordinantie dess Raedtz etwass genietende, dat superplus durch denn Prouisoerenn der huisarmenn tott der armenn behoiff in dese gemeinte uth tho deilenn vnnd de bonis Ecclesiae tott die Praefstie gelacht Jaerlicks rekeninge tho doenn schuldich sijn soll.

Wante, gelijck datt ijrste deel der kercken gueder den bisschoppenn niett gegeuenn is, vmme tott oire tafelenn offt oirens gefallens tho imploijerenn, dan sinnen schuldich wess sie, bauen noodtwendich underhaldt, daeruan erouerenn moegenn, den armen dairmede bij tho staenn, woe bauenn geremonstriert, alsoe sinnen oick den anderen praelatis als denn Praepositis et Archidiaconis soe grote gueder tho bedienenn niet toegelacht, vmme oires geuallens deseluige tho genietenn, dann behoirenn daeruan denn armen vth tho deilenn: sic olim Archidiaconi per diaconos bona Ecclesiae inter pauperes distribuere consueverunt. Et Archidiaconi de quarta bonorum Ecclesiae quae pauperibus destinata erat Episcopis rationem reddere tenebantur secundum Braccariense Concilium prae allegatum.

Derwegen oick wanneer voir raedtsaem worde angesienn, eenen generalenn receueur auer die geestlicke gueder deser Stadt tho stellenn: konde daertho Praepô. als Archidiaconus uel saltem Vicarius eiusdem gesatt wordenn vnnd gebruickett, tho doene sonder dat ennige wijdere kostenn uan die kerckengueder tho doene desfals nodich sijn soll.

Vnnd naedem wall guedt weere, eene ordinantie belangende die Judicatuer der echtsaeckenn vp tho richtenn, die welcke suslange voir den Geestlickenn gehoiret hefft, wilmen een Erbar Raedt in bedencken geuenn, offt oick een praeposito uel eius uicario soedaene saickenn op sekere ordinantie mochtenn beualen wordenn, Insonderheit wanneer wie uoirss Praepositurae Collatio et Vicarii constitutio uoir die stadt konde erholdenn, vnnd drertho bequeme personen gestaldt wordenn.

(*Slot volgt.*)

V. D.

AANTEEKENINGEN UIT HET OUDE STRAFRECHT.

MOORDBRANDERS.

Over de beteekenis van het woord moordbrand, eene bizondere soort brandstichting, loopen de gevoelens zeer uit een. Sommigen verklaren het door brandstichting met het doel om te moorden, om te dooden (Schwartzenberg, Weiland), anderen door brandstichting in bewoonde huizen, waarbij gevaar voor menschenlevens was te voorzien (Racer), weer anderen door heimelijke brandstichting (Wierdsma, Wiarda), noch weer anderen door brandstichting waarop de doodstraf bedreigd was (De Rhoer).

Geen dezer verklaringen wil mij geheel bevallen. Het woord moord, dat het eerste deel van 't woord uitmaakt, beteekende oorspronkelijk eenvoudig dood, maar heeft allengs de beteekenis van een wreede misdaad bekomen, waardoor iemand het leven wordt benomen. Ik zou daarom genegen wezen om te gelooven, dat moordbrand beteekent: een verdervende brandstichting, een brandstichting niet met het doel om te rooven of te stelen, maar enkel om nadeel aan te brengen.

In dit gevoelen wordt ik versterkt door de omschrijving die de oude criminalist Joost de Damhouder van Brugge van deze misdaad geeft in zijne: Practijcke in criminele saeken, Hoofdst. 103.

„Dieven ende Roovers, uijt heurlieder misdaet oft sij crijghen wat profijts oft ten minsten sij soeckent ende bejachent, maer Moort-branders, oft Brantsteeckers, uijt heurlieder

crime en wast niet aen, want sij lieden daer uijt noch profijt noch genoechte en gecrijghen. Ach wat ghenoechte ist andere lieden huijsen te verbranden, die de menschelijcke natuer sorchvuldelijck ende wijselijck ghevonden heeft om de menschen te bewaren ende beschermen van reghen, winden, ongeweerten ende andere injurien des luchts, van wilde dieren, van wolven ende dierghelijcke vijanden des menschen. Ende en sijn sulcke in een Stede ende Gemeente anders niet, dan een doodelijcke Peste, want sij anders niet en doen dan dat sij vele hinderlijck sijn ende niemandt profijtelijck; die naer rechte worden diverselijck gepuniert, altemets metten Sweerde, somwijlen metten Vijere, altemets bij scheuringhe ende verslindinghe der Beesten, somwijlen metter Galghe, ende altemets bij Banne etc. Soo wie dan ijemants huijs, schuere, stal, post, schip oft andere edifitiën oft oer coorne, rogghe, haver oft andere vruchten, oft andere goedt verbrandt, daerin vijer steeckende bij sijn opsette, wille ende propooste, die wordt gepuniert metten Sweerde, oft metten Vijere."

Mijns erachtens pleit deze uitlegging van de Damhouder voor mijne meening, die ik echter geenzins tot meer wil verheffen.

In den Overijsselschen Almanak voor 1849 komen eenige belangrijke mededeelingen voor omtrent de bende brandstichters, die onder de naam van: „de kinderen van Emlichem" in Overijssel huis hielden van 1548 — 1560.

Uit het Kamper archief wensch ik hier mede te deelen wat mij is voorgekomen omtrent andere moordbranders.

De eerste melding vond ik gemaakt van zekeren Dirck Johanss, bijgenaamd: „'t kyndt van Vijanen." Deze was in 1510 door zekeren Hans van Breen een capitein van den hertog van Gelre, aangenomen om als spion naar Kampen te gaan, daar zich als burger te gedragen, en op St Bonifaciusdag van

dat jaar eenige huizen in Brunnepe in brand te steken, waarna de kapitein met „de groote hoop" een gemeene soldaten bende, in de stad zou vallen om die te overrompelen.

Hoewel deze persoon ingevolge zijn opdracht, naar Kampen was vertrokken, en nog wel, om geen achterdocht te wekken, over Amsterdam, lekte zijn voornemen uit en stond hij te recht. Den 17en Juni werd hij gericht: „mitten zweerden ende dat hoeft op staken ende dat lychaem opt rat mit vuirpannen, gelijc als een moertberner."

Deze executie met bijplaatsing van vuurpannen was meer gebruikelijk. Damhouder zegt: „In Vlaenderen vseren sij de punitie te doen metten Vijere, ende daer nae 't lichaem te stellen op een rat, met een potken daer aen hangende in teecken dat een Moort-brander of Brantsteecker was."

Ofschoon deze persoon niet in zijn voornemen was geslaagd, werd hij toch als moordbrander gestraft, volkomen weer in overeenstemming met wat Damhouder zegt: „Van dese crime werdt ghepuniert soo wel de wille als de daet." Het misdrijf werd vooruitgeschoven, het delict als perfect aangenomen als het dit nog niet was, even als bij ons dit in de Code Pénal nog bij sommige misdrijven het geval is, o. a. ook bij brandstichting, valsche munt en vergiftiging.

Onder den 6en Juli 1531, vinden we in 't Oervedenboek het volgende opgeteekend:

„Roloff Gheertsz, wynboeue, was gevangen ende ter pyne gestalt ende in den Wiltfanck tweemaell gestupt, vermits dat hij gesacht hadde Bronnep in brant toe willen steken; hefft hij der stadt een oirvede gedaen ende is wter stadt vryheit gelacht drie jaeren lanck ende bynnen die tydt daer niet weder jnne toe coemen als bij den halss".

Tien jaren later, in 1548, arresteerde men zekeren Johan Henricss, bijgenaamd Zwartgen van Arnhem, op het vermoe-

den dat hij schuldig was aan moordbranderij. Na gepijnigd te zijn werd hij echter weder losgelaten. In 1550 beschuldigde Tymen Ketelboeter Hans van Coln dat hij een moordbrander zou zijn, waarop beiden door de stadsregeering werden gevat, maar ook weer losgelaten, gelijk ook Arent Berentss van Apeldoerne en zekere Raemsangers eene bedelaarster, welke door de huislieden op het vermoeden van moordbranderij gevat waren, en te Kampen in de „sueckercaemer," eene strenge gevangenis, werden gezet, maar den 19[en] Juni weder in vrijheid werden gesteld.

De strenge maatregelen die de regeering nam en het groot getal onschuldige personen dat op bloot vermoeden werd gearresteerd en gepijnigd, doet ons duidelijk zien hoezeer men deze misdadigers vreesde. Zij die aldus onschuldig gevat waren moesten, voordat ze uit de gevangenis ontslagen werden, aan de stad Kampen „een olde onversachte oirvede doen," dat is, ze moesten zweeren dat ze om de gevangenschap en het leed hun aangedaan, zich nooit ofte nimmer op de stad Kampen, hare burgers of dier bezittingen en goederen zouden wreeken of doen wreeken. Oerveden = overveden = vede, twist, geschil afleggen.

Uit hetzelfde jaar 1550 vinden wij nog de volgende aanteekeningen.

„Albert Johanss van Hattem hadde sich van etlicke moertbarners laeten betaelen, om drie huijsen an den Swarten dijck in brant te steken, ende daerop ontfangen gelt ende weecken [1]) daermede hy die huysen in brant steken solde. Ende coemende opter bruggen om naer den Swarten dijck toe gaene, is hem de aenslach berouwet, ende heft die weecken

---

[1]) Weecken = wieken, vlaschwieken of bundels andere brandbare stoffen.

jn der IJsselen geworpen, ende aen den derden dach daernae. die huijslieden hiervan gewaerschouwet. Hierop is hij gevancklicken ende ter pijnen gestalt ende daernae wt gracie loss gelaeten ende heft der stadt een oervhede gedaen. Actum anno l den xx Septembris."

„Hans van Groningen, ketelboeter, was besecht van Zweer Stolteman, gevangen bij den drost van Twenthe, dat hij een van den moertbarners gewest solde sijn. Ende is gefrontiert tegen den voergenanten Zweer, dan Zweer heeft hem geexcuseert, seggende sijnre ghiene kuntschap te hebben, ende die hij besecht hadde ware een ander man, doch oick alsoe genoempt ende van eenre ampte. Ende is derhalven ontsculdicht ende heft der stadt eene oervhede gedaen.

Ingelick Peter van Campen, eertyds syn knecht gewest was, mede wth suspicie van moertbarnerije gevangen ende is los gelaeten ende heft der stadt een oervhede gedaan. Actum altera Michaelis a° l". (30 Sept.)

Zekere Jacob van Steenwijck, die in 1551 een opdracht had ontvangen van den stadhouder, en die niet geheim gehouden had, wierd deswege met zijn gezel Cornelijs van Nijmegen, die hem gevolgd was, wegens verdachthouding aan moordbranderij gevat, maar weer losgelaten. In 1554 betichte zekere Herman Raide alias Sloith te Maastricht gevangen, zekeren Sebastian van Schwijnnenborch geboortig van Nordlingen, wonende te Kampen, dat hij een hoofdman der moordbranders zoude zijn. Met dezen persoon geconfronteerd zijnde, werd hij echter onschuldig bevonden. Evenzoo ging het in 1561 met zekeren Johan Lucassen alias Botermunt, geboren te Amsterdam, een schoenlapper van zijn ambacht.

Een heusche moordbrander werd echter in 1578 te Kampen gevat in den persoon van Henrick Berentsz, geboren te Deventer, oud 29 jaren. Uit zijne bekentenis is het volgende ontleend:

„Omtrent ix weken geleden (den 17^{en} Nov. legde hij de bekentenis af) hefft hie, selff derde, een huijsmans huijs bij Dulman an brant gestoken vp eenen middach. Daernae de stadt van Coesfelt mede helpen an brant steken, daer hie enen daler van ontfanghen hefft. Ende weren drie cluchten starck. Sijn clucht daer hie vnder hoerde weren wel xix personen int getal; sijn gesellen en kende hie noch tsamen niet, omdat hie daer noch niet langhe vnder gewest was. Dergheener, so hie kende, descriptie is als hijr volgt:

Hans van Langhen, boven Munster hen, was oer rotmeister een junc schoon man, mit een rootachtich baertghen, ende bruyn haer vpt hooft.

Joncbloet van Osenbrugge is een lanck magher man, die baert beghint hem eersten vth tho comen.

Clein Sorghe van Bilevelt is een clein man, hefft een wit angesicht ende een clein baertghen.

Lubbert Jansz een lanck geselle, mit een klein cort baertghen.

Claes Lubbertsz van Vreden een cort vierschoten geselle".

Den 29^{en} November werd hij levend aan een staak verbrand. Men ziet hier uit dat hij tot een groote bende behoorde, verdeeld in drie cluchten of afdeelingen, waarvan de zijne negentien personen telde, en die onder aanvoering van hoofden of rotmeesters stonden.

Hij behoorde wellicht tot dezelfde bende, waarvan een persoon in 1577 te Valkenburg bij Maastricht werd gevangen genomen en van wiens bekentenis een afschrift op het Kamper Archief berust, dat wellicht met het oog op zijne arrestatie werd overgezonden. Deze bekentenis is zeer merkwaardig en belangrijk, omdat daaruit blijkt dat die moordbranders in dienst stonden van Don Juan van Oostenrijk, en onder anderen betaling erlangden van de Augustijners te Maastricht.

Deze bekentenis luidt aldus:

„Bekentenisse ende confessie van Jan Spiess van Gangelt der junge, in der scherpe examinatie ende torture ouermits den scherprichter bekent ende geleden in tegenwoirdicheit van den gerichte der stadt Valckenburch vp den 20 Octobris 1577.

Gevracht welcke dieghene sijn, die het gelt den verspieders wthreiken ende distribueren, verclaert ghehoert te hebbene wthen monde van Aert Roelen ende Gerart Cristen, dat die deken van Sittert, genaempt heer Pieter Spee, etzlich gelt gedistribueert soude hebben vnder die verspieders, heercomende van don Johan, te weten drie hondert daelers, verclaert hij geuangen noch van Aert Roelen, Sijmon Roelen ende Gerit Cristen ghehoert te hebben dat zij verspieders oick etzlick gelt to Tricht ontfanghen souden hebben wth handen van den Augustinen, d'welck gelt den Augustinen toegeschickt wort van anderen plaetsen.

Verclaert noch, dat Symon Roelen hem geuanghen wthen voirsz. gelt tot sijner buyten gegeuen hefft dry stuver brabantsch, ende daer beneffen hefft hie geuanghen mitter seluer geselschappen mede gheten ende gedroncken tot Rumburch in den Zwaen.

Verclaert noch dat hie tot Tricht binnen den Augustiner cloester mit Symon Roelen, Symon Gerritsz Cristen, Jan Joistmans, Pieter Christen ende Jan Wilhelms, mede daarbij is ghewest, aldaer die voirsz. personen elck dreije dalers ontfanghen hebben wthen handen van enen groten dicken monnick, wesende gekleedt mit ener zwarten kappen, ende was des gheldes in alles 25 dalers ende was hetselue Cloister naer sijnes gheuanghens beduncken niet veer van der Maesbrughen ghelegen.

Verclaert noch ghesien te hebben, ende daerbij ouer ende

aen ghewest, bynnen der stede van Ruremonde, aldaer die kellenaer van den Bisschop van Remunde, wesende een dick man, ende hefft enen grijsen baert, hem geuanghen ende sijnen voirsz. complicen tot oerder v ij persoenen toe, elcks gegheuen hefft iiij daler, makende tsamen $24^1/_2$ dalers, van welcken voirsz. gelde Sijmon Roelen hem geuanghen, als die voirsz. daeler verteert waere, hem meer soude gheuen ende der kellenaer beuoele hem, dat sie vlietich in hun anghenoemen werck souden sijn to volbrenghen, als het voirsz. gelt verteert waere, soude hij hun mehr gheuen, ende dat volgende hunnen last ende beuelen.

Jan Spies van Gangelot andermael geexamineert ende geuraecht, sunder torture offt bedwanck, ouermitz gerichte der stad Falckenburgh. Actum den 30 Octobris A°. 1577.

Geuraecht welcke die brantstichters zijn gewest die Peterkens des weerts huijs van Scherpesael angesteken hebben, verclaert dat Sijmon Roelen hem geuangen selffs gesecht hefft, dat hij Sijmon met sijnen broder Aert Roelen ende hun medegesellen het voirgeschreven huijs van Peterken in brandt gesteken hebben, ende dat wth oirsake dat Peterken die weert hun voirmaels te vele gerekent ende affgenomen hebben soude, soe hij Sijmon hem geuanghen sachte.

Geuraeghet wat weghes die voirsz. brandtstichters nae het voirsz. factum ghetoghen sijn, antwort: dat dieseluighe brantstichters ende hij geuanghen nae Namen sijn getrocken, ende aldaer elcks van hun ontfanghen iij dalers van weghen don Johans, behoudelick dat Sijmon Roelen hem geuanghen wthen voirsz. gelde gaff enen haluen daeler, de hem bij Sijmon gebracht wert in een herberghe binnen Namur geleghen geheten: in der Crefft.

Verclaert noch dat hij geuanghen soewel als oick sijne

voirsz. complicen ende medegesellen het voirsz. gelt tot sulcken einde ontfanghen hebben, dat sie hier ende daer het landt ende der Staten volck souden verspieden.

Verclaert noch, doe sij van Namen sijn verreist ende vertrocken, is hie geuanghen ende sijn complicen gecomen tot Tricht, ende sijn gelogiert gewest tot Wijck in den Laversack, omme aldaer die stadt ende derseluer sterckte en gelegentheijt te ouersijen, ende sijn van daer vertrocken tot Hasselt in den Roeden Lew ende aldaer vernacht ende soe voert an vertrocken nae Liere, aldaer sij enen dach sijn verbleuen, oick alles omme die gelegentheit van den sterckten van den Staten volck to vernemen, ende zijn gelogeert gewest binnen Liere in den Wildeman, ende so voertan tesamen getrocken ende gecomen tot Antwerpen, in een herberghe gheleghen in die Corte strate genoempt int Witte Lembghen, aldaer zij drie daeghen ende drie nachten zijn verbleuen, ende binnen Hantwerpen hebben hie geuangen ende sijne voirsz. complicen noch vier andere gesellen aldaer geuonden, dewelcke oick als verspieders van weghen Don Johans gelt ontfanghen hadden, der eene genaempt Jacob van Gulicker, wesende een schroeder, ende Sijmon ende Johan Belckens, wesende beide smeden, ende noch een ander genampt Frans Dierícx, wonende omtrent vnser Lieuer vrouwen kercke aldaer, ende weren tot sulcken einde binnen Antwerpen gecomen, dat sie dieselue stadt an een oort souden in brant gesteken hebben, welcken anslach hun gefailleert was.

Geuraecht, naedien den voirsz. aenslach gefailleert was, waer sij heer getrocken sijn. Antwort dat sie van daer weder omme te rugghe sijn getrocken nae Liere ende sijn wederomme gelogiert gewest in de Wildeman, in sulcker meijnonghe, dat hij geuanghen ende sijne complicen meijnden die duijtschen zouden voer Lier gecomen hebben ende so sulckes geschieden

were, soude hij geuanghen ende sijn complicen diewijle dieselue stadt van Liere in brandt gesteken hebben.

Verclaert noch dat der verspieders offte verraeders van weghen Don Johan ongeueerlick in getaele zijn anderhalff hondert.

Geuraecht hoe sterck die verspieders ter tijtt binnen Lier waeren, verclaert ende secht dat sie binnen Lier ter tijtt sterck weren tot xx persoenen, ende van hier sijn sij vertrocken ende comen binnen een dorp genampt As, aldaer sie noch meer ander verspieders geuonden hebben, sulcks dat sie ter tijt wel sterck sijn geworden tot l personen, ende waeren binnen As geforiert ende hie geuanghen was met sijn gesellen gelogiert vp enen hoff bij eenen huijsman genoempt Jan Telmans.

Ende van As vertreckende, is hie geuanghen met sijnen complicen tot ses personen toe, wesende van Scherpenseel verreist, vertrocken nae Tricht, ende sijn tot Wyck gelogiert gewest in den Laversack, sulcker meinonghe dat sie die stadt van Tricht tot Wyck oick in brant gesteken souden hebben, bij alsoe vere sie bequamen tijt ende vueghe offte middel daertoe hadden connen vinden ende dat die duitschen weren angecomen. Ende soe den voirsz. anslach van het ancomen van de duitsche niet en geluckte, is hie geuanghen ende sijn voirsz. complicen daernae van Tricht offte Wyck vertrocken naer Remunde, omme den duitschen aldaer an te segghen hoe dat hunnen voirsz. anslach misluckt waere.

Ende naedem hie geuanghen ende sijne voirsz. complicen iij daeghen binnen Remunde verbleuen waeren ende die duitsche dewijle geraetslaget, is hie geuanghen ende sijn voirsz. complicen ter ordonnancie ende wth beuell van die hoichduitschen, van Remunde vertrocken nae Nijmweghen, ende die voirsz. duitschen hebben Sijmon Roelen voer oer allen tot

teergelt gegheuen iij daelers ende omtrent bij Nijmweghen comende, is hun een pape offte priester beieghent, denwelcken priester Sijmon Roelen sijnen langhen rock wtgheschudt hefft ende bouendien hebben sie den voirsz. priester noch ii dalers affgedronghen. Ende weren tot sulcken einde tot Nijmweghen gesonden omme die selue stadt oick in de brandt te steken, hadden sie daertoe connen comen ende bequaemheit vinden omme tselue te vollenbrenghen. Ende voirtan vertrocken tot Arnhem, tot sulcken intentie omme oick dieselue stadt in brandt te steken, aldaer hie ende sijne complicen iij daeghen sijn verbleuen ende gelogiert in den Wildeman.

Ende van daer is hij geuanghen ende sijne voirsz. complicen getrocken nae Lymnich ende onderweghen Lymnich iij daeghen geuaceert.

Geuraecht waer op hij geuanghen ende sijne voirsz. complicen onderweghen Arnhem ende Lymnich sich onderhouden hebben, antwordt ende secht: dat sie onderweghen vast angetastet hebben vp die huijsluijden offte landtmannen ende voert op die ghenen die hun bejeghende ende dieselue schendende van den ghelde ende clederen, ende hie gheuanghen hadde oick altijtt sijne buyte offte deel daer wth, soe wel als sijne voirsz. complicen welcke voirsz. sijnes voirs. geuangens complicen offereert dieselue mit assistentie te leueren, ende begheert derhalue gratie ende genade.

Aldus stont onder geschreuen: Onderteeckent bij mij. Haec omnia ita esse confiteor Joannes Spies propria manu. Was onderteickent: Gecollationneert ende beuonden mitten principale accorderende: Signé Henri Allartsz Schepen.

Deze bekentenis levert voorzeker eene merkwaardige bijdrage tot de kennis van het spionnen- en brandstichtingssysteem dat Don Juan er op nahield.

Ten slotte deel ik omtrent deze categorie van misdadigers nog mede de confessie van Johannes Henrycks Catte, alias „vroech verdoruen" van Amsterdam, oud 24 jaren, die den 4en September 1584, na rigoureuse examinatie: „Bekent dat hij bynnen Sutphen omme een dootslach gevangen is geweest, ende myt een ijseren mesken los gevylet, ende an die poerte ghecoemen sijnde worde becandt durch een huijsman ende soldaten die den wacht hadden, ende wederomme gebracht sijnde, an Taxis [1]) logemente, die welcke hem vraechde hoe hij los gekomen was, antwoerde als vorsz. Ende daernae hem voergeholden dat hij deze stadt van Campen myt zijn consorten solde an brand steken ende daervan genieten een nije kledinge ende vijftich dalers in dye buyle, datwelcke hij angenoemen ende beloeft heft tho doen, alwaer op hij gepractisiert heft selffs 14e (dije alle hijr binnen sijnnen gewest op verscheijden plaetsen) ende solden des nachts daernae als Genemuijden brandde, deser stadt int oosteijnde in brandt steken en hoer loese solde wesen: tuez, ende hoer signe een wyt hembde onder hoer wamboys, latende die krage overhangen".

Het blijkt hieruit dat dit een zeer gevaarlijke bende was, waarmee niet te spotten viel. De stad Kampen ontsnapte echter gelukkig aan hunne helsche plannen, en tot loon voor zijne goede intenties werd deze delinquent den 11en September 1584 aan een staak gebonden, geworgd en vervolgens verbrand.

TOOVERIJ.

Onder de misdrijven bekleedde in vroeger eeuwen, gelijk bekend, de tooverij een aanzienlijke plaats. De personen daar-

[1]) Johan Baptista de Taxis, grootmeester van Don Juan van Oostenrijk, schrijver van de „Commentariorum de tumultibus Belgicis libri octo".

van beticht, meest altoos vrouwen, werden op de wreedste wijze gemarteld om ze tot bekentenis te brengen, en allerlei middelen te baat genomen om te onderzoeken of ze wezenlijk aan tooverij schuldig waren, men denke onder anderen aan de weegschaal te Oudewater. Daar werden de van tooverij verdachte personen gewogen. Hadden ze een gewicht overeenkomstig hunne lichaamsproportie (en dat was vrij regelmatig de bevinding) dan kwamen ze vrij; zoo niet, dan werden ze terecht gesteld. Eenige voorbeelden die mij in 't Kamper archief voorkwamen, mogen hier volgen. Uit het jaar 1512 komt in het Oervedenboek de volgende aanteekening voor:

Anno XII

„Heijle Willems, mitten canne, heft oirvede gedaen dat sie in der stat hachten lange heft seten van toeverije, dat sie dair omme niet doen sal, oic guede luede bidden om uergifnisse wes sie hem missecht heft".

Het schijnt dus dat men deze vrouw hare misdaad niet heeft kunnen bewijzen. Ernstiger was het volgende geval.

Den 12en Juli 1515 kwam zekere Hadewich Barniers in den Raad en beklaagde zich over Heijle, de vrouw van zekeren Joest Schoemaker, dat deze zich met toverij ophield, wat ze haar bewijzen wilde. Dit had ten gevolge dat de raad zoowel de aanklaagster als de beklaagde in arrest deed nemen en op den Wiltfanck, eene stedelijke gevangenis, opsloot. De magistraat deed de beklaagde ondervragen en pijnigen, maar kon haar niet tot bekentenis brengen. Hierdoor met de zaak verlegen, zond de stadsregeering naar Hertog Karel van Gelder, met verzoek om, daar ze vernomen had dat hij waarzeggers had, die toovernaarsters tot bekentenis konden brengen, haar zulk een persoon te zenden. De Hertog antwoordde hierop, dat hij zulke waarzeggers niet had, dat was maar een sprookje, maar hij had wel een ander pro-

baat middel om ze tot bekentenis te brengen, dat hierin bestond. Men moest beginnen met er naar te vernemen of ze ter goeder naam en faam bekend staan, wie hun ouders en kinderen zijn en waar ze geboren zijn. Vervolgens moest men op een Saterdag onder de Hoogmis een stool, waarin een priester dienzelfden dag de mis gedaan had, kruislings voor en achter op hun hembd binden en dertien balletjes van was van kaarsen op Paschen en Lichtmis gewijd om den hals van dien priester hangen. Dan moest men nemen Zondags wijwater en daarin mengen wierrook van de paaschkaars, iets van genoemden stool en schaafsel van palmen van Palmdag, de beklaagden vervolgens drie malen laten zeggen: dit wil ik drinken om het bitter lijden van Jesus Christus en het jonkvrouwelijk hart van Maria de Moeder Gods, in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen. en hen daarna dezen drank te drinken geven.

Als dit geschied was, moest men wijwater op hen werpen en hen dan vragen: waar ze den laatsten quatertemper gedanst hadden, hoe hun boel [1]) heet, hoeveel die in getal zijn en hoe lang hun boel hen het lijden en het hart der Moeder Gods heeft doen verzaken. Daarna moest men hen in den naam van de passie des Heeren en 't hart van Maria een teeken doen schrijven, en hen vragen of ook des nachts in de gevangenis hun boel bij hen kwam.

Kwamen ze dan nog niet tot bekentenis dan moest men tot pijniging overgaan.

De regeering heeft zeker deze wijze lessen opgevolgd, althans we lezen: „Doch na veel pijnen der voirsz. Heijlen angedaen, soe en heefft se nijet willen lijden, noch Hadewich vorscreven en heefft hair nijet over konnen bewijsen, alsoe dat Heijle

---

[1]) De duivel met wien ze gerekend werden in verstandhouding te staan.

vorsz ten laesten is verlaten (vrijgelaten) ende sij is op hair bedde gestorven, gebiecht ende 't Heilige Sacrament genomen en als andere christen menschen gestorven op Sanct Peters avont ad Vincula."

Alzoo was de arme ziel na veel pijniging, zonder bekentenis, tengevolge van 't uitgestane lijden overleden. Doch daarmede was de zaak niet afgeloopen. Hare vrienden en verwanten kwamen nu van den raad eischen dat er recht zou gedaan worden over hare aanklaagster: „Dair nae opten achtsten dach van Octobris int zelve jair, want ment aen de voersz. Heijle nijet hadde koenen bevijnden, ende sij dairop gestorven is, ende des verlaten is, ende Hadewich hoir van toeverie beclaget hadde, ende hoir sulck nijet konde ouergaen noch bewijsen, ende de vriende van Heijlen begeerden dat men alsulck gericht an Hadewich doen solde, als sij begeert hadde an Heijlen, 't welck sij hoir nijet en conde ontgaen, soe is Hadewich opten achtsten dach Octobris voirsz. want sij Heijlen openbaer beclaecht hadde, doch voir genade, mitten sweerde gerichtet, ende dorch toelatinge van onsz genedigen heren, opten kerckhoff begraven."

Het proces had alzoo zijn einde met de doodpijniging van een onschuldig beklaagde, en de onthoofding bij gratie, want vuurdood was de straf, van de aanklaagster.

In 1548 werd er nogmaals eene vrouw verdacht van tooverij, genaamd Stijne, de vrouw van Mr. Lambert Jacobs en „vermits sij groeter presumptie van toeverije angetast ende ter pijnen gestalt was, heft der Stadt een oeruede gedaen. Ende hefft mede ten hilligen gesworen die Stadt van Campen niet naerder te coemen dan op vijff mijlen ende voirts meer ghiene medicinen toe ordinieren die onssen borgeren ingegeuen sullen worden, noch doir hoir noch doir ijemants anders ten ewigen tijden, bij den pene van lijff ende guede, daer hoir man

mede borge voir is, ende tselue alsoe mede beswoeren heft."

Bijna honderd jaren later treffen we nog een voorbeeld aan van de veroordeeling van eene toovenaarster. Dat vonnis luidt aldus:

Jennigien Klinckhaemers.

Alsoo sij haer heeft laeten gelusten, luijt haer eijgen confessie mit eenen scheeve Geert genant, in Vecaeten den tijdt van thijen weecken in ehebreecke te leven, ende haer wettelicke getrouwde man te verlaeten, om oorsaecke te hebben om van hem affgescheiden te worden, ende daerenboven die duijvelbannerie te plegen, de quaede geesten te vermaenen, te segenen ende aen te spreecken, om alsoo de menschen van den waeren Godt aff te wenden ende om hulpe van den duijvel te bidden, sijnde een sonde voor Godt ende de menschen affgrisselicken, waerouer men wel soude gevuecht sijn, haer, anderen ten exempel, nae merite der saecken mitter doot te straffen, soo willen nochtans haer achtb. meer tot gratie als tot uiterste rigeur van justitie genegen sijnde, haer gecondemniert hebben ende condemnieren haer mits desen, als dat sij nae deser stadts plebesciten ende wetten, op den kaeck durch den scherprichter tot haerder oneer ende schandaell ende tot een spectaeckel ende affschrick van anderen een quartier uijrs gestelt sal worden ende daerna scherpelijck gegijsselt ende met een scherpe prijm door haer tonge gesteecken sal worden. Bannende haer daerbenevents haer levent lanck uijt dese stadt, derselver vrijheijt ende veerschepen, een mijle weechs int ronde, om nummermeer daer wederom in te coemen bij 't hoochste, doende daer benevens behoerlicke oirvhede.

Den 3[en] October 1646 is Jannegien Klinckhamers dese sententie voort ant ijser ter presentei van den E. Ernst van der Kuerbeeck ende Roeloff van Langen

voirgeleesen ende ter executei gestelt ende heeft daerop behoerlicke oirvehede gedaen..

'T GERECHT VAN DESPERATIE.

In de vorige aflevering dezer Bijdragen is iets aangaande het gerecht van desperatie, of de rechtspleging omtrent het lijk en de goederen van zelfmoordenaars in dit gewest medegedeeld. Ook dienaangaande laat ik hier een paar andere voorbeelden volgen:

A°. xvc. xxx op dach Anthonij abbatis (14 Febr.)

„Geert Kreijnck, Egbert Melijss, Lambert Glauwe, Meijster Jacob Glauwe, hebben der stadt geloefft ende sijn daer borge voir geworden, alsoe die Raedt dat vterste recht nijet doende wordt ouer dat doede lichaam Peter, Adam Hoedemaeckers soen, die sich tot Alijdt Cornelijs huijs selffs mit een mes verdaen ende doirgesteecken hefft, vermits men wt voelen reeden kan vermercken dattet selue wt crancksinnicheijt geschiet is, dat die vrunden des doden voersz. derhalven op de stadt Campen ghien actie maecken sullen".

De stad wilde alzoo, omdat gebleken was dat de zelfmoord in krankzinnigheid zijn oorsprong had, niet het uiterste recht toepassen, dat wil zeggen, wilde geen justitie over zijn lijk doen en zijne goederen niet confiskeeren, onder voorwaarde dat de betrekkingen zich borg stelden om zich er niet tegen te verzetten dat het lijk voor het overige als dat van een zelfmoordenaar werd behandeld. Die verdere behandeling nu bestond in het volgende: „Eodem die is desse dode op Sancte Catherijnen ongewijde kerckhoff begreuen, ende der vat (doodkist) in den graue staende, is daer een deel stroe's op geworpen ende an brant gesteecken ende daer worde de eerde voert op geworpen bij den boedell (beul) in presentie van den Schulte ende gevoechde scepenen: Jan Glauwe, Claes Croesers".

Een ander geval is het volgende. Den 19en September 1568, werd het lijk van Hans Wendelinck, gehuwd met Gese van Wilsem, bij zijn huis uit een put opgehaald. De stadsregeering was van oordeel dat men hier met een zelfmoordenaar had te doen en gaf daarom aan haren stadsdienaar Johan Luyckens volgende instructie:

Memorie voer den diener Johan Luyckenss.

„Die diener sal int huys van Hans Wendelinck an der vrouwen ende vruntschap des huyses van des gerichtes wegen anseggen, dat, alsoe 't gerichte voer compt dat Hans Wendelinck (leijder) sich seluest ommegebracht hebbe ende daeromme het lychaem den gerichte vervallen sij, dat sie derhalven sich des lychaems nyet bekroenen sullen. Dan in dien sie eenige redenen hadden, daermede sie solden konnen bewijsen dat Hans Wendelinck bij ongeluck, oft anders daertoe gekomen were, sullen sie nu toe naemiddage toe een vhre voer den gerichte komen om die redenen oft bewijs voer te brengen, oft anders sal 't gerichte daerinne laeten geschien als beuonden sal worden te behoeren".

Dien tengevolge stelden Bartolt van Wilsem en Johan Kasse zich dienzelfden dag borg, dat zij het lijk op den eerstkomenden maandag aan het gericht zouden leveren in den toestand waarin het zich toen bevond.

Ondertusschen had zich de weduwe met een klacht tot den aartsbisschop van Utrecht Frederik Schenk van Tautenburg gewend, daarin bewerende dat haar man bij ongeluk in den put gevallen en dus geen zelfmoordenaar was, en aan 't gericht te Kampen uitstel gevraagd, wat dit, onder gelijke borgstelling als boven, den 20en September tot den eerstkomenden Donderdag verleende.

Den 21en September verleende de aartsbisschop een bevelschrift tegen den schout en regeerders der stad Kampen,

waarin hij te kennen gaf, dat Hans Wendelinck bij ongeluk in den put gevallen en verdronken was, dat de stadsregeering bovendien in geen geval bevoegdheid had om te beslissen over het al of niet verleenen eener kerkelijke begrafenis; dat Hans Wendelink steeds had geleefd als een vroom katholiek, onbesmet van heresiën en op het laatst verloopen paaschfeest nog gebiecht en het Hoog Eerwaardig Sacrament had genoten, en hij derhalve de stadsregeering gelast op boete van den ban en van vijf honderd gouden konings realen, voor de helft voor de Keizerlijke schatkist en voor de andere helft voor de armen te verbeuren, om toe te staan dat het lijk in gewijde aarde worde begraven, en tevens hen indaagt, om, zoo ze hiertegen bezwaren had, die binnen zeven dagen voor het hof van zijnen algemeenen Officiaal te Utrecht op de gewone zittingen daarvan in te dienen, terwijl de verdere bevelschriften en vonnissen in deze zaak aan de roode deuren aan den westkant der metropalitaankerk te Utrecht zullen worden aangeplakt, zullende deze aanplakking gelden als beteekening der stukken aan hen zelve. De Notaris Tijman Herman Scheer werd belast met de beteekening van dit mandaat.

Men ziet dus dat de aartsbisschop hier krachtdadig tusschenbeide kwam. De hiertoe betrekkelijke stukken luiden als volgt:

Copia.

Fredericus a Tautenburch dei et apostolice sedis gratia Archiepiscopus Traiectensis, dilecto nobis in Christo Pastori Campensi, eiusdem Sacellano seu procuratori omnibusque et singulis dominis presbiteris, clericis, notarijs et tabellionibus publicis nobis subditis Salutem in domino sempiternam. Ex parte procuratoris nostri fiscalis et honeste Gese de Wilshem, vidue quondam Johannis Wendeling ciuitatis Campensis diocesis nostre Traiectensis ciuis, cum dolore et graui querela

nobis est expositum, qualiter dictus Johannes Wendeling decimanona huius mensis Septembris mane, circiter horam sextam, miserando et deplorando casu extinctus est, et in puteum existentem in domo habitationis sue, quem verisimiliter lauandi causa accesserit, capitisque vertigine (quo per aliquoties ante casum huiusmodi laborare visus est) vel apoplexia vel alio morbo correptus, in eundem incidisse repertus sit. Et licet Pretori et Rectoribus ciuitatis Campensis nullum in dicti Johannis extincti corpus prorsus ius competeret, neque prohiberi ipsis fas esset, quominus id sepulture ecclesiastice traderetur, tum quod ius sepulchri mere sit ecclesiasticum, et ad nostram spectet cognitionem, et presertim quod non probabitur prefatum Johannem manus sibi intulisse, vel voluntatem habuisse ut inferret et ut maxime si hoc fecisset (prout non creditur) tamen idipsum nullius criminis per ipsum conscientia esse factum, ac proinde semper Catholice et probe vixerit, de nullo crimine hereseos, rebellionis aut alio quopiam diffamatus, fueritque tamquam Catholicus in festo Pasche proxime preterito iuxta sacrosancte ecclesie catholice preceptum confessus, sumpseritque corpus dominicum; attamen quod iidem Rectores ciuitatis Campensis, quominus dicti Johannis cadauer ecclesiastice sepulture traderetur impedire et illud in loco prophano sepelire velle palam et publice iactitarint, et presumpserint in maxmam ipsius exponentis et liberorum suorum ignominiam ac scandalum non modicum. Quocirca, nostro desuper implorato subsidio, vobis, et vestrum cuilibet in virtute Sancte obedientie districte precipimus et mandamus, quatenus accepta super premissorum narratorum veritate, et quantum iuri satis est informatione, ad instanciam procuratoris nostri fiscalis antedicti et exponentis, accedentes quo propter hoc accedendum fuerit et accedere fueritis requisiti, seu vestrum aliquis fuerit requisitus,

antedictis Pretori et Rectoribus ciuitatis Campensis, auctoritate nostra precipiatis eisdem sub excommunicationis et quingentorum realium aureorum regalium, pro una Regie Maiestatis fisco et alia medietate pauperum Christi usibus irremissabiliter applicandorum poena, inhibeatis; quibus nos quoque sub iisdem poenis destricte precipientes inhibemus ne ausu temerario se corporis et cadaueris dicti Johannis Wendeling sepulture quouismodo inmiscere attemptent, aut in nostrarum preeminentie et iurisdictionis ecclesiastice preiuditium, contemptum et vilipendenciam, idem cadauer in loco prophano sepelire presumant sed idem corpus exhumari et in loco sacro sepeliri sinant et permittant. Alioquin nos ad dicte excommunicationis declarationem poeneque pecuniarie predicte acquisitionem contra eosdem Pretorem et Rectores ciuitatis Campensis ac eorum quemlibet procedemus et procedi faciemus iusticia mediante, nisi tamen iidem Rectores ciuitatis causam habeant racionabilem quare ad premissa minime teneantur. Ad quam quidem causam allegandam et procedendam (supradictis iterum poenis ratis manentibus et firmis) curtis peremptorie antedictos Pretorem et Rectores ciuitatis Campensis coram dilecto nobis fideli nostro Officiali generali Traiecti cui vices nostras ac causam presentem una cum omnibus ac singulis incidentibus annexis et connexis, cognoscendam et diffiniendam committimus per presentes, ad septimam diem post executionem presentium, si dies ipsa septima iuridica fuerit, alioquin ad proximam diem iuridicam extunc subsequentem citat, ad consistorium nostrum ibidem de mane hora primarum et audiendarum causarum consueta, causam huismodi allegaturos, dicturos, recepturos et per dictum nostrum Officialem ulterius in causa procedi visuros et audituros prout iuris fuerit et ordo dictauerit romanus, cum intentione debita et consueta atque tali, quod ceterorum mandatorum nostro-

rum in hac causa forsan necessariorum executiones fient in valuis rubeis occidentalibus ecclesie nostre metropolitane Traiecti quas quidem sic factas validas fore, ipsosque citatos perinde arbitrari debere ac si in eorum proprias personas facte forent, ipsorum contumacia non obstante, decernimus per presentes literas debite executas, vosque presentium executores declaramus. Datum sub sigillo nostro ad causas, presentibus appenso, die vicesima prima Septembris, anno domini xv^c sexagesimo octauo. Sic erat subscriptum

de mandato
Lamsweerde notarius
scripsit.

Tymannus Hermannus Scheer notarius publicus
per copiam scripsit et subscripsit.

Executum est presens mandatum in camera senatoria contra Pretorem et Rectores ciuitatis Campensis collegialiter congregatos, per me notarium infrascriptum presentibus spectabilibus viris Joanne van der Vecht et Sijmone Glauwe Gherardi filio, testibus fidedignis ad premissa specialiter vocatis anno domini 1568 mensis Septembris die vicesima tertia, quod ego notarius publicus testor hac scriptura manus mee proprie.

Tijmannus Hermannus Scheer
notarius publicus rogatus, scripsit et subscripsit.

Copia.

Vt ex commissione Reverendissimi, testibus summarie auditis, vocatis vocandis, si tibi de narratis in libello constiterit, corpus Johannis Wendelinck ecclesiastice tradas vel tradi cures sepulture, tibi domino Tijmanno Schere nostras vices gerenti, cum ipsi presentes esse non possumus, committimus, Testimonio sigilli nostri datum Traiecti 21 Septembris anno 1568.

Tijmannus Hermannus Scheer
notarius publicus per copiam scripsit et subscripsit.

Het schijnt wel dat de stadsregeering zich bij den wil van den aartsbisschop heeft neergelegd, want ik vond verder niets omtrent deze zaak en onder de straks genoemde memorie voor den stadsdienaar vind ik aangeteekend: Den xxiii Septembris 1568 Executum est Reverendissimi mandatum per dominum Timannum Hermannum Schere, ut intellexi, me absente Reinero Jacobi. Reiner Jacobs was de stad-secretaris.

KWIJTSCHELDING EN REMISSIE VAN STRAF.

Ook omtrent dit onderwerp zal ik eenige merkwaardige voorbeelden mededeelen. In de eerste plaats komt het volgende geval in aanmerking uit den jare 1483.

A⁰ MCCCCLXXXiii.

Claes Dircss ende Jacop Claess Rijndt, bekennen dat sij gewest hebben selff iiij[e] omtrent Hattem, middes in den Jsselstroem, ende nemen aldair enen man gevangen ende vuerden mit enen scuten an lant, die man begeerde genade ende sede: dair bouen licht een ander man vaert dair an, ende sie en dorsten dair niet, want sie hadden bomen ende sweerden. Sij vrageden den man in den scuten ofte hie oic gelt hadde, doe sede hie jae, ic heb nog iiiij Rijns gulden, die dede hie hem ende doe gingen sie toe Sallic.

Jtem noch bekennen sij dat sij gewest hebben self v[e] opten Jsselstroem, omtrent Clarenwater an vijff schepen ende hebben genomen wt een schip van Amerssfoirt enen buedel, daer was in eenen gulden rijnsch ende xix stuuers, die sie verteerden. Jtem noch dair wtgenomen een dolmes ende een sweert ende enen krevet. Jtem noch hebben sij dair wtgenomen een webbe doecks ende meer anderen guets, dat kregen sie weder. Jtem sunt ex Hollandia.

Judicati gladio xvi[a] Junij. Eadem die comparauit puella compta crinibus ut sponsa petens prefatum Jacobum in maritum legitimum, sed non exaudiebatur.

Terwijl alzoo Jacop Claess op het punt stond van voor zijne misdaden gestraft te worden, verscheen er een meisje om hem te huwen en daardoor van straf te bevrijden, maar het gericht stond het niet toe, of de delinquent wenschte het niet, want voor beide uitleggingen is dat „non exaudiebatur" vatbaar.

Het schijnt dus dat ook in Overijssel het gebruik toen bestond of althans bestaan had, dat iemand van straf bevrijd werd indien hij door een meisje werd ten huwelijk gevraagd.

Een andere wijze waarop kwijtschelding van straf werd verleend, was dat dit geschiede op verzoek van aanzienlijke personen, zoo lezen wij dat in 1514 een misdadiger die een zwaren straf verdiend had, daarvan werd kwijt gescholden op verzoek van Koen Jans pensionaris van Amsterdam en andere aanzienlijke mannen, vrouwen en jonkvrouwen, die toen toevallig te Kampen waren, terugkomende van een reis naar Denemarken:

Anno 1514 4 Octobris.

Pauwel Wijskijn van Amsterdam heeft een onversachte olde oervede gedaen dairomme nummermeer te doen offte te doen doen, bij lijff ende guede tegens der stadt van Campen offt die borgeren, offte tegens nijemant, vermits hij in der stadt venckenscap heeft geseten, want hij onsen burgeren ende anderen opten wech van Zwoll bevaert hadde, ende hij ter beden van Koen Janss, pensionaris van Amsterdam ende anderen jonckeren ende hoefftluden, vrouwen ende joncfrouwen, comende wt Denemarcken quijt gelaten is. Fidem dedit et juravit.

Dat aan iemand die ter dood veroordeeld was en deswege geëxecuteerd werd, eene begrafenis op het gewijde kerkhof werd verleend, komt ook onderscheidene keeren voor. Zoo vind ik in 1507 omtrent zekeren Johan van Hattem, die

verscheidene dieverijen had gepleegd, opgeteekend, dat hij met den zwaarde werd onthalsd, doch met toestemming van den bisschop op het kerkhof werd begraven. Uit 1515 komt het geval voor dat zekere Wolter Gherits van Raelte die in de Schepensteeg (dus nog wel binnen koers, dat is binnen de plaats waar men eene hoogere vrede genoot) zekeren Gheert de Wilde doodelijk gewond had, zoodat hij terstond overleed: „Hyerop verordelt ende gericht metten sweerde, ende wordde voir den kerckhove van den commissarien des Roemschen afflaets in foro penitentie absolviert, voer syn doet."

Een laatste voorbeeld van kwijtschelding van straf komt mij zeer merkwaardig voor, en andere voorbeelden daarvan in Overijssel geloof ik niet dat tot nu toe bekend waren, namelijk dat bij een bezoek van den bisschop als landsheer, gevangenen op zijn verzoek, als eerste bede, zooals men dat noemde, vrij werden gelaten. Bij gelegenheid dat bisschop Philips van Bourgondië in 1520 Kampen bezocht, geschiedde dit:

Prima Marcij xv° ende xx.

„Papen Albert was beschuldiget dat he Swarte Berent, stadtdiener, om des wijllen dat he Albert voer stadtcoer maende, steken ende slaen wolde, hierop voer gewelt tegens den gerichte gekiert gevanckelicken gesat, ende doerch onsen genedigen heren Philips van Burgonien als sijn yrste bede vrij gelaeten, ende hefft daer op een olde onversachte oervede gedaen, alst gewoentlick is."

Hiermede zal ik deze bijdrage eindigen. Het oude strafrecht, zoo als dat in Overijssel gold, de toepassing daarvan en de manier van procedeeren, leveren eene menigte merkwaardige, ongekende en hoogst wetenswaardige bizonderheden op. Later denk ik op dit onderwerp terug te komen.

N. U.

OUDE MATEN EN GEWIGTEN.

Een paar malen wees ik reeds op het verschil tusschen dezelfde munten, maten en gewigten naar gelang van tijd en plaats (o. a. Bijdr. II. 180, 183, III. 84), waardoor het dikwijls uiterst moeijelijk wordt, zich een juist denkbeeld te vormen van de aangegeven hoeveelheden. Niet minder moeijelijk is het de beteekenis te vinden van sommige oude namen, vooral van maten en gewigten, en zoover ik weet vindt men nergens eene verklaring daarvan, tenzij het eenigzins algemeen bekende namen zijn, welke men in werken als Kiliaan, enz. aantreft.

Hoewel ik volstrekt niet beweer in die leemte te kunnen voorzien, wil ik toch trachten er iets toe bij te dragen, door te geven wat mij onder oogen kwam, in de hoop, dat dit anderen aanspore ook het hunne er bij te voegen.

De volgende gegevens vond ik een paar maal onder het hoofd: „Notabilia ex Libro Xenodochij S. Spiritus et aliis van roeden ende margen landts tot diversche maeten ende naemen" Of dit het H. Geestengasthuis te Kampen of elders betreft, durf ik niet beslissen.

Mastebroek. [1])

1 voet = 11 duim.

1 roede = 16 voeten.

1 hont lands = 100 roeden.

1 morgen = 600 roeden.

---

[1]) Te Zwolle gold dezelfde maat als hier van Mastebroek opgegeven is.

1 hoeve lands = 16 morgen.

1 schacht tot meting van wegen en weteringen = 19 voet.

1 schaer weides = 2 hont.

Gelderland.

3 graesen (of greese) lands = 1 morgen.

1 Geldersche morgen = 4 hont lands in 't Sticht.

1 " " = 9 voeder velds.

1 " " = 3 koeganck.

Vollenhove, Cuinre en IJsselham.

1 ghee [1]) lands = een swat of seijssenslach van 8 voet.

1 mannemaet of dachmaet lands = 4 gheen.

1 morgen = 6 gheen.

1 dachmaet = 400 roeden.

1 oude schuijtenstall [2]) = 3 dachmaet.

1 nieuwe " = 2 "

8 gaerden = 10 dachmaet.

1 strenck [3]) is breed 14 voet.

1 akker " " 28 "

1 " in Drenthe is breed 24 voet.

Boter.

1 Camper cop = 13½ pond.

1 Vollenh. " = 10 "

1 " vat = 16 coppen.

1 Zwolsch vierendeel [4]) = 14 pond.

1 grof vat boter = 20 Zwolsche vierendeelen.

1 Hamborger tonne = 32 Vollenhoofsche coppen.

---

[1]) Gheen en Gieden houd ik voor hetzelfde. (Zie Tijdr. Reg. IV. 45, 67.)

[2]) Elders vond ik van schuttental en schutenstaell gesproken. (Tijdr. Reg. V. 131; Aanh. 243.)

[3]) Ook wel strung of strang.

[4]) Een Swolsch stert vierendeel = 14 pond vond ik elders.

1 cluijte boter = 2 pond 4 lood.

1 Camper cluijte = $2^1/_2$ pond.

1 Zwolsche gifte boter = $1^3/_4$ pond.

1 emmer boter = 4 Zwolsche vierendeels.

1 achtendeel weegt zonder het vat 38 pond.

Uit andere oude aanteekeningen zijn nog de volgende herleidingen ontleend:

5 gemeene treden = 1 roede.

1 morgen = 3 mud haverland } (Gelderland.)
1 " = ½ " roggeland }

1 loop zout = 220 oude Kamper ponden.

1 last haring = 13 ton (te Kampen).

1 molder koorn = 3 sommeren.

1 sommer " = 2 vaten.

3 vaten " = 2 schepel.

1 schepel " = 3 sester.

1 sester " = 2 spint of kop.

Of deze korenmaat in Overijssel ook zoo was, bleek mij niet. De opgave is ontleend aan Schrassert, Cod. Gelro-Zutph. II. 234. In 1257 komen in ons gewest reeds mudden en schepels voor nevens molt, molder, malt en malder. Of een spilt zaad Almelosche maat een spint was, weet ik niet.

Voor wijnmaat treft men in Overijssel aan: Take, Mengelen, quarte, pitancie en mogelijk ook pijnt. Ik vond in eene rekening van 1599: 1 quarte = 2 mengel = 8 pint en den prijs der quarte aangegeven op 16 stuiver.

Ziedaar een paar opgaven: wie vult ze aan vooral uit Overijsselsche stukken? Er zijn nog vragen genoeg op te lossen. Wat is b. v. een heurne (hoek) lands, een dreefken lands, een pond land, een kwartaal weideland, een vierendeel land, een vierdeel kazen, een vierdel schapen, een dracht koeijen, een emmer zaad, een gast hooi, een geer lands; wat zijn varen lands, stighe schapen, enz.? V. D.

AANTEEKENINGEN UIT SINODALE ACTEN NOPENS DE ROOMSCH-CATHOLIEKEN, 1593 — 1600.

In de Sinode van 14 — 18 Mei 1593 te Campen gehouden onder voorzitterschap van Caspar Holstech, predikant te Kampen en met Jodocus Goyckerus tot secretaris, werd sub 7°. o. a. besloten: „Men sall bij den ouerheijden aenholden, insondurheijt in den steden, dat goede ordeninghe in den schoolen geholdenn, ende dat ghene papen offte papisten eenige bedienunghe daer van moege thogelaten worden". Men besloot tevens om aan de Ridderschap eene remonstrantie over te leveren aangaande den dienst der papen (Roomsche priesters) ten platten lande, die zich tot nu toe aan geen examen of hervorming hadden willen onderwerpen, opdat door ridderschap aan hen den dienst mogt worden ontzegd, en men bepaalde tegelijk dat, zoo eenigen van hen zich aan de reformatie mochten willen onderwerpen, ze evenwel van hunne standplaatsen naar andere zouden worden overgebracht. In de Sinode den 28en Mei des volgenden jaars te Deventer gehouden, beklaagde men zich dat sommigen bij de papisten trouwden, men besloot bij de magistraten en de ridderschap aan te dringen om hier tegen voorzieningen te nemen.

In de Sinode den 22en en 23en October 1595 te Zwolle gehouden, besloot men o. a. dat de pastoor van Kamperveen Andreas Caffenborch zich benaarstigen zou in het lezen en onderzoeken des bijbels en zich aan een examen zou onderwerpen, waarna hij bekwaam bevonden zijnde, zijn vroeger

leven en leeren zou herroepen en alsdan als predikant zou worden aangesteld. (In 1596 en in 1597 wordt hij telkens na een examen afgewezen als predikant.) Ook besloot men dat de predikanten van Deventer, waar toen juist Ridderschap en Steden vergaderd waren, bij dit collegie zouden er op aandringen dat de mispapen ten platten lande onmiddellijk zouden worden afgedankt en in de plaats daarvan hervormde predikanten aangesteld worden, en dat men orde zoude stellen op de renten en inkomsten der geestelijke goederen ten platten lande.

In de Sinode den 22^{en} Juni tot den 25^{en} Juni 1596 te Kampen gehouden, besloot men dat daartoe gevolmachtigden bij Ridderschap en Steden zouden aanhouden, dat de papen ten platten lande terstond uit hunnen dienst zouden gezet worden: „daermede de arme luden des te meerder moghen verlanghen hebben om een gereformeerde dienaar te begeeren." Men wenschte ook dat er maatregelen worden genomen tegen het heimelijk kinderdoopen der Roomschen.

In de Sinode in 1598 te Deventer gehouden 23 — 25 Mei, verzocht men den drost van Salland „eenige altaren ende andere afgodische reliquien in eenighe kerken noch staende" weg te ruimen, wat deze beloofde ten spoedigste te zullen doen. Ook verklaarde hij op een klacht, dat nog eenige papen ten platten lande tegen 't placcaat in, in dienst waren gebleven, dat hij al de papen in zijn drostambt den dienst verboden had, en dat zoo men hem eenige goede predikanten kon toezenden, hij die in zou voeren en zooveel mogelijk behulpzaam zijn. Men verzocht den Drost van Vollenhove en dien van Twenthe hetzelfde te willen doen.

Omtrent de roomsche priesters: „diens herte van Godt geroert wert", besloot men dat men ze in de hervormde kerk niet tot den kerkdienst zou toelaten, voor ende eer zij eerst

haer concubinen oft onechte wijven sullen getrouwt hebben" en zich na geloofsbelijdenis en 't gebruik des avondmaals tot de gemeente hadden gevoegd. Ze zouden daartoe vooraf eenigen tijd moeten wonen in eene plaats waar een hervormde predikant was. Ze zouden bovendien het pausdom moeten herroepen en zich aan een examen moeten onderwerpen, en na bekwaam in de leer en in den wandel bevonden te zijn, zouden ze, na bovendien de Nederlandsche belijdenis des geloofs en de kerkenordening onderteekend te hebben, tot den dienst aangesteld en naar eene andere plaats gezonden worden.

Op de Sinode van 29—31 Juli 1600 te Steenwijk gehouden, werd o. a. besloten om alle conventiculen van wederdoopers en papisten, zoowel in de steden als ten platten lande, tegen te gaan en ook in de kloosters te verbieden, gelijk zulks reeds voor eenigen tijd bij request van Ridderschap en Steden gevraagd was, en dat men het placaat tegen de scholen der Jesuiten zou in werking stellen. Albertus Lanckhorst, paap te Rouveen en de paap te Yhorst, zouden ter eerstvolgende bijeenkomst opgeroepen worden om met hen te handelen naar behooren.

De pastoor van Wanneperveen, Johan Roelofs, verscheen in deze vergadering en verklaarde zich bereid om zich aan de besluiten der Sinode te onderwerpen, speciaal aan het bepaalde in de Sinode van 1598 te Deventer, boven door mij medegedeeld.

(*Wordt vervolgd.*)

N. U.

OUDE REGERINGS-GEBRUIKEN TE DEVENTER

III.

Ten vervolge op het in den vorigen jaargang van dit tijdschrift medegedeelde, wil ik thans ook de andere hoofdstukken van het Hs. Jordens ter kennis van den belangstellenden lezer brengen, na ook hier, evenals te voren, den vorm gewijzigd te hebben. Daartoe komen vooreerst in aanmerking zijne opteekeningen aangaande de Kamer van Sestienen.

Het stadregt bepaalt 1e boek 6e titel 12e art.: „Tot de Cameners rekeninge sullen alle jaer geroepen worden sestien gesworene Gemeensluijden, zijnde geboren Burgers, uijt iegelijcke strate twee, dewelcke alle opcompsten der Stads goederen, ende voorts alle grossen ende summen der uijtgave sullen aenhoren, om te weten hoeveele de Stadt zij te voren of ten achteren, ende sullen de beroepene Burgers den Eedt doen, die voorgestelde rekeninge ende alle voorgestelde poincten heijmelijck te houden."

De leden der kamer van sestienen worden — zoo verhaalt Jordens — daags te voren door een diender verzocht, en komen des morgens 10 uur op het stadhuis in de groote zaal bijeen, waar zij sedert 4 Febr. 1760 — vroeger was dit nooit gebeurd — pijpen en tabak op tafel vinden. Weldra komt een der Secretarissen [1]) binnen en zegt: „S. en R. verzoeken

[1]) Dit mogt niet door een diender gedaan worden. Immers 22 Jan. 1733 door een diender geroepen namen de leden dit niet aan, maar lieten verzoeken, dat naar oud gebruik een der Secretarissen daarmede belast werd. S. en R. gaven terstond hieraan gehoor.

de leden van de Zestienen kamer binnen in de Raadkamer."

Daar gekomen gaan de Zestien voor de Balie staan, waarop aan weêrszijden vier of vijf leijen met griffels leggen, om het een of ander onder het lezen te kunnen opteekenen. Nadat de deur gesloten is, zegt de oudste Heer President: „De redenen waarom S. en R. de leden van de Zestienenkamer hebben binnen verzocht, is om de rekening van den Heer Camener N. N. over den jare..... aan te hooren of te hooren voorlezen. De vrienden gelieven haar te dekken. En zoo daar iemand in de Zestienenkamer uit de GG. voor de eerste maal is erschenen, die wordt verzocht te komen bij de Heeren Presidenten, om den eed van secretesse te doen."

Daarop geeft de oudste Secretaris aan de Polstraat een staat van de Rekening des Cameraars, welke de Secretaris voorlezen zal ingevolge het Stadregt, om te zien of deze met de rekening overeenkomt. Dan begint deze, gezeten op den laatsten stoel aan de Balie voor de Polstraat, in tegenwoordigheid van den geheelen Magistraat de Cameners rekening zoowel van ontvangst als uitgaaf te lezen, den ontvangst van post tot post, voorts alle grossen en sommen der uitgaaf. Is dit ten einde, dan zegt de Polstraat als eerste in rang: „Weledele en Hoogachtb. Heeren! de leden der Kamer van Zestienen de rekening des Cameraars N. N. hebbende aangehoord, zullen daarover eens buiten treden." Men gaat naar de groote zaal terug, waar men in een kring voor het vuur gaat zitten. De Polstraat met den staat der afgehoorde rekening in de hand zegt nu: „de heeren hebben de rekening van den Heer Cameraar N. N. aangehoord, hebben de Heeren omtrent dezelve ook eenige consideratie? Ik voor mij niet als de oude boodschap van dankzegging." Vervolgens vraagt hij de andere straten en heeft niemand eenige bedenking, dan gaan de Zestien, na door een diender aan de Raadkamer te

hebben doen kloppen, dadelijk bij het openen der deur (zonder binnennoodiging af te wachten) weder voor de Balie staan, waar de Polstraat zegt: „Weledele Hoogachtb. Heeren! de leden der Kamer van Zestienen bedanken Haar WE. H.A. voor de gedane communicatie en den Heer Cameraar [1]) voor zijne gedane rekening, bewijs en reliqua, verzoekende dat de overige onafgedane rekeningen ten spoedigste afgedaan, en alle bedenkelijke menage omtrent deze stad voortaan gepleegd moge worden." (Deze laatste woorden luidden 1753—61 „dat Haar W.E. H.A. in de tot dusverre gehouden menage gelieven te continueren"; vroeger zooals de tijdsgelegenheid medebragt.)

Dit gedaan zijnde verzoekt de oudste Heer President de leden van zestienen in de groote zaal te gaan om zich met Spaanschen wijn en tafelkoek — sedert 1760 ook met eene pijp tabak — te verfrisschen. Daar ontvangt tevens elk zijn jura, zijnde tien stuiver of meer, daar die van de afwezigen onder de aanwezigen verdeeld worden. Is er een nieuw ingekomene onder de leden, dan moet deze des avonds tracteren, doch ontvangt (tot tegemoetkoming?) de jura van allen. De vorm der uitnoodiging was deze, dat de nieuwbenoemde in de groote zaal deze woorden uitte: „WelEdele Heeren, dewijl het een oud gebruik is, dat de nieuws aangekomene in de Zestienenkamer, na het afhooren der eerste Cameraarsrekening, de Kamer van Zestienen moet tracteren, zoo verzoeke de Heeren t' avond op een glaasje wijn etc." In later tijd (sedert 1755) werden er twee feesten van gemaakt: de diender noodigde: 's avonds te voren tot een glaasje wijn en op den dag zelven tot een maaltijd.

Hoe zulk een tractement er uitzag, verneemt men uit hetgeen Jordens aangeteekend heeft over zulk een feest, waaraan

[1]) Is de Cameraar overleden, zoo worden zijne erfgenamen of zijne weduwe niet bedankt.

hij in Januarij 1719 als gast van de Polstraat deelnam. De Zestienen bestonden destijds uit acht Senioren en acht volgende of vice-Senioren; tractanten waren Joan Dapper M. D. als Vice-Senior uit de Polstraat, Prof. Bouwer uit de Bisschopstraat en A. Reminck uit de Overstraat, aan wie het te zamen *f* 51 kostte. Onder de gasten bevonden zich de straten der drie tractanten met de straatheeren en eenige anderen; het collation bestond uit twee schinken omzet met allerhande snuisterije. Voordat men aan tafel ging dronk men het getal der personen, b. v. van ons zestienen, vijftienen, veertienen, enz. Aan tafel zittende stelde men achtereenvolgens deze dronken in:

1. de Willekomste;
2. de Magistraat;
3. de Polstraat;
4—10. de Waterstr. enz. tot Assenstraat;
11. de Secretaris;
12. de gasten naar rang;
13. de tractanten;
14. Civitas;

en dan verder wat den tractanten belieft.

Op 8 Maart 1729 woonde onze zegsman op nieuw zulk eene tractatie bij, welke gegeven werd door zijn stratebroeder Warner Vijfhuis. De gasten bestonden uit zijn straat met de straatheeren, den Secretaris, Burgem^r. ten Brink, Burgem^r. Jacobson, zijne zwagers L. van Eijl Ribbius en Meins met diens zoon, in het geheel 17 of 18 personen. Het collation, ten huize der wed^e. Vriesendorp gegeven, bestond uit twee schinken en een gebraden kalfsvierendeel in het midden en 18 à 20 schotels met allerhande snuisterijen. De ingestelde dronken waren als voren. Er werd slechts één anker wijn gedronken, hetgeen Jordens met een NB. aanteekent. Genoemd

kalfsvierendeel is (volgens hem) de eerste oorzaak geweest, dat het tractement van tijd tot tijd „prodigaler" is geworden, „ja tot het hoogste." De aard der dronken werd later ongeveer aldus gewijzigd:

1. de Willekomste;
2. de gezondheid der aanzittenden 2 à 2 van boven naar beneden;
3. Zijne Hoogheid;
4. Mevr. de Gouvernante;
5. Princes Carolina;
6. De Heeren van den Magistraat;
7. Vive la plume;
8. De Gezworen Gemeente;
9. De Achtenkamer.
10. De Zestienenkamer;
11. De Heer Tractant;
12. Civitas;
13. Burgers vriendschap;

enz.

IV.

Na eenige minder belangrijke aanteekeningen van Jordens overgeslagen te hebben, blijven we stilstaan bij zijne Memorie wegens de Agtenkamer, bestaande uit eenige onzamenhangende gegevens, waaraan ik het volgende, als hier eenigzins ter zake dienende, ontleen.

In deze kamer hebben zitting de vier Cameraars en 8 gemeenslieden, uit elke straat de oudste.

De kast waarin het geld enz. der kamer bewaard wordt, staat in de Secreetkamer (het archief), waaruit ze bij elke sessie door den oudsten en jongsten Senior en den oudsten Secretaris gehaald wordt en in de Cameraarskamer gezet, waar de

leden vergaderen. De oudste Senior in de Achtenkamer heeft twee sleutels dier geldkist en de Secretaris dien van de Secreetkamer.

De oudste Cameraar houdt boek en schrijft de betaalde renten in het boek aan, gelijk ook het geld, dat daar gebragt wordt; de jongste Cameraar houdt contraboek van de ontvangen penningen en deze boeken liggen in eene kast op de Cameraarskamer. De oudste Secretaris schrijft de ontvangen renten op de recepissen en de Senioren ontvangen en tellen de penningen en betalen de renten. De oudste Senior telt de jura en geeft die aan elk der presente leden. De jura van de absenten blijven tot voordeel der kas daarin liggen, maar het geld voor de handschoenen niet: dit ontvangt men in de volgende sessie, gelijk ook het lepelgeld.

De jura welke Jordens, in 1759 lid van de Agtenkamer geworden, ontving, na 15 gl. voor intrede betaald te hebben, waren als volgt:

25 Junij. $^{1}/_{12}$ van zijne intrede . . . . *f* 1— 5—〃
Voor het bijwonen der sessie . 〃 5— 〃—〃
25 Julij. Als voren . . . . 〃 6— 〃—〃
25 Aug. Als voren . . . . 〃 6— 〃—〃
25 Sept. Als voren . . . . 〃 6— 〃—〃
Voor een paar handschoenen . 〃 1—16—〃

NB. Dit handschoenengeld krijgt de weduwe of erfgenaam van den overleden Senior ook in het sterfjaar nog bijzonder.

25 Oct. Voor het bijwonen der sessie. . *f* 6— 〃—〃
24 Nov. Als voren . . . . 〃 6— 〃—〃
NB. De 25e viel op Zondag.
24 Dec. Als voren . . . . 〃 6— 〃—〃
NB. De 25e was Kerstdag.
1760. 25 Jan. Als voren . . . . . . 〃 6— 〃—〃

15 (?) Febr. Als voren . . . . *f* 6— ″—″
Voor lepelgeld . . . . . ″ 16— ″—″

NB. Dit lepelgeld ontvangt ook de weduwe of erfgenamen van den overleden Senior over het jaar, waarin het overlijden plaats heeft.

De diender ontvangt op dezen dag . . . *f* 2—16—″

1 April. Voor het bijwonen der sessie . ″ 6— ″—″

NB. 25 Maart viel de Landdag in.

25 April. Voor het bijwonen der sessie . ″ 5— ″—″

24 Mei. Als voren . . . . ″ 6— ″—″

Behalve deze emolumenten hadden de leden de intredegelden der nieuwe leden en boeten onderling te verdeelen. Deze boeten werden door den jongsten der Senioren ingevorderd van hen, die na klokslag ter vergadering kwamen, en bedroegen 2 stuiver.

Aan het slot der Memorie vermeldt Jordens eene curiositeit, welke hier onvermeld konde blijven, bevatte zij niet eene illustratie van het stelsel der Contracten van Correspondentie.

In 1763 namelijk werd zijn zoon Hend. Gerh. Jordens jongste Cameraar na doode van A. S. Persoon; laatstgenoemde nu was in 1728 door zijnen schoonvader den Cameraar Georg Jordens met de vacante Burgemeestersplaats begiftigd, om welke tour Persoon eerst met Gerhard Jordens — den schrijver van het Hs. — gedobbeld had; ofschoon maar 5 punten werpende won hij het van Jordens. Deze had in 1736 eene vacante Burgemeestersplaats op zijne tour te vergeven, hetzij aan zich zelven of aan een ander; hij gaf ze aan bovengenoemden zoon Hend. Gerh. en deze werd langs dien weg als Cameraar lid van de Achtenkamer in dezelfde plaats, welke de vader bekleed zoude hebben zoo hij in 1728 meer dan vijf oogen had weten te werpen. Nu gebeurde

wat zelden plaats had, dat vader en zoon tegelijk zitting in deze kamer hadden.

V.

Ten slotte eene Memorie over het Curatorschap scholarum en over den Rector Magnificus van het Athenaeum. Gelijk ik boven reeds vermeld heb (zie Bijdragen II, 319) had op de eerste vergadering na Petri de benoeming van een Curator uit de Gezw. Gemeente plaats. Deze post ging echter niet van de bovenste naar de benedenste straat, of van straat tot straat, maar beurtelings werd een Curator gekozen door de 4 straten Polstraat tot Engestraat en de andere vier Bisschopstraat tot Assenstraat, gaande alle jaar de oudste af.

Jordens was Curator in 1728 en 1744 en woonde in die hoedanigheid tweemalen de verwisseling van Rector Magnificus bij, welke plegtigheid aldus door hem beschreven wordt.

De vier Curatoren, zijnde twee uit den Magistraat en twee uit de GG., met den Secretaris komen des morgens half tien in het zwart gekleed en met zwarte mantels om, nevens de Professoren bijeen in de benedenkamer van het Landshuis, waar tafelkoek, Spaansche wijn en brandewijn gepresenteerd wordt.

Men wacht totdat de Heeren van den Magistraat, voorafgegaan door de vier roedendragers, dragende de roeden van justitie, van het stadhuis en voorbij het landshuis gaan; dan treden curatoren en professoren naar buiten, om allen gezamelijk naar het Gymnasium te gaan; de aanstaande Rector gaat tusschen de twee curatoren uit de GG. in, en bij het terugkeeren de afgetreden Rector.

In het Gymnasium gekomen nemen de Magistraat regts, de curatoren en twee professoren links plaats; de aanstaande Rector zit dan tusschen de curatoren uit den Magistraat en

de GG., terwijl de afgetredene, na georeerd te hebben, beneden de vier curatoren en zelfs beneden den Secretaris zitten gaat. Bij het binnenkomen van den Magistraat enz. beginnen de achter een scherm in den hoek geplaatste muzijkanten te spelen. Is dit ten einde, dan houdt de aftredende Rector eene oratie, aan het einde waarvan hij zijn opvolger noemt en bij zich op den katheder verzoekt. Daar geeft hij aan den nieuwen R. M. „met een aanspraak bij jeder waarom" eerst twee boeken, dan de sleutels en eindelijk het sigillum. Dan wenscht hij hem geluk en eindigt met een aanspraak aan de toehoorders.

De muzijk doet een stukje hooren en daarop houdt de nieuwe Rector eene redevoering in forma, die een uur pleegt te duren. Is zij ten einde, dan gaat de Magistraat onder het spelen der muzijkanten terug naar het Stadhuis, de curatoren en beide Professoren naar het Landshuis, waar de ververschingen als boven gepresenteerd worden. De Rector Magnificus ontvangt hier de gelukwenschen, welke hij beantwoordt met eene uitnoodiging op een pijpje tabak en een glaasje wijn tegen 's avonds vijf uur ten zijnen huize.

Eindelijk gaan allen huiswaarts en de Magistraat en Curatoren ontvangen elk 16 stuiver presentiegeld, evenals bij de halfjaarlijksche promotien.

V. D

BIJVOEGSEL.

Als tegenhanger van het vroeger medegedeelde „menu" moge hier een afschrift geplaatst worden van een los blad in het archief van het Groote en Voorster Gasthuis. Had Jordens het gekend, mij dunkt hij had niet nagelaten het ook af te schrijven.

Sprot.

Rosijnen. Mandels.

Beschuit. Soute Plesjes.

Sout.

Een kaars. Een kaars.

Christanjen. Rookvlees. Hansjovis. Booter. **Ham.** Booter. Steur. Tongen. Christanjen.

Een kaars. Een kaars.

Sout.

Krakelingen. Haspeltjes.

Mandels. Rosijnen.

Sprot.

NB. Dit ot diergelijk is de gewoonte, dat opgezet word, als de Heeren in 't Gasthuijs te Rekening afhooren.

VERORDENING

OMTRENT DE TOUWSLAGERS TE KAMPEN 1418. [1])

In deser manneren als hierna volget sal men dat Ambacht van Touslagers holden.

Item dat gheen touslager en sal lyneghaerne maken dan van gueden nederlandschen kyphennop, off van gueden nederlandschen ghelling, off van gehekelden hennop diemen buten der stadt coept. Ende dat vorsz. lynegaern nyet zwaerre te wegen dan een draet van ij^c vademen twee pont, als men dat naest gheramen kan, sonder argelist. Ende dat graue dat vten lyngaerne compt dat sal men op hem seluen spynnen toe koezelen off to wagentouwen off des delyx. Ende wie daer teghen dede die verboerde also vake als hy dat dede van elken hondert v ꝑꝑ.

Jtem dat men geen cabelgaeren maken en sal, dan van goeden Nederlandschen schelhennop, off van goeden Oesterschen hennop, off dat is te verstaen, dat men ghenen Ysselsteynschen hennop off die daer omtrent in den lande valt, off Kulenborchschen hennop off die daeromtrent in den lande valt besigen en sal, ten weer dat men bewisen mochte dat die hennop alsoe guet weer als die hennop naest voersz. Ende den hennop also te spynnen als zij gewassen is, ende

[1]) Ik heb dit stuk eene verordening genoemd omdat men niet kan zeggen dat het een gildebrief is in den eigenlijken zin des woords. Er blijkt niet uit of de touwslagers een eigen gilde vormden en omtrent de inwendige inrichting daarvan wordt in dit stuk ook niets gevonden.

nyet te verargeren bi xl ß. Ende een draet van den cabelgaerne van ij$_o$ vademen sal wegen iii ß als men dat naest gheramen kan.

Jtem gheen touslager [1]) en sal enich gaerne off touwe copen off laten copen, cleyne off groff, dan dat bynnen Campen gesponnen off geslagen is, off dat wt oestlande ouer zee comt, wye daertegen dede, die verboert al so vake als dat geschiede van elken hondert v ß. Ende wye alsulke gaerne off touwe gecofft heeft, off bynnen onse vriheit gebracht off doen brengen heefft, die sal dat bynnen xiiii dage na sancte Johans to midsomer doen wter stat vriheit brengen bi xl ß.

Jtem gheen touslager en sal meer werksteden hebben bynnen off buten Campen dan een, ende sunderlinge buten Campen gheen wercstede te hebben, noch myt nyemant buten, geselscap te hebben bi xl ß.

Jtem off hier enich hennop veyl queme van buten ende enigen touslagers den ghevogede te copen, des en sal hy alleen nyet copen, hy en neme enen van den ambecht by, die den coep van begynne ten eynde hoeren sal. Ende als hy den gecofft heefft so sal hy den ambechtsluden an hennop mede biden in den seluen coep te hebben bi x ß. Ende ist dat den yeman mede nymt, die sal dat gelt daer na bynnen drie dagen betalen, ten weer dat er langer dage off andere vurwarden van besceiden weren. Ende als die hennop in die wage compt, soe soelen die koermeisters den besien off hy guet sy off nyet. Ende ist dat hy den koermeisters nyet guet en dunct wesen en sy den wraken, soe sal die coep doet wesen ende so sal men den hennop wt der stat brengen ende an nyeman bynnen Campen te copen, noch gheen borger bynnen off buten Campen te copen bi x ß.

---

[1]) Later veranderd in man.

Ende die koermeisters soelen van den besien van den hennop ende van ghaerne van elken hondert twee doythen hebben. Ende dat sal die coeper betalen indien dat die hennop off dat ghaerne nyet gewraect wordt (te verstaen dat men ghenen hennop werken en sal hy en sy besien bi x ff.) [1])

Jtem weert dat enich scipheer off coepman ghaerne off touwe gecofft hadde ende hem dat ghaerne grauer off zwaerre duchte wesen dan vorsz is, de mochte een stucke touwes laten scheren van xxiiii draden ende lxxv vademe langh ende van den cabelgaerne sal dat wegen vijftich pont ende van den lyngaerne xxv pont, als men naest geramen kan. Ende weert dattet merkelic ouerwoege ende dattet den koermeisteren onredelic duchte, soe verboert die touslager v ff. Ende dat ghaerne in die Stat nyet te brengen, bruken, noch nyeman te vercopen, off gheen borger bynnen off buten dat te copen bi xl ff.

Jtem off enich touslager hennop coffte des men in die wage nyet brengen en wolde, des en sal hy nyet inslaen in enich huys off weer, hy en sy yerst van den koermeisters besien bi x ff. Ende daer mede voert te vaeren als vorsz. is, van den hennop die in die wage gebracht worde, te verstaen dat men ghenen hennop werken en sal hy en sy besien bi x ff.

Jtem dat men gheen touwe slaen en sal dat hondert pont off daer bouen weget, men en salt op syn behoer scheeren en an koermeisters laten besien bi x ponden also dicke als dat geuelle. Ende wes die koermeesters nyet gerecht en vynden als hem tobehoert, dat gharne ende touwe in der vriheit van Campen nyet to bruken nochte te vercopen, gheen borger dat te copen bynnen off buten bi xl ff.

Jtem weert sake dat enich man den koermeisters hier umme mistal dede off versprake, dat solde wesen off men opten Raet dede. Gegeuen int jaer xviii Ssaterdages purificationis. [2])

---

[1]) Later doorgehaald. N. U.

[2]) Olde Pachtboeck fol. 14.

SCHADE DOOR GIETHOORN

GELEDEN WEGENS 'T BELEG VAN STEENWIJK, 1592.

Alsoe die ingesetenen des kerspels van Gyethoorn an die Landtschap van Vollenhoe geremonstreert hebben, die groote excessiue lasten ende schaeden soe in dese leste belegheringe van Steenwijck geleeden, biddende ende versoeckende, dat sie in respecte van dien, van dye maentlicke contributie voer dit jair, oft ommers voer een geruyme tijdt, enthauen ofte verlichtet mochten worden, tot welcken eynde oick die heeren raeden van State hoerluyden op hoer versoeck, zekere breeuen an dieselue Landtschap verleent om daer inne ten besten toe versyen. Soe ist dat die heeren drosten ende andere van der Ridderschap des landes van Vollenhoe, sampt dye gedeputeerde Raedtsfrunden der stadt Campen, in anmerkinge soedaner lasten ende schaeden dat voersz. kerspel van Gyethoorn in hoeren maentlicke contributie verlichtet hebben ter somme van tweehondert gulden ter maent, bij prouisie, ter tyt toe dat by dieselue Landtschap anders geordonneert sal wesen. Ende op dat by deze hoer verlichtinge der gemeiner Landtschaps contributie nyet vermindert worde, sinnen soedane affgenomene twee hondert gulden den anderen nabeschreuen kerspelen van Vollenhoe, een yder nae sijne tegenwoordige gelegentheyt, bij manier van verhoeginghe hoerer maentlicker contributien, wederom op erlacht ende verdeelt, alsoe dat dieselue kerspelen henvorder contribueren soellen als hier nae volcht, tot wijdere ordinancie als bouen. Aldus gedaen binnen Campen den 7 Augusti Anno 1592. Stilo veteri. [1])

N. U.

---

[1]) Schattingregister van 't land van Vollenhove.

PARLEMENTAIRE VORMEN VAN EEN INGELAND TEGEN DEN DIJKGRAAF VAN MASTENBROEK, 1539.

Dat onze voorouders de parlementaire vormen niet altoos in acht wisten te nemen, en dat ontwikkelde personen zich dikwijls niet ontzagen om onbeschaafd tegen aanzienlijke personen te spreken en te handelen, dikwijls om nietige redenen, is bekend. Een staaltje daarvan levert ons de volgende brief, door de stad Zwolle aan Kampen geschreven.

„Eersame wyse ende vursichtige bysunders guede Vrunde, vnse liue mederaidtsfrundt ende dickgreue van Mastenbroick Henrick Munter, hefft ons claegende toe erkennen gegeuen woe dat ene van V.E. borgere, genant Claes van den Vene, verleden manendach gekoemen ys soe als die ruytschouwe gereden wardt ende hefft syn lieffden, sittende aen der taefelen, mit voell hoyne ende drouwenden woerden aengesprongen, herkoemende van syner brugge, die sijn lieffden heymraeden gekoruet hadden; diewyle dan die dickgreue in syn rith ende schouwe behoert gevrieth ende geuelicht te wesen, ende wall behoert hadt nae den dickboick dat syn lieffden gedachten Claes aen der helffte met sich genaemen ende gefuert hadde, enen anderen tot exempell, ten waer saicke gewest v.E. sulx toe willen ende walgeuallen ende den vrunden toe guede geschiet weer. Niet toe myn, vp dat sulck ende gelicke voernemen jn ghene consequentie ende abusie getoegen wordt, begeren wij vrundtlicken dat V.E. die handen daeraen willen helpen holden, tot versuick van vnsen dickgreuen ende die saicke insehen, dair met gedachten V.E. borger naer vermogen des dyckboicks gecorrigiert ende gestraefft mach werden gelicke V.E. gern sehen wolden, offt gelicke drouwinge

ende aenspringhe V.E. dyckgreuen jn der tyt aengekiert ende gedaen worde van vnssen borgeren offt jngesetenen. Ende dat hy ick sulcke cautie ende borge stelle, daer met der dickgreue ende syne heymraeden syner ende syner verwante onbeanxt ende beducht moegen bliuen. Op dat ons nyet noedich zij des weder toe beclagen, tot versterckinge ende bescherminge vnses dickgreuen ende syns lieffden rechten. Sulx verlaeten wy ons ganselicken ende verschuldent altyt gerne tegen V.E. die godt almechtich lanck warende moet vristen ende bewaren. Geschreven vnder vnser stadt Secreet den ix'n dach Julij anno 39.

Burgemeisteren, Schepenen ende Raidt
der Stadt Swolle."

Opschrift
Dem Ersamen, wysen, ende vursichtigen
Burgemeisteren, Schepenen ende Raedt der Stadt
Campen, vnsen bysunders gueden vrunden.

N. U.

HET OVERIJSSELSCH.

Bilderdijk beweert in een brief van 3 Julij 1821 (Mengel. en Fragmenten, bl. 151) „dat het Overijsselsch naauwelijks voor Hollandsch kan doorgaan, maar ruim zoo veel Bremensch en Hamburgsch is." Naar 't schijnt heeft hij hiermede de taal der boeren op het oog. Was B. zulk een onnoozel taalgeleerde? Of sufte hij toen reeds?

V. D.

---

[1]) Kamper Archief. Brieven van Zwolle.

MEMORIE

DER OUDERLINGEN EN DIAKENEN TE DEVENTER

OVER DE BESTEMMING DER GEESTELIJKE EN KERKELIJKE GOEDEREN. 1581.

(*Slot.*)

„Neuens desenn, tott watt tijdenn die Stadt ennige viandtschap auervall offte Last mochte ankommenn, daermede consequentlick Ecclesia Dauentriensis oick worde benauwett beswarett off beschedigett, Soll die Praepositus in dem vall die mannen van Lehenn, tott dese kercke gehoerende, schuldich sijnn vp tho manenn vnnd mit denseluen deser Stadt offte kercke vnnd gemeinte secours vnd assistencie doenn.

Vnnd nae dem van wegen deser Lehengerechtichedenn, vnnd vmme meerder auctoriteit bij der Lehmannen tho erholdenn, als oick andersins niet vngeraedtsaem is (wanneer die collatie offte oick die resignatie voir die Stadt mochte impetrirett wordenn) eene persoen des Raedes mit die Praefstie kumpstlich tho conferirenn, wilmen in bedencken stellenn, offt oick niett in sulcken vall raedtsaem weere, vp dat die vordere Praepositi vnnd Archidiaconi densten nae behoir verplegett, vnnd niet durch der Raedtzpersonenn gemeine gescheffltenn verhindert mochtenn wordenn, denn Praeposito enenn Vicarium, thott alsoedane officien tho bedienen duchtich sijnnde, van een Erb. Raedth tho adiungerenn, denn welckenn daeruoer oick een geboirlick stipendium tott deses

Raedtz discretie worde toegelacht, gelijck oick hierbeuoirenn die Praeffstenn vicarios int gemeine gehadt, vnnd daerdurch die administratie denn Canonicis gedaenn, vnnd oir vorder ampt durch denseluen vertredett hebbenn.

Vorder soll der Praefstienn woeninge dem praeposito offt vicario pro tempore worden ingedaenn, alwaer dannoch Ridderschap vnnd Stedenn deser Landtschap hierbinnenn vp een Lantdach offt die Claeringe verscreuen sijnnde, oire versamlung vnnd bijkumpst oick solden moegen holdenn.

Vnnd is men deser thouersicht, datt die collatie der Praefstien voir dese Stadt wall sall tho erholdenn sijnn, all weert oick datt der heer Praeffstt tott der resignatie niet konde induciertt wordenn vnnd datt niett alleene in anschouw, dese Stadt grote penningen Co. Ma[tt] voirgestrockenn, vnnd daerbij vpgeseth hefft, vnnd dieselue alnoch ten achteren is, dann oick daeromme, datt die Praeffstien gueder Ecclesiae huius bona sinnen, vnnd van den heerenn vanden Lande tott sijner tafelenn niet moegen angewandt, noch tott deser kercken naedeel dairuan onfrembdett, uel alium quam huius Ecclesiae usum appliciertt wordenn. Derwegenn wanneer tott meerder vordell deser kerckenn, daermede dess Praefstes, vnnd Archidiaconi Amptenn vnnd deser kercken gueder vann ijemantz vth deser gemeinten vnnd tott sulckenn officien duchtich sijnde, tott ieder tijdtt bedienett vnnd administriert worden mochtenn, datt ius collationis deser stadt worde cediertt, Solde sulcke cessie denn heerenn vanden Lande wennich konnen preiudicierenn, Alsoe oick dese cessie der collatien in geenenn wege tho vergelijckenn is, bij die alienatie offt verpandinge vann Co. Ma[tt] dominien, dewelcke dannoch huidiges dages veelualdich gedaenn vnnd toegelatenn wordenn.

Bauenn dem alle, were dese cessie quoad ius conferendi geene rechte cessie dann restitutio iuris conferendi: datt welcke

bij der kerckenn anfenglich gewest is, vnnd daerbij behoirtt tho blijuenn; Anngesien nae recht een Archidiaconus ex diaconis behoirtt gekarenn tho wordenn ab Ecclesia uel Diaconis eiusdem C. legimus distinc. 93 glos. in C. Nullus distinc. 60 Non ab Episcopo in welckes plaetze Con. Ma[tt] succediert is. Nam et Episcopi electio secundum statuta Canonum penes Ecclesiam est penes clerum et populum et eligi etiam is debet de propria diocesi et tunc demum alter de altera eligendus est Ecclesia, quando in ea ciuitate nullus dignus reperitur C. sacrorum distinctione 63. C. nullus distinc. 61: Sic et sacerdos ab Episcopo ordinari non potest sine ciuium et aliorum sacerdotum assensu. C. reliqui, distinctione 67. Ferner belangende de collatie vande Prioraett, den cloester tho Vaerle competierende, Solmen dat ius patronatus denseluen wall gestadenn, dann guede vpsicht hebbenn, dat hinforder die Priors vant voirss Cloister genominiertt, diewelcke pastoris officium nae gelegentheit deser kercken seluer nae behoir uertredenn niett woldenn offt kondenn, oick niet admittiert noch toegelatenn sollenn wordenn, dann, all ist, dat die Nominatie bij het voirss Cloister is, Soe is doch bij deser kercke die receptie vnnd confirmatie, als oick bij deser kerckenn principalickenn steit tho disponerenn tott watt saecken vnnd dennstenn dess Prioraetz gueder daermede dese kercke begifftigett is, nu nae affschaffinge der missenn imploijeertt sollenn wordenn, woe bauen remonstriertt, Haec Ecclesia bonis illis dotata est, et dictum Monasterium tantum habet ius collationis seu nominandi et presentandi haec Ecclesia nominatum si idoneus recipit et confirmationis ius habet: huic Ecclesiae iuramentum Prior praestat, huic Ecclesiae debet officium, hic bona, hic residentia.

Offt auerst denn itzigenn Prior die administratie van dess Prioraetz gueder oick volgentz sall toegelaten wordenn, mitz

dat uann hem dat register dess jaerlickssenn jnkommens vnnd jnuentarium bonorum et documentorum worde auergeleuertt, dann offtmen oick auer die Prioraett gelijck auer die ander Geestlicke gueder een Oeconomum worde stellenn vnnd daeruan dannoch dem herenn Prior sijne competentie vntrichtenn, wilmen in een Erbar Raedtz ferner bedencken gestaldt hebbenn.

Edoch soll oick itzige Prior thoelaetenn datt idt precium kostgelt vnnd die behuisingen der Capellanenn vnnd Vromisheerenn, vnnd wess sunst daerenbauenn tott erhaltung der kercken densten eenn Prior tott ijeder tijdt tho bestellenn schuldich gewest is, tott behoiff vnnd vordell deser kercken appliceert wordenn, niettegenstaende datt die Religie verandertt sij, alles vth redenn bauen angetagenn.

Vnnd die vacierende Vicarienn vp den Barch sollenn oick vann denn Prior offt iemandtz anders, die ius patronatus offt conferendi hebbenn mochte, niet worden vndergeslagenn noch oick tott dess Collatoris geuallenn iedermann daermede conferiertt wordenn, dann alleene dieselve, die sich tott denst deser kerckenn offt scholenn begeuenn vnnd daertho verbindenn, Tho verstaene, wanneer die Prior offt ennige particuliere personen daer uan datt ius patronatus alleene hadde vnnd niet datt kerspell offt Ecclesia. Annders sollenn die vpkumpsten der Vicarien, nu ter tijdt vacierende, als oick henfurder tott watt tijdenn ennige wijders vacieren worden in communi massa kommen vnnd tott meestenn profijt der kerckenn tott die punctenn hierbauenn verhaelt, wordenn angewandt.

Naedem auerst, van wegenn der alimentatien der Geestlickenn, weinich in dese tijdt werdt auerschietenn, daervan die voirgeruirte puncten uerrichtett vnd jnt werck gestaldt soldenn wordenn, Soll oick niett vnraedtsaem sijnn, dess H.

Geestes Gasthuis, in een Begijnen Cloester tho transferierenn, vnnd die begijnen desseluen Cloesters sampt derenn vpkumpstenn in die andere tho uerdeilenn, vnnd alsoe die behuisinge vnnd kerckengetimmer verkopenn, vnnd die penningen, daer van kommende, in pios vsus, tott vnnderholdt der kerckenn vprichtunge der Scholenn vnnd andere bauen gemelte saecken anwendenn.

Considererende mede, datt een Gasthuis niett behoirett aenn soedaenen neerhafftigenn oirdt tho wesenn, vnnd dieselue plaetze niett vann vrembde bedelars vnnd Landstrickers betredett, sonnder tott neeringe deser Stadtt gelacht vnnde geholdenn wordenn, Alsoe datt dese translatie dess Gasthuises voirss denseluen niett naedeelich sijnn, vnnd niett alleen der kercken profittlich, dann oick der stadt vorderlich sijnn, vnnd die neeringe daer durch vermeerett sall wordenn.

Bauenn desenn verhaepenn vnnd vertrouwenn die meergedachte Olderlingen vnnd diaconenn, datt oick eenn Erbar Raedt die middelen wordt voirnemenn daermede die gueder vant Cloester tho diepenueen'e jnuentariseertt conseruiertt vnnd vnderholdenn, vnnd volgentz nae affsteruen der begijnen tott deser kercken vordell mogen kommen vnnd angewandt worden.

Anngesien dat selue Cloister (woe men berichtet) vth een Cloester deser stadt gespratenn vnnd fundiertt is, vnnd bauen den die Conuentualen nae verwoestinge oires cloisters oir thoflucht tott dese stadt offt gemeinte daer sie heergespratenn, wedder genamen, vnnd oir conuent hier binnen gelacht hebbenn vnnd oire residentie holdende sinnen, Angesien oick datt verwoestede Cloester in Colmeschate gelegen, daeruan die hoege middele vnnd Leege oft basse Jurisdictie der stadt thoekomptt.

Vnnd angaende die Bibliotheke offte Librie, soll daertho

niett onbequeem sijnn dess Raedes Capelle, offt datt hoege Choor, wanneer datt affgeschaten worde, offte oick die olde plaetze int Capittelhuis, welcke plaetzenn, als midden in der Stadt, daer tho beter dann anderenn dienenn soldenn, vnnd sollenn hier tho im anfang genomen wordenn, die boekenn vth den Broerenn, als oick die boeckenn vth die Librie int Rijcke Fraterhuis, soewall dieselue, die daer ter plaetzenn sinnenn, als oick die van denn Pater ijmantz vthgelenett, offte bij tijdenn dess Bisschops voir denn brandt vthgefluchtet sinnenn, wie men van den pater verstaen hefft, sulcks gedaenn tho sijnn.

Ferner, daermede oick durch die verpachtunge der Geestlickenn guederenn dese kercke folgenntz niett worde preiudiceert offte verkortett, Sollenn nu voirtaen die cloesters vnnd Geestlickenn denn welckenn die administratie noch voir een tijdt lang mochte gestadett wordenn, geene groote voirmeeden nemmenn, noch ennige verpachtingenn anders als int apenbaer vnnd bij barnen der keerssen off oick niet langer dann bauen die acht jaerenn doen moegenn, tenn were dat sulckes geschege mitt thodoenn der Prouisoerenn offt verordentenn des Raedtz. Alles bij versteeck der administratien, als oick die pacht inn denn vall tott ijeder tijdt sall cassierett offt voir null verclarett wordenn, waervan oick publicatien sollen geschienn.

Item der kercken vthstaende schuldenn, pachtenn, thendenn, inder Stadt olde vnnd nije Jurisdictie in tho manenn vnnd tho executierenn, alsmen der Stadt schuldenn off Heerenn thendenn executiertt.

(Ad VIII. fol. 29. v°.) Soe siénn wij oick, wie die Schoolenn, die in dese stadt vnnd Landenn plegen tho florijrenn vnnd dairhen vth andere Landenn veele jonge gesellen geschickett wordenn, nu gantz vergaenn vnnd leddich staen,

Alsoe dat vnns nu van noden is, vnnse kinderenn mit grote vnkosten in frembde Landenn tho schickenn, willen wij, dat sie watt guedes lehren sollenn, offt die dese macht niett hebbenn, moetenn sie sonder leringe vnnd underwijsinge in der gotsalicheit in allenn moetwillen laetenn vpwassenn. Daer vth entlich anders niett volgenn kann, dann eene grouwelicke vnnd meer als een Schytica barbaries, die wij riede inder Joegett sienn bloijenn, vnnd oick metter tijdt erfaerenn.

Dann wij seent vnnd beclagent (wie billich is) datt wij geene geleerde Luiden hebbenn, die met wijsheit vnnd verstandt vnnd gueden raedt vnss voirgaenn vnnd regierenn konnenn.

Daer heer dan kompt, datt beide in den Geestlickenn vnnd wereltlickenn regimente sulck vnordnung gesien wordtt, daer durch wij in datt vterste verderff geradenn. Wante, dewijle wij bij vnss seluer geene offt gaer weinich geleerde vnnd geschikte Predicantenn, Kerckenn vnnd Schooldienarenn hebbenn, Soe werden wij gedrongenn, mitt groter moije vnnd vnkostenn andere frembdenn tho haelenn, vnd moetenn vnderwijlenn soedaenige annemen, vnnd dem volcke tott Lehrars voirstellenn, durch welckenn die opbouwinge vnnd reformation der kerckenn meer verhindertt dan gefurdertt wordtt, vnd durch mangell wijser vnnd uerstendiger Luiden in die wereltlicke regierunge kommen wij langsam tott een guede resolutie, daer durch veele guede occasiones versumett die walffaert des gemenen vaderlandtz verhindertt vnnd die gemeine saecke soe oeuell gedreuen vnde gevordertt wordtt.

Die oirsaecke deses oeuels is, datt die Scholenn, daervth geleerde wijse voirstendige vnnd fromme menner plegenn heer tho kommenn, vergaenn vnnd quellicken bestelt sijnn gewesenn, vnnd derwegenn nijmandt schijr sijne kinder ter scholenn geholdenn vnnd watt hefft laetenn lehrenn, vnnd werth

dit alle dage meer vnnd meer erger werdenn vnnd die Barbaries grooter, soe verne wij hierin niet versien vnnd remedierenn.

Tho dem, wanneer wij desen vnnutte noch langer thosienn vnnd gestadenn, dat sie alsoe oires gefallens die kerckenguedér verswendenn versettenn verpandenn verkopenn, vnnd vernielenn, vnnd vth denn Lande henwech fuirenn soe gifftmen een ijederenn frommen oprechtenn Patriotenn tho bedencken, vann watt grootenn vnnd heerlickenn schatt sie den vaderlandt berouenn, daerauer billich vnse kinder vnss verklaegenn, vnnd in vnss graff hen in vervloeken sollen. Wante daer mit benemen wij vnss seluest vnnd vnse naekomelingenn die middelenn daer durch wij vnnse kerckenn vnnd schoelenn, die nu verwoest liggenn mitt vrome vnnd gottsalige geleerde dienars vnnd Lehrars wederomme bestellen soldenn, Alsoe dat wen wij schoone woldenn, den vnraedt vnnd vnnheil voirgemeldett remedieerenn wij bij mangell derseluen guederen die macht niet hebbenn soldenn dat seluige tho doenn vnnd int werck richtenn. [1])

Daerneuen wordenn wij het nummer voir Godt noch der werelt konnen verantwoordenn, datt wij der armen guedt, datt dese Roeuer noch jn handenn hebbenn, alsoe laetenn vmbrengenn vnd verlaeren gaenn.

Daermitt wij dat Landt voll bedelaers makenn vnnd tho uoele stelenn rouen vnnd straetenschenden oick moorden oirsaecke geuenn.

---

[1]) Het Geldersche discours voegt hier tusschen in: „Soe sollen oeck die Geslachtenn den van Adell vnnd anderen, de men van desen guederen in studijs solt erholden, vergaen vnd verarmen."

De steller van het Geldersche stuk spreekt tot de Landschap, door ouderlingen en diakenen daarentegen wordt tot de Regering van Deventer alleen het woord gevoerd.

Tho dem, soe verlengenn wij hiermede desen tegenwoordigen erbarmelicken vnnd blodigenn krieg, vnnd gestadenn, datt vnse viandt die gueder tho handenn gestaldt wordenn, vns tho bekrijgenn, daermit wij sie seluer kondenn slaenn, vnnd sint alsoe oirsaecken vnser eigen vaderlandes verderuens vnnd vnwedderbrenglicken schadens.

Vnnd kortlich die waerheit tho seggen, sien wij voer ogen, dat nijmant deser guder eintlich verbetertt is, off nutte daer vann kumptt, dann alleene die Monnickenn vnnd Papenn voirstenders vnnd Ouerstenn, welcker meererdeel frembde vnnd vtheimsche gesellenn sijnnt, vnnd vnse vnnd des vaderlantz affgesachte viandenn.

Eindtlich gifftmen alle gottfruchtigenn vnnd eerbarenn Luidenn tho bedencken, soe verenn dese gotlose gesellenn oir fretent, vnnd suipent, vntucht, vnnd hoererije, ehebruck grauwelicke affgoderie vnnd Godtzlasteringe schentlich vnnd vervloeckt leuenn, niet bij tijdenn geweerett vnnd verbaden wordtt. vnnd wij sie hierin, wie sij doenn, uoirtfarenn latenn, Offt wij daermit niet soldenn deser losen gesinde oirsaecke geuenn in denseluen so lenger so meer vuir tho faerenn, vnse wijuer vnnd kinder tho schenden, vnsen lieuenn vaderlant voll huerenn vnnd boeuen tho makenn, vnnd mit alle Laster vnnd schandt tho verfullen vnnd tho vervnreinigenn.

Neuens desen voirss. swarichedenn bij denn Gelderschenn geponderiertt, gifftmen noch andere dergelijcke Inconuenienten tho bedenckenn, dewelcke, soe verne die administratie bij denn Geestlickenn noch langer verblijuenn vnnd niet bij een Erbar Raedt, durch ennigenn, soe daer tho committiert sollenn sijnn, worde angeuierdt daer vth entstaen vnd vngetwiffelt erfolgen sollen. Dan anfencklich is tho besorgenn, soe lange die administratie der Geestlicken guederen bij een

Erbar Raedt niett wordt voirgenamen, Sollenn dieselue een ijderenn tott een rooff gelatenn, vnnd uan dese vnnd andere Landtschappenn, daer vnder die gelegenn sinnen, geplucket vnnd verswendett wordenn.

Alsoe hefftmen vergangen Jaer gesien, datt dese Landtschap de kerckengueder deser stadt, uan wegenn dess holtgewasses extra ordinem hefft geschattett, vnd groote penningen daeruann genatenn, waer tho dannoch niet die Landtschap dan dese stadt vnnd gemeinte alleene (dewijle die gueder tott deser kerckenn gehoeren) berechtigett is, soe wall nae gemeinenn rechtenn, als oick dess H. Rijckes bauen angetagenn affscheidt, vnnd mede uermoege der pacificatie van Gendt, welcker schattinge tott behoiff der alinger Landtschap ahne twijuell niett solde vpgebrocht sijnn, wanneer die administratie bij denn Geestlickenn niett were gewesen.

Vnnd soe bauen vnderholdt der kerckenn schoolenn vnnd armen deser Stadt van die kerckengueder in dese tijdt noch etwas mochte auerschietenn, Sulches hadde dese Stadt tott oiren noodt tho imploijerenn, vnnd oire contributienn daeruan tott die gemeine saecke tho verrichtenn, soe wall tho genietenn int particulier tott deser stadt meesten voirdell, als die Landtschap int generaell, die daer tho beneffens die voirhaelde redenen, oick krafft des Decreetz, bij sijne Altesse gegeuenn, vnnd bauen gementioniertt, niet is befuegett.

Dergelijcken wordt menn berichtet, datt dese Landtschap, offt tenn weinichsten die van der Rijdderschap, daerna trachtenn vnnd staen soldenn, vmme die gueder, tott datt Cloester vann depenueene gehoirende, tott behoiff der Landtschap an tho ueerdenn tho beswarenn vnnd verpandtschappenn Tott welcke gueder (also datt cloester vth de stadt gespratenn vnnd fundirtt is, vnnd nae die destructie des

Cloesters oir residentie hier binnen wedder genamen hefft, oick datt verwoestede Cloester in deser stadt Jurisdictie gelegen is (woe bauen geremonstriertt) gelijckfals niet dese Landtschap, dann dese Stadt vnnd gemeinte berechtigett is, vnnd derwegenn soedaene voirnement als voirss. deser gemeintenn gehele vndrachlick is, Jnsonderheit diewijle die van der Rijdderschap voirneemlick dieselve gueder tho verpandtschappen gesinnet sijnn soldenn, dewelcke nae bij die Stadt vnnd jn derseluenn angeworuene Jurisdictie vnnd gebiedt gelegenn sinnen. Alsoe is men oick berichtett, datt die Gelderschenn wie wall sie die gueder deser kercken niet mogenn vth oirsaecken bauen verhaelt vnderslaen, dannoch die S c h a t t u n g e n dair ouer hoiger als ouer andere gueder solden anslaenn, Item dat sie datt spilsaedt off schijpkoern, datwelcke de Praeffst den Capittelsheeren vth die veluwe tho leueren schuldich is, oick int particulier nu nieuwelick hoc anno primum geschattet hebbe, niettegenstaende dat, soe wall de Lantheer als pachter, oire schattingenn van die eruenn mett die voerss. stedicheit beswarett sijnnde, gelijcke wall ten vollenn moeten dragenn, sonder daeran tho mogen kortenn de Schattingen van dese stedicheit als van anderen vthganck gedaen wordt.

Vnnd iss men dergelickenn belastingenn auer die gueder deser kerckenn noch dagelicks meer verwachtende, soe lange die administratie bij denn Geestlickenn (die nu int gemein bij iederman vth voirgemeldtenn oirsaecken verhatett sinnen) worde verblijuenn, vnnd een Erbar Raedt deser recht priuilegienn vnnd gerechticheit niett worde voirstaenn.

Tho dem, is wall tho considerierenn, dat bij denn H. Roms. Rijcke denn seluen Stendenn die Geestlicke gueder henforder tho heffenn toegelaten sij, dewelcke albereidtz de possessie ingenomen vnnd die administratie daeruan ange-

fangenn haddenn, als oick eensdeels blijckett vth denn artickell dess Ausburgischenn abscheidtz, hierbauen inseriertt.

Vnnd sinnen desgelijckenn die van Hollandt vnd Zelandt, diewijle sie die administratie der geestlickenn guederen in die voirss. Landenn tho huis gehoerende, angeuangen haddenn, oick daerin mit die Pacificatie van Gendt bestedigett. Welckes alles deser kercken een voirschrifft is, vmme die kerckengueder gelijckfals an tho ueerdenn, daermede dese gemeinte (wanneer eenige pacificatie kumpstlich salt getroffen wordenn) oire possessie moge continueeren vnnd niett ten eewigen dagen van die kerckengueder durch ennige ledichgenger berouett sijn, wie op sommigenn oirdenn int Rijck alnoch geboerett, daer die gemeinte offte Auericheitt die possesie der guederen voirss. bij tijdes niet angenamen vnnd angeveerdett hefft.

Hierenbauen, soe lange desenn Geestlickenn die administratie wordt toegelaten, sullen sie stedes verdechtich geholdenn wordenn, niet alleene van quade administratie, dann oick daer voir angesien, datt sie sich voer ijrst versorgenn, vnnd die gestalde vntfangers van die vifthe halue Canonije worde naelopenn laetenn als oick nu ter tijdt geborett.

Vnnd nae denn vnnse Predicantenn vnnd kerckendienaers soe qualicken worden vnderholdenn, die schoolmeisters als oick die kosters vnnd organisten vnnd andere dienars denn honger moetenn kauwenn, die groote kercke soe woest vnnd vngerepariertt blijfft staen (wante die tijdt mett vnns noch niet gekamen is dat men dess heren huis bouwe) Datt Gasthuis van S. Geertruidtt (woewall datt in deser pestenn tijdt besorchlickenn seer sall verfullet wordenn, vnnd die prouisorenn sich verclarenn, wanneer sie geen vorder behulp daer tho bekommen datselue tho willen verlaetenn) als oick ander

Gasthuiser geheel collabierenn vnnd tho rugge gaen, die Armen deser Stadt geen vnderhalt hebbenn, vnnd dat bedelenn derenthaluenn noch woordt toegelatenn vnnd noodtwendich geleddenn.

Vnnd dan die Geestlickenn (niet tegenstaende datt sie niett meer voir kerckendienars agnociertt, dann geheel van die kercke uerworpenn sinnen) die administratie van die kerckengueder gelijckewall de facto continueerenn mett die vacierende prebendenn andere personenn, die gelijckfals in geenen dienst der kercken sinnen, conferieren, der absentenn presentien, vnnd die dienst vacierende vpkumpsten neuens oire eigenn presentienn vnnd prebenden boerenn, Die gueder vant fabrijck vnnd Thesaurije vnderslaen vnnd inholdenn, van die vijftehalue Canonije oires geuallens uthenn, Die kercke vnnd armen van die kerckengueder vnnd aelmissenn berouen.

Is oick tenn Lestenn tho erweegenn hoichlick, wanneer een Erbar Raedt bij tijdes hierin niet wordt remedierenn, vnnd die reformatie mit ernst voirnemmenn, sonder denn Geestlickenn alnoch worde communicerenn, datt alsdann niet weinich tho besorgenn, datt die gemeine, siende die gueder der kercken, vnnd die almissenn alsoe den viandenn der waerheit tott een roeff gelaten, vnnd oire kerckendienars, schoolmeisters vnnd armen daeruann uerlatenn vnd abandoniert, derhaluen bij faute van ordnunge lichtlick sall uerorsaeckett wordenn, jnn datt Ampt der Ouericheit tho tredenn, vnnd alles sonder ordnung, wie tot meermaelenn in sulckenn vallen gesien is, understaen, tho beterenn vnnd vth tho fuirenn, vnnd niet alleene die nijes qualickenn vergeuene vicarie vann zall. heer Hubertt, vnnd andere vacierende prebendenn, absentenn presentien dienst vacierende renthenn, datt fabrijck Thesaurie vnnd dergelijckenn (waer tho dese Geestlickenn geensins vnnd weiniger dann niet be-

rechtigett sinnen) anveerden vnd occupierenn, dann oick den itzigenn Geestlickenn oire Jaerlickse vpkumpstenn vermitz oire quaetwillicheit quade administratie sacrilegienn, vnnd kerckenrouerije, geheel benemmen, vbi enim multitudo ibi confusio.

Vnnd nae dem dese die hoeuett stadt is, vnnd oick dese kercke tott ijeder tijdt durch die Praeffsten Deken vnnd Capittell vp die Geestlicke gueder int Landt (diewelcke oick buiten deser kerckenn decreet niet mochtenn veralieniertt wordenn) vpsicht gehadt vnnd Jus patronatus allenthaluen angenomen hefft, Js men oick der toeuersicht, datt een Erb. Raedt niet alleen die Reformatie auer die Geestelicke gueder deser Stadt wordt voirnemmen, dan oick bij die Landtscap die middelen vindenn, dat vp die administratie der geestlickenn guederen int Landt gehoerich (daermede dieselue niet geheel verfrembdt verswendett gesplittertt, dan uolgende die exemplen van Gelderlandt vrieslandt vnnd andere Prouincien alle die gueder wall geconserueertt bij een geholdenn, vnnd in pios vsus allene angewandett moegen wordenn) sekere ordnung vnd reformatie gestaldt, vnnd gelijck in Gelderlant vnnd elders angefangen is, een kercken Rekenkamer daervan vpgerichtett, vnnd dieselue hierbinnen vth redenn voirss. gelacht worde."

Omtrent het onderhoud der predikanten, kosters en schoolmeesters in de dorpen heeft het Geldersche discours op het einde der 5e rubriek fol. 13 en v°. „Dewijle oeck vp den dorperen aen etlicken oerdern neuen der pastorien, etlicke vicarien sijn, vnd vnderwijlen in een dorp 6 offte 7 misspriesters gewesen, die niet anders dan in der weeken mijss gedaen, offte laeten doen hebbenn, soe sal men dieselue ueelheit der mispapen affschaffen, vnnd in een ijder dorp eenen, in grothen dorpen auerst twee predicanten holden.

Vnnd dewijle dat dagelixse offergelt, vnnd andere kremerije, welcke sie accidentalia noemen, vphoren werden, vnnd derhaluen dat inkommen der Pastorien aen etlicke oerden seer gering vallen wert, salmen den predicanten vp den dorpen vanden vicarien voerss. haere belonung uermeeren.

Daermit oeck die Jugent op den dorpen niet uersuijmt, sonder in den Catechismo flijtig vnderwesen werden, solman in den grothen dorpen eenen besonderen Schoolmeister holden, vnnd in den cleijnen, een sulcken Coster annemen, die oeck insgelick der Jugent den Catechismum, vnnd Lesen vnnd scrijuen leren conden, welcken man oeck vander vicarien voers. konde nootdrufftig vnderhalt maecken.

Waer tho men oeck nemen konde wat in den dorpen tott olij wass vnd andere vnnodige dingen meer voerhen angelacht worden, daer van men den kerckenmeisteren aen allen oerden tho fragen.

Alle lendrien tho uerpachten vnnd ordentlich wat sie doen konnen in een Register scrijuen.

Die schulden vnnd Thijenden in tho manen vnnd te executiren alsmen heren Thijenden executiert.

In alle steden vnnd dorpen tho besien, woe vele Predicanten vnnd Schoolmeister daer van noden, woe uele men haer geuen vnnd toeleggen sall, vnnd datseluige ordentlich opgeschreuen vnnd in een Register gebracht.

Van alles inkommen vnnd vtgeuenn sall guede rekeninge geholden worden. Vnnd soe ferne in tho kumpstich wat auergespaert, sall tott ennige nije salige fundation offt tott verbeterunge der Gast vnnd krancken huiser, item tott vnderholdinge der weesen vnnd fundelingen, vnnd dergelijcken dingen angewandt werden."

Volgt een gedrukt Exemplaar van het Placaat ter instelling eener Rekenkamer van de Geestelijke goederen in Gelderland

van 31 Mei 1580. En eindelijk weder in schrift de „Ordinantie vnd Instructie nae diewelcke die Luijden vander kercken Reckenkamer die bij mijne Genedige heer Stadtholder vnd Raeden als geauthorisiert bij Bannerheren Ridderschap vud Steden des Furstendoms Gelre vnd Graefschap Zutphen tot Regierunghe vnd administratie vanden Geestelicken goederen jntt voirss Furstendom vnd Graeffschap geordiniert js." (1 Iunij 1580).

V. D.

ALMISSERS ORDENINGE DER STADT DEVENTER.

Ongetwijfeld bestaat er een naauw verband tusschen het voorgaande „Discours" en de Verordening op de Huisarmen, onder bovenstaanden titel waarschijnlijk in hetzelfde jaar 1581 door S. en R. vastgesteld, doch eerst later (1584?) van kracht verklaard (zie bl. 201 en 208 hierboven). Men vindt deze intusschen niet op het stedelijk archief, maar in een HS. dat tot titel voert: „Prothocollum daerjnn derer Huijsarmen besegelde Brieuen, jaerlickse Renthen vnnd vpkompsten bescreuenn sinnen anno 1584. Prouisoren pro tempore als Herberth Dapper, Marten van Litth, Gerrit ten Berge". [1]) Deze foliant, thans in het bezit van het Kinderhuis te Deventer, bevat o. a. de volgende even merkwaardige als uitvoerige Almissers Ordeninge (Aalmoezeniers verordening).

(A)lsoe Schepenn vnnd Raith, vp volualdich bitlich versoick derr Prouisorenn vann den Huissarmen, denne bequeme Ordinantie thoe stellenn, vp hett Punctt vann denn Huissarmen, den seluen verscheidentlich desenn beuell hebbenn gedaenn, datt die Prouisorenn ennige bequeme Ordinantie vnder sich irst sollenn beraemenn, vp behaegen vann Schepen vnnd Raith, Hebbenn gedachte Prouisoren, alsulcken beuell nhae dese Ordinantie vnder sich jrst beraempt (mede gesienn hebbennde seckere Ordinantien vann ennige andere plaetsen vnnd alhier schriftlick veruatet) Allent wth beuell vnnd behagennt vnnd verbeteringe vann Schepenn vnnd Raeth.

[1]) Zoo althans schijnt te staan op den verre van duidelijken titel.

Dewijle nhu niet alleine Godt die Heere jnnt gemein, wess sijnen armen gelijderenn geschuett, will hebbenn, alss sijne Godtlicke Matt. vnnd heerlicheidt selffs gescheenn, mehr oick die verordente voorstenderenn vnd Regenthen oiren vpliggenden Amptz schuldich sijnnenn, soe wall voer Armenn als Rijckenn behoirlicke sorge thoe dragenn, daermit niett alleine eenn deel der Gemeenthenn, Sunder dat gantze Corpus gantz bedient worde, Mede voir te kommenn die eruarene schandeleuse Laster end sondenn, soe men wth datt vrije vnbedwungenn bedelenn, soe wall denn frembdelingenn als Ingesetenen, junck vnnd altt dagelikx sueth (ziet?) errijsenn, Hebbenn Burgermeijsteren Schepenn vnnd Raith der Stadt Deuenter, mitt oire geswarenn gemeinte, vmb hierjn guede verseheninge to doenn, besloetenn dese tegenwoirdige Ordinantie.

1. Inn denn Irstenn wort verbadenn, datt Nijmant, hie sij wie hie will, Mans, vrouwen, kijnderen, Hantwerckx Jongenn, vnnd andere Persoenen, soe wall Borger, Ingesetenen, als alle frembdelingenn, Mede oick giene Lazarus, jnn ennige plaetze vander Stadt, noch voer der Stadt, jnnt heimelicke noch jnnt apenbaer, doer sich selffs, offt jmantz anders, bij arbitrale correctie, niet sollenn moegenn bedelenn. Noch oeck int Hillige Geest thoe slapenn moegenn geholdenn off angenaemenn wordenn, anders dann vp nauolgende Ordinantie.

2. Vrembde Schoelers, Dewijle men beuint, datt sie dickwijls, guides vermoegens, off vann vermoegende Olders sijnde, hier geschickt wordenn, thoe bedelenm, Sall voertann gienen frembdenn Scholer sulcks gegunt wordenn, hie brenge dann jrst andenn Prouisorenn der Huisarmen jnder tijtt eenn schrifftlich schijn sijner Armoet, Mede brengende sijnenn Naem vnnd thoenaem, vann die wertliche Ouericheidt des oerdes hij ge-

baren, als Stadt offt Schultis, bezegeltt ynnd vnderteickentt sampt die vnderteickeninghe des Pastoers, Dairuntbauenn oeck brengende alle Maent eenn schriftlich schijnn vandenn Rectoer offt Schoelmeijster vander Schoelenn, daer sie schoelenn gaenn vnnd sich wall holdenn, Denwelckenn die Prouisorenn alssdann, vnnd ehr niett, sollenn vergunnenn, vp eenn secker handteickenn, soe sie hem geuenn sollenn, te moegen vmmegaen, des Middages tusschen elff vnnd twalff vhrenn, des auentz jndenn Wijnnter tusschen Sess vnnd Soeuenn vhrenn, jndenn Sommer tusschenn Soeuenn vnnd acht vhrenn.

3. Alle andere frembde Bedelers, soe wall Lazarenn, als andere, sollenn van die Wachte ander Poerten angeholdenn werdenn vnnd gefraget, woe sie hietenn? Waer sie henn kommenn, vnnd henne willenn, watt sie voerhandenn hebbenn, waer sie gebaerenn, woe lange sie daer gewoent hebbenn daer sie henn gekaemen, vnnd mit alle neersticheit vernemmen, offt sie Landtloepers sijnnen offt niet, Die Landtloepers niet intolatenn, die anderenn sall die Wacht, soeuehr sie giene schuwelicke sieckten hebbenn, brengen int hillige Geest, daer sie sollenn blijvenn, hent dat hett hillige Geest des auentz vann eenenn vann denn junge Prouisorenn (datwelcke alle auende gescheenn sall) geuisitirt wortt, vnnd dairjnne twee dage geduldet wordenn, then wehre mit gemeinen beraede, mede oeck mett beraeth der Prouisoren des Rades, wijders dairjnne geordiniert worde, nae gelegenheitt, doch Nijmandt sall moegenn gaenn biddenn, dann vp een secker handteickenn der Prouisorenn vurss.

4. Die hanntteiekennenn sollen mitt gemeenenn berade der Olden vud Nijen Prouisoren gegeuen wordenn, mede oeck die Prouisoren des Rades, holdende vann Maentt toe Maendt, ennd alle Maendt wedder veruerschett wordenn,

Mede brengende den Naem vnnd gelegenheidt vann den, die sie gegeuenn sijnnt, vnnd wess sie van den Huissarmen genietenn, vnnd denn datum des hanndteickens, vnnd tijtt, als hie sall moggenn biddenn, wesende vann eenenn der Prouisoerenn mit eigener handt vnderteickent.

5. Die Lazarus, wonnende jnder Stadt Jurisdictie, sollenn jngelijkenn buitenn der Poerten geholdenn, doch ter noetdrufft mitt eenenn wekelickenn Penninck, soe hem die Prouisorenn der Huissarmenn verschaffen sollenn, ahnn Sanct Iorriènn mitt gemeinen beraedt vnderholdenn wordenn, bij alsoe dat giene frembde Lazarus aldair mitter wonninghe mehr anngenhaemen wordenn.

6. Dairmede oick dese Stadt niet mett alle frembde Armenn beladenn worde, vnnd dardurch den vnsenn oere noetdrufft vntagenn, Sall publicatie gescheenn, datt nijmandt ennige frembde luiden, Rijck offt Arm, sall huiserenn, kamerenn Solderenn, offt kelderenn verhuirenn, Sonderenn sùlckx irst denn Burgermeijster jnnder tijtt ann thoe seggenn, vmme getuichenisse vann sie tho hebbenn oers vorigen leuens, vnnd to wettenn, wairmede sie sich konnenn vnderholden, off sie oere kost wijnnenn konnenn, vnnd, soe vp Jmantz, wie hie oeck wehre, ennich bedencken viele, sall sulcx staenn tott Ordinantie van Schepenn vnnd Raith.

7. Gelijcker gestalt sall geholdenn wordenn jn annemminge frembder Persoenenn tott Borgerenn, bisunder die die Burgerschap begerenn, vmb tho verhoedenn, datt doer soe eenn kleijnn profijtt die Stadt mett Armenn luidenn niett veruullet worde.

8. Vnnd alle andere Armenn, soe bijnnenn Jaers hier mitter woninge sijnnen gekaemenn, die oere kost niet en konnenn wijnnenn, Sollen staenn tot discretie vann Schepenn vnnd Raith, wall thoe verstaene die gènnige, soe hier alleene

sijnnenn gekaemenn, vmb tbedelenn vnnd anders nergens vmme.

9. Die Prouisorenn vandenn Huissarmenn sollenn Twee starcke Armenn, die sie doch ledich sollenn voedenn moetenn, holdenn, vmme die gene, soe sonder handteicken gaenn biddenn, thoë brenghenn ahnn die Prouisorenn vandie Huisarmenn, vmb mett gemeenenn beraedt nae gelegenheidt wijder thoe ordiníeren, off sie geduldet sollenn wordenn tbiddenn offt niett, die moetwilligenn sollenn denn Borgermeijster jnder tijtt auergeleuert wordenn, vmb nae gelegenheidt henn thoe settenn vnnd thoe straffenn.

10. Alle Jaer sollenn die affgaende Prouisorenn der Huissarmenn Schepenn vnnd Raith, jn die weeke voer nije jaer, schrifftlickenn voerstellenn ennighe andere, soe wall wth die grote Gemeinthe, als wth die geswaerne Gemeinthe, daer wth Schepenn vnnd Raett sollenn drie Nijenn keesenn, soe vehre sie daer vnnder bequeme sollen befindenn wordenn, twee ahnn die Hoffzijt ennd eene ahnn die Berchzijt, tott die gennigenn, soe des vorigenn jaers bijnnenn gekaerenn, Aldus sollenn altijt sijnn Sess Prauisoerenn, vnnd eens jederenn officium sall duirenn twee jaer, Neffens die Heerenn Prouisorenn des Rades, die gecaerenn wordenn jairlix vnnd alle jaer.

11. Die Prouisorenn vann hett vorige jaer sollenn die nijenn auerleuerenn dese Ordinantie, sampt hett Register der Armenn, elck in sijn quartier, vnnd die Nijenn int annemmenn oers Officij sollenn ann handenn der Borgermeijsters jnder tijtt jnn eenenn vullenn sittenden Raeth mett handtastinge belaeuenn vnnd seckerenn, dese Ordinantie oeres bestenn vermoegens thoe willenn nakommenn.

12. Die olde Prouisorenn sollenn denn Huisarmenn Penninghenn jnboerenn, vnnd alle nootdrufft tott denn deilingenn mett denn gemeenenn beraedt vp hett orbarlickste jnn-

16. Voertz sollenn die Prouisorenn vanden Huissarmen goett vpsicht hebbenn vp die Tabernen, vnnd soe jmantz vandenn Huissarmen offt oere familien, die der Almissenn genietenn, in apenbarenn Tabernenn drinckende befundenn, Sollenn sie den seluenn oire gewontlicke deilinge und Almissen soe lange entreckenn vnd voerentholdenn, wess datt sie sich bekentlickenn tot discretie vann die Prouisorenn tott beteringe gestaltt sollen hebbenn.

17. Nijmantz sall der Armenn, die jnt apenbair die almissenn genietenn, guede bewechlicke Huisraett kleder vnnd dergelijckenn, wthbenaemen wes oeres handtwerckes is, daer sie sich dagelickx mit erneerenn, wetenlickenn moegenn verkoepenn, koepenn, thoe pande settenn, off nemmenn, Sonder wettenn offt belieuenn der Prouisorenn, bij dee peene van eenn punt groett tott elckermaell tott der Armenn behoeff, vnnd die Armenn, die sulcks doenn, tott discretie der Prouisorenn eenn tijtlanck der Almissenn beroeuett tsijnn, Sall oeck denn Armenn, wenn sie seggenn, sulckx den Prouisorenn tobelieuenn, hierjnne niett geloeuett wordenn.

18. Sall oick een jder Huisheer sijn selffs huiszgesin, knechte vnnd Megede, wannehr sie met kranckheidt beuallenn, soe niett schauwelicke sint, niett strackx tott Laste vandie Prouisorenn der Huissarmenn wth denn huise verwijsenn, dann die tijtt van Sess weeken vpt alder korste seluest vnderholdenn, doch eenn jder nae sijnn vermoegen vnnd tott discretie.

19. Dairmit dann, bij gebreck vann apenbair biddent, giene Armen noetdrufftigenn thoe kortt geschee, Sonder die rechte Armenn doer die gantze Stadt, soe wall heimelick als apenbair ther noetdrufft vnderholdenn wordenn, Sollen die Prouisoren vandenn Huissarmenn, sampt denn Heerenn Prouisorenn des Rades vnnd Prouisorenn van die groete Gildenn,

mett sampt den Kerckmeijsters van die grocte Kercke, eenn jder in sijn quartier, nu voertz, nae vpgerichter jegenwoerdiger Ordinantie, Rontz vmme gaen in allenn straten vnnd sich soe voele moegelickenn jnsunderheit gueder naberschap, am vlitichstenn erkundigenn, watt Armen heimelick offt int apenbaer jnder naburschap wonnenn, woe sie sich holdenn, offt sie kranck offt suchtich sijnnenn, junck offt oltt, woe vulle kijnderenn sie hebbenn, watt oersaeke sie Arm sijnnen, woe lange sie Arm sijnnen gewest, vnd waer sie wonnen, off sie sich oeck tott biddenn vnnd ledich gaenn begeuenn, datt oere verbrassenn offt verdrincken, waer vann sie leuenn, vann watt frundenn offt Mage sie sijnnt, welckes alsoe perfect angeteickent sall wordenn.

20. Dann sollenn sie sie alle besichtigenn vnd spreken hoeft voer hoeft, doch die heimelickenn, soe heimelick alst gescheenn kann, vmb to wettenn, watt eenn jder verdienen kann, offt touerdienenn behoirtt, Vnnd die wat verdienenn konnenn, sollen nae gelegenheit heel wtgemonstert, offt dess thoe leger angeschreuenn werdenn, vp dat nijmantz, des ver moegens sijnnde, ledich geuoedet worde.

21. Soe vehr oeck jmantz befundenn worde, vann vermoegende frunde thoe sijnn, die hem billeken beholrt thoe vnderholdenn, sollenn die Prouisoren oeres besten vermoegens bearbeedenn vnnd verschaffenn, dat snlcks geschee.

22. Die kijnder, soe Dochters soe Sohns, sollenn vp eenn bequame Ampt gebracht wordenn, dair eens jderen Natuir vnnd Lust ahm bestenn sich hen streckett, die starckenn, soe Meetijens als anders, bij denn vermogendenn thoe dienenn, soe volle mogelickenn geholpenn vnnd bestadett wordenn, vnnd alle hantwerckxluide, doch tot discretie der Prouisorenn des Rades, sollenn vermaent worden, thenn weinichstenn eenenn Leerjongenn antonemmen vp sulcke conditie, als sie

offt andere hierbeuoerens andere Lehrjongenn anthonemmenn plegenn, offt als die Prouisorenn nae gelegenheidt sollenn konnenn accordiren.

23. Vnnd souehr alsdann noch ennige arme kijnder auerentzich, sollenn Neijtaeffelenn offt werckstedenn eenenn offt mehr togestelt wordenn, vann die gemeinstenn Amptenz, alss vnder die jungenn, Schroer, Schoemaecker, offt dergelijkenn, vnnder denn Meijtiens, Neijenn, vnd andere dergelijkenn handtwerkenn, verdeilende dairvnder die restirende Arme junge joegett, als die tsemptlicke Prouisorenn ahm bequaemstenn befindenn wordenn, welcke nije werckstedenn allene sollenn dienenn denn Gasthuiserenn vnnd andere armenhuiserenn, Mede oick denn Huissarmenn, vp dat hetgene, soe denn Armen anfenklickenn gegeuenn is, vnder den Armenn blijue, verdienett, vnnd gebruickett worde.

24. Sollenn oick frembde Meijsters offt Meisterschen angenamenn wordenn, tot Saijetten Passament, sijdenn vnnd Lijnenn lindt, vnnd dergelijkenn thoe lehrenn maeckenn.

25. Innsunderheit, dewijle die wulle jrst vann hier jnn andere Landenn gefuirt, vnnd dairnae weddervmb dat werck uann daer herwertt gebracht wortt.

26. Vnnd soeuehr jnn die groite Cloesters offt Gasthuiser ennige huise offt plaetzenn befundenn wordenn, die sie niett noettwendich en gebruickenn, Salmenn mett sie spreckenn, dat dieselue tot alsulck handtwerck jmploijert wordenn tot discretie van Schepenn vnnd Raith.

27. Sollenn oick Duitsche scholenn vpgericht wordenn eene offt mehr, dair die genne, soe toe jonck sijnnenn, vp Ampter to setten, sollenn geleert wordenn, welcke Scholen oick sollen geuisitirt, die gennenn, die vp Ampter sijnn gestalt, des Sondages, offt oick vp seckere andere dagenn in die weecken nae eens jderenn gelegentheit, Vp dat sie

vannderr stratenn geholdenn, vnnd aller sijdenn jnn tucht vnnd erbarheitt soeuoelle mogelickenn vpgetagenn wordenn.

28. Soe vehr einenn vann denn Armenn daerentbauen vp der Straetenn, offt andere oerde vannder Stadt befundenn wordenn thoe spollenn, Sollenn een tijtlanck offt oire olderenn vanņ die Almissenn wordenn priuiert.

29. Dairmit oick die Armenn des tho beter befundenn mogenn wordenn, Sollenn alle Predicanten und Cappellanenn, als oick die Wijsemoers hertlickenn vermaent worden, dat sie die genenn, soe sie in oirenn noedenn bedrufftich uindenn, ann stundenn an denn Prouisorenn jnder tijt in eens jderenn quartier sollenn angeuenn, dairvp die Prouisorenn sich wijders sollenn hebbenn toe erkundigenn, vnnd nae gelegentheit thoe richtenn.

30. Wann dann die Prouisorenn der Huiszarmenn mett denn Heerenn Prouisorenn des Rades, vnnd die Prauisorenn vann die groite gildenn vnnd kerckmeijsterenn der groter kercken, eenn jder in sijn quartier, alsoe eenenn gemeenen Staet bij sich ghemaecket hebbenn, vnnd alle kranckenn, beddereden, dere noetdrufftigenn verlatenn schemelen Armenn, soe vann heimelicke huisarmenn, als andere int apenbair, beide junck vnnd olt, vnnd die dair thoe bequame sijnnenn, vann der Straten vnd Stegenn vp Ampter vnnd ther Scholenn gebracht sollenn sijnn, Will nodich sijnn, oick eenenn staett to maken vann goett, daermit sie alle in eten vnnd drinckenn, kleder, huiszhuir, brandt, lucht vnnd deszgelijckenn noettdrufft des Lichams, als oick ther Scholenn vnnd handtwerck vnderholdenn moegenn wordenn.

31. Vp dat dann die Godtsalige werckenn einen voertganck mogenn hebbenn ther ehren Gades Almechtich, tot stichtunge der jungenn joegett, vnnd tot sunderlingen heill vnnd walfaert deser Stadt.

32. Sollenn voer jrst die vpkumpstenn van Sanct Lebuinus kercke, soe wess sie tot wthdeilunge der armenn jairlix plegenn wtgedeilt to wordenn, Mede oick die vpkumpstenn vann alle die Gildenn, soe deilingen plegenn to doene, jnn eene Massa gebracht, vnnd doer die Prouisorenn vann denn Huissarmen denn behoeftigenn wtgedeilt wordenn, Wthbenaemen dan noch Sanct Augustinus gilde, vnnd Sanct Anthonius vp deun Berch, diewelcke twee alleene in esse blijuenn, vnnd die Prouisorenn darvan har gewontlicke destributie doenn sullenn.

33. Wall touerstaenn, dat die Prouisorenn vann die twee vurgeschreuenn grote gildenn, thenn ende, datt die Almissenn recht wtgedeilt, vnnd die eene niet dubbelde portie en bekomme, vnnd die ander dairvann gepriuiert, vnnd alsoe denn eenenn thoe vulle vnnd denn anderenn thoe weinich gedeilt vnnd gegeuen worde, denn Prouisorenn vander Huisarmen perfecte anteickeninge geuenn sollenn, mit namen vnnd thonaemenn vanndenn Armenn, denn sie hoer gewontlicke deilinge doenn willenn.

34. Sollenn oick gedachte Prouisorenn der gildenn vpkumpstenn, vnnd die vpkumpsten van Sanct Lebuinus kercke vurg. alsoe wtdeilenn, dat sie, soe volle jmmers mogelick, jnn aller gestalt dieselue jrstenn fundirt vnnd susslange geschiet sijnnenn, vnnd vp dieselue dagenn voirtan vnderholden wordenn.

35. Vnnd sollenn met die kleder nu nicht mehr gewachtet wordenn hent tot kerssmis, sonder, vmb alle beswairlicke kranckheit, denn Armenn jnden anstoet des koldenn wijnters, soe uolle mogelickenn voer to kommen, Sollenn alle Cleder voirtan denn Armenn wtgedeilt wordenn vair aller hilligenn.

36. Vnnd alle Prouisorenn der Gilden, soe bij deser Ordinantien tott vnderholdinge der Huissarmen gedestinirt tobehoerende, sollenn van nu voerttann bij die Prouisorenn

vandenn Huissarmenn verwaert, vnnd die profijtenn dairvann kommende geboirt vnnd tott vnderholdinge der armenn imploijrt wordenn, Datt Hillige Geest, Manhuis, Sanct Elijsbettenn gasthuis voer irst vnnd voer alle andere Gasthuiserenn offt vergaderingen vann Armenn clein offt groett sollenn blijuenn in esse, vnnd vann oer selffst Prouisorenn werdenn bedient nae alder gewontte, Die Collatie der plaetzenn sall oeck staenn vnnd blijuenn bij Schepenn vnnd Raitt, Maer die Prouisoerenn vandie Huissarmenn sollenn moggen recommendiren oire noitdrufftige Armenn, met Raett der Heerenn Prouisoerenn vandie Huisarmenn vandenn Raede, jnn verhoepinge datt oer voerbede angenamen sall worden. als die Huissarmenn best wettenn.

37. Doch, dair befundenn wortt, datt die Originale Fundatoren vann deme verordent hebbenn, datt die collatie offt presentatie vann dienn sall staenn bij jmant vant gebloete, offt andere particulier Personenn, offt in ennige possessien vann denn welckenn, sall die Collatie blijuenn nae older gewontten, doch met Recommendatie der Prouisorenn vanden Huissarmen.

38. Die vann Diepenueene, nadienn sie niet alleene geholdenn wordenn in beschuttinge vnnd protectie deser Stadt, Maer oeck dairuntbauenn vann die excessiue gewontlicke Lastenn vann denn Huissarmen sijnnen bevrijett, Ingelijkenn hett rijcke Fraterhuis vnnd die andere Cloesterenn sollen geuen alle Maendt soeuolle mudde roggenn, als Gedeputierdenn vann Schepen vnnd Raett mit sie luidenn sollenn veraccordieren konnenn.

39. Dewijle oick die Fabrijck vann Sanct Lebuinus kercke temelick versehnn, sollenn die Fabrickmeijsters daer henn bewegett wordenn, datt sie die Huissarmen geuen alle Maent .... Vnnd die Kerckmeijsters vpten Berch

tott beforderinge eenes soe Godtsaligenn werckx alle Maent, soe volle als menn bij dieselue erholdenn kann.

40. Die Bargeuaers geselschap sall begroetett wordenn, to willen consentierenn, datt die verordente Vrachtmeisters vann elck schip, datt sie tzewartt wthreidenn, denn huissarmenn een sekers geuen, soe volle menn bider geselschap sall konnenn erholden.

41. Oick sollenn die Prouisorenn, strax nae, als dese Ordinantie int werck gestalt sall sijnn, mett Voerwettenn vann Schepenn vnnd Raeth, gaenn huiss bij huiss, doer die gantze Stadt, eenn jder in sijnn quartier, vnnd versoeckenn wess eenn jder tott stichtinge eenes soe Godtsaligenn werckx angeuangenn, contribuirt, niett twijuelende, wann datt bedenn voerder doerenn aff is, vnnd sunst nijmantz ennige bisunder hantreickinge, als gewontlickenn, ter noetdrufft mehr vann doenn wort hebbenn, Die Borgerie vnnd jngesetenenn sollenn oir goetherticheit hierjnne mildelick bewijsenn.

42. Alle Sonndage, Vierdage vnnd Bedeldage Sollen die Prouisorenn jnder kercken vnnder die Predige vmmegaen, nae older gewontenn.

43. Inn alle kercken sollenn beslatenn kistenn offt Blockenn gestaltt wordenn, vnnd in alle Voernaempster Coepluidenn huiser, Mede oeck jnn die Munte, vnnd jnn die Wage, vp denn Tolhuisenn, Sollenn besloetenn bussen hangenn voir denn Huissarmenn, Diewelcke thenn weinichstenn alle halue jarenn eenns sollenn erapent wordenn.

44. Alle die gene, die sich jndenn echten staet begeuen, sollen vandenn Predicantenn vermaent wordenn, dat sie denn Huissarmenn bedencken vnnd dairmit oerenn echten staat anuangenn, Thoe welckenn eenn busse stedes sall hangenn bij denn Predickstoell, als vp meer anderenn oerdenn gebruicklickenn is.

45. Alle die genne, soe die Borgerschap nhu voirtahnn winnen, heel off halff, sollen die Huissarmen thenn weinichstann watt geuenn, souoele hem seluest belieuett, ahn handen des Cameners jnder tijtt, die daer jnne hett beste doen sollenn.

46. Dairmit oick die auerdadige raeth vnnd meenszmaelenn vermijdet vnnd dair voir die hongerige krancken vnnd naeckte Lazarus worde bedacht sollenn die Heerenn des Rades vnnd die Straetenn frundtlickenn angesacht sijnn, datt hem will belieuenn, dairjn ennige bequame Ordeninge toberaemen, tott fordell der Armenn.

47. Alle broekenn vnnder der Burger Venlijnn, die niett en kommenn tott vnderholdinge der Wachte, voertz oeck die broekenn, herkommende van Woecker vnnd Horerie, sollenn die Huissarmen halff genietenn.

48. Alle die genne. soe die Stadt verwercket hebbenn, vnnd wedderomme remissie erholden, voertz alle die genne, diewelcke ennige verboerde peene, hettzij ann Lijff, ehre, offte glimp, vnnd denn an gelde ex gratia worde thoe guede gelatenn, Sollen die Huissarmenn geuenn tott discretie vann Schepenn vnnd Raith.

49. Vnnnd, dewijle dair dat lichte broet die Armoett, soe datt broitt bij die Beckers moetenn halenn, Insonderheit verhandelt wortt, sollenn die Prouisoerenn jnt geheim vlijtich vpsicht dairvp dragenn, vnnd die gebrecke denn broetwegers vermeldenn, vnnd alle broeken, soe daer vann kommenn, als die lichte broeden irst bij gedachte Prouisoerenn vpgespoirt sijnnenn, sollenn denn Huissarmenn thoe goede kommenn.

50. Wann ennige schelinge vannden Heerenn Gedeputierdenn des Rades, vp hett Raethuis, offt buiten datt Raethuis vann anderenn, ter frundtlicheit, bij Moetzoene, offt oeck bij Compromis, hengelacht wort, Sollenn die Heerenn Gedeputierden offt andere vnderhandlers vnnd Compromissari par-

thien ahnn beiden tzijdenn, voer hett besluitenn vnnd voer der wtspraecken, dair henn beredenn, datt sie den Huissarmen dair watt van toleggenn sollenn, Datwelcke dann jnsunderheit sall gescheenn, wanneer sich parthienn vann eenen doettslach vnnd dergelijckenn eenformlich versoenenn.

51. Die Schepenn, dair voir Testamente vpgerichtett wordenn, als oick die Predicanten offt Cappellacnenn sollenn der Huissarmenn beste doenn, Wess den Armenn bij Testamente gegeuen wortt, Sall vann der anwesende Secretaris, voirt nae doede des Testatoris jnn dehm Armenn ligger jnn die Schrijffkamer geteickent wordenn, Die Predicantenn offt Cappellanenn Sollenn die Testamente, soe voer oer sijnnenn vpgerichtett, Soe lange bij sich holdenn, dat der Armenn gifftingen irst vandenn Secretario sijnnenn ingeteickennt.

52. Alle Testamente, gifftenn, Contracten vnd andere dergelijcke dispositienn, bijnnen vnser Stadt vpgerichtett, dair in denn armenn wes gegeuen is, sollenn hier bijnnenn wtgekiert wordenn, Vnnd sollenn die Armenn, dair giénn bisunder mentie vann andere Gasthuiser offt vergaderinge gescheen, verstaenn wordenn, alleene die huissarmenn, vnnd, soe vere dairbeneffens ennige bisunder Exequutoren giestlick offt wartlick gestalt sijnnenn wthodeilenn, Sollenn gemelte Executorenn die wthdeilinge daeruann mogenn doenn, mett gemeenenn beraidt der Prouisorenn vandenn Huissarmen, vnnd anders niett, vnnd daer vann voer die Straetschepens, vnnd Prouisorenn vanndenn Huissarmenn, vnd anders niett Rekeninge doenn.

53. Doch souehr jemande, die alsulcke Testamentischen gifftenn gedaenn, daerjnn wthdrucklickenn wtbescheidenn hadde, datt sijne arme frunde voir andere dairvann geholdenn soldenn worden, Sall die deijlinge oick wall buetenn vnnse Stadt dairuann moegenn gescheenn, bij alsoe, datt vann oir Armoett tot discretie vann Schepenn vnnd Raeth

alhier irst behoirlich sall blijkenn, vnnd Rekeninge dairuann doenn alss vurschreuenn.

54. Wann die olders offt kijnnder bij Testamente jnn oir Legitima sijnnenn vercortett, sollenn sie oir Supplement irst verhalen ann die ander Legata, ehr sie kommenn tott hett Legaett der Armenn.

55. Soe vehr nu mett alle dese Middelenn die Huissarmenn niet sollenn konnenn vnderholdenn wordenn, Sollenn die Prouisorenn oerenn noettdrufftigenn Armenn henn vnd wedder jnn guider luide huiser seckere maeltijdenn voirbiddenn.

56. Vnnd ehr sie jmandt, hie sij wiè hie will, heimelick offt apenbair latenn gebreck lijdenn, offt selffst gaenn biddenn, sall bauenn dessenn allenn tot oiren laste staenn ennige' vermogende goethertige luide jnt heijmelick alsulch armoett to kennenn to geuen vnnd tho bidden, vmb etlich geltt der armenn buidell thoe lienenn, soe sie het niet konnenn gegeuenn krigenn, datwelcke sie, mit denn alder irstenn die Armenn buidell des vermoegens sijnn sall, denn seluigenn sollenn wedder geuenn.

57. Soe vehr die armoet hieruntbauenn noch gebreck lijdenn worde, Sollenn die Prouisorenn seckere armenn nae dat der Armenn gebreck noch groett is, eenn secker handtteickenn geuen, vmb selffs huis bij huis tbidden moegenn, jndie manierenn als vann die handteickens vermaennt is, Alle die genne, soe die Stadt sijnnenn vereedet, vnnd vander Stadt Solaris offt Loenn vnntfangenn, sollen die Prouisorenn dienenn vmme Gades willenn.

58. Mett die Stadtmeister vnnd alle andere Chirurgienn, als oèck mett denn Appoteker sollenn die Prouisorenn inder tijtt, mett todoenn der Prouisorenn des Raedes, jnn allenn voiruallendenn saeckenn ahnn forderlichstenn vnnd bequaemsten handelenn nae gelegennheitt.

59. Wannt etwes des Huissarmenn int particulier ansterfft die tijtt, dat sie die Almissenn noch leuen, offt soe ennige, die der Almissenn etwann genoetenn, tott vermoegentheit gekaemenn, Sollenn dieseluige offt oire Erffgenaemenn geholdenn wesenn, dair voir datt sie die Almissenn genoetenn hebbenn, tott discretie vann Schepenn vnnd Raith eenn kentenisse tdoenn.

60. Datt oick jmandt vanndenn Huiszarmenn wedder tott guidenn stannde kommenn worde, dieseluige sall schuldich sijnn denn Huissarmenn ann handenn vandenn Prouisorenn jnnder tijtt wedder danckbaer wesenn, vnnd datt, soe wal] off dair kijnnder weeren, als anders, thenn weere Schepenn vnnd Raetth bij discretie hierjnne anders worde Ordinirenn.

61. Nijmanth sall sich tegenns die Prouisoerenn jnder tijtt jnn die bedieninge oires Amptes misgrijpenn mett woirdenn offt werckenn, bij Arbitrale correctie, Alle affgaende Prouisorenn sollenn oire Restantenn bijnnenn jaers selffs jnmanen vnnd soe volle mogelick affdoenn, Dairuntbauen sollenn alle affgaende Prouisoerenn oeck alle swaricheit vann Rechtzforderinge, soe in oir jaerenn sijnnenn veruallenn, selffst wthfuirenn, sonder datt denn anderenn Prouisorenn jnder tijtt ennige moijte dair vann sollenn hebbenn.

62. Alle vierdell jairs offt dairumbtrent doch acht dagenn vnder offt auer, sollen die tsamptlicke Prouisorenn vandie Huissarmenn bij eene kommen, vmb tspreken vanndenn Staat der huissarmenn, vnd thoe sehenn wes mett denn gedaenn offt gelatenn.

63. Desse Ordinantie sall tott discretie van Schepenn vnnd Raett vnnd oere geswarenn gemeinte jnn allenn oirenn Punctenn, nae gelegenheit der tijtt, verandertt, vermindert offt vermeertt wordenn.

τελῶς

Finis. V. D.

BRIEVEN VAN JOANNES TOLLIUS

UIT HET LEGER DER GEALLIEERDEN IN FRANSCH VLAANDEREN, 1710.

Joannes Tollius, de schrijver van de brieven welke ik hier zal mede deelen, was een zoon van D[r] Philippus Theodorus Tollius, uit diens tweede huwelijk met Sara van Oelen en werd te Kampen geboren. Hij huwde 1°. Henrika Aleida ter Welberg, uit welk huwelijk hij eene dochter Sara Margriet Tollius had, in 1714 geboren, en 2°. Aleida van der Sluis, uit welk laatste huwelijk geene kinderen schijnen te zijn gesproten.

In 1708 werd hij in zijn vaderstad Kampen tot lid van den raad verkozen in de plaats van Gosen van Erckelens. In 1710 was hij gedeputeerde te velde, en als zoodanig maakte hij in dat jaar den veldtocht mede in de zuidelijke Nederlanden.

De Spaansche successie oorlog, sedert 1700 ontbrand, scheen in den aanvang van 't jaar 1710 voor een oogenblik door bemiddeling geëindigd te zullen worden, doch toen men den 11[en] Mei in den Haag het verslag van de afgezanten der Staten: Buijs en van der Dussen, aangaande het verhandelde op de bijeenkomst te Geertruidenberg vernam, geloofden de Staten dat de onderhandelingen tot geen bevredigenden uitkomst zouden leiden en besloot men den veldtocht in de zuidelijke Nederlanden te openen. Marlbourough, Prins Eugenius van Savooie en de andere legerhoofden begaven zich

tot dat einde in 't midden van April naar het leger, dat te Doornik werd verzameld. De graaf van Albemarle, die 't bevel in deze stad had, maakte zich weldra meester van 't kasteel Montagne, moest dit echter spoedig wéder ontruimen, doch heroverde het kort daarna.

Het gros van 't leger toog van Doornik door de vijandelijke linien bij Douay, en belegerde deze stad. Tegelijk trok Marlborough met een deel van 't leger over de Scarpe en sloeg zich bij Vitry neder. De vijand werd daardoor genoodzaakt op Kamerijk terug te trekken, en Douay werd toen onder den Prins van Oranje en Van Anhalt Dessau aangevallen. Den 4en Mei opende men de loopgraven. Den 7en Mei daaraanvolgende deden de belegerden een hevigen uitval, maar werden door den Prins van Oranje terug geslagen. De maarschalk De Villars trok weldra aan 't hoofd van 't Fransche leger de Schelde tusschen Bouchain en Ribecourt over en trachte Douay te ontzetten. Zoo was de stand van zaken toen Tollius den eersten brief schreef, dien ik hier mededeel.

Ofschoon hij reeds vroeger een brief aan den raad schijnt geschreven te hebben, en ook andere brieven uit deze correspondentie ontbreken, geloof ik toch dat de nog aanwezigen, van veel gewicht zijn voor de kennis der krijgsgebeurtenissen in het jaar waarin ze werden geschreven en vooral voor de geschiedenis van 't beleg van Douay.

Thans mogen de brieven zelve volgen.

1.

't Sedert mijne laatste aan UwelEd. Hoog Agtb. is alleen van merite voorgevallen, dat deezen morgen vroeg onderrigt wierden dat den viand voor het aanbreeken van den dag, sig had in mersch begeven, hebbende vervolgelijk tussen Blanges en St Laurent vier bruggen geslagen, waar over haar armée met het aanbreken van den dag is getoogen; men zegt

met intentie om in de vlakte van Lens te gaan legeren en morgen, zijnde Hemelvaartsdag, op ons af te komen; de Generaals van het Geailleerde leger hebben daarop hetzelve een beweging doen maken, komende de regtervleugel te Montigny en de lincker vleugel te Vitry, [1]) verder sijn alle nodige mesures genomen om den viand, indien lust heeft ons aan te grijpen, wel te ontfangen, sullende tot dien eijnde, de regter vleugel door den Prins Eugenius, de linkervleugel door de Graaf Tilly en het corps de bataille door Milord Duc [2]) worden gecommandeert. Wij hopen een geluckigen dag, om alsoo tot het gewenst eijnde van een vaste vrede te geraken. Ik sal niet af sijn UWelEd. Hoog Agtb. van alles exacte kennis te geven en in alle voorvallen betonen dat met veel respect ben enz.

Berbieres [3]) 28 Maij
des avonts ten 7 uuren 1710.

PS. Soo ontvangt den Heer Croonstroom [4]) advijs door een sijner spions, dat den vijand, die al gezeid was de Scarpe [5]) te sijn gepasseerd, tegenwoordig beesig is daerover te trekken om morgen de attacque te doen. In haast.

---

[1]) Vitry een dorpje aan de Scarpe, ongeveer midden tusschen Arras en Douay. Montigny of Montony, een dorp eenige uren noordelijker gelegen.

[2]) Milord Duc, nl. De Marlbourough.

[3]) Berbières, moet Brebières zijn, een dorpje een paar uren zuidelijk van Douay aan de Scarpe.

[4]) Croonstroom, Isaäk baron van Cronström in 1662 te fort Aresta in Dalecarlië geboren, trad op jeugdigen leeftijd in Hollandschen dienst. Destijds was hij brigadier, hij klom vervolgens door zijn dapperheid en beleid op tot den rang van generaal en overleed in 1751 als gouverneur van 's Hertogenbosch.

[5]) De Scarpe is een rivier in Artois, waarvan hier het deel wordt bedoeld tusschen Arras en Douay.

2.

Gisteren avond hebbe mij d' eere gegeven per expresse courrier aan haar Hoog Moog. afgesonden, UwelEd. Hoog Agtb. de dispositien der vianden te melden, volgens dewelke geen andere verwagtinge hadden, als van deezen morgen tot een bataille te koomen, tot welken eijnde onse armée sig in de gemelde dispositie hadde gestelt. Edog tot deeze uure te vergeefs, also geen haast maken en langsaam, so de gerugten willen, de Scarpe tussen Blangis en St Laurent passeeren, waarom een gedeelte van ons leeger sig weederom in haar vorige ſposten heeft begeeven. Milord Duc en veele andere Generaals hadden sig heeden een goeden dag tot Hemelvaart der Fransen belooft, dog kunnen niet denken dat yts anders in 't sin hebben als ons door marches en contramarches de convoijen moeijelijk te maken; altoos indien in 't sin hebben yts te doen, moeten sulks int kort werkstellig maken, doordien verneeme in haar leeger schaarsheid van broot en fourage is. Het rapport van de beleegering is nog niet ingekomen, dog kan in 't generaal zeggen langsaam vordert. Indien voor 't sluijten deezes yts naders verneeme, sal 't UwelEd. Hoog Agtb. aan den voet deeser melden, waarmeede met veel respect blijve enz.

Brebiéres den 29 Maij
1710 des avonts.

Den vijand is de Scarpe nog niet gepasseerd, maar alleen is het gerugt veroorsaekt door het overtrekken van eenige bagage en broodwagens. Milord duc logeert in het dorp Esquerchin; [1]) ik zal de eere hebben per naesten UwelEd. Hoog Agtb. de lijst der troupes tot de Bataille gedestineert en derselver ordre over te senden.

[1]) Esquerchin, een dorp in Artois, een weinig ten noordwesten van Douay, aan 't canal de Douay.

3.

Niettegenstaende de groote roep en de geweldige snorkerije van den vijand, voorgeevende ons in onse voordeelen te willen koomen aentasten, waer toe ook deselve tot drie agter een volgende daegen sig scheen geprepareerd te hebben, door de gedurige beweegingen die in desselfs leeger gemaakt wierden, heeft egter den uitslag niet geweest, soo als men sig met reeden daervan soude hebben kunnen verbeelden. Want tot op gister ogtend den 4 deeser in deselve leegerplaats hebbende blijven liggen, maekte deselve een mouvement met zijn linker vleugel nae Lens toe, van waer weer marcheerde langs dezelve route van waer hij was gekomen. Milord Duc, den Graeve Tilly, Albemarle, Athlone, [1]) en andere generaels waeren in het dorp Vitry en hadden den Heer Yvoy booven op den tooren gesonden om der vijanden marches te observeeren, dewelke ons dan, soo als ik hier bovengemeld hebbe, adverteerde; de meeste tenten der vijanden waeren afgebrooken, en hebben wij nog geen onderrigt dat de selve weer opgeslagen zijn, meenende dat de vijand sijnen marsch agterwaerds genoomen heeft, om sig te vernoegen met het consumeeren der fourage daer anders onse cavallerije seer wel bij soude gevaeren hebben; ik sal deesen middag nog wel naedere circumstantien verneemen, die ik d' eere sal hebben hier agter aen te voegen. Ondertussen geeve ik mij het geluk van aen UwelEd. Hoog Agtb. over te zenden het plan van Douay met de omliggende plaetsen en dorpen, daer bij desituatie van het leeger van den Staet, sijnde dit plan den 24 der voorleedene maend gecoucheerd en daaromtrent voorgevallen deese veranderinge, naementlijk: dat de retranchementen voor het leeger

---

[1]) Athlone, Frederik Christiaan van Reede, graaf van Athlone, baron van Reede en Agrim enz., in 1719 als luitenant generaal der ruiterij van den Staat overleden.

die hier separaet vertoond worden, naderhand aen malkander sijn gehegt door 13 redouten met haere linien, soo verre als de stippels daer omtrent gehaeld zijn; de tweede veranderinge is deeze: dat aen beide de vleugels van het leeger, drie linien staen, eene van infanterije en twee van cavallerie, sijnde het corps de bataille onder Milord Duc maer van twee linien, eene infanterije ende de tweede cavallerije, de geheele voorste linie van het leeger van Vitry af tot aen Montigny, bestaet uit enkelde infanterije, de schoonste die men ooijt kan sien en agter deselve is alle cavallerie geposteerd, soo als ik gemeld hebbe, sonder dat tussen het voetvolk een eenig ruiter is.

Voor het tweede neeme ik de vrijheid, aen UwelEd. Hoog Agtb. te senden de lijste van het voornoemde leeger, een ieder in sijne brigades verdeeld, waartoe UwelEd. Hoog Agtb. in het formeeren van een nette idee van des zelfs staet, gelieven de voorige aenmerkinge over het formeeren der linien sig te erinneren. Ik wil hoopen dat mijnen ijver in deezen aen UwelEdel Hoog Agtb. niet onaangenaem sal sijn. Den commissaris Fleertman heeft deesen ogtend gerapporteerd, dat aen de regter attacque een brugge was voltrokken, en dat insgelijks aen de linker op heeden zoude geschieden, vorders was een Lieutenant van de mineurs met eenig volk gesprongen en begraven. Men heeft hier gister avond koomen rapporteeren dat den ingenieur Meijer ook door een mijn soude sijn gesprongen, en is het zelve reeds na Holland geschreven, dog versoeke ik dat UwelEd. Hoog Agtb. gelieven verzeekerd te zijn dat sulx voor die keer onwaer is, want ik gister avond ten vijff uiren van hier nae Vitry rijdende, den ingenieur Meijer op den weg gesprooken hebbe, soo dat wanneer sijne ouders het eerste gerugt mogt ter ooren koomen, deselve kunnen gerust gesteld worden door deese verseekeringe. Voor zoo veel het gepasseerde in de voorige nagt be-

langd, wat nu de laatste nagt is voorgevallen vinden UwelEd. Hoog Agtb. in het relaes van Fleertman. Soo aenstonds verneeme dat des vijands regter vleugel tot digt onder Arras is geweeken, omtrent een heel uir van haer voorige posteeringe, de linker leidt nog in 't gesigt. Wat er heeden meerder van vallen sal weet men niet te gissen. Soo aenstonds koomt een ingenieur uit ordre van Hartel en de Bruin rapport doen aen de gesamentlijke heeren Gedeputeerden van het gepasseerde deese nagt, sijnde de werken werkelijk geadvanceerd; een vijandelijke mijn door de onze gevonden, is met eenige Fransen opgevlogen, ende nog eene is men besig leedig te maeken en dan met weinig kruid en twee bomben, die daer in sijn ook te doen springen. Het is waer dat er een ingenieur Meijer gesprongen is, maer is een ander als den onzen, hoewel weder uitgegraven ende ongequetst. Ik blijve met diep respect enz.

Berbières den 5 Junius 1710.

PS. Bij Prins Eugenius gegeeten hebbende, wierd nae de maeltijd iets voorgesteld daer niemand als de Princen en de Gedeputeerden present waeren, en daerover ik per naesten de eere sal hebben UwelEd. Hoog Agtb. te schrijven, konnende nog niets seekers melden van het geene verder mogte komen voor te vallen of voorgevallen zijn 'tsederd elf uiren dat van huis sijn geweest.

4.

Bijaldien iets van belang was gepasseerd geweest, ik had mij de eere gegeeven sulx aen de taefel van UwelEd. Hoog Agtb. gedienstiglijk over te senden, dog sulx niet hebbende gehad, oordeelde te moeten wagten, tot dat iets, UwelEd. Hoog Agtb. attentie waerdig, mogte voorkomen. Donderdag laestleeden, geweest zijnde den 19 deezer, vonden de heeren Generaels goed op het rapport der ingenieurs dat de bressen

in staet waeren op de beijde ravelijnen aen de attacque van den Heere Prince & Stadhouder van Friesland, [1]) te stormen. De Heeren gedeputeerden te velde, wierden versogt daerbij te willen assisteeren, sulx geschiede en wierden wij door de Heeren Hartog en Princen van Savoijen en Nassauw [2]) in de trancheen geleid, eene ter regter en de vier andere ter linker zijde van de attacques; wij gingen ten 7 uiren in de loopgraeven, de Heeren Hooft, [3]) Pesters, [4]) ik en Wichers, [5]) waeren in de redout, die voor de eerste batterij leid, daer de heer Generael Majoor Vegelin, [6]) doenmaels commandeerende, sijn hutte had, waerin wij onder het musycq van canon, granaten, musquetten en bomben in een overgroot getal, aenschouwers waeren van de bravoure onzer infanterije, en de dappere teegenstand der vijanden, d' aenval die ten half tien uir geschiede, duirde tot oven over tien, wanneer wij, met verlies van zes of seeven honderd, zoo dooden als gequetsten, meester van de bres bleeven, daer ons volk zig met 30 grenadiers logeerde, tot dat de vijanden zig geretireerd hebbende, het logement door 12 man bewaard wierde; uit vreeze voor de vijandelijke mijnen had men daer zoo weijnig volk gelaeten, het welk egter niet belettede, dat de vij-

---

1) Johan Willem Friso.

2) Cornelis graaf van Nassau Woudenberg, zoon van Hendrik van Nassau, heer van Ouwerkerk en Françoise van Aerssen van Sommelsdijk, generaal majoor in Juli 1712 bij Denain in de Schelde verdronken.

3) Waarschijnlijk Gerrit Hooft, burgemeester van Amsterdam.

4) Zeker een gedeputeerde te velde, waarschijnlijk dezelfde die later resident der Staten aan het hof te Brussel was.

5) Waarschijnlijk Wicher Wichers, zoon van Abraham Wichers en Wibbina de Drews, in 1651 te Groningen geboren, gedeputeerde te velde en burgemeester van Groningen.

6) Frederik Vegelin van Claerbergen, geboren 1667, overleed 2 Jan. 1718.

anden des daegs daeraen 30 man, daeronder den Capitein van een compagnie grenadiers, genaemt Terville in het regiment van den Heere Prins van Friesland in de lugt deeden vliegen, sijnde apparent dat den lieutenant Siegers, wiens Capitein de gesprongene is, en tot nog toe vermist word, die compagnie weeder sal bekoomen. Men heeft sig in het hol van de mine gelogeerd en daer gemainteneerd, beide de raevelijns sijn door de vijanden verlaeten; wij quaemen, niet teegenstaende wij de lengte van onze visbrugge niet van de attacque waeren geweest, en geduirende de zelve onze Heeren en Meesters en goede vrienden met een glaesjen Moeselwijn waeren gedagtig geweest, des nagts ten elf uiren met alle de Heeren en Hooge Generaels uit de loopgraeven, en ieder begaf zig nae huis, daer ik ten een uir des nagts aenquam, zijnde twee uir van de tranchec. Deezen ogtend ten 3 uir heeft de Prins van Anhalt Dessauw sig meester gemaekt van de beide raevelijns van sijn attacque, aen de regter hand had ons volk met 200 man gepasseerd en de schanskorven half gevuld, eer de vijand sulx gewaer was geworden, soo dat daer weinig of geen verlies is geweest, maer aen de linker attacque is men geen meester gebleeven als nae de vierde attacque, sijnde ons volk tot vier mael gerepousseerd, maer telkens door den Prins van Holstein Beek, [1]) die mij soo door sijn adjudant kennis hiervan geeft, weer aengevoerd; Sijn Hoogheid heeft laeten zeggen dat niet twijfelt of men sal sig moogen feliciteeren binnen een dag of twee met d' overgave der stad. Meest de officiers van de linker attacque

[1]) De prins van Holstein-Beck, die in 1704 aan 't hoofd eener Hollandsche brigade in de slag van Hochstadt vechtend gewond en gevangen genomen, doch weder was ontzet.

van Anhalt Dessau [1]) sijn of dood of gequetst, die hier toe gebruikt sijn geweest. Tot ieder attacque waeren geordonneerd 100 grenadiers en 200 mousquettiers, gesouteneerd door gelijk getal, waer van aen het linker ravelijn weinig gesond sijn afgekomen; aen de regter attacque heeft de vijand naederhand ook nog veel schade gedaen van de capitaele wal, sijnde des vijands geheele guarnisoen in de waepenen geweest om deeze post te mainteneeren, dog eindeling genoodsaekt die aen ons over te laeten. Men heeft een vijandelijk mineur door het afhouwen van sijn arm, in de actie, soo als besig was de lonte in het kruid van een mijn te steeken, belet zulks uit te voeren en daerdoor nog veel volk gespaerd. Wat verders hier op mogte volgen ofte beraemd worden, sal ik de eer hebben UwelEd. Hoog Agtb. op het netste te communiceeren. Ik heb nog niet gehoord dat eenige van onse Overijsselsche ongemak hebben, als alleen is de vaendraeger Winterdijk in het regiment van den Heer Baron van Heiden [2]) als ingenier gesneuveld, en nae men mijn onderrigt, hierdoor een vaendel aen de stad vacant; ik meen ook een Lieutenant Plaets onder Croonstroom, door advancement in duitsche trouppes niet weer hier gekomen: soo hieromtrent iets van UwelEd. Hoog Agtb. beveelen mogte sijn, ik sal de ordres met veel respect afwagten en voor soo veel in mijn is, exact uitvoeren. Ik heb de eere hier neffens te zenden de lijste der vijandelijke armee, die versoeke dat bewaerd mooge werden, alsoo maer twee of drie daervan hier sijn; dezelve hebben uit haere armee gedetacheerd 30 bataillons nae de Vlaemsche

---

[1]) Leopold, zoon van Johannes Georgius en Henriette Catharina, dochter van prins Frederik van Oranje Nassau.

[2]) Reinhard Vincent baron van Heiden Hompesch, geboren 1660, een Guliksch edelman, generaal majoor der ruiterij in Nederlandschen dienst. Hij overleed in 1733, als gouverneur van Geertruidenberg.

forteressen als Duinkerken, S[t] Wijnox, S[t] Venant, Aire, S[t] Omer en Ypres en Bethune, soodat dezelve nog als vooren gecampeerd liggende van Arras tot Oisy, seer verminderd is en ligt morgen of overmorgen, hoewel van verre, ooggetuigen sullen kunnen sijn van het overgaen der plaets. Ik neeme de vrijheid UwelEd. Hoog Agtb. te verseekeren dat ik met veel respect blijve enz.

PS. Deeze caerte van de attacques, oordeele ik niet ondienstig, te sullen sijn tot beeter elucidatie van het gepasseerde, hebbe daerom het geluk dezelve, hoewel wat gebeezigd, meede over te zenden. [1]) Soo nog iets mogte passeeren voor het afgaen van de post, sal ik de eere hebben hetzelve hier agter te laeten volgen.

Brebières den 24 Junius 1710
des morgens ten 9 uiren.

De Heer Siegers heeft mij deezen nae den middagh doen seggen det Sijn Hoogheid de goedheid gehad heeft, de vacante Grenadiers Compagnie aen hem te offereeren.

5.

Ik geeve mij de eere WelEd. Hoog Agtb. mits deezen te communiceeren dat de belegerde van Douay, deezen nademiddag ten drie uuren witte vaendels op de beijde bressen van de stadswallen hebben geplant, waerop men wederzijts ostagiers uijtgesonden heeft. De propositie der vianden gehoord sijnde, heeft men dezelve verworpen, ende geweijgerd de capitulatie die gepresenteerd wierd te sien, dog de ostagiers versoeckende sig per missive nader aen den Grave d'Albergotty te mogen adresseeren, om sig te declareeren op de ree-

[1]) De kaart waarvan Tollius spreekt, is niet meer voorhanden, men vindt echter in den Atlas of Toneel des oorlogs in Europa in 1734 bij de Erven J. Ratelband en Compagnie te Amsterdam uitgegeven, een naauwkeurig plan van de belegering van Douay in 1710, onder no. 138.

den van weigeringh, is zulks geaccordeert en word tot nog toe na desselfs verdere resolutie gewagt; indien dezelve niet conform de genoome sentimenten is, sal men voortvaaren de saake met geweld te vorderen, wordende de conduite van de vianden geadmireert, dog niet getwijfeld aan een goed succes, en soo als wij denzelven hebben aengekondigt. Ik blijve met alle bedenkelijke eerbiedigheid enz.

Brebières 25 Junij 1710
's nagts ten 12 uuren.

6.

Men heeft aen den vijand toegestaen te moogen capituleeren voor de stad en het fort, waertoe dezelve [in het eerst seide ongelast te sijn, dog op refus van te handelen buiten het fort, heeft hij sig gister gedeclareerd sulx voor beide te sullen doen; nae de extraditie van de articulen der capitulatie die den vijand eischte, is men in onderhandelinge getreeden en heeft geresolveerd denselven te accordeeren op Sondag den 29 deezer door de poort van St. Eloy met alle teekenen van eer te moogen uittrekken nae Camerick met zes stukken canon en 2 mortiers uit de stad, beneffens ses bedekte waegens met 2 stukken canon en twee bedekte waegens uit het fort. Ten elf uiren van deesen ogtend, sal de porte Moulle aen ons ingeruimd worden en de buitenwerken van het fort, aen het welk maer eene poorte is; wanneer den vijand die deesen ogtend ten 9 uiren aen het Quartier van den Heere Prince van Savoyen het antwoord sal brengen, sulx geaccepteerd sal hebben, sullen UwelEd. Hoog Agtb. zulks hier agter vinden, en ik de eere hebben UwelEd. Hoog Agtb. te verseekeren dat ik met alle respect ben, enz.

Brebières den 27 Junius 1710
des morgens ten 6 uiren.

PS. de capitulatie is aengegaen.

7.

Ik heb de eere mits deezen te advizeeren, dat op gisteren het vijands guarnisoen hier zijnde uitgetrokken ten getaele van 1700 man, een overschot van tussen de 3 en vier duizend, op heden wij hier in zijn gekoomen; morgen sal het leeger opbreeken en herwaerds aen naederen, om de beleegeringen van Aire en St. Venant te dekken, die 't effens sullen ondernoomen worden. Over het commando der Generaels is men nog ongerust en onzeeker, doordien de Heere Prince van Nassauw pretendeert, ouder Generael te zijn als den Heere Prince van Anhalt Dessauw, die nae het zeggen der Heeren Princen van Savoyen en Marlboroug nae de bataille van Hochstetten eerst Generael is geworden. Men hoopt de saecke te sullen modereeren ofte een ander expedient te vinden om alle onheilen voor te koomen. Onze campagne sal door deeze beide beleegeringen wel zeer laet koomen te eindigen, wordende staet gemaekt op het midden of laetste van November, teegen welken tijd ik hoope de eere te zullen hebben UwelEd. Hoog Agtb. mondeling te verzeekeren dat ik met alle eerbiedigheid ben enz.

Bethune den 1 Augustus 1710.

8.

Ik heb de eere UwelEd. Hoog Agtb. mits deezen toe te senden een plan van de stad Bethune met desselfs sterkten en de attacques die op dezelve geschieden; ik had mij al voor lang de eere gegeeven dezelve over te senden, maer de directeurs der approches, klaegen zeer dat de ingenieurs geen tijd hebben om dezelve te teikenen, hebbende dezelve gestaedige beezigheeden met het aftappen der inundatien, welke niettegenstaende men egter hoopt teegen den 21 of 22 meester van de plaetse te sullen zijn, ten sij de reegen die eenigzins extraordinair gevallen is, continueert, als wanneer sulx see-

kerlijk de verooveringe eenige daegen sal te rugge zetten. Ik heb de eer met veel respect te zijn enz.

Uit 't leeger tot Aubigny
den 14 Aug. 1710.

PS. de Heer Generael Majoor Wittinghoff heeft versogt, ik wilde bij UwelEd. Hoog Agtb. sijne sollicitatie over de bewuste 1600 guldens favorabel recommendeeren, ik heb aengenoomen hiervan mentie te zullen maeken gelijk mits deezen koome te doen, verzoekende daerop zoo veel reflexie mooge genomen werden als moogelijk is. De cadets van de stad Campen onder de provinciale regimenten ofte gedetacheerden staende, als Jonker Morrhe, Tuissink en van de Weeteringe, hebben zig iterative door mijn in UwelEd. Hoog Agtb. favorabele gedagten doen recommendeeren, hoopende nu de occasie te sullen sijn gebooren, van door UwelEd. Hoog Agtb. gunst geadvanceerd te sullen worden.

9.

Gelijk ik de eere gehad hebbe gister avond aan UwelEd. Hoog Agtb. te adviseeren, heeft men, kort nae het afgaen der post een courier uit het beleg ontfangen met advijs van het slaen der chamade, waerop deezen ogtend alhier zijnde gekoomen, heeft men de capitulatie geslooten en sal den vijand sondag ten 9 uiren uit trekken naar St. Omer met twee stukken canon en drie bedekte waegens; de verdere capitulatie is bijnae dezelve als die van Douay. Dingsdag of Woensdag sal het leeger decampeeren om zig te posteeren tot uitvoeringe van het geprojecteerde dessein op Aire; bij aldien het reegenagtig weer geen meerder verhinderinge aenbrengt, hoope ik ook nog voor het einde van October de eere te hebben UwelEd. Hoog Agtb. insgelijks met dezelfs conquest te con gratuleeren, terwijl ik met alle eerbiedige onderdaenigheid

het geluk hebbe UwelEd. Hoog Agtb. te verzeekeren dat ik ben enz.

Bebry 29 Augustus 1710
des nagts ten elf uiren.

10.

Den vijand heeft nae agt weeken nae het openen der tranchees goedgevonden op gisteren 8 deezes ten 7 uiren des avonds de chamade te slaen, nae buiten zendende een Lieutenant colonnel, gevolgd zijnde kort daer nae van een brigadier en een colonnel, zijnde een gelijk getal en van dezelve character nae binnen gezonden. Ik had bij het project der winterquartieren op de lijste doen stellen voor onze Provintie twee regimenten van die naer het noorden gedestineert sijn, alsoo anders niets konde daer voor besorgd worden, nu hebbe ik met veel vermaek gesien dat Haer Hoog Mog. van de goedheid geweest zijn, vijff regimenten van die zelve trouppes in de provintie te zenden, waervan maer een voor Campen gedestineert is en het zesde voor Zutphen; wat reeden de Heeren ter Generaliteit gedeputierd uit onze provintie en stad gehad hebben, minder voor Campen als Deventer en Zwolle te sorgen, kan ik niet beseffen daer nae het rapport mijner correspondenten, maer drie Heeren in den Haeg sijn geweest uit de Provintie als de Heer van Alerdinck, Oosterhoff en Steenbergen doch zullen UwelEd. Hoog Agtb. gelieven geinformeerd te zijn, dat den Heere Landgraeve van Hessen door den Heer Graeve van Regteren heeft aen den staet doen versoeken, dat sijn corps van 3000 man, of aen de Maes, of in Overijssel mogte geleid worden; ik sal, alsoo Haer Hoog Mog. de eerst geprojecteerde lijste hebben gedisapprobeerd, sien of die Hessische troupes op de provintie kan doen brengen, om alzoo dezelve de consumtie dier troupes te doen genieten. Soo als ik het voorenstaende vooraf gecoucheerd hadde

ontbied de Heer Hartog van Marlbouroug ons om de capitulatie te koomen sluiten. Den vijand maekte twee chicanes, die ons van des ogtends ten tien uiren tot drie uiren nae den middag ophielden, dog eindelijk toegegeven sijnde van den vijand, is de capitulatie geslooten en geteikend door de beide Heeren Princen, den Heer Pesters en mijn, bij siekte en absentie der drie andere leeden. De voornaemste conditien sijn: dat deezen avond de poorte van Arras moet ingeruimd worden, en ook die van 't fort van St. François: den vijand sal Dingsdag den 11 uittrekken ende nae St. Omer geleid worden met vier stukken canon, twee mortieren en zes bedekte waegens. Ik heb de eere UwelEd. Hoog Agtb. met dit conquest van soo groote aengelegenheid om het verloopen saysoen en siekte der militie, te feliciteeren, hoopende in het midden van de aenstaende maend de eere te zullen hebben UwelEd. Hoog Achtb. mondeling te verzeekeren, dat ik met alle respect blijve enz.

St. Quentin [1]) den 9 November 1710
des avonds ten 10 uiren.

N. U.

---

[1]) Een dorpje bij Aire gelegen.

TWEEDE BIJDRAGE

TOT EEN OVERIJSSELSCH WAPENBOEK.

Tot aanvulling van en ten vervolge op mijne eerste bijdrage in den vorigen jaargang van dit tijdschrift te vinden, wensch ik hier mede te deelen hetgeen mij de zegels, welke ik sedert dien tijd onder oogen kreeg, geleerd hebben aangaande Overijsselsche geslachtwapens. Toen voegde ik aan het slot daarbij eene opgave van op glazen geschilderde wapens; nu laat ik aan het eind volgen eenige wapens met huismerken, welke ik aantrof in het Zerkenboek der S. Clemenskerk te Steenwijk, afgeschreven door wijlen den heer A. F. Ebbinge Wubben. De 80 laatste afbeeldingen zijn daaraan ontleend, de 64 eerste, zoowel als de slechts door omschrijving aangeduide wapens, aan zegels aanwezig in het archief van het Groote en Voorster gasthuis te Deventer, in het Provinciaal archief van Overijssel of in de Bibliotheek der Overijss. Vereeniging. Ik verwees somtijds ook naar de zegelverzameling in het Rijks-archief, voor zoover deze beschreven is in mr. L. Ph C. van den Bergh's Grondtrekken, waarvan ik evenals in mijne eerste bijdrage, ook gebruik maakte bij het omschrijven der niet afgebeelde zegels.

Wanneer bij van Mierloo of Fahne het wapen van hier genoemde geslachten te vinden is, heb ik gemakshalve daarvan melding gemaakt.

De hier volgende opgaven bevestigen grootendeels het in mijne eerste bijdrage gezegde. Een paar aanteekeningen dienaangaande wil ik echter niet verzwijgen: zij strekken tot verbetering van kleine onjuistheden.

Vooreerst heb ik vernomen dat een geslacht Edel-Stecke wel degelijk voorkomt, zoodat ik van Mierloo geen verwijt had mogen maken van de opname daarvan. Ik zag den naam intusschen tot nog toe op geen enkel authentiek stuk.

In de tweede plaats mag ik niet nalaten mede te deelen, dat het geval, dat een ambtenaar, die in qualiteit zegelen moest, geen wapen bezat, mij inderdaad een paar maal voorgekomen is. In 1420 toch zegelde een Rigter te Ulzen met zijne voorletters, in 1459 eveneens Johan Dircssoen, Rigter te Colmschate, en in de 18e eeuw trof ik dit ook in het kwartier van Vollenhove een paar keeren aan.

Eindelijk sprekende van hetgeen op van Mierloo's kaart ontbreekt, had ik er op kunnen wijzen, dat niet vermeld is het geslacht Van der Lawick, dat in 1461 geadmitteerd werd. Dat men te vergeefs daarop zoekt naar wapens, als Van Hambroek in 1686, Van Wassenaar in 1701, Van Munckhausen in 1705, Van Wartensleben in 1758, Van der Capelle in 1772 geadmitteerd, [1]) mag hem natuurlijk niet geweten worden.

V. D.

[1]) Zie v. Doorninck, Gesl. aanteek. bl. 219, 337, 356, enz.

Aeswe (Gerrit v.) Ridder 1347. Vijf baren.

(Van Mierloo heeft 5 baren van keel op zilveren veld. Aeswijn en Aeswe is hetzelfde. Fahne, Clev. Geldr. u Moers. Geschl. 3. 210 heeft 5 banden van keel op gouden veld met een wassenden beer als helmteeken.)

Alferszoon (Hessel) 1375. Een keper vergezeld van 3 vogels (v. Isselmuden.)

Aller (Wolter v.) Sch. te Deventer 1504. Een aanziende ossekop.

Almelo (Arnoldus tot) Vicaris te Almelo 1411. Zes driehoeken met de punt naar beneden, 3, 2, 1.

" (Egbert v., Egbert jonkheer tot) 1408—1422. Drie faassen beladen met 5, 4 en 3 ruiten.

(Bij v. Mierloo zijn het veld van goud, de faassen blaauw en de ruiten zilver.)

" (Heinric v.) Ridder 1259. Zes leliën, 3, 2, 1. (Rijks-archief).

Ambe (Johan v.) Drie rozen, 2, 1.

(Fahne, Clev. Geldr. u. Moers. Geschl. 209, geeft als zegel van Jacob v. Ambe 1361 hetzelfde op.)

Ampsen (Henrik v.) Schulte v. Salland 1375. Een ankerkruis.

" (Andries v.) Schout v. Zutphen 1379. Als voren; het veld bezaaid met blokjes.

(In de oude stukken worden van Ansen en v. Ampsen verward, of het is oorspronkelijk hetzelfde geslacht. Volgens v. Mierloo voerde echter v. Ansen: 3 zilveren arenden 2, 1 op blaauw veld.)

Apeldoorn (Henrik v.) Rigter te Deventer 1320. Plaat no. 217.

" (Johan v.) Secretaris te D. 1592. Een zwaan.

" (Ghelmer v.) Sch. te D. 1407. Gedeeld: 1. drie sterren 2 en 1; 2. een ankerkruis.

(Op de kaart van v. Mierloo voert dit geslacht in goud een rooden adelaar met zilveren liggenden sleutel op de borst.)

Arentsen (Harbert) Apotheker te D. 1660. Plaat no. 218.

Arnhem (Johan v.) Sch. aldaar 1346. 〃 〃 219.

(Een arend van keel op zilveren veld volgens Navorscher VI. 361. In een MS. Wapenboek, in mijn bezit, is het een ruit van keel op gouden veld; over de ruit 2 ruggelings geplaatste wassenaars van sabel; helmteeken een halve vlugt van goud en eene halve van sabel.)

Asbeke (Johan v.) 1420. } Tien ruiten in 2 rijen baarswijze met de punten aan elkander, 4, 6.
〃 (Berend v.) 〃 }

〃 〃 knape 1441. Als voren, doch 6, 4.

(Fahne, Westphäl. Geschlächter heeft 10 ruiten van keel 5, 5, op zilveren veld, helmteeken eene hand, die eene paauwestaart in de hoogte houdt, doch vermeldt tevens als wapen van Degenhardt van der Asbecke in 1385 een visch.)

Averenck (Hessel v.) Sch. te Deventer 1511. Een pijlspits.

(Van zilver op veld van sabel volgens v. Mierloo).

Averheijne (Albert v.) Rigter te Ommen 1404. Plaat no. 220.

Awijc (Johan v.) Roelofsz 1402. 〃 〃 221.

Bakerwerden (Willem v.) Schout te Wijhe 1437. Een faas aan het linkereind beladen met een ster. In het midden van het hoofd een hart.

(v. Mierloo: een zilveren faas op veld van keel zonder ster en hart.)

Beke (Barthold v. der) Sch. te Deventer 1511. Een adelaar.

(v. Mierloo: Een gouden adelaar op blaauw veld.)

Bentinch (Steven) 1402. Een ankerkruis. (Van zilver op

veld van lazuur bij v. Mierloo; zoo ook Fahne, Clev. Jül. u. Berg. Geschl. I. 25.)

Bentinck (Euseb. Borchard) tot Schoonheeten, Hoogschout v. Hasselt 1674. Gequarteleerd: 1. Bentinck, 2. een bloem tusschen twee heuvels, 3. V. Ittersum, de ezelskoppen links gewend, 4. een adelaar.

Berendsz (Lambert) Sch. te Deventer 1576. Plaat no. 5.

Besten (Johan v.) geh. de Pape (vader) 1447. Een baar beladen met 3 ringen.

" " " " " " (zoon) 1447. Een band beladen met 3 ringen.

(v. Mierloo: zilveren band op veld van keel, beladen met 3 ringen van keel. Vgl. Fahne: Westph. Geschl. en Clev. Jül. u Berg. Geschl. in voce Beesten (v.) Navorscher VI. 355 een band enz. Ook het helmteeken is daar beschreven.)

Bezuden (Henrick) 1416. Een klaverblad, waaronder een driehoekje (bloempot?)

Bilrebeke anders v. Ootmarsum (Egbert) 1418. Een vogel op een tak.

(Fahne, Westph. Geschl. in voce Billerbeck: 3 mispelbloemen 2, 1.)

Bisscops (Engele) Rigter te Olst 1381. Een geschakeerde keper, in het hoofd regts vergezeld van een ster.

Bitter (Johan) Schout te Cuinre 1528 = Jan Vos, Schout aldaar.

Blaffert zie op Damme gen. Bl. (v. d.)

Blomendall (Alffert) 1554. Drie mispelbloemen 2, 1, waar boven een liggende wassenaar.

(Zoo ook v. Mierloo, bij wien het veld van keel, de bloemen van zilver en de wassenaar van goud zijn.)

Bloijs (Herman v.) Sch. te Deventer 1615. Twee dubbel getinneerde faassen, met een vrij quartier waarin ...?

Boeckholdt (Adriaen v.) Sch. te Deventer 1634. Een springende bok.

〃 (Dr Bernard v.) Secretaris van D. 1660. Als voren.

Bolman (Albert en Andreas) 1387. Een ankerkruis.

(v. Mierloo heeft Boelman: zilveren faas op blaauw veld.)

Borch (Hendrik Ter) Sch. te Deventer 1676. Een leeuw.

Borculo (Henrick en Godert v.) geh. v. Dodingweerde 1397. Drie koeken 2, 1, (van keel op gouden veld, volgens v. Mierloo).

〃 (Fije v.) geh. v. Dodingweerde 1413. Gedeeld: 1. Drie koeken 2, 1; 2. Drie faassen.

(Volgens Jan v. Heelu vs. 6532 voerde Hendrik Hr. v. Borclo in den slag bij Woeringen 1288 „Eene baniere van goude, Daer waren in 3 Coken root.")

Borre (Wolter) Sch. te Deventer 1372. Drie ruiten 2, 1; in het schildhoofd links eene ster.

(Bij v. Mierloo ontbreekt de ster; het veld is bij hem van keel, het schildhoofd en de wielen van zilver.)

Brakel (Robert v.) Schout te Oldemarkt en Paaslo 1662. Een kruis vergezeld van 4 hoefijzers met de opening naar onder gekeerd.

Brandijs zie op Weijenberge geh. Brandijs.

Breler (Dirk v.) 1419. Een baar beladen met . . . ?

Brincke (Arend v. den) 1371. Een liggende wassenaar vergezeld van 3 sterren 2, 1,

Bronkhorst (Willem Heer v.) 1360 — 1366. Een leeuw.

〃 (Johan v.) 1489. Als voren. (Rijks-archief.)

Bruijns (Dirk) Sch. te Deventer 1455. Plaat no. 222.

Bruijns (Henrik) Sch. te D. 1430 — 1441. Plaat no. 223.
〃 (Luijcken) Sch. te D. 1531. Een leeuw waarover een faas loopt.
〃 (Johan) Sch. te D. 1574. Als voren.
Buggenberge (Herman v. den) 1420. Vijf . . . . . 3, 2.
Buckhorst (Johan v.) 1391. Een leeuw (van sabel op zilveren veld volgens v. Mierloo.)
Bulderen (Lambert v.) Sch. te Deventer 1544. Plaat no. 26.
Busch (Gerbrand ten) Hermansz 1479. Een haan (?).
Bussche (Gherbert ten) Ambtman der Abdis v. Essen 1392. Rentm^r^. v. Salland 1400. Plaat no. 224.
〃 (Geert ten) 1421. Een haan, onder en boven vergezeld van een ster.

(Van Mierloo heeft als wapen van Ten Bussche: een zilveren band op veld van lazuur. In Navorscher VI. 335 wordt het aldus beschreven: d'azur à la bande d'argent; cimier: bourrelet azur et argent. 7 lis de jardin d'argent, tigés de sinople. In Febr. 1861 werd te Leiden bij Brill (no. 6 van den catologus) verkocht de brief van adeldom voor Rein. van den Bussche.

Butendijc (Johan) 1365. Een meikever (?)
Damme geh. Blaffert (Roelof v. den) Plaat no. 225.
Dircssoen (Evert) Sch. te Deventer 1438 — 1439. Drie baren.
〃 (Johan) Rigter te Colmschate 1459. Naar 't schijnt de letters D. I. R. X.
Doedenweerde (Gheert v.) Leenman des Hertogs v. Gelre 1393. Drie ringen 2, 1; over de bovenste 2 een barensteel. (Vgl. Borculo geh. v. D.)
Doetinchem (Otto v.) Sch. te Deventer 1504. Een ankerkruis. (Van lazuur op zilveren veld volgens v. Mierloo.)
〃 (Albert v.) Sch. aldaar 1438. Een ankerkruis, in het hoofd regts vergezeld van een ster.

Dolre (Johan v.) 1422. Een baar vergezeld van 6 lelien 2, 3.

Dompselaer (Wolf Jan v.) Schout te Cuinre 1652. } Een ver-
〃 (Antˢ v.) 〃 〃 〃 1686. } kort kruis.

Donckel (Gerhard) J. U. L. 1649. Een liggend hert.

Doornick (Henrick v.) Sch. te Deventer 1514. Een faas.

Dornic van Hemmen (Borre v.) 1339. Een faas. (Rijks-archief.)

(Volgens v. Mierloo voerde Doorninck een faas van keel op zilveren veld. Fahne, Clev. Jül. u. Berg. Geschl. geeft dit ook als wapen van v. Dornick, afkomstig uit de heerlijkheid van dien naam bij Emmerik, met bijvoeging van een zittenden witten hond met zwarten halsband als helmteeken.)

Doorninck (Damiaen Joan v.) J. U. D. Schepen te Deventer 1784. Een visch met den kop naar beneden, als paal gesteld.

〃 (Martinus v.) J. U. D. Secr. van D. 1750. Als voren.

Dornebuss (Johan) Sch. aldaar 1545. Plaat no. 226.

Dorre (Henrik) 〃 〃 1559. 〃 〃 227.

Dorth (Elegher v.) Johansz. 1366. Drie kepers waarover een barensteel.

〃 (Arndt vrouw v. Henrik v.) Ridder 1382. Gedeeld: 1. Drie S. Jacobs schelpen 2, 1; 2. Drie kepers waarover een barensteel.

〃 (Henrik v.) de Jonge, Ridder 1375 — 1382. Drie kepers.

〃 (Dirk v.) 1408. } Als voren.
〃 (Seijne v.) 1422 — 1439. }

(Drie kepers van keel op gouden veld bij v. Mierloo en bij Fahne, Clev. Jül. u. Berg. Geschl. I. 80, die ook een helmteeken opgeeft.)

Douvelt (Willem) Meijer te Colmschate 1368. Plaat no. 27.

Duijne (Coenraad ten) Sch. te Deventer 1499 — 1501. Een ankerkruis.

Duno (Goossen ten) Sch. aldaar 1369. Plaat no. 228.

Duren (Joan v.) Burgem[r] van D. 1660. Drie degens met de punt naar beneden, naast elkander.

(Elders vind ik 3 gouden degens op een rood veld; zoo ook v. Mierloo, die ze echter 2, 1 plaatst.)

Echten (Aloff v.) Sch. 1439—1447. Drie adelaars 2, 1.

(Volgens v. Mierloo van sabel op gouden veld. Elders schijnen de adelaars van lazuur te zijn voorgekomen, zie Navorscher VII. 53 vgl. VI. 35).

Elschaete (Johan ten) 1498. Een haan. (?)

Essching (Lubbert) Ambtman v. Salland 1408. Drie hanepooten, 2, 1.

(Bij v. Mierloo wordt een boom als wapen van Esschinck gevonden).

Essen (Evert v.) 1367. Een band (naar 't schijnt niet beladen met ruiten).

" (Luetken v.) 1554. Een baar beladen met 3 ruiten.

" (Klaas v.) Sch. te Deventer 1585. Plaat no. 32.

Ghebing (Johan) Kanunnik en Vicaris te D. 1419. Een regtsziend manshoofd.

Geertszoon (Evert) te Campen 1407. Plaat no. 229.

Gerbolding (Bertold) Rigter te Hasselt 1404. Plaat no. 230.

Goijl (Nicolaas) Priester 1466. Aanziende hertekop, met eene ster tusschen het gewei.

Gramesberghe (Jonker Henrik v.) 1421. Drie koeken, 2, 1 (van keel op gouden veld, volgens v. Mierloo. Fahne, Clev. Jül. u. Berg. Geschl. heeft als wapen van het Cleefsche adelijk geslacht Gramsberg: 3 roode kogels 2, 1 op zilveren veld, helmteeken 2 roode adelaarsvleugels).

Grimberge (Johan v. den) Domheer te Munster 1413. Ge-

deeld: 1. een halve mispelbloem; 2. drie faassen, beladen met 6 ruiten 3, 2 en 1.

Grimberge (Dirk v. den) 1417. Als voren, doch de helften omgezet.

(Van Mierloo heeft het wapen als dat van Dirk. Onder de papieren op het Huis den Grimberg komt een zegel van Johan van Grijmberghe a° 1447 voor, vertoonende 3 werpspiessen onder elkander met de punt regts gekeerd. De Heeren van Grimbergen voerden een geheel ander wapen. Zie v. d. Bergh, bl. 68).

Grone (Anthonij v.) Rigter te Ulzen 1447, Ambtman (Drost) te Nijenhuis 1441—1443. Een gelijkzijdige driehoek met de punt naar boven, waarin 3 schijven 1, 2.

Grübbe (Arend) Rigter te Ulzen 1398. Plaat no. 231.

〃 (Harmen) 1531. Een loopende ram.

(Bij v. Mierloo: zilveren ram op een rood veld).

Haerst (Steven v.) Rigter te Hellendoorn 1520—1521. Twee kepers.

〃 (Mense v.) 1554. Plaat no. 232.

(Het geslacht v. Haersolte, dat steeds voor het zelfde als v. Haerst gehouden is, voerde 3 zwarte kepers op gouden veld, zie v. Mierloo.)

Haert (Marten v. den) Schout te Cnijnre 1506. Drie zuilen (?) 2, 1.

Haghenijngh of Hegening (Willem) 1360—1371. Eene faas.

Halle (Hughe v. den) de oude 1371. Vijf baren, waarover eene faas loopt.

Hardenberg (Johan v. den) Schout te Olst 1592. Twee faassen waartusschen eene ster.

(Bij Fahne Westph. Geschl. komen 2 geslachten van dezen naam voor met geheel ander wapen).

Hattijngen (Arend v.) Rigter te Ootmarsum 1565. Plaat no. 233.

(Ook van dezen naam heeft Fahne ll. een geslacht met ander wapen).

Hegeninch = Hagening.

Heijden (Marten v.) 1554. Plaat no. 234.

" (Dirk v.) Rigter te Ootmarsum 1419. Drie faassen.

(Ook bij Fahne komen de 3 faassen voor; v. Mierloo heeft: 3 zilveren faassen op blaauw veld. In een oud HS. Wapenboek vond ik het afgebeeld: 3 blaauwe faassen op zilveren veld.)

Hekeren, Heker (Everd v.) Heer tot Almelo, knape 1388. Een kruis, in het hoofd regts vergezeld van een leeuwtje.

" (Wolter de Rode v.) Scholte v. Salland 1365. Een kruis.

" (Seijne v.) Leenheer 1321. Drie kepers waarover een barensteel.

(Van Mierloo heeft Hekeren: van goud met een kruis van keel. — Zie ook beneden op Rechteren.)

Helm (Johan) Sch. te Deventer 1591. Een gesloten regtsgekeerde helm.

Hendricx (Bene) Pander v. Paasloo en Oldemarkt 1662. Een aanziende stierekop.

Henrekinck anders v. Ulzen (Johannes) 1423. Plaat no. 235.

Heijing (Ghert) Proost te Deventer 1325—1327. Plaat no. 236.

" (Bernard) Scholaster der kerk aldaar. Plaat no. 237.

Hillincberch (Johan) 1395. Plaat no. 27.

Hofstede (Herman) Sch. aldaar 1479. Drie mispelbloemen 2, 1.

Hoijer (Werner) Sch. aldaar 1425. Plaat no. 50.

Holleken (Johan) erfg. van Haersoltermarke 1450. Een keper.

Holleken (Volkier) Mensenzoen, idem, 1450. Als voren.

Honerden (Geerd toe) Sch. te Deventer 1459. Een halve leeuw.

Huijsmanninck (Seijne) Rigter te Ommen 1441. Een links gekeerd loopend paard.

Hulsinck (Sweer) Schout te Bathmen 1563. Een keper, vergezeld van 3 hulstbladeren.

" (Adriaan) Schout te Bathmen 1599. Als voren.

Huerninck (Willem) Sch. te Deventer 1585. 3 mispelbloemen 2, 1.

Jacobs (Eelke) te Cuinre 1649. Plaat no. 238.

Jans (Koep) Schout te Staphorst 1598—1600. Plaat no. 239.

Janssen (Peter) te Cuinre 1632. Plaat no. 240.

Johanszoon (Ludiken) Rigter te Zwolle 1409—1421. Gequarteleerd, in het 1e een klaverblad (?)

Johansz (Barthold) Schout op Vriezeveen 1627. Plaat no. 241.

Isselmuden (Lambert v.) 1371. Een keper, vergezeld van 3 meerles.

" geh. Roddenkoec (Alfer v.) 1441. Als voren.

(Vgl. Alferszoon. Bij v. Mierloo zijn de figuren van zilver en het veld van keel).

Cadeneter (Geerlich die) Sch. te Zwolle 1400—1403. Plaat no. 242.

Kamferbeke (Dirk) Ambtman v. Salland 1460. Een leeuw (denkelijk als bij v. Mierloo).

Kamphusen (Spaen v.) 1466. Drie baren.

(Fahne geeft in Clev. Jül. u. Berg. Geschl. als wapen van Camphausen 3 roode baren op zilveren veld).

Catreep (Gert v.) 1371. Drie ruiten 2, 1.

Kemenade (Berend v.) 1419. Plaat no. 243.

(Fahne Westph. Geschl. en Clev. Geldr. u. Moers. Geschl. heeft geheel afwijkende wapens van dit ge-

slacht. Hij deelt den oorsprong van den naam mede.)

Kenneken (Evert) 1395. Drie kannetjes 2, 1.

" (Johan) " " " " " tusschen de eerste eene ster.

Keppel (Heer Herman v.) Ridder, Ambtman v. Twenthe 1417. Vijf ruiten met de punt aan elkander als baar gesteld.

" (Derk v.) Ambtman v. Salland 1420. Drie S. Jacobsschelpen 2, 1.

(Bij v. Mierloo zijn zij van zilver op veld van keel).

" (Ghert v.) Ridder 1469. Gedeeld: 1. latwerk, 2. vijf ruiten met de punt aan elkander gesteld als baar.

(De drie genoemde varianten komen alle ook voor in Fahne Westph. Geschl. In den slag bij Woeringen 1288 voerde Dirk Heer van Keppel een rood veld met 3 mosselen er in. Heelu vs. 6444).

Kistenius (Arnold) Sch. te Deventer 1591. Een keper vergezeld van 3 klaverbladen 2, 1.

Kijver (Henrick) Sch. te Deventer 1615. Drie hoeden, 2, 1.

Kijvit (Johan) 1419. Een getande faas.

Clooster (Johan v. den) 1354. In een gezoomd schild 19 penningen 4, 5, 4, 3, 2, 1.

(Bij v. Mierloo komt het evenzoo voor. Zie ook Fahne Westph. Geschl., die eene genealogie opgeeft en zegt, dat dit geslacht uit dat der Graven van Bentheim gesproten is).

Coeps (Lambert Jan) Schout te Cuinre 1620. Eene faas vergezeld boven van 2 sterren, beneden van 3 mispelbloemen 2, 1. (Vgl. Copessoen).

Coesfeldt (Johan v.) Schout te Vollenhove 1604. Een liggende wassenaar waar boven eene ster.

Coesvelt (Peter v.) Pander v. Paaslo en Oldemarkt 1632. Als voren.

Coevorden, Covorden (de Heer v.) 1370. Drie adelaars 2, 1.

〃 (Wolter v.) Ambtman v. Twenthe 1419. Als voren.

(In een HS. met Overijss. Land- en Dijkregten op het Huis Almelo, door Henrik van Heerd, Schout te Ommen in Aug. 1645 aan Henrik van Coevorden geschonken, voert v. C. tot devies: „En dieu mon espérance et mon espée à ma défense."

In een oud armoriaal, berustende in het archief van den H. Raad v. Adel uit het begin der 16e eeuw komt als wapen van dit geslacht voor: één roode adelaar op gouden veld. Van Mierloo heeft 3 arenden van keel 2, 1, op gouden veld. Over de kleur van het helmteeken wordt gehandeld Navorscher VII. 53. Fahne, Clev. Geld. u. Moers. Geschl. heeft het wapen als v. Mierloo en een roode adelaarsvlugt als helmteeken.)

Colcke (Willem ten) Sch. te Deventer 1486—1501. Een regtsgekeerde halve beer (niet een hond zooals ik vroeger opgaf.)

Copessoen (Johan) 1417. Plaat no. 244. (Zie ook op Coeps.)

Kornute (Albert) 1412. Een aanziende hertekop, tusschen het gewei eene ster.

Kosingcampe, zie op Twickelo.

Cost (Willem Herman) J. U. D. Lid der Gezw. Gem. te Deventer 1780. Drie lindebladeren 2, 1.

Coteken (Ludeken) Sch. te Zwolle 1375. Plaat no. 245.

〃 (Henrik) 〃 〃 〃 1379—1408. 〃 〃 246.

Coteken (Hertcher) Rigter te Raalte 1402. Ander wapen, doch onduidelijk.

Crede (Arend) 1411. Een geschakeerd kruis, op de zijdarmen een ת

Kreijinck (Andries) Sch. te Deventer 1481. Een keper vergezeld van 3 adelaars. (?) In den voet van het schild nog een keper. (?)

Crullinck (Albert) Rigter te Hellendoorn 1415—1416. Plaat no. 247.

〃 (Albert) Rigter te Hardenberg 1423. Als voren, doch tusschen de 2 bovenste figuren eene ster.

Kruemvoet (Heer Gerlich) Pastoor te Wierden 1483. Plaat no. 248.

Cuinre (Johan v.) Ridder 1367. Een halve leeuw.

〃 (Herman Hr. v.) 1371. Vijf banden.

〃 (Johan v.) Ridder 1383—1387. Een halve leeuw.

〃 〃 zoon des vorigen 1387. Een links gewende leeuw (onduidelijk.)

〃 (Henrik v.) Ambtman v. Diepenheim 1417—1421. Vijf baren.

(Van Mierloo heeft: gequarteleerd: 1 en 4 doorsneden goud en blaauw; 2 en 3 vier baren van keel op veld van goud.

Laer (Henrik v. den) 1466. Plaat no. 249.

〃 (Willem v. den) 〃 〃 〃 〃

〃 (Henrik v.) geh. v. Heest 1439. 〃 〃 〃

〃 (Hademan v.) Sch. te Deventer 1574. 〃 〃 〃

Lare (Albert v. den) 1365—1383. Elf lelies 4, 4, 3.

〃 (Henric v. den) Sch. te Deventer 1398. Plaat no. 68.

(Bij v. Mierloo vindt men: Laer, 7 lelies van zilver op blaauw veld. Fahne, Westph. Geschl. heeft

Laer, een groen gedamasseerd hartschild op een gouden veld.

Laghe anders Muelert (Zweder v.) 1416. Een springende bok. (Van Mierloo heeft voor Lage een geheel ander wapen, nl. een soort kruis met 3 armen.)

Lawick (Arend v. der) Rigter van Veluwe 1367.
〃 (Arend v. der) Ridder 1391, 1422.
〃 (Aleid, Roelof en Hendrik v. d.) kinderen van Arend voorn. 1391.
〃 (Gerrit v. der) 1419.
〃 (Hendrik v. der) Jordenszoon 1419.
〃 (Roelof v. der) 1494. (Rijks-archief.)

Een golvende faas met twee sterren in het hoofd.

(Bij v. Mierloo niet vermeld. Vgl. boven blz. 302. In Navorscher VI. 36: gegolfde faas van zilver op veld van keel, zonder sterren. Het geslacht Ingennuland voerde hetzelfde met wisseling der kleuren. In een oud HS. Wapenboek vond ik het wapen v. d. L. gedekt met een gouden kroon; helmteeken een uitkomende vos van keel met de zilveren golvende faas op den hals.

Leijden (Geerd v.) Sch. te Deventer 1447. Plaat no. 69. (Bij v. Mierloo is de figuur van zilver en het veld van keel.)

Lienen (Henrik v.) 1417. Een leeuw; naar het schijnt is het veld gezoomd.

Linthorst (Henrik) Rigter op Almelerveen 1418. Een veld bezaaid met schijven.

Lipperus (Georg) J. U. D. 1660. Een vogel (?) vergezeld van 3 sterren, 2, 1.

Loenis (Derk) 1419. Plaat no. 250.

Loon (H. v.) Schout te Steenwijk 1702. Een verkort kruisje en eene ster er onder.

Lubbers (Johan Peter) Schout te Roveen 1560. Een springend paard.

Luden (Berend) Rigter te Delden 1387. Drie koeken, 2, 1, waarover een smalle baar (van bastaardij?) loopt.

Ludenzoon (Lude) Rigter op Almeloveen 1422—1440. Plaat no. 251.

Luesse (Johan) Sch. te Deventer 1541—1545. Plaat no. 252.

Martens (Ghisbert) te Cuinre 1553. Plaat no. 253.

Meijer (Egbert de) te Ootmarsum 1366. Een gebladerde tak.

Meijerinck (Albert) Rigter te Oldenzaal 1410. Een ankerkruis.

Menningh (Johan) Priester en kerkheer te Wierden 1415. Drie ruiten 2, 1.

Mersen (Esken) of Scheel Esken 1412. Plaat no. 254.

Mol (Berend) 1397. Een gebonden jagthoorn.

Momene (Otto) 1413. Een leeuw.

Mulard (Albert) 1381. Rigter te Hasselt 1383. Drie kepers.

Mulert (Henrik) 〃 〃 〃 1479. 〃 〃

(Van Mierloo heeft 3 kepers van sabel op gouden veld; volgens Fahne Westph. Geschl. is het veld van zilver. Rietstap en v. d. Bergh geven op van goud. In Fahne Clev. Geld. u. Moers. Geschl. vindt men als het wapen van Mulart von Broijcke 1357: doorsneden: 1. een wassende leeuw, 2. drie palen. Vgl. voor dit geslacht Bijdr. I., bl. 287, 384.)

Muelert (v. Laghe anders) zie op Laghe (v.)

Nagge (Wilhelm) Predikant te Twello, Historieschrijver v. Overijssel 1656. Een ankerkruis vergezeld van vier.....?

Neghennap (Bruijn) Sch. te Deventer 1446. Plaat no. 255.

Nuijl (Jacob ten) 1660. Gedeeld: 1. een aanziende ossekop; 2. een ankerkruis, waaronder 3 schijven 2, 1.

(In Navorscher 1869, bl. 585, wordt als wapen van dit geslacht opgegeven: een beestekop van sabel met gouden horens op zilveren veld; cimier de beestekop.)

Oenden (Henrik v.) 1440. Een keper vergezeld van 3 meerles.

Olijman (Hughe) 1400. Een verkort kruis.

Ootmarsum (v.) Zie op Bilrebeke anders v. O.

Osthus (Everd) Priester en kerkheer te Hasselt 1435. Plaat no. 256.

Otterbeeck (Henrick) Schout te Steenwijk 1630. Een S. Andries-kruis.

Pape (v. Besten geh. de) Zie op Besten (v.)

(Het wapen van Pape komt in 3 varianten bij Fahne voor, doch verschilt van het boven opgegevene).

Paffraet (Nijcolaes) Schulte te Paaslo en Oldemarkt 1631—1632. Eene faas door 6 verticale lijnen in 8 deelen verdeeld; vergezeld van 3 lelies, 2 boven, 1 onder.

Peijng (Gosen) Sch. te Zwolle 1399. Een keper, vergezeld van 3 vogels.

Peijze (Geert v.) 1413. Een leeuw; het schild bezaaid met schijven.

Ploech (Steven) 1385. Een kruis beladen met een verkort kruisje.

Poger (Meinard) Schout te Cuinre 1603—1608. Gedeeld: 1. een halve dubbele adelaar, uitgaande van de deelingslijn; 2. een faas, vergezeld van 3 lindebladeren, 2, 1.

Poleman (Gerd) 1404. Plaat no. 257. (Zie over dit geslacht Magnin, Drenthsche kloosters, bl. 226).

Poerten (Johan ter) Rigter te Deventer 1378. Plaat no. 90.

Post (Frederik) Ambtman v. Essen 1391, Rigter te Ootmarsum 1412—1421. Een leeuw.

Putte (Heijneman) 1440. Drie S. Andrieskruisjes, 2, 1.

Puijze (Henrick v.) Sch. te Deventer 1444—1447. Plaat no. 258.

Quadacker (Lambert) Sch. aldaar 1643. Drie boomen op natuurlijken grond.

Redamme (Pelgrim v. den) 1398. Een ledig hartschild.

Reefs (Hendrik) Een ankerkruis, vergezeld van 7 blokjes, 3 boven, 4 beneden.

〃 (Jacob) of Revius. Als voren.

Rechteren (Sweder v. Hekeren geh. v.) 1394. Een kruis.

〃 (Frederik 〃 〃 〃 〃) 1414. 〃 〃

〃 (Johan v.) Schout te Hardenberg 1420. Drie kepers. (Van Mierloo heeft een rood kruis op gouden veld).

Reijnerszone (Ode) Sch. 1346. Plaat no. 259.

〃 (Jonge Claes) te Cuinre 1603—1608. Plaat no. 260.

Rensen (Lubbert v.) Sch. te Deventer 1496. 2 faassen, waarboven 2 lelies.

Rentinck (Egbert) te Vollenhove 1604. Plaat no. 261.

Rickertz (Pouwel) Sch. te Deventer 1607. Een valk.

Rijnen (Johan v.) Knape, Schout v. Salland 1299. Drie mispelbloemen 2, 1 met een effen schildhoofd.

Roessijnck (Willem) Sch. te Deventer 1488. Plaat no. 262.

Rouse (Everhard) 〃 〃 〃 1614. Drie rozen 2, 1.

〃 (Joan Arnold) 〃 〃 〃 1769. 〃 〃 〃 〃

Ruring, Ruerijnch, Roerinc (Lambert) 1367. Drie koeken (bloemen?)

〃 (Roelof) 1367. Drie bloemen 2, 1 met eene ster (?) in het midden.

〃 (Jacob) 1367. Gothische M. vergezeld van 3 mispelbloemen 2, 1.

〃 (Henrik) Rigter in de heerl. Borculo 1386. Twee wilgen (of planten) met den voet bij elkander.

〃 (Steven) Rigter te Hellendoorn 1397. Drie koeken.

Rijssen (Gerrit v.) 1405. Een baar beladen met 3 sterren.

Rijswick (Gerrit v.) Een faas (onduidelijk).

Zande (Roelof v. den) Rigter te Hardenberg 1403. Plaat no. 263.

Schelenborch (Helmich) 1397. Een ankerkruis.

Scherff (Diderik) Sch. te Deventer 1561. Drie liggende wassenaars 2, 1.

Schetlijken (Gherd) Rigter te Zwolle 1385. Drie ruiten 2, 1, waarover eén smalle baar (van bastaardij?) loopt.

Schonevelde (Arend v.) 1382. Plaat no. 264.

〃 (Mattheus v.) anders v. Gravestorpe 1420. Als voren.

〃 (Ludolf v.) 〃 〃 〃 1422. 〃 〃

〃 (Johan v.) 〃 〃 〃 〃 〃 〃

Schrieck (Johan v.) J. U. D. Sch. te Deventer 1660. Smal S. Andrieskruis, vergezeld van 4 meerles.

Schulenborg (Simon v. der) 1408. Drie leeuwen 2, 1.

Schuren (Cijse v. der) 1370. Een keper, vergezeld van 3 vogels.

〃 (Alfer v. d.) 〃 〃 〃 〃 〃 1 vogel in het hoofd regts.

〃 (Alfer v. d.) 1421. 〃 〃 〃 〃 3 links gekeerde meerles.

〃 (Cijse v. d.) 1434. Als voren.

(Vgl. Fahne, die als wapen opgeeft een door 2 horizontale lijnen en 1 verticale in 6 vakken gedeeld schild, waarvan 1, 4, 5 zwart, 2, 3, 6 zilver. Zoo ook zeker oud HS. Wapenboek v. Overijssel.)

Sclenseken (Johan) Rigter te Hellendoorn 1403. Een ledig hartschild.

Sloet (Herman Joan) Sch. te Deventer 1688. Een liggende wassenaar (van keel op een zilveren veld, volgens v. Mierloo).

〃 (Jan) 1351. Als voren, doch met een ster in het hoofd. (Rijksarchief.)

Smitten (Peter ter) Sch. te Deventer 1643. Een vijfbladige bloem met stengel.

Smijt (Johan) Ambtman v. Essen 1403. Plaat no. 265.

Splitof (Gelmer) Ridder 1367. Drie sterren 2, 1.

Steen (Henrick) 1565. Twee opgeheven buitenwaarts gekeerde handen geplaatst binnen een als cirkel gelegde keten.

Steenbergen (V.) Zie op Struuck.

Stegeman (Gerhard) Sch. te Deventer 1612 = Stegeman (Marten).

Steghen (Henrik ter) Rigter te Ootmarsum 1380. Plaat no. 266.

Stellinck (De gebr. Gerrit, Helmich en Herman) 1395. Een keper, vergezeld van 3 meerles, 1 en 3 links, 2 regts gewend.

〃 (Woller) Ambtman te IJsselmuiden 1440. Als voren. (Zoo ook v. Mierloo, bij wien het veld van keel, de figuren van zilver zijn).

Sticke (Pelgrim) 1398—1409. } Plaat no. 106.
〃 (Berend) 1409. } Plaat no. 106.
〃 (Johan) 1409 } Plaat no. 106.
〃 (Dirk) Sch. te Deventer 1615. } Plaat no. 106.

〃 (Arend) 1409. Een ledig hartschild.

Sticker (Evert) 1440. De linker helft eener vertikaal doorgesneden lelie.

〃 (Henrik) 1440. Als voren.

Strockel (Assuerus) Secretaris van D. 1660. Een valk.

Strodinck (Johan) te Ulzen 1420. Drie faassen.

Struijck (Joan) van Steenbergen, Scholte te Havelte 1641. Plaat no. 267.

Struuck (Gerrit) Schout te Havelte 1641. Drie struiken 2, 1.

Stuerman (Evert) Sch. te Deventer 1514. Een halve leeuw.

Zure (Henrik de) Scholte v. Salland 1367. Een keper, in het hoofd regts vergezeld van een vogel (?)

(Van Mierloo heeft als wapen van Suijre: een keper, vergezeld van 3 regtsgekeerde meerles, alles van zilver op veld van keel).

Sweten (Willem v.) Sch. te Deventer. Plaat no. 268.

Zwolle (Johan v.) Rigter te Hellendoorn 1498. Plaat no. 269.

Telvoren (Winold) J. U. D. te Vollenhove 1661. Drie zwemmende vorens 1 en 3 regts, 2 links gewend.

Therijnden (Joachim) 1566. Een ankerkruis.

Thomaes (Gerrit) Sch. te Zwolle 1408. Plaat no. 270.

Tijasen (Johan) 1439. Een golvende faas.

Tije (Jacob v. den) de olde 1380. Een kruis (vergezeld van ?)

Tijghe (Johan v. den) 1398. Een leeuw.

Timmerman (Willebrant) Scholte te Campen. Plaat no. 271.

Toerne (Johan ten) Rigter te Hasselt 1400. Drie torens 2, 1.

(Van Mierloo heeft Toerne: 3 naast elkander geplaatste torens van keel op gouden veld.)

Tuneman (Johan) Ambtman ov. de luden des Hgs. van Gelre in Salland en Twenthe 1368. Plaat no. 272.

Twiclo (Frederik v.) 1402. Een haal gelijk Plaat no. 114 (iets gewijzigd in vorm.)

" (Herman v.) Ambtman v. Twenthe 1403. Als voren.

" (") de jonge 1409. Als voren.

(Van Mierloo heeft de zwarte haal op zilveren veld.)

Twickele geh. v. den Kosingkampe (Rutger v.) 1398. Drie zwanen 2, 1.

" " " " " (Egbert v.) 1398. Als voren of 3 andere figuren.

Versene geh. v. Vlederinghe (Hughe v.) Rigter te Ootmarsum 1405. Drie baren.

(Van Mierloo zocht te vergeefs naar het wapen van van Vlederingen.)

Vijernenborch (Robbrecht v.) Schulte v. Salland 1370. Zeven ruiten 4, 3, waarover een baar (van bastaardij?) loopt.

(Verneborch voerde volgens v. Mierloo 7 ruiten van keel, 4 en 3, op zilveren veld.)

Vlecke (Steven v. Beele geh.) Rigter te Rijssen 1408. Drie ankerkruizen, 2, 1, waarover een smalle baar loopt.

Voerne (Pelgrim) Schulte te IJsselmuiden 1371. Een links gekeerde haan (?)

Voerst (Herman v.) de jonge, Heer Dirksz 1371. 〃 (Elizabeth v.) Vrouw te Almelo 1410 — 1422. 〃 (Herman v.) 1441. 〃 (〃) Ridder 1259. (Rijks-archief.)	Drie kepers.

〃 (Johan v.) 1394. Drie kepers, in het hoofd regts eene ster.

〃 (Dirk v.) 1466. Gegeerd met een middelschild. (Rijks-archief.)

(De 3 kepers van keel op gouden veld vindt men ook bij v. Mierloo. In een oud HS. wapenboek komen 3 wapens voor: 1. Drie roode kepers op gouden veld; 2. een zwarte bok met zilv. horens op een goud veld; 3. Drie roode faassen op zilv. veld. Het tweede is van het Utr. geslacht v. Voorst.)

Voet (Everhard) Schout te Cuinre 1738. Drie lelies 2, 1.

Vorden, Vurden, Voerden (Willem v.) geh. Beerning 1387. Een geschakeerd kruis.

Vorden (Heer Steven v.) geh. Beerning 1387 — 1395. Als voren.
 " (Heer Sweder v.) 1395. Als voren (? onduidelijk.)
 " (Catharina v.) 1422. Een faas; het schild gezoomd.
Vos (Jan) Schout te Cuinre 1540 — 1553. Plaat no. 273.
 " (Roelof de) 1417. Drie . . . . 2, 1.
 " (Mr Derk) Burgemr te D. 1599. Plaat no. 274.
 " van Hokesberghe (Albert de) 1369. Gequarteleerd: in 2. een ring, 1, 3 en 4 ledig.
Warmelo (Arend v.) 1398. Het schild in 6 deelen verdeeld door 1 verticale en 2 horizontale lijnen.
 " (Sweder v.) 1398. Als voren.
 (Volgens v. Mierloo: 1, 4, 5 blaauw; 2, 3, 6 zilver.)
Water (Jacob ten) 1439. Doorsneden: 1. Een halve leeuw; 2. Drie lelies 2, 1.
 (Bij v. Mierloo is de leeuw van zilver op veld van keel en zijn de lelies zwart op zilveren veld.)
Weijenberge geh. Brandijs (Gosen v.) 1398. Plaat no. 275.
Welvelde (Johan v.) 1366. Als bij v. Mierloo.
Wernherszoon (Hademan) Sch. te Deventer 1320. Plaat no. 276.
Wernerszoon (Johan) Sch. te Zwolle 1375. " " 277.
Weseke (Bernhard v.) Sch. te Deventer 1617. Een regtsgewende dansende beer.
Wesenberg (Herman v.) 1375. Plaat no. 122.
Wijer (Geert) 1386. Een kruis beladen met 5 sterren 1, 3, 1.
Wijhe (Johan v.) Ridder 1381. Een halve leeuw, in het hoofd regts vergezeld van een bloem of ster.
Willemszoon (Lubbert) 1399. Plaat no. 278.
Winikenszoon (Gerrit) Sch. te Deventer 1369. Plaat no. 279.
Wijnkens (Rotger) " " " 1458. " " 110. (niet 111.)

Wijnkens (Frederik) Sch. te Deventer 1496. Plaat no. 110.

Wijtman (Johan v.) Rigter te Wijhe 1467. Een leeuw.
(Van Mierloo heeft 3 zwarte baren op zilveren veld, beladen met 2, 3 en 2 ruiten van keel, d. i. als v. Wilsum met verandering van de banden in baren. Zie over het wapen van laatstgenoemd geslacht Bijdr. I. 384.)

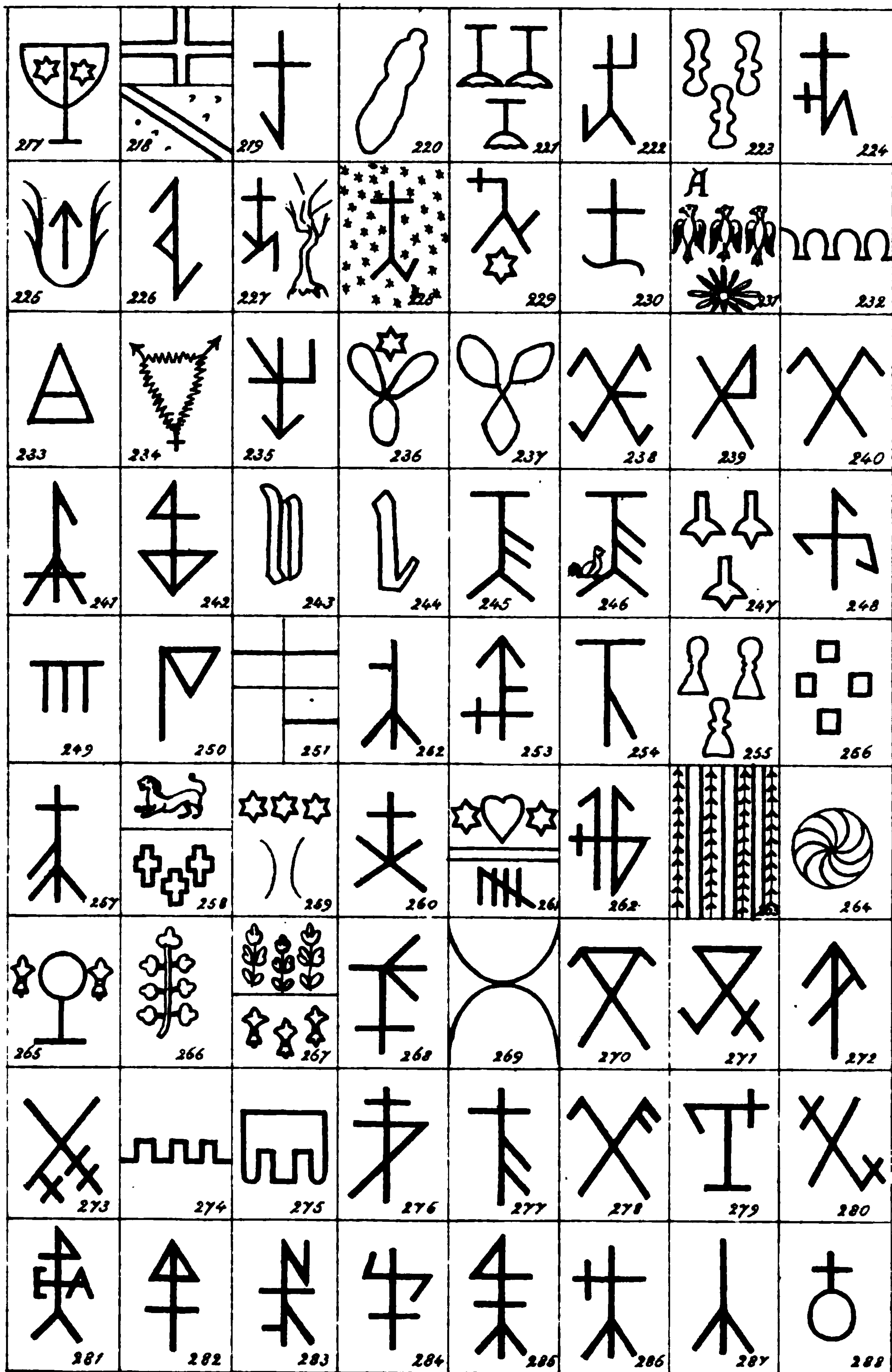
Wolbertszoon (Derk) Rigter te Olst 1412—1416. Een geschakeerde keper, in de punt vergezeld van een lelie.

Wonder of Wunder (Johan) 1403—1410. Plaat no. 280.

UIT HET ZERKEBOEK DER S. CLEMENSKERK TE STEENWIJK.

	Plaat no.		Plaat no.
Evert Albers	281	Roelof Hendriks Drent	296
Harmen 〃	282	〃 〃 〃	297
Hendrik Roelofs Arents	283	Harm Gerrits Fokking	298
Bruin Bakker	284	Hendrik 〃 〃	299
Harmen Wicgers Backer	285	Gerrit J (ansz.?) Glazemaker	300
Jan Bart	286	Broer Govers	301
Albert Jansen Been	287	Peter Geerts Groenhout	302
Jan Berends	288	Klaas Harmens	303
Harmen van den Bergh	289	Arent Hendriks	304
Berend Boucken	290	Govert 〃	305
Jan Jans van den Briel	291	Michiël Jans Heijden	306
Jan Jansen 〃 〃 Brielle	292	Geert Hidding	307
Derk Meinders Dortman	293	Lukas Hogedink	308
Jan Derks 〃	294	Jantien Jans	309
Albert Douwen	295	Arend 〃	310

	Plaat no.
Egbert Jans	311
Roelof Jansen	312
Gerrit Clasen	313
Gosen 〃	314
Gosen 〃	315
Hendrik Jans Krodijl	316
Wolter 〃 〃	317
Koep Willems Kuiper	318
Harmen Jansen Lanius	319
Ernst Lauwerens (Otterbos)	320
Jantien 〃	321
Pieter Roelofs Loothooft	322
Lambert Louwen	323
Harmen Lubberts	324
Willem 〃	325
Roelof Luitiens	326
Berend Lucas	327
Procureur ter Maat	328
Albert Martens	329
Jantien 〃	〃
Pieter Meeuwsen	330
Doctor Nieuwenhuis	331
Berend Pelsen	332
Jonge Pieter	333
Jacob Pieters	334
Jan 〃	335
Louw Pieters	336
Marten 〃	337
Jan Smidt ten Polle	338
Jantien Pouwels	339
Jan Willems Put	340
Jan de Radt	341
Roelof Jans Ram	342
Koop Hendriks Ramhorst	343
Richard Richards	344
Harmen Tonis Scharp	345
Jan Wiechers Schoenmaker	346
Arend Thomas Smidt	347
Pauwel Albers Smit	348
Jan Smit	349
Thomas Jans Smit	350
〃 〃 〃	351
Lubbert Jans Thomas	352
Jochem Thijs	353
Pieter 〃	354
Berend Tollinck	355
Harm Jans Vedder	356
Hidde Veltcamp	357
Tiemen Willems	358
Rutger Winter	359
Arend Wolters	360

217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288

289	290	I I V D B 291	I V D B 292	D M D 293	I D D 294	295	296
297	298	299	G I 300	301	P G 302	303	304
K H V W 305	306	307	308	309	310	E I 311	312
313	314	G K 315	316	317	318	319	320
321	P R 322	323	324	W L 325	326	327	328
329	330	331	B P 332	333	334	335	L P 336
337	338	339	340	I N R 341	R 342	343	R R 344
H T 345	I W 346	T Λ S 347	L L 348	349	350	T S 351	L I 352
I T 353	354	355	H Y 356	357	358	359	360

PREDIKANTSBEROEPING TE OOTMARSUM.

Abraham van Laer, geboren te Zutphen den 28en Februari 1630 uit het huwelijk van Hendrik van Laer en Geesjen Abrahams Vos, en als Abrahamus a Laer, Zutphaniensis den 11en Maart 1651 in het Album Studiosorum der Leidsche hoogeschool als student in de godgeleerdheid ingeschreven, legde den 26en Juni 1656 proponentsexamen te Leiden af en preekte met onderscheidene proponenten te Ootmarsum op beroep, toen door het overlijden van den predikant Homoet de tweede predikantsplaats aldaar vacant was geraakt. Hij voldeed zoo goed, dat de gemeentenaren openlijk verzochten dat hij zou beroepen worden; maar, daar de predikant Nijhoff ten gevolge van een borstgezwel verhinderd was geweest zijne predikatie bij te wonen, die ook door eenige lidmaten verzuimd was, werd hij uitgenoodigd zich andermaal te doen hooren. Toen nu de gunstige meening omtrent hem zich staande hield, werd hij den 16en Augustus 1659 met eenparige kennisse der burgemeesters beroepen. Wel had de advocaat Crop, als burgemeester, daar hij liever een zijner vrienden had, de beroeping van van Laer eerst tegengewerkt, maar later, door eenige gemeenteleden overgehaald, er in bewilligd. Burgemeester Jacob Westenberg bracht hem den beroepsbrief te Deventer, ten huize van den praeceptor Sandra.

Na door zijn ambtgenoot Nijhoff den 2en October 1659 bevestigd te zijn, deed hij zijn intreepredikatie te Ootmarsum naar Col. IV : 3, en trad den 1en Juli 1663 aldaar in het huwelijk met Hendrickjen Staverman, dochter van burge-

meester Hendrik Staverman en Walburgh Wesselinck; hij overleed den 17en November 1701, behalve twee zoons Henricus en Willem Arnold een viertal dochters nalatende, van welke Anna Gesina gehuwd was met Johs. Strick, rector en predikant te Enschede, Margaretha Elisabeth met Hendrik Molt, burgemeester te Ootmarsum en Hendrica met Gerrit Albrinck, mede burgemeester te Ootmarsum, hierna genoemd.

Gedurende zijn ruim 40jarig pastoraat hadden de beide invallen der Munsterschen plaats, welke voor hem persoonlijk vele onaangenaamheden meebrachten en daaronder dat hij door hen tot twee malen toe gearresteerd werd. [1])

Omtrent vier jaren na zijnen dood had het beroepingswerk nog tot niets geleid en was zijne plaats nog onvervuld; terwijl ook de predikant Abraham Franken was komen te overlijden, hetgeen ten gevolge had dat de kerkedienst niet naar behooren werd waargenomen en vele kinders van lidmaten van de gereformeerde gemeente tot het pausdom overgingen, gelijk beweerd wordt in een verzoekschrift aan Ridderschap en Steden, dat met onderscheidene bijlagen in het archief der gemeente Ootmarsum aanwezig is.

Hieraan ontleen ik de stof tot dit opstel en doe opmerken dat de kerkeraad in twee partijen verdeeld was; de ouderlingen J. L. Beerents en A. Egbers en de diaken H. J. Cremer wilden den magistraat en de gemeente niet in het beroep kennen: terwijl de ouderling A. Beerents en de diaken Schiphorst van een andere meening waren en zich verplicht rekenden dit wel te doen. Op welke wijze de meerderheid de minderheid voor haar gevoelen trachtte te winnen en welke invloeden op deze aangewend werden, blijkt uit de interrogatoria, ondergaan voor den richter Raeterinck door

[1]) Over. Alm. 1843, bl. 122 v.

Schiphorst, diens vrouw Hadewig Palte en door Fenna Poert, vrouw van A. Beerents.

Van de zoons van den predikant van Laer was de oudste, Henricus, proponent die, naar het schijnt, door eenigen in de plaats zijns vaders gewenscht werd. Immers had J. L. Beerents aan de vrouw van Schiphorst, toen zij bij zijne talrijke bezoeken aan haren man er op aangedrongen had dat er toch gezorgd zou worden voor het beroep van een pastor, aangenaam aan de gemeente, geantwoord: „Sullen wij de „duivels haar wille doen, die in 't beroep van Laar ons „sooveel spijt hebben aangedaan"; en had dezelfde Beerents met Hendrik Molt, onder aanbod van honderd dalers aan Schiphorst als hij op Ds. Strik wilde stemmen, met handtastinge beloofd dat door dit beroep Henric van Laar voordeel zoude hebben en dat Ds. Strik geen predikant zou worden of bedanken.

Het beroep van Strik had plaats gehad en Schiphorst had dat niet willen handhaven, daar Strik aan de gemeente onaangenaam was. Deze had ondertusschen bedankt en den 12en Mei 1705 deden Burgemeesteren en gezworen gemeente *nogmaals* herinneren aan Ouderlingen en Diakenen, om ingevolge resolutie van Ridderschap en Steden van 5 April 1666 de oude ouderlingen en diakenen er bij te roepen, alsmede om vooraf aan de Burgemeesteren den dag van het nieuw beroep mede te deelen, met order om binnen drie dagen, met assistentie van twee predikanten, tot een ander beroep over te gaan.

De straks gemelde meerderheid had nu hare keuze gevestigd op en hare stemmen beloofd aan Hulsken, predikant te Veldhausen, wiens vader, burgemeester te Oldenzaal, onder belofte van eene vereeringe, Schiphorst trachtte over te halen om ook zijne stem op zijn zoon uit te brengen, gelijk hij, aan-

voerende dat eene vrouw veel bij haren man kon doen, onder gelijke belofte van eene vereeringe, de vrouw van Antoni Beerents poogde te overreden om haren man te bewegen aan zijn zoon de stem te geven.

Ook de praeceptor ten Dam uit Oldenzaal, zeggende volkomen macht van Ds. Hulsken daartoe te hebben, bezocht den diaken Schiphorst en bood hem eene vereeringe aan, zoo goed als de andere kerkeraadsleden, er bijvoegende dat Hulsken wel is waar van de stemmen der meerderheid zeker was, maar gaarne met eenparigheid wilde beroepen worden.

Toen nu op Vrijdag 15 Mei het beroep zou gedaan worden, liet de meerderheid uit den kerkeraad Donderdag avond 14 Mei den diaken Schiphorst bij zich komen ten huize van Gerrit Albrinck, waar hij in hun gezelschap en in dat van den proponent Henricus van Laer tot 's nachts vier uur in drinkgelag vertoefde; wordende hij, onder belofte van eene belooning, met aandrang verzocht om op den predikant Hulsken te Veldhausen te stemmen.

Wat die 15de Mei opleverde, kan het best blijken uit de notulen over de beroepinge tot Ootmerschen, opgesteld door Rutger ab Eibergen, predikant te Weerselo en door dezen en Joan. Henr. Weerman, predikant te Denekamp, onderteekend, welke hier eene plaats mogen vinden:

„Den 12 Maji heeft de Kerckeraedt van Ootmerschen door Herman Jan Cremer een brief laeten schriven, waar in deden vernemen, wanneer tot Ootmerschen soude konnen komen, om haer in de beroepinge van een Predikant te assisteren. Bij rescriptie hebbe gestelt den 15 Maji.

Ter bestemder tijdt tot Ootmerschen komende, des voormiddaeghs omtrent 10 uiiren, verstondt ick, dat allene was ontbaden ende ghene meer: waerom door de custos aen de kerckenraedt dede bekent maeken; dat indien in dese saeke

begeerden voort te gaen, sij noch een tweede predicant uit het district mosten ontbieden, dewijle na kerckenordre twie predikanten over de beroepinge mosten staen.

Hierop wirde aenstons Dom: Weerman van Degnekamp ontboden, die des achtermiddaegs omtrent drie uiren quam. Als wij dan veerdig stonden, om na de kercke te gaen, quam een stadts dienaer en seide: dat de Burgmesters en gemeensluiden ons versochten, dat wij eerst bij haer souden komen, eer wij ons na de kercke souden begheven.

Op het stadthuijs komende, wirt ons door de Burgemesteren en Gemeensluiden voorgehouden dat drie Leden uit den Kerckeraedt met namen Jan Leonard Beerents, Antoni Egberts en Herman Jan Kremer, den geheelen nacht tot des morgens om vier uijren in de herberge ten huijse van Gerryt Aelbrinck hadden sitten drincken; dat dese personen om dese en andere reedenen meer, bij haer en bij de gansche gemeente verdaght waeren, van een comploot gemaeckt te hebben, om een persoon te willen kiesen, die niet dienstig voor de gemeinte en niet aengenaem mochte sijn.

Versochten ons dat wij voorsichtig omtrent die te doene beroepinge wilden te werk gaen, ende daer bij observeren dese navolgende poincten.

1. Dat nae inhoudt der kerkenordre art. 4 en 5 de beroepinge met goede correspondentie van haer, als sijnde de wettige magistraet van Ootmerschen soude geschieden: te meer mosten de wetten in de kerckenorder plaats hebben bij haer, omdat het pastorie huijs mosten ouderhouden.

2. Dat ghene nieuwe nominatie souden maeken om alle comploterien uit den wegh te nemen; maer die voor desen gemaeckte nominatie van 10 à 12 personen op 4 à 5 reduceren en daar uit die verkiesinge doen.

3. Dat ingevolge resolutie van Ridd. en Steeden in den

jaere 1666 genomen de oude kerkenraedt in de verkiesinge soude worden geadmitteert, gelijck oock tot Degnekamp was geschiedt.

Te meer dewijle de kerckeraedt, wanneer compleet sal sijn, uit acht personen bestaet, en dat weegens het overliden der twie predicanten en een diaken, nu daer allene vijff personen overigh waeren. Ende sij Burgemesteren, Gemeensluiden, neffens de gehele gemeente wilden, dat op dese ende ghene andere maniere de beroepinge soude gedaen worden, opdat also het vier van oneenigheit mochte worden uitgeblust.

Waer op wij ons na de kercke hebben begheven ende den kerckenraet voergestelt het advijs van de Burgemesteren en Gemeensluiden, hoedanig wilden, dat het beroep soude geschieden, ende versocht dat communicatijf met haer souden handelen ten fine alle verschillen mochten worden weggenomen.

Antoni Beerents, ouderlingh, en Herman ter Schiphorst waeren hier meede te vreeden, maer Jan Leonard Beerents, Antoni Egberts en Herman Jan Cremer seghten dat sij geen magistraet off gemeente in desen en kenden, maer dat het beroep aen desen tegenwoordigen kerckenraedt stont, makende daerop een voorstel van vijff personen die op de nominatie souden gebraght worden, tegen welcke die twie protesteerden.

Wij versochten dat dese vijff personen aan de magistraet en gemeente mochten worden voorgestelt en gevraegt off haer niet aengenaem en was, dat uit deselve een beroep wirde gedaen.

Antoni Beerents en Herman ter Schiphorst stemden sulx toe, maer de andere en wilden het geensins gedogen. Daerom wij predicanten van onse plight achteden, uit onsen naeme, hetselve aen de magistraet bekent te maeken volgens de geallegeerde kerkenordre Art 4 en 5 als oock 37.

De Burgemesteren en Gemeensluiden erschenen hierop in de kercke, persisteerden bij drie aen ons voorgestelde pointen

ende verboden ons buiten deselve tot eenigh beroep te treeden.

Hier nae sochten wij de kerckenraedt tot vreede te beweegen, ende deden haer dese twie voorslaegen:

1. Dat souden toestaen, dat de oude kerckeraedt mede souden stemmen ende een pastoor maeken uit haere geprojecteerde vijff personen.

2. Off dat sij souden inwilligen dat uit dese vijff personen bij lotinge de predicant wirde gemaeckt.

En in cas, dat na eene van dese voorslaegen wilden luisteren, dat wij dan de magistraet en gemeente mede souden soeken te persuaderen dat daer in consenteerden.

Maer gemelde drie personen en wilden onse voorslaegen niet aennemen ende wirde also onse verdere handelinge afgebroken.

Als wij na huijs wilden, wirde ons door de custos geseidt dat voor pinxteren een beroep moste gedaen worden, ende gevraeght, wanneer het ons soude te passe komen om hetselve nader bij te wonen: En wirde daerop Sondag achtermiddag om 3 uijren vastgestelt.

Wij op bestemde tijdt wederkomende vonden de Burgemesteren, gemeensluiden ende voorts gehele gereformeerde gemeente in de kercke, ende beide oude ende nieuwe kercke raedt voor de gerfkamer.

De gerfkamer geopent en wij daer in gegaen sijnde, vraeghden wij de leden van den nieuwen kerckenraet, hoe sij haer bedagt hadden, baden en vermaenden haer tot vreede: maer Jan Leonard Beerents, Antoni Egberts en Herman Jan Cremer bleven bij haer seggen dat niet wilden toelaeten dat de oude kerckenraet mede soude stemmen ende ingeval sulx soude geschieden, dat sij uit de kercke wilden uitgaen.

Wij seiden hierop, dat sij wel saegen en hoorden dat de Burgemesteren, Gemeensluiden ende voorts de gehele gemeente het so wilden hebben, versoekende dat sij souden

blijven, ende so dogh wilden uitgaen, dat dan haere stemmen souden moeten verliesen. Al onse versoeken ende smeken verachtende, sijn dese uitgegaen uit de kercke.

Antoni Beerents, ouderlingh, Herman ter Schiphorst, diaken uit de tegenwoordige kerckenraet, mitsgaders d' oud Burgemesteren Reint Staverman, Willem Cremer en Jan Hendric van Niel in qualiteit als oude kerckenraden ende voorts de gehele gereformeerde gemeente in de kercke vergadert, insteerden en versoghten dat men met de saeke soude voortvaeren en dat een beroep soude worden gedaen ende convenieerden in desen:

1°. dat de oude nominatie soude worden gehouden, bestaande noch uit 10 à 11 personen, en

2°. dat die op 4 à 5 soude verkleent worden,

3°. dat daeruit bij lotinge een predicant soude gemaeckt of verkoren worden na 't exempel van den apostel Matthias, die sodanig gekoren is.

Op de kleine nominatie wirden gestelt D. D.: Kock tot de Gronouwe, Kock tot Gasseler Nieuveen, Schrader tot Wilssum, Dragter en van Rhe.

Als wij nu bezigh waren met de loten te schrijven, quamen de drie leden van den kerckenraet, die weg gegaen waren, wederom in de gerfkamer tot ons, seggende, dat haer de gerfkamer bevolen was, ende dat wij, die daer in waeren souden uijtgaen; maer de vergaderinge die in de kercke was en verstont sulx niet en wilde dat men met het beroep soude voortgaen.

Gelijck dan na aenroepinge van des Heere Heiligen Naeme is geschiedt, ten overstaen van de voorgenoemde Leden van den nieuwen en ouden kerckenraet en in tegenwoordigheit van Jan Leonard Beerents en Antoni Egberts, sijnde de loten door twie doove en stomme menschen getrocken.

Ende is voort, door de treckinge van het eerste lot, D. van

Rhe tot predikant geworden, hetwelcke van allen een sonderlinge directie van Godt wirde gehouden, ende hebben alle aenwesende so in de kerckenraet als Magistraet en voorts de gehele gemeente daer in een groot genoegen geschept: exceptis perpaucis illis."

Onmiddellijk werd de beroepsbrief opgemaakt, waarbij de Eerw. Ds. van Rhee, S.S. Th. Candidatus werd verkozen ten einde „het heilige woort des Heeren suiver moge predicken, „de Sacramenten nae des Heeren instellinge bedienen en „vorder alles doen, 't welck tot het predikambt is behorende", welke beroepsbrief geteekend werd door Staverman en Willem Cremer als oud-ouderlingen, J. H. van Niel als oud-diaken, A. Berents, ouderling, H. ter Schiphorst, diaken, R. ab Eibergen en J. H. Weerman als getuigen.

Op dienzelfden dag nog had Burgemeester Hulsken van Oldenzaal den stadsdienaar verzocht, dezen daarvoor een à twee ducaten belovende, om uit te werken dat hij de burgemeesters mocht spreken en bij deze op het stadhuis toegelaten zijnde, hun verzocht dat zijn zoon tot predikant mocht beroepen worden.

De meergemelde meerderheid in den kerkeraad bracht inmiddels het beroep uit op haren meergenoemden candidaat Hulsken en op beide beroepingen werd de goedkeuring der classis ingeroepen. Toen deze het beroep op Hulsken voor wettig en naar kerkenordre gedaan goedkeurde en approbeerde, deden burgemeesteren en gezworen gemeente van Ootmarsum door den Secretaris A. Vosdingh, als hun gecommitteerde in de classicale acten van 11 Juni 1705 insereeren dat zij dit goedvinden der classis niet aannamen en er tegen protesteerden, onder reserve van alle nadere exceptien en defensien.

De voormelde oude en nieuwe kerkeraadsleden, die het beroep op van Rhee hadden uitgebracht, en hunne gevoeg-

dens, de Burgemeisteren en Gemeentsluiden, neffens de lede-maten van de gereformeerde gemeinte wendden zich nu met het voormelde verzoekschrift tot Ridderschap en Steden en, onder mededeeling der feiten, in voormelde notulen opgenomen, en overlegging van onderscheiden bescheiden, betoogden zij de onwettigheid van het beroep van Ds. Hulsken.

Zoowel omdat dit beroep zonder correspondentie met den magistraat, zonder assumptie van den ouden kerkeraad en zonder bijstand van twee naburige predikanten en alzoo in strijd met de classicale wetten en de resolutie van R. en S. geschied was, alsook omdat de beroepene aan de gemeente onaangenaam was en er ongeoorloofde middelen gebruikt waren om hem in te dringen, beriepen de rekwestranten zich op het onpartijdig oordeel van R. en S. en verzochten dat de beroepen predikant Hulsken hun niet zou worden opgedrongen, maar integendeel het beroep van den proponent van Rhee zou worden geapprobeerd, met last aan de classis om hem te examineeren en te bevestigen.

Al is er geene beschikking op dit rekwest aanwezig, toch is het bekend dat het eene goede uitwerking had: want Theoderikus van Rhee werd predikant te Ootmarsum, welke gemeente hij tot aan zijn dood, volgens Moonen in 1746 voorgevallen, bediende. Den 2en December 1712 werd hij te Tubbergen in het huwelijk vereenigd met Engele Margareta Perizonius.

Dat men zich in deze aangelegenheid beriep op hetgeen in 1659 bij de voorziening der 2de predikantsplaats en niet op hetgeen in 1664 bij de vervulling der 1e predikantsplaats had plaats gevonden, wordt verklaard, doordat de laatstgemelde in de plaats was gekomen der pastoorsplaats, welke eene collatie van het stift te Weerselo was, zijnde deze collatie vervolgens op de Ridderschap [1]) overgegaan.

---

[1]) Ov. Alm. 1843, bl. 121.

Na het overlijden van Nijhoff was duidelijk gebleken dat de gemeente in de vervulling van deze vacature niets te zeggen had. Bij volmacht van 20 Maart 1664 hadden de burgemeesters van Ootmarsum aan hun ambtgenoot Krull in last gegeven de vergadering der classis te Deventer bij te wonen en zorg te dragen „datt niet tott praejudicie van der stadt Ootmersen int point van een Pastoor, in plaets van zal. Heer Nijhoff te eligeren, moge worden gehandelt en voorts iterativelijk en instantlijk te versoocken, datt Dominus Kock (: so niet alleen bij hett consistorium, maer oock van Borgemeisteren en Meentsluijden, nij en olt, met respective geteijckende handen en affgegevene nota is gewenschet en versocht, gelijck tselve oock van de geheele gemeente gewenschet en versocht wordt) in plaets van zal: Dominus Nijhoff als Pastoor moege succederen." Of de classis in hun geest meewerkte, blijkt mij niet, maar wel dat de heeren van de ridderschap ter Statenvergadering bekend maakten, dat het jus van collatie van de predikantsplaats te Ootmarsum indisputabel behoorde aan het stift Weerselo, hetwelk ook diensvolgens getreden was tot het weder bestellen van den voormelden vacanten predikstoel, en dat de Magistraat en Kerkeraad te Ootmarsum zich tegen deze collatie ongefundeerd opponeerden; weshalve de Staten, blijkens extract uit het register der resolutiën van 15 April 1664, Magistraat en Kerkeraad voor zich ontboden om redenen van hunne oppositie te geven, ten einde daarna gedisponeerd konde worden.

Abraham Franken, en niet Kock, werd Nijhoffs opvolger, trouwde in 1675 met Margareta ter Linde en overleed, gelijk voormeld, hangende het beroepingswerk in de vacature van Laer.

R. E. H.

KONINGSPREBENDE IN HET STIFT TER HUNNEP.

De vraag aan het slot van dat stukje, (zie Bijdr. III. bl. 168) gedaan, meen ik te kunnen beantwoorden door de volgende mededeeling:

In 1542 gaf keizer Karel V aan zekeren Ulrich Friess een leeken prebende in de abdij van Aduard op volgende considerans:

„Quum nobis sacri Romani Imperii diademata per manus beatissimi quondam in Cristo patris nostri Clementis VIIi Pontificis Maximi felicis recordationis, in urbe Bononia decoratis pro jurum et consuetudinum sancti Imperii conservatione et uti precipuo monasteriorum et aliorum piorum locorum defensori et protectori, jus competat ad omnes et singulas abbatias, conventus hospitalia et alia quaecunque monasteria cuiuscunque ordinis et nominis existant, per universum Romanum Imperium et alia dominia nostra constituta, litteras nostras dandi et concedendi ad assequendam prebendam laycalem, vel si monasterium alicujus ordinis aut hospitale fuérit, ad collocandum in eo personam honestam, quae aut cujus parentes vel propinqui de nobis bene meriti existant aut quem aliter hac nostra eleemosijna et gratia dignam et egentem cognoverimus, et huiusmodi precibus semper hactenus reverenter paritum fuerit, idcirco maiorum nostrorum vestigiis inherentes etc. (Zie mijn Gesch. der Abdij der Bernardijnen te blz. 102.)

Drie jaren later gaf hij op gelijke wijze een leeken prebende in 't klooster te Wittewierum.

N. U.

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN OVERIJSSEL.

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS VAN OVERIJSSEL,

UITGEGEVEN DOOR

MR. J. I. VAN DOORNINCK,

Archivaris van Overijssel,

EN

MR. J. NANNINGA UITTERDIJK,

Archivaris van Kampen.

VIERDE DEEL.

ZWOLLE,

DE ERVEN J. J. TIJL.

1878.

INHOUD.

BLZ.

Racionarius Proventuum Incertorum Ecclesie Campensis, 1532 1

De geneeskunstbeoefenaren te Kampen. 26

I. De Stadsdoctoren 27

Ootmarsum voor het veemgericht. 61

Bouwstoffen voor eene geschiedenis van het onderwijs in Overijssel. 67, 140, 233

I. Schoolboeken 67

II. Erasmus over de Zwolsche school. 77

III. De school afgebeeld. 82

IV. Scholier-privilegie 140

V. Latijnsche-schoolwetten. 145

VI. Hollandsche-schoolwetten 233

VII. School-ordre voor het platte land. 243

Zegels van de Provinciale Sinode en van de Classes in Overijssel 84

Sauvegarde. 86

Jan Adriaensen Leeghwater te Kampen, 1647 . . 87

Gerard ter Burg, 1651 88

Bijdrage tot de geschiedenis van Twenthe. 1581—1608 89

BLZ.

Aanteekeningen uit de Synodale acten, nopens de Roomsch-Catholieken 1611—1630 112
Iets over gemeente-weiden 125
Inrichting van het armeweeshuis te Deventer . . 133
Camper lof door Franciscus Martinius 158
Vijanden en vrienden van Spanje. 167
S. Augustinus-gilde te Deventer 182
Volksvermaken te Hasselt 183
Hondsdolheid, 1613. 184
Burgerboek van Vollenhove, 1379—1493 185
Iets over tijdrekenkunde 203
De Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant 217, 346
Stadbrief van Hardenberg, 1362 226
Horigheid . . . , ... 231
Gardes-d'honneur 250
Moest Hasselt te Deventer regt halen? 253
Het wapen van Overijssel 254
„Paepsche superstitien omtrent de begravinge der dooden" 261
Vereering van geschilderde glasvensters door den Raad van Kampen 263
Willem Nagge 266
Geslachtkundige aanteekeningen. KNOPPERT . . . 268
Aanteekeningen uit de rekeningen der St. Nicolaaskerk te Kampen, betreffende kunst en kunstvoorwerpen, 1526—1536 281
Een kijkje in de bibliotheken te Kampen, 1570 . 306
De Kamper plakalmanak. 355
Huldiging van Karel V te Kampen, 1528. . . . 360
Diefstal in 't klooster Sibkelo, 1489. 361

BLZ.

Merkwaardige ordonnantie uit 1384 362
Ommen verbrand, 1624 363
Heilige boomen 364
Collecte te Kampen voor den bouw der St. Michaelskerk te Zwolle. 1548 365
Gerecht van Desperatie, 1494 366
De eerste Archivaris van Deventer 367
De hervorming te Albergen vernomen. 1521. . . 368

VERBETERINGEN.

B.	268	r.	7	v.	o.	staat:	Boethis	lees	Koetkens.
„	273	„	13	„	„	„	Zooten (?)	„	Xanten.
„	276	„	6	„	„	„	Vanenberch	„	Kenenberch.

RACIONARIUS PROVENTUUM

INCERTORUM ECCLESIE CAMPENSIS, 1532.

In een vorigen jaargang dezer bijdragen deelde ik reeds iets mede omtrent de inkomsten der pastorie van de St. Nicolaaskerk te Kampen. In aansluiting daaraan moge dienen de racionarius van de onzekere inkomsten der pastorie dezer kerk uit het jaar 1532.

Daar de St. Nicolaaskerk de parochiale kerk was, en alzoo ook de L. V. kerk onder het bestuur van den pastoor dezer kerk stond, zoo vindt men daarin ook voor een deel de onzekere opkomst der L. V. kerk verantwoord.

Het stuk is een kalender, aanvangende postridie octave ascensionis domini, feria sexta (17 Mei) 1532 en loopt vervolgens over de rest van dit jaar en tot 29 Mei 1533.

Van dag tot dag heeft de pastoor aangeteekend wat hij aan onzekere inkomsten genoot, en wat hij daarvan aan onkosten betaalde, zoodat het stuk van veel gewicht is voor de kennis van den toemaligen toestand der parochiekerk te Kampen.

Deze rekening is ongetwijfeld opgesteld door Mr. Clement, die in 1532, waarschijnlijk op den dag waarop de racionarius aanvangt, de bediening der pastorie aanvaardde en die tot 1536 bleef bekleeden.

Uit de rekening schijnt te blijken, dat hij vóór hij naar Kampen overkwam, te Amsterdam pastoor is geweest.

Na deze korte toelichting moge het stuk zelf volgen.

Racionarius prouentuum incertorum ecclesie Campensis, incipiendo ab octaua ascensionis exclusiue Anno xv^{c}xxxii.

Postridie octaue Ascensionis domini feria sexta, [1]) accepi drie stuuers hollants gelt of vyff ghosselers. [2])

Sabbato, vi ghosselers.

Dominica penthecostes, xiiii k.gulden, non defalcatis expensis ipsius festi. Elcke gulden xx claesgens. [3]) Item noch wat quaet ghelt. Item nota, pro obedientia, [4])

---

[1]) Deze racionarius vangt aan met postridie octaue Ascensionis Domini feria sexta. De octaua of dies octaua is de achtste dag na sommige feesten, nl. na Kerstmis, Stephanus, Johannes den Evangelist, Innocentes, Epiphania, Paschen, Hemelvaart, Pinksteren, festum corporis Christi, Johannes Baptista, Petrus et Paulus, Laurentius, Maria Hemelvaart en Geboorte, Aller Heiligen en Conceptio Mariae, soms ook Maria Lichtmis. Deze feesten duren door heilige missen en in het brevier acht dagen en de achtste dag is de octava, de dagen daarna infra octavam of zooals hier, postridie octave.

Ascensio domini was in 1532 op Donderdag den 9 Mei en postridie octave ascensiones Vrijdag den 17 Mei, wat alzoo de datum is waarop men de racionarius aanving te houden. Feria sexta is de zesde dag der week. Men zal verder in dezen kalender steeds vinden Dominica, feria secunda tot sexta en dan Sabbatum of Saterdag.

[2]) Een gosselaer was een munt ter waarde van ruim een halven stuiver, twintig gosselaers maakten een koopmansgulden; de naam moet afgeleid worden van de stad Goslar. Wellicht dat vroeger munten van die stad hier in omloop zijn geweest, of dat men naar type van de munten dier stad hier in Overijssel munten heeft geslagen. Het wapen der stad Goslar komt met dat van Deventer overeen, en er zijn door de drie steden in de 16e eeuw stukken geslagen van tien gosselaers en enkele en dubbelde gosselaers.

[3]) Een claesge was een stuk ter waarde van eenen stuiver, gemunt door de stad Kampen en vertoonende aan de eene zijde de beeldtenis van St. Nicolaas, de beschermheilige der stad, waaraan deze munt haren naam ontleende.

[4]) Obedientia, dit woord dat in onderscheiden beteekenissen

vt vocant Campenses, zoe is my een ieghelick die hoechtyt hout sculdich een licht oertgen, fac. het vierendeel van een goslaer tot alle vier hoechtyden des iaers. Ergo siaers is my een iegelic die hoechtyt holt sculdich een goslar.

Feria 2ª, v ghoslaers.

Feria 3ª.

Feria quarta.

Feria quinta, vii ghoslaers.

Feria sexta twee kraemkaerssen.

Sabbato Vrbani, iiii st. (claesgens) [1]) ende een goslaer.

Dominica festum dedicationis in ecclesia Sancti Nicolai. [2])

Die schutters offerden. [3]) Item daer quam een weynich in de missen die ghedaen worden in altare animarum. Daer af heb ic een deels betaelt die oncosten van dien dach, te weten deselfde missen

---

voorkomt, zal hier zeker ongeveer beteekenen, een geldelijke census van ieder die de vier hoogtijden bezocht.

Ieder die de vier hoogtijden, nl. Kerstmis, Paschen, Pinksteren en O. L. V. Hemelvaart in de kerk vierde, was verplicht tot obedientie aan den pastoor te betalen het vierde gedeelte van een gosselaer. We vinden hier aangeteekend dat de pastoor op Pinksteren ontving 14 koopmansguldens behalve nog eenig „quaet gelt" dat is slecht of niet gangbaar geld. Een koopmansgulden had twintig gosselaers; we hebben dus 14 × 20 = 280 × 4 = 1120, zoodat ruim 1120 personen op het Pinksterfeest in de beide kerken zijn geweest.

[1]) Ik merk hier eens voor al op dat, waar hier iu den tekst iets tusschen haakjes staat, dit zoo in 't oorspronkelijke wordt gevonden.

[2]) Dit was de gedenkdag van de toewijding der parochiale kerk aan den Heiligen Nicolaas. In het memorieboek of necrologium der kerk vind ik dan ook op de maand Juni aangeteekend: „In octauis pentekostes est dedicatio huius ecclesie consecrate in honorem Sancti Nicolaj".

[3]) Die schutters offerden, zeker de schutters van St. George of St. Anna of wel beide, welke ook jaarlijks op Sacramentsdag in 't harnas gingen en de processie mede maakten om de stad.

Feria 2a.
Feria 3a.
Feria 4a iii st. (claesgens).
Feria quinta Sacramenti, ix claesgens.
Feria sexta, ix claesgens, beganckniss. [1]

Summa twee koepmansgulden of veertich claesgens wthghenomen die festalia van Pinxteren.

Van deze tyt al te samen heft er nyet meer dan een beghanckenis gheweest, die cleyn was, want het was een man van buten.

JUNIUS.

Sabbato, ix st. van een bruyt in te leen. [2]
Dominica, viij goslaers ende een buttgen. [3]
Feria 2a, ses claesgens.
Feria 3a, iiii claesgens d'een met d'ander.
Feria 4a Bonifacii, xii st. (claesgens) erant exequiae.
Feria quinta, twee kinderkaerssen elck is xii placken; item een bruytkaers xiiii placken.
Feria sexta, xi claesgens buten [4]) inghecomen.

---

[1]) Beganckenis, exequie elders in dit stuk genoemd, een uitvaartdienst die kort voor of na de begravenis in de kerk werd gehouden, terwijl eene missa pro defunctis of lijkdienst in den regel eerst later plaats vond.

[2]) In te leen = in te leiden.

[3]) Buttgen of butgen ter waarde van een stuiver.

[4]) Buten, buiten. De stad Kampen was oudtijds en nog thans verdeeld in twee hoofdwijken, de bovenwijk, waarin de St. Nicolaaskerk zich bevond, en de buitenwijk, waarin zich de Lieve Vrouwenkerk bevond, van daar dat men dan ook spreekt van boven- en buitenkerk. Oorspronkelijk echter mag men aannemen dat de buitenstad de buitenwijk, niet tot de eigenlijke stad heeft behoord, maar een voorstad, een suburbium heeft gevormd. Er bestond te Kampen slechts eene parochie, die van den Heiligen Nicolaas, en de pastoor dier kerk had alzoo als rector der parochie, ook het bestuur over de buitenkerk.

Sabbato, viii goslars de prima inscriptione [1]) vt vocant Campenses. Item viii goslars de prima inscriptione in onse Vrouwen kerck.

Dominica.

Feria 2ª.

Feria 3ª.

Feria 4ª Odulphi, twee kinderkaerssen f. xxv placken.

Feria quinta, vijf claesgens.

Feria sexta, een beganckenis buten vij st. (claesgens.)

Sabbato, een kraemkaers xiii placken.

Dominica, een beganckenis buten vii st. claesgens).

Feria 2ª, vijff claesgens.

Feria 3ª, iii claesgens ende vii placken an kinderkaersen ende kraemkaersen, ende daerin gherekent het offer quod fit quotidie van een die binnen siaers ghestoruen is.

Feria 4ª.

Feria quinta.

Feria sexta, anderhalf claesgen. A prandio accepi preterea duos stuueros eiusdem valoris.

Sabbato, vijff claesgens binnen gecreghen.

Dominica, twee claesgens; item een kraemkaers fac. xiiii placken.

Feria 2ª Johannis Baptiste.

Feria 3ª, Lebuini een beghancknis in Sinte Niclaes kerck xvi claesgens.

Feria 4ª, twee claesgens ende vi placken; a domino Gos-

---

[1]) Prima inscriptio zal beteekenen de inschrijving van afgestorvenen in het memorieboek der kerk, waarvan de namen soms een of twee jaren lang werden voorgelezen op de datums van 't overlijden der betrokken personen.

wino qui celebrauit, primitias legendo [1]) accepi een half olt schilt f. xxi brabantsce st. Mer daer ghinc of een take wijns. Item dat ic offerde te weten vi claesgens. Item mijn grote kaersen barnden. Ergo laet mij vrijgehouwen hebben viii claesgens.

Feria quinta.

Feria sexta.

Sabbato Petri et Pauli apostolorum.

Dominica, vii poslaers de prima inscriptione.

Eodem die twe beghancknissen xv claesgens.

Item een kas iii claesgens.

Summarum vii koepmansgulden ende vii st. (claesgens).

JULIUS.

Feria 2ª, een beghanckenis, xvi claesgens. Item een kraemkaers.

Feria 3ª Visitationis, van een bruyt in te leen vi claesgens, videlicet een snaphaan. [2])

Feria 4ª.

Feria quinta, een beghanckenis viii claesgens. Item een kinderkaers.

Feria sexta, viii claesgens.

Sabbato, een claesgen ende ix placken.

Dominica, drie beghanckenissen xxv claesgens.

---

[1]) Primitias celebrare zal beteekenen, het opdragen der eerste mis door een priester.

[2]) Snaphaan, eene muntsoort, waarschijnlijk zoo genoemd naar den arend met open bek die er op voorkwam, (zoo vindt men ook grijphonen, naar de klauwen van den arend dus genoemd) en die de waarde van ongeveer zes stuivers hadden.

Feria 2ª, ii claesgens ende een butgen. Profectus sum Dauentriam ad synodum, dedi pro officiatione [1]) een out schilt. Item noch xxii st. tot oncosten van het mael. In absentia capit ancilla vi aut vii claesgens.

Feria 3ª.

Feria 4ª.

Feria quinta, een beghanckenis ix claesgens.

Feria sexta, twee claesgens; item nog iiij claesgens.

Sabbato, een beghancknis vij st. of vi st. Item noch iiii claesgens.

Dominica.

Feria 2ª, iiii claesgens.

Feria 3ª, iiii claesgens.

Feria 4ª.

Feria quinta, iii claesgens. Item van een bruyt in te leen een camper snaphaen.

Feria sexta.

Sabbato, beganckenis van heer Willem myn cappelaen, saligher ghedachten, x claesgens. De prima inscriptione viii goslaers.

Dominica, twee beghanckenisse xij st.

Feria 2ª Magdalene, fit sermo ab uno cappelanorum in sacello Ste Katherine. [2]) Idem capelanus cantat ibi vesperas finito sermone, vyff claesgens.

---

[1]) Dedi pro officiatione; de provinciale sinode gelijk deze er een was, wordt geopend met het celebreeren eener mis. Het zou hier dus kunnen beteekenen dat de pastoor van Kampen destijds die mis heeft gevierd, of voor het vieren dezer mis eene geldelijke bijdrage heeft gedaan.

[2]) In sacello Ste Katherine. In de bovenkerk bevond zich een altaar ter eere van de Heilige Katharina, waaromtrent het memorieboek der bovenkerk zegt: Dominica post Katharine virginis est

Feria 3ª, xiiii placken van een kraemkaers.

Feria 4ª.

Feria quinta Jacobi, due exequie xv claesgens.

Feria, sexta, iiii claesgens.

Sabbato, vij claesgens.

Dominica, due exequie xii st.

Feria 2ª.

Feria 3ª.

Feria quarta. Nota pro culina. Coep salm voir iii of iiij koepmansgulden of daeromtrent.

Solui hac mense vnam peticionem Martini. [1])

Summarum vii koepmansgulden ende vii claesgens. Hier teghens heb ick ghehadt die oncosten van te Deuenter te reisen ad synodum.

AUGUSTUS.

Feria quinta Petri ad vincula, vij claesgens.

Feria sexta.

Sabbato, van Henric van Wilsem ende zyn bruyt in te leen drie brabantsce st. fac. twe claesgens ende een gheualueerde brabantsce st.

O prodigam liberalitatem sponsi et sponse. [2])

---

dedicatio altaris eiusdem virginis. Op dit altaar was eene vicarie, welke het laatst bediend werd door Otto Henrycx, en waarvan in 't laatst der 16e eeuw de opkomsten, behalve drie kop boter, bedroegen: 53 goudguldens en 18 stuivers, o. a. 15 goudguldens uit een huis onder de klok te Kampen, genaamd de Gulden Arent en even zooveel uit een ander huis te Kampen, de Witte Arend genaamd.

[1]) Petitio Martini is de St. Maartens bede, eene geldelijke belasting, welke jaarlijks door den pastoor aan het kapittel te Deventer moest worden betaald. Zoo moest door de stad ook een St. Maartensbede worden betaald voor de eilanden, voor de school en voor de wedeme of pastoorswoning.

[2]) De pastoor kan niet nalaten zich hier te beklagen over de schriel-

Dominica,
Feria 2ª,
Feria 3ª, } summatim ix claesgens.
Feria 4ª,
Feria quinta,

Feria sexta, vi claesgens.

Sabbato Laurentij, vne exequie xij st. Item van Sunte Corneliskas iii claesgens.

Dominica, due exequie buten xxii st.

Feria 2ª, vne exequie buten vii st.

Feria 3ª, vne exequie buten ix st. Item noch vi st.

Feria 4ª, vii st.

Feria quinta Assumptionis festalia, xx koepmansgulden ende drie st. non defalcatis expensis ipsius festi. Confessionalia vix xx claesgens een gheualueerde brabantsce st. of een kraemkaexs.

Feria sexta.

Sabbato, iiij st. ex solemnisatione matrimonij iii st.

Dominica, vne exequie bouen, ix st.

Feria 2ª, vi st.

Feria 3ª.

Feria 4ª, iiii st.

Feria quinta, ij st.

Feria sexta, vne exequie ix st. Item noch iii st.

Sabbato, prima inscriptio viii goslars.

Dominica, iij st.

Feria 2ª, ii st.

Feria 3ª, iiij st. Item noch een butgen.

Feria 4ª.

---

heid van Hendrik van Wilsem, behoorende tot een aanzienlijk Kamper geslacht, die hem voor 't inleiden zijner bruid, met slechts drie brabantsche stuivers vereerde.

Feria quinta Decollacionis Johannis. Vne exequie buten iii st. ende een butgen.

Feria sexta iiii st. ende een butgen.

Sabbato, ex solemnisatione matrimonij een snaphaen.

Betaelt vna petito Martini. Item betaelt die kaersemaecster van het verleen vierendeliaers xvii goslaers.

Summarum viii koepmansgulden exceptis festalibus festi Assumptionis, exceptis et confessionalibus eiusdem festi.

SEPTEMBER.

Dominica, vi st. ende een butgen. Item viii goslars de prima inscriptione.

Feria 2ª, een kinderkaers.

Feria 3ª, iii goslaers van kleyn offer. [1]) Item een kinderkaers.

Feria 4ª, een snaphaen van een gesel die van buten ghecomen was, ende sterf haestelic binnen Campen.

Feria quinta, een kraemkaers ende een kinderkaers.

Feria sexta, drie st. item xii placken van een kinderkaers.

Sabbato, iii goslars ende een butgen.

Dominica Natiuitatis Marie, beghancknis buten iiii st. ende een butgen. Item een kinderkaers.

Feria 2ª, iiii st.

Feria 3ª, beganckenis bouen xx st.

Feria 4ª, vi st.

Feria quinta iii st.

Feria sexta, vii st.

Sabbato, viii st.

---

[1]) Cleijn offer eene bepaalde oblacio parva, kleine geldelijke bijdrage, welke op gezette tijden aan den pastoor werd verstrekt.

Dominica, vyff beghanckenisse xli st.
Feria 2^a.
Feria 3^a Lamberti, beghanckenis buten viii st.
Feria 4$_a$, 4$^{or.}$ temporum vi st.
Feria quinta, iii st.
Feria sexta, iiii st. ende een butgen.
Sabbato Matthei, de prima inscriptione viii goslars.
Dominica, een beghancknis bouen x st.
Feria 2^a, iiii st. ende een goslar.
Feria 3^a, iii st.
Feria 4^a, xxv placken van ii kinderkaersen.
Feria quinta, een goslaer; item een kraemkaers.
Feria sexta, iij stuuer.
Sabbato, een kraemkaers.
Dominica Michaelis, beghancknis bouen viii st.
Feria 2^a, ex oblacionibus receptis in ambabus eccleciis hoc die et pridie, superfuerunt viii stuueri, idque defalcatis expensis. Item ghekreghen testament van salighe Borchgart Ghye een haluen gouwen gulden of xv claesgens. Hoc fuit primum legatum quod mihi Campis obuenit.

Summarum x coepmansgulden ende ii goslars. Betaelt vna petitio Martini. Betaelt een paer toffelen voir viii st. te Amsterdam. Item een benet voir xxxii st. te Amsterdam. Hoc benetum mihi attulit senex ancilla mea, quam habui Amsterdami.

OCTOBER.

Feria 3^a. Daer was een arme beghanckenis. Ic ghaff juffer van Voerst (die de oncosten dade) xii wegghen [1]) iii kaerssen ende tot meerder subleuacie van de oncosten ghaf ic haer vyff ghoslars, doe

behielt ic xxii placken van het offer dat in quam.
Feria 4ᵃ, iij st.; item een kinderkaers.
Feria quinta, iiij st. ende een butgen.
Feria sexta, iii st. ende x placken.
Sabbato, een kinderkaers.
Dominica, beghancknis bouen xiiii st.
Feria 2ᵃ, v st.
Feria 3ᵃ, een goslar van cleyn offer.
Feria 4ᵃ, ii st. v placken.
Feria quinta Victoris, drie exequie buten xvi st.
Feria sexta }
Sabbato } viii st. v placken; item noch een half st.
Dominica, bouen drie beganckenissen xxi st.
Feria 2ᵃ, iiii st.; item noch een kinderkaers.
Feria 3ᵃ, iiii st. Item noch ii st.
Feria 4ᵃ, iii st. Item ii st. xi placken.
Feria quinta, i st.
Feria sexta, iii st. x placken.
Sabbato, de solemnisatione non sub diuinis iii st. [2])
Dominica, x st.; item noch xxv placken.
Feria 2ᵃ, ii st.; item noch een st.
Feria 3ᵃ, iiii st.; item noch een kinderkaers.
Feria 4ᵃ, ii st.; item van een arme beghancknis buten i st.
Feria quinta, ii st. ende een butgen.
Feria sexta, twee kinderkaersen fac. xxv placken. Item een kraemkaers.

---

[1]) Wegghen een soort witte brood, men had toenmaals ook stapel wegghen.

[2]) Solemnisatio sub diuinis; de solemnisatio matrimonii is de kerkelijke voltrekking van een huwelijk; dit kan geschieden onder de mis, zoals hier, en dan is het plechtiger, doch ook op andere tijden als geen mis gecelebreerd wordt.

Sabbato, vijff st.
Dominica, bouen vier beganckenissen xvi st.; item beghanckenis buten vi st.
Feria secunda Symonis et Jude, beghanckenis van Henrick Wynsen xiiii st. ende een butgen.
Feria 3ª, iii st. ende een butgen.
Feria 4ª, ii goslars; item een halue st.
Feria quinta, van twee kinderkaersen xxv placken.
Summarum neghen coepmansgulden ende vii st.

Ick heb myn maecht die te Amsterdam by my woende gegheuen xxv st. gheualuiert ghelt, dat se quam wt Hollant ende hulp in de slachttijt.

Ick heb in een eerste mis ad Brigittanos geschoncken of gheoffert een berch gulden, idque pro tuendo honore pastoratus seu Pigghij. [1])

Item ick heb gegheuen die slaghers x claesgens voer ii ossen te slaen ende iiii goslars voer twee vercken te slaen. Mer een beer is dubbelt ghelt.

NOUEMBER.

Omnium Sanctorum. Tot het offer dat inquam Omnium Sanctorum sub vesperis ende 's anderdaeghs, heb ic gheleit het geen datter quam ex solemnisatione matrimonij Werneri de Werden cum sponsa sua, ende was een hoerentsgulden, et ita exsolui expensa festi omnium sanctorum et commemorationis

[1]) Pro tuendo honore pastoratus seu Pigghii. De benoemde Albertus Pigghius was toenmaals cureet van de St. Nicolaaskerk te Kampen, terwijl de pastoor eigenlijk zijn plaatsvervanger of vice-curatus was. Als zoodanig zal hij tot de bijwoning eener eerste mis, welke in het klooster der Birgitten op den Vloeddijk te Kampen gevierd werd, zijn uitgenoodigd geworden en als plaatsvervanger van Pigghius eene oblacie hebben gebracht.

animarum. Zoe hebbe ick ouerghehouden viii st.

Animarum. Op desen dach sauonts heb ick ontfangen van die capellaens duos primas inscriptiones, een van Borchgart Ghye, de ander van Henric Wynsen.

Dominica. Ic ghae mit myn capellaens eeten bij die heer van sint Antonis sondag smiddags ende sauonts van myn heer St. Antonis vi st. [1]) Item van twee beghancknisse buten xi st.

Feria 2ª,
Feria 3ª,
Feria 4ª,
Feria quinta, } vi st. ende een butgen.

Feria sexta, iiii st.

Sabbato. Mit die luyckscbe snaphaen die wy hadden van die memorie van M. Herman Wterwyck ix st.

Dominica, beganckuis bouen vii st.; item noch ii goslaers.

Feria 2ª Martini, de prima inscriptione viii goslars; item noch ii st.

Feria 3ª, twee beganckenissen buten xv st., item noch ii st.

Feria 4ª, iiii st.

Feria quinta,
Feria sexta, } iiii st. ende een butgen.

---

[1]) Mynheer St. Antonis, dit is zeker de deken van de muziekkapel van St. Anthonius, die jaarlijks op kermisdag en H. Sacramentsdag bij de processie om de stad muziek maakte en jaarlijks op St. Antoniusdag bovendien van den raad 12 heeren ponden ontving. In 1522 was Jan Korte deken, in 1535 Herman Selle. Zie de door mij uitgegevene Kameraarsrekeningen der stad Kampen, bl. 9, 21, 52, 54, 59, 61, 65, 67, 71, 74, 75.

In de St. Nicolaaskerk bevond zich ook een altaar ter eere van St. Anthhonius, waaromtrent men leest in 't memorieboek der St. Nicolaaskerk: „Dominica Odolphi confessoris [dedicatio est altaris in honorem] Kunere virginis, Antonij, Jodoci et Seruatij. Het hier tusschen haakjes gestelde is door mij aangevuld, daar een stuk uit dit blad mist op die plaats.

Sabbato, van een arm vrouken gestoruen int gasthuys, de exequiis, inquam paupercule, et de prima inscriptione vi goslars. Die twee goslaers heb ic haer quyt ghelaten.

Eodem diei dedicatio in sacello sancte Katherine daer hebbe ic laeten lesen ii missen dat was vier goslaers ende ick heb die schoelkynderen gegheuen iii goslaers van een mis daer te singhen ende twee vesperen te singhen. Ende het offer dat inquam was xvi placken. Zoe ghae ick iiii goslars min een plack ten afteren.

Dominica.

Feria 2ª, iii st., item ex solemnisatione matrimonij iii st.

Feria 3ª, ex solemnisatione matrimonij, gout ende siluer, summa x st.

Feria 4ª, iii st.

Feria quinta, iiii st.

Feria sexta, ii st.

Sabbato drie exequie bouen xi st.

Dominica dedicationis ecclesie Sancti Nicolai. Ick creegh vant offer vi st. daer af heb ick betaelt twee singhende missen, een opt hoech outaer, ende een opt sielen outaer, Solui pro singulis illarum 15 brab. st. Item die ionghen ii st. goslars van die missen te singhen. Item betaelt bier of wyn ende broet tot behoef van die missen. Item curator doet oeck een, daervoir komt hy eeten ende ick gheef hem een quaert vreemt biers. Ad hanc missam obligatur ipse, et ego e contrario obligor illi, ad dandam portionem et quartam externe cerevisiae, siue requisiero eum ad faciendum hanc missam, siue non.

Feria 2, beghanckenis buten viii st.

Feria 3ª, iii st.

Feria 4ª, iii st. ende dieselffde dre stuuers heþ ick ghegheuen een schipper, die my van Amsterdam te land brocht die hantschoenen die ick behoefde.

Feria quinta, Feria sexta, Sabbato, } dese drie daghen summatim mit die beghanckenis die buten was ipso sabbato in festo Andree xvii st.

Betaelt twee petitiones Martini behaluen Omnium Sanctorum ende daechs daer nae, de quibus vide supra.

Summarum viii koepmansgulden viii st. 1 butgen.

DECEMBER.

Dominica, prima inscriptio van een iuffer gestoruen bouen int conuent.

Feria 2ª, iii st.

Feria 3ª, ii st.

Feria 4ª, iiii st.

Feria quinta, twee beghanckenissen bouen viii st.

Feria sexta Nicolai, vii st.

Sabbato, iiii st.

Dominica conceptionis Marie xii st. van een beghanckenisse bouen.

Feria 2ª, ii st.

Feria 3ª, iii st.

Feria 4ª, Feria 5ª, } iii st. item noch i st.

Feria sexta, drie beghanckenissen buten xvii st.

Sabbato iii st.

Dominica alique exequie bouen ende buten xxxix st. In hospitali Sancte Gertrudis heb ic ghegheuen [1]) iiij gos-

[1]) Hospitale sancte Gertrudis, het Geertruids gasthuis te Kampen, thans het Boven-Proveniershuis genaamd.

lar van een vesper ende een heelen mis ende iii halue missen te singhen.

Feria 2ᵃ, } vi st.
Feria 3ᵃ, }
Feria 4ᵃ,
Feria quinta, twee beganckenissen buten viij st.
Feria sexta, prima inscriptio buten viii goslaers.
Sabbato Thome, xi st. het was beganckenis buten.
Dominica. Quidam pauperculus redemit exequias matris sue paupercule pro vi st.
Feria 2ᵃ, v st.
Feria 3ᵃ.
Feria quarta Natiuitatis Domini, festalia seu obedientie, vt appellant Campenses, neghentyen coepmansgulden ende xii st. non defalcatis expensis ipsius festi. Van bijcht te hoeren x of xi st. Nolui multorum confessiones audire quia conquerebantur capellani.
Feria quinta, v st.
Feria sexta, iiii st.
Sabbato, vi st.
Dominica, vijff beghanckenissen bouen ende een buten xli st.
Feria 2ᵃ, ii st.
Feria 3ᵃ, iiii st.

Betaelt twee petitiones Martini, behalue natiuitatis domini. Item betaelt de kaersemaeckster een hoernsgulden.

Summarum x koepmansgulden xvi st. exceptis festalibus festi Natiuitatis, exceptis et confessionalibus eiusdem festi.

JANUARIUS.

Feria quarta Circumcisionis, iiij st.

Feria quinta } iiii st.; item noch iii st.
Feria sexta }

Dominica, beganckenis bouen vi st.

Feria 2ᵃ Epiphanie.

Feria 3ᵃ, v st.

Feria 4ᵃ, iiij st.

Feria quinta, beghanckenis bouen xvii st.

Feria sexta, iij st.

Sabbato.

Dominica, dedicacionis ecclesie beate Marie virginis. [1]) Ick creegh vant offer twee brabantsce st. ende i oertgen.

Eodem die was bouen beghancknis, iiii st.

Feria 2ᵃ, vi st. ende een oertgen of ii placken.

Feria 3ᵃ Pontiani, ex solemnisationibus matrimonialibus duabus aut tribus iii st. Eodem die vne exequie in templo diui Nicolai viii st. Item due exequie in templo diue virginis, xv st.

Feria 4ᵃ, iii st. Item ex capsula illa ferrea tribus claustris observata, coram statua deipare virginis (wat daer in koemt is my half ende die kerck half) xxiiii placken.

Feria quinta, ii st.

Feria sexta Antonij, iii st.

Sabbato, van Henrick Kistemaeckers soen mit zijn bruit in te leen, een snaphaen van vi st.

---

[1]) Ecclesia beate Marie, de Lieve Vrouwenkerk of buitenkerk, thans de R. C. Parochiekerk van de Parochie van O. L. V. Hemelvaart.

Dominica, xij st. Item van een arme beghanckenis bute iiii st.
Feria 2ᵃ, vij st.
Feria 3ᵃ, Agnetis iii st.
Feria 4ᵃ, vii st.
Feria quinta, iiii st.
Feria sexta, vi st.
Sabbato Conuersionis Pauli, beganckenis bouen ix st.
Dominica, prima inscriptio van Claer Bredae.
Feria 2ᵃ, vj st.
Feria 3ᵃ, xiiii st. erant due exequie bouen.
Feria 4ᵃ, viii st.
Feria quinta, ii st.
Feria sexta, i st.

Behaluen die oncosten die ic doen moet in profesto circumcisionis, soe heb ic noch van dese maent betaelt twee peticiones Martini.

Summarum ix koepm. gulden xi st.

Hic nota iam tempus esse vt fiat prouisio in quadragesimam. Zoe behoef ick pro domo dotis [1]) twee kinnetgens harings, het stuck voer xxiiii of xxv st. gheualueert ghelt. Anno xxxii had ick ghenoch an een half vat harings zee stuck ende stont voir xxxii st. gheualueert Des heb ick veel rubbespecks [2]) ghehadt.

Stroebucking voer een gouwen gulden, of daer omtrent. Item een vaetgen aels voir ii Rinsgulden meer of min Item erweten, of is in den hof guet tyt, wermoes, zoe gheef ick die cappellaens warmoes.

[1]) Domus dotus is de wedeme of pastoorswoning, hier meer bepaald de keuken van den pastoor en zijne capelaans.

[2]) Rubbespeck, het spek van zeerobben, een kost waarin men thans niet zou smullen, maar die toenmaals door onze voorouders nog veel werd gebruikt·

Item oly, het zy oly van de olyf of raepoly ende vijghen met resinen sal ic hier te Campen kopen.

FEBRUARIUS.

Sabbato, iii st.
Dominica Purificationis, viii st.
Feria 2ª, viij st.
Feria 3ª, beghanckenis bouen ad diuam Catherinam. [1]) et ex aliis paruis prouentibus xxii st.
Feria 4ª, beghanckenis bouen ende buten xxiiij st.
Feria quinta, iiii st.
Feria sexta, iii st.
Sabbato, iiii st. Item de prima inscriptione bouen viii goslaers.
Dominica, beghancknis ix st.
Feria 2ª, iij st.
Feria 3ª, v st.
Feria 4ª, iiii st.
Feria quinta, ii st.
Feria sexta, } iiii st.
Sabbato, }
Dominica vj st.
Feria 2ª, iiij st.; de prima inscriptione buten viii goslars.
Feria 3ª, iii st.
Feria 4ª, ii st.
Feria quinta, iij st.
Feria sexta, iii st.
Sabbato Petri ad Cathedram, iii st.
Dominica in Quinquagesima, une exequie bouen viii st. Item de prima inscriptione viii goslaers.

---

[1]) Zie noot [2]) op bl. 7 hiervoren.

Feria 2ª, Matthie, viii st.
Feria 3ª, iiij st.
Feria 4ª Cinerum, vne exequie bouen viii st.
Feria quinta, iiij st.
Feria sexta, ij st.

Ick heb betaelt vnam petitionem Martini.

Summarum viii koepm. gulden xv st.

Hier is te weten anghaende de vasten, dat in die vasten moet ic die cappelaens gheuen drie porcyen. Die eerste pekelharing pottagy, braethaering of srétharing. Item ael ende bucking of rubbespeck.Die anderde soute bergher visch, salm of wat anders. Die derde noch wat anders. Item smanendachs, swoensdechs ende des vridaechs gheef ick vyghen ende resinen, mer op ander daghen niet. Dus heft mij heer Gherit van Loe gheseit. Den selfde heer Gheert seit, dat in de vasten sauonts en ghaf die pastoer anders niet tot collacy dan broet ende bier. Ende die cappelaens mit den pastoer droncken een kanne hops of twee, elck op zyn buyll.

MARTIUS.

Sabbato, iii st.
Dominica Inuocauit, vne exequie bouen xi st. Item vne exequie buten x st.
Feria 2ª, iii st. item noch i st.
Feria 3ª, iiij st.
Feria 4ª, 4ᵒʳ temporum, une exequie bouen v st. Item ex solemnisatione matrimonij non sub diuinis iii st.
Feria quinta, iii st.
Feria sexta, iiii st. ex exequiis cuiusdam pauperi, buten.
Sabbato, iiii st.
Dominica Reminescere, due exeqiue bouen xiiii st.

Feria 2a, de prima inscriptione buten viii goslaers.
Feria 3a, v st.
Feria 4a Gregorij, iiij st.
Feria quinta, iii st.
Feria sexta, iii st.
Sabbato, i st.
Dominica Oculi, een arme beganckenis buten, iiii st.
Feria 2a,
Feria 3a, } iiii st.
Feria 4a,
Feria quinta, iii st.
Feria sexta Benedicti, iiii st.
Sabbato, iii st. non audiui confessiones apud Brigittanos [1]) quia alius quidam venerat in locum meum.
Dominica Letare, ex confessionibus apud Brigittanos iiii st. x placken.
Feria 2a, ij st.
Feria 3a Annunciationis Marie, iij st.
Feria 4a, vij st.
Feria quinta,
Feria sexta, } iii st.; item noch ii st.
Sabbato, iij st.
Dominica Judica, due exequie bouen x st. Item due exequie parue ac tenues buten viij st. Noch ontfanghen eodem die iii st.
Feria 2a, v st.

Ic heb betaelt een petitionem Martini.

Summarum viij Rynsgulden of koepmansghulden ende drie stuuers.

---

[1]) Brigittanos het klooster der Birgitten, want zoo dient men te schrijven en niet zoo als veelal wordt gedaan: Brigitten; thans het arme weeshuis op den Vloeddijk te Kampen. Eene belangrijke codex uit de 15de eeuw, behelzende het leven van St. Birgitta en St. Catharina, berust op het Kamper archief.

APRILIS.

Feria 3a, iii st.
Feria 4a, iij st.
Feria quinta, iij st.
Feria sexta Ambrosij, vne exequie buten van Herman Spaerleer zyn huysvrouw xvi st.; item noch iiij st.
Sabbato, iij st.
Dominica Palmarum, i st. ende die heb ic ghegeuen den diaken ende subdiaken. [1]) Item ic heb op dese st. gheleit noch twee st. want op dezen dach behoert diaken ende subdiaken elck te hebben anderhalf brabantsce st.
Feria 2a, ij st.; item noch twee st.
Feria 3a, iii st.
Feria 4a, iiij st.
Feria quinta Cene Domini, ex oblationibus scholasticorum qui capiebant sacram communionem [2]) iiii st.

Sabbati dies Festus dies Pasche Feria 2a Pasche	Summa omnium que recepi hoc triduo, videlicet festalium seu obedientiarum, confessionalium et oblationum circa crucem, defalcatis expensis fac. xxviii koepmansgulden, elck gulden xx claesgens.

Feria 3a, twee beghanckenissen bouen xv st.

---

[1]) De priester heeft zeven wijdingen te doorloopen in deze volgorde: accolytus, exorcista, ostiarius, lector, subdyaconus, dyaconus, presbiter.

De diaken en subdiaken zijn twee personen, die den priester in de plechtige mis assisteeren, terwijl daar nog bij kunnen gevoegd worden thuryferarii, cereferarii, enz.

[2]) Scholastici, de leerlingen van de parochieschool van St. Nicolaas of van de school der L. Vrouwenkerk, of misschien van beide scholen. De school der St. Nicolaaskerk was de oudste en telde de meeste leerlingen. In 1300 vindt men reeds vermeld Hermannus rector scholarum in Campen. De school der L. Vrouwenkerk stond ook onder het oppertoezicht van den rector der St. Nicolaasschool.

Feria 4ª, } iii st. item noch ii st.
Feria quinta, }

Sabbato, ix st.

Octaua Pasche, beghanckenis bouen vi st. Item iii beghankenissen buten xxvii st.

Feria 2ª, beghanckenis van Igermans dochter onse nabuir xv st.

Feria 3ª, } iiii st.
Feria 4ª, }

Feria quinta, beghanckenis buten vii st. Item van kinderkaersen, bruytkaersen etc. iii st.

Feria sexta, v st.

Sabbato, Accepi a primitiario qui fecit primitias in 8ª Pasche xxi claesgens, idque iuxta omnem modum qui habetur in adnotatis circa mensem Junium de premitiis Domini Goswini. Noch iiij st.

Dominica
Feria 2ª.
Feria 3ª.
Feria 4ª.
} Ab hac Dominica inclusiue abfui in Hollandia vsque ad Dominicam Cantate exclusiue. Quid interea proueuerit vide insequenti semipagina.

MAIUS.

Feria quinta
Feria sexta
Sabbato
Dominica
Feria 2ª
Feria 3ª
Feria 4ª
Feria quinta
Feria sexta
Sabbato
} Intra vltimam dominicam superioris mensis (de quo vide in precedenti semipagina) et sabbatum ante Dominicam Cantate, recepit ancilla xxj st. van kinderkaersen ende kraemkaersen.
Item dominus Jodocus sacellanus meus recepit in absentia mea ex oblationibus iij koepmansghulden ende vi claesgens of stuuers.
Item de prima inscriptione van Timen van Voerst zijn wijf viii goslaers; de prima inscriptione vicini nostri Igermans dochter viii goslaers.

Hoc Sabbato vesperi redii ex Hollandia Campos.

Dominica, vne exequie bouen van Jan Koster in Dronthen xii st.; noch iii st.

Feria 2^a Pancratij, vne exequie bouen xi st.; van desen selfden doden prima inscriptio viii gosselaers.

Feria 3^a, Seruatij, vne exequie bouen ix st.

Feria 4^a, loco exequiarum cuiusdam pauperculi accepi vi st.

Feria quinta, vij st.

Feria sexta, iiij st.

Sabbato, ex solemnisatione matrimonij v st.

Dominica, tres exequie buten xix st.; item noch iiii st

Feria 2^a, }
Ferie 3^a, } rogationum iii st.
Feria 4^a, } ij st.

Feria quinta Ascensionis Domini, iij st.

Feria sexta, beghanckenis buten iiii st.

Sabbato ix st.

Dominica ii beghanckenissen buten xvi st.

Feria 2^a, iii st.

Feria 3^a, iij st.

Feria 4^a, ij st.

Feria quinta Octaua Ascensionis Domini i st.

Summarum Aprilis et Maii vsque ad Octauam Ascensionis inclusiue (exceptis obedientijs et aliis que prouenerunt in festo Pasche, de quibus supra suo loco notaui) twintich koepmansghulden ende iij st. claesges.

N. U.

DE GENEESKUNSTBEOEFENAREN TE KAMPEN.

Eene volledige geschiedenis van de uitoefening der geneeskunst in ons vaderland moet nog geschreven worden en opdat dit kunne geschieden is het noodig, dat er eerst uit de archieven meerder licht omtrent dit onderwerp worde verspreid. Tot dezen voorbereidenden arbeid wensch ik bij dezen een klein steentje aan te brengen, in de hoop, dat anderen in ons vaderland, die daartoe in de gelegenheid zijn, dit voorbeeld zullen volgen, opdat later het aldus gepubliceerde eene belangrijke bouwstof voor zoodanig werk moge opleveren. Belangrijk zou zulk een arbeid in meer dan een opzicht zijn. Immers, het zou eene ontwikkelingsgeschiedenis opleveren van een der belangrijkste takken van wetenschap, het zou den roem onzer landgenooten in dezen nader bekend maken en bevestigen, het zou een aanwinst zijn voor de kennis van den maatschappelijken toestand in ons vaderland in vroegeren en lateren tijd.

Gelijk het opschrift aanduidt, zal ik hier mededeelingen doen over de verschillende geneeskunstbeoefenaren die te Kampen hebben gefungeerd, zooveel mogelijk met bijvoeging hunner instructiën die ze van de stad ontvingen en andere gegevens die mij gewerden omtrent de wijze van de uitoefening hunner practijk.

Ik zal daartoe het onderwerp in zes afdeelingen verdeelen en behandelen: 1°. de stadsdoctoren, 2°. de chi-

rugijns, 3°. de verloskundigen, 4°. de apothekers, 5°. de kwakzalvers, 6°. de ziekentroosters.

Ofschoon de laatsten geen geneeskundigen waren, heb ik gemeend hen toch, om de betrekking waarin ze tot het ziekbed stonden, onder mijne bijdrage te moeten begrijpen.

I.

DE STADSDOCTOREN.

De eerste melding van eenen stadsdoctor welke ik in de archieven vond, is gedateerd van 1434, en toch ben ik stellig overtuigd dat er ook reeds vóór dien tijd doctoren te Kampen zullen zijn geweest, hetzij dan al of niet door de stad aangesteld. Immers reeds in 1355 vinden we vermeld, dat de stad zekeren Johan de Crudener tot apotheker aanstelde, en ofschoon deze tevens de rol van confiseur en wijnhandelaar vervulde, zal hij zich toch zeker eveneens met het bereiden van medicijnen hebben onledig gehouden, en dit doet weder niet geheel zonder grond, de aanwezigheid van doctoren vermoeden.

In 1434 dan, nam de raad Mr. Gheert van Benthem voor den tijd van twee jaren tot stadsmedicus aan, op een jaarlijks tractement van zeventig heeren ponden. Hij zou verplicht wezen om, zoowel in tijd van pestilentie als in gewone tijden, al de zieken in de stad te bezoeken. De armen zou hij gratis behandelen, maar van hen die het betalen konden zoude hij van elke visitie een mengelen wijns ontvangen; waar hij echter drie of meer visites per week maakte, zou hij een heeren pond in de week ontvangen, maar dan geen mengelen wijns mogen in rekening brengen.

Op dezelfde voorwaarden werd hij in 1437 voor drie jaren gecontinueerd, thans echter op zestig heeren ponden tractement, terwijl hij in 1439 voor weder vier jaren op dit honorarium werd aangenomen. Toen bepaalde de raad echter tevens, dat hij in tijden van pestilentie dubbel geld voor zijne visites zou mogen rekenen. Den 9en December van dat jaar kwam hij reeds te overlijden. [1]) Mr. Jacob van Bokel, in 1443 tot stadgeneesheer aangesteld, was waarschijnlijk zijn opvolger. Voorloopig luidde zijne aanstelling voor den tijd van een jaar, op een tractement van zevenenzeventig heeren ponden.. Ook hij zou van de gegoede burgers betaling ontvangen en wel een stuiver per visite, en van de zieken waar hij dagelijks kwam of twee of drie keer per week, een heeren pond in de week, welk honorarium echter in tijden van pestilentie ook het dubbele zou bedragen.

In het volgende jaar, 1444, werd hem tevens den post van schoolmeester opgedragen op 50 rijnsche guldens tractement, op voorwaarde, dat hij op zijn kosten een goeden rekenmeester en een sublector of ondermeester zou aannemen. In 1459 werd zijn tractement op tachtig heeren ponden gebracht en bepaald dat, zoo hij ziek werd, zijn dienst zou geeindigd zijn; zeker een krachtige maatregel om den doctor zelven zijne gezondheid te doen in acht nemen. De stad hield zich toen tevens het recht voor, om nog een medicus naast hem aan te stellen. Er waren echter toenmaals reeds meerdere stadsdoctoren. De raad bepaalde in 1462 dat, zoo er „wtsettsche luden" waren, waaronder men zeker personen moet verstaan die met eenen uitslag behebt waren en van melaatschheid

---

[1]) Fol. I fol. 18.

verdacht werden, hij die op zijnen ambtseed zou onderzoeken. [1])

Meester Henrick van Gorinchem werd met paschen 1447 op dezelfde voorwaarden tot stadsmedicus aangesteld, op 90 heeren ponden tractement en een kwart wijns op elken hoogtijd, terwijl hij in 1448 en 1449 telkens voor een jaar op 80 heeren ponden werd gecontinueerd. [2]) In 1453 werd Meester Claes van Wilsem voor den tijd van drie jaren tot stadsmedicus aangenomen, op 55 heeren ponden des jaars. [3]) Mr. Francke Johanssoen werd in 1467 als zoodanig aangesteld, op voorwaarden dat hij in en buiten pestilentietijden alle zieken die zulks verlangden zoude bezoeken. Van iedere visite of van een onderzoek der urine zou hij erlangen een mengelen wijns, en van zieken waar hij twee of driewerf per dag kwam, een heeren pond in de week, terwijl dit honorarium in tijd van pestilentie het dubbele van dien zou bedragen. Hij zou verder gehouden zijn om twee of drie malen in 't jaar, of zoo dikwijls als de raad dit van hem mocht vorderen, met de gedeputeerden van den raad de stadsapotheek te bezoeken. Als tractement van de stad zou hij jaarlijks honderd heeren ponden genieten, terwijl deze hem uit haren dienst mocht ontslaan, wanneer ze hem dit drie maanden te voren had aangezegd, en de bevoegdheid zou hebben om een of twee goede medici naast hem aan te stellen. In 1470 komt hij nog als geneesheer voor, thans echter op 72 heeren ponden tractement. [4])

Mr. Beernt Monnick wordt in 1469 aangesteld om met

---

[1]) Fol. I fol. 15 vso.
[2]) Fol. I fol. 15 vso.
[3]) Fol. I fol. 10 rto.
[4]) Fol. I fol. 11 rto.

hem stadsgeneesheer te zijn en onder voorwaarde, dat, zoo de stad het noodig oordeelde om hem ergens heen te zenden, hij dan zou trekken op stads kosten en de stad een trouw bode zou wezen. [1])

In 1464 werd Mr. Simon van Santwedel op 80 heeren ponden des jaars voor vier jaren tot stadsgeneesheer benoemd en in 1466 voor vier jaren op hetzelfde honorarium gecontinueerd. [2]) Mr. Johan Romer werd in dit zelfde jaar voor den tijd van een jaar voor dezelfde betrekking aangesteld, op 50 heeren ponden tractement. [3])

Ongeveer in 1470 stelde de raad eene afzonderlijke instructie voor de stadsdoctoren vast, waarvan echter een groot gedeelte in de reeds vermelde aanstellingen wordt gevonden; ze luidt aldus: [4])

Medicus.

„Die medicus sall alle siecken visiteren die synre begeren in off buten pestilencien, ende sal van den siecken te visiteren off water toe besiene een myngelen wyns hebben; dair hie des dages ij off drie reis en gaet visiteren, dairvan sal hie ter weken hebben een heeren pont, ende dan geen myngelen wyns toe hebben. Daar pestelencie is, sal hie dubbelt loen hebben.

Hie sal den armen lasarsschen, den hem die Raet hiet proeven, besien ende proeven, ende daer geen gelt van hebben, van den rycken toe proevene mach hie redelic loen nemen.

Jtem hie sal die apotheke jairlix twee reisen visiteren

[1]) Fol. I fol. 10 rto.
[2]) Fol. I fol. 15 vso en 16 rto.
[3]) Ibi fol. 52 vso.
[4]) Fol. I fol. 74 vso.

off soe vaecke als men dat van hem begeert, mitten deputaten van den Raede.

Hie en sal geen materialia selven koecken, noch pairt off deel hebben mitten Apotheker; hie sal den siecken helpen met groenen cruden ende hem die noemen, dair hie mach, ende anders sal hie scriuen in der stat apotheken.

Hie sal die recepte den luden in die hant geuen ende die apotheker sal sie ophangen aen eenen draet, off sie die lude naemaels beth behoefden in lycker saken, dat men die vinden mochte, nae older gewoenten.

Hie en sal niet wt der stat reisen sonder oirloff van den Raede. Jtem die stat mach noch eenen medicum off meer tot hem aennemen ende hoilden."

Op deze voorwaarden werd in 1470 Mr. Albert Hoijng tot stadsgeneesheer aangenomen, om tegelijk met Mr. Beernt Monnick te practiseeren, op eene jaarlijksche belooning van 32 heeren ponden en een kwart wijns op de hoogtijden en onder bepaling: „of enige armen in den gasthusen syns raets toe doene hadden, dat hie sich dair goedertierenlyck in holden sal." [1])

In 1471 werd hij op 50 heeren ponden tractement voor drie jaren gecontinueerd, gelijk ook in 1474, 1477 en 1480. Sedert 1474 werd hem echter ook vijf heeren ponden des jaars voor kleeding toegelegd. [2])

Mr. Johan Berentss of Johan van Leiden, werd in 1474 tot stadsgeneesheer aangesteld, voor den tijd van drie jaren, op tien pond groot vlaamsch jaarlijks. Voor drie jaren op 46 Rijnsguldens current werd hij in 1480, voor zes jaren op tachtig heeren ponden in 1482 gecon-

---

[1]) Foliant I fol. 11 vso.

[2]) Fol. I fol. 75 rto.

tinueerd, terwijl hij in 1489 nog in deze betrekking voorkomt. [1])

Mr. Derck van Ulssen, doctor in medicinen, werd in 1487 tot deze betrekking aangesteld op een salaris van 70 heeren ponden, op voorwaarde o. a. dat, zoo de raad begeerde dat hij naar heeren of steden zoude reizen, hij dit zoude doen. [2])

In 1489 komt Mr. Goert Velthuus als stadsgeneesheer voor op 55 heeren ponden pensie, welke echter in 1491 70, en in 1513, 80 heeren ponden bedraagt, terwijl hij tot 1515 werkzaam bleef. Van 1516—1519 ontmoeten we als zijn opvolger Mr. Jan van Poertflijt op een tractement van 66 heeren ponden, terwijl van 1520—1537 als diens opvolger voorkomt Mr. Jan Wolfsen op zestig heeren ponden salaris. [3])

Mr. Jasper Stevens van Arnhem, doctor, wordt in 1538 aangenomen tot stadsphysicus in zijne plaats, op 90 heeren ponden salaris. In 1544 verwisselde hij zijn geneesheerschap met de priesterlijke waardigheid, hij werd namelijk door den Raad der stad in de plaats van Johan Buust tot schepen-kapelaan aangesteld. De raad had in de St. Nicolaas of Bovenkerk eene capel, de schepencapel, waar door eenen afzonderlijken kapelaan, door den raad aangesteld en bezoldigd, de kerkdienst werd waargenomen. [4])

Mr. Justus of Jodocus Zacharus van Groningen, werd in 1544 zijn opvolger. Hij zou de stad vast zes jaren

---

[1]) Fol. I fol. 75 rto.

[2]) Ibidem.

[3]) Van 1489—1537 uit de pachtlappen en rekeningen, daar aanstellingen ontbreken.

[4]) Ordinar. Antiq. fol. 28. Sted. Reken.

dienen op een tractement van twintig ponden vlaamsche grooten of 120 carolusguldens van 20 stuivers Hollandsch, gevalueerd, terwijl men hem bovendien voor zijn opbreken uit Groningen, zou tegemoet komen met 10 à 12 carolusguldens. Hij zou de stad getrouwelijk dienen, terwijl de regeering van haar kant beloofde, dat ze niet zou toestaan dat: „bijmeisteren, mannen off vrouwen, lantloopers ende empyreurs offte dier gelijcken", in de stad practiseerden. In 1550 werd hij voor acht jaren op 200 heeren ponden gecontinueerd. Er werd hem nu ook toegestaan dat hij jaarlijks tot discretie van den Raad zes weken uit de stad zou mogen gaan. [1]) Mr. Justus overleed echter reeds in het volgende jaar 1551, en de stad benoemde toen om haar vast zes jaren in deze betrekking, op een tractement van 120 koopmansguldens van 20 stuivers brabantsch gevalueerd, te dienen, Dr. Mr. Johan Golt. Zonder verlof van de tijdelijke burgemeesters zou hij de stad niet mogen verlaten, terwijl de stad de empyreurs, bijmeesters enz. zou weeren, met uitsluiting echter van den schepen-cappellaan Mr. Jasper, bovengenoemd, die tot discretie van den Raad nog wel een enkelen keer praktijk zou mogen uitoefenen, als de ingezetenen zijne diensten uitdrukkelijk begeerden. [2])

Lang bleef Golt echter niet in Kampen werkzaam; den 30en Maart 1554 zond Christiern II, gewezen koning van Denemarken en Noorwegen, een schrijven aan den Raad van Kampen, daarin te kennen gevende, dat hij voor eenigen tijd Johan Golt, licentiaat in de medicijnen, tot zich had doen komen en dat deze zich een wijl bij hem had opgehouden. Dat hij met hem onderhandelingen

[1]) Ordinarius Antiq. fol. 28 rto.

[2]) Ordinar. Antiq. fol. 28 vso.

had aangeknoopt om hem tot zijn lijfarts aan te nemen, doch dat, daar Golt hem had medegedeeld nog aan de stad Kampen verbonden te zijn, hij de regeering verzoekt hem uit haar dienst te ontslaan en toe te staan, dat hij zoo spoedig mogelijk met vrouw en kind naar Denemarken verreize. [1])

Christiern die in 1528 wegens zijne wreedheden en wanbestuur door zijne Deensche onderdanen het land was uitgejaagd en met zijne gemalin en kinderen op het Zeeuwsche eiland Walcheren aan land stapte, om acht jaren lang den Nederlanders tot last te verstrekken, had Golt zeker gedurende dit verblijf hier te lande leeren kennen. In 1532 ondernam hij met eene vloot een aanval op Denemarken, maar werd door den goeverneur daarvan, Canut Goldenstiern, gevangen genomen en naar Sonderburg gevankelijk overgebracht. In 1546 deed hij voor zich en zijne kinderen afstand van de kroon van Denemarken, onder voorwaarde dat zijne dochters een behoorlijken uitzet en hij het eiland Samsoë benevens het ambt en het slot Calundborg zou erlangen. Daar woonde hij, toen hij in 1554 Johan Golt tot zich riep, die inderdaad derwaarts schijnt vertrokken te zijn, want sedert dit jaar komt hij niet meer onder de stadsofficianten voor.

In zijne plaats werd in 1554 aangesteld Doctor Mr. Gijsebertus Lappe, op een tractement van honderd goudguldens van 28 stuivers brabantsch het stuk, voor den tijd van acht jaren. Hij zou niet verplicht wezen eenige kranken te bezoeken die aan de pest lijdende waren: „soe die selue siecte contagioes ende ancleuende is", opdat alzoo

---

[1]) Register Kamper Archief n°. 2048.

niet gezonden door den doctor zouden geinfecteerd worden. De stad zou geen vreemde kwakzalvers laten practiseeren, maar Mr. Jasper de schepen-cappellaan zou, bij zieken geroepen wordende, die met Mr. Gijsbert in consult mogen bezoeken. De overige voorwaarden zijner aanstelling komen volkomen met de instructie van 1470 overeen. [1])

Dr. Gijsebert Lappe, meer bekend als Dr. Gijsbert Lap van Waveren, werd in 1511 te Weesp, waar zijn vader baljuw was, geboren. Hij was een leerling van den bekenden Lambertus Hortensius van Naarden, en onderwees later zelf de latijnsche taal te Zierikzee. Vervolgens student in de medicijnen te Leuven geworden zijnde, genoot hij daar het onderricht van Regnerus Gemma. Vandaar begaf hij zich naar Boulogne, waar hij den 10[en] October 1545 den doctoralen graad in de medicijnen uit handen van Jacobus Arrichius ontving. Men vindt vermeld dat hij na zijne terugkeer in het vaderland zich het eerst in Kampen vestigde als geneesheer. Aangezien zijne vestiging te Kampen echter eerst negen jaren na zijne promotie plaats vond, moet hij òf gedurende dien tijd zich in 't buitenland hebben opgehouden, òf zich eerst ergens elders hier te lande neergezet hebben. In 1561 (en niet in 1559 zooals men vermeldt vindt) vertrok Lap naar Utrecht, waar hij huwde met Jacoba van Westrenen en in 1574 overleed.

In 1559 stelde de raad Dr. Johan Golt weder tot stadsgeneesheer aan. Deze was zeker wegens den dood van Christiern II, welke in dit jaar voorviel, weder uit Denemarken teruggekeurd. Hij zou in dienst treden als Dr. Lap zijne betrekking neerlegde. Dit geschiedde blij-

---

[1]) Ordinar. Antiq. fol. 45 rto en 46 vso.

kens de rekeningen, gelijk ik reeds opmerkte, in 1561, en sedert 1562 komt Golt daarin dan ook als stadsdocter voor. Hij werd op een tractement van honderd goudguldens voor den tijd van tien jaren aangesteld, terwijl gedurende dien tijd de stad hem niet dan om bizondere redenen zou mogen ontslaan, terwijl hij zich wederkeerig verplichtte om aan haar gedurende dien tijd den dienst niet op te zeggen, waarvoor hij als borgen stelde Lodewijk Voerne en Arend toe Boecop. Daar hij verder aan den raad verklaarde dat, zoo hij zijne praktijk „conscientia boni viri" zou waarnemen, hij met geene andere bezigheden moest belast wezen en derhalve vrijstelling verzocht van de verplichting om de stadsapotheek te visiteeren, zoo onthief de raad hem daarvan. [1])

Tot 1570 bleef hij zijne betrekking waarnemen. [2]) Den 17en Juli van dat jaar beval de raad der stad Zwolle aan Kampen tot stadsgeneesheer aan den zoon van hun mederaadslid Albert Tyaerss, genaamd Matthijs Tyaerss, doctor in de medicijnen, die ettelijke jaren te Leuven en in Italie gestudeerd had, en zich vervolgens te Zwolle en eindelijk in Denemarken tot de uitoefening der praktijk had gevestigd, waar hij zich toenmaals nog ophield. [3]) Het schijnt echter dat de raad hem niet gewild heeft, althans we ontmoeten als den opvolger van Golt in

---

[1]) Ordinar. Antiq. fol. 45 vso 46 rto en vso.

[2]) Kamper Archief Reg. no. 2340.

[3]) In het archief Gabbema te Leeuwarden zag ik een brief door een ongenoemde in 1563 foreis Michaelis uit Teutoburg geschreven aan Johannes Chrysaeus medicus Campensis, ongetwijfeld onzen Golt met een verlatiniseerden naam. De schrijver verklaart zich in dien brief zeer tegen de inquisitie en verzoekt de groeten aan D. Cunerthorvius en M. Christianus. Deze laatste was waarschijnlijk Christiaan van Beesten, toen preceptor aan de Latijnsche school te Kampen.

1570, Henricus de Turri of Henri de la Thour, geneesheer te Leeuwarden.

Den 21en Augustus 1570 schreef hem de raad van Kampen dat hun medelid Coenraad van der Vecht hem, onlangs te Leeuwarden zijnde, [1]) had gesproken over de aanneming van de betrekking van stadsgeneesheer te Kampen, waarop door hem was geantwoord geworden, dat hij dienaangaande niet konde beslissen vóór hij: „die situatie ende gelegentheit" der stad had in oogenschouw genomen. De raad verzocht hem derhalve daartoe eerstdaags op stadskosten over te komen, om dan, zoo hem de stad beviel, verder met hem over de aanneming der betrekking te kunnen onderhandelen. De la Thour antwoordde daarop den 24en Augustus, dat hij op dit oogenblik patienten onder behandeling had aan wier leven veel gelegen was, en die hij niet konde verlaten, doch dat hij over vier of vijf dagen dacht te zullen kunnen overkomen.

Den 30en Augustus kwam hij dan ook te Kampen; we lezen in de stadsrekening: „Jtem den 30 Augusti betaelt Anne in 't Eenhoren lvi maeltyden tot haeren huyse bij verscheiden Raedtpersonen ende anderen verteert, als Mr. Henrick de la Thour, verschreven wesende van Leuwerden, voer doctor in der medicinen in deser stadt angenoemen solde worden, voer yder maeltyt iiij st. br. ende voer 18 st. br. weggenen [2]) den kinderen doemaels gegeven f. 2 xv h. ꝟ iiij st. br.

Jtem op dach voersz. den voergen. Doctor vuth beuell des E. Raedts tot een vereeringe gegeuen vij nye Ryx-

---

[1]) Volgens de stadsrekening den 11en Augustus.

[2]) Weggen een soort wittebrood, schoenbroot, was de algemeene naam voor wittebrood.

dalers, soe syn weerde hier van Leuwerden, omme mit hem te handelen ende tot een docter angenoemen te worden verschreven was, facit xvi h. ƒƒ."

Eene commissie uit den Raad bood hem een salaris van honderd goudguldens 's jaars aan, benevens honderd goudguldens in eens, voor te gemoetkoming van de kosten van verhuizen, benevens vrijdom van accijnsen en eene koeweide op de burgerweiden; veertien dagen tijds werd hem gelaten om zich op dit aanbod te bedenken. Nadat deze bijna verstreken waren, op den 14^{en} September, schreef hij aan den Raad, dat hij dankbaar was voor de gulle ontvangst, bij zijn bezoek aan de stad genoten, en op de gestelde voorwaarden de betrekking aannam. De raad schreef hem hierop den 17^{en} September, dat hij de aanbiedingen der raadscommissie had goedgekeurd en hem het stadsburgerschap vereerde, hem verder uitnoodigende om ten spoedigste naar Kampen over te komen. Reeds den laatsten September herhaalde de raad deze vermaning, omdat er vele zieken in de stad waren, terwijl bij het aandringen dat de stad ten derden male, den 12^{en} October, deed, de opmerking gevoegd werd, dat men reeds genoodzaakt was geweest de hulp van doctoren uit de naburige plaatsen in te roepen, zoodat men zijne onmiddelijke overkomst verwachtte. Den 3^{en} November werd zijne instructie, gelijkluidend met vroeger medegedeelden, vastgesteld, en schijnt hij zich reeds in Kampen bevonden te hebben. [1])

Tot 1583 bleef de la Thour te Kampen werkzaam, toen op den 23^{en} Februari in zijne plaats werd aangesteld Hendrick van Brae der medicijnen doctor, voor den

---

[1]) Kamper archief no. 2349.

tijd van drie jaren, op een tractement van honderd goudguldens jaarlijks, en de gewone voorwaarden, behalve dat de stad hem zijne bediening een half jaar te voren zoude kunnen opzeggen. [1])

Hendrick van Brae, van Bra of à Bra, werd den 20en September 1555 te Dockum geboren als zoon van Lubbert van Bra, van Oostfriesche afkomst en stadsgeneesheer aldaar, en Anna van Besten, uit een aanzienlijk Bentheimsch geslacht gesproten. Hij ontving zijne eerste opleiding te Dockum, toog van daar naar Norden, om zich verder te bekwamen, en studeerde vervolgens twee jaren in de medicijnen te Keulen. Van daar trok hij naar Bazel en Weenen, om na drie jaren studeerens van laatstgenoemde plaats zich weer naar Bazel te begeven. Wegens familieaangelegenheden naar Dockum teruggekeerd, oefende hij daar korten tijd de praktijk uit. Vervolgens naar Italie reizende hield hij te Rome zich een jaar op, om de lessen van den geneeskundigen Petronius te volgen en vertrok van daar in 1577 wegens het heerschen van de pest en bezocht achtereenvolgens de hoogescholen van Florence, Sienna, Ferrara en Boulogne. Na tweejarig verblijf in Italie trok hij naar Frankrijk, bezocht ook daar onderscheidene hoogescholen, waaronder die van Parijs en zou die van Montpellier bezocht hebben, zoo de losgebroken burgeroorlog hem daarin niet had verhinderd. Thans begaf hij zich naar Genève, toefde daar eenige maanden, trok toen weer naar Bazel en werd daar, 25 jaren oud, in 1580 tot doctor in de geneeskunde bevorderd. Naar zijn vaderland teruggekeerd, vestigde hij zich als geneesheer te Leeuwarden en bleef

[1]) Ordinarius Antiq. fol. 47 vso.

daar tot 1583 werkzaam, toen hij naar Kampen overkwam. In 1591 trok hij weer naar Dockum, waar hij van den Katholieken tot den Hervormden godsdienst overging, doch den 21en April van het volgende jaar, werd hij weder op de oude voorwaarden en onder 't genot bovendien van een last turf jaarlijks te Kampen, tot stadsgeneesheer aangesteld. Tot 1595 bleef hij daar werkzaam, toen hij, naar het schijnt, door de regeering van 't graafschap Zutphen, tot geneesheer van de geheele graafschap werd aangesteld.

Zijne werkzaamheden werden nu te Kampen tijdelijk waargenomen door Berend Avercamp, den stadsapotheker. Den 9en Juni 1596 besloot de raad n.l.: „Alsoe tot deser tyt ghien doctor medicinae binnen deser stadt Campen en is, ende derhaluen Mr. Berendt Auercamp mit meerdere diensten beswaert wordt, hefft die E. Raedt derseluer stadt den voersz. Mr. Berent geaccordeert hondert heren ponden, jaerlicks op twee terminen (toe weten op Paesschen ende op Michaelis) bouen syn ordinaris pensien, daervan het ierste termyn op Paesschen lestleden verschenen is gewest; dit duyrende tot des Raedes wederseggen. Actum den 9 Junij 1596." [1])

In de stadsrekeningen van 1596 tot en met 1603 ontbreekt dan ook de doctor, maar leest men: „Aen den Apotheeker Mr. Berent Auercamp betaelt voer dat hy het doctorschap respiceert 100 h. ₰."

Den 29en April 1604 voorzag de raad in de ledige plaats, door de aanstelling van Artus Dalemius Delphensis, doctor in de medicijnen, die op een jaarlijks tractement van 200 goudguldens van 28 stuivers het stuk,

---

[1]) Raadsresol. 1596 blz. 54.

voor den tijd van drie jaren werd aangesteld. Van de urine te bezien zou hij drie stuivers, van 't bezoeken van een kranke vier stuivers ontvangen of 20 stuivers in de week. Den 24en Augustus 1606 werd hij voor zes jaren gecontinueerd op dezelfde voorwaarden, behalve dat hij nu voortaan ook nog jaarlijks voor huishuur en brand veertig goudgulden zoude ontvangen. [1])

Tot in 1613 bleef Dalemius deze betrekking waarnemen, toen de raad Henrik Brae of Brahe waarschijnlijk weder uit Zutphen beriep, althans sedert 1613 komt deze weder als stadsdoctor in de rekeningen voor tot 1616, toen hij weder naar Leeuwarden toog en de raad in zijn plaats aanstelde, doctor Cornelis Sinapius. Deze beviel den raad echter niet, weshalve men den 22 Januari 1620 besloot om aan Sinapius met Johannes e. k. den dienst op te zeggen, en om: „doctorem Henricum Brahe, tegenwoordich tot Leeuwerden resideerende, wederom tot ordinaris doctor Medicinae" aan te nemen, om tegen Johannes naastkomende over te komen. [2])

Den 26en Januari schreef hem de Raad den volgenden brief:

„Erentfesten, Hoochgeleerden, wijse, seer voorsienige insonders veelgunstige goede vrundt.

Also de dienst onses ordinarien doctoris medicinae, op toecompstige Johannis coempt te exspireeren, so dat wy daar teegens wederom in tyts op eenen goeden ende ervarenen medicum, daer met onse burgerie ende ingesetenen behoorlyck moegen worden gedient ende versorcht, sullen moeten verdacht wesen, ende ons dan U. E. ervaerentheijt ende wetenschap in den medicienen

[2]) Raadsresol. 1620 22 Jan.
[1]) Ordinar. Antiq. fol. 48 vso.

genoechsaem bekent, sulcks dat wy tot U. E. persoen, als de welcke oock voor deesen in onsen dienst als doctor geweesen, wel genegen syn om weederom tot ordinarium doctorem onser stadt aen te nemen. So hebben wy voor goet aengesien U. E. daervan by deesen te verwittigen ende tot ordinarium medicum onser stadt teegens toecompstige Johannis in deesen tegenwoordigen jaere 1620 te versoecken, opdat UEd. onse burgerie door den segen Godts in alle voorvallen den sieckten ende kranckheyden nae U. E. weetenschap ende eruarentheyt so veel moegelyck moegen byplichten. Begeerende derhalven ganss vruntlyck U. E. gelieven willen deesen dienst onser stadt ende burgerie aen te neemen, op alsulcken salaris ende tractement als V. E. voor deesen daer van genooten, offte soo wij des naeder met U. E. muntlijck sullen moegen verspreecken Ende dat UEd. sich daerop teegens Johannis voorsz herwaerts met U. E. familie gelieven te vervoegen, waeraen ons sonderlinge vrundtschap geschieden sal. Ende off wy wel niet en twyfelen off U. E. werden sich onse versoeck laeten gevallen ende vordere saecken daer nae richten, willen wy eevenwel U. E. weederbeschreeven antwoordt by brengeren deeses, die wy daertoe expres affgeveerdicht hebben, verwachten; deesen ons dan also tot U. E. vastelyck vertrouwende, willen wy U. E. in schuts des Almachtigen Godts beveelen. Datum Campen den 26 Januarij 1620.

UEd. Gunstige goede vrunden,
Burgem. Schep. ende Raedt
der stadt Campen.

Opschrift:
Den Erentfesten Hoochgel. Welervaerenen, wysen ende seer Voorsienigen Henrick Brae der medininen doctor tot Leeuwerden, onsen gunstigen goeden vrundt.

Men vindt dan ook de aanneming van Brahe (want zoo wordt zijn naam ook gespeld, en dit schijnt zelfs wel de richtige spelling te zijn) in den ordinarius. Hij zou de stad zes jaren lang dienen op een jaarlijks tractement van 200 daalders van 30 stuivers, zonder echter huishuur of brand te ontvangen. Zijne verplichtingen waren gelijk aan die zijner voorgangers. [1])

In den aanvang van het jaar 1622 kwam Doctor Hendrick Brahe echter reeds te overlijden, weshalve de raad met den 9[en] Februari van dat jaar, om met paschen in dienst te treden, doctor Emanuel Pletinck voorloopig voor een jaar op 100 car. gl. tractement, als zijn opvolger aanstelden. [2])

Pletinck kwam in 1625 echter reeds te overlijden en had tot opvolger Doctor Cornelius Nijhovius, die den 11[en] Juli op 200 dalers van 30 stuivers tot stadsgeneesheer werd aangenomen, terwijl hij voor de praktijk in de armen-, gast-, wees- en werkhuizen nog 50 caroliguldens jaarlijks van de stad zou genieten. Van de urine te bezien zou hij drie stuivers ontvangen, van een kranke te bezoeken vier stuivers, of twintig stuivers in de week, terwijl hij zich in tijd van „haestighe sieckte (daer Godt de Heere dese stadt voer behoeden wil)" naar eigen discretie mocht doen betalen. Bovendien begiftigde de stad hem voor den duur van zijn dienst met het grootburgerschap en de rechten daaraan verbonden. [3])

Nijhovius schijnt niet bizonder aan de stadsregeering voldaan te hebben, althans den 30 April 1631 besloot ze: „alsoe die gemeente van den doctor Nienhovio geheel

---

[1]) Ordinar. Antiq. fol. 49 rto.
[2]) Raadsresol. 1622 fol. 154. Rekeningen.
[3]) Ordin. Antiq. fol. 49 rto.

afkierich is ende weijnich dienste dezelve is doende, offt gebruickt wordt" om hem tegen Michaelis van dat jaar den dienst op te zeggen. [1])

Op zijn gedaan verzoek, om hem nog met het laatste kwartaal tractement van dat jaar te begunstigen „wegens eenige alnoch gedaene curen", beschikte de raad gunstig, hem dit voor zijn opbreken, den 12en October, als een viaticum toeleggende. [2])

Voorloopig werd de praktijk in dat jaar waargenomen door een doctor die uit Maagdenburg was verdreven, en die den 3en Nov. 1631 wegens zijne goede diensten door de stad met zestig carolusguldens werd begunstigd. [3])

Den 19en December 1631 besloot echter de raad om in de plaats van Nijenhoven, twee andere „goede ende wel experimenteerde doctores medicinae" aan te stellen, ieder op 200 caroliguldens tractement.

Dientengevolge verzocht Eduwart van Nijenhoven, doctor in de medicijnen en in de chirurgie te Vollenhove, en die als zoodanig reeds veertien jaren had gepractiseerd, daarmede begunstigd te worden. Gelijk verzoek deed Wilhelmus de Spina, straks genoemd. In zijn verzoekschrift deelt deze o. a. mede dat hij was licentiaat in de medicijnen, in welke hoedanigheid hij een tijd lang in de armee van den koning van Zweden (Gustaaf Adolf) had gediend, maar bij de verovering van Maagdenburg al het zijne had verloren, zoodat hij genoodzaakt was, voor-

---

[1]) Raadsresol. 1631 fol 109 vso.

[2]) Apostillen 1631. fol. 135 vso.

[3]) Ibidem fol. 134 rto. Uit de rekening van 1631 blijkt, dat zijn naam was Wilhelmus de Spina: „An doctor medicinae Wilhelmo de Spina uut last van Schepenen ende Raedt, vermeuge Apostille betaelt f 60."

namelijk ook wegens den krijg in zijn vaderland, Frankenland, zijn fortuin elders te beproeven; waarop hij naar Nederland vertrokken en daar onderscheidene plaatsen doorgereisd zijnde, eindelijk te Kampen aankwam, waar hij, gelijk we reeds zagen, toen reeds eenigen tijd de praktijk had uitgeoefend. [1])

Beiden werden den 21en November ieder op 200 car. gl. tractement en de oude bepaling omtrent hun honorarium van de patienten, aangesteld. [2])

Nyenhoven viel de praktijk in Kampen niet mede, zoodat hij in 't volgende jaar 1632 reeds een verzoek om ontslag bij den raad indiende. In de eerste plaats geeft hij in zijn verzoekschrift te kennen, dat hij niet verwacht had dat de stad twee doctoren zoude aanstellen, maar daar bovendien de praktijk „seer sober ende van geenen aensiene geweest is" heeft hij zich met zijne familie daarvan niet behoorlijk kunnen onderhouden. Hij verzoekt derhalve op Michaelis eerstkomende (29 Sept.) ontslagen te worden, maar daar hij veel kosten van opbreken zal hebben en bovendien een huis tot Paschen van 't volgende jaar heeft gehuurd, zoo verzoekt hij eenige tegemoetkoming. Den 11en September ontsloeg hem de raad en schonk hem een half jaar huishuur. [3])

Het tractement van Dr. de Spina werd wegens zijn vertrek, den 5en Febr. 1633, tot 300 car. gl. verhoogd. [4]) Voor kerstmis 1633 overleed echter de Spina, zeer waarschijnlijk reeds in Juni of in 't begin van Juli, weshalve den 27 Juli van dat jaar Wilhelmus Puttius op 200 da-

---

[1]) Raadsresol. 1631 fol. 116, 117.
[2]) Ordinar. Antiq. fol. 31 rto.
[3]) Raadsresol. 1632. fol. 129, 130.
[4]) Apostillen 1633 fol. 16.

lers van 30 stuivers tot stadsgeneesheer werd aangesteld, voorloopig voor den tijd van twee jaren en verder op de gewone, meermalen genoemde voorwaarden. [1])

Het schijnt echter dat er toenmaals te Kampen, behalve de stadsdoctoren, ook reeds andere doctoren gevestigd waren; immers den 16en December 1634 verleent de stadsregering aan Doctor Jacob van den Bogart, wegens zijne vele diensten aan arme personen bewezen, jaarlijks 25 car. gl. voor huishuur. [2])

Den 1en December 1640 stelde de stadsregering als tweede geneesheer naast Dr. Puttius aan Dr. Avercamp, op 20 ponden vlaamsch jaarlijks, [3]) terwijl aan Puttius den 21en Januari 1641: „wegens de goede diensten aen verscheidene crancke soldaten ende andere armen, alsmede in de contagieuse tijden, voir den tijt van ses jaren herwaerts geleist heeft", een geschenk van 100 car. gl. werd gedaan, en tevens bepaald werd dat, zoo hij voortaan van stadswege ergens heen werd gezonden of gebruikt werd, hij daarvoor eene afzonderlijke declaratie zou mogen indienen. [4]) In 1644 verzocht hij, omdat: „sijn dienst van daeghe tot daeghe swaeder valt ende de stadt populeuser wordt" verhooging van salaris, waarop de raad zijn jaarwedde met 70 car. gl. jaarlijks verhoogde.

In 1649 kwam Puttius echter te overlijden. Jacobus Moeck, med. doctor, doch geen stadsgeneesheer en die in 1645 reeds 140 car. gl. toelage van de stad had ontvangen voor zijne vele diensten gedurende jaren aan de burgerij bewezen, ontving bij besluit van 27 Febr. 1649,

---

[1]) Ordin. Antiq. fol. 50. Rekeningen.
[2]) Apostillen 1634 fol. 51 vso.
[3]) Raadsresol. 1640 fol. 26.
[4]) Raadsresol. 1641 fol. 27.

omdat hij gedurende de ziekte van Puttius en na diens overlijden vele patienten van dezen had bijgestaan, eene vereering van 200 car. gl. [1])

Den 4en October stelde de Raad tot stadsgeneesheer in de plaats van Puttius aan: Henricus van der Lindt, medicinae doctor, op vier honderd carolus gl. tractement jaarlijks, terwijl hij 150 car. gl. voor huishuur zoude ontvangen. Van urine te bezien zou hij ontvangen vier stuivers, van een kranke te bezoeken zes stuivers of 30 stuivers in de week. Terwijl hij in tijd van „haestighe sieckten" naar zijne discretie de visites zou mogen berekenen. [2]) Hij kwam uit Amsterdam, blijkens de restitutie van reiskosten van daar naar Kampen, welke de stad hem in 1653 tot een bedrag van 52 car. gl. verleende. [3])

Den 17en Juli werd aan van der Lindt door de stadsregeering, op zijn verzoek om hem een plaats te verschaffen waar hij kruiden zou kunnen aankweeken die in de stad niet waren te bekomen, daartoe het Boven Broeks bolwerk aangewezen. [4]) Hij zal dus hier een soort van botanischen tuin hebben aangelegd, die in die dagen echter minder diende voor het onderwijs in de plantenkunde, dan wel om daaruit geneesmiddelen voor de zieken te nemen.

Van der Lindt komt na 1653 niet meer als stadsdoctor voor, maar sedert 1655 ontmoeten we in de rekeningen als zoodanig Dr. Antonius Villerius en Dr. Egbertus Veen. Deze laatste vertrok echter in 1656 naar Amsterdam,

---

[1]) Apostillen 1645 fol. 125 vso, 1649 fol. 79 vso.
[2]) Ordin. Antiq. fol. 52.
[3]) Apostillen 1653 fol. 88 vso.
[4]) Apostillen 1651 fol. 24 vso.

waar zijne familie woonde. [1]) Hij was te Amsterdam in 1629 geboren, werd in 1653 op een dissertatie de Scorbuto tot med. doct. bevorderd, en werd in 1694 deken van 't collegium medicum te Amsterdam. Als lid van een aldaar door Gerard Blasius opgericht genootschap, om ontleedkundige onderzoekingen te doen, had hij deel in een werk dat als slotsom der onderzoekingen van 1661-1666 gedaan, in 1667 onder den titel: Observationes anatomicae selectiores collegii privati Amstelodamensis figuris aliquot illustratae, werd uitgegeven.

Aan Antonius Villerius werd nu in stede van 300, 400 car. gl. tractement, benevens 100 voor huishuur toegekend, terwijl den 20en October 1661 Dr. Cornelis Veen, op een tractement van 200 car. gl., tot zijn ambtgenoot werd aangesteld, [2]) terwijl sedert 1663 ook Dr. Theodorus van 't Engbert, op 200 car. gl., als zoodanig in de rekeningen voorkomt. Nog nam de stad den 14en Januari 1665 tot stadsdoctor aan, op een tractement van 200 car. gl., Dr. Abraham van de Grunde, doch ze bepaalde tevens dat zoo er een van de toenmalige stadsdoctoren zoude komen te overlijden, geen ander in de plaats van dien zou worden aangenomen, of eenig tractement daarvoor zou worden gegeven, [3]) een besluit dat den 23en Nov. van dat jaar nader werd herhaald, onder bijvoeging dat, zoo een der doctoren kwame te overlijden ook de tractementen aan niemand anders zouden worden uitbetaald, of daaromtrent iets zou gedisponeerd worden,

---

[1]) Raadsresol. 1656 6 Sept. fol. 99 vso.
[2]) Raadsresol. fol. 18 vso. Ordin. Antiq. f 52.
[3]) Raadsresol. 1665 fol. 90.

dan met eenparige stemmen en als de magistraat in completen getale vergaderd was. [1])

Van 't Engbert schijnt in 1666 ontslagen te zijn of gestorven, althans hij komt sedert dat jaar niet meer in de rekeningen voor. En in 1667 toen de raad, wegens de goede diensten door de doctoren bij de jongste „contagieuse sieckte" bewezen, hun tractement van 200 op 300 car. gls. bracht, is er ook alleen sprake meer van de doctoren Cornelis Veen en Abraham van de Grunde. [2])

In 1681 kwam Cornelis Veen te overlijden en in zijne plaats werd den 10[en] November van dat jaar aangesteld Nicolaes Munt, die reeds sedert jaren gepractiseerd had te Kampen, op een tractement van 300 car. gl., waarvoor hij alle arme zieken in de stad zou moeten bijstaan, terwijl de raad verder bepaalde, dat het getal stadsdoctoren ook in 't vervolg steeds twee zou bedragen, als van ouds. [3])

Ook hij practiseerde dus vroeger te Kampen, ofschoon geen stadsdoctor zijnde, zoodat dergelijke doctoren, gelijk ik ook reeds zooeven opmerkte, meer zich daar zullen hebben bevonden; een bewijs daarvan is bovendien is het feit dat de stadsregeering den 15[en] Mei 1689 vergunde aan Henricus van Ophuisen, medicinae doctor, om in de stad te mogen practiseeren, waaruit men mag afleiden, dat ze, hoewel dan niet door de stadsregeering aangesteld, toch de vergunning tot vestiging en uitoefening van hun beroep van haar moesten erlangen. [4])

Den 9[en] September 1695 besloot de raad dat, tot ver-

[1]) Raadsresol. 1665 fol. 108.
[2]) Raadsresol. 1667 fol. 127 vso.
[3]) Raadsresol. 1681 fol. 132 vso.
[4]) Apostillen 1689 fol. 143 rto.

lichting van stadslasten, voortaan zoo een der doctoren kwame te overlijden, diens plaats niet vervuld zou worden en de overblijvende geen meerder tractement dan thans (300 car. gl.) zou genieten. Mocht men noodig oordeelen dat er toch twee zouden zijn, dan zou elk van hen slechts 150 car. gl. ontvangen. [1])

Toen Abraham van de Grunde in 1700 overleed, stelde men dan ook niet een ander in zijn plaats aan, maar komt zijn collega, Dr. Nicolaas Munt, nog op 300 car. tractement als stadsgeneesheer voor.

Den 20en Februari 1712 stelde de gezworene gemeente aan den raad voor: „dat men in het toecoomende met een doctor in de medicine behoorde te continueeren, zoo als nu bereits in het gebruick is, ofte aen twe medicinae doctoren niet meer toe te leggen, als ieder hondert guldens bij provisie, ten waere de noodtsaecklyckheydt des tijdts anders soude coomen te vereyschen." [2])

Schepenen en Raden antwoordden hierop, dat zij voor eenige jaren omtrent de stadsdoctoren reeds eene resolutie hadden genomen (de straks medegedeelde van 1695) en dat ze vermeenen dat de dispositie over het tractement der stadsdoctoren, chirugijn en pestmeester aan hen behoort te verblijven, om daaromtrent naar tijdsomstandigheden, ten beste der stad en hare ingezetenen, te beschikken, terwijl de zuinigheid zooveel mogelijk hierbij zal in acht genomen worden.

De gezworene gemeente stelde toen tevens voor, om voortaan het grootburgerschap alléén gratis aan de Nederduitsche en Fransche predikanten te verleenen en niet

---

[1]) Raadsresol. 1695 fol. 75 vso.

[2]) Res. R. en M. 20 Febr. 1712.

meer aan de stadsdoctoren en andere ambtenaren, doch de raad verklaarde, dat hij bij de oude gewoonte dacht te verblijven om het ook aan die ambtenaren, die beroepen worden om door hunne wetenschap en kunst de burgerij van dienst te zijn, gratis het grootburgerschap te verleenen.

Het schijnt echter dat de gezworene gemeente maar niet kon begrijpen dat het noodig was om tractement aan een stadsdoctor te betalen. Den 20en Februari 1717 vroeg ze aan de stad, onder verschillende andere punten, sub n°. 14: „wat de stadsdoctor ende apotheker ende chirugijn als pestmeester, voor haar tractement doen?" waarop de Schepenen en Raden antwoorden: „nemen haer dienst in cas van nood waer", en de zaak bleef daarna zoo ze was.

Toen in den aanvang van het jaar 1720 Nicolaas Munt was komen te overlijden, stelden schepenen en raad dan ook in den persoon van Rudolph Veen, medicinae doctor, een opvolger van hem aan, op hetzelfde tractement van 300 car. gulden.

In 1726 overleed Rudolph Veen, en het duurde tot 12 Julij 1728, door samenloop van verschillende omstandigheden, eer er een opvolger in zijn plaats benoemd werd. Op dien datum echter werd op gelijk tractement aangesteld Dr. Gooswinus van der Linde. [1])

Toen van der Linde in 1742 overleden was, werden er twee doctoren in zijne plaats aangesteld, n.l.: Rudolph Woltgraaf en Berhard van Goutum, die ieder slechts *f* 150 tractement zouden genieten, alzoo thans met hun beiden evenveel als hun voorganger alleen genoten had. [2])

[1]) Raadsresol. 1728, 12 Juli cf. R. en M. 3 April 1726.
[2]) Raadsresol. 1742, 22 Dec. cf. Ordinarius fol. 248.

Schepenen en raden stelden toen tevens eene nieuwe instructie voor hen vast, luidende aldus:

Instructie voor de stads medicine doctor.

De stads medicinae doctor sal generalijk voor niets, en sonder eenige declaratie moeten bedienen, alle sieken welke gevonden en verpleegd worden, in het Siekenhuis, de beide Weeshuisen en Gasthuisen, alsmede in de respectieve vergaderingen; dog de laetste niet anders ten sij deselve sulx expresselijk pro deo begeerden, en wijders alle arme menschen die uit de arme kamer trecken.

Sal voorts als doctor medicinae moeten fungeeren, daer en in alles, waar Schepenen en Raden sulx sullen mogen requireeren, niets uitgesonderd, en dit alles almede sonder enige declaratie.

Sag sig geen nagt uit de stad mogen absenteeren, als met expres voorweten en toestemminge van de tijdelijke president burgemeester.

Dit alles dan nog bij provisie, en onder expresse reserve, omme dese instructie sodanig te altereren, daer bij ende af te doen, als Schepenen en Raden na exigentie van tijden en saken sullen vinden te behoren.

Het blijkt hieruit dat de stadsdoctoren toen verplicht werden voor weinig geld veel te doen.

Den 28en November 1772 bepaalden Schepen en Raden nog, dat de stads medicinae doctoren minstens eenmaal per dag het stadsziekenhuis zouden moeten bezoeken en de zieken aldaar bijstaan en de herstelden bevelen het huis te verlaten, terwijl, zoo deze hierin nalatig bleven, ze hiervan aan de stadscameraars zouden moeten kennis geven. [1])

---

[1]) Ordinar. fol. 248.

Het schijnt dat de beide stadsdoctoren onder elkander eene bepaling hadden gemaakt, omtrent de uitoefening der armenpractijk en de wijken onder elkander verdeeld hadden, althans den 31en October 1777 bepaalt de raad: „dat de schikkinge tusschen de stads medicinae doctoren omtrent het visiteren der krancken gemaeckt bij provisie en tot naeder dispositie, sal blijven stand grijpen, dog, dat des niettemin deselve doctoren sullen gehouden sijn, op aenseggen van den tijdelicken heer president, alle krancken, sonder onderscheidt in wiens wijck deselve woonagtig sijn, sonder eenig uitstel te visiteren."

Toen Rudolfus Woltgraaf in 1779 was overleden, besloot de raad den 30en September van dat jaar, om voor dezen geen plaatsvervanger te benoemen, en, zoo de toen nog levende stadsdoctor Bernardus van Goutum zou zijn overleden, iemand te benoemen die med. chir. et obst. doctor was.

Van dit besluit werd door den raad echter kort daarna, voor een gedeelte althans, afgeweken.

Den 27en Januari 1780 werd namelijk tot stads medicinae doctor, alsmede tot lector Anatomes, Chirurgiae et artis obstetriciae benoemd, de kundige Menardus Simon du Pui, A. L. M. Phil. doctor enz. te Leiden, op een tractement van 600 guldens. Hij zou met zijn collega, Dr. van Goutum, eene schikking moeten maken omtrent de bediening der stadszieken, en na diens dood deze alleen moeten bedienen.

Zijne instructie luidt als volgt:

Instructie voor den stads lector Anatomes Chirurgiae et artis obstetriciae.

Art. 1.

Zal door zijne aanstelling tot deezen post ipso jure,

en zonder nader examen, hebben het regt om in de stad en derzelver vrijheid te oeffenen de praktijk der chirurgie en vroedkonst, invoegen hierna nader zal worden bepaald.

2.

Zal gehouden zijn de heeren van de magistraat te dienen met zijn rapport, advijs en konst in allen gevallen daar zulks door Schepenen en Raden, of den heere President burgemeester, in hunne qualiteit, nodig zal worden geoordeeld; ten dien einde te doen wond- en lijkschouwingen, examinatien en operatien, hetzij van ontleed-, heel- of vroedkunst, naar vereisch van voorwerpen en omstandigheden, alles zonder salaris, doch zal hem in deezen de nodige dienst van een chirugijn worden verschaft.

3.

Zal jaarlijks ten nutte van chirugijns en leerlingen en van vroedvrouwen, houden zoodanige openbare lessen, als ter bevordering dier konstoeffeningen meest dienstig zal oordeelen, zullende hem hiertoe een plaats worden aangeweezen, als ook de dienst van een chirugijn.

4.

Zal verpligt zijn, de zieken aan de chirugijns van stad- en armekamer (ingevolge art. 2, 3 en 4 der instructie voor de stads chirugijns) gedemandeerd, op vaste tijden en zo dikwijls nodig is, of daarenboven wanneer daartoe van de magistraat speciaal gelast mogt worden, met die chirugijns gratis te gaan visiteeren, zijne directien te geven ter behandeling, ook operatien en verbanden van aanbelang zelf te doen en te bedienen, zo dikwijls hij zelf dit nodig oordeelt, of ook, wanneer de chirugijns hem hiertoe requireren, zullende in allen deezen een chirugijn hem hierbij ten dienste moeten zijn, of de nodige assistentie voor het gemeene werk verschaffen.

5.

Zal hij de functie van stadsvroedmeester moeten waarnemen, zo dikwils ter adsistentie van een vroedvrouw, of ook wel zonder dezelve in zwaare gevallen wordt gerequireerd bij barende of zwangere vrouwen, die van wegen de stad- of armekamer worden gealimenteerd, of ook bij zodanige andere vrouwen, die, zijn dienst nodig hebbende, deselve gratis begeeren zullen; zullende ook in dezen de stads vroedvrouwen, des nodig, ten zijnen dienste moeten bij de hand zijn.

6.

Zal verpligt zijn 'en zich niet mogen onttrekken, om zijn raad, hulpe en konstbewerkingen aan te wenden, zo wel in Heelkonst als Vroedkomst, in allen gevallen waarin daartoe wordt geroepen of gerequireerd, hetzij door een ingezeten der stad en derzelver vrijheid, hetzij door een chirugijn of vroedvrouw, die bij een lijder of baarende vrouw adsistentie nodig mogten hebben; wel verstaande, dat hij, (uitgezonderd in de gevallen in art. 4 en 5 bepaald) voor zijn verrigten dienst in dezen, zich behoorlijk en naar omstandigheid van zaaken, van een ieder zal kunnen doen salariseeren.

7.

Zal eindelijk zich geen nacht uit de stad mogen absenteeren, als met expres voorweeten en toestemminge van den tijdelijken heer President Burgemeester.

Dit alles bij provisie, en onder expresse reserve, om deze instructie zodanig te altereren, daar bij en af te doen, als Schepenen en Raden, na exigentie van tijden en zaken, zullen vinden te behoren.

Aldus gearresteerd in Senatu den 24en Januarij 1780.

Den 3en April 1788 werd aan du Pui, wegens zijn ver-

trek naar Alkmaar, eervol ontslag verleend. Du Pui werd 21ᵉⁿ April 1754 te Enkhuizen geboren, waar zijn vader geneesheer was. Na te Groningen tot Art. Lib. Mag. en Phil. doct. bevorderd te zijn op eene dissertatio de formulis mechanicis et nonnulils earum usibus. Vervolgens legde hij zich eerst te Groningen, vervolgens te Leiden, te Londen en Parijs op de studie der medicijnen toe en promoveerde te Leiden ook tot doctor in dit vak. In 1780 door den invloed van Van Geuns te Kampen benoemd tot stadsdoctor, en zooals we zagen tevens tot lector in de ontleed-, heel- en verloskunde, aanvaardde hij deze laatste betrekking met eene „oratio de homine dextro et sinistro." Na in 1788 naar Alkmaar vertrokken te zijn, werd hij in 1791 tot hoogleeraar in de heel- en verloskunde te Leiden benoemd. In 1826 kreeg hij wegens hoogen ouderdom zijn emeritaat en overleed 14 Juni 1834. Hij was Ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw en lijfarts van Koning Willem I. Hij heeft een groot aantal medische geschriften uitgegeven.

Den 4ᵉⁿ Augustus 1788 werd in zijne plaats tot stadsdoctor en vroedmeester aangesteld J. W. Heppe, med. doctor te Almelo op een tractement van 400 guldens, en wel op volgende instructie:

Art. 1.

De stads medicinae doctor zal generalijk voor niets en zonder eenige declaratie moeten bedienen alle zieken, welke verpleegd worden in het Pesthuis, Ziekenhuis, de beide Weeshuizen en beide Gasthuizen, alsmede in de respectieve vergaderingen, edoch de laatste niet anders, dan wanneer de zieken daarin zulks expresselijk pro deo begeerden, en voorts alle arme menschen, die uit de armekamer trekken.

2.

Hij zal ten allen tijden als doctor medicinae moeten fungeeren, daar en in alles waar Schepenen en Raaden ofte wel de tijdelijke Heer President Burgemeester zulks zullen requireeren, niets uitgezonderd, en dit alles almede zonder eenige declaratie.

3.

Hij zal zig geen nagt uit de stad mogen absenteeren als met expres voorweeten en toestemming van den tijdelijken Heer President Burgemeester.

4.

De stadsdoctoren zullen omtrent de waarneeminge van hunne posten, en verdeeling van de wijken van de stad, en der respective Godshuizen, wel onder zich eene gevoeglijke schikking mogen maken, zo echter dat beide doctoren altijd zullen gehouden zijn, alle kranken, zonder onderscheid in welke wijk dezelve mogten woonachtig zijn, op aanzeggen van den tijdelijken Heer President Burgemeester zonder uitstel te moeten visiteeren, gelijk ook bij vacaturen, ziekte of afwezendheid, de een voor d' ander altijd zal moeten fungeeren, en de patienten waarneemen, zonder zich daarvan uit eenigen hoofde te mogen excuseeren.

5.

Hij zal ten minsten eenmaal daags het stads ziekenhuis moeten visiteeren, en de zieken aldaar naar behooren bedienen en teffens diegeene die tot genoegsaame herstelling gekoomen zijn, aanseggen om zich uit hetzelve huis te begeeven, en bij nalatigheid daarin daarvan kennis geven aan de tijdelijke Heeren Cameraars van de stad.

6.

De stadsdoctor die teffens als vroedmeester is aange-

steld, zal in deeze qualiteit moeten fungeeren, zoo dikwils ter adsistentie van eene vroedvrouw, of ook wel zonder dezelve in zwaare gevallen wordt gerequireerd, bij baarende of zwangere vrouwen, die van wege de stad of Armekamer worden gealimenteerd, of ook bij alle andere vrouwen die, zijn dienst noodig hebbende, dezelve gratis begeeren zullen, zullende ook in deezen de stads vroedvrouwen, des noodig, ten zijnen dienste moeten bij de hand zijn.

7.

Zal verplicht zijn en zich niet mogen onttrekken, om zijnen raad, hulpe en konstbewerking aan te wenden, in alle gevallen der Vroedkonst waarin hij zal worden gerequireerd, hetzij door een ingezeten der stad en derzelver vrijheid, hetzij door eene vroedvrouw, die bij eene baarende vrouw adsistentie mogte noodig hebben, zoo egter, dat hij (uitgezonderd de gevallen in den vorigen artikel bepaald) voor zijn verrigten dienst in dezen, zich behoorlijk en naar omstandigheid van zaaken, van een ieder zal kunnen doen salariseeren.

8.

En reserveeren zich Schepenen en Raden om deeze instructie ten allen tijde zoodanig te kunnen veranderen, daar bij en af te doen, als zij na exigentie van tijden en zaaken, zullen oordeelen te behooren.

Op dezelfde instructie werd den 19en Juni 1794, wegens den ouderdom van van Goutum, tot tweeden stadsdoctor aangesteld Pieter Jacob van Maanen, Med. doctor te 's Gravenhage, die als zoodanig en tevens als lector Chirurgiae, Anatomes et artis Obstetriciae 800 car. gl. tractement zou genieten; terwijl hij bij overlijden of vertrek van Dr. Heppe, op een verhoogd salaris, alleen stadsdoctor zou worden.

Hij was een zoon van Mr. Jan Maanen, raadsheer in den Hove van Holland en Zeeland, en Maria van Overzee en werd 2 Nov. 1770 te 's Hage geboren; na te Leiden tot candidaat in de medicijnen bevorderd te zijn, bezocht hij van 1793-94 de voornaamste hospitalen te Londen, waar hij zich onder Lucas en Asthley Cooper op de praktische heelkunde en onder Lowder en Haigthon op de vroedkunde toelegde. Den 20[en] Juni 1794 te Leiden tot doctor in de geneeskunde bevorderd, kwam hij te Kampen, waar hij nog in 't zelfde jaar door 't Bataafsch genootschap met goud bekroond werd voor eene latijnsche verhandeling over het recht gebruik van brillen en andere oogglazen. Op 't einde van 1795 tot hoogleeraar benoemd aan de hoogeschool te Harderwijk, aanvaarde hij den 15 Juni 1796 deze bediening met eene „oratio de studio chirurgiae nostra in patria melius excolendo et illustrando." In 1806 tot Hoogleeraar te Groningen benoemd, verbood hem koning Lodewijk die betrekking aan te nemen, ten einde de Geldersche Hoogeschool voor dit verlies te bewaren. In 1808 werd hij echter door dien vorst tot commissaris-generaal voor den geneeskundigen dienst en zijnen gewonen lijfarts, benevens tot ridder van de orde van de Unie en officier van 's Konings Huis benoemd. In 1810 tot Hoogleeraar te Amsterdam aangesteld, bedankte hij daarvoor in 1813, en practiseerde te Amsterdam, waar hij in 1854 op 84jarigen ouderdom overleed.

Den 21[en] November 1803 werd in de plaats van van Maanen op de vorige instructie tot stadsdoctor aangesteld Dr. C. C. Büchner, nadat de raad vooraf, den 29[en] Augustus van dat jaar, het volgende tarief voor de visites der stadsdoctoren had vastgesteld:

Ordinaire visites binnen de stad:

Voor een dagvisite	8 st.
Voor een nagtvisite, sijnde des avonds naa 10 uuren tot 8 uuren des morgens ingeslooten	16 st.

Extra ordinaire visites buiten de stad:

Dagvisite een quartier uurs afstand	10 st.
Voor minderen afstand gerekend als binnen de stad.	
Voor een half uur afstand	16 st.
Voor verderen afstand op het Eyland of anderzints binnen stadsjurisdictie	1.10 st.

Voor de nagtvisites buiten de stad op bovengemelde afstanden, voor ieder visite het dubbeld der boven bepaalde sommen, de wagenvragten en reiskosten in allen gevalle hier buiten gereekend.

(*Wordt vervolgd.*)

N. U.

OOTMARSUM VOOR HET VEEMGERICHT.

De heer Havard deelt in zijne beschrijving van Groningen [1]) mede, dat zelfs steden voor het Veemgericht gedagvaard zijn, als zoodanig noemende Zutphen, Ootmarsum en Groningen.

Omtrent de eerste plaats verwijst hij naar het opstel van den heer mr. L. A. J. W. baron Sloet „Zutphen voor het Veemgerigt" [2]); met een enkel woord geeft hij de aanleiding op van de dagvaarding van Groningen, maar Ootmarsum vermeldt hij zonder eenige toelichting.

Hieruit neem ik aanleiding om terug te komen op de stukken, betrekkelijk de indaging van Ootmarsum, door den heer P. C. Molhuijsen medegedeeld [3]), waarvan deze geene uitlegging heeft willen beproeven, het betreurende dat men van den aard en de gevolgen van deze aanklacht niets weet.

Ik herinner dat deze stukken betrekking hebben op eene klacht door Johannes de Hetersche ingebracht, tengevolge waarvan Johan Hakenberch, vrijgeve ter Nijerstat [4]) in dem Suderlande, den richter, burgemeester, schepenen en alle meer dan 14 jaren oud zijnde manspersonen van Ootmarsum, met uitzondering van papen en vrijschepenen, had ingedaagd voor den vrijstoel.

---

[1]) Les frontières menacées bl. 112.

[2]) Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde van J. A. Nijhoff II. bl. 138.

[3]) Overijsselsche Almanak voor oudheid en letteren 1843 bl. 112.

[4]) Dezelfde Johan Hakenberch, vrijgreve ter Nyerstadt, (Neustadt

Het eerst meegedeelde stuk houdt in de verklaring van Dyrck van Heyden, richter, Johan Morbecke, de gemeene schepenen en raad van Ootmarsum, dat zij aan den klager en het gericht tot borgen stellen Tonijs Pulcien [1]) en Warner van Scharpenhusen en de aan deze gegeven belofte van hen schadeloos te zullen houden.

Het andere stuk is een open brief van Pulcien en Scharpenhusen voornoemd aan Hakenberch of dien vrijgraaf, welke „den vryenstoel ter Nyerstat nest vor den poerten gelegen jn dem Suderlande" op den tweeden Donderdag na St. Michiel „in heymeliker achte unn in rechte „stede na rechte besittende wort", waarbij zij verklaren: „So gij Johan ffrijgreue vorg. hebt verbadet unn verbreuet dem Ersamen Richter Borgemeistere Schepenen ende Raet enn gansse ghemeenheyt van manspersonen van Oetmersem, de bouen viertien jaer oelt syn unn myt namen Dyrike van Heyden, Johan van den Ouerhaghen, Johan Zuest, Johan Tenckinc, kracht [2]) Johan van Couorden unn synen sone, vitgescheiden papen unn vrijgschepenen van clage enn anbrenghens wegen Johannes die Heterschen vermyts Diderick van Heterscheiden synen procuratoer enn cleger erbordert gesant hebn dar den Erberen Richter Borgemeistere Schepenen ende Raet ende gansze

---

in Westphalen) deed in 1464 Johan van Laer en onderscheidene andere burgers van Deventer voor zijn gericht dagvaarden: de daarop betrekkelijke stukken deelt Dumbar mee in „Het Kerkelijk en Wereltlijk Deventer bl. 578. vlg.

[1]) Molhuijsen leest: Pulaen.

[2]) Molhuijsen leest: Johan Zuest, Johan... Kracht, Johan van Covorden; de naam Tenckino is echter zeer duidelijk leesbaar. In kracht zie ik niet, gelijk M., een zelfstandig naamwoord, maar een voorzetsel, aan het Hoogduitsche krafft correspondeerende.

ghemeenheyt ende gude mans vorg. meynt em [1]) unbehoerliken an geschreuen sy na gelegenheyt der zaeken jo [2]) doech soe wyllen die Erber Richter Borgemeistere Schepenen ende Raet ende gansse ghemeenheyt van Oetmersem vorg. om sulcke claghe na luede des vorberoirden uwes ladebreffs dem vorg. cleger eder dem de der clage na rechte to done hedde unde dem gerechte doen up geboerliken verselligeden [?] steden unn bynnen een geborlike tyt des ze dar van oerre eer weghene unn rechte weghene schuldich unde plichtich synt to done, dar wy guet vor wesen wyllen alse rechte borghen na vrygstoels rechte unde loven ju dat jn kraffte desses breffs by unssen eeden den wy deden den hillighen rike du wy vrygschepenen worden gelouet ende gesworen hebt. In dem gy ju dar voert boerliken na hebn ene daech stede enn tyt daer toe locghen [3]) unn uns unde den vorbenoemden Richter, Borgemeistere, Schepenen enn Raet ende gansse gemeenheyt vorg. tytliken vermyts uwe scrifften sick na te richten weten dan so sick dat gheboert na des gerichts rechte."

Beide deze stukken zijn van St. Remigiusdag, 1 October, 1462 en kunnen, naar mijne gissing, eenige opheldering vinden in de kerkelijke uitspraak van 21 Februari 1463, meegedeeld in mijne bijdrage tot de kerkelijke geschiedenis van Tubbergen [4]) en in een dezer dagen door mij in het archief te Ootmarsum gevonden, en aan Molhuijsen zeker onbekend gebleven, stuk van 23 Januari 1462, des saterdages na agneten virginis, van den

---

[1]) Bij Molhuijsen onleesbaar.

[2]) Molhuijsen leest: so.

[3]) Molhuijsen leest: laghen.

[4]) O. R. e. G. Verslagen en Mededeelingen. IX bl. 128.

volgenden inhoud: „Wij Gerhardus van Randen, prauest van Oeldenzael, laten ju weten Richter Burgemeister, Scepenen enn raedt der stadt van Oetmersem dat bij unssen gestliken gerichte van Oeldenzael myt warachtighen tugen undervunden is, dat Johan de Hetersche an den hillighen dage to mede wynter lest verleden hefft in der kapellen to Tubberge van der altair gelt enn offer, dat dar geoffert was dat den pastoer van Oetmersem na oelden rechten enn gewoenten tobehoerende genomen enn en wech gebraecht buten wylle enn consente des pastoers voirg. off zyns capellaens den de selue pastoer du dair gesaent hadde de misse to doene enn sodane costumelyc offer to entfangen welken capellaen oeck up die selue tydt verboden is gewest van Johan die Hetersche vorg. dar in de capelle to Tubberge gene misse toe done in name off van beuele des pastoers van Oetmersem vorg. also dat die selue capellaen syn misse gewade dat he an getogen hadde dar um wt doen most enn de misse laten staen ongedaen van hem."

Ik meen dat deze stukken in onderling verband en samenhang het navolgende waarschijnlijk maken.

Zekere Johannes de Hetersche gedroeg zich even alsof hij pastoor te Tubbergen was en deze kapel niet onder de parochiekerk te Ootmarsum behoorde. Niet alleen toch beging hij met Kerstmis 1461 de hiervoren vermelde feitelijkheden, maar in het algemeen beroofde hij den pastoor van O. van alle fructus, reditus, oblationes, jura et alimenta der kapel en eigende ze zich zelven toe, bewerende „dictam capellam fore ecclesiam parochialem et „habere omnia et singula jura et insignia vere parochialis „ecclesiae."

De beoordeeling van zijn recht op de inkomsten dier

kapel en van de rechten der kapel zelve had de Hetersche onderworpen aan Gerardus ten Bussche, deken der Plechelmikerk te Aldenzalen, na zulks eerst gedaan te hebben aan Adolphus van Ruttenberghe, proost der Mariakerk te Utrecht, zijnde beiden door den Apostolischen Stoel gedelegeerd als rechter-commissaris. Johannes van Dronten, rector der parochiekerk te Ootmarsum, als tegenpartij voor den deken ten Bussche opgeroepen, werd door dezen in het ongelijk gesteld en alzoo werden hem de opkomsten der kapel te T. ontzegd.

Naar aanleiding van of hangende dit geding, gaf de proost van Randen kennis aan R., B., S. en R. van Ootmarsum van hetgeen ter kennisse van het geestelijk gericht te Oldenzaal gekomen was, omtrent het gebeurde te Tubbergen met Kerstmis 1461.

Dientengevolge zullen R., B., S. en R. van Ootmarsum, de vier door den proost van Randen officieel in kennis gestelde, tevens de vier voor den vrijstoel gedaagde, autoriteiten, wel niet stil gezeten hebben, maar integendeel uit voormeld schrijven aanleiding genomen hebben om de Hetersche moeilijkheden in den weg te leggen. Hunne handelwijze zal dan de Hetersche er toe gebracht hebben om hen ter dezer zake te dagvaarden voor den vrijstoel te Neustadt, al is het ook onbekend waardoor dit gericht een competent forum en van welken aard de ingestelde vordering geweest is.

Op het hooger beroep van voormelde beslissing van den deken ten Bussche, inmiddels door van Dronten tegen de Hetersche ingesteld, vonnisde De Cesarinis, jur. utr. doct., kanunnik der Basiliek van den Prins der Apostelen, causarum auditor van het apostolische paleis en kapellaan van Paus Pius II, aan wien deze de behandeling der zaak

had opgedragen „capellam in Tubbergen ad dictam parochialem ecclesiam de Oetmersem ac illius pro tempore Rectorem spectasse et pertinuisse ac spectare et pertinere de jure, molestationesque, vexationes, perturbationes, iniquitationes et impedimenta dicto domino Johanni de Dronten, moderno Rectori siue curato dicte parochialis ecclesie de Oetmersem, super eadem capella in Tubbergen et illius curata per prefatum Johannem de Hetterschen in huiusmodi causa adversarium et ejus nomine quomodolibet factas et prestitas ac facta et prestita fuisse et esse temerarias, illicitas, iniquas, indebitas et injustas ac de facto presumptas, temerariaque, illicita, iniqua, indebita et injusta ac de facto presumpta; weshalve aan de Hetersche, die in dat vonnis ook de Hetterscheijt genaamd wordt, omtrent die kapel een eeuwig stilzwijgen werd opgelegd, met veroordeeling in de kosten.

R. E. H.

BOUWSTOFFEN VOOR EENE GESCHIEDENIS VAN HET ONDERWIJS IN OVERIJSSEL.

I. SCHOOLBOEKEN.

Wie de geschiedenis van het onderwijs schrijven wil, zal stuiten op de moeijelijkheid om bekend te worden met den inhoud der oude schoolboeken. Bijna zonder uitzondering toch zijn deze alle uiterst zeldzaam geworden, van vele zal welligt geen enkel exemplaar meer te vinden zijn. Zoo weet men b. v. dat latijnsche Grammatica's uitgegeven zijn door Gerardus Rovenius en Gualth. Sylvanus, beide Rector aan de Deventer school, in 1574 en 1602, door Mr. Jan Evertsz van Limburg, Rector te Kampen omstreeks 1540, enz. [1]) — maar waar vindt men een exemplaar dier werken?

Loffelijk is zeker de poging van den Heer J. Tideman te 's Hage [2]) om eene verzameling van Nederlandsche kinderboekjes aan te leggen, met het doel om deze later aan de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden ten geschenke te geven. Doch niet spoedig zal deze tot eene gewenschte volledigheid te brengen zijn.

Het gemakkelijkst vindt men nog de uitgaven van klassieken voor schoolgebruik. Deze toch behielden langer zekere waarde, dan de andere, omdat zij niet zoo dikwijls door verbeterde werkjes vervangen werden. Op

[1]) Zie deze Bijdragen I. bl. 11 en 251; Versl. en Mededeel. der Overijss. Vereen. 7e stuk, bl. 44.

[2]) Zie Bibliogr. Adversaria II. 146.

de Deventer Bibliotheek bevinden zich dan ook een menigte van dergelijke boekjes uit de 15e en 16e eeuw, blijkens de Notices Bibliographiqnes des livres imprimés avant 1525 par Adr. Mar. Ledeboer Deventer 1867. Ook in de Annales Typographiques van Dr. Campbell vindt men menig schoolboek op Overijsselsche persen gedrukt en dus hoogstwaarschijnlijk ook op de gewestelijke scholen gebruikt.

Ik acht het onnoodig de daar voorkomende titels te herhalen, maar vertrouw geen onnut werk te doen, met hier de titels en soms ook den inhoud op te geven van eenige jongere schoolboeken, welke grootendeels in mijn bezit, alle als vrij zeldzame geschriften weinig bekend zijn. Welligt is het een spoorslag voor anderen, om deze lijst aan te vullen met hetgeen in hun bezit is.

1. Arithmetica. Reeckeninge op den Linien unde Cyfferen na allerley Hantieringe. Daar by een voorgereeckent Boeckxken van Koorne, Wijn, Botter unde Jaergelt, op Deuentersche Mate, Eijcke, Gewichte unde Munte gheordiniert. Door M. C. Creszfelt, Rekenmeyster tho Deuenter. Reesz, D. Wijlicx 1577.

Met portret. In plat nederduitsch. Cat. Potgieter n°. 598. Bij Revius leest men p. 321: „Anno CIƆIƆLVII XXIV Junii, edidit Martinus Carolus Cresvelt (qui Arithmetices in urbe Daventriensi ludum aperuerat) suae artis opusculum lingua vulgari, nempe Arithmeticam cum adjuncto libello, quo omnia juxta mensuram, pondus, et monetam Daventriensem expendendi et supputandi rationem tradidit, dedicavit opus Magistratui Daventriensi quod primo excusum Daventriae a Theodoro Bornio, hoc anno denuo recusum est Reessae Clivorum, apud Theodorum Wylix Xantensem. In dedicatione ait se in hanc regionem appulisse Anno CIƆIƆLV. Exstat ejusdem Cresveldi exigua Charta topographica fluvii Isalae cum annexis." Waar vindt men die IJsselkaart?

2. Caspari Holtstech Monasteriensis. Passio Do-

mini nostri Jesu Christi, secundum quatuor evangelistas. Campis, P. Warner (1565.)

Tot schoolgebruik bestemd en opgedragen „Studiosae Campensi Juventuti." — Letterkunde heeft een exemplaar.

3. Een neuw A. B. boeck in refrein,
Dienstlick vor die kinderen kleijn,
Christlick vnd fijn to samen bracht,
In dit Jar van tseuentich acht.
Binnen Deuenter met consent
Eenes Eerbaren Raets geprent.
Dorch Symon Steenbergen an den Poet,
Daer loept vnd koept met grooter spoet.
Want het is goet: maeckt dromb gheen woort,
Telt slechts drie oort: so gat die koep voort.
Auth. Lud. Sol.

Van dit boekje bezat dr. Halbertsma een exemplaar „Revius vermeldt het p. 323. Het behelst buiten een A. B. C. een zestal gebeden voor kinderen met eenige regelen van welvoegelijkheid en zedelijkheid in 't laatste van dat zestal. Over 't geheel ziet het er meer Katholiek dan Protestantsch uit.

Of het met consent des Rades gedrukt is, komt mij twijfelachtig voor. Ik vind er niets van in de Resol. van Schep. en Raad van 11 October 1576 tot 21 Febr. 1582, maar wel op 10 Nov. 1579 't volgende besluit:

„Also Sijmon van Steenbergen boeckdrucker gedruckt hebbende die Almanacken des jaers 80 neffens prognosticatien vnd anders, darop stellende dat sie bij een Erb. R. gevisitiert vnd darop also vthgegaen synnen, diewelcke visitatie bij een Raedt nijet geschehn, Dan naederhandtt wie die exemplaren all gedruckt vernamen vnd die Raet heft laten halen. Vnd dan oick mit waerheit vernanen eenige gedruckte exemplaren algereetz in andern Landen versandt tho hebben allet contrarie syner loffte vnd alden gebruick. Soe hebben S. vnd R. hen operlacht desfals borghe tho stellen ther Schepen und claringhe, gedenkende alle hinder vnd schaden soe dess errijsen muchte op sijne persoen vnd guederen tho uerhalen, vnd hem bevalen gantz ernstlich dat hie hinvorder ghiene Almanacke oft itzwes anders drucken offt vthgaen sall laten sonder consent vnd verwilligungh van S. vnd R.

anders auerst gedencken S. vnd R. hem daer voer an tho sehn, vnd tho straffen anderen tot een exempell. Actum in senatu cons. a° et die vts."

4. Corpusculum Florum Terentianorum factum in usum Scholae Daventriensis. Daventriae, Apud Henricum à Welberg, Bibliopolam.

183 bl. 12°. Latijnsche text met tusschenregelige vertaling. H. van Welbergen drukte volgens Ledeboer 1675-1679.

5. Matery-boexken, of Voor-Schriften bequaem voor de Jonkheit om wel te leeren lezen, schryven, en een aenporringe tot alle deugden. Noch een Tytel-boexken, hoe men aen een yegelijk schrijven sal, van wat weerdigheit staat of wesen hy sy, Geestelijk oft Wereltlijk, met opschrift, beginsel, en besluitinge des Briefs, in 't kort begrepen. Een seer profytelijk Boexken. Daar by noch gevoegt een maniere om te schrijven Obligatien, Quitantien, Huercedulen, Schult-brieven, ende Wisselbrieven. Wederom op een nieu verbetert, en noch sommige profitabelyke dingen by gevoecht. Proverbiorum Cap. 8: vers: 1 Doctrinam magis quam aurum elicite. Tot Deventer, By Henrik van Wijk, Boekdrukker in de Bisschopstraet 1689.

Ongepagineerd, langwerpig 12°. Voor een deel herdruk van een vroeger boekje. Immers onder de Letterk. Nalatenschap van P. Wierdsma vindt men n°. 87: „Een titelboexken: hoemen an enen ycghelicken schriuen sal. Ghedruckt toe Campen by Peter Warnerssoen" [1576?] Maar bovendien is het geheel een herdruk van: „Matery-Boecxken ofte Voorschriften: Bequaem voor de Jonckheijt, om wel te leeren Leesen ende Schrijven veelderhande stichtelijke Exempelen. Oock Brieven te schrijven aen alderhande Staten en menschen. Midtsgaders Obligatien Quitantien, Huyrcedullen, Schuldt ende Wisselbrieven etc. Van nieuws oversien, verbetert ende met schoone voor-letters versiert. Gedrukt te Leeuwarden, By Rinnert Sijdtses, Ordinaris Boeck-Drucker der Edele Mogende, Heeren Staten van Frieslandt. 1671." Dit schoolboekje is vrij algemeen in zwang geweest. Op den Catal. van der Willigen (1875) n°. 1155 vindt men nog een druk Deventer, J. de Lange. 1772.

6. Opregt Onderwys jn de Letter-konst, zeer bekwaam om alle personen in korten tyd, op de gemakkelijkste wijze te leren spellen, lezen en schrijven. Ten dienst van alle gemene Scholen en Schoolmeesters beknoptelyk samengestelt. Door B. Hakvoord. Te Deventer, By de Wed: van Enoch de Vries, Stads Drukkeresse, woont aan den Berg-Schilt. (1702)

56 blz. 12°. Op den titel de afbeelding eener school. (Plaat n°. 3.) In het „Berigt aan den lezer" gedagteekend „Zwolle, den 8sten van Hooimaand 1702" beklaagt zich de schrijver, dat Jacobus Bouman buiten zijn voorkennis dit boek zonder H.'s naam uitgegeven had, „waardoor de Nieuwe Nederduitse Spel-, Lees- en Schrijfkonst, zynde een zeer bekwaam School-boek, daar dit van woord tot woord uitgenomen is, voor een groot gedeelte bedorven, of ten minsten merkelyk in zyn loop gestuit word." B. H. is om zijne Spinozistische gevoelens als koster afgezet. Vgl. Schotel, Volksboeken I. 245 c. v.

7. Een seer korte Onderwysinge, voor de Jonge Kinderkens, In de voornaemste Hooftstucken der Christelycke Religie. Vraegs- en Antwoords wijze gesteld door Theodorus Dunkium, Dienaer des H. Euangeli in de Gereformeerde Christelycke kerke te Emmerik. Nu ten ernstigh versoek veler Christenen, tot Onderwysinge harer Kinderen, in druk uitgegeven. Matth. 19: 14. Laet de jonge Kinderkens tot my komen: Want het Koningrijk der Hemelen behoort hen toe. Te Deventer, By de Wed: van Enoch de Vries, Stads-Drukkeresse, woont op den Bergh-Schilt.

16 blz. 12°. Hoewel van geen jaartal voorzien, laat zich de leeftijd van dit boekje bepalen tusschen 1700 en 1725.

8. Grammatica Latina Gerardi Joannis Vossii contracta. Zwollae, Apud Bernardum Hakvoord, et Joannem Blank, Bibliopolas. 1722.

186 bl. 12°. Achteraan met nieuwe paginering en signatuur:

Colloquiorum Scholasticorum Maturini Corderii

Centuria. Zwollae Apud Bernardum Hakvoord, et Joannem Blank, Bibliopolas 1722.

86 bl. 12°. Eene eeuw vroeger werd dit boek reeds te Deventer gebruikt. Zie Bijdr. I. 253.

9. School-Boek, Behelzende de Namen der geslagten van Adam af tot op Christum toe. Met nog eenige andere Namen van Landen, Steden, Plaatzen, Ampts-Personen, enz. Vertoonende een kort beloop der H. Schrifture, bij een gesteld om aan de Jeugd in de Nederduitsche Scholen geleerd te worden. Door P. Bakker, Organist en Schoolmeester te Medemblik. Dezen laatsten Druk van merkelijke Fouten gezuiverd. Te Zwolle, Gedrukt by François Clement, Boek en Papierverkoper aan de Melkmarkt op de hoek van de Steenstraat. (omstr. 1725).

De Heer Ebbinge Wubben bezat een ex.

10. Nieu verbetert voorschrift boeksken bestaende in eenige stigtige Versjes, waerin verscheiden Geloofs puncten, en Regulen van het Burgerlyke Leven zyn aengetrokken. Benevens een korte en klare beschryvinge en optellinge van de Delen, Ryken, Landschappen, en voornaemste Steden des Werelds, als mede van de zeden der selver Inwoonderen. Sijnde hier nog bijgevoegt een kort Verhael der Regeringe van den Staet deser Vereenigde Nederlanden, en in 't bysonder de Provincie van Overyssel rakende. Tot gebruik in druk gegeven door Adrianus Stellingwerf, Voorsanger en Schoolmeester tot Blokzijl. Den veertienden Druk op nieus oversien en van vele drukfouten verbetert. Te Campen, Gedrukt by Ægidius Valkenier, Boek en Papierverkoper in de Broederstraat.

88 bl. langw. 12°. De Approbatie van de Classis van Vollenhove en Steenwijk is van 1 Mei 1680. Blijkens de voorrede schreef hij dit boekje, omdat „het Materi of Titel Boexken, dat in onse Scholen gebruykt word" nog door niemand naar den eisch des tijds was verbeterd,

ofschoon het grootendeels onbruikbaar was geworden. Uit een lofvers van J. J. de Vries blijkt, dat Stellingwerf ook voornemens was Zeegezangen uittegeven. Denkelijk was dit werkje getiteld: Stichtelijke Zeeman, zingende vele nieuwe liederen. Amst. 1706 (zie Konst- en Letterbode, 1848', II, 183. In Cat. Potgieter n°. 1554, komt eene uitgave van 1708 hiervan voor.) Dezelfde 14e druk is niet vóór 1733 verschenen, daar Valkenier niet vroeger als drukker voorkomt. De 13e druk verscheen te Zwolle 1738, de 16e in 1753 bij J. C. Royaards.

11. Dionisii Catonis disticha de moribus: In usum Scholarum. Editio prioribus omnibus castigatior. Daventriae, Apud J. H. van Wyk, Bibliopolam, 1745.

32 bl. 12°. In 1611 reeds gebruikt. Zie Bijdr. I. 253.

12. Kort uittrekzel van een Belydenis, en Voorbereidings Catechizatie Tot dienst der gener, die begerig zyn tot Leeden van de Christelyke Gereformeerde Gemeente, en gebruikt (*sic*) van des Heeren H. Avondmaal toe gelaten, te worden. Kunnende ook gebruikt worden tot een Voorbereidinge, zo dikwijls als men ten Avondmaal gaat. Door Antonius Strick, Bedienaar van het H. Euangelie van Jezus Christus te Endscheide. Twede Druk. Te Deventer, Gedrukt bij de Wed: van E: de Vries, Stads drukster aan den Berg-Schilt, 1745.

32 blz. 12°. „Uitgegeven volgens Kerken-ordre, na visitatie en approbaiie van de E. Classis van Franeker." Vooraf eene „Opwekking aan de Gemeinte tot Enscheide" in vers van M. V. D. P. — Strick was eerst pred. te Crummarum en Ferdgum; van daar de approbatie der Classis van Franeker; van 1741-1756 stond hij te Enschede.

13. Leer des Geloofs ofte de voornaamste Hooftstukken der waare Christelijke Religie in Korte Vragen en Antwoorden voorgesteld en verklaart; Volgens aanleidinge en inhoud van de XII Artijkelen des Christelijken Geloofs, vervat in 't Symbolum, genaamt der Apostelen. Om te dienen tot onderwijzinge van Eenvoudigen. Tot eigen gebruik t'zamgestelt door Wilhelmus Sluiter, Predikant te Rouveen. Tweede Druk. Met eenige veran-

deringe uit ondervindinge dienstig geoordeelt. Hier agter is gevoegt de Catechismus in rijm weleer uitgegeven, doch thans niet meer te bekomen, van den Eerw. Johannes Sluiter, in leven Predikant te Steenwijk. Te Zwolle, Bij Johannes Carolus Roijaards, Boekverkoper in de Dieserstraat. 1751.

De Heer Ebbinge Wubben bezat een ex.

14. De Trap der jeugd ofte Nette manier, om hetzij jonge of oude Perzonen op goede fundamenten te leren lezen ende schrijven. Daar benevens een kort onderrigt om de penne wel te snijden, te houden en te voeren. Vercierd met Gebeden, Dankzeggingen en Christelijke Spreuken. Hier agter is bij gevoegd de maniere van allerhande coleuren van Ink te maken, etc. Door Carel de Gelliers, Schoolmeester der Stad Leeuwaarden. Vermeerderd met de Namen der Steden en Dorpen van Vriesland, alsmede die van de Stad Groningen ende Ommelanden. Mede zijn hier bij gevoegd de Namen der Boeken des Ouden ende Nieuwen Testaments ende eenige Geslagtregisters uit dezelve. Op nieuws nagezien en van vele misstellen en spelfouten verbeterd. Te Zwolle, Gedrukt bij Simon Clement Boek en Papierverkoper aan de Melkmarkt.

Simon Clement drukte volgens Ledeboer 1753-87. In 1739 werden dit en het volgende reeds op de Zwolsche school gebruikt.

15. De Proverbia ofte spreuken des allerwysten Konings Salomons. Zeer bequaem om de jeugd in de Scholen tot hare stigtinge te doen lezen. Zwolle, S. Clement. 4.

16. Linguae Latinae Rudimenta concinnata ex Grammatica Lithocomo-Vossiana, ex decreto Nobl. Ampl. Coss. Rep. Zwollanae Renovata et prioribus Correctiora. Zwollae Apud Simonem Clement, Bibliopolam. 1767 cum privilegio.

144 blz. 8°. Titelvignet een wapen: een boom waarbij een Zwaan of Ooijevaar. Helmteeken een Zwaan. Aan het slot een Zondagsgebed in het Latijn.

17. Kort begrip der Christelijke religie, voor die zig willen begeven tot des Heeren H. Nachtmaal. Verrijkt met uitgedrukte en klare Schriftuurplaatsen. Ende verdeeld in dertien zondagen. Door de Dienaren Jesu Christi binnen Deventer. De Drie en 'zeventigste Druk. Van nieuws overgezien en verbeterd, en met vernieuwde Privilegie. Te Deventer, Gedrukt by Jan de Lange, Boekdrukker en Verkoper aan den Brink, 1773.

84 blz. 16°. Het oorspronkelijk „Octroy" om dit boekje gedurende tien jaar alleen te mogen drukken, was aan de Lange gegeven 10 Jan. 1764. De opstellers waren dus Martinus van Doelen (1742-1769), Philippus Theodorus van Riemsdijk (1747-1779), Petrus Isaak Schriever en Wilhelmus de Koning (1763-1764).

Blijkens het „Aan den Christelijken Lezer" had de kerkeraad tot de uitgave van dit boekje besloten, vooral ten dienste der inwoners van Epse, de Geldersche burgerlijke gemeente, welke kerkelijk tot de Deventer gemeente behoort. Dat het echter evenzeer op de cathechisatien voor de jeugd gediend moet hebben, blijkt m. i. uit het aantal drukken, waarvan mij echter slechts bovenvermelde bekend is.

18. Voorbeeld der Godlyke Waarheden, voor eenvoudigen. Die zig bereiden tot de Belydenisse des geloofs: Meest tot particulier gebruik opgesteld, door A. Hellenbroek, In leven Bedienaar des H. Evangeliums te Rotterdam. Den vijf-en-twintigsten Druk. Vermeerdert met een Hoofdstuk van den Raad des Vredes, en uitdrukkinge van alle Schriftuur-Texten. Te Deventer, Gedrukt bij Jan de Lange, Boekdrukker en verkoper aan den Brink, 1775.

10 en 109 blz. 12°. Blijkens de keerzijde van den titel „Uitgegeven volgens Kerkenordre." Vooraf een toespraak, waarboven „Geliefde Leerling", en een gedicht van G. S. „Aan de kleine kinderen." Bewijzen genoeg, dat het op de catechisatien gediend heeft.

19. Het Epistelen en Evangeli-Boek of Enige uitgelezene Texten der Heilige Schrift, door last van de Ho. Mo. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden en volgens 't besluit van de Synode Nationaal, gehouden te Dordrecht in den jare 1618 en 1619 uit de oorspronkelyke Griekze Tale getrouwelijk overgezet. Bekwaam om in de Scholen van de Kinders geleert te worden. Te Campen, Gedrukt by de Erven Egidius Valkenier, Boekverkopere.

De Heer Ebbinge Wubben had een ex. De erven E. Valkenier komen voor 1782-18.., volgens Ledeboer.

20. Nieuw Groot A, B, C, Boek, Zeer bequaam ende Profijtelijk voor de Jange Kinderen te Leeren. Men moet in het A, B, C geoeffent wezen, Eer men in eenige Boeken iets kan lezen. Te Deventer, Gedrukt bij J. H. de Lange, Boekdrukker aan den Brink. 1791.

16 bl. 12°. Met den haan aan de keerzijde des titels en de afbeelding eener school op den titel. (Plaat n°. 4.) Denkelijk een herdruk van het Haneboek, dat te Amsterdam reeds in 1781 bij Adam Meijer verscheen. (Zie Cat. v. d. Willigen, n°. 2378.)

21. De Historie van Joseph, Simson en Jonas, verhaalende alles wat haer door de bestieringe Gods zoo in voorspoed als in tegenspoed, is overgekomen: zeer nut om van de Joekheid in de Schoolen geleezen te worden. Te Deventer, Gedrukt bij J. H. de Lange, Boekdrukker en verkooper aan den Brink. 1793.

De Heer Ebbinge Wubben had een ex.

22. Schriftuurlijk Schoolboekje Begrijpende over de zeven honderd uitgelezene Schriftuurplaatzen, getrokken uit het oude en nieuwe testament, voorgesteld na de ordre van het A. B. C. en de afgedeeld in vier A. B. C. Zeer bequaam om in't School gebruikt te worden. Door J. Maes.

Te Zwolle, Gedrukt bij F. Clement, Boek en Papierkoper bij de Melkmarkt op de Groote Aa.

Verschenen tusschen 1793 en 1807.

23. Overijsselsch Schoolboek. Deventer, J. H. de Lange. 1805-1814.

8 stukjes in 8°.

24. Eenige korte vragen voor de kleine kinderen door Jacobus Borstius in zijn leven Predikant tot Rotterdam. Marc. 10: 14. Laat de Kinderkens tot mij komen, want zulker is het Koningrijk der Hemelen. Te Zwolle, Gedrukt bij François Clement, Boek- en Papierverkoper op de Melkmarkt aan de grote Aa. 1807.

II. ERASMUS OVER DE ZWOLSCHE SCHOOL.

Onder de Colloquia van Erasmus is er één, dat uit een Overijsselsch oogpunt meer dan de andere de aandacht verdient. Niet opgenomen in de oudste uitgaven der Colloquia, is de eerste mij bekende getiteld „Conflictus Thaliae et Barbariei Auctore D. Erasmo. Dat is, Stryd tussen Thalie [eene der Zang-godinnen] en Barbaries [de Woestheid, of Bastaardy] door D. Erasmus. Een Geschrift, dat nooit voor dezer is gedrukt. Te Rotterdam, By Joannes Borstius, Boekverkooper op den hoek van de groote Markt. Anno 1684." Dit stukje is geplaatst aan het slot van de door P. Rabus bezorgde vertaling der Zamenspraken van Erasmus en de vertaler zegt het ontvangen te hebben van Johannes Schalkius, predikant te Charlois, die het handschrift georven had van den geleerden heer Lydius.

Deze bijzonderheden mogen niet onvermeld blijven,

omdat het niet onverschillig is of Erasmus werkelijk de schrijver is geweest van dit geschrift, dat, gelijk Rabus in het voorberigt het uitdrukt, tot oogwit heeft „eenige pedanten, die in dien tijde [nl. van Erasmus] te Zwol voor Leermeesters van Talen speelden, te hekelen, over 't invoeren van hunne grollen in d' onderwyzinge der Leerlingen, en quaad Latyn spreken; en boven al over hunne belachelijke manier van vaarzen maken, 't welk toen ter tyd in zwang ging."

Tot bevestiging van het beweren, dat we hier inderdaad met eene pennevrucht van den grooten Rotterdammer te doen hebben, wordt in een „Aan den lezer" nog aangehaald een brief van Erasmus aan Cornelis van Gouda, voorkomende in de uitgave van Paulus Merula, 2e dl. 8e brief, en in den Londenschen druk van 1642, 31e boek 17e brief. De daarin voorkomende woorden, welke hier van toepassing zijn, luiden aldus: „Tunc caepere illiteratissimi quique, qui nunquam didicere, docere quod nesciebant; docere inquam, magna mercede, nil scire; stultiores reddentes discipulos, quam acceperant, imo et eo redigentes, ut se ipsos quoque nescirent. Tum à tergo rejectis veterum praeceptionibus, itum est ad recentia quaedam imperitiae praecepta, puta modos significandi, verbosa commenta, et ad ridiculos Grammaticae doctrinae regulas, deliramentaque innumera. Et cum jam omnia summo sudore perdidicerant, in id literarum eloquentiaeque conscenderant fastigium, ut ne unam quidem orationem Latine proferre noverint. Et sane, quantum mihi videre videor, si id Barbarum hominum genus, eo quo caeperat cursu perrexisset, nescio in quam novam sermonis speciem nostram Thaliam vertissent." In het handschrift van Pieter Opmeer stond hierbij als kantteekening: „Thalia Erasmi opusculum."

Ik geloof niet, dat hiermede voldingend bewezen is, dat niemand anders dan Erasmus de schrijver van den „Conflictus" geweest is.

Mogelijk heeft het zijn nut hier nog te zeggen, dat het stukje ook te vinden is in de Latijnsche uitgaven van 1693, 1712, 1747 en 1774, in de Hollandsche uitgave Leiden 1703 n°. 411 p. 1797 en in de fransche door Gueudeville bezorgde uitgave Leiden 1720 tom. V. dial. 40, doch dat men het te vergeefs zoekt in de door Clericus bezorgde Opera Omnia.

Thalia, vergezeld van Calliope en Melpomene, ontmoet op haren weg naar den Zangberg de Bastaardij met haar gevolg, welke het voorhoofd eener maagd heeft, doch onder de borst op een ezel gelijkt en op het hoofd groote hoornen en hangende ezelsooren draagt. Melpomene weet te verhalen, dat de stad, waar dit monster gebiedt, Zwolle is. Weldra zijn de hoofdpersonen in een hevigen woordenstrijd gewikkeld, waarin zij elkander den voorrang op letterkundig gebied betwisten. Ik sla dat alles over tot waar de Bastaardij zich op hare beroemde Zwolsche school beroept.

B. In meo quod Zwollis est gymnasio, quae sit gloria, quis rigor, quis vigor, si tibi memorare incipiam continuo rumperis invidia.

T. Nimirum. Et potes columnasque tuo rumpas grandiloquio. Verum incipe. Rumpe si potes.

B. Longum est. T. Fac breve, ut nosti. B. Summum complector. Ad illud itaque, quod paulo ante memoravi, gymnasium nobilissimum, ex omnibus mundi latissimi regionibus, quanto confluant agmine, nemo tibi facile explicuerit.

T. Hui stupendum asinum illum Zwollorum (gymasij campanam loquor) tam sonora voce rudere cunctosque turmatim allicere.

B. Inepta. Abstine convitijs, et audi.

T. Audio.

B. Illic confestim instituuntur, crudiuntur.

T. Mirnm in modum.

B. Optimus glosulis, vocabulariis, argumentis, notabilibus innumeris.

T. Quam rectissime.

B. Quid nares contrahis? Imo eo perduco ut nihil nesciant.

T. Novum.

B. Crescunt illis interea cum corpore tempora, ut exacte docti jam praesint aliis. Tum tales remitto, ut beati vivant, beati moriantur.

T. Ha, hȧ, he. Parum abfuit, quin cachinno rumperer; tam iis invideo scilicet.

B. Quid rides fatua? an ego risu digna fari videor?

T. Ego ista tibi rectius memorare potero.

B. Tun'? T. Ego. Si placet nunc audies. B. Incipe.

T. Quin ita se res habet. Confluunt ad te innumeri, fateor. Qui, si quid recte in scholis prius didicerant, id continuo dediscant necessum est. Deinde his (quas plurima enumerasti) dispendiis non tam imbuuntur, quam obruuntur, tandem ut sciant nihil. Immo eo perducis, ut et se ipsos nesciant. Crescunt interea circum tempora cornua, sibique videntum scioli, et qui praesint magis quam subsint idonei. Tum tales remittis, ut beani vivant, beani moriantur.

B. Tu, ut video, linguam a probris non cohibes. At cave mihi bilem moveas" etc.

Het gesprek komt vervolgens op de waarde der verzen door beider leerlingen vervaardigd en de Barstaardij geeft als proeve van haar eigen dichterlijke vlugt het volgende:

Zwollenses tales, quod eorum Theutonicales
Nomen per partes ubicunque probantur et artes,
Et quasi per mundum totum sunt nota rotundum,
Zwollensique solo proferre latinica solo
Discunt Clericuli minium bene verba novelli.

Nadat dit vers door Thalia beantwoord is, scheiden de dames van elkander en daarmede is het stukje uit.

Ik wil nog even stilstaan bij de personen, die de Barbaarschheid aanhaalt als door haar opgeleid en door geleerdheid befaamd. Het zijn Floristes, Papias, Huquiton, Michiel Modistes, Jacobus Glossator en vooral Johannes de Garlandia. Welke letterkundige zonden genoemde schrijvers in Thalia's oog begaan hebben, kan ik niet opgeven, daar het allen weinig bekende schrijvers zijn. Papias schreef in het midden der 11e eeuw een Glossarium; Jac. Glossator was een jurist uit de school van Irnerius in het midden der 12e eeuw; met Huquiton zal mogelijk Hugolinus (de Porta Ravennate) bedoeld zijn, van wien hetzelfde gezegd kan worden als van den vorigen; van Garlandia vind ik een berijmd geschrift, dat hier denkelijk op zijn plaats is, getiteld: „Johannis de Garlandia. Cornutus et Ottonis de Lunenborch. Cornutus novus, ambo cum commento Johannis Drolshagen." Het verscheen zonder naam van plaats en drukker, doch volgens Campbell, Annales typogr. n°. 1030, te Zwolle bij

Petrus van Os van Breda omstreeks 1481. [1]) Drolshagen was Lector aan de Zwolsche School en deze zal bij het onderwijs dus wel van genoemd werkje gebruik gemaakt hebben. Een ander geschrift van de Garlandia over de Verba deponentalia te Deventer gedrukt (Campbell Annales n⁰. 1031) zal hier wel minder in aanmerking behoeven te komen.

Wat het onderwijzend personeel der Zwolsche school betreft in den tijd toen Erasmus den Conflictus geschreven moet hebben, trof ik aan Kempo Theslanensis „bonorum artium professor et scholasticorum 4tae classis in Oppido Zwollensi magister", schrijver van een Commentum in secundam Doctrinalis Alexandri Galli partem. Item carmina ineunte sec. 16.

Hij schijnt 1530 nog geleefd te hebben, komende toen voor „domus et aria magistri Kemponis de Texalia in de Diezerstraat."

III. DE SCHOOL AFGEBEELD.

Hoe de schoollokalen er in vroegeren tijd uitzagen, is hier en daar reeds door het herdrukken van oude afbeeldingen aangetoond. Voor de 17e en 18e eeuw kan men er verscheiden vinden in het tijdschrift „de Oude Tijd" [2]) en bij Schotel in zijne „Vaderlandsche Schoolboeken. [3]) Daaruit leert men menige bijzonderheid aangaande de inrigting van het onderwijs kennen.

---

[1]) Delprat noemt in zijne Broederschap v. G. Groote bl. 106 den uitgever van dit boekje Nehemius Drolshagen, Lector in het Fraterhuis te Zwolle.

[2]) 1870, bl. 364 en 365, 1872 bl. 225 en 226.

[3]) I. 212, 246.

Hie
word
kend
voor
N
voor
dien
uit
ling
nie
der
zitl

vo
he
ve
op
K

C
v
o

(
n
I

Hierdoor is het echter nog geenszins overbodig geworden, om ook aan andere zoodanige afbeeldingen bekendheid te geven, want ze zijn verre van gelijkvormig vooral in onderscheiden tijden en plaatsen.

N°. 1 der plaat is van 1457 en stelt eene Kamper school voor. Al is het lokaal zelf daarbij niet te zien, toch verdient dat kleine teekeningetje de aandacht. Het is genomen uit het H. S. getiteld: „Digestum vetas", eene verzameling van keuren der stad Kampen. De meester zit hier niet zooals later in een soort van katheder, en de kinderen schijnen althans gedeeltelijk niet op de banken te zitten, maar op de knieën te liggen. (Vgl. Bijdr. I. bl. 4.)

N°. 2 behoort niet in Overijssel te huis, maar verdient vooral de aandacht wegens het ontbreken van de plak, het oude zinnebeeld der schoolmeesterlijke magt; ze is vervangen door eene roede. De afbeelding komt voor op den titel van Boëtius, de consolatione philosophiae Keulen 1497.

N°. 3 is ontleend aan het titelblad van Hakvoord's Opregt onderwijs (boven n°. 6). Daar dit boekje te Deventer gedrukt, maar te Zwolle geschreven werd, is het onzeker tot welke der beide plaatsen het plaatje behoort.

N°. 4 vindt men op den titel van het bekende Haneboek (boven n°. 20). Ik weet niet of vroegere elders verschenen drukken dezelfde afbeelding bevatten; in dit geval heeft geene Deventer school tot model gediend.

(*Wordt vervolgd.*)

V. D.

ZEGELS VAN DE PROVINCIALE SINODE EN VAN DE CLASSES IN OVERIJSSEL.

In het Kerkhistorisch Archief, dl. I blz. 443 en vlgg., plaatste vroeger de heer N. C. Kist eene mededeeling over de zegels en zinnebeelden der Nederlandsche Hervormde kerken.

De zegels van de provinciale sinode en van de classes in Overijssel zal men daarin echter te vergeefs zoeken. Ook deze hebben echter bestaan en ik wensch daarom hier mede te deelen, wat mij dienaangaande bleek.

In de sinode den 15en Juli 1622 te Zwartsluis gehouden, werd besloten dat de credentiebrieven van de afgevaardigden ter sinode, voortaan met een zegel zouden moeten bekrachtigd zijn, waartoe elke classis der provincie haar eigen zegel zouden hebben, en dat het symbolum van het zegel op de eerstkomende sinode ter tafel zou gebracht worden, om daarvan álsdan kennis te nemen en het aan de goedkeuring der vergadering te onderwerpen. Tevens werd toen in overweging gegeven, of het niet raadzaam zou zijn, dat ook de sinode zelve een zegel bezat, waarop men besloot dat in deze vergadering een zegel der sinode zou worden ontworpen.

Op 't eind der sinode werd dan ook besloten: „Int besluyten van desen synode is nae den art. 3 van een zeghel Synodi Tranyssulaniae gesproken worden, ende finalycken resolveert dit naevolghende: voortaen te ghe-

bruycken: Een brannende Lampe op een boeck, ende sal classis Campen het laten maken."

Den 17en December 1622 werd in eene vergadering der gedeputeerden van de sinode te Zwolle, vertoond: „het sigillum van den synodo, classi Campensi opgelecht te maken, hetwelck den aenstaenden synodo sal overlevert worden."

Sub 12 werd den 17en Juni 1623 te Deventer in de sinode besloten: „Nopende 't geene dat in tertio membro des derden artickels geresolveert is, van dat een yder Classis huius Provinciae zijn eygen segel zoude hebben, ende ten dien eynde een yder het syne op deesen Synodum inbrengen, omme besichticht ende geapprobeert te worden, so ist, dat de E. Broderen van Zwolle hyr over gehoort synde, hebben hyrover tot antwoort gegeven sulx onnodich te syn, ende noyt als een gravamen om ad Synodum te brengen, in haren Classe voorgecomen te zyn, hebben niettemin aengenomen sulcx ad classem te refereeren, ende is hyrop van den E. Synodo goetgevonden darmet te supersedeeren totten Nationalem Synodum, blyvende de voorighe acte in esse."

Sub 13 werd vermeld: „Sal sigillum synodael van de E. deputato Synodi ingebracht worden. Is van domino Paulo Leonardo gedaen."

In de acta der Sinode, den 1en Juni 1624 te Kampen gehouden, leest men sub 6°. dat besloten is: „de acta des voorgaenden Synodi syn herleesen, ende is op het 12e artickel, elckes classis seegel gevordert, ende hebben ingebracht het classis van Deventer litteram ח, met: novit Dominus qui sint sui. Het classis van Swolle eenen openen bibel met: Scrutamini scripturas. Het classis van Steenwijck ende Vollenhoo: twee handen

in elkanderen met: e n d e x t r a f i d e s; dewelcke syn goetgevonden."

Het zegel der classis van Kampen werd in de vergadering den 22 Juni 1625 te Zwolle gehouden, overgelegd. We lezen sub 9°.: „de broeders der classis Campen hebben volgents den 6 artickel haer classicaal zegel ingebracht 't welck is een geestelycken ridder met dese opschrift: D i e w e l c a m p t w o r d g h e c r o o n t. Dit sigellum heeft Synodus geapprobeert."

N. U.

- - -

SAUVEGARDE

In het vorige deel dezer Bijdragen, blz. 283, doet mijn mederedacteur de vraag, naar aanleiding van het verleenen van sauvegarde aan het klooster ter Hunnep door den Graaf van Arenberg in 1566, of het plaatsen van een wapen in een slot, klooster of huis meer plaats vond om aan te duiden, dat zoodanig gebouw stond onder bescherming van den vorst of heer, wiens wapen het in zijn gebouw of poort had geplaatst; tot beantding daarvan kan dienen, dat Hertog Filips van Bourgondie den 19 December 1461 het begijnhof te 's Hertogenbosch in zijn bescherming nam, en beval aan den Drossaard van Brabant en Limburg, den schout van Antwerpen en 's Hertogenbosch en alle andere ambtenaren in het land van Brabant, om het te beschermen. Voorts machtigde de Hertog de oversten van dat begijnhof, ten bewijze hiervan, 's Hertogs wapen aan te brengen.

Men ziet hier dus een gelijk geval, eveneens voor een geestelijk gesticht.

N. U.

JAN ADRIAENSEN LEEGHWATER TE KAMPEN. 1647.

Uit de stedelijke rekeningen bleek mij, dat de stad Kampen den beroemden molenmaker en ingenieur Leeghwater een paar malen heeft geraadpleegd, en wel over het recht zetten van den toren der bovenkerk en het maken van een plan voor 't bouwen van eenen nieuwen toren, in de plaats van de in 1646 afgebrande kerk en toren van het Heiligen Geest Gasthuis.

Omtrent het eerste punt, lezen we in de rekening van 1647:

„Den 15 Martij hebben Gedeputeerden met Mr. Jan Ariaentsen Legewaeter in de bouenkercke ende op de bouen tooren geweest, om te besichtighen de gelegentheyt ende het ouergaen van den tooren ende dat op middelen mochte verdacht worden *f* 3—1—".

d' Ingenieur Legewaeter, wegens consultaties en vacatiën alhyer om die bouen toorn, vereert *f* 60.—.

Men raadpleegde toen ook den Ingenieur Nemant van Zutphen en zekeren Morlet, en bepaalde zich er toen toe om de klokken, behalve twee, uit den toren te nemen. Eerst in 1689 werd de toren door den ingenieur mr. Jan de Jonge kunstig recht gezet.

Betreffende 't ontwerpen van een plan voor een nieuwen toren door Leeghwater, vinden we aangeteekend in de rekening van 1647:

„Den 7 Meij ande secretaris Hoff getelt, dertich car. gulden om durch syn E. ande Ingenieur Legewaeter ge-

sonden te worden, tot een recompens ofte vereeringe voor een conterfeitsel offte model van een toren nieuws te maken. *f* 30.—".

De Nieuwtoren, waarvan men in 1649 de fondamenten legde, is echter niet naar 't plan van Leeghwater gebouwd. De 30 guldens voor zijn ontwerp, werd hem toegelegd krachtens volgende raadsresolutie:

„Den 6ern Maij 1647.

Hebben Schepenen ende Raedt de Cameners in tempore geordonneert, om aen Jan Adriaenz Legewater, Ingenieur ende Molenmaecker, te doen betaelen dertich caroli guldens, wegens het maecken van een model van een toren".

Volgens het Biographisch Woordenboek van Van der Aa, zou Leeghwater in 1644 reeds overleden zijn. De hier door mij medegedeelde feiten bewijzen, dat hij in 1647 nog in leven was.

N. U.

GERARD TER BURG. 1651.

„Martis den 30 Decembris 1651.

Wegents offereren van dre ende twintich prenten van de heeren Plenipotentiaren, geweest hebbende ouer de vredehandelinge tot Munster, is mr. Ter Borch uit het ouerschot van deser stads Camer van den E. Witten ende Vreese, begunstiget met hondert car. gl. eens."

Dus leest men in het Resolutieboek van den Raad van Kampen.

N. U.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN TWENTHE.

1581—1608.

De rekeningen van Johan Mulert tot Voorst, Drost van Twenthe, van 1581 tot 1597 en van 1605 tot 1610 van de Spaansche zijde, leveren op eigenaardige wijze vele kleine bijdragen tot de geschiedenis van het door hem beheerde kwartier gedurende een tijdvak, waarvan zich de geschiedenis uit haren aard niet dan moeijelijk uitvoerig en juist beschrijven laat.

Terwijl Zalland reeds bijna geheel door de Staten genomen was, bleef Twenthe nog in handen der Spanjaarden en het was aan den Drost opgedragen de belangen van het Hof van Madrid waar te nemen, hetgeen aanleiding gaf tot vele belangrijke handelingen, waarvan in zijne rekeningen, aan de Rekenkamer te Maastricht afgelegd, een vrij uitvoerig verslag te vinden is. Zonder dat toch werd menigmaal een post in zijne rekening geschrapt, als niet behoorlijk omschreven of niet met voldoende bewijzen gestaafd.

Daardoor zijn die rekeningen tegelijkertijd een soort van dagboek, dat niet zelden gebeurtenissen vermeldt, welke elders niet geboekt kunnen zijn. Ik laat voor het oogenblik alle door hem genoemde plakaten, publikatien, enz. achterwege, omdat daarvan elders gebruik gemaakt zal worden, en bepaal mij tot de overige belangrijkste

posten, vooreerst uit zijne rekening van 30 Mei 1581—31 Dec. 1586.

Onder de uitgaven op fol. XXIV brengt hij een post van 190 daler en 6 stuiver of 285 brabantsche gulden en 6 st., welke hij betaald had aan Joest de Voecht van Rijnevelt, Hopman over twee vendelen Duitsche knechten „herkomende van sekere justicien, soe gemelte Rijnevelt gedaan int jaer LXXX vnnd jnt beginsell vant jaer LXXXI, eer die Drost gecommitteert was tot den Drostampte vnd nijemant het voerss. Amt respiceerde."

Voorts had hij in het ontzet en daarna in het beleg van den vijand te Goor gevaceerd 16 dagen, 19 Julij tot 4 Aug. LXXXI, en zulks niet zonder groote kosten, moeite en perikel „want vermijtz kranckheijtt vnd affsterven des Graven Rennenberch Stadtholder, nijmant was, die op het genne nodich wass ordre stellen mochte, als om het Crisvolck willich tho maken, vnnd annder nodruft, so daer van doen mij proviande, pioniers, pulver, gescutt, onderholt voert Crisfolck etc. als blijckt bij adtestatie des Raetsheren van Overjssell Derich van Till jn dato den xxiii Junij jnt jaer LXXXIX, des dages vier Carolus gulden vermits den tijtt nu dubbelt vnnd dree dubbelt duerder js als jn tijdt der voerdrosten, facit LXIIII £."

De Rekenkamer reduceert dien post tot vier ponden daags van 40 gron. vlaems en nog zonder consequentie.

Fol. XXV v°. In het voorjaar van 1582 „Ruter toe Ghoer vnd opt huis toe Grimbergen" van de Spaansche zijde „geaccommodeerd."

Bij gelegenheid dat hij de justitiekosten wegens het onthoofden van eenen misdadiger, die eene vrouw om

't leven had gebragt, in rekening brengt, treft men deze kantteekening van de Rekenkamer aan:

„Deze Drost wordt belast op dit poinct ende alle andere, daer straffe vande lijue enden confiscatie van goeden valt, over te brengen de sententie, ende wat goeden, haeffelick oft erffel., den gevanghenen achtergelaten heeft, omme, daer verboertenisse ofte confiscatie van goeden valt, dezelue tot zijne Ma[te] profijte te appliceren ende berekenen.

Den Drost seijt, dat in zijn district ende beuolen ambacht alle sententien criminele alleen door hem alleen werden geraempt ende bij den scherprichter gepronuncieert, Ende dat aldaer geene coufiscatien van goeden en valt, ouermits, soe hij seijt, die het lijff verboert, genouch verliest, mede dat aldaer geene confiscatie en valt.

Loquitur ten bureele [1]) die difficulteijt, begrepen in dese gemoueerde memorie, sal werden geleden bij forme van aduertissement, tot dat naer die reductie ofte reunie vande resterende Prouincien hierop naerder informatie sal moegen genomen werden, omme naer aduenant van dien vorder ende absolutelicken hierinne geordonneert te werden, soe tot dienst van heure hoocheijden sal beuonden werden to behoeren, daervan hier Memoria."

De rek. is bij de Kamer ingekomen op 9 Sept. 1589. De kantteekening spreekt dan ook in het begin van dit art. van „sijn Ma[t]." Het schrift daarentegen gelijkt veel op het slot, waarin het jaartal 1607 voorkomt, en mogelijk behoort dat gedeelte van die kantteekening ook tot dezen laatsten tijd, wegens de daarin voorkomende uitdrukking van: „heure hoocheijden."

Het punt van de confiscatien gaf — om dit hier in het voorbijgaan aan te teekenen — in het laatst van 1614

[1]) Dat wil zeggen: de Rekenkamer merkt hierop aan.

ook aanleiding tot geschil tusschen de Rekenkamer te Roermond en Otto van Egmond, Drost van Zalland, welke laatste antwoordt, dat alleen moordenaars en zelfmoordenaars [1]) volgens het Landregt van Overijssel lijf en goed verbeurden; doch ten aanzien der goederen van Rebellen, „dat die Raetsheer Dicrick van Thill van omtrent anno 81 lestleden ettelijcke jaeren ontfanger geweest is van de geannoteerde goederen der Rebellen jn Overijssel, dan js sommige jaren daernae, jn consideratie, dat die van den Lande [2]) te Hove remonstreeren, geen confiscatie van goederen jnden Lande van Overijssel te plegen plaets te hebben, ende andere Redenen daerbij gevoecht, de voorss Annotatie sedert altijts jn stille stant gebleven."

Fol. XXX. „Noch heft die Richter van oldensell (denkelijk Herman van Hoevel) denn Drosten tho kennen gegeuen, we datt sijn broeder Heer Wolter van Hoeuell, Prior tho Deuenter, gekomen was Jnt stijfft van Munster vnnd van henn verstaenn eijnige middele thoe weetenn, waermede de stadt Deuenter toe reduceren vnder die gehoersamheijt van zijnn Ma^{tt} vnd den droste begeerde daerop tho spreken, alsoe datt die Droste hem entegen gekomen ter Coppell vnd Asbeeck jnt stijfft vann Munster vnnd gemelten prior gehoertt hebbende in presentia des Drosten Westerholt vnnd heer van Almeloe geraetsám beuonden sijn g. daeruann to verstendigen, Derwegens is den Droste inn perzoen getogenn denn vij Martij A^o. LXXXIII stilo Nouo nae Groeninghen bij zijne gen. vnnd die saeke tho kennen gegeuen, diewelcke gemelten Prior

---

[1]) Vgl. Winhoff. uitg. Chalmot, bl. 230; Racer III. 288; Bijdr. III. 360.

[2]) Iets verder bezigt hij in plaats hiervan „die van der Lantschap oft Ridderschap."

seluest begerende tho sprekenn, Is mijt na oldennzeell getagen vnnd denseluen Prior gesprakenn omtrent Saseloe int felt ter presentie die voerss. persoenen, in alles geuaceert xx dage des dages vier Carolus guldenn Blijkende bij adtestacie des Heeren Stadtholder Verdugo jn dato den x Julij jnt jaer LXXXIX facit LXXX £."

De Rekenkamer merkt op dezen post aan: „Alzoe dit zijn vacatien, geschiet om crijchszaeken, niet ghemeens hebbende mette oncosten deser Drostampts, Transeat als voren fol. XXV verso articulo 1°."

Fol. XXXI. „Int Jaer LXXXIII den viii maij js die Drost durch ordinancie vnnd beuell des Heeren Stadtholder Verdugo getogen vann Oldenzeell op Ghoer vnnd vandaer mitnemende Conuoij niet sonder groet perikell vnd geuaer des viandts op Rijssen om eijnige Burgemeijsteren der stadt Rijssenn an te vangen, vermitts sij van wegen arer Stadt gesantenn gescickett vht aren Raett bijnnenn vtrecht sonder voerweeten ader consent van zijn gen. an de sich seggende staten, geuaceert viff dage, des dages vier Carolus guldenn blikende bij adtestatie des Heeren Statholders Verdugo etc. jn dato den x Julij jnt jaer LXXXIX facit XX £."

In de kantteekening staat: dat men eenige burgemeesters gevangen wilde nemen „doer dien zij mitten vijant getracteert hadden buijten Consent." Onder ontvangst fol. XVII^{vo}. leest men dat die stad twee Burgemeesters naar Utrecht had gezonden, en dat de zaak afgemaakt is met eene boete van 214 gdgl. 8 st.

Fol. XXXV^{vo}. „Noch js die Drost vann Twent tot versoeck van wilen Joan baptista van Taxis, ijnn zijn leuen overste Leutenandtt des Billischen Regiments, vnnd als gecommitteerde des Heerenn Stadtholders Verdugo

etc. verschenenn vnd getagen vht die Twente ijnn Zallandt den xxv aprilis jnt jaer LXXXV mijt gemelten auersten Luetenant, om die huijsen, soe van denn viandt ingenomen, als Rechteren Raen vnd Schulenborch, wedder toe reduceren vnder zijn Ma^t, diewelcke het Landt van Twenth vnd sunst ander plaetzen, onder die gehoersaemheit vann zijnn Ma^t zijnde, zeer beschadigen vnd beroefden, Derwegen Ruter vnnd knechte versamelt zijnde neffens gemelten ouersten Taxis vnd Drost van Zallandtt, aldaer ordinantie gemaeckt soe vann wagens Pioniers Prouiande voringe vannt gescutt vnd andere prouisien, tot der zelue belegeringe dienende, weshaluen die Drost vann Twentt tot voldoeninge der voerss. ordinancie wedder getagen van daer op Rijssen Goer Delden vnd Oldenzel tott denn zesten Maij jnt selue jaer vnd alsoe in alles geuaceertt tweleff dage des dages vier Carolus gulden, Blijkende bij adtestatie des Drosten van Zallandt jn dato den tweden Augusti jnt jaer LXXXVII facit XLVIII £.

Fol. XXXVI^vo. Den Drost vann Twente ijs durch des Heeren Stadtholder Verdugo neffens den Drost van Zallandtt verscreuen zijn gen. entegenn toe koemen op Schulenborch, om die voerss. Drosten toe spreken vann saeken, zijn Ma^t deijnst angaende geuaceert drije dage, des dages vier carolus gulden, Blijkende bij zijnn gen Mijssiue jn dato den xxx Maij jnt zulue jaer etc.

Fol. XLIII^vo. Noch heft die Drost van Twente sulffs vnnd durch sijnen vulmechtigen alle Jaer op S^tt Peter ad cathedram van wegen Co^e Ma^tt bijnnen de stedenn Enschede vnnd Goer den Raedtt helpenn kesen, Daerauer die Drost des jaers geuaceert twee dage, sdages vier Carolus gulden vnnd die volmachtiger ock twe dage,

sdages twee Carolus gulden facit in die voerss. ses jaren XXX £."

Hem en zijnen volmagtigen worden 5 jaren (1582—1586) gepasseerd omdat de verkiezing plaats vond op Petri, en wel hem *f* 2 per dag, den anderen *f* 1.

Fol. XLIIII. „Noch hefft die Drost van Twente tot dienst van zijn Ma[tt] doer versuick des Heeren Stadtholders Verdugo in verscheidenn plaetzen vnnd mit veele perzoenen heimelicke jntelligencien vnd correspondentien geholdenn ock verscheidenn perzoenen vthgesandt soe om eijnige plaetzenn toe Reduceeren onder die gehorsamheit van zijnn Ma[t] als oock om dickwils kondtschap vnd die gelegentheit vann den viandt soe in anslagen als anders thoe weetenn, soe wel binnen als buten Landes Hetwelcke denn Drost alle jaer een grots gekostet, daervan niet gelegen noch oeck dienlich offte mogelich pertinente specificatie offte documenten bij tho brengen vnd hir to stellen, soe well vann die baden daerto gebruiket als an wat perzoenen vnd jn wat platzen dann blijket sulcks genoech vht diversche Mijssiuen des voerss. Stadtholders Verdugo, hierbij vertoent, vnd, alsoe Zijnn Ma[tt] Ricker Js den drosten daer voer alle jaer etwen tho toe leggenn van sodanighe deijnsten Moijten vnnd kostenn, als die Droste ijs an zulcks toe missen, vnnd daermede dan die Drost niet geoersakett en woertt sulcks voertan hinderwegen toe laten hetwelcke nochtans zeer noedich in dusse tijdtt stellet die Drost tot discretie vann die Heeren van die Camer wat zij dem Drosten daervoer jn dusse sess Jaeren willen toe staenn.

Lo[r]. hiervan ten Burele: Alzoe ghelijke oncosten niet en mogen gebracht noch geleden worden op den Drosten Rekeninghen wordt desen text alhier doerslagen zal niet-

min dese Drost daervan zijn verzoeck mogen te hoeve doen om daervan gerecompenseert te werden vuij te contributien oft elders zoe hij te Raede werdt."

Uit de Rekening van 1 Jan. 1587 tot 31 Dec. 1592.

Fol. LXXIII^{vo}. „Die Drost van Twenthe heft den ix Februarij jnt jaer LXXXVII op den Lantdach t oldenzel gewest vnnd geuaciert vier daege vnd alsdoe requireert vnnd versocht tot dienst van zine Ma^{t} dewijl de Stadt Deuenter onder die gehoirsamheit van zine Ma^{t} reduciert, to trecken nhae Deuenter omme mit den Raet aldaer vnnd sunst te communiceren vnnd auiseren middele, die Steden Campen vnnd Zwoll van gelicken onder die gehoersaemheit van zijne Ma^{tt} mochten gebracht worden, vnnd middele, waermede die Stadt Deuenter mochte erholden wordden, daerouer · geuaciert xvii daege, js xxi daege sdages vier Carolos gulden, blijckende bij de attestatie van Lambertus Budde, Richter van Enschede, als Landtschriver, in date den xiiii^{en} Februarij jnt jaer XCI facit LXXVI £.

Fol. LXXV. Die Droste van Twenthe heft den achsten Aprilis int jaer LXXXVII gesandt Lambertus Budde, Richter t' Enschede, nae Delden omme sich vuith namen des Drosten tot conseruatie van zijne Ma^{t} Hoicheit vnnd gerechticheit te jnformeren vnnd gerichtlicke kondtschaft te nemen van den Richter van Delden, Derck Engelkens, als lange jaeren gedient hebbende voir Schriuer bij den zaligen Drosten van Twenthe Goesen van Raesfeldt, die olde, vnnd omtrent dertich jaren Richter thoe Delden gewest, whe het bij tiden des voergh. van Raesfelt mit den gicht van zine Ma^{t} broecken in de Heerlicheit Almelo geholden, ingelicken die geuangens, soe daar ge-

apprehendiert wordden, vermits Rotger Torck zu voerhelm, tegenwoerdiger besitter van Almelo, sich daerjn weigerich laet finden, als blijcket bij het Notariaet schijn van Joan Oelen jn dato den xx^{en} Junij jnt jaer LXXXVI vnnd gerichtlicke kundtschap van Derck Engelkens, Richter van Delden, in dato den Negeden Aprilis jnt jaer LXXXVIJ, jn des Drosten Rekenonge finij lesten Decembris jnt jaer LXXXVI auergelecht, Daerauer geuaciert mit vuijt vnnd intrecken drije dage des dages twe Carolus gulden facit VI £."

Het gedeelte der vorige Rekening waarop het bovenstaande slaat, luidt in zijn geheel:

Fol. XIX. „Vann almeloe js dusse ses jaeren niett gekoemen vnd dat, vermits Rottger Turch, itzijger besitter des huses almeloe, den Drosten van Twente weijgerich is, die broekenn, soe sijnn Ma^{t} aldaer veruallen, toe gijchtenn, seggende hem sulcks nijett toe gebuerenn, dan, soverre die Drost vernemen kan durch die naestgesetene Richteren ofte anders, Datt in der heerlicheijt eijnige broeckenn, sijn Ma^{tt} toebehoerende, veruallenn, liden kann, die drost dersuluen jnvorderenn, hetwelcke alsoe onmogelich vnnd streckenn weerdt tot groet preiudicie vnd jnterest vann zijn Ma^{tt}, tensij daer anders jn verseen woerdtt, wandtt sonder twijfell onder zoe eijnn gemeente, daer vele schuire bouenn vnd anders zijn, veele ondaden geschien, so bij gebreck als voerss. ondergeslagenn wordenn, och inn voirgaende Rekeninge der zaligen Drosten beuonden sall worden alle tijdt wat gedaen thoe hebben vnd alsoe blijcket bij der Contscap des Richters van Delden hierbij vertoent jn date den negenden Aprilis An^{o} LXXXVIJ, die welcke lange jaeren den Drosten Raesfelt voer schriver gedient vnd na on-

geveerlich dertich gaeren Richter gewesenn: dat een besitter van Almeloe sulcks schuldich is weij och alle geuangenenn jn handen des Drosten tho leueren, daer nochtans ter Contrarie bij Rotger Turch js verscheijdentlich gedaen worden, als eendeels blijcket bij het Notariaetschinn van Joann oelenn jn dato den xx Junij jnt jaer LXXXVI hirbij vertoentt, versuickt de Droste we het daermede tot conseruatie van zin Ma[t] Hoech[tt] geholdenn sall wordenn, als oeck mit hetgene, soe der voerss. Rotger Turck durch geuanckenisse sommigen affgedrongen hefft, hem tho moten geuen eer zij hebben konnen los koemen als andere Memorie.

Lo[r]. hiervan ten Burele zij van dit article gemaect extract ende gesonden aen Cancelier ende Raeden van zijne ma[ts] Raede jn Overijssel ten eijnde, dat zij dese camere aduerteren van zijne ma[ts] gerechticheijt Ende breuken, vallende binnen desen kerspel Almelo ende wat op 't versouck desser droste bij tselue article tot conseruatie van zijne Ma[ts] hooch ende gerechticheit oirboirlicxst zal dienen ghedaen te zijne.

Lo[r]. ten bureele ende zij gecommuniceert aldaer metten Drost, wat men tot conseruatie van heure hoocheijden recht, hier in den text vermelt, het oirboerlicxst sal moegen doen, tot welcken einde mede dienen geexamineert die brieven van Cancelier ende raeden van Oeuerjssel aen dese Camere geschreuen in dato den 20[en] Septemb. 1590 responsif op de voergaende deser Cameren, mitsgaders den brief aen Rutger Turch ambachtsheere van Almeloe van x Nouemb. 1590, daerop geen antwordt en is gekommen, volgenn het verclaeren van den rendant, dese partije zal werden geleden bij memorie in regardt van den Rendant, Ende nietemin, soe bij voergaende rekeninge van Goesen vau

Raesfelt, voorsaet in officio van den voerss. Rendant, claerlicken blijckt, dat van de amenden, gevallen inde heerlickheijt van Almeloe, behoerlicken wordt verantwordt, soe werdt den Rendant expresselicken geordonneert, die voerss. erffgenamen ende besitters van de voerss. ambachtsheerlicheit van Almeloe daertoe te houden, dat zij oeuergeuen jn zijnen handen die declaratie van de breucken, geuallen zedert den tijd deser rekeninghe, tot welcken einde hem zullen geleuert werdden iteratiue briefuen deser Camere ende duplicaet van de brief, van deselue aen de voerss. van Almeloe geschreuen desen angaende den x Nouembris XV'XC, Ende, ingeualle uan uordere vuijtstell ofte weijgeringhe werd den voerss. rendant wel expresselick geordonneert, tegens dieselue te procederen ende contenderen tot verbeurte van het leen naer gewoentelicke maniere, daertoe den rendant zullen werden geadministreert alle instructien ende titulen noedich.

Zij gedacht, dat van de amenden dienvolgende werde verantwoert in de rekeninghe van desen rendant van den Jaere 1608: bij briefuen deser Camere van xiii decemb. 1607 is dienaengaende iteratiuelick aende douagiere van Almeloe geschreuen ende desen rendant die briefuen medegegeuen.

Fol. LXXIX v°. Die Drost van Twenthe heft den vijffentwintichsten Junij int jaer LXXXVIJ op den Lantdach t' Oldensel gewest vnnd geuaciert drije dage des dages vier Carolus guldens vnnd doemaels tot dienste van sijn Ma^t vnd beuorderenge van Justitie gerequiriert vnnd versocht tho trecken an den Drost van Zallandt vnnd Burgemeisteren vnnd Raet der Stadt Deuenter, omme te communiceren, met wat middelen men parthien, dewijle

daeruan groete clachte kommen tot expeditie van Justicie mochte helpen uan saecken, in claronge beroepen, waer sijn Ma[t] oijck wiegen dersuluen brocken ten hoichsten ahn gelegen js, jnsunderheit mit den Riddermatigen, die anders nergentz convenibell, geuaciert seuen dage, des daechs vier Carolus gulden, blijckende bij de attestatie van Lambertus Budde, Richter t' Enschede, als Landtschriver in date den xiiii Februarij jnt jaer XCI facit VI £.

Lo[r] ten bureele. Wort alhier geleden die vacatien jn loco residentie tot IJ £ daechs, ende die andere buijten slantz ter requisitie van der Lantschap geroijeert onder souffrances."

Aan de andere zijde van den zoo even afgeschreven post: „Sauffrance van zess maenden voor XXVIII £."

„Die Drost van Twenthe heft uith beuel des Heeren Stadtholders Verdugo doen accommodieren vund vnderbrengen twie veenlein welsche knechte een binnen Oethmersum vnnd een binnen Enschede, Daerauer geuaciert vier dage, des dages vier Carolus gulden, blijckende bij des voergh. Heeren Stadtholders missiue in dato den jersten Julij int jaer LXXXVII facit XVI £.

Fol. LXXXII[vo]. Die Drost van Twenthe heft den Negeden Septembris jnt Jaer tachtentich seven ontfangen van. den Heeren Stadtholder Verdugo seker beuelschriuendt, dat die viandt sich vergaderde omtrent Zwoll, besorgende deselue in Twenth mocht jnfallen, dat die Drost daeran die Buiren daer tho holden sal, om haer gewas in de Steden to brengen, jngelicken die Edelluiden tho adverteren haer huiseren wall to bewaeren, derwiegen sulcx inden Gerichte Oldenzel Oetmersum Kedingen Enschede Delden Borne vnnd Almelo bij kerckenspraecke

doen beuelen Jngelicken ande Edeluijde huiseren, als Soesfeldt, Welvelde, Hengelo, stelt daeruoer alhier thin bladen, jeder blat uierdehaluen stuuer, want het stoff nu daer, blijckende bij de missiue des voerss. Heeren Stadtholders, datert den Soeueden Septembris int jaer LXXXVII facit I £.

Die Droste van Twenthe heft den seuenden Octobris jnt jaer LXXXVIIJ op den Landtdach t Oldensel gewest vnd geuaciert drije dage vnnd als doen requiriert wordden, tot dienst van zijne Ma^{t} vnnd beter vorderonge van Justitie toe trecken mit den Drost van Zallant, Otto uan Egmont vnnd Johan van Steenwick an den Heeren Stadtholder Verdugo, dhomaels to Couorden sijnde, geuaciert seuen dage vnnd alsdoen van gelicken gerequiriert om to trecken ahn zin Al^{te}, de Hertoch van Parma, om bij sijn Al^{te} tho remonstreren solliciteren vnnd beuorderen tot dienste van zine Ma^{t} approbatie van zeekere articulen, so bij de Landtschap, met voergaende communicatie des Heeren Stadtholders Verdugo, concipiert vnnd auercommen, om, geduirende die demembratie van Ridderschap vnd steden van Ouerjssell, parthien soe voell moegelick clageloes to stellen vnnd tot expeditie van Justitie te mogen helpen wiegen saecken vair die hooge banck vnnd indes Heeren Claronge huirende, dairahn dan sine Ma^{t} ten hoichsten mede angelegen wiegen desseluen broecken vnnd amenden, sunderlinge met denn Riddermaetigen, die anders nergentz convenibel, oijck wegen andere sijne Ma^{t} broecken, soe van de lege bancken appelliert worden, ende alsoe bij gebreck ongestraffet blijven, vnnd jmmiddels hen steruen bij gebreck van Claronge tot groet naedeel vnnd preiudicie van sijn Ma^{ts} hoicheit vnnd gerechticheit, oick naedeel van Justitie vnnd Jnteressierden

parthien, als van gelicken thoe Remonsteren vnnd ahn tho holden, het ampt Clomenschatte wedder ahn het Drostampt vnnd Rentampt Zallant mochte appliciert word-den vnnd anders, vuijtgetaegen van Oldensel den twieden Decembris jnt Jaer LXXXVIJ vnnd, dewijle het sheer geuaerlick vnnd ohnuelich, deur Suerlant omme getagen vnnd toe Audernach auer den Rhijn vnnd van daer op Bruissel, alwhaer sijn Al[se] niet vindende getaegen op Antwerpen, van daer denseluen geuolght op Gent, vnnd, alsoe deselue nhiemandt van den Raeth bij sich hadde anders als den Secretarius Cosmo, hebbe moeten wachten bes den Heer President Richardot van Brugge mit den Secretarius Moriensart tho Gent angekomen vnnd alzoe sin Alt[ze] etlicke daege daernae van Gent op Bruissel vertaegen, all voir een resolution thebben sijn met den-seluen getaegen op Brussell vnnd van daer den elfften Aprilis jnt jaer LXXXVIII weder t' Oldensell angeco-men, maekt bouen opgh. thin dage hundert een vnnd dertich daege des daeges vier Carolus gulden, vnnd waer den Drost nicht gelegen om thijn carolus guldens sdaeges soe een geuaerlichen moijelicken reijse int herte vanden winter wedder te doen, blijckende bij de attestatie van Lambertus Budde Richter t' Enschede, als Landtschriver, datiert den xiiii[en] Februarij jnt jaer XCI facit V[c]XXXIIII £.

Lo[r] ten bureele. Bij deliberatie derseluer so wor-den alhier geleden voor drije dagen vacatien tot oldenzeel gedaen, plaetze van zijne residentie tegens II £. 's daechs tot VI £., ende die andere zeuen daegen buijten zijne residentie tegens IIIJ £. sdaechs tot XXVIIJ £., dien-volgende dwijtgetogen somme gerecht op XXXIIII £.

Dan op de vordere geeijschte vacatien, tot requisitie van de Lantschap met communicatie vanden Heere Stadt-

holder Verdugo gedaen, jnden texte angetogen, Bij faulte van blijcken van Commissie ende jnstructie van den heere Verdugo, ende omme vordere redenen, hiervoren folio LXXIIJ (of dergelijke vacatien te voren altijd ten laste des konings waren gebragt?) worden dieselue vordere vacatien alhijer doerslagen nochtans met Souffrance van zesse maenden als aldaer, Dienvolgende js vuijtgetogen somme gerecht.

Souffrance van zess maenden voer IIIJ^{c} XCIIIJ £."

Fol. LXXXVIJ. 9 Mei 1588 Joan van den Cloester toe Hauerhorst, Drost van Vollenhove, namelijk van de Spaansche zijde.

Fol. LXXXVIIJ^{vo} en LXXXIX. In de laatste dagen van Mei 1588 onderzoekt die Drost op last van den Stadh. Verdugo of het waar was, dat Hendrik Schroots met de zijnen, als gevolmagtigde van Adriaen van Rheede, geweigerd had garnisoen van Z. M. op 't huis Saasfeld in te nemen.

Fol. XC^{vo}. „Die Drost van Twenthe heft een schrijvendt van den heeren Stadtholder Verdugo ontfangen, inholdende, dat die huisluiden des Landes Twenthe die wapenen nemen sollen, om neffens sine Ma^{t} Ruijteren vnnd knechten to resisteren tegens den viandt, derwiegen die Buijren van de Gerichten Oldenzel, Othmersum, Kedingen, Enschede, Delden vnd Borne gemonstert ende op gewheer gesath, Daerauer geuaciert jnth hen vnd wedder trecken acht dage, des dages vier Carolus gulden, blijkende bij des voergh. Heeren Stadtholders missiue, datiert den iij^{en} Junij jnt jaer LXXXVIIJ facit XXXII £.

Fol. CVIII. Die Drost van Twenthe heft den xvi Februarij int jaer LXXXIX vanden Heeren Reckemeijster Grammeij ontfangen secker missiue, waerbij geuoecht een

schrijuent ande wedtfrauwe vnnd Erffgh. van salige Goswijn van Raesfeldt, die Junge, omme an deselue voirt to bestellen, omme gemelten Raesfeltz leste Reckeninge auer te geuen, Als(o) heft die Droste dselue missiue voert gesandt bes ten Ruitenberch, daer voergh. wedtfrauw heur wonneplaetze, sijn uijff milen van Oldensel, settet daer voir alhijr xxxv stuver, blijckende bij de missiue des voergh. Rekemrs, datiert den ix Februarij jnt jaer LXXXIX facit I £ XV st.

Fol. CVIIJ^{vo}. Die Drost van Twenthe heft van den Heeren Stadtholder Verdugo secker missiue ontfangen, daer dselue den Drost onder anderen is beuellende, die huisluiden sins beuaellen Ampts inde waepenen tho stellen vnd die beqaemsten daruan in Enschede vnnd Othmersum in garnisoen tleggen, vermitz die viandt voirhanden vnnd ein anslach op eenige platzen in Twenth hadde, derwiegen die huijsluiden vant Gericht Oldenzel Othmersum Kedinge Enschede Delden Borne vnnd Almeloe gemonstert, daerauer geuaciert int hen vnnd wedder trecken acht dage, des daeges vier Carolus gulden, blickende bij des voergh. Stadtholders missiue, datiert den ij^{en} Martij jnt jaer LXXXIX facit XXXII £.

Fol. CVIIIJ^{vo}. Die Drost van Twenthe heft van den Heeren Reckenmeister Grammeij ontfangen seckere missiue, daerbij den Drost toegesant Copie van de leste Reckenonge van wijlen Goswin van Raesfelt die Junge, groet zinde drij vnnd dertich blaederen, daer voer heer Reckenmrs. Klerck gegeuen uier Carolus gulden blijckende bij de missiue des voergh. Heeren Rekenmrs. Grammeij datiert den naegstlesten Martij int jaer LXXXIX facit IIII £.

Fol. CXXI. Die Drost van Twenthe heft den xxxi Oc-

tobris int jaer LXXXIX ontfangen seeckere missiue van den Heeren Stadtholder Verdugo omme die huijsluijden in waepenen tho stellen vnd jnsunderheit die gedient hebben offte met waepenen weten omme to gaen, omme binnen Oldensel in tijdt van noot to leggen derwiegen die vhant Gerichte Oldensell, Ottmersum, Kedingen, Enschede, Delden, Borne gemonstert, daer auer geuaciert mit hen vnd weddertrecken acht dage, des dachs veer Carolus gulden, blijckende bij de missiue des voergh. Heeren Stadtholders, datiert den xvi^{en} Octobris int Jaer LXXXIX facit XXXII £.

Fol. CXXIX. Die Drost van Twenthe heft ontfangen vanden Heeren Stadtholder Verdugo seeckere missiue, om sich t'informeren summige van Adell vnnd andere, als Hoeuel, Beuerfoerde, Ripperda, die huisfraue van Raesfelt, die Drostinne bij Goer vnnd anderen, soe sunder sin G. consent daegelix nae die viandts plaetzen, als Hollandt, Zwoll, Campen, Lochum, trecken vnnd daernhae sijn G. aduerteren, Oijck dien Lieutenant Ockinga alle assistentie tdoen tot reparatie der Schansen Goer, Derwegen die Drost nae Goer getaegen, vnnd sick daer jnformiert van die daeromtrent woenen ende daernae getagen op Delden, omme sich van die ghenne, soe omtrent Delden geseten t'informeren, vnd Goer doen repareren, vnnd den Heeren Stadtholder van sijn wedderuaren geschreuen ende die jnformationes toegesant, in alles geuacirt thin daege, des daechs vier Carolus gulden, blijckende bij des voergh. Heeren Stadtholders missiue, datiert den jersten Maij int jaer XC facit XL £.

Lo^{r}. ten bureele. Bij deliberatie derseluer alhier doorslagen, als debuoir van den Rendantz officie.

Fol. CXXXIJ. Die Drost van Twenthe heft den xxiiij

Junij int jaer XC ontfangen van den Heeren Stadtholder Verdugo seckere Missiue, waer jnne sijn G. den Drosten beuolen, sick neffens die van sijne Ma^{t} Raet.coniunctim t'informeren, wiegen dat dree Borgemeisteren van Oldensel sollen gesecht hebben tegens malcanderen: die Spaingarts, soe daer binnen laegen, den hals aff to snijden, vnnd daernae den Viant toe sick toe laeten comen. Daerop die Drost neffens die van den Raet geuaciert ses dage des daechs vier Carolus gulden, blijkende bij de Missiue des Heeren Stadtholders, datiert den xix Junij int jaer XC, vnnd attestatie des Griffiers van Ouerjssel, datiert den lesten Februarij int jaer XCI facit XXIIIJ £.

Lo^{r}. ten bureele. Geroijiert als voren.

Fol. CXXXV^{vo}. Die Drost van Twenthe heft den xxx Januarij int jaer XCI van Herman van Westerholt ter Coppele een missiue gekregen, waerinne dselue den Drosten aduertiert, woe dat die Graeff van Hollach starck int Stift van Munster jngetogen, vnd to besorgen int wedderomme trecken durch die Twenthe sin pas nhemen mocht, derwiegen gude kondtschap ende toesicht to halden, Die bodde des nachts bi den Drosten gebleuen, in etten vnnd drincken vnderholden, stellet daeruoer alhier neffens eenen gegeuenen drinckpenninck xxiiii st., blijckende bij de Missiue Hermans van Westerholt voergh, datiert den xxix Januarij int jaer XCI facit I £ IIIJ St.

Fol. CXXXIX. Die Drost van Twenthe heft den sesten Maij int jaer XCI, dewijle het Geruchte waer, dat die viant in Stifft Munster een Loopplatz genommen, geschreuen vnnd een badde gesandt an Johan Olthuis ter Welberch om daervan kondtschap te hebben, Daermedde die Droste die Luijde in Twenthe bij tijde mochte waeruen, sijn drije mijlen, den baeden betaelt voir jeder mijle ses stuuer,

vnnd, alsoe Ioan Olthuiss alsdoen nicht bij huijs, is der bodde sunder antwoirt wedderkommen vnnd heft voergh. Olthuijs op den xii Maij int jaer XCI wedder tho huijs komende den Drosten antwoirt geschreuen bij sinen jungen, denseluen des nachtes sich bij den Drosten erholden in cost ende dranck, stellet dairvoir alhier achtien stuuer blickende bij uoergh. Olthuis sijn missiue, datiert den xii Maij int jaer XCI facit I £ XVI St.

Fol. CXXXX. Die Drost van Twenthe heft den x[en] Junij int jaer XCI, als viandt voer Deuenter lach, dewijle tijdonge, dat Ruiter tot behoeff des viandts vuijt het Landt to Brunswich voirhanden, derwiegen omme daervan kondtschap thebben gesandt ende geschreuen ahn Herman van Westerholt ter Coppele in Stifft Munster, om, soe sulx whaer, die Luijde jn Twenthe te waernen, sindt uier mijlen, voir jeder mijle den badden ses stuiuers, blickende bij de missiue van Herman van Westerholt datiert den x[en] Junij int jaer XCI facit I £ IIIJ st.

Fol. CXXXX[vo]. Die Drost van Twenthe heft van den Heeren Stadtholder een missiue ontfangen, waerinne sijn G. den Drosten beuelen, dewijle sijn Al[te] met het Leger voirhanden, in allen plaetzen sijns beuolen Ampts te doen backen vnnd brauwen tot sulcker qualiteit, als vmmer mogelick, Als(o) heft die Droste nhae sijn G. beuell om sulx int werck te stellen, anden Richter samt Borgemrs tOldenzael Richter vnnd Borgemeisteren t'Othmersum, Richter van Kedingen, Richter vnnd Borgemeisteren t'Enschede, Richter vnnd Borgemeisteren toe Delden, Richter vnnd Borgemeisteren tAlmelo, Richter to Borne, Borgemeisteren to Goer vnnd Rijsen beuolen unnd geschreuen, jeder een blat groot zinde, stellet daeruoir alhir voir jeder blat soe voirschriuen als voir papijr, want het

stoff nhae deur, vierdehalue stuuer, blickende bij de missiue des voergh. Heeren Stadtholders, datiert den xiiii Junij int jaer XCI facit I £ XI½ st. (Veranderd in XVIII st.)

Fol. CXXXXI. De Droste van Twenthe hefft van den Heeren Stadtholder Verdugo ontfangen noch een missiue, waerinne sin G. den Drosten beuolen tselue, whe in den naegest voergaenden Articul verhaelt, blijckende bij de missiue des voergh. heeren Stadtholders datiert den xvij Iunij int jaer XCI facit I gl. XI½ st. (Veranderd in XVIII st.)

Fol. CXXXXIvo. Die Drost van Twenthe is van Graeff Herman van den Berge, als in absentie des Heeren Verdugo Stadtholder Commanderende, verschreuen bij sijn G. te Couoerden te commen, vmme met den Drost in saecken, sijne Mat. dienst angaende, te sprecken, Als(o) heft die Drost bij sijn G. te Couoerden getaegen, daerauer vaciert drije daege, des daechs vier Carolus gulden, blickende bij sijn G. missiue, datiert den xvii Decembris int jaer XCI facit XII £.

Fol. CXXXXVIvo. Die Drost van Twenthe heft van den Heeren Stadtholder Verdugo schrijuent ontfangen wiegen dat die Borgemeisteren van Oldensel sekere steen gesadt mit heur stadt waepen daerop gehouwen buijten haere bepalerie, oft wigbolt, op heur eigener authoriteit, vnnd, alsoe hetselue was streckende tegens d'authoriteit van sijn Mat., derwiegen den Drosten beuolen, dselue steenen nedder te werpen, daerauer geuaciert, soe in de jnformatie te nhemen als met Cancelier vnnd Raet in Ouerjssel vnnd Rentmeister van Twenthe to communiceren, als int nedderwerpen vnnd en twie slaen der steenen, elff dage, des daechs vier Carolus guldens, blickende bij

de Missiue des Heeren Stadtholders datiert den xi Junij int jaer XCIJ vnnd attestatie des Greffiers in Ouerjssel datiert den vij Martij int jaer VIc facit XLIIII £. (Verand. in XXII £.)

Fol. CLIJ. Die Drost van Twenthe heft den xxxi Januarij int jaer XCI bij den bodde, soe Herman van Westerholte an den Drost den xxx voerss. Maent vnd jaer gesadt, Daervan fol° CXXXV verso art. 1°. gemeldet, wedder toe rugge geschreuen aen Westerholte. vnd van denseluen begeert, wat ehr van des viandes aenslege vernhemmen konde, den Drosten sulckes wolde verstendigen. Daerop die Droste van Twenthe wedder ter antwoirdt becommen durch een expressen bodden de gelegentheit des viants, als dat de Graue van Hollach vnnd auerstein onder sich onennich geworden, vnnd der van Ouersteijn mit enich volck toe rugge wedder nae sijn quartier getogen, Der van Hollach vnnd Graeff van Nassauw auerst op greuen getogen, Den bodden des nachts bij den Drosten sich erholden in kost vnnd dranck, stellet daernoer neffens eenen gegeuenen drinckpenninck xxiii st., vnnd is der Coppele vier milen van Oldenzael, blickende bij de Missiue des van Westerholte voerss., Datiert den vierden Februarij int jaer XCI, facit I £ IIII st."

Fol. CLIIIvo. De Drost helpt weder elk jaar op Petri den Raad te Enschede en Goor kiezen.

Uit de derde Rek. van 1 Jan. 1593 tot 23 October 1597 „tijde van het verliesen vande steden ouer den Rhijn."

Fol. LXIIIJ. Item, alsoe der Welgeboiren Heer Graeff Frederick van den Berge den vij Septembris int jaer XCIII met sijn Mat. veltleger vnnd geschut vanden Rhijn

gecommen vnnd, op gemelten dach daermedde verbij Oldensell treckende, voir het huis Saesfelt, hetwelcke met viants garnisoen besat, is gecommen vnnd sulcx jngenomen, vnnd vandair voir de Stadt Othmerssum getagen, oick met viants garnisoen besath, vnnd beschoten sijnde jngenommen, heft die Drost van Twenthe met sijn G. getaegen nae die beijde plaetzen, in sijn beuolen ampt gelegen, om d'selue sijn G. te assisteren met wagens pionners vnnd wat sunst sijn G. hem Drost tot dienst van zine Ma[t]. geliefde te beuelen, als oick nae innemonge gemelter Stadt die Magistraet to veranderen vnnd dselue neffens die Burger wedder in den Ehet van sijne Ma[t]. to brengen vnnd die bresse doen reparieren, daerauer geuaciert acht dage des daechs vier Carolus gulden, blijckende bij de attestaiie van Otto van Egmondt, Drost Slants van Zallant, datiert den xxiii Septembris jnt jaer XCIII, facit XXXII gl.

Fol. LXV[vo]. Die Drost van Twenthe is in opgemelte missiue van den Heeren Stadtholder Verdugo (15 Oct. 1593) oijck beualen vnnd toegeschreuen, dat sich etlick krigsuolck erholde in Twenthe, ranconnerende dat Lant, vnnd sich des nachtes vertegen binnen dat Stedeken Delden, dat die Droste dsuluen glijch solde vermaenen wiegen gemeltes Stadtholders, om sich weder bij oer venlen to verfuegen, vnnd, bij mangel sulcx nicht geschoege, solde die Droste den huisluiden die waepenen in die handt geuen, vnnd van daer drijuen, ofte wolde sick des bij mangel anden Drost verhaelen, Als(o) is die Drost den xxi[en] Octobris jnt jaer XCIII van Oldensel, opt huijss Twickelo, vaste an Delden gelegen vnnd met Con. Ma[t]. garnisoen besath, getogen an den soldaeten, soe daer van alle natien waeren, des Heeren Stadtholders beuel an

tho melden, daerauer geuaciert twie daege des daechs vier Carolus gl., blijckende bij des vorgh. Stadtholders missiue, datiert den xv^{en} Octobris A^{0}. XCIIJ, vnnd gemeltes Drosten antwoirt, daeruan die minute hierbij, datiert den xxiiii Octobris int jaer XCIIJ, facit VIIIJ £.

Fol. XCIIIJ. Die Drost van Twenthe is van den Heeren Stadtholder Graeff Frederich van den Berge etc op Lingen to kommen verschreuen wiegen alsulcken schrijuent als sijn G. van sijn Hoich^{t}. becommen om ordinantie op het holthouwen der krijgsluiden vnnd Commissarien to maecken, in Oldensel Oethmersum vnnd Enschede liggende, allent nae wijderen inholdt voergh. Missiue, daerauer geuaciert thien daege, des daechs vier Carolus gulden, blijckende bij voergh. heeren Stadtholders Missiue, datiert den x Februarij int jaer XCVIJ vnnd attestatie des Griffiers, datiert den xix Decembris jnt jaer XCVIJ, facit XXXX £.

Fol. XCVI. Den 18 Sept. 1597 den laatsten Landdag van dit tijdvak te Oldenzaal gehouden

De Drost heeft nog zelf en door eenen volmachtigen den Raad te Enschede en Goor helpen kiezen.

Fol. XCVIJ. Deze rekening te Maastricht gesloten op 31 Oct. 1608.

V. D.

AANTEEKENINGEN UIT SINODALE ACTEN, NOPENS DE ROOMSCH-CATHOLIEKEN 1611—1630.

(*Vervolg.*)

Den 22en Juli 1611 werd in de Sinode te Deventer o. a. sub 5 besloten: „Also men noch weijnich effect spuert dat die kinderen uit der Jesuiten schoelen te huis ontboeden werden, oeck dat het incruipen der Jesuiten vaganten niet geweert wort, is goet bevonden dat hetselve wederomme met eernst, so bij den EE. Heeren Gecommitteerden, so oeck bij den Burgemeisteren der steeden versocht sal worden, dat het placcaet, van Ridderschap en Steden geevulgeert, mach geeffectueert werden."

In de Sinode den 13en Juni 1615 te Zwolle gehouden werd sub 20 besloten: „Voert sal men versoecken bij het E. Collegio (der Gedeputeerden) dat sij bij placcate bevelen, dat niemant tot eenige segenspreeckers, toevenaers, duijvelbanners, om raet uijtloope, oock mede dattet voorlesen der paapschen postillen, waerdoor veele huijsluiden uit de kercke gehouden werden, so wel den edelluijden als andere werde verboeden." Sub 23 werd in diezelfde zitting besloten: „Op de de clachten van het bedevaert te gaen tot Hasselt, is goetgevonden dat den achtbaeren raet derselver stad sal versogt werden sulx met alle mogelijcke discretie meer en meer te verhinderen."

De classis van Steenwijk bracht in de Sinode van 29 Sept. 1618 te Vollenhove een gravamen ter tafel, om „de vergaderinghen der papisten, die seer toenemen" tegen

te gaan, waarop besloten werd bij Ridderschap en Steden aan te dringen om hiertegen maatregelen te nemen. Onder de gravamina die naar de Nationale Sinode zouden gezonden worden komt o. a. sub 16 voor: „dat opsicht genomen werde op het heijmelick incomen der Jesuiten ende het houden des paapschen alsoock anderen conventiculen, daerdoor soo wel van edelluijden als andere die ingesetenen der kerspelen, vant gehoor worden afgehouden, dat dan Haere H. Mogenten resolutien daertegen voor desen genomen, ter executie werden gestelt." In hetzelfde stuk werd sub 19 voorgesteld: „dat de heijdensche waerseggingen ende paepsche misbruijcken in Almenacken ende Pronosticatien, moghen weggenomen werden"; en sub 25: „offte niet de papistische organisten sooveel mogelijk afgeschaft ende in haere plaetse sullen gestelt werden, die waere gereformeerde religie toegedaene." Te Deventer werd den 16en Augustus 1619 in de Sinode besloten: „terwijle noch op Urck ende Emmel-Oort eenighe Papen staen ende misse doen, met groot nadeel ende afbreucke der kercken deser provincie, naest aen de plaetsen gelegen, wort goet gevonden, dat de Sijnodus aen de Ed. Hooch mog. Heeren Staten Generaell schrifftelick versoecke, dat hierin moge versien ende de plaetsen met gereformeerde predikanten versorgt worden."

Het schijnt dat men ook nog altoos vrees koesterde voor de prognosticatien en almanakken, althans de Sinode besloot in diezelfde zitting sub 11 het volgende: „Verstaet hier benevens de Synodus, dat de afgeloovige ende superstitieuse heijdensche ende paepsche prognosticatien, die ten respecte der jaerlijxse Regieringhe der Planeten voorsegginghe van crijch ende oorlogh, vrede, diere ende goede jaeren, gesondtheit ende sieckten, soo wt den loop

der planeten vercondigt worden, alsmede der Paepsche misbruicken, wt de Almanacken behooren uijtgelaten te worden". Sub 46 2°. stelde men voor, dat de deputati-Synodi aan Riddersch. en Steden zouden remonstreeren dat de schoolmeester te Delden, „die den arbeijt doet", terwijl „de coster, sijnde paeps-gezind, de profijten gegeniet", een behoorlijk tractement zou ontvangen; terwijl sub 3°. van datzelfde artikel aan hun werd opgedragen om aan Ridd. en Steden voor te houden: „dat de costers overal mogen lidtmaten van de kercke wesen ende professie van de religie doen, daerentegen de paepsgesinden geweert worden, als daer sijn tot Raelte, Hellendoorn en Blanckenham", en sub 9°.: „dat de paepsche vergaderingen, welcke niet sonder perickel van het landt, ende affbreucke der kercke geschieden, alsmede de dootslagers, ende andere bloetschenders, duijvel-banders ende waerseggers moegen geweert ende gestrafft worden, waerover insonderheijt doleeren de broederen van 't classis Steenwijck ende Vollenhoe".

Den 14^{en} October 1618 stelden de ordinaris gedeputeerden van de Sinode aan Ridderschap en Steden voor: „dat de vergaderingen der papisten, die zeer toeneemt, moegen verhindert worden", wat Ridd. en St. beloofden te zullen doen.

In de acte Deputatorum Synodi van 1619 komt onder no. 32 voor: den 10 Martij 1619 hebben Deputati Synodi Ridderschap ende Steden geremonstreert, dat ze „door haeren medegedep. J. Voscuil wierden geadverteert dat in Steenwijckerwolt, Oldemarckt ende Paesloo de Paepsche t'samenrotten en bovenmaten toenemen, biddende Haere Ed. Mog. ten dienste van 't landt ende van Godes wercke daerin te willen versien, waerop haere E. Mog. belooft hebben datelijck ordre te stellen".

Sub 34 derzelfde acte komt voor, dat de gedeputeerden der sinode den 1en April van dat jaar op verzoek van de classis van Kampen onder anderen geexamineerd hadden: „Ds Jo. ab Alcumade voor dessen geweest pastoor int Pauwsdom, door Godes Genade na vele swaricheyts wt de Babylonische gevanckenisse verlost" en dezen tot den dienst hadden toegelaten.

In de zitting der Sinode te Kampen van 20 — 23 Juni 1620 kwam o. a. sub 21 een gravamen van de classis van Kampen ter tafel, van volgenden inhoud: „op het eerste van de remonstreeringe totte affsettinge der papen ende weeringe des afgodendienstes te Urck ende Emmeloert bij de Hoogh. Mog. Heeren de Staten Generael, wordt goet gevonden, dat men sulx sal versoeken aen hare Hoogh Mog. ende de mogende Ridderschap ende Steden, om door hare mogende gecommitteerden in den Hage gerecommandeert te worden". Sub 38 werd in dezelfde Sinode besloten: „dat de kerckmeisters hier ende daer sijnde wederdoperen, openbaere papisten ende vianden van de Gereformeerde religie ende den welstant der kercken ofte tempelen, die seer qualick worden waergenomen te Gythorn, Blanckenham etc. doer hare Ed. Mog. na hare Mog. wijsheyt werden gebetert ende gehouden allenthalven tot goede opsicht der kercken ende derseluer gelegentheden; sullen ook Synodi deputati sulx bevlijtigen.

In de acta deputatorum van 1620 stellen deze aan Ridderschap en Steden sub 24 voor: „dat Martinus Gensnerus soe onlanx uwt het Pausdom is gescheiden ende hem tot de ware Geref. Kercke vervoecht heft, begeerende noch wat langer in onze Academie te studeren, met een subsidium moge versien werden." Ridderschap en Steden legden hem hierop 50 Car. gl. in eens toe. Tevens wordt

door hen sub 16 in overweging gegeven: „de Jesuytsche vergaderingen" paepsche bedevaerten als tot Marckel ende andere plaetsen, te verbieden, waarop door R. en St. wordt geantwoord „dat de officieren der respectieve plaetsen worden gelast, hierinne te remedieren sonder eenige conniventie" en verder sub 94: „dat expresselyck moge verboden worden dat niemant sijne kinderen bij eenige papen moge brengen om gedoopt te worden, gelijck bij experientie bevonden wordt." De apostille van R. en Steden luidt: „Int placcaet toe gedencken", en eindelijk sub 97: „Dat de bagijnen pater tot Almeloe zijn predicken int clooster, streckende tot affleydinge der huysluyden vth de karcke, ook moge verboden worden." Ridderschap en Steden antwoorden: „sal men hierop moeten nasien het naerder accort met den Grave van Solre geholden, ende soe vele tzelue kan lijden, daerinne versien."

In de acta ende gravamina Synodi Campensis, door den ordinarissen Synodi deputaten te bevorderen van 1621 leest men sub 1: „Vooreerst door den Synodum zelve versocht aen de Hooch Mog. Heeren Staten Generaell van de Vereenichde Provincien, dat de papen ende afgodendienst te Urck ende Emmeloort mochte werden gestouwet ende geweert, waervan het andtwoort te sien is bij den 2 art. datum sub Litt. A". Dit antwoord luidt: „Alsoe wij verstaen dat door aenschrijvinge der Synodi ende recommendatie uwer in den Hage resideerende Gecommitteerden, die Mog. Heeren Staten Generaell hebben geaccordeert ende goetgevonden de reformatie der kercken van Vrck ende Emmeloort, als dat aldaer in plaets der Papen predikanten mochten werden ingevoert ende geplantet, het welcke bij den Ed. Heere van Emmeloert mede wert toegestaen, indien de middelen tot onderhout

eenes predicants mochten sufficiant zijn, dat Uwe Ed. gelieve ons copiam al sulcker goetvindinge doer haer voorgenante in den Hage residerende Gecommitteerden te Procureeren ende alsdan ons te laeten toecomen, om onzen principalen tot verzekeringe onzes devoirs te vertoonen ende daerbij eenige Politijken te ordineren, authoriseeren ende met instructie der kercken te adjungeren, om die vorsz. reformatie der voorschrevene plaetsen, insonderheit der naestgelander, als Emmeloort, te helpen beginnen ende effectueren, tzij eenen besonderen Predicant met middelen aldaer versien te stellen, ofte ten minsten vooreerst tot naeder dispositie met Ens te combineren.

Waerop is geapostilleert: alsoo de gecommitteerde in 's Gravenhage sullen aengeschreven worden om de resolutie van Haere Hoog Mog. per copiam over te zenden, om deselve gesien sijnde wijders daerinne gedaen te worden."

Sub B 1 stelden de deputati Synodi toen aan R. en S. voor: „Alsoo die menschen van natuere wennen tot faveur van haers gelijcke gesintheden, waerdoor geschiedt, dat wanneer die kerckvoochden ofte kerckmeesteren, zijn wederdoopers, openbare Papisten ende vianden van de reform. Religie, alsdan de welstandt der kercken ende Godshuysen, daerin de Reform. religie wort geleert, qualycken werden waergenoemen, dat dan uwe E.E. gelieve sulck gebreck door hare authoriteyt tot Geythoorn, Blanckenham etc. te verbeteren ende te ordonneeren dat sulcke bedieninge geenen anderen als liefhebbers der Religie werden bevohlen."

De daarop gevolgde beschikking was deze:

„Waerop ingewillicht: dat de respectieve officieren sullen die bevorderinghe doen, dat de liefhebbers van de ware Religie anderen prefereert ende hiertoe sullen worden gestelt."

Men verzocht toen ook aan van den Griffier der Landschap te verzoeken, het accoord gemaakt tusschen de Staten Generaal en den Graaf van Solre: „betreffende de weeringhe des Paeps van Almeloo". Dit stuk bekwam men: waervan d'inholt is „dattet aen de Twente sal blijven gelijck het in den begin des Treffues geweest is".

In de zitting der Sinode van 15 Juli 1622 leest men onder de gravamina 3 en 4 van de classis Deventer, de volgende dispositiën: „Op het derde, van eene sekere affgodische bedevaert tot Merkel, sullen deputaten Synodi oock bij Ridd. ende Steden, dat de afgeschafft werde, versoecken. „Op het 4de van d'instellinghe eens nieuwen Paters tot Almeloe sullen oock deputati Synodi bij Ridd. ende Steden versoecken „dat sodaenighe insettinghe, strijdende teghen de Reformatie, belet worde".

Den 31en Januari 1622 zonden de deputati Synodi volgenden brief aan de Staten Generaal over de uitoefening der R. C. godsdienst op Emmeloort:

Aen die Illustre Edele Hoogmog. Heeren
de Staten Generael.

Illustre Hoochmog. Heeren.

Het Synodus van Overissel in 't jaer 1620 in Junio te Campen gehouden, heeft aen Uwe Hoochmogenden dienstelijck geremonstreret, dat tot Urck ende Emmeloort noch Paepen stonden, doende Misse ende andere affgodendienste, met naedeel ende afbreucke, voornaemelijck der naeburiger kercken van Overissel ende onteeringe van de ware Christelijcke Religie.

Ende also dezelve affgoderijen noch worden gepleget, verschijnen voor uwe Illustre Hoog Mog. uyt last ende in den name des laetstgeholden Synodi te Swolle, de

deputati, met oetmoedicheit versoekende, dat tot verdervinge van 't rijcke des Satans, tot meerdere oprichtinge ende verbreydinge des Coninckrijcx Cristi, oock welvaerdt van den vaderlande ende voorall tot vermeerderinge van de Eere Godts, sulcke Papen ende affgoderijen nae uwe Hoochmog. grooten iver ende wijsheyt, metten eersten mogen werden geweret. Is oock doenmaels, ende wert ingelijcken ook nu, oetmoedelijck aengedienet, indien het uwe Hooch Mog. geliefde onsen Synode als naestgelegen t'authoriseren ende belasten, de Reformatie aldaer onder d'ordonnantie van de Ed. Mog. Heeren Staten der Provintie Overissel te bevlijtigen, dat deselue niet en sal in sulcke noodige ende heylige belastinge traege weesen int gehoersamen. Godt biddende Uwe Hooch Mog. met sijne allerbeste segeninge in salige overvloedicheyt te overstorten ende Uwe Hooch Mogende regeeringe allesins. welgeluckich te maken, gedaen in den naeme des Synodi,

Uwer Illustre Hooch Mog.
gansch onderdanige dienaren, de deputaten des
Synodi van Overyssel.

1622 31 Jan.

Het antwoord der Staten Generaal luidde als volgt:

Extract uyt 't Register der Resolutiën van de Ho. Mog. Heeren Staten Generael der Vereenichde Nederlanden.

Jovis den xij Maij 1622.

Op het voergeven ende versoecke van de Synodi van Overijssel, belangende dat den Paep op 't Eylandt Emmeloort van daer geweert, ende dat den kerckendienst aldaer bij het Classis van Campen bestelt ende door den Predicant opt Eyland Ens staende, gepleecht ende bewaert mach worden, wort tzelve in dier vougen goetge-

vonden ende d'voorschreven Synode ende classis van Campen geauthoriseert ende versocht, daer op tot meesten dienst van de kercke ende d'ingezetenen op Emmeloort, voirsienonge twillen doen, dat den kerckendienst op Emmeloort doir den voorges. Predicant op Ens mach gedaen ende bewaert worden, versouckende hare Ho. Mog. de Staten van Overijssel, off hair Ed. Gecommitteerden, de voirsz. Synode ende Classis hierinne te willen assisteren, tgunt voirsz. te helpen effectueren ende den voirsz. Paep ende pausselijcke superstitie van Emmeloort te weeren. Ende dit al onvercortet een ieders gerechticheit.

Onderstont

Accordeert met 't voirsz. register

Get. Aerssen.

1622.

In 1622 den 10en Augustus gaven de deputati Sinodi aan Ridd. en Steden o. a. te kennen hun verlangen: „alsoo tot Merckel groote affgoderije ghedreven wert met bedevaert ende vereeringhe des affgots aldaer, ende oock tot Almelo eenen nieuwen Pater in het Baghinen klooster inghevoert is, sijnde een sake strijdende teghen de reformatie ende ruste deser landen, dat sulx mochte belet worden"; benevens: „dat alle vreemde doopinghe buijten Gods kerck, so in dese Provincie van Papen, Arminianen ende anderen dwaelgeesten gheschieden moghen, verhindert werden." Het antwoord luidde: „is bij Ridd. ende Steden den 7en Julij 1621 en den 25 Martij a°. 1622 hierop ghedaen."

Den 17en December 1622 stelden de gedeputeerden der Sinode aan Ridd. en Steden voor: „dat Haer E. M. ook believe t' executeren de plaecaten bij d' H. M. Heeren Staten Generael van de papistische ende andere ketteri-

schen vergaderinghe", waarop geapostilleerd werd door R. en S. dat door de officieren en magistraten er op gelet zou worden, dat de placcaten striktelijk geobserveerd en geexecuteerd werden.

In de Sinode den 1[en] Juni 1624 te Kampen gehouden, die reeds in den aanvang door de broeders van Kampen werd verlaten, omdat de vergadering volgens hunne meening de besluiten van de Nat. Sinode te Dordrecht met voeten trad, werd sub 39 in de vijfde sessie besloten: „op het 6[ste] van de correctie der Evangelij-boecken in de scholen, van de paepsche abusen, is goed ende seer nodigh gevonden, dat de paepsche abusen worden weghgenomen ende ook de translatie verandert na degene die in de geref. kerke worden gebruijkt." Sub 62 werd in diezelfde Sinode besloten: „over het 10[e] (gravamen classis Zwollensis) om te versoecken tegen de toeneeminge der papistische ende andere sectische vergaderingen, gelijck hierover allenthalven word geclaeght ende gewenscht om nodige remedie, werd den E. Deputaten des Synodi wel sonderlinge gelast dese gewichtige sake, de swarigheden der kercke betreffende, alsoock der politie, den E. Mog. Ridd. ende Steden op het ijverigste ende voorsightighste voor te dragen, om na hare Ed. Mog. voorsienigheyt getrouwicheyt ende ijver, tot het beste der kercke ende des vaderlants met de allernuttighste remedien, daer in de hant te willen aenslaen."

Men besloot in de Sinode den 22 Juni 1625 te Zwolle gehouden, sub 21:

„Op het 9[e] (gravamen class. Daventr.) is geresolveert: dat de deputati Synodi bij Ridderschap ende Steden offte derseluer Gedeputeerden sullen aenhouden, dat het placcaet waerin verboden word, dat niemand zijne kinderen

nae Paepsche steden ende plaetsen sal brenghen om aldaer van Papen gedoopt te worden, moge vernieuwt worden, ende sonder conniventie geexecuteert worden. Item dat den ijdelen ende superstitieusen doop van wijven bedient, ernstelijck verboden ende afgeschaft worde."

En sub 38 op het 2e Gravamen der Zwolsche classis: „Sullen die predicanten in de steden ende ten platten lande bij haere respective magistraeten ende drosten haer beste doen, dat die papistische ende andere schadelijcke vergaderinghen, die niet alleyn ten platten lande, maer oock in die voornaemste steden dezer provincie tot grote schade, niet alleyn van die christelijcke Gereformeerde kercke, maer oock van de republique zelfs, geholden worden, door ernste interdicten ende executie van dien, belettet worden, zijn oock deputati Synodi gelastet, deselve aen de Ed. Mogh. Heeren van Ridderschap ende Steden te remonstreren".

In de Sinode 13 Juni 1626 te Zwartsluis gehouden, werd sub 22 medegedeeld: „Van art. 21 (der vorige Sinode, zie boven) spreeckende van die affschaffinge des doops der kinderen van papen ende wijven, hebben domini deputati rapport gedaen, dat die Ed. Ridderschap ende Steden geapostilleert hebben, dat sulks an die Officyren ende magistraten ter plaetse alwaer soodanigh doopen geschiet, behoort te kennen gegeeven te werden, die daer over volgents die placcaeten sullen executie doen".

Men besloot in diezelfde Sinode sub 25, naar aanleiding van art. 38 der vorige Sinode, mede boven vermeld: „Op art. 38, inholdende van die paepsche ende Mennistische conventiculen ende schaedelicke byeenkompsten, hebben die Ed. Ridderschap ende Steeden an dominos Deputatos tot antwoort laten toekomen, dat haer Ed.

daer in sullen doen sonder eenige conniventie, soo veel doenlick is, waermede die Eerw. vergaderinge niet en is gecontenteert geweest, ende referyrt haer op die naevolgende gravamina, in die welcke hier van te spreecken wederomme geleegentheid voorvallen sal."

Het zesde gravamen der classis Kampen behelsde dan ook 't volgende: „dat die placcaten van die paepsche vergaderingen hier in onze provincie mogen geeffectueert werden, is ten hoochsten noodich geachtet, ende sal daeromme sulcks wederomme door die deputatos, die Ed. Ridderschap ende Steeden geremonstreert worden ende sal daervan geen opholden geschieden, tot dat deese ergernisse eenmael wechgenoomen ende deese sake tot een effect mach gebracht werden".

In haar 1e gravamen drong ook classis Zwolle hier op aan.

Naar aanleiding van dezelfde zaak vindt men sub 18 in de acten der Sinode, den 5en Juni 1627 te Deventer gehouden, vermeld, dat Ridderschap en Steden beloofd hebben, de hooge en lage ambtenaren ernstig te zullen gelasten, de paapsche vergaderingen in de provincie tegen te gaan en ten eenenmale te doen ophouden. De Classis van Steenwijk en Vollenhove drong in haar 13e gravamen aan, op 't beletten van den kinderdoop door priesters, waarop werd besloten dat elke Classis en kerk daarop bij hare overheid zoude aandringen.

Sub 48 werd in de Sinode den 17en Juni 1628 te Kampen gehouden besloten, aan Ridderschap en Steden te verzoeken te willen verhinderen en expresselijk verbieden, het drukken en verkoopen der papistische en andere kettersche boeken.

In de Sinode den 9en Juni 1629 te Zwolle gehouden, deelde men naar aanleiding van dit punt mede, dat Ridd.

en Steden de steden in de provincie hadden aangeschreven, om met alle naarstigheid het drukken en verkoopen van papistische en andere kettersche boeken tegen te gaan, en dat de steden daarvan dadelijk werk gemaakt hadden door te verbieden, dat zonder hunne voorkennis geene boeken zouden mogen worden gedrukt.

Als haar eerste gravamen stelde de classis van Deventer in dezelfde Sinode de vraag, of het niet wenschelijk was bij de overheid aan te houden, dat er toe werd gezien dat de kinderen ten platten lande geboren, in hunne kerspelkerken werden gedoopt, voornamelijk daar bevonden werd, dat de Papen van Oldenzaal het platte land doorliepen en op verscheidene plaatsen predikten, doopten en herdoopten en trouwden.

De Sinode besloot de zaak aan Ridderschap en Steden te remonstreeren en deze te verzoeken, door placcaten hiertegen maatregelen te nemen.

N. U.

(Wordt vervolgd.)

IETS OVER GEMEENTE-WEIDEN.

Wie geen vreemdeling is in de geschiedenis van ons gewest, weet, hoe zich de zucht tot ontbinding van markgenootschappen en verdeeling van gemeente-weiden in de laatste tijden in sterke mate openbaart. Niets is natuurlijker dan deze geneigdheid, om een meer productief karakter te geven aan gronden, waarvan de waarde thans zoo aanzienlijk gestegen is. En op vele plaatsen zoude hieraan zonder twijfel reeds lang gevolg gegeven zijn, ware het niet, dat het eigendomsregt op zulke onverdeelde landerijen vaak een moeijelijk juridisch vraag- en twistpunt opleverde.

Het spreekt van zelf, dat de vraag, wie eigenaar is van de zoogenaamde gemeente-weiden, voor elke gemeente afzonderlijk onderzocht en beantwoord moet worden en dat er geen uitspraak valt te doen, welke onvoorwaardelijk op alle van toepassing is.

Maar toch laten zich algemeene waarheden dienaangaande gelden, welke men goed zal doen in het oog te houden. Ik zal ze hier niet ontwikkelen, omdat zij reeds m. i. zoo juist uiteengezet zijn in de brochure (van Mr. J. C. Bijsterbos) Een woord over Gemeene- of Burgerweiden. Deventer, J. de Lange 1866.

Hetgeen ik alleen doen wil, is een voorbeeld bijbrengen, waaruit men zien kan, hoe oudtijds vaak de marke te niet ging door het overwigt der steden, in of bij de marke ontstaan. Het ligt voor de hand, dat naar-

mate de magt der stad grooter was, de marke te eerder verzwolgen werd. En het behoeft dus niemand te verwonderen, dat steden als Deventer, Kampen, enz., zich zooveel regten op de omliggende markegronden aanmatigden, dat er van het wezen der marke slechts weinig spooren meer aanwezig zijn.

Procedures tusschen de erfgenamen van marken en de steden daarin gelegen of daaraan grenzende, komen in grooten getale voor. Ik noem slechts als eenige voorbeelden uit vele, het proces tusschen de boeren van Cotwijk en Weddehoen en de regering der stad Goor in 1520, het geschil over het hakken van hout door de stad Enschede in de marken van Driene, Lonneker, Enschede, Twickelo en Usselo in 1617—1619 en 1636; de twist tusschen de erfgenamen der boerschap Bergentheim en Burgemeesteren en ingezetenen van de stad Hardenberg over vischregt in 1644; het geschil tusschen den Heer van Almelo en de markgenooten van Geesteren over het graven van turf in de marke in 1619; de oneenigheden tusschen de erfgenamen der marke van Lutte en Groot Agelo over het regt van weiden, plaggensteken, enz., van 1600 — 1618; de klagten der markgenooten over het uitbreiden der limiten van Zalland in de marke van Coevorden door den Drost van Zalland in 1618; enz., enz.

En hetgeen die en dergelijke voorbeelden vooral merkwaardig maakt is, dat de klagende markgenooten bijna altijd in het gelijk gesteld worden.

Slechts ééne uitzondering trof ik aan — ofschoon er welligt meer zijn — welke ik om der wille der onpartijdigheid hier zal mededeelen, ofschoon het niet boven allen twijfel verheven is, of de regter die dit vonnis wees, namelijk de regering van Deventer, wel geheel onpar-

tijdig was. Haar uitspraak vermeld in het boek van resolutien der stadt Deventer, luidt aldus:

„Veneris 30 Augusti 1661 coss. Cam. Sticke, Berdenis P^r^.

„Schepenen ende Rhaedt gehoort hebbende het rapport vande Heeren Cam. Nijlant en Berdenis P^re^, nopende de verschillen voorgevallen tusschen Borgemeisteren ende gemeensluiden van Ommen ter eenre, Ende eenig vande Borgerije, waermede sich was voegende de Hoffmeijer aldaer ter andere sijde, oever t' timmeren van seecker Huis ende Harberg ende uijtgraven van eenig Landt daeran in Ommermarcke omtrent d' wech van Ommerschans, ten dienste ende behoeff van de Stadt Ommen voorgenomen, welck timmeren ende uijtgraven de voorss. Borgerije, onder prætensie van haere Jnteresse ende præjudicie sochten te beletten. Ende dan bij genomen oogenschijn der voerss. Gecommitteerden gebleecken, ook Scheepenen ende Raedt bij de vertoonde caert van Ommermarcke door een gesworen Lantmeter gemaeckt ende anders daergedaen is, dat noch der Borgerije noch des Hoffmeijers Jnteresse daerbij versere consten dat de Borgermeisteren ende Meentluiden van Ommen t'allentijdende dispositie ende 't gesach oever gem. marcke hebben gehadt; Soo hebben Scheepenen ende Raedt als Appellanten van voorn. Borgermeisteren daertoe versocht sijnde, verstaen, de voorss. Borgerij ende Hoffmeijer als gevoechde, nijet berechtiget te sijn t' voorss. timmeren ende angraven tegen de welmennig van de Borgemeisteren ende meentsluiden van Ommen te weeren.

Pro vera Copia Extract
(get.) Meijnard Theod. Kesvelss
Secret."

Een welsprekend voorbeeld in omgekeerden zin, levert de geschiedenis der marke van Rijssen op, gelijk uit de volgende bladzijden blijken zal.

„Vuijtsprake opte schelingen tusschen mijnen genedigen heren die erfgenamen van Rijssen ende die stadt Rijssen.

Soe als twist ende schelinge geweest es tusschen den hoochweerdigen hoochgeboren vermogenden fursten mijnen genedigen lieven heeren van vtrecht ende den gemeenen erfgenamen des kerspels van Rijssen ter eenre, ende borgermeesteren, scepenen ende Raedt der stadt Rijssen ter andere zijden beroerende die broecken buijten der voerscreven stadt Rijssen geschien, ende dat de selve stadt Rijssen sich wil onderwinden der marcke ende gemeente van Rijssen sonder den voirscreven erfgenamen daerjnne te willen kennen, Welcke scelinge naer dat van wegen mijns gen. heren ende zijnre gen. Ridderscap ende Steden daerop geschict es geweest omme besichtinge daer van te doen, tot erkantenisse mijns voirscreven gen. heeren gestalt es Dus hebben zijne gen. met goeder deliberatie daerop vuijtgesproken ende verclaert dat de voerss. stadt Rijssen sich niet meer onderwinden en sal eenige broecken te voerderen anders dan over hore borgeren ende binnen horer stadt soe verre hore grauen strecken mogen, oec en sal de voirscr. stadt Rijssen die marcke niet mogen beslaen noch luijden oirlof geven jnder selver marcke torf te graven oft holt te houwen noch oic vuijthemschen luijden opter gemeente annemen mogen buijten consent ende beliefnisse der voirscr. erfgenamen Ende soe dan allen stedekens slants van twenthe geconsenteert es lant te beslaen om hore schaden vander ghelderscher vehede te vervallen heeft mijn gen. heere geordineert

datmen tlant werderen sal die stadt Rijssen geslagen mach hebben ende sien hoe hooge de somme sich extendeert ende tghene de voirscr. stadt geslagen heeft, daer wellicht twist vuijt verrijsen mochte salmen weder voer gemeente liggen laten ende beslaen op plecken daert minst hinderen sal, ende es sullen die van Rijssen sich gheenreleije saken voertaen onderwinden die der marcken ende gemeenen besten des kerspels van Rijssen angaen buijten consent der voerscr. gemeenen erfgenamen van Rijssen, Ende als van den broecken daer uoren die van Rijssen angesproken sijn, zullen zij sich verlijcken metten droisten slants van twenthe van wegen mijns gen. heren. Actum to deuenter xv[a] februarij anno vicesimo."

Deze uitspraak van 15 Februarij 1520, welke zich bevindt fol. 38 van het Diversorum van Bisschop Philips van Bourgondie, behoeft zeker geene verklaring; zij stelt de marke ondubbelzinnig in het gelijk en men zoude verwachten, dat dit vonnis de erfgenamen der marke vrijwaren zoude tegen latere aanrandingen van wege de stad.

Het tegendeel is echter waar. Nog geen eeuw later klagen de erfgenamen der marke bij Ridderschap en Steden, dat zij in de marke verkort worden door de ingezetenen des stedekens. Aan den Drost van Twente wordt dientengevolge 14 Mei 1618 opgedragen, partijen zoo mogelijk in der minne en anders in regten te „ontscheijden." Mogelijk is de Drost er in geslaagd de geschillen een tijd lang op te heffen; althans in de eerstvolgende jaren verneemt men geen klagten. Maar in 1633 vervoegen zich de Goedheeren der marke opnieuw bij R. en St. met het berigt, dat zij genoodzaakt zijn tegen de ingezetenen van Rijssen te procederen, wegens verscheiden buiten hun voorkennis aangegraven en verkochte toesla-

gen uit de marke, enz. en met het verzoek, dat R. en St. een anderen onpartijdigen Rigter delegeren zouden „om daarvoor alsulcke actien te institueren, ende dat die voorss. meijerluijden geconstringeert sijnde van Borgerrecht te winnen etc. die van Rijssen gemandeert worden om haar van sulcke attentaten te ontholden ende die panden te restitueren." Regt duidelijk is dit alles niet, maar het bewijst, dat de voorafgegane maanden niet vredig voorbijgegaan waren. Op 7 Junij 1633 beschikken R. en St. op dit verzoek en wijzen den Rigter van Oldenzaal, Lubbert van Rensen aan, tenzij partijen reden mogten hebben dezen te „suspecteren."

Partijen namen hiermede genoegen en begonnen het proces te voeren. Doch, hangende dit geding, maakten Burgemeesteren en ingezetenen der stad zich opnieuw schuldig aan het uitgraven en verkoopen van percelen uit de marke, zonder medeweten zelfs van de erfgenamen en niettegenstaande Burgemeesteren en ingezetenen in de marke „int minste niet en sijn gewaert."

Na herhaalde malen beide partijen hierover gehoord en te vergeefs getracht te hebben, hen tot „accommodatie en submissie" te brengen, veroordeelen Gedeputeerden op 10 Sept. 1635 Burgemeesteren en ingezetenen, om binnen eene maand na dato weder in te werpen en tot de meente te leggen alle toeslagen, welke zij pendente lite en nadat de aanspraak of eisch ten principale tegen hen ingediend was, aangegraven en verkocht hadden, met verbod om hangende het proces dit opnieuw te doen, „bij pene van gewalt" en voorts met bepaling, dat zoo zij binnen genoemden tijd niet aan dit vonnis voldaan hadden, de Rigter van Kedingen „hem starck gemaeckt hebbende met het gerichte" op verzoek der klagers de

inwerpingen volbrengen zal, terwijl de kosten in dit incident gecompenseerd worden.

Toen de maand verstreken was en de Rigter van Kedingen het vonnis ten uitvoer wilde leggen, kwam de Regering van Rijssen echter gewapenderhand in verzet en belette het inwerpen der toeslagen. De Goedheeren vervoegen zich dus opnieuw bij Gedeputeerden, die den 9 Februarij 1636 den Drost van Twenthe magtigen het inwerpen der toeslagen te effectueren en de burgemeesteren van Rijssen „ofte de principale beleijders van dese dadelijke oppositie alhijer binnen Swolle gevanckeliek te doen aenhalen, ende tegens die selue nae reghte te procederen."

Hoe het met de weêrspannige burgemeesters afgeloopen is, heb ik niet kunnen vinden. Dat het proces hiermede niet ten einde liep, bleek mij echter duidelijk.

Op 18 Junij 1636 toch ordonneren Gedeputeerden op verzoek der Goedheeren aan den Rigter van Kedingen het opgegraven land weder in te werpen. Tevens wijzen zij in plaats van den overleden rigter van Rensen, tot gedelegeerden Rigter in dezen aan Edsard van der Marck, Rigter te Ootmarsum, tenzij deze mogt worden gesuspecteerd. Naar het schijnt is hij gewraakt, want op 17 Nov. wordt in plaats van van Rensen door Gedeputeerden benoemd de Verwalter (Drost) Adam van Heerdt. Bovendien werd op 9 Sept. aan de Gedeputeerden, die ter zake der verpagtingen van Twenthe reizen zouden, opgedragen eene conferentie met de Goedheeren te houden over de verkochte toeslagen.

Nog eens — en nu naar 't schijnt voor de laatste maal — dienen de erfgenamen van de marke een request bij Ridderschap en Steden in, waarbij zij te kennen

geven, dat de processtukken door de erfgenamen van Lubbert van Rensen „niet ten voorschijn kunnen worden gebracht" en dus verzoeken hunne actie bij nieuwe aanspraak voor den Verwalter Heerdt te mogen institueren. Op 21 Maart 1639 magtigen R. en St. den Drost van Twenthe partijen daarover te hooren en hierin te disponeren.

En hiermede schijnt de marke van Rijssen voor goed van het wereldtooneel afgestapt of althans van lieverleede door de regering van het stedeken Rijssen ingeslikt te zijn. Te vergeefs toch zocht ik naar eenig later bewijs van het voortbestaan der marke, tenzij de Rijssensche veenen, waarover in lateren tijd geschillen gevoerd zijn, daartoe behoord hebben, hetgeen echter niet boven twijfel verheven schijnt te zijn.

V. D.

INRICHTING VAN HET ARMENWEESHUIS TE DEVENTER.

Volgens den schrijver van den Tegenwoordigen Staat van Overijssel, werd in 1652 door de gezworene gemeente te Deventer aan den raad dier stad een voorstel gedaan, om een weeshuis op te richten voor de weezen der niet het burgerrecht genietende inwoners, terwijl de raad tot 1670 wachtte met het aanwijzen van een plaats daarvoor en de inrichting eerst in 1679 werkelijk tot stand zou zijn gekomen.

Omtrent de inwendige inrichting van dit armen wees- of kinderhuis, vond ik in het Kamper archief eene allerbelangrijkste memorie, waarin zeer zorgvuldig alles wordt medegedeeld wat betrekking heeft op den geheelen toestand van dit gesticht. Dit stuk is ongedateerd, maar ik geloof toch ten naasten bij het jaar waarin het werd opgesteld, te kunnen bepalen.

In de eerste plaats geeft ons de inhoud van het stuk daartoe een leiddraad. Er wordt namelijk in gezegd, dat tijdens de opstelling daarvan, de heeren Lennep en Marckel als opperprovisoren uit den magistraat het beheer over het gesticht voerden.

Nu vinden we op de regeeringslijsten bij Dumbar: Johan van Lennep en Jasper van Marckel van 1681—1690 vermeld, doch van 1690—1699 komt Johan van Lennep nog op de regeeringslijsten tegelijk voor met Hendrick van Marckel voor. Was derhalve van Marckel, in dit stuk genoemd, Jasper van Marckel, dan moet het stuk vallen tusschen 1681—1690, was hij Henrick van Marckel, dan

tusschen 1690—1699, in ieder geval is dus de leeftijd van het stuk bepaald tusschen 1681 en 1699.

We hebben intusschen nog eene nadere aanwijzing omtrent den leeftijd en den oorsprong er van. Den 3en Januari 1687 besloten schepenen en raden der stad Kampen tot de verbouwing van het Armenweeshuis binnen hunne stad, ten einde daarin omtrent honderd kinderen ten dienste van de spinnerij voor de rolreders te logeeren, en committeerden tot alles wat dien bouw en de verdere inrichting van dit weeshuis betrof, de heeren ter Berchorst en van Marle.

De bouw en inrichting van het weeshuis en de werkzaamheden dezer beide heeren, duurden tot den 22en Mei 1693, toen ze door den raad werden gedechargeerd. Hoogstwaarschijnlijk hebben deze beide heeren zich in dien tijd begeven naar Deventer, om het daar voor eenige jaren opgerichte armenweeshuis in oogenschouw te nemen, ten einde dat te Kampen daarnaar te kunnen inrichten, en is het stuk, dat ik hier wensch mede te deelen, een rapport dat ze omtrent de Deventer inrichting hebben opgesteld. De geheele inrichting van het stuk pleit daarvoor, en is dit werkelijk het geval, dan moet alzoo het stuk vallen tusschen de jaren 1687 en 1698.

Nog een ander feit licht ons omtrent den leeftijd van het stuk in. Er wordt namelijk in gezegd, dat de binnenvader van het weeshuis te Deventer in de gelegenheid is, om een bekwaam persoon aan te wijzen voor die betrekking in het weeshuis te Kampen. Nu werd den 7en November 1692, op voordracht van de beide gecommitteerden tot de inrichting van het armenweeshuis te Kampen, bovengenoemd, tot eerste binnenvader van dat weeshuis aangesteld, Jacobus Koeburgh en zijne vrouw.

Wellicht was dit de persoon door den binnenvader van het weeshuis te Deventer bedoeld, in ieder geval wijst dit feit aan, dat het stuk vóór dien datum, maar hoogstwaarschijnlijk toch in den loop van dat jaar 1692 is opgesteld.

Het Deventer archief zou, voor zooverre dit na het aangevoerde nog noodig mag geacht worden, omtrent den datum nog wel nadere bizonderhedeu kunnen leveren, daar onder no. 1571 in het register op dat archief de rekeningen van het onderhavige weeshuis zijn geïnventariseerd en de namen van Willem Marienburgh en Arent Aertsen, in dit stuk als provisoren genoemd, een leiddraad aan de hand geven.

Daar men te Kampen de armeweezen ook wilde laten spinnen, gelijk ik reeds boven zeide, is de aanteekening die aan het slot voorkomt nopens de kosten van een spinnewiel en een haspel, hier ook zeer verklaarbaar.

Na het stuk aldus, naar ik meen voldoende, te hebben toegelicht, moge het thans volgen.

Memorij.

Int Arme Wees- ofte Kinderhuijs tot Deventer sijn 85 kinderen ende gaan aldaer 11 wijsen die ongeveer haer kost kunnen verdienen.

Dese kinderen worden onderwesen in de waere gereformeerde relijsie, gaende Sondaeghs 2 mael ter kercken ende worden eens in de weeck, te weeten Swoensdaeghs nademiddaghs ten half een gecatigiseert door een predicant van de stadt en de duijrt de catigisatie omtrent een uijr. Ende wort alle middagen ende des avonts onder de maeltijt een capittel uijt het oude ofte nieuwe testament door een jongen geleesen.

Dese kinderen worden gespijst smaendags smiddaghs

met boonen, somtijds met carnemelck, somtijds met booter ende leck ende savonts meede met carnemelck gesooden des winters, ende soomers kolt, ofte anders warm bier.

Dinghsdaeghs smiddaghs des winters wortelen, geele ende witte door malkanderen, met ossen huspot ende des avonts gorten brij gekoockt in soetemelck.

Swoensdaeghs smiddaghs geele erwten ende des savonts warm bier.

Donderdaghs des winters op den middagh knollen met sulte ende des avonts roggen brij in water gekoockt ende met melck gegeeten ende des somers smiddaghs pannekoecken.

Des Vrijdaeghs smiddaghs boonen geprepareert als smaendaghs ende savonts brij van half boeckweijten ende half weijten meel, gesooden in soete melck.

Des Saterdaeghs smiddaghs half havergort ende half garste gort met booter daer over na behooren ende savonts gesooden karnemelck.

Sondaeghs smiddaghs brootsop met een stuck sprenckvlees des winters ende roockt vlees des soomers, ofte schapenvlees met gepelde garste, des avonts soete melck met gepelde garste.

Dese kinderen drincken dunne bier, gemaeckt van 10 mudde molt 25 tonnen bier, des middaeghs ende des nademiddaghs te 3 uijren ende des savonts, soo veel als haer lust.

Deese kinderen slapen op kribben booven op den solder drie en drie, te weeten 2 grooten en een kleijne.

De kinderen krijgen des smorgens ten negen uijren een stuck rontom vant broot, met booter wel gesmeert, tot een ontbijt, ende wercken des soomers van half sessen tot negen uijren, ende beginnen wederom te half

thijnen tot twalef uijren, als wanneer eeten ende beginnen dan wederom te wercken te een uijren tot zes uijren des savonts de kleijne, ende de groote die een ambacht leeren buitens huijs tot acht uijren.

Deese kinderen laet men een ambaght leeren daer lust ende bequaemheijt toe hebben, tot haer 11, 12 ende 13 jaeren, na dat bequaem sijn.

In dit huijs daer deese kinderen worden opgevoet sijn 2 meesteren, een die opt spinnen past ende treckt des weecks 5 gulden 10 stuijvers op sijn eigen kost, ende den anderen, te weeten de binnen vaer, genoemt Claes Hoevenaer, geboortigh van Enckhuijsen, met sijn vrouw des jaers 240 gulden met de kost.

De grootste meijsies dienen daer voor maegden soo in de keucken, te weeten 2, alsoock 2 op de jongens kamer ende 2 op de meijsies, om dieselve te reijnigen van ongedierte, ende worden de jongens en de meijsies 2 maal ter weeck gereinight.

Int selve huijs is een backerije met sijn toebehooren ende wordt des sweecks 2 mael gebackt, te weeten roggen broot ende treckt de backer 12 st. per mudde.

In dit huijs is een kleermaecker die dagelijcks treckt 11 stuijvers sonder de kost ende verstelt ende maeckt kleeren daer dan een a 2 jongens bij leeren ende helpen.

In dit huijs is een schoenlapper ende treckt des daeghs vrij gelt 13 stuijvers, dogh op sijn kost.

De schoenen worden buijten dit huijs gemaeckt, alsmede het bier buijten gebrouwen.

Dese kinderen draegen kaerseijen kleeren van roodt ende crap paerse kerseij, ende haer namen op de kleeren genaeijt, te weeten, soo wel op de hoeden, kousen, schoenen, dassen, hemden als al haer goedt.

De jongens hebben tot haer lijff 3 hemden ende 3 dassen ende 3 neusdoeken ende de meijssiens alles na advenant.

Tot deese kinderen is een aparte sieckenkamer, daer de jongens ende meijsies elck apart worden gebedt ende verpleeght, soo wanneer sieck sijn.

Booven op de solder sijn haer backen daer de gort, soo haver als garste gort en oock haer rogge, erwten ende boonen in sijn, alsmede kassen daer de iongens ende meijssiens haer kleeren in sijn, doch elck besonder als meede de hoeden ende schoenen.

Op de slaepkamer van de jongens ende meijssies die geslooten worden, hangt een konstige kartesiaense lampe met 2 lighten die het geheele gemack genoeghsaem verlighten.

De binneuvaeder leert de kinderen, soo jongens als meijsies leesen ende schrijven, te weeten: staende, loopende, ende italiaansche handen ende dat alle dagen soo voor als nademiddaghs, soo wanneer dat schaften is.

Dese kinderen slapen booven als geseght is, in kribben 3 en 3 ende hebben des winters 2 deeckens, te weeten een groene ende witte, ende des soomers alleen een groene.

De kinderen hebben, soo wel de jongens als meijsies, 2 paer schoenen, te weeten een paer des sondaghs ende een paer in de week.

Des werckendaeghs dragen de jongens, als wanneer wercken ende niet uijtgaen, een pijen rock ende kersaijen hoosen ende een Reijlijff met mouwen, de meijsies met een schort, des soomers ende des winters een buijsien.

Alle maenten worden de bedden verschoont, te weeten de eene 14 daegen de jongens bedden, ende de andere 14 daegen de meijsies bedden.

In dit huijs wort alle veertien daegen gewassen ende wort 5 mael gebrouwen een brouwe van 25 tonnen.

Ende wort jaerlijcks geslagen 7 a 8 ossen ende geen verckens.

De melck ende booter wort in dit huijs altemael gekofft.

Op paeschen, pincksteren ende karstijdt wordt een stuck gebraden vlees van ossen offte schapen vlees met rijsenbrij geschafft.

Op karstijdt wordt wel fijs, versche offte stockvijs, geschafft.

Voor dit huijs wort alle weecken een collecte door de heele stadt gedaen, als wanneer de backers wittebroot geeven, dat dan de kinderen eeten, ende anders geen wittebroot.

De meijsies die niet spinnen het canifaesgaeren, spinnen ander gaeren, naijen ende doen wat anders.

Over dit huijs sijn gesteld 2 provisoren dat nu sijn Willem Marienburgh ende Aerent Aertsen, die met malkander de huijshoudingh waernemen, ieder een vierendeel jaers, visa versa.

Ende sijn uijt de Magistraet 2 over provsooren, dat tegenwoordigh sijn de Heeren Lennep ende Marckel.

De binnenvaer van dit huijs sou onse stadt van Campen wel aen een goet binnenvaer kunnen helpen, die eens overkoomende, sijn bequaemheijt konde toonen.

N.B. Een wiel met een haspel daer het canifaes gaeren meede wordt gemaekt, kosten tot Deventer 3 gl. 3 stuijvers.

N. U.

BOUWSTOFFEN VOOR EENE

GESCHIEDENIS VAN HET ONDERWIJS IN OVERIJSSEL.

IV. SCHOLIER - PRIVILEGIE.

Een zeldzaam geval deed zich in 1589 voor. Een arme scholier („schamele clerck") bij de poort van Zwolle bezig met het balspel, werd door te Deventer in garnizoen zijnde en dus vijandelijke soldaten, gevangen genomen en medegevoerd, terwijl een zijner makkers doodelijk gewond werd. Hiervan was het gevolg, dat de regering van Zwolle en de Rector der school aldaar vertoogen bij de Deventer regering inleverden, dat de knaap naar krijgsregt vrijgelaten moest worden. Het Corpus Juris (Cod. lib. IV. tit. XIII in fine) kwam er bij te pas en waarschijnlijk heeft men eene gunstige beschikking erlangd, ofschoon dit niet stellig blijkt. Ziehier de brieven uit het Deventer archief.

Zwolle aan Deventer.

„Ersame wijse voersichtige Insonders gunstige guede Vrunde, Alsoe vergangen donderdach etlicke Soldaeten vth V. Ers. Stadt alhier hardt voer vnsse Stadt vndert sluiten vander Poerten gekommen vnd daerselvest biss die klercken, als gewundtlich vp solcken dach copiam ludendi hebbende, vmb sich pila palmaria to exerciren, vth vnser Stadt gekommen, verborgen vnd verhalten vnnd sie dan einen klerck vnchristlick ther doet ver-

wundet, vnnd einen genandt Jacob Wernerssen hen wegh genhommen, vnnd binnen V. Ers. Stadt gebracht hebben, alwaer hie, wie wij berichtet, vngebuerlick jnde gefenckenisse verhalten vnnd oeuel getractiert werdt. Vnd dan gemelter Jacob Wernerssen als ein jonger klerck die sich mit giener parthie bekummert, alhier jn vnser Stadt ther Schoelen vnd jn studijs gewest, vnnd solcke klercken nae die olde wolhergebrachte kriegesrechten vnnd costumen vnnd sonst oick nae alle reden vnnd billicheidt vor anderen behoeren gepriuilegiert to wesen, Is hiermede vnse gantz frundtlich begeren V. Ers. wollen sich gunstichlichen gefallen laeten bij den jnliggenden Capiteinen, Daer onder die vorgemelte Soldaeten sortieren, die guede beforderinge to doen, Dat gemelter jonger klerck, van gaer geringen vermuegen wesende vnnd then beijden sijden vnpartheijch, Die olde kriegesrechte vnnd costumen genieten, vnnd kost vnnd schadeloess gerelaxiert, vnnd wederumb op sijne frije voete gestalt werden muege. Daeran doen V. Ers. ein billick Christlich vnnd mitlidelick werck, vnnd wij vertroesten vnnss solchs tot V. Ers. vnnd wollens jn gelicken vnnd mehrderen saeken jeder tijt gerne verschulden, vnd doen V. Ers. hiermede Jn schutz dess Almechtigen empfelhendt Datum den 20 Julij Anno etc. 89."

Borgermeisteren Schepen und Raedt der Stadt Zwolle, Den Ersamen wijsen voersichtigen Borgermeisteren Schepen vnnd Raedt der Stadt Deventer vnsseren gunstigen gueden vrunden. (Adres.)

Lectae in Senatu opten 5 Augusti A°. 1589 Conss. Luesse Heeck. (Op den kant.)

De rector aan Deventer.

„Edele Ehrntfeste hoechgeleerde Eersame wijse voirsichtighe discrete heren, vnde nha gelegenheytt vrunde — Ick bedroeue mij dat ick geen ander oersaeke an V. A. W. hebbe tho schriven, dan dese bedroefde tijt nu medebrenget. Wilt derhaluen mijn schriuent ten gunstichsten annemen vnde het beste doen bij onsen schaemelen Clerck, soe die soldaeten bijnnen Deuenter in garnijsoen liggende, dichte alhijr voer die poerte, hebben hen gehaelt, die enen bal in sijner handt hebbende nha sijn gewontlijcke spolplaetse genck, want het oerlof dach was. Vnde, diewijle nha allen keijserlijcken unde gemenen Ricksuorsten Priuilegien, den schoelen gegeuen, die Clercken allenthaluen tho water vnnde tho lande, vp tollen in krigeshandel, belegeringhe van Steden, exempt vnde vrij van alle Captiuiteijten spoliatie vnde iniurie, vrij geholden pleghen tho worden, Alsoe dat sij vrij moegen passieren vnd repasseren, doer viande landt vnde legeren, welck met exemplen wel tho bewijsen waer, dan om kortsheijtshaluen verbijgaen. Angaende die Priuilegien, die welcke veel en verscheijden sijn, soe V. A. W. seer wel kundich, hebbe dan noch desse ene der jungsten geraetsaem geachtet hijr bij tho voegen.

Dig. ne filius pro patre L. fine.

Habita quidem super hoc diligenti inquisitione episcoporum abbatum, ducum, omnium iudicum, et aliorum procerum nostri palatij examinatione, omnibus, qui caussa studiorum peregrinantur, scholaribus et maxime diuinarum atque sacrarum legum professoribus, hoc nostrae pietatis beneficium indulgemus, vt ad loca, in quibus literarum exercentur studia tam ipsi, quam eorum nuncii veniant, et cum eis secure habitent. Dignum

namque existimamus, vt cum omnes bona facientes nostram laudem et protectionem mereantur, quorum scientia totus illuminatur mundus ad obediendum Deo, et nobis eius ministris vita subiectorum informatur, quadam speeciali dilectione ab omni iniuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, qui amore scientiae exules facti, de diuitibus pauperes se ipsos exinaniunt, vitam suam multis periculis exponunt, et a vilissimis saepe hominibus (quod grauiter ferendum est) corporales iniurias sine causa perferunt. Hac igitur generali et in perpetuum vaitural lege decernimus, vt nullus de caetero tam audax inueniatur, qui aliquam scholaribus iniuriam inferre praesumat: nec ob alterius eiusdem prouinciae delictum aut debitum (quod aliquando ex peruersa consuetudine factum audiuimus) aliquod damnum eis inferat. Scituris huiusmodi Constitutionis temeratoribus et etiam ipsis locorum rectoribus, qui hoc vindicare neglexerint, restitutionem rerum ablatarum ab omnibus exigendam in quadruplum, notaque infamiae ipso iure eis irrogata, dignitate sua careant in perpetuum. Verumtamen si litem eis quispiam super aliquo negotio movere voluerit: hujus rei optione data scholaribus, eos coram domino vel magistro suo, vel ipsius ciuitatis episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, conueni ant. Qui vero ad alium iudicem eos trahere tenta uerint, etiamsi caussa iustissima fuerit, pro tali conamine cadant. Hanc autem legem inter imperiales constitutiones scilicet sub titulo, ne filius pro patre inseri iussimus. Datum apud Roncalias anno Domini M. CCCCLVIIJ mense nouembr.

Authentica habita C. Ne filius pro patre.

Fridericus Imperator abauus regis huius.

Maximilianus
Philippus
Carolus 5
Philippus Hispaniarum Rex.

Fridericus III Ernesti F. Archidux Austriae, Imperator, Pater Maximiliani, Proauus Caroli V cognomine pacificus, nascitur anno Christi 1415 hora dimidia post octauam pomeridianam.

Is derhaluen mijne vnde der gemene onser schoelen lectoren frundtlijck begheren, V. A. W. sich willen onses afgeuangenen schamelen Clercken noet annemen vnde met den Edelen Ehrentfesten manhaftigen VL. Auersten Luijtenant Georgium Laukema, onser schoelen wel ehr geweseuer alumnus, sprecken dat der geuangener Clerck sijn E. L. nha schoelrecht vnde olde vrijcheijden wijl weder gelieven sonder randtsoen tho relaxeren, vnd tot sijne temlick angeuange studia weder repassiere. Beuelende hijr mit vwe Achtbare wijsheijdt Godt Almechtig jn sijn schutz vnd beschermijnghe vnde soe tot enigen tijden des gelijcken vwer schoelen Clercken wedderuoere (wellick Godt verhoeden moet) werden wij met sampt enen Eersamen Raedt alhijr tuwen besten allen moegelijcken vlijth anwenden. Ilich wth Zwol Anno 1589 nha den olden stijll den 21 Julij.

V. A. W. dienstwilliger diener nha gelegenheijt
Petrus Brouerus Rector van wegen der schoelen vnde gemene lectoren.

Der heer van Hoge Saxen heft in het auerquartier van Gelderlandt, Bentijnges beijde soens geuangen gehat, dan angesijen sij studenten waeren wederom kosteloes vrij gerelaxiert."

Den Edelen Ehrntfesten Hoechgeleerden wolwijsen voir-

sichtigen vnde discreten heren Borgermeijsteren vnde Raedt der wijtberoemten stadt Deuenter mijnen gunstighen heren dienstlijck geschreuen. (Adres)

Lect. in Senatu opten 5 Augustie A°. 89 Cons. Luesse Heeck. (Op den kant.)

V. LATIJNSCHE-SCHOOLWETTEN.

Leges Scholae Daventriensis.

Pro Rectore.

1. Rector ab Amplissimo Senatu et prudentissimis Scholarchis ad Scholae gubernationem vocatus summo studio ut salus Scholae non solum conservetur sed etiam amplificetur curato.

2. Supremae classi principaliter docendo, caeteris aequè in vitâ ac moribus praeesto.

3. Singulis horis quibus classes frequentantur, quoad ejus per alias grauiores occupationes fieri potest, classes visito et ipse in absentes inquirito.

4. Singulis septimanis notas tum linguae tum malorum morum exigito, et transgressores ut par est plectito.

5. Non solum discipulorum sed etiam collegarum vitam et mores observato, et sicubi opus est emendato.

6. Collegas in officio negligentes ad diligentiam cohortator, refractarios et contumaces ad Dn. Scholarchas, ut vel in officio contineantur vel ab officio amoveantur, deferto.

7. Collegas docentes ipse nonnumquam audito, deque modo docendi utrum satis conveniens et fructuosus sit, cognoscito; rationem item disciplinae ne vel rigidior vel remissior sit observato.

8. Collegis officium gnaviter et dextrè facientibus omnia humanitatis officia praestato, ipsorumque famam

ubcunque opus fuerit defendito, existimationen maximè apud discipulos praeclaram servato.

9. Disciplinae in pietate et honestis moribus per totam Scholam vigilantissimus custos esto.

10. Si quas simultates ac discordiarum incendia inter collegas gliscere animadverterit, de ijs abolendis maturè ac sollicitè cogitato, quod si nihil effecerit, Dominis Scholarchis significato.

11. Si quis collegarum functione suâ sese abdicare constituerit, in tempore de alio apto et idoneao vocando et sufficiendo cum Dn. Scholarchis communicato.

12. Novum Collegam ab Amplissimo Senatu et Dominis Scholarchis jam receptum et confirmatum, sibi vero commendatum, solemniter in Scholam introducito, discipulis sistito, quibus ut nouum hunc praeceptorem in studio et obedientiâ debito honore prosequantur, grauiter injungito.

13. Nullum discipulum nisi antè probè examinatum, legibusque sanctâ fide obstrictum, recipito eique deinde locum convenientem in Scholâ assignato, fideique praetoris commendato.

14. Exercitia sive compositiones inferiorum classium quomodo à praeceptoribus corrigantur ipse interdum incepspicito.

15. Singulis binis mensibus ut una atque altera oratio à supremae classis discipulis publicè declametur, curato.

16. Disputatoriis exercitationibus quae a supremae classis discipulis habebuntur, praesideto easque dirigito.

17. In disciplinâ non saevitiam sed severitatem cum paterno affectu temperatam ostendito.

18. Singulis semestribus publicum examen per omnes et singulas classes, alterum vernale, alterum autumnale, instituito, ad quod Dn. Scholarchas invitato.

19. Finitis examinibus publicis ferias trium septimanarum concedito diemque reditus ad lectiones dicito.

20. Ex discipulis diligentiores ad superiora promoveto, negligentiores ad inferiora dejicito.

21. Catalogum omnium discipulorum semper habeto, inque eum nomina illorum qui recens ad Scholam accedunt, referto.

22. Diebus Dominicis unâ cum collegis discipulos ex Scholâ in summum templum ad audiendam concionem deducito sed semestri aestivo praeeunte brevi graeci textus Evangelici enarratione; ex templo vero in Scholam ad habitae concionis brevem ἀνακεφαλαίωσιν eodem modo reducito.

Pro Praeceptoribvs.

1. Praeceptor jam ad docendi munus ab Amplissimo Senatu et Dominis Scholarchis admissus Rectori sese ad fidelitatem et observantiam obstringito, legibusque sese stipulatâ manu sabjicito.

2. De optimo docendi modo praeceptores soliciti sunto, semperque parati ad lectiones accedunto, nec unquam ut perfunctoria et superficiaria sit institutio admittunto.

3. Iusto et statuto tempore in suis classibus singuli adsunto, nec obambulationibus vel confabulationibus tempus inaniter terunto.

4. Domesticis negotijs sese ne nimis implicanto, sed potiorem curam in Scholasticâ functione defigunto.

5. Singulorum discipulorum ingenia et naturas pernoscunto, indeque ad singulorum captum institutionem efformanto, ac disciplinam in moribus componunto.

6. Lectionum multitudine discipulos ne obruunto, eas vero, quas proponunt judiciosè excutiunto; phrases ele-

gantiores seligunto, earunque usum monstranto, et tum memoriam tum judicium excolunto, imprimis vero judicij rationem habento.

7. Lectionis nondum intellectae recitationem ex memoria ne poscunto.

8. Manè lectiones non nisi praemissis precibus inchoanto; Vesperi vero lectiones cum precibus concludunto.

9. In exercitiorum correctione diligentiam adhibento, errata in unâ atque alterâ periodo primum à discipulo autore, qui si deprehedere non potuerit, à caeteris investigari curanto.

10. Discipulorum mores in Scholâ et alibi diligenter observanto, agrestes et scurriles reprehendunto, emendanto, et si opus fuerit gravius coercento.

11. Notas tum linguae tum malorum morum diligenter exigunto, et pro ratione transgressionis justam poenam irroganto.

12. Sine pace Rectoris à lectione nemo ex praeceptoribus abesto, multò minus peregrè abito.

13. Nec lenti Mitiones nec plagosi Orbilii sunto, sed justam in irrogandis poenis moderationem sine ullâ προσωποληψίᾳ adhibento.

14. Pietatis, justitiae et temperantiae exemplo discipulis suis praelucento, et quod docendo aedificant vitae integritate communiunto.

15. Concordiam inter se et pacem alunto, omnemque rixandi occasionem fugiunto.

16. Alter alterius famam et existimationem studiosè et sincerè defendito.

17. Praeceptor functionem suam deserturus, posteaquam discessum suum indicavit, nec qui in locum surrogetur praesto fuerit, ad quartam anni partem quâ functionem obire pergat, obligatus esto.

Pro Discipvlis.

1. Ad Scholam nostram qui admitti cupiunt, sive indigenae sive peregrini, Rectori sese sistemto, sua nomina profitentor, et legibus sese hisce parituros sancte promittunto.

2. Lectiones diligenter et statuto tempore prompte frequentanto.

3. Matutinas horas stertendo ne perdunto, sed antelucanâ industriâ studia tractanto, nec ad ea sine praemissis pijs precibus accedunto.

4. Vespertinis vigilijs mediocriter sese danto, post nonam vero horam fusis ad Deum precibus cubitum sese recipiunto.

5. Aestivo semestri ut manè in puncto horae sextae in Scholà adsint sese paranto; semestri vero hyberno manè horâ septimâ parati ad lectionem veniumto.

6. Praeceptoris adventum modestè expectanto.

7. Praeceptorem in auditorium ingredientem honorificè et capitis detectione excipiunto.

8. Sub lectione quid dicatur omnes diligenter et attentè auscultanto, et à libris scriptorijs confusaneis, in quos quae à praeceptore obiter dicuntur conjiciant, parati sunto.

9. A Praeceptore interrogati apertis capitibus modestè, tardè, clarè et dinstinctè respondento.

10. Domi lectiones suas diligenter percurrunto, themata ex lectionibus ipsi eruunto, in chartam adscribunto et deinde in Scholâ sicubi erratum fuerit ex ore praeceptoris corrigunto.

11. Compositiones furtivas sub gravissimâ poenâ ne offerunto.

12. Latine inter sese et ubivis locorum colloquuntor.

13. Concionibus sacris attentis ac devotis animis reli-

giosè intersunto, à confabulationibus alijsque ludicris penitus abstinento, singuli autem locum sibi destinatum occupanto.

14. Omnes concordiam alunto, nec sub gravissimâ poenâ manus conserunto.

15. Incessus honestus caeterique gestus omnes ad decoram honestatem compositi sunto.

16. Ociosas obambulationes extra feriatos dies evitanto.

17. A Comessationibus, nocturnis divagationibus, in frigidâ natationibus, in glacie discursationibus, piscationibus, aucupiis, et quibusvis lusibus illiberalibus quam diligentissimè sese abstiuento.

18. Loca suspecta et turpium libidinum irritamenta ne adeunto.

19. Praeceptores justo ac debito honore afficiunto, de illis honorificè sentiunto ac loquuntor, illorunque monitionibus promptè et alaeriter parento.

20. Viris honoratis, praecipuè vero ijs qui in officio aliquo constituti sunt ut et honestioribus matronis convenientem honorem reverenter exhibento.

21. Ab alijs lacessiti ne ipsi vindictam meditantor, sed Rectoris auxilium imploranto.

22. Sine Rectoris et Praeceptoris pace nemo discedito.

23. Omnia dicta et facta ad pietatis et honestatis regulas composita sunto.

Index Lectionvm pro Schola Daventriensi.

Lectiones singulis classibus communes.

Catechismus Heydelbergensis.

Musica.

Pro classe supremâ sive tertiâ.

Harmonia Dialecticae P. Rami et Philippi Melanchtonis.

Analysis logica et rhetorica orationis alicujus Ciceronis.

Isocrates.

Homerus.

Virgilius et Horatius alternatim in conjunctione classis. tertiae et quartae.

Syntaxis et Prosodia Graeca.

Exercitatio oratoria et poëtica tum in graecis tum in latinis.

Exercitatio disputatoria, maximè vero ex artibus logicis.

Sleydanus de quatuor summis imperijs.

Textus Evangelicus Dominicalis graecè in classis tertiae et quartae conjunctione.

Pro classe quartâ.

Dialectica P. Rami.

Rhetorica Audomari Talaei.

Oratio aliqua brevior M. Tullij Ciceronis, vel liber de officijs ejusdem.

Grammatica graeca Theophili Golii.

Liber aliquis Novi Testam. graecè.

Terentius in conjunctione cum classe sequente.

Virgilius et Horatius ut supra.

Compositio in prosâ et ligatâ oratione.

Pro classe quinta.

Grammatica Lithocomi.

Flores Tibulli.

Prosodia.

Terentius ut suprâ.

Epistolae Ciceronis.

Rudimenta linguae Graecae.

Compositio.

Pro classe sextâ.

Grammatica Lithocomi, praecipue vero Etymologia.

Colloquia Corderij.
Fabulae Aesopi et Epistolae Ciceronis selectae alternatim.
Compositio.

Pro classe septimâ.

Rudimenta Grammaticae.
Nomenclator Hadriani Iunij.
Colloquia Corderij.
Precationes et Disticha Catonis alternatim.

Pro classe octava.

Flexiones Nominnm ac Verborum.
Formulae Sebaldi Heiden.
Vocabula.
Precationes.

Mense Octobris Anno Christi 1619. [1])

Consules, Scabini, ac̄ Senatores reipub. Zwollanae
Amico ac candido Lectori.

Quae gentes prae caeteris sapientiae laude floruerunt, et Remp. ex usu civium optimis legibus et institutis domi militiaeque prudentissimè administrarunt, eaedem literis maximè fuerunt excultae, nihilque habuerunt antiquius, quam ut Scholas, quasi publicas quasdam virtutum et liberalium artium officinas, et Reip. Seminaria, instituerent, in quibus tenara et in vitium flecti corea aetas, a primis annis, et ab ipsis velut incunabulis, bonis moribus et artibus imbueretur. Id spectarunt Majores nostri, homines prudentissimi, qui hanc Scholam, ceu publicum quoddam literarum domicilium magno animo, ingenti sumptu, exaedificarunt, nobisque ac posteritati eandam conservandam, exornandam, augendam

[1]) Vgl. met deze Leges Bijdr. I. 251, en zie ald. bl. 8.

reliqüerunt. Sic n. existimabant magnam humanae felicitatis partem, adeoque Reipub. salutem et incolumitatem, rectâ puerorum educatione, quae sine justa Scholarum constitutione, diligentique morum ac literarum informatione haberi nequit, contineri. Horum nos vestigia secuti, non alienum a nostro munere et officio duximus, puerilium studiorum curam suscipere, in eoque nunc vel maximè sumus, ut nostram hanc Scholam (quod Deus opt. max. secundet) pristino splendori restituamus, et quam florentissimam efficiamus. Itaque matura deliberatione ac judicio adhibito, quae ad Scholam nostram rectè constituendam pertinere sunt visa, collegimus, certamque praeceptoribus juventutis instituendae norman praescripsimus, quam tecum, amice lector, publico hoc programmate communicamus, ut, si (quod speramus) haec Scholae disciplinaeque ratio tibi non improbetur, conatus nostros, publicae rei bono devotos, favore tuo et amore prosequaris, frequentiam scholasticam pro virili adjuves et promoveas, tibique persadeas fore, si qui studiorum caussâ exteri ad nos accedant, ut pro veteri ac perpetuo civium nostrorum in literas affectu, benignè honesteque habeantur.

1. Primum itaque visum est, universum pueorum gregem in quinque Classes, pro ingenij et profectus modulo, distrobuendum.

2. Singulis Classibus singulos praeceptores praecisiendos, qui et quid sui sit muneris probè intelligant, et quod norint diligenter, fideliter, et cupidè prestent. Hi ad horae sonum praesto sint, pueros in officio contineant, caveantque ne quid disciplina Scholastica detrimenti capiat: nec tantum se literarum Magistros, sed morum quoque praeceptores, et animorum quasi parentes, esse meminerint; ideoque undecunque arrepta occasione, pie-

tatem, probitatem, morumque civilitatem teneris animis instillenti si quid memoriter recitent pueri, aut legant, aut rogati respondeant, aut disputatione, velut cote, ingenium acuant, diligenter auscultent; si quid perperam recitari, itemque, si quae oris vitia in pueris animadvertant, sedulo corrigant: utque clarâ voce, articulatè, distinctè ac tardè pueri pronunciare discant, et gestus suos, totumque corporis habitum decenter componant, annitantur. Dominicis festisque diebus è Schola pueros ad sacras conciones deducant: postridiè in tribus superioribus Classibus quid audierint, observarint, dedicerint, pro cujusque captu, praecipuè e doctrina Catechetica, exigant; authoritatem suam doctrinâ, vitae integritate, ac moderatâ severitate tueantur; et inter se, ut probos Collegas decet, conjunctis animis et laboribus, hoc stadium literarium decurrant.

3. Classes in decurias aut octurias, pro discipulorum numero, distribuendas, cuivis decuriae suum decurionem, morum observatorem, officii exactorem, praesiciendum.

4. Leges Scholasticas singulis in Classibus affigendas, discipulisque, anniversarijs ferijs exactis, praelegendas, explicandas, diligenter inculcandas, et servandas.

5. Lectiones singulis in Classibus ab invocatione divini nominis inchoandas, et claudendas.

6. Trium superiorum Classium discipulis non nisi Latinè loquendum: eorum desidiam publicè à praecepteoribus increpandam, industriam laudandam, quotidianisque concerationibus, ambitu et praemijs excitandam aemulationem; quae licet ipsa vitium sit, frequenter tamen caussa virtutum est, ut ait Quintilianus.

7. Classes quotidie à Rectore visitandas, absentes notandos, absentiaeque rationem exigendam, utque omnia rite atque ordine fiant, curandum.

8. Classes sic distinguendas, ut infima, quae quinta, Alphabetarios, hoc est, puellos e sinu materno nunc primum in Scholam productos, recipiat, quos praeceptor ei praefectus Classi non acerbè, sed leniter et comiter habeat, ne studia, quae, per aetatis istius imperitiam, amare nondum possunt, oderint, et amaritudinem semel perceptam ultra pueriles annos reformident. Ludus quidam hic sit verè literarius, et quasi lusus: laudentur subinde qui alios diligentiâ praecesserint; praemiolis etiam quotidianis, aut saltem hebdomadarijs, et locorum praerogativa, ad diligentiam et studiorum amorem excitentur, ut et ipsi vicisse se gaudeant, et alios ad honestam aemulationem accendant, et omnes spe victoriae redire ad Scholam et consimilem conflictum gestiant. Incredibile dictu est, quantopere id animos pueriles, qui gloriola et laude ducuntur afficiat: quamobrem idem institutum in superioribus quoque Classibus vel maximè retinendum. Hic ergo summa diligentia praeceptori annitendum, ut pueri literarum formas de facie norint; tum ut rectè sonare; deinde scité conjungere; post prompté et expiedité legere; praeterea eleganter literas manu formare et effingere; postremo supellectilem quandam vocabulorum simplicium, e libello ad id peculiariter typis excuso, et declinationum ac conjugationum paradigmata e Grammatiçe Rudimentis ediscant. His mediocriter perceptis, ad sequentem Classem, quae ordine Quarta est, traducantur.

9. Hic diligenter in declinationibus et conjugationibus, in nomimum generibus, in formatione comparativi et superlativi, itemque praeteritorum et supinorum; quid substantivum, quid adjectivum, quae utriusque proprietas et convenientia, quae item verbi cum nomine convenientia; quae rectio substantivi, que adjectivorum ver-

borum, adverbiòrum, praepositionum; et in similibus maxime communibus et necessarijs Etymologiae et Syntaxeos regulis, pueri exerceantur: usus praeceptorum e facili et puro colloquiorum Corderij libro, et Catonis distichis moralibus itemque Catechesi Heidelbergensi, quae interpretationem belgicam e regione habeat, (ut simul Belgicè legere discant, et quasi ludibundi a teneris Christianae Religionis fundamenta imbibant) perspicue demonstretur; vocabulorum simplicium e dicto libello supellex augeatur; phraseologiae, libello ad id peculiariter destinato, excipiantur, ac quotidie exigantur: denique emendatae scriptionis (quod in omnem aetatem profuturum sit) elegantiae opera non perfunctorié adhibeatur.

10. Hinc ad Tertiam Classem evectis Grammatiçe precepta plené tradantur, nec ante ad Classem altiorem, quam iis probé cognitis, provehantur: usus praeceptorum, in classicis, authoribus huic ordini maximé accommodatis, quotidie demonstretur; significationes ususque vocum diligenter notentur; phraseolagie calamo excipiantur et exigantur, atque usum, quotidianis exercitijs, qua loquendo, qua scribendo, applicentur: Prosodiae, versuumque maximé vulgarium dimetiendorum, disiectorumque carminum suis numeris ac metro restituendorum ratio doceatur: Christiane quoque Religionis fundamenta, e Catechesi Heidelbergensi, memorie mandanda, ac sequentibus in classibus plenius explicanda, proponantur.

11. Hos ita paratos secunda classis excipiat, in qua Grammatiçe preceptorum usus, explicandis classicis Authoribus, Cicerone precipué ac Virgilio, uberrimis latinitatis authoribus, elegantissimis quoque Buchanani Psalmis, majore curâ demonstretur, ac preter assiduam latiné loquendi consuetudinem, stylus, optimus (Cicerone teste)

dicendi Magister et effector, diligenter exerceatur: Aldi Manutij phrases elegantissime memorie mandentur: phraseologie undecunque colligantur et exigantur: poëtica doceatur, et quotidianis exercitijs ad praxin deducatur: Dialecticae et Rhetoricae praecepta, quam simplicissimé, et ad captum discipulorum maximé accommondaté, tradantur. Graecae quoque hic linguae fundamenta jaciantur, Grammaticae que praecepta explicatione Novi Testamenti, ac praecipué Euangelistarum, illustrentur.

12. Inde ad primam traducantur, quaeque superioribus Classibus tradita sunt, Universa ad praxin deducantur: Poëtica, Rhetorica, Dialectica, Graeca lingua, plenius tradantur: horum omnium usus quotidianis bonorum authorum praelectionibus et repetitionibus diligenter inculcetur: crebi disputationum conflictus instituantur: Oratoria quoque doceatur, et quotidiana exercitatione, aut splendida quadam narratione, aut insigni amplificatione, aut Epistola, aut declamatiunculâ, ad praxin traducatur.

13. Diebus feriatis primâ pomeridianâ conjunctis Classibus, Mercurij quidem Arithmetica, Saturni vero Psalmodia, doceantur. Comaediae quoque nonnunquam, subsecivis horis a secundae et primae Classis discipulis memoriae domi mandatae, in Schola agantur, et servato decoro recitentur.

Jussu Senatus, Wulfio ab Ittersum,
Henrico ter Cuilen, Scholarchis et
Camerarijs, anno 1635. Maji 25.
Thimannus Vriesen Secretarius.

V. D.

CAMPER LOF DOOR FRANCISCUS MARTINIUS.

Toen in 1729 de Haagsche boekdrukker Jacobus de Jongh de gedichten van Franciscus Martinius uitgaf, betuigde hij in het voorwoord: „Te beklagen is het zeker, dat er, buiten de Gedichten op het Lijden en d' Opstanding des Heeren, zoo weinigh vruchten van dit eedele vernuft gevonden worden, welke alle echter, voor zooverre ons bekent is, den Liefhebberen der Dichtkunde alhier bijëen verzamelt worden aangeboden."

Dat de Jongh niet alles heeft gekend wat door dezen dichter is gezongen, blijkt uit een gedicht, in folio, in het jaar 1641 door hem in 't licht gegeven, waarin hij de heerlijkheden van zijn en mijn geboortestad bezingt en dat, slechts acht bladzijden tellende, voorzeker tot de grootste zeldzaamheden in de Nederlandsche bibliografie behoort.

Een afdruk (wellicht de eenig overgeblevene) van dat zeldzame gedicht berust in de Koninklijke bibliotheek in den Haag, gebonden met tal van andere geschreven of gedrukte stukken, die door den bekenden geleerde en boekliefhebber P. Bondam zijn bijeengebracht.

In dit aan Overijsselsche belangen gewijd tijdschrift moge een nieuwe afdruk er van eene plaats vinden.

Over Martinius zelf die, op 11 Julij 1611 te Kampen geboren, den 24 Januari 1653 te Epe op de Veluwe als predikant is gestorven, zal ik niet uitwijden, en ook niet treden in het debat der kunstrechters die of, als

Hooft, hem een „roselaer onder de doornen" noemen, of, als David van Hoogstraten, hem den eernaam van „uitnemend Hollandsch poëet" geven, of wel, als Bidloo, hem slechts een tweeden rang onder zijne dichtende tijdgenooten aanwijzen. Ik zal er mij toe bepalen voor latere beoordeelaars nieuwe stof tot kritiek en waardeering te geven. Sommige geschiedkundige toelichtingen zouden voorzeker aan dit gedicht voor den hedendaagschen lezer meer belangrijkheid bijzetten (bijvoorbeeld over de woordspeling „Kemper-steur" en „Camper-steur" in de afdeeling „DE CAMPER VISCH"); die taak is bij de heeren uitgevers in de beste handen.

'S GRAVENHAGE, 17 Maart 1877.

M. J. A. G. CAMPBELL.

Blz. 1 (de titel).

CAMPER LOF.

Blz. 2.

DEN EDELEN, ERENTVESTEN, HOOCHGELEERDEN, WYSEN, VOORSIENIGEN HEEREN, Mijn Heeren, BVRGEMEESTREN SCHEPENEN EN RAAT, EN HAER ED. SECRETARISS: mitsgaders DIE GESWOREN GEMEENTE der Vrije Ryk-Stadt CAMPEN, Geluk en Salicheyt.

Soo moet u nieuwe Son met aangename stralen,
Het oude Camper licht en lof weer achterhalen;
Den Hemel u Gebiet verleene nu voortaen,
De voorspoet van August, de goetheyt van Trajaen.
Geen beter wenschen mocht den Keiser oyt gebeuren
Van wien u Rijk-staf komt en jaerelijksche keuren: [1])
Al braat men hier geen Os vol allerley gediert,
Ghy wort nochtans daer med' ook Keyserlyk geviert.
So 't wenschen heeft syn kracht, en 't groeten syn vermoogen,
Noch meerder heyl als dit toekoom u uyt den hoogen,
En neemt in uwe gunst 't geen dat u sent van vert,
Misschien een Gelders pen, maer Overyssels hert.

FRANCISCVS MARTINIVS.

---

[1]) De oude stadbrief waarbij aan Kampen stadrecht werd verleend, is niet meer aanwezig, en van wien de stad het recht erlangde om de jaarlijksche keur der magistraat te doen is onbekend, wel is zeker, dat ze dat recht reeds zeer vroeg bezat en uitoefende. De keizer hier bedoeld, zal waarschijnlijk Karel V zijn, die aan de stad dat voorrecht echter niet schonk, maar bij het tractaat van 1529 aan haar hare oude stadrechten verzekerde. De twee volgende regels zullen doelen op de gebruikelijke schepenmaaltijden, die soms zeer kostbaar waren.

Blz. 3.

DE CAMPER NAGEL. [1])

Kartouwen (ik beken 't) ghy hout alleen het velt,
En ik ben uytgedient, en door u afgestelt.
En sta nu-op het drooch. Noch ben ik in de boeken
Veel meer, als ghy, vernaemt door al des werelts hoeken.
Konstabel komt en ziet: Dat is een Arm van 't lyf,
Een Vleughel van de romp, een Kryghsmans overblyf,
Een Nagels stompe punt, of lange staert der Bliden,
Daer met men eertyts plagh de Steden te bestryden,
Een Horen van de Bok op stormen afgericht,
Die Herbert heb gevelt, en Puttensteyn geslicht. A°: 1375. Tusschen Wesop en 't Oude Broek.
Gaat dondert nu met kruit op alle die vier winden!
Waer salmen myns gelyk nu in de werelt vindeu?
Soo ik te Leyen quam des Graven Burgh aen boort,
De Spille van den Haagh sou mij niet kruyen voort,
Ik sou met eenen stoot Engistus heel doen vallen, Koningh der Vriesen, stichter van de Burgh A°: 449.
En slaen een gapent gat in d'averoude wallen.
Maer Campen hout u vast, aen 't gene dat ghy hebt,
Ghy syt alleen die roemt, daer d'ander Eeu van rept.

HET CAMPER CHOOR. [2])

De Papen vieren 't Choor om 't Heylichdom van binnen,
Syt ghy nu Phariseisch, op 't buytenst stelt u sinnen,

---

[1]) Met de Camper nagel bedoelt de dichter de oude stormram, (aries compositus) die in 1375 gebezigd werd door de stad bij de bestorming van Puttenstein en sedert bewaard werd in het H. Geestgasthuis te Kampen, maar bij den brand van dat gesticht in 1646 door 't vuur vernietigd werd. Isaäc Pontanus heeft ons er eene beschrijving en afbeelding van gegeven, die naar hem weer in den Almanak voor Overijsselsche Oudheid en Letteren voor 18 . . werd overgenomen. Ten tijde van Martinius moet het voorwerp nog aanwezig zijn geweest.

[2]) De dichter verkondigt hier den welverdienden roem van het

En siet de konst eens aen van myn volmaekten steen,
En oordeelt, ofmen ook meer Hirams vint, als een? 2. Chron. cap. 2. v. 14.
De werelt is vervult met meer dan seven wondren,
Myn t' samen-voechsel spreekt van boven en van ond'ren,
Dat eener wel te recht my 't Camper wonder hiet. Italus Architectus.
Ik nam de lof ook aen. Maer Vtrecht belght u niet.
Al boogh myn Stadt voor 't Sticht, syt daerom niet vermetel,
Myn Raathuis voor u Hof, myn stoelen voor u Setel,
Myn Stokken voor u Staf, [1]) dat hadde syn waerom,
Maer nu en buygh ik niet myn Kerke voor u Dom.

Blz. 4. DE CAMPER BRVGH. [2])

Ben ik de schoonste Brugh van Nederlants Rivieren,
En soumen my dan niet met hooger eeren vieren?
Brugghe So ik in Vlaenderen by myn Genant-Stadt [3]) stont,
Ik sou met meerder lof vervullen haeren mont.
Waer vintmen in de lucht so veel gekroonde balken?
Noch komt het schielyk Ys my somtyts wel verschalken.

---

fraaie koor van de St. Nicolaas- of Bovenkerk te Kampen, in de eerste helft der 14e eeuw gebouwd. De juiste tijd van den bouw dier kerk is tot nu toe niet opgegeven. De berichten dienaangaande hoop ik weldra aan eene herziening te onderwerpen.

[1]) Namelijk de roeden der stadsdienaren voor den bisschapsstaf, als zijnde de oude residentie der bisschoppen van Utrecht.

[2]) De oude brug over den IJssel in de 17e eeuw heeft steeds voor eene merkwaardige constructie gegolden, merkwaardig vooral daarom, omdat de draagkracht boven was aangebracht door houten galgen. Toen in de achtiende eeuw de brug geheel verbouwd was en de constructie eene geheel andere was geworden, veel minder kunstig, verkondigde men nog uit oude gewoonte de lof van de Kamperbrug, tot zelfs op onzen tijd toe. In de atlas van Blau vindt men eene volmaakte afbeelding van de oude door Martinius bezongen brug.

[3]) Genant-Stad = de stad naar mij (nl. naar een brug) genoemd, Brugge.

Swart moet de dagh altyt en sonder Sonne syn!
Of liever al het Ys versmelten van haer schyn!
De my benydelyk lest bruggeloos quam maken, [1])
En sneet myn jokken af, en gingh myn eere schaken.
Maer Ys het baat u niet, ik ben daer door geret,
En heb de groote scha met meerder macht verset.
Laat nu den trotsen Tems, met al de Seyne-stromen,
Den rykken Rhyn, en ook de radde Rhone komen:
Myn Isel wykt haer niet. Maer Isel hoort een woort,
So ghy weer stormen wilt, soo roep ik om akkoort.

DE CAMPER VISCH.

Geen stommer ding als visch, noch moet ik mee al spreken
Om onse waterroem van ander roem te wreken,
Al waer het ook met scherp. Waer vintmen een banier
Van Visschers wel geleerst, maer niet gespoort, als hier?
Syt ghy op visch belust, met uwe blanke konen,
Hollander, om 't gerief so gaat te Campen wonen.
'Tsy ghy de roode vin, of graeuwe schubben pryst,
Of aen de soete smaak noch hoger eer bewyst,
'Tsy dat ghy alle maent verandering wilt hebben,
Of soeken wilt u keur in staerten en in nebben, [2])
Kiest wat u herte lust, en wat u mont begeert,
Ia soekt al wat de School der Aspicinen leert.

---

[1]) In den aanvang van 't jaar 1635 was namelijk door zwaren ijsgang een groot deel van de IJsselbrug vernield. De raad besloot daarom den 16en Mei van dat jaar, voorloopig een pontveer te leggen om 't verkeer te onderhouden en de brug in plaats van, zooals tot nu toe, met vijf jukken en vijf galgen, met drie jukken en drie galgen te maken.

[2]) Dit ziet op de zalmmarkt die te Kampen gehouden werd en waar de visch door daartoe van wege de stad aangestelde personen in moten werd gesneden en dan geveild.

Bekberger bresems wykt, wanneer de myne komen,
En duykt met al u lant voor d'eere van myn stromen.
Blz. 5. Schaft Kemper-steur, o Kok, al waer niet anders is, [1] Macrob. Saturnal.
Maer Camper-steur die past aen 't hooghste van den disch. lib: 2. cap. 12.

HET CAMPER DIEP. [2])

Hoe menigh dingh heeft ook een averechtsche naem!
So gaatet ook met my, na 't seggen van de faem.
Myn Suntvloet mocht ik wel myn Santvloet laten heten,
En al myn hooge diep in ondiep gaen vergeten.
Nu vlot de Schipper eens, dan sit hij weder vast,
Na dat het water sinkt, of wederomme wast.
So vloeyt en ebt het ook, na dat ik hoor, te lande:
De beurt en wederbeurt des Lux is velerhande.
Maer Veerman syt getroost, hout u by d' oude leer:
Daer water is geweest, daer quam wel water weer.
Nochtans so vijant waer version met vijants gaven,
Ik wenschten al myn Sant, Duynkerken, in haer haven,
Of liever in de mont van Tagus de Rivier:
By 't goude sant past bet het silver sant, dan hier.

CAMPER OORLOOGS DADEN.

De jongen swygen stil, wanneer dat d' oude spreken,
Doch d' oude syn meest wech, haer tyt is al verstreken,

---

[1]) Deze woordspeling zal beduiden, dat een kok, als hij niets beters weet te schaffen dan Kamper steur, een gerecht uit eieren bereid kan opdisschen, maar dat de Kamper steur daar verre boven gaat.

[2]) Kampen ondervond in de dagen van Martinius voor haar scheepvaart en handel, reeds al de nadeelige gevolgen van de verzanding der IJsselmonden. In 1627 had men reeds het Zuiderdiep en de Ketel, in 1634 het Noorderdiep afgedamd, om daardoor op 't Kamperdiep meer stroom te krijgen. Jaarlijks werden er sommen aan besteed om dit bevaarbaar te houden, en even als thans nog, was dit onderwerp toen reeds eene levenskwestie voor de stad.

Haer heugenis is doot, haer schriften syn verbrant, [1] A°. 1543.
Een weynich isser noch, dat komt van trouwer hant.
Dat wort u weer vernieuwt, O Vaderlant, ter eeren,
Ghy kont het aen u saat, en kinderen doen leeren.
En houden 't tot een punt in eeuwiger gedacht.
Dat ik het u verhaeld', en is niet of ik bracht
Weer water in u Zee, of sparren in Noorwegen,
Ghy selver trokt wel eer den selven Koningh tegen A°. 1286.
Met oorlogh, sonder spar of speeren aengevat,
En dwonght hem, dat hy gaf meer vryheyt aen u Stadt.
Blz. 6. Quam naderhant de Sont den Jsel niet begroeten,
En boogh syn Deensche Kroon eerbiedich voor u voeten,
En gaf u groote macht te water, en veel eer?
Nu sit ghy inde kley, en voet syn ossen weer.
De nader kryghen syn noch nader in gedenken
De Bisschop kond u noyt, noch woud u ook niet krenken.
Maar 't sweert van Gideon was meest des Heeren sweert,
En hanght het dan niet op, of 't sy den Heer vereert.

Blz. 7. **EPIGRAMMA.**

Historici quaerunt, an sint Navalia [3] CAMPI,
Quae Tacitus nostris asserit esse locis?
Contendunt pariter populique urbesque vicissim,
Et fluvîos cursum nunc variasse putant.

[1]) De schrijver doelt hier op den brand die in 1543 op vastelavond het raadhuis teisterde en een schat van privilegien en oude stukken vernietigde.

[2]) De dichter bedoelt hier den twist tusschen Erik, koning van Noorwegen en de stad Kampen, door het vredesverdrag van 31 Juli 1289 beëindigd, en de handelsvoorrechten die de stad in de 13e en 14e eeuw van Denemarken erlangde.

[3]) De onder dezen naam bij Ptolemaeus voorkomende plaats, was volgens Menso Alting de stad Genemuiden. Dumbar K. en W. Deventer 1e dl. bl. 2 bestrijdt dit gevoelen.

Lis oritur, nec adhuc litem Natura diremit,
Quae prope tam terris, quam prope favit aquis.
Nam siccum Navale facit, madidumq; Novale,
Sic manet in dubio quaestio tanta suo.
Consule iam Delphos, nnm sint Navalia CAMPI,
Qui toties terris & variantur aquis?

ALIVD.

Urbs nostra in medijs quondam surrexerat undis,
Atque inter nassas aedificata fuit.
Dordracum contra medijs surrexerat agris,
Atque inter Cereris condita fertur opus.
Utraque fortunam mutavit, & utraque formam,
Haec medijs agris incubat, illa fretis.
Cedite iam Veneti nobis, queis terra maligna est,
Blz. 8. *Divisum imperium cum mare terra tenet.*

Tot CAMPEN,
Ghedrukt bij Roelof Dirksen Worst,
Boek-drukker, woonende in de
Nieu straat in 't Fortuyn,
in 't jaer 1641.

VIJANDEN EN VRIENDEN VAN SPANJE.

De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis bezit (No. 115 harer Bibliotheek) een HS. in folio getiteld: „Quohijer ende Register vande erffuen Landerien thienden ende jaerlicksche pacht van dien, oeck van Renten etc. jnden quartier van Sallant jnden Lande van Ouerijssel gelegen, toebehoerende Co^{e} Ma^{te} vianden ende Rebellen, die jn Steden, Landen ende plaetsen contrarie parthie van zijne Ma^{t}. holdende, woenen ende anders oeck vertrocken ende niet gereconcilieert en zijn." Dit Register is, blijkens eene kantteekening naast den titel, „Ouergeleuert bij den Rekenm^{r} Gijsbert Gramaije binnen Ruermunde op den xiiii^{en} Augusti LXXXVII", doch werd reeds eenige jaren vroeger opgesteld.

Voor Twenthe heeft, zooals beneden blijkt, een dergelijk register bestaan,doch waar dit schuilt is onbekend.

Met welk doel deze registers opgemaakt zijn, is niet twijfelachtig. De Koning van Spanje wenschte de bezittingen der rebelle onderdanen verbeurd te verklaren en als dit plan niet ten uitvoer gebragt is, is dit meer aan den loop van zaken toe te schrijven, dan aan de betoogen dezerzijds naar het schijnt [1]) gedaan, dat dit niet met het landregt strookte.

Weldra zal de Vereeniging zelve het geheele Quohier in het licht geven. Tot vergemakkelijking van het overzigt laat ik hier alleen de namen volgen der daarin ver-

---

[1]) Zie boven bl. 92.

melde personen en corporatien, die dus allen als de partij der Staten houdende te beschouwen zijn.

Coerts van der Vecht weduwe binnen die Stadt van Campen woenende.

Die weduwe Crusen toe Campen.

Christoffel Scheel van Welvelde die laest jn Twenthe op zijn huijs Welwelde toe Senderen onder tgericht van Boirne gewoent, nv vertoegen jn Stifft Osnebrugge op sijn huijs ter Schelenborg.

Jan van Eerde binnen de stadt van Deuenter woenende.

Hendrijck van Marckelo burger toe Deuenter.

Wijnalt Greuen binnen die stadt Swoll woenende.

Mr Jan ten Oever barbier ende burger binnen die stadt van Swoll.

Wolter Voet tzwoll woenende.

Herman van Voerst toe Beersse die laest op zijn huijs toe Beersse gewoent, vertrocken binnen Deventer.

Herman Ripperda die laest op zijn huijs Vogelsanck bij Enschede jnde Twenthe gewoent, vertoegen jn Stifft Munster binnen der Nijerborgh.

Jan Quaede burger toe Deuenter.

Jan Basters ende Beernt Ruijck burgers toe Deuenter.

Swiers Costers weduwe toe Deuenter woenende.

Hendrijck Velthuijssen ter Cuijlen binnen Swoll vertoegen.

Goessens van Raesfelts die jonge weduwe, Die in zijn leven geweest js Drost jn Twenthe vertoegen.

(Vooraf staat aangeteekend:)

Alhoewel die weduwe van Raesvelt hare reconciliatie voer haer ende haere Kinderen van zijne Maj. genadelijck geimpetreert ende jn haere gueden roerende ende onroerende gerestitueert zij waervan bij den quoijer van

Twenthe uwe hocheit overgesonden, copie auctentijque onder die Lettere (?) js gevoecht nochtans aengesien die voers. weduwe haer met haere familie naderhandt jnde stadt van Swoll, contrarie parthie van zijn mat. al noch haldende, begheuen ende aldaer metter woeninghe getoegen, hebben wij commissarissen, nae daerop genomene Informatie ende deliberatie van de hoeve jn Ouerijssel den ontvanger van de geannoteerde gueden Mr Derick van Thil geordonneert dese erffuen ende gueden ende oock die bij den quoijer van Twenthe geannoteert, als alle andere rebelle gueden te respecteren ten tijt toe bij uwe hoocheijt daer jnne anders gedisponeert sal zijn.

Adolph van Ruijtenberch, die laest op zijn huijs Sutten jn Swollerkerspel gelegen gewoent.

Jan Sloet, die Drost van Vollenhoe geweest nv binnen Campen hem verhaldende.

Mr Jan ten Holten Secretarijs der Stadt van Swoll.

Herman van Jherusalem tzwoll.

t Conuent van Brunnepel binnen die Stadt van Campen vertoegen.

Die weduwe van Essen jnden Ham binnen die Stadt Deuenter vertoegen.

Jan van Besten tzwoll woenende.

Jan Gulijcker burger toe Deuenter.

Arnt van Jherusalem tzwoll.

Jan van Graes burgemeester binnen Swoll.

Oxuelder erffgen. toe Swoll.

Bolten tzwoll.

Die weduwe van Twijckel toe Eerde die laest op haer huijs toe Eerde gewoent, vertoegen binnen Swoll.

Geert Hanegreeff toe Deuenter.

Geert van Wullen tzwoll woenende.

Euert van Tongeren die geweest Scholt T Ommen, althans binnen Swoll.

N. Scholtis toe Wije, althans toe Deventer.

Tongerens erffgen. tzwoll.

Eusebius Bentinck die op zijn huijs Werckeren jn Mastenbroeck bij Swoll woenende js, Drost toe IJsselmuijden.

Vrouw Lubeleis toe Deventer.

Robert van der Beeck die geweest Rentm[r] van Sallant, binnen Swoll wonende.

Johan ter Beecke burger toe Deuenter.

Lambert Beernts erffgen. toe Deuenter.

Gerrijts ten Laer weduwe binnen Swoll.

Gerrijdt van Laer toe Ghennen althans binnen Swoll.

Haddemans van Laer weduwe toe Deuenter.

Juffer van Laer binnen Deuenter.

Joests ten Groethuijs erffgen. toe Deuenter.

Theilige Gheest, offt armenhuijs binnen Deuenter.

Heer Jan Schaep toe Doesburch off Olde Keppel jn den Lande van Gelre gelegen.

Die pastorie van IJsselmuijden ju Mastenbroeck liggende die althans vaceert.

Jan van Voerst die laest op zijn huijs Grimbergen bij Rijssen jn Twenthe gewoent, nv geuañgen op Blijenbeeck.

IJsselt toe Swoll wonende.

Die weduwe Georgens van Twembergen binnen Swoll.

Lamberts van Twenhuijssen wed[e] binnen Swoll.

Heer Jan van Vreen tzwoll.

Hillebrant ter Cuijlen tzwoll.

Wijcherlincx erffgen. toe Swoll.

Derick ende Wijnant van Eenschaete toe Deuenter.
Eggerick Ripperda, die Drost van Sallant geweest hem binnen die stadt van Deuenter verhaldende.
tLammen offt Buijskens Cloester binnen Deuenter ende Jan Jnt hart toe Deuenter.
Sweer Luessinck toe Deuenter.
Baecks erffgen. toe Swoll.
T Armenhuijs van Berchkerke toe Deuenter.
Geert Rengers ter Aernshorst althans toe Hatthem.
Egbert Rengers toe Harderwijck op die Veluwe jn Gelderlandt wonachtich.
Jan Rengers ter Aernshorst toe Swoll wonende.
Seijne Rengers erffgen.
Sander van Voerst cum suis ende Gerrijt Splinter toe Swoll.
Jan van Holthen wonende binnen der Elburch.
Trijne weduwe van Jan Velincx binnen Deuenter.
Henrick Backer toe Deuenter.
Buschcloester toe Swoll.
t Convent van de Mathe bij Swoll.
Jan Bruijns burgem[r] toe Deuenter.
Thijmen Goijer, Scholt toe Swoll.
Aeltgen weduwe van Wijnalt Bruijns toe Deuenter.
Gerrijdt Boecop toe Campen.
T Conuent van Diepenueen bij Deuenter vertoegen binnen Deuenter.
Aloff van Rechteren die op zijn huijs Rechteren toe Dalffzen gelegen bouen zijne Reconciliatie van den Grave van Rennenborch etc. Stadtholder etc. Staeten guarnisoen onlancx genomen heefft.
Seijger van Rechteren.
Otto van Rechteren, althans binnen die stadt van Hasselt wonende.

Reijnt van Rechteren toe Hasselt voers. hem verholdende.
Henrick van Rechteren.
Die van Rechteren jnt generael.
Jan Cassen erffgen. toe Campen.
Herman Hessels burger toe Deuenter.
Luloff Hessels burger toe Deuenter.
S^t. Lijsbeth gasthuijs binnen Deuenter.
Vrouw Molners binnen Deuenter.
Waeterman binnen Swoll.
Boecholts erffgen. toe Deuenter.
Jouffrouw Boecholt toe Deuenter.
Cornelis van Sallant wonende Tarnhem jn Gelderlandt.
Wijnalts van Sallaut erffgen.
Arnt Joncker toe IJsselmuijden jn Mastenbroeck wonende.
S^t. Jorrijen ghasthuijs binnen Deuenter.
T. Convent van Swartenwaeter binnen Hasselt vertoegen.
Henrijck Muijlert opgen. [op den] Ordel bij Swoll d olde Dijckgreeff.
Seijne van Dorth, die op zijn huijs Dorth toe Bathmen gelegen wonende js, daerop der viandt garnisoen leijt.
Derick van Haefften toe Verwoelden bij Lochem nv gevangen binnen Steenwijck die oeck op zijn huijs der Staeten garnisoen genomen.
Arnt ten Boecop toe Campen.
Die voers. Boecop ende Jouffrouw ten Bosch toe Campen.
Jochem Splietloeff tzwoll.
Goert Splietloeff tzwoll.
Johan Kueckeman tzwoll.
Die weduwe Mulert toe Voerst althans binnen Swoll wonende.
Jan Muijlert bij Swoll opgen. [op den] Ordel.
Pieter Muijlert vertoegen jn Hasselt.

Die weduwe van Jan Muijlert toe Hasselt.
Wolff van Haerst toe Hatthem wonende.
Simons van Haerst weduwe toe Swoll.
Jan van Haersholte opgen. [op den] Leemkuijl bij Dalffzem, nv binnen Swoll.
D erffgenaemen van Frans van Haerst wonende op thuys toe Eerst bij t convent van Claerenwater over Dijssel jn Gelrelandt.
Steuen van Haerst erffgen. jngen. Berch bij Daltfzem.
Jan van Haerst Steuens jngen. Berch.
Jan van Haerst burgem^{r}. toe Swoll.
Jouffrouw Brantz erffgen. tzwoll.
Jan Dircx binnen Swoll.
Die fratres binnen Deuenter.
Frans van Brandenburch erfgen. toe Hasselt.
Jan van Marckele toe Deuenter.
Bruijne Baken tzwoll ende Dauid Koetgens erffgen. tzwoll.
Die Rijcke fraters binnen Swoll.
TKijnderenhuijs toe Zwoll.
S^{t}. Geertruyden Cloester te Zwoll.
Willem van Doetinchem binnen Deuenter.
Jouffrouw van Doetinchem.
Die weduwe van Engbert van Dotinchen binnen Deuenter.
Otto van Dotinchems weduwe toe Deuenter.
Jan van Walbeecke burger toe Deuenter.
Albert die Ruze toe Swoll cum suis.
Henrick Camfferbeeck toe Zwolle.
Assink toe Deuenter.
Jorrijen Stick toe Deuenter.
Pieter ten Holth binnen Deuenter.
Jan Camphuijs ter Heijno, binnen Swoll vertoegen.
Jan Camphuijs toe Zwoll.

Vrouw van Nahuijs toe Deuenter.

Sallazar die Monsterheer, althans op die Veluwe jn Gelrelandt wonende.

N. Haemaker toe Deuenter.

Egbert ten Dompzeler wonende ter Elburch op die Veluwe jn Gelrelandt ende jouffrouw Marij van Twenhuijsen binnen Swoll.

Pelgrim ten Hardensteijn ende Henrick Cracht toe Campen.

Lodewijck Bruininck Tarnhem jn Gelderlandt wonende ende die weduwe van Vorden tzwoll.

T Convent ter Honneppe bij Deuenter jn die stadt van Deuenter getoegen.

Gillis die Vriese, burger toe Deuenter.

T Convent Ysendoern toe Zutphen.

Derick die Quaede toe Deuenter.

T Conuent offt prioraet opten Berch tDeuenter.

Goert van Rhede binnen Vtrecht wonende.

Herman van Hoern toe Deuenter.

Theilige gheest tzwoll, een armenhuijs.

Theilige cruijs vande melaeten tzwoll.

Die van Aeswijn toe Gramsbergen vertoegen.

Euert van Aeswijn bij de wederparthie zich vnthaldende.

Statius van Aeswijn bij Co^e^. Ma^t^. vijanden hem verhaldende.

Jouffrouw van Brienen toe Zwoll daervan Johan Neulandt een dochter heefft.

Wolter van Brienen toe Deuenter.

Eijssuelt Buijser toe Deuenter.

Jouffrouw van den Bosch tzwoll.

Theilige Sacramentsmemorie toe Swoll.

Jan Wolters toe Swoll.

Herman Wolters toe Swoll.

Hidde van Voerst die laest op zijn huijs toe Hagenford gewoent, vertoegen binnen Deuenter.

Scherffs erffgenamen toe Deuenter.
Jan van Echten Janss toe Vollenhoe.
Tdomcapittel Tvtrecht.
Johan Kreijnck burgem^{r}. der stadt van Deuenter.
Brunsfelt burgem^{r} toe Deuenter.
Hendrick die Vos, die laest op zijn huijs ter Roderbruggen ter Ansen bij Ruijnen jn Drenthe gewoent, vertoegen binnen Campen.
Wijnant van Mouwijck burger toe Deuenter.
Derick van Mouwijck toe Deuenter.
Roeloff van Twijckel toe Deuenter.
Jan van Twijckel, die Scholtis toe Raelte geweest ende nv hem binnen Swoll verhaldende is.
Duijsterbeecx weduwe althans toe Campen.
Joost ter Bruggen weduwe toe Deuenter.
Henrick ter Bruggen toe Deuenter.
Jacob van Vterwijck van zijn huijs toe Heemsse vertoegen toe Nijenhuijs jnt graeffschap van Benthem.
Macharijs Pinninck burger toe Deuenter.
Hans van Onna burger toe Deuenter.
Cornelis Velthuijs tzwoll.
Lucas ten Blanckenae erffgenaemen toe Campen.
Derix van Blanckena toe Weeracker erffgen. bij Zutphen.
Jouffrouw Waninex dochter althans toe Deuenter.
S^{t}. Thonisgilde oft armenhuijs toe Deuenter.
Jouffrouw van Irte toe Deuenter.
Johan ende Michiel van Irte toe Deuenter.
Henrick Barterinck tzwoll.
Gerrijts van Twijckels weduwe toe Deuenter.
Gerrijt ten Acker tzwoll.
Henrick Kistemaecker tzwoll.
Albert Boets erffgenaemen tzwoll.

Die jonge Cloppenburch van IJsselmuijden toe Campen wonende.

Spueld binnen Swoll.

Gerrijt van Spueld ende Vterwijck, beijde tzwoll wonende.

St. Augustijn gasthuijs toe Deuenter.

T Conuent toe Hasselt.

Pieter Scholier toe Deuenter.

Gerlichs Ingen Blanckensteijn erffgen. tzwoll.

T Conuent van Berchcloester bij Swoll.

Henderick van Essen tHarderwijck ende Willem Lucasz toe Swoll.

Wendele Comffen toe Campen.

Jouffrouw van Essen toe Deuenter.

Gelmer jn Deuenter vertoegen.

Hendrick van Brenen toe Harderwijck.

Hendrick van Essen tzwoll.

Hopman Gruijter toe Deuenter.

Oldeniels weduwe toe Deuenter.

Vrouw Tengnagels erffgen. toe Deuenter.

Oldeniels weduwe toe Hengforde nv binnen Deuenter vertrocken.

T Conuent van Winssem bij Swoll.

N. Burgers toe Deuenter.

Thilman ten Sonnenberch toe Deuenter.

Ewalt Kannegieter toe Deuenter cum suis.

Thomas Knoppert toe Swoll.

Herman Knoppert toe Swoll.

Die Knopperts tzwoll.

T Conuent van Clarenwaeter ouer Dijssel bij Hatthem jn Gelreland gelegen nv binnen Swoll wonende.

T conuent van Beelheem binnen Swoll.

Tot dontfanck van Beelheemsche gueden js bij den

heer ouerste Verdugo gecommitteert ende geauthoriseert heer Herman Willebrordi, lidmaet desselues conuents etc. als bij dordonnantie ende commissie van dien gedateert den xv Decembris LXXXI waervan alhier copie onder die Lit. B., breder te vernemen.

Jan Strubbe die laest zijn domicilium gehadt op zijn huijs Effinck bij Goer in Twenthe gelegen, althans binnen Deuenter.

Mechtelts van der Weij erffg. toe Deuenter.

Jouffrouw Crijt toe Deuenter.

Jan van Niel toe Deuenter.

Vrouw Schrijuers toe Deuenter.

Henrick Jacobss toe Deuenter.

Herman Bulloe ende Johan Bulloe, beijde toe Deuenter.

Jouffrouw Auerengh toe Deuenter.

Thijs van Wenckum toe Deuenter.

Reijner Swaeffken toe Deuenter.

Swaeffken toe Doesburch.

Vrouw Tichelaers toe Deuenter ende Henrich Cremer.

Hacfoerd bij Zutphen wonende.

Jan ten Wal bij Zutphen wonende.

Roeloff van Hoeuel die laest op zijn huijs bij Goer gewoent ende uertrocken js.

Jacob Goyer toe Swolle.

Burgem^{r} Winssem toe Deuenter.

N. binnen Vollenhoe nv toe Campen.

Jngens weduwe anders Jouffrouw Huerlincx toe Deuenter nv binnen Campen woenende.

Aernt Huerlincx toe Deuenter.

T nonnencloester toe Harderwijck.

Gijsbert Luijssen toe Deuenter.

Willem Huvelinck toe Deuenter.

Henrick van Keppel die t olst gewoent.
Derick van Keppel bij Lochem wonende.
Herman van Keppels erffgenaemen toe Deuenter.
Jan Kamerlincx toe Swoll.
Jan van Itterssum geuangen op t huijs Blijenbeeck.
Robert van Itterssum althans geuangen op Blijenbeeck.
Gijsbert van Broeckhuijssen bij Doesburch.
Jan ten Broechuijsen erffgen. Tzutphen.
Claes van Gorckum toe Deuenter.
Derffgen. van Haefften toe Hattem.
Die stadt van Deuenter.
Mr Geerts cloester t Deuenter.
T convent opgen. [op den] oerdt toe Campen.
Fredericx Wijntgens erffgenamen toe Deuenter.
D erffgenaemen van Vrouw Costers toe Deuenter.
Jan Kijuer burgem^r^ toe Deuenter.
Tghasthuijs toe Voerst toe Deuenter.
Hoelinck toe Deuenter.
St Anthonis gasthuijs toe Deuenter.
Hans Mentinck toe Laer bij Lochem wonende.
Otto ten Stal toe Deuenter.
Vrouw ten Stal toe Deuenter.
Jouffrouw Diepenbroeck t Zutphen.
Wulff van Ittersum toe Swoll.
Vrouw Greuen toe Deuenter.
Theilighe gheest toe Campen.
Jan ter Spill, burgem^r^ toe Deuenter.
Henrick ter Spille toe Deuenter.
Wilhelm Doijs toe Deuenter.
Henderick offt Jan Martens toe Deuenter.
Die weduwe ter Helle tzwoll cum suis.
Die heilige stede toe Hasselt.

Henrick ten Holthe tzwoll.

Jan Loeze erffgen. tzwoll.

Jan van Steenwijck die op zijn huijs ter Scheer woent In den kerspel van Hardenberg gelegen.

(De graaf van Rennenberg had hem 6 Mei 1581 brieven van reconciliatie met den koning gegeven en naderhand had Jan den eed van trouw aan den koning afgelegd.)

Bitter ten Marsch tzwoll.

Pelgrim ten Gruijthuijs toe Arnhem in Gelrelandt wonende.

Goessen van Couerden die laest op zijn huijs toe Raen jn Hellendoern gelegen gewoent nv vertoegen.

(Had brieven van reconciliatie en sauvegarde voor persoon en goed.)

Jacob van Couerden die toe woenen plach op zijn huijs Stuveler toe Herike bij Goer gelegen, vertoegen.

(Had brieven van reconc. en sauvegarde als voren.)

Mr Henrijck ten Holthe zecret^s^. der stadt Swoll cum suis ende Kueckemans erffgen. toe Deuenter.

Die pastorie toe Gramsbergen althans vaccrende doer t verloep van de pastoer aldaer geweest.

Buecker toe Deuenter.

D erffgenaemen van Lennep toe Hatthem.

Visbeecke Canonik toe Deuenter Die Vicarius van S^t^. Anthonijs Altaer jnde kercke tot Hellendoern.

Gerrijdt van Rechteren, die den viandt gedient, ende zeeckeren tijt wederom toe Gramsberghen gewoent heefft.

Die van Wijttenhorst jn Gelrelandt.

N. Capittelsheeren daervan een binnen Deuenter woent.

Baecke erffgen. toe Dalffzem.

Derick Essinck cum suis althans binnen Swoll.

Derffgen. van M^r^ van Oestendorp waervan een dochter binnen Swoll js.

Als tegenhanger laat ik volgen eene lijst van hen, wier gooderen wederkeerig door R. en St. verbeurd zouden worden verklaard, als heulende met het Hof van Madrid, volgens besluit van den Landdag van den 16 Nov. 1582. [1])

De Heer van Keppel.
" " " Almelo.
De Drost van Lingen.
" " " Coevorden met zijn broeders Herman, Gerrit en Reijner.
De Commandeur van Ootmarsum.
Adolf van Twickeloe.
Johan van den Cloester.
Herman vau Westerholt.
Lubbert Mulert.
Johan van Steenwijck.
Johan van Echten.
Berent van Ittersum.
Geerlich de Bever.
Gerdt Luikensz.
Joachim van den Boetzler (gesurcheerd).
Adriaen van Twickeloe.
Walravens huisvr.
Gerrit van Oostendorp.
Henrick van Till.
Derrick Hargersz.
Herman Kistemaker.
Goessen van Ee.
Johan van Wilp.
Carel van Twenbergen.
Swaveken, gewezen Scholtus van Hasselt (gesurcheerd).

[1]) Zie Overijss. Alm. 1848, bl. 19.

Otto van Egmont.
Johan Mulert tho Voerst.
Johan Golt.
Herman van Hoevell.
Henrick Barnden.
Hopman Splinter.
Bitter, Rentm. van Twenthe.
Berent Bruins van Deventer (gesurcheerd).
Johan Sluiter.
Ludolph van der Veene.
Tijs Oirdt, Drost te Wedde.
De Richter van Kedingen.
Het klooster te Albergen.
" " " Almelo.
Goossen van Raesfelt, gewezen Drost van Twenthe.
Johan van Raesfelt.
Jacob van Coeverden.
Herman van Twickeloe te Boeningen.
Gerdt van Beverfoirde te Wemseloe.
Henrick van Rehede.
Goerdt Peckedam, als eigenaar der helft van het goed Swervelt onder Wijhe.
Lubbert Blanckfoirdt.
Johan Schaep, gewezen op het huis te Keppel.

V. D.

S. AUGUSTINUS - GILDE TE DEVENTER.

Van dit weinig bekende armen - gilde trof ik in het archief van het H. Geesten (nu Groote en Voorster) gasthuis de volgende acte aan:

„Wij Johan Maes ende Geert Hobijngk Jnder tijt Prouisoers sunte Augustijns gilde bijnnen Deuenter bekennen Jn dessen apenen brieue dat wij van weghen ende Consent der gemeijnre brueder ende zuster des voirss. gildes giestlick ende werlick ontfangen ende geboert hebn tot behoeff des gildes voirss. vanden Testamentors zeligen Heren Geert Visscher, Vicarius sunte Lebuins kerke toe Deuenter hondert golden Rijnsche gulden, dair die Prouisoren des voirss. gildes Jairlix tot ewigen tiden alle jair van cleden sullen drie arme menschen die des van node is, mit tabbert, kouel, hazen, schoen, eten ende drinken, ende anders, op den dach alsmen dat voirss. gilde drincket, gelijck alsmen dan die ander neghen armen Jairlix plecht te cleden, ende te doen vandes voirss. gildes wegen, ten ewigen testamente, voir zelighen heren Willam Visscher, die Canonick plach te wesen des voirss. kerken ende voir heren geerts voirss. sijns brueders zijlen, gelijck als dat jn des voirss. gildes boeck alingk is bescreuen. Sonder al argelist. Des tot oirkonde hebn wij Johan ende Geert voirss. alse prouisoren, van weghen consent ende beuele der gemeijnre brueder ende zuster des voirss. gildes giestlick ende werlick des gildes zeghel

an dessen brieff gehangen. Gegeuen inden jare ons heren Dusent vier hondert vijffendevijftich op sunte Egidius auondt."

V. D.

VOLKSVERMAKEN TE HASSELT.

„Ick Eusebius Bortgrard (sic) Bentinck tot Schoonheeten wegen sijn Coninckljjcke Hoogheijt de Heere Prince van Orangien Hooghschultis tott Hasselt ende aver Hasseler Ampt, doe mits desen jeder ingezeten van Hasseler Carspel wel ernstlijck verbieden, dat niemand weder sal vervallen tott de vastelavonts insolentien, gans enkrans te trecken, mommerijen, kockerellen, bieren in andere huijsen als ordinairie Herbergen in te leggen omme drinkerijen in te richten, schieten voor Bruijdegom en Bruijd om haer te schutten, bij poene dat jeder sall verbeuren vijff olde schilden.

Actum Hasselt den 12 febr. 1675."

Deze publicatie strookte met den geest van dien tijd, toen men door provinciale en plaatselijke verordeningen de buitensporige vreugdebedrijven des volks trachtte te beteugelen. Meesttijds werkten zij echter weinig uit.

V. D.

HONDSDOLHEID. 1613.

Dat er in den aanvang der 17e eeuw ook reeds hondsdolheid in Overijssel voorkwam, en dat de regeringen daartegen maatregelen namen, bewijst de volgende publicatie van het bestuur der stad Kampen:

Den 6 December 1613.

„Burgemeesteren Schepenen ende Raedt doen te weeten. Alsoe haer Eers. in ervaeringe koemen, dat omtrent deser stadt ende die vrijheijt derseluer verscheijden menschen ende beesten van rasende honden gebeten sinnen, ende dat sulcx alhier oock solde kunnen gebeuren, ten waere dat hier inne promptlick worde versien, soe ist dat haer Eers. allen ende ijderen bij desen gebieden dat sie haere honden daetlijck opbijnden ende in haere huijsen bewaeren sullen, ende daer sulx niet en geschiede, sullen die honden, die nae drie daegen van dato deses aff te rekenen opter straten bevonden worden, durch den scherprichter daetlick doot geslagen worden."

Men ziet dus dat de maatregel thans te Amsterdam en elders toegepast, voor meer dan 250 jaren reeds in Kampen werd in praktijk gebracht.

N. U.

BURGERBOEK VAN VOLLENHOVE, 1379—1493.

Zoover mij bekend is steekt Kampen de overige steden van Overijssel de loef af door de oudheid van zijn burgerboek. De lijst van daar aangenomen burgers klimt op tot het jaar 1302. Van Deventer is de oudste mij bekende van 1410 (no. 1230 van het gemeente-archief). Te Hasselt begint het burgerboek met het jaar 1463. Vollenhove klimt op tot 1379 en schijnt dus het tweede in rang op dit gebied te zijn. Zoowel de oudheid waartoe het stuk opklimt, als de belangrijke plaats, welke Vollenhove oudtijds als zetel des Bisschops innam, nopen mij tot eene uitgave er van.

Wat men aan zulke lijsten heeft? — zal ik niet uitvoerig behoeven te betoogen.

Als bron voor de hier volgende heb ik het oude Stadboek van Vollenhove te noemen, waarin die namen echter zeer onordelijk en verspreid voorkomen.

Van dat Stadboek bestaan twee exemplaren, het eene in het net geschreven, het andere naar ik meen, de zeer slordige minute daarvan. Aan dit laatste ontleende ik de namen der burgers.

Vollenhove.

Jnt Jaer onss heren Dusent CCCLXXIX sint desse naebescreuen burghers gheworden.

Jtem Coenraet van Grieke.
„ Gherijt Goessensz.
„ Merten Reijnerssz.
„ Johan Johanssz.

—

Jnt Jaer onss Heren Dusent CCCLXXX worden desse naebescr. burgers tot Vollenhoe.

Jtem Gherijt van der Moelen.
„ Gherijt Lambertssz.
„ Zegheuaert van Cadoelen.
„ Johan Hermenssz.
„ Albert Dirxssz.
„ Johan ten Pucke. (?)
„ Johan Arentsz.

—

Jnt Jaer van LXXXI sint desse nae bescreuen burgers geworden.

Jtem Bertolt die Wijse.

—

Jnt Jaer ons heren MCCC LXXXI(I) sint desse naebescr. burgers gheworden.

Jtem Clawes Ottensz.
„ Gheise Weerdes.
„ Gherijt Henrixsz.
Jtem Arent Drent.
„ Roloff Clleijman.
„ Roloff Lansinckt.
„ Johan van Aferden.
„ Berent die Bodeker.
„ Arent Noijde.
„ Alert van der Moelen.

1383. [1]

Heijne Henrixsz.
Herman Brekenap.
Heijne Cluisse.
Mathijs die Koc.
Gherijt Lamberts soon.
Lambertus Johans soon.
Femme Sterke Beernts dochter.
Wolter van Endolt.
Alijt Ludekens.
Kersteken die Vleijshouwer.
Henric Pruijt. (?)
Gijsbert Goetmans soon neue.

1384.

Reijner Hermenssoon.
Clawes Danckert.
Henric Menssoon.
Goessen ten Lake.
Jacop Ghateman.
Henric Aleffssoon.
Hermen van Kuenre.
Johan Schaerdeken.

1385.

Gherijt die Smit.

---

[1]) Voortaan laat ik het hoofd en de Items weg.

Daen Woltersscon.
Rijcwijn die Wulleweuer.
Jacop Raqwijnssoon.
Gerijt Rijcqwijnssoon.
Peter Rijcqwijnssoon.
Meister Gerijt die Tijmmerman.

1386.

Tijdeman Scuijll.
Lange Arent.
Boele Roloffssoon.
Henric Ludikenssoon.
Lubbert van Ghore.
Lambert die Boere.
Ghijsbertus Goldenssoon.
Clawes Kuest.
Clawes Johanssoon.
Arent Besteman.
Lodewich Coenraetssoon.
Bertolt Coenraetssoon.
Ghijsbert die Kock.

1387.

Herman Starke.
Johan die Boer.
Gheert Poppensoon.
Heijne Regelandesoon.
Dirck Hermanssoon.
Gheert van Zuren.
Gheert ten Gaerthues.
Johan optet Clijff.
Tijdeman Euertssoon.
Frederic Paesschedach.
Hermen die Voss.
Willem Dirxsoon.
Johan Matthijssoon.
Guert Domerssoon.

1388.

Henric Staell.
Arent Johanssoon.
Dirc die Scroeder.
Roloff die Pelser.
Johan die Traesser.
Wijcher Albertssoon.
Johan Euertssoon.
Johan die Holtgrauer.

1389.

Johan Hagen als bauen.
Gherijt die Rademaker.
Peter Wernerssoon.
Heijneman.
Gijsbert Hacke.
Peter die Hont.
Henric Johanssoon.
Egbert Johanssoon.
Arent Tijdemanssoon.
Coenraet Branthoff.
Herman die Bodeker.
Albertus die Monick.
Lijsebet Lubberts.
Arent van Arepp.
Lodewijch die Bodeker.

1390.

Henric die Ketelaer.
Johan Zoest die Sadelmaker.
Henric Gadefortsoon.

Geert van Ruithenberghe.
Gheert geheten Qwellepage.
Goessen Henrixsoon van Eenwijck.
Lambertus Mathiassoon.

1391.

Arent Ottensoon.
Johan Lubbertssoon.
Lourens Henrixsoon.
Willem Johanssoon.
Frederic die Wilde.
Arent van Bueren.
Peter Henrixsoon.
Gherijt Lamberdinck.
Johan Banc.
Dirc Bisscop.
Euert die Ritter (Ruter?)
Gheert Cokenbacker.
Herman die Joede.
Herman Roloffssoon.

1393.

Lubbert ter Lake.
Heijne ter Smitten ende
Dirck sijn soen.
Lambert Scroder.
Jacop Andreessoon.
Jacop Jacobssoon.
Johan Willemssoon.
Beernt Pelser.
Hermen Schomaker.
Johan Johanssoon die Baertscherer.
Johan Makee.
Egbertus van Venen.

1394.

Ceelken Jacopssoon van den Holte.
Arent Mertenssoon.
Johan Snoeck.
Willem die Zwarte.
Claes Persijn.

1395.

Heijne Beliensoon.
Gheert wt den Winckel.
Werner die Goltsmit.
Rotgher Johanssoon.
Engelcke Johanssoon.
Engelbert Johanssoon.

1396.

Henric Johanssoon.
Jacop Johanssoon.

1397.

Johan Hont.
Sijmon Henrixsoon.
Hermolt van Bueten. (?)
Thenijs Bertoldssoon.
Tideman Egbertssoon.
Arent van Wespen.
Johan Heijnensoon.
Jacop van den Ghire.
Henric Dirxsoon.
Johan Maessoon des Gruters.
Herman Staell die jonge.
Goert Hesselssoon.

1398.

Kerstken Coepsseon.
Coenraet Mertensoon.
Herman Prekel Claessoon.
Johan die Kastemaker.
Johan Peterssoon.
Willem van Heelde.
Johan Goertssoon.
Henric die Kneper.
Frederic Sasperinck.
Henric die Pelser.
Egbert die Ghier.
Henric van Graue.
Johan Goessensoon.

1399 (en 1400?)

Folckier Lambertinck.
Henric Heijnensoon.
Johan van der Haer.
Willem Willamssoon.
Egbert die Smit.
Henric Johanssoon.
Hermen Dumekenssoon.
Lubbert Johanssoon.
Bertolt Johanssoon.
Clawes Goertsoon.
Henric Duest.
Hessel Coepssoon.
Henric Henrixsoon.
Geert Geerdessoon.
Johan van Eppe.
Clawes Lubbertssoon.
Huge Pappe.
Goetscalc Johanssoon.
Johan Coenraetssoon.
Wolter Scade.
Hermen Besteken.
Johan Woltersoon.

1401.

Johan Hesselssoon.

1402.

Hermen Hermenssoon.
Johan van der Buer. (?)
Johan Wituoet.
Johan Berentssoon geheten die Vrolike.
Jacop Johanssoon.

1403.

Berent Remboltssoon.
Albert Maessoon.
Claes Claessoon van der Eem.
Egbert Henrixsoon van Dalfsen.
Peter Johan Ripen soon.
Herman Hermens soon Kernewater.
Johan Willem(ssoon).
Johan Keijll ende Gerijt sijn soon.
Willem Nagell.

1404.

Henric van der Eze.
Johan Wegmont.
Johan Maken broder.
Mette Geerdes dochter.
Alijt Lamberts dochter.

Egbert Egbertssoon.
Herman Hagen die bade.
Lambert Johanssoon.
Herman Voss.
Jonge Wegmont.
Peter Scroder.

1405.

Heijne Aerntssoon van Wennepervene.
Lubbert Haninghe.
Bertolt ten Doerganc.
Johan die Touslager.

1406.

Johan Vorschepoell.
Albert Koc Lambertssoon.
Johan Johanssoon van der Voert.
Johan Winter.
Johan Geertssoon.
Gharmich Johanssoon.
Johan Euertssoon.
Johan Johanssoon.
Gijsebert van Grotendonck.

1408.

Lude ten Sijlle.
Gheert Ghunicke.
Arent Rolofssoon.
Johan van Middelborch.
Guert Goertssoon.
Nota. Egbert Kroijll nomen... si simile.
Bertolt Claessoon.
Henric van Lanchakeren.
Gerijt van der Steghe.
Willem Alertssoon.

1409.

Roloff Willemssoon.
Johan die Roesse.
Berent Peterssoon.
Albert Egbertssoon.

1410.

Herman Heijnensoon.
Weernse Wijchers.

1411.

Arent die Beijer.
Henric van Munster.
Willem Dirxsoon.
Louweken Willemssoon.
Gijsbert jnden Napell ad nos expectans nu Johan Philips ..... anno 1556 altera Decembris.
Ludeken Coenraetssoon.
Arent Bloc.
Johan Tijchler.
Peter Boldewijnssoon.
Gaetscalc Munter.

1412.

Bruninck Arentssoon.
Henric Ludikenssoon.
Johan Arentssoon.
Franke Touslager.
Willam Botterman.

Johan Tijessensoon.

1413.

Gijsbert Zwager.
Willam van Bueren.
Herman die Keteler.
Henric Johanssoon.
Henric Stalthals.
Herman van Heelde.
Wolter Wolterssoon.
Johan Middelborch.
Peter Middelborch.
Johan Johanssoon.
Rembolt Heijnensoon.
Frederic ten Doerganck.
Willam Gheijnkenssoon.
Johan van Nubeke. (?)

1414.

Henric Brant.
Albert Wijnkenssoon.
Ancelmus Johanssoon.
Otte Gheenkens.
Geert ten Doerganc.

1415.

Huge Bensinc.
Herman ter Hoeuen.
Wolter Gheneken.

1416.

Coene Gijskenssoon.
Gheert Lubbertssoon.
Geert van den Velde.

1417.

Willem Valkenssoon.
Gheert die Kremer.
Hessell Duijst.
Maes Scroder.
Dirc Smedinck.
Gabele Poll.
Rotger Geertsoon.
Willem die Pelser.

1420.

Gheert Johanssoon.
Alfer Reijnkenssoon.
Henric ten Stene.
Johan van Schutroep.
Clawes Peterssoon.
Jacop van Dummeren.
Frederic Heijnensoon.
Johan Pric Hillemanssoon.
Peter van Raden.
Henric Ranse.
Koman Albert.
Engbert Branthoff.
Maes die Mulner.
Aelwijn Claessoon.

1421.

Johan van Broijlle.

1422.

Femme Persijns.

1423.

Sijse Helmichs.
Willem Kroijll.
Rutger Geertssoon.

1424.

Hebele Peterssoon.
Johan van Renen.
Sijmon Henrixsoon.
Goessen Bijwesten
Geert Lebbe.
Lubbert die Verwer.
Johan Johanssoon die Tijmmerman.
Gadiken die Badiker.
Henric Falkerssoon.
Roloff Scroder.
Henric Pijll.
Herman Scoijer.
Tabe Duijmkenssoon.
Henric van Ghenemuiden.
Henric van Hasselt.
Henric die Pelser.
Johan Monen soon.
Geert Vierackers soon.
Lijsbet die Wullekemster.
Albert Baterman Willemssoon.
Moerlijn.
Arent die Brabander.
Stijne Werren.
Joufer Jutte Zucren.
Gerijt Stelling.
Gerijt Benke Wijcherssoon.

1425.

Gadiken die Vrolike.
Gadiken Willemssoon.
Gadiken Stratemaker.
Jacop Wulleweuer.
Henric Hapesomer.
Johan Kuijt.
Mense Mesmaker.
Wolbert die Dreijer.
Roloff Smediken.
Tijken Geertssoon.
Eernst Pentier.

1426.

Johan Riqwijnssoon van Bunscaten
Riqwin die Bekermaker.
Albert Johan Roesen soon.
Dirc Gheert Johans soon.
Meijster Riqwin Culsnijder.
Egbert Pouwelssoon.
Willem Metseler Truden man.
Henric Schenck van Gheueros.
Bertrum Torfmaker.
Henric Huijsken die Dreijer

1427.

Henric Smit van Groningen.
Johan van Loesden.
Heijne Meij.
Berent Arentsoon ten Voerste.
Peter Willemssoon die Here.

1428.

Heerijken Johanssoon die Hollander.
Johan Hacke die Scomaker.
Gheert Egbertssoon die Scomaker.

Bertolt Pelgrimssoon.
Johan Meij geheten van Loesden.
Dirck van Sinderen.
Dirc die Weuer geheten Grotendonck.
Johan Codde die Hollander.
Henric Elijssoon.

1429.

Peter Bijwesten.
Peter Johanssoon die Scomaker.
Johan Peterssoon Tocheuer.
Johans Hermenssoon die Greuer.
Bertholomeus die Mulner.
Johan Henrixsoon die Smit.
Johan Bolte Schomaker.
Johan die Kremer Arents zwager Bijwesten.
Rembolt Torfmaker.
Werre ten Napell.

1430.

Folkier Noortwoltsoon.
Johan Egbertsoon.
Otte van Meerten.
Willem van IJttersim.

1431.

Johan van Monster de Brouwer.
Albert Mulert.
Albert Willem Kokelen soon.
Mathijs die Tijmmerman.
Johan Godekens soon de Weuer.
Claes Johanssoon de Wulleweuer.
Henric Hubertsoon.
Hubert Hubertssoon.
Hermen Smit.
Bertolt Robertssoon.
Euerardus Spiker.
Werner van Helendoorn.

1432.

Wijcher Coenraetsoon.
Johan van Deueren.
Dirck de Mulner Dirxsoon.
Hermen Goertsoon de Mulner.
Albert Lijeneman.
Johannes die Scriuer.
Johan van Oss Johanssoon.
Claes Albertsoon die Smiter.
Johan ter Kinderhues.
Johan Klijff.
Henric Geertsoon Dorstman.

1433.

Ghese Gheert Wijnens wijff.

1434.

Peter Spruijt.
Henric Winter.
Johan Peterssoon.
Johan Folkierssoon.
Seijne Plonijssoon.
Hermen Marqwerdssoon.
Dirc die Jonker.
Johan Berentsoon.
Eeffse Lambert dochter.
Egbert Zarijssoon.
Hermen Beck.

Peter Willemssoon.

1435.

Gadiken Johanssoon.
Tijdeman Badiker.
Johan van Nijenhoff.

1436.

Goesen Gaden soon Touslager.
Johan Gijsbertssoon.
Henric Spaermaker.
Henric Onbescheiden.
Johan Gadikenssoon.
Johan Snijder.
Lubbert Tabe Dumekens soon.
Johan Johanssoon.
Johan Peterssoon.
Henric Stridelant.
Gheert Willemssoon.
Roloff Geertssoon.
Lambert Coepssoon.

1437.

Johan van Rutenberch.
Johan Geertssoon.
Geert Banke.
Johan van Gelre.
Hubert die Weuer.
Johan Gijse Gadewertssoon.
Dijetmer Dijetmerssoon.
Henric Vierlinc.
Alfer van IJsselmuden.

1438.

Peter Jacopssoon.
Johan Lubbertssoon.
Schoen Beernt.

1439.

Gheert IJsserman.
Otto Wijnkens.
Henric Dirxsoon.
Ermelt Arentsoon.
Geert Willemssoon.
Heijne ten Zijle.
Johan Frederixsoon.
Jacop Sloetsemaker.
Wijbrant die Hollander.
Johan die Weuer.
Sijmon Jacopssoon.

1440.

Johan Rolofssoon.
Johan Willemssoon van der Zedde.
Herman Wissemer.
Willem Trumper.
Winike (?) Henrixsoon.
Johan van den Bossche.
Wolter Johan Willemssoon.
Frederic Borre.
Albert Lamphensoon.
Johan Blomendael die jonge.
Mense Geertssoon.
Symon Dirxsoon.
Johan van Someren.

1441.

Henric Johanssoon.
Johan Lubbertsoon.
Geert die Pelser.

Willem ....

1442.

Goessen Hermenssoon.
Mathias Willemssoon.
Meister Geert Barbier.
Albert van Norden.
Herman van Dalfsen.
Johan ter Helle.
Willem Schomaker.

1443.

Johan Lambertssoon.
Gheert Arentsoon.
Johan Lambertsoon de Schomaker.
Wessel Goetscalc opten Burchgrauen.
Egbert Badijng.
Albert Albertsoon die Tijmmerman.
Johan Johanszoon die Backer.
Gadiken die Wellige.
Wijcher Johanssoon die Smit.
Otte Doijs.
Johan Henrixsoon.
Lijsbet Rutgher Jacopssoon weduwe.
Johan Morriaen.
Johan Rijninge Tabensoon.
Mette Lubbert wijff.
Sijbrant Lambertsoon van Monikedam.
Wolter Tabensoon.
Egbert van den Rutenberche.
Elbert Brant geheten Biesken.
Johan Bunte. (?)
Henric Coppendreijer.
Reijner Riqwinssoon de Weuer.
Dirc Johanssoon die Scroder.
Lambert Lambertsoon.
Claes Claessoon die Smit.
Berent Hermenssoon die Smit.
Johan Jacopssoon die Weuer.

1444.

Henricus Holtappell.
Willem van Daueren.
Geert Berentsoon die Backer.

1445.

Jacop anders die Messeler.
Willem Nassijnc.
Jacop Roelofsz.
Johan Bolte van Deuenter.
Egbert Woltersz.
Jan Willemsz.
Claes Zwartekot.
Hermen Brethouwer.

1446.

Maes Willemsz.
Henric Diercsz.
Willem Jansz de Mesler.
Jan Gelijsz de Weuer.
Jan Gherdsz Kelman.
Willem Decker.
Hermen ten Zijle.
Helmich Euertsz.

Henric Hermen Zwedersz.

1447.

Andries Smijt.
Johan Clawes soen.
Vrancke Tijmmerman.
Alijt Drijeers.
Mathijs die Weuer.
Wolter van Daueren.
die Oelde Brethouwer mijns heren poerter was.
Boldewijn van den Laer.

1448.

Henric Lambertsoen.
Johan die Hont } gebroder.
Geert die Hont }
Benc Houing.
Berent die oelde wagenknecht.
Johan Zwederssoen.
Willem Johanssoen gheheten Borre Kremer.

1449.

Henric Noertwoelde.
Derck Geertsz vanOestenwoelde.
Juffer Mechtelt des Vosses zelijgen Bartholt Hagens weduwe.
Ludeken Jager.
Tijmen Euertssoone.
Jacob Scherrenberch.
Rolof van Dolre.

1450.

Micheel de Vilthoedemaker.
Wijllem Gadensz die weuer.
Berent van Bentem.
Goesen ... soon ten Brincke.(?)
Garbert Harmens soon.
Henric ten Haue de Weuer.
Wermelt ten Wolthvse.
Engbert Derixsoene.
Johan van Goere.

1451.

Peter Wijtte.
Peter Arentsz van Hese.
Karsgen Euersz.
Borre Henrijcksz.
Henrijc Henrijcsz van Hamont.

1452.

Henrijc de Vos.
Jacop Vos de Weuer.
Johan Euersz in de Halla.
Harman Claessz gheheten Wijtte Herman.
Johan van Holthusen.
Folker Jager.
Peter Oeltgersoen.
Willem van der Zeeden.

1453.

Jacob Jacobs soene de Weuer.
Peter Hoppenbier.
Geert Brant.
Herman Verwer Smeding.
Albert van der Vecht.
Jacob Jacobs soene de weuer.

1454.

Willem Hermans soon in de Donkeringe.

Johan Hermanssz Zweders sone.
Claes Gerijt sone Smijt.
Henric Stilling van den Wene.
Frederic Johanssoene anders geheten Stennijng.
Johan Koep Snellen soene.
Henric Euerts soon.

1455.

Johan Hollander.
Johan van Goere de Scroder.
Deric Johanssoene van Scharwolde.
Goesen Henrixsoene de Techener.
Johan Decker Konneman Aerntssoon.
Rijcqwen Jacobssoene de Tijmmerman.
Herbert (?) van Hasselt.
Jacob Ridder.
Goessen Hermanssoene.

1456.

Johan Florkens.
Derric Hermanssoon alias Mulner
Willem Willemsz Decker.
Henric Rijcqwin Sijmonsz.
Johan Berchorst.

1457.

Henric Jacopsz.
Berent Hermensz.
Remelt Johan Aerntsz.
Arent Harderecke.
Ghert Johansz.
Lambert Wesselinck.
Harman Voss. Jacop, Clawes, Harman Voss sijn echte kijnderen.

1458.

Gheert Backer Beerntsz.
Lubbert Egbertsz.
Leefken ter Kijnderhuus.
Joufer Mechtelt van Sonnenberge.
Joufer Gese van Oestenwolde.
Nijese Oostebrijnck.
Ceelken Johans soen.
Hermen van Dalfsen Hermensz.

1459.

Derick Hwt (?)
Heijlewich Johans wijff van der Eeze.
Johan Glasemaker.
Mille Kaluerkamps.
Johan Valkenar.
Sijmon Backer.
Harmen Spleters.
Stijne Peters.
Katherijne Maembeken.
Derick Komen man de Scroder geheten Deric Berentssoon.
Grete van Deueren Jacop Aernt ende Bartolt oer kijnder.
Mechtelt Bussches.
Willem Johansz. de Pelser.
Claes jnden hilghen geest.

1460.

Zweder Harmansoen.
Willem Hansen de Weuer.
Rotgher Willemsz de Tijmmerman.
Pelgrijm Hardensteijn.
Roeloff Johanssz.
Jacop Dirck Alferssz soen.
Dirck Gosensz.
Gert Ludensz die Dreijer.

1461.

Reijken Johan zoen.
Enghele Johan Jaghers wijff.
Grete van den Polle ende oer dochter Jutte.
Henric Steuen zoen.
Lise Groeters.
Klaes Naeghel.
StijneWolterVrederinckdochter.
Johan Witte.
Lisebet Willem Reijners wijff en Neesken Peters ors zoens kint.

1462.

Derick .....
Gheert Florijssz.
..... van den Bomgaerden.
Peter van ..essel.
Albert Johansz.

1463.

Johan Henrijc ..ylsz soene.
Rijquen Sijmens sone.
Johan van Daetseller.

1464.

Jacob Leuersz de Trijpenmaker.
Lambert Berensz.
Henrijck Baert de jonghe.
Albert de Brabander.
Heijmme sijn wijff.
Ghert van der Keeldonck.
Werner Jacobsz Speijers.

1465.

Henric Hermansz de Mulner.
Johan Sandersz.
Hughe Wegge.
Alijt Luijken Schouwen huisvrouwe.
Claes Aerntsz ten Broeke.
Henric Warnerssz de Smit.
Wolbert Harmens soene.

1466.

IJsebrant Hermensz.
Zwaff Ghertsz.
Frerick van Weden.
Willem Harmensz de Kremer.
Rotgher Roloffs.
Henric Roloff Megens zwagher.
Peter de Tijmmerman.
Hermen Henricksz.
Johan Johansz Mensen zwager.
Henrick Sticken.

1467.

Frederick Winter.
Andries Joncker.

Jacob Claessz.
Willem van Hamme.
Euert Doeden soene.
Willem Pauwel de Rademaker.
Euert van Loenen.
Albert Johanssz de Weuer.
Henric Soenenssz.
Rotgher Johan Vosses soon.

1468.

Derck Albersz.
Henrick van Aernem.
Grete Stakebrandes
Johan Willemssz van Eel.
Rotgher Lubbersz.

1469.

Meijster Jacob Geertssz.
Roloff Johanssz.
Rouer Jacobssz.
Johan Henrixsz.
Henric Geertssz.
Johannes Anderssz.
Aernt van Karckhelle.

1470.

Ghert Wenemers.
Henrick Johansz.
Henrick van Venloe.
Rolof Rolofsz.
Peter Johansz.
Peter Kraen.
Peter Petersz Peter die Kranenzwacgher.
Johan Berensz.
Ghert Henricksz deHoltsaegher.
Sander Ghertsz zijn soene.
Claes Hillebransz Alijt Hessels (?) zwagher.
Lubbert Hermenssz Johan Henrichsz zwagher.
Roeloff van Daueren.
Johan Spijeroert.
Henric Parsijn.
Henric Lamberts soen.
Andries Henrix sone.
Geert van Ommen.
Johan Albertssoene.

1471.

Jacop Nellen soene.
Peter Henricsz die Barbier.
Johan Mulner Wijbranssz.
Ghert Johansz Tijmmerman.
Henric Johans Persijns neue.
Gheert Willemsz.
Roloff Holtsnijder.
Willem Lubbersoen.
Jacop Soltman Meister Johan Persijns zwager.
Lubbert Backer van Osenbrugge.
Roloff Johans Jan Vossz.
Jacop Jan Arensz.

1472.

Peter Gerritsz de Holtsnijder.
Claes Gheert Ludekensz.

1475.

Cleijs Ludekenssz.
Herman Reijnckensz.
Egbert Willemsz.
Johan Goesensz.

1476.

Hermen Mathijssz van Bueren.
Reijnken Tijmmerman van Heerde.
Aerent Henricsz.
Wijllem Albertsz van Dalfsen.
Hermen Johan Nijmensz.(?)
Henric Koepsz.
Egbert Waenijnc.
Aerent Mathijssz.
Aelt Nijehoernsz.
Gheerlich Henricksz de Holtsnijder.
Dirck Hermensz de Weuer.
Geert Telenssone.
Henrick Wijcherssz de Witte.
Johan Wijcherssz de Witte.
Dirck Voertman.
Johan Rijcquensz.
Lubbert Jacob Nellensz.
Ludeken Smijt.
Willem Hoppenbier poerter.
Jan Dirck Keldoncs swager.
Gheert Aerensz.
Johan Hermansz de Scroer.
Aernt van Holt.
Johan van den Werue.

1478 (77?)

Henric Henricsz.
Ghert Jan Rijnghbarches sone.
Dijrk Goertssone de Holtsnijder.
Meijster Thijmen van Dasthorst.
Berent Egbertsz mijt sijne kijnderen.
Heijnric Luijtkensz van Hattem.

1478.

Jan Jansz de Kuper.
Euert Berensz de Holtsnijder.
Gosen Euertsz van Campen.
Van Bijmmen.
Assken Henricsz de Decker.
Gheert Dericksz de Verwer.
Mense Pelser.
Claes Heijkens.
Claes Claesz van Murs. (?)
Albert Noemken.
Jacob Jordenssz.
Gheert Jacopssz.

1480.

Berent Wijllemsz.
Johan Johansz.
Johan Coekele.
Aerent Johansz.
Alijt ten Brijncke.
Johan Claesz de Holtsnijder.
Ghert Wijchersz.
Evert Schouwe.
Elseke Flanders.

1481.

Claes Wicherssz.
Lubbert Pelser.
Johan Brabander Steenhouwer. (?)
Albert Jacopssz.
Wijllem Aerntsz.
Gheert Daemssz.

1484.

Claes de Messeler.
Hebele Mathijsz.
Claes van Neerden.
Johan Lubbertsz.
Henric Henricsz Stekkers.
Herman Henricsz van Campen.
Hermen Andersz.

1485.

Lubbert Schomaker.
Dewer mit haren kijnderen.
Lambert Holtsnijder.
Geert de Wever int gasthues.
Sijmen Jansz de timmerman.
Henrick Brasser de Goeltsmijt(?)
Johan Schultijnck.
Willem Gherrijssz van Bommel.
Geert Kock.
Heijne Koepssz.

1486.

Claes Johansoen.
Meijster Ludeken.
Hermen Trijpmaker.
Reijner Ghertsz.
Rolof Arentsone.
Albert Hermesz.
Jan Jansz de Kremer.

1487.

Johan Roelofsz de Kuper.
Engbert Johansz.

1488.

Dirk de Schomaker.
Helprick ten Broke.
Johan Ghertsz de roller.
Herman Hermansz.
Wedue nel (?) Johan Ghertsz.
Maeriken van Deest.

1489.

Zweder Wernersz.
Wijllem Henricksz de Smijt.
Henrick Prafest.
Euert Arensz.
Henrick Cloesen.
Henric ten Cate.
Wolter Wolffersz.
Dijrck Mensz.

1491.

Thijmen van Oelst.
Peter Wijlmensz ende sijn soene Arent.
Wijllem Cleijssz.
Johan Reijnerssz.

1492.

Wolter Vijsken.
Jacob Momme.
Wijcher Schuerijng.

Johan Daemsz.
Dijrck Jacobsz.
Henrick Jacobsz.
Vrederick Tijmansz.

1493.

Henrick Henrick Berenssz.
Johan Legghe van Borne.
Volkijer Gijsen Thurijges.
Jaesper Reijgher.
Hughe Wijmbrans. (?)
Reijner Johansz van Borkelloe.
Henrijck Persijn.

V. D.

IETS OVER TIJDREKENKUNDE.

Bekend is de moeijelijkheid, welke zich bij het herleiden van oude dagteekeningen tot nieuwe voordoet, aangaande het tijdstip, waarop eertijds het jaar begon. Driekoningen, Paschen, Kersmis, Maria Boodschap (25 Maart), 1 Maart, ziedaar zoovele uiteenloopende nieuwjaarsdagen in verschillende landen, bisdommen, diocesen, provincien of steden gebruikelijk. Waar dit niet in het oog gehouden wordt, maakt men grove feilen bij het herleiden der oude dagteekeningen en bij het uitgeven van charter- of oorkondeboeken behoort m. i. eene opgave gevoegd te worden, tot wegneming der onzekerheid, welke daarin heerscht. Toch wordt dit meesttijds verzuimd.

Dit vindt ten deele zijne verschooning daarin, dat het niet altijd gemakkelijk is het bewijs te leveren, hoe men in dit of dat gewest op een gegeven tijdstip plagt te rekenen.

Voor Overijssel vond ik tot dusverre nergens zulk eene aanwijzing, behalve in de Leenboeken. Deze stellen Nieuwjaar op Paschen tot in 1456, toen men het jaar op 1 Jan. begon te bepalen. Waarschijnlijk zal men dus bij alle oudere dagteekeningen, die tusschen 1 Jan. en Paschen vallen, 1 jaar bij het jaartal moeten optellen. Opmerking verdient het, dat men in het sticht van Utrecht met Kersmis het jaar sloot.

Ook in de bepaling der vaste heilige dagen, d. w. z. die niet afhankelijk zijn van den dag waarop Paschen

valt, heerscht somtijds onzekerheid. Zoo heeft men gezocht naar Zantgangen, over de beteekenis waarvan nog veel onzekerheid bestaat. Daar men echter hier en daar vindt S. Victor geheeten Santgangen (zie den Bladwijzer op het Tijdrek. Register van het Overijss. archief) is hiermede de zaak vrij stellig beslist.

In het overigens zoo uitstekende Calendariun historico-christianum medii et novi aevi van Weidenbach wordt Odulphus gesteld op 18 Julij. Dat dit althans voor Overijssel onjuist is, blijkt uit de Chronijk van Johannes de Locheme, uitgegeven door de Vereeniging tot beoef. van O. R. en G., waar op bl. 26 en 27 eene rekening voorkomt, welke aantoont dat het 12 Junij moet zijn, zooals dan ook opgegeven wordt in de Primae lineae van Prof. Kluit.

Er zijn ook heilige dagen, die inderdaad niet overal en in alle tijden op denzelfden dag gevierd werden, b. v. S. Margaretha. Weidenbach geeft op 12, 13, 15 en 20 Julij. Tegenwoordig is meest laatstgenoemde dag haar jaardag, oudtijds meest 13 Julij. Evenzoo werd S. Georgius nu eens op 23, dan weder op 24 of 25 April gevierd, naar gelang van land of tijd. Met een ouden Overijsselschen kalender voor zich kan men bepalen, dat S. Margriet op 13 Juli, S. Georgius op 24 April viel, enz., en daar zulke zwarigheden zich niet zelden voordoen, meen ik aan dien kalender hier eene plaats te mogen geven, na een enkel woord gezegd te hebben omtrent de plaats, waar ik hem vond, de inrigting er van, enz.

In het archief van Overijssel bevindt zich het Memorie-

boek van het klooster Sipculo, loopende van 1501 tot 1548. In dien smallen foliant treft men een kalender aan, waarop aangegeven is op welke dagen de kloosterlingen op wijn getracteerd moesten worden, ten einde des te vuriger te bidden voor de zielen van op die dagen overleden personen, die daartoe eenige gift aan het klooster gegeven hadden. In tijden van gebrek, of als men niet gemakkelijk aan wijn kon komen, werden 2 pitancien goed bier gelijk gesteld met eene pitancie wijn.

Ten aanzien van den almanak valt het volgende op te merken. De eerste kolom, die in het Hs. ontbreekt, is gemakshalve door mij er bijgevoegd.

De 2e bevat verkort de vaste heilige dagen van het geheele jaar; zij laten zich hier en daar als een versje lezen, hetgeen niet toevallig is, maar gedaan werd om ze gemakkelijker van buiten te leeren, b. v. in Maart: „Marcius officio decoratur gregoriano Ghertrut alba bene iuncta Maria genitrice.” Hiervan valt

Mar(tius)	op	1	Maart.
Gre(gorius) . . .	„	12	„
Gher(trudis) . .	„	17	„
Bene(dictis). . .	„	21	„
Ma(ria Boodschap)	„	25	„

De 3e kolom bevat de dagen van de week van a—g of van Zondag tot Zaturdag als 1 Jan. op Zondag is, en laat zich gemakkelijk voor elk jaar wijzigen door den zondagsletter.

De 4e kolom bevat den romeinschen kalender en de 5e de memorien, welke hier wel niet te pas komen, maar mogelijk nog genoeg belang inboezemen om ze niet weg te laten.

JANUARIJ.

1	Ci	A	Kl.	Memoria domini Bernardi de Eschendorp et omnium suorum.
2	si	b	iiii	Memoria domine Nezen Voets matris Hillen Voets domine de Kep(pel).
3	o	c	iii	
4	ia	d	ij	Memoria aui et auie ac matris Johannis Slotboem de Zutp(hania).
5	nus	e	Nonas	
6	E	f	viii	Memoria.
7	pi	g	vii	
8	si	A	vi	Memoria Hermanni Croem et omnium suorum.
9	bi	b	v	
10	ven	c	iiii	Memoria domini Thome van der Molen et omnium suorum.
11	di	d	iii	
12	cat	e	ii	
13	oc	f	ydus	
14	pon	g	xix	
15	ti	A	xviii	
16	mar	b	xvii	
17	an	c	xvi	Memoria domini Gherardi de Keppel militis et uxoris eius Hille.
18	Pris	d	xv	
19	ca	e	xiiii	
20	fab	f	xiii	
21	Ag	g	xii	Memoria Nicholai Gherardi et uxoris eius et omnium suorum.
22	vin	A	xi	
23	cen	b	x	
24	ti	c	ix	
25	pau	d	viii	Memoria domicelli Zeygeri de Rechteren et omnium suorum.
26	po	e	vii	
27	no	f	vi	
28	bi	g	v	
29	le	A	iiii	
30	lu	b	iii	
31	men	c	ii	

FEBRUARIJ.

1	Bri	d	Kl.	
2	pur	e	iiii	Memoria domini et magistri Gerardi de Randen prepositi Oldenzalensis.
3	bla	f	iii	
4	sus	g	ii	
5	a	A	Nonas	
6	gat	b	viii	
7	se	c	vii	
8	bru	d	vi	
9	o	e	v	
10	scho	f	iiii	Memoria Sweneldis ter Brugghen et omnium suorum.
11	las	g	iii	
12	ti	A	ii	
13	ca	b	ydus	
14	va	c	xvi	Memoria Wilhelmi Auereng et omnium suorum.
15	lent	d	xv	
16	Ju	e	xiiii	
17	li	f	xiii	
18	con	g	xii	
19	iun	A	xi	
20	ge	b	x	
21	tunc	c	ix	
22	pe	d	viii	
23	trum	e	vii	
24	ma	f	vi	
25	thi	g	v	
26	am	A	iiii	
27	in	b	iii	Memoria domicelle Mije de Voirst.
28	de	c	ii	

MARCIJ.

1	Mar	d	Kl.	Memoria domini Hermani Pistoris et omnium suorum.
2	ci	e	vi	
3	us	f	v	
4	of	g	iiii	Memoria Johannis de Pedze Et omnium suorum.

5	fi	A	iii	
6	ci	b	ii	
7	o	c	Nonas	
8	de	d	viii	
9	co	e	vii	
10	ra	f	vi	
11	tur	g	v	
12	gre	A	iiii	
13	go	b	iii	Memoria Florencij Johannis prioris fratris nostri Huberti.
14	ri	c	ii	
15	a	d	ydus	
16	no	e	xvii	
17	Gher	f	xvi	
18	trut	g	xv	
19	al	A	xiiii	
20	ba	b	xiii	
21	be	c	xii	Memoria.
22	ne	d	xi	
23	iunc	e	x	Memoria Hermanni ter Weije canonici Oldenzalensis Et omnium suorum.
24	ta	f	ix	
25	ma	g	viii	Memoria.
26	ri	A	vii	
27	a	b	vi	
28	ge	c	v	
29	ni	d	iiii	
30	tri	e	iii	Memoria honesti viri Theodorici van den Wiell et omnium suorum.
31	ce	f	ii	

APRILIS.

1	A	g	Kl.	
2	pril	A	iiii	
3	in	b	iii	
4	am	c	ii	
5	bro	d	Nonas	
6	si	e	viii	
7	i	f	vii	

8	fes	g	vi	
9	tis	A	v	
10	o	b	iiii	Memoria honesti viri Gherardi ten Busch et omnium suorum.
11	uat	c	iii	
12	at	d	ii	
13	que	e	ydus	
14	ti	f	xviii	
15	bur	g	xvii	
16	ci	A	xvi	
17	Et	b	xv	
18	va	c	xiiii	
19	ler	d	xiii	Memoria Johannis Hoerniken consularis in Groningen Et suorum.
20	sanc	e	xii	
21	ti	f	xi	Memoria Hermanni Ghent Et omnium suorum.
22	que	g	x	
23	ge	A	ix	
24	or	b	viii	
25	mar	c	vii	Memoria Johannis Nyebrant de Northoern.
26	ci	d	vi	
27	que	e	v	
28	vi	f	iiii	
29	ro	g	iii	
30	pe	A	ii	Memoria domini Jacobi de Hagfort militis deo deuoti.

MAY.

1	Phi	b	Kl.	
2	lip	c	vi	Memori domini Johannis ceunsvoet in monasterio et suorum.
3	crux	d	v	
4	et	e	iiii	
5	got	f	iii	
6	io	g	ii	
7	han	A	Nonas	
8	la	b	viii	
9	tin	c	vii	
10	e	d	vi	
11	pi	e	v	

12	pan	f	iiii	
13	ser	g	iii	
14	et	A	ii	
15	soph	b	ydus	
16	Ma	c	xvii	
17	ius	d	xvi	Memoria domini Frederici de Beveren Commendatoris in Oetmersem.
18	in	e	xv	Memoria adhuc Frederici de Beveren et fratrum suorum.
19	hac	f	xiiii	Memoria honorabilis Hermanni de Keppel filii domine Hillen de Keppel.
20	se	g	xiii	
21	ri	A	xii	
22	e	b	xi	
23	te	c	x	
24	net	d	ix	
25	ur	e	viii	
26	ba	f	vii	
27	num	g	vi	
28	si	A	v	
29	iul	b	iiii	
30	e	c	iii	
31	pe	d	ii	

JUNIJ.

1	Tric	e	Kl.	
2	mar	f	iiii	
3	cel	g	iii	
4	le	A	ii	
5	bo	b	Nonas	
6	ni	c	viii	
7	dat	d	vii	
8	ium	e	vi	
9	pri	f	v	
10	mi	g	iiii	
11	bar	A	iii	Memoria honorabilis Theodorici de Sculenborch.
12	o	b	ii	Memoria Henrici de Oldeneel Et omnium suorum.
13	dul	c	ydus	
14	phi	d	xviii	

15	Vi	e	xvii	Memoria Beatricis Goltsmit relicte Lubberti Goltsmit.
16	ti	f	xvi	
17	que	g	xv	
18	mar	A	xiiii	
19	pro	b	xiii	
20	thas	c	xii	
21	al	d	xi	
22	sanc	e	x	
23	ti	f	ix	Memoria Magarethe Budden.
24	io	g	viii	Memoria.
25	han	A	vii	
26	io	b	vi	
27	dor	c	v	
28	le	d	iiii	
29	pe	e	iii	Memoria.
30	pau	f	ii	

JULIJ.

1	Jul	g	Kl.	
2	vi	A	vi	Memoria.
3	si	b	v	
4	trans	c	iiii	
5	la	d	iii	
6	ot	e	ii	
7	wil	f	Nonas	
8	ki	g	viii	
9	li	A	vii	
10	fra	b	vi	
11	be	c	v	
12	ne	d	iiii	
13	mar	e	iii	Memoria omnium benefactorum maxime principalium.
14	gar	f	ii	
15	a	g	ydus	
16	pos	A	xvii	
17	tel	b	xvi	
18	Ar	c	xv	Memoria domicelle Henrice de Schulenborch.
19	nul	d	xiiii	
20	phus	e	xiii	
21	prax	f	xii	

22	mag	g	xi	Memoria adhuc Margarethe Budden vt supra.
23	ap	A	x	
24	cris	b	ix	
25	ia	c	viii	
26	co	d	vii	
27	bi	e	vi	
28	pan	f	v	
29	fel	g	iiii	Memora Nicholai de Beueren Et omnium suorum.
30	ab	A	iii	
31	don	b	ii	Memoria matris patris nostri monachi Eucrardi Zutph(anie).

AUGUSTI.

1	Pe	c	Kl.	Memoria magistri Gerardi Bruens Et omnium suorum.
2	stef	d	iiii	
3	stef	e	iii	
4	parth	f	ii	
5	os	g	Nonas	
6	six	A	viii	
7	ti	b	vii	Memoria domicelli Henrici de Gramsberch Et omnium suorum.
8	cy	c	vi	
9	ro	d	v	
10	lau	e	iiii	Memoria Agnetis de Sassenem matris patris Martini Zutph(anie).
11	ti	f	iii	Memoria Femme Florencij matris fratris Huberti Et omnium suorum.
12	bur	g	ii	
13	yp	A	ydus	
14	eu	b	xix	
15	Sump	c	xviii	Memoria.
16	ci	d	xvii	
17	o	e	xvi	
18	a	f	xv	
19	gap	g	xiiii	Memoria domini Theodorici Ouijnck curati in Empne Et omnium suorum.
20	ber	A	xiii	Memoria.

21	nar	b	xii	
22	thi	c	xi	
23	mo	d	x	
24	bar	e	ix	
25	tho	f	viii	
26	lo	g	vii	
27	ruf	A	vi	
28	an	b	v	
29	col	c	iiii	Memoria Ottonis relicte Johannis de Pedze.
30	auc	d	iii	
31	ti	e	ii	

SEPTEMBRIS.

1	E	f	Kl.	Memoria Gerardi de Sassenem patris fratris Martini Z(utphanie).
2	gi	g	iiii	
3	di	A	iii	
4	vm	b	ii	
5	sep	c	Nonas	
6	ha	d	viii	Memoria Frederici domicelli de Rechteren Et omnium suorum.
7	bet	e	vii	Memoria domini Henrici Hulscher pastoris in Almelo et fratris eius.
8	nat	f	vi	Memoria domini Johannis Boninghherhoff canonici Oldenzalensis Et omnium suorum.
9	gor	g	v	Memoria parentum patris nostri Hermanni die Maeck.
10	gon	A	iiii	
11	pro	b	iii	Memoria honeste virginis Hillegunde Steuenijnck.
12	thi	c	ii	
13	que	d	ydus	Memoria domini Symonis de Sculenborch doctoris et militis.
14	crux	e	xviii	Memoria Arnoldi Grub et Bele uxoris eius Et omnium suorum.
15	nic	f	xvii	Memoria Johannis Keuinck et Katherine prime uxoris eius Et omnium suorum.
16	Em	g	xvi	
17	lam	A	xv	

18	ber	b	xiiii	
19	ti	c	xiii	
20	que	d	xii	Memoria domini Wilhelmi van Monster vicarij in Almeloe.
21	mat	e	xi	Memoria sororis Ghese ter Maet antiqui conventus Zwollis.
22	mau	f	x	
23	ri	g	ix	
24	ci	A	viii	
25	vs	b	vii	
26	et	c	vi	
27	da	d	v	
28	mi	e	iiii	
29	mich	f	iii	
30	ger	g	ii	Memoria domini Bernardi de Amsterdam et sororis eiusdem.

OCTOBRIS.

1	Ke	A	Kl.	Memoria Elizabeth Keuincks et omnium suorum.
2	mi	b	vi	
3	sub	c	v	
4	oc	d	iiii	Memoria Elyzabet de Alphen matris fratris nostri Helie et omnium suorum.
5	to	e	iii	
6	bri	f	ii	Memoria Seijnonis Esschinck ciuis Zwollensis et omnium suorum.
7	mar	g	Nonas	
8	ci	A	viii	
9	dy	b	vii	
10	ger	c	vi	Memoria domini Johannis Wittappel vicarij Dauantriensis.
11	ar	d	v	
12	ti	e	iiii	
13	que	f	iii	
14	ca	g	ii	
15	lix	A	ydus	
16	Gal	b	xvii	
17	le	c	xvi	
18	lu	d	xv	
19	cas	e	xiiii	
20	et	f	xiii	Memoria Johannis Voet patris Hillen Voets domine de Keppel.

21	vn	g	xii	
22	de	A	xi	
23	se	b	x	
24	ne	c	ix	
25	cris	d	viii	
26	pi	e	vii	
27	ni	f	vi	
28	sy	g	v	
29	mo	A	iiii	
30	nis	b	iii	
31	quin	c	ii	

NOVEMBRIS.

1	Om	d	Kl.	Memoria.
2	ne	e	iiii	Memoria.
3	no	f	iii	
4	uem	g	ii	
5	ma	A	Nonas	
6	la	b	viii	
7	Wil	c	vii	
8	qua	d	vi	
9	tu	e	v	
10	or	f	iiii	
11	mar	g	iii	Memoria parentum Theodorici de Sculenborch.
12	le	A	ii	
13	bric	b	ydus	Memoria honesti viri Gherardi Knijff in Traiecto etc.
14	ci	c	xviii	
15	i	d	xvii	Memoria domine Lutgardis de Raesvelt relicte Ja. de H.
16	que	e	xvi	
17	Post	f	xv	
18	hec	g	xiiii	
19	e	A	xiii	
20	ly	b	xii	
21	za	c	xi	
22	te	d	x	
23	cle	e	ix	
24	cris	f	viii	
25	Ka	g	vii	
26	the	A	vi	

27	ri	b	v	
28	na	c	iiii	
29	sat	d	iii	
30	an	e	ii	
				DECEMBRIS.
1	De	f	Kl.	Memoria Henrici Puijst ac Mije uxoris eius et omnium suorum.
2	cem	g	iiii	
3	ber	A	iii	
4	bar	b	ii	
5	ba	c	Nonas	
6	ni	d	viii	
7	co	e	vii	Memoria domini Theodorici de Elborch capellani in Laghe.
8	con	f	vi	Memoria.
9	cep	g	v	
10	et	A	iiii	
11	da	b	iii	
12	ma	c	ii	
13	lu	d	ydus	
14	cia	e	xix	
15	a	f	xviii	Memoria honorabilis viri Rodolphi de Beuervoirde.
16	Sanc	g	xvii	
17	tus	A	xvi	
18	ab	b	xv	
19	in	c	xiiii	Memoria honorabilis domine Hillen Voets domine de Keppel.
20	de	d	xiii	Memoria Lubberti Goltsmijt in Groninghen et suorum.
21	tho	e	xii	
22	mas	f	xi	
23	mo	g	x	
24	do	A	ix	Memoria.
25	nat	b	viii	Memoria.
26	step	c	vii	Memoria Rodol. de Beuervoerde.
27	io	d	vi	Memoria de eodem.
28	pu	e	v	Memoria de eodem.
29	tho	f	iiii	
30	me	g	iii	
31	sil	A	ii	

DE PROVINCIALE

OVERIJSSELSCHE EN ZWOLSCHE COURANT.

De eerste courant, welke op Overijsselsch grondgebied het licht gezien heeft, was het Overijsselsch Bekendmakingsblad, dat als voorlooper van de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant mag worden aangemerkt.

Hoewel geen enkel exemplaar van dat blad mij onder oogen kwam, laten zich dienaangaande eenige bijzonderheden opmaken uit de daarop betrekkelijke papieren, voor zoover deze bewaard gebleven zijn.

Het Bekendmakingsblad verscheen van 1 Jan. tot 31 Dec. 1780 bij den drukker Martinus Tijl, die daarvan echter niet de eigenaar was. De onderneming ging uit van eenige Zwolsche Heeren; J. van Riemsdijk (Procureur?) en de Overste Schomaker waren de hoofdpersonen, eerstgenoemde heette Directeur der courant; bovendien vind ik melding gemaakt van van Deventer mogelijk de Procureur Salomon van Deventer, ... van der Wyck, ... van Lier en ... Bello, doch zonder dat blijkt, welk aandeel zij aan de zaak hadden.

In het eerste kwartaal had men 154 inteekenaars, in het tweede 124, in de beide volgende nog minder, zoodat met het einde van het jaar de onderneming gestaakt werd.

Voegt men bij deze weinige bijzonderheden nog, dat

blijkens twee quitantiën zekere C. van Graauwenhaan voor het leveren van Nouvelles veertig gulden per kwartaal ontving, en dat voor het snijden van den stempel, denkelijk voor het aan het hoofd geplaatste provinciale wapen, aan den jood Mozes Salomon vier gulden betaald werd, dan is alles gezegd, wat ik aangaande dit oudste nieuwsblad gevonden heb.

Eerst tien jaar later werd het denkbeeld om een gewestelijk weekblad uit te geven op nieuw opgevat. Op aansporen zoowel van onderscheiden Regeringsleden als van vele particuliere personen, stelden Martinus Tijl en zijn zoon Hendrikus Tijl zich voor een Overijsselsch Weekblad tot nut van 't algemeen op te rigten, waartoe zij op 22 Mei 1790 een berigt van uitgave rondzonden. Met de uitgave van dit nieuwe blad zoude men op 5 Junij beginnen; de prijs van 52 halve folio vellen zoude 24 stuiver zijn, elken Zaterdag zoude het uitkomen; de prijs der advertentiën was 3 stuiver per regel. Geen enkel nommer dezer Courant is bewaard gebleven; zoodat een juiste opgave van vorm en inhoud niet te geven is. De onderneming ging echter naar wensch. Uit vrees om mededingers te krijgen, verzochten de uitgevers tegen het einde van 1790 aan Gedeputeerden een uitsluitend privilegie voor de courant, hetgeen hun wel niet toegestaan werd, doch ondershands werd hun te kennen gegeven, dat zij zich door vrees voor mededinging niet moesten laten afschrikken. Op Woensdag 5 Januarij 1791 verscheen bij genoemde uitgevers no. 1 van een blad getiteld: Overysselsche Courant, aan het hoofd waarvan het Overijsselsche wapen zich vertoont. Daarin wordt met geen enkel woord opgegeven, voor welken prijs, op welke tijden en hoe dit blad verschijnen

zal, hetgeen, ware het eene nieuwe uitgave, zeker niet achterwege gelaten zoude zijn. Op grond hiervan mag men besluiten dat deze Courant, hoewel mogelijk met gewijzigden titel, eene voortzetting van die van 1790 was. De inhoud der Overijsselsche Courant is grootendeels aan buitenlandsch nieuws gewijd, het overige wordt geheel door advertentiën ingenomen.

Tot 1795 schijnt dit blad ongestoord uitgegeven te zijn. De troebele tijden, die daarop volgden, waren verre van heilzaam voor de onderneming. Bij publicatie van 8 Mei 1795 werd de straf van rustverstoorder en oproermaker gesteld op het verzinnen en verspreiden van onjuiste berigten aangaande het naderen van vreemde troepen en reeds op den 20en dier maand vonden de Provisionele Representanten des Zwolschen Volks in de Courant een berigt uit Hamburg van den 13en, waarin o. a. gezegd werd: „Volgens een brief uit Lingen, zal het Corps Pruissen, welke naar Oost-Vriesland gemarcheerd is, van daar na de Provincie Groningen voortrukken" — woorden, die ten gevolge hadden, dat den 22en Mei aan de uitgevers gelast werd, zich voortaan zorgvuldig te onthouden van het plaatsen van alle dergelijke geruchten, zelfs al waren zij overgenomen uit een of ander buitenlandsch nieuwspapier, „aangezien genoeg bekend is, hoe weinig geloof deze in velerlei opzigten verdienen", en zulks op straf van suppressie der Courant en van als oproermakers behandeld te worden.

Den daarop volgenden dag (21 Mei) ontvingen de uitgevers van hetzelfde Bestuur den last om den titel der Courant te veranderen en van den 1en Junij af uit te geven als Zwolsche Courant. Wel kwamen zij tegen dit besluit in verzet met de zeker niet geheel onjuiste bewering, dat wijziging van titel voor het debiet niet zonder

gevaar was, dat elders hierover anders gedacht werd, daar immers te Leiden de Hollandsche, te Delft de Generaliteits- en te Groningen de Ommelander Courant verschenen, maar het flegmatisch antwoord luidde: „Het verzoek ten Requeste gedaan word gewezen van de hand" (28 Mei 1795).

De Zwolsche Courant verscheen met het stedelijk wapen aan het hoofd tot aan het einde van 1795. No. 1 van Zaturdag 2 Jan. 1796 heeft het wapen niet meer, maar is voorzien van Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap. In dat nommer komt de volgende brief voor, die als proeve kan dienen van den toenmaligen inhoud der Courant:

Brief uit 's Hage van den 29 December 1795.

Medeburger!

Gy weet, Vriend! dat het oog en de wensch van Neêrlands Braaven reeds lang op het daarstellen eener Nationale Conventie gevestigd was, dat uwe provincie door het mannelyk neemen der Conclusie daartoe van den Burger Jordens zo zeer uitgeblonken heeft, en vooral dat de Stad Zwolle onder alle in Overyssel heeft uitgemunt om de in deeze zo nodige spoed bytezetten, hierom ben ik genoodzaakt om U dadelyk, zo veel my voor als nog mogelyk is, een verhaal toetezenden: hoe Overijssel thans in de daad een vernietiging dier genomene Conclusie heeft tragten te bewerken, en op wat wijze men in deeze daartoe is te werk gegaan.

Heeft het Vaderlandlievend Zwolle daarin bewilligd — of zyn deszelfs Braaven overstemd of verstrikt? — Ik mag lyden, dat Gy myn schryven publicq maakt, op dat Overyssel, op dat Zwolle, voormaals steeds bekend, als die geheiligde plaats, waar de Vryheid een schuilplaats

vindende, thans openlyk haaren zetel vestigt, zig van den agterdogt ontheffe, als of derzelver ingezetenen voor bewimpelde Aristocratie gewillig bukten, of voor derzelver listige uitwerkzel bezweek! — Zie daar wat ik U melden moest, maakt 'er het nodig gebruik van.

Gister kwam dan weder by H. H. Mog. het stuk der Nationale Conventie op het tapyt, doordien de ingekomen Rapporten van onderscheiden Provincien deswegen wierden overgelegd. Overyssel bragt zyn Rapport uit door één zyner Gecommitteerdens. — Ik zeg door één, want weet, dat er twee of drie Gecommitteerdens namens Overyssel in Hun H. Mog. Vergadering waren, en hoe die eigentlyk hiet, die in deeze het woord voerde, weet ik niet anders, als dat hy van wegens het platte land en wel van één plaatsje daar slegts 10 of 12 huisgezinnen zyn en by Steenwyck ergens moet leggen, is gecommitteerd. Deeze Burger voorzeker in last gehad hebbende om dat Rapport in te dienen, heeft zulks niet alleen wonder wel gedaan, maar zelfs een door hem opgemaakt advys over dit Rapport daarby overgelegd. De President van de Vergadering hetzelve voorlezende vond goed het in ommevraag te brengen, zonder, zo als anders altoos een constant gebruik is dat alle zaaken, waarin verschillen en bedenkingen voorkomen, commissoriaal worden gemaakt, ook dit stuk aan de Commissie tot en over de poincten der Nationale Conventie of Vergadering, die steeds werkzaam is geweest, op te dragen of anderzints commissoriaal te maken. Neen men kwam dadelyk tot een Resolutie. — En dit begrypt Gy, dat zo al niet overlegd, ten minsten zeer gemakkelyk was, en voorzeker een berekend gevolg van dat Rapport en dadelyk bygevoegd advys moest zyn, daar Holland, Gelderland, Ut-

recht en Overyssel nog kortelings het stellen eener Nationale Conventie besloten hebbende, de daarin niet toetreden willende Provincien, Vriesland, Zeeland en Groningen het Rapport bovendien door het preadvys van den gezegden Representant van Overyssel zo overtollig voor hen nog smakelyker gemaakt, gretig aannamen; want hoewel men zegt, dat Overyssel bij monde belyd de noodzakelykheid eene Nationale Conventie te erkennen, heeft zij egter door dat Rapport in de daad te weeg gebragt, dat, zo als mede door haar is bepaald, er op den 1 February 1796 geen Nationale Conventie komen zal; zo om dat zy dit in dat vredelievend Rapport niet als een onwrikbaar besluit heeft laten berusten, als ook voornaamlyk, om dat men zegt, dat daarin telkens het woord ALGEMEENE Nationale Conventie kunstig wordt ingevlogten, waardoor zij zig bezwaard vindt, om te blijven toe treden in val die niet ALGEMEEN wordt vastgesteld. Eene algemeenheid, dat zo lang in deeze en zoortgelyke gevallen onmogelyk zyn zal, als er in den lande Vaderlanders, Aristocraten en Prinsgezinden zyn. — Eene algemeenheid, die, had men daarop altoos gestaan, nimmer de sedert lang niet meer geweest zynde Unie had doen daarstellen. Eene algemeenheid, die, was dezelve 1787 niet reeds verworpen, de Revolutie destyds had tegengehouden. Nu dit kan ik Uw egter melden, dat Gelderland, Holland en Utrecht zig tegen die genomene Resolutie verzet hebben, en de laatst genomene Conclusie reclameeren en willen doen stand houden. En hoe zeer nu de gezegde Representant namens Overyssel zo door den braven Gecommitteerden van Gelderland, als zelfs door één zyner eigene Medereprosentanten wierd aangezet, ja zelfs gesommeerd om het voorbeeld van Holland, Gelderland en Utrecht

te volgen; en dat hy slegts zoude declareeren, dat de Resolutie van Overyssel vervatte een goedkeuring der vorige genomene Conclusie en voorts poincten van beschikkingen met de respective Provincien, en dienvolgens tot een besoigne deswegen; dog geënzins tot ééne Conclusie met Vriesland, Groningen en Zeeland te adviseeren, was dit alles vrugteloos. Overyssel of liever zyn Gecommitteerde gaf nog aan het een nog aan het ander gehoor; en de President gebruik makende van den staat der zaaken, sloeg de Conclusie, hoe zeer daar tegen Holland, Gelderland en Utrecht protesteerden. Er wierd met de hamer op de tafel geslagen en de Vergadering scheidde confus uit elkander.

Wyders kan ik U nog melden, dat ik verscheide Gedeputeerdens van de Staaten Generaal op de besoigne kamer heb gesproken, die alle woedend waren wegens het gedrag in deezen door Overyssel en deszelfs Gecommitteerden voorn: gehouden. Wagt dus van Holland een allerstriktste stap zo als ook van den Franschen Gezant. Daar men nu by meerderheid van vier Provincien tegen drie geconcludeerd heeft, dat te Amsterdam eene Commissie zal komen, om een plan voor die vergadering te beramen, en dus doende die Provincien te doen bewilligen. — Dog op deze wijze kan men nog eeuwen daar over delibereeren en het land gaat verlooren door de eerzugt en familiebelang van eenige weinigen.

Is het niet ongelukkig, daar de zaken buiten 's lands zoo goed staan, dat de tweedragt ons ten val moet brengen, zo er niet by tyds kragtdadig in voorzien wordt.

Ik kan Uw ook nog melden, dat Uw Medeburger en namens Overyssel Gecommitteerde in de Vergadering alhier der gewapende Burgeryen J. C. van Ligtenburg

gister by de eerste Vergadering heeft geadsisteerd, gehouden in de Marschals kamer in het gewezen Stadhouderlyk kwartier. Dat Vriesland op straf van Bannissement voor eenige jaaren heeft verboden aan de Gedeputeerdens der gewapende Burgery in Vriesland van hier te komen. — Kan er een despotieker stuk worden uitgedagt?

Men hoopt nog dat die van Groningen zullen komen, Zeeland, of eigentlyk Middelburg en Vlissingen verschoonen zig, de eene om dat men hen heeft voorgegeeven, dat dit een Vergadering van clubisten zou zyn, de anderen om dat hunne Representanten tegen de Wapening zyn. — Is het nu niet te verwonderen, dat dit juist die drie Provincies zyn, die veel tegens de Nationale Conventie hebben.

Daar en tegen hebben Bataafsch Braband, Drenthe, Gelderland, Utrecht en Holland Gedeputeerdens gezonden. De Burger V. D. Spak is thans voor een week President.

Zie daar Vriend al het nieuws dat ik uw melden kan by provisie; ik herhaal, deel het niet alleen aan uwe Stadgenooten maar ook aan uwe andere medeburgers mede.

Is het Volk van Overyssel waarlyk voor eene Conventie; heeft inzonderheid de Burgery van Zwolle by de verkiezing hunner representanten dezelven laaten beëedigen, dat zy zodra mogelyk eene Nationale Vergadering zouden helpen daarstellen; dat dan de wil des Volks en niet van deeze of geene Representant of Gecommitteerde werd ter uitvoer gebragt, en dat de Burgery van Zwolle met raad en daad zo nodig haare representanten onderschraagen, op dat zy aan andere Medeburgers tot een voorbeeld kunnen strekken in een ogenblik, daar niets schadelyker voor de Nationaale Vrijheid is, dan tyd gewonnen veel

gewonnen. — Wat ik schreef is waar, wat ik zeide was welmeend ofschoon ik mij slegt noeme.

(was get.) BATAVUS INDIVIDUUS.

De Zwolsche Courant werd rustig voortgezet tot in het jaar 1805, toen de uitgevers met schrik ontwaardden, dat het voornemen opgevat werd, om een tweede plaatselijk dagblad op te rigten. Van wie dit uitging is mij niet gebleken, doch waarschijnlijk heeft het plan geen voortgang gehad, nadat op 22 Junij de Regering op advijs van Heeren Cameraars aan de uitgevers Tijl de verzekering en vergunning gegeven hadden om alleen binnen deze stad eene courant te mogen drukken en advertentiën daarin te plaatsen. Zij zouden voor dit regt jaarlijks eene recognitie aan het huis der Weezen betalen.

(*Wordt vervolgd*).

V D.

STADBRIEF VAN HARDENBERG 1362.

Ofschoon de brief, waarbij, na de voltooijing der nieuwgebouwde stad Hardenberg, de reeds aan Nijenstede, het oude Hardenberg, verleende regten bevestigd en uitgebreid werden, eigenlijk niet tot de onuitgegevene behoort, mag eene opname er van niet overbodig genoemd worden. Vooreerst toch komt het „Request deductoir voor Burgermeesteren, Schepenen en Raaden der Stad Hardenbergh, aan de Edele Mogende Heeren Ridderschap en Steden, de Staaten van Overijssel, ter zaake van de Jagt, overgegeven op het tweede reces van den ordinaris Landdag, gehouden binnen Campen in de maand October 1781. Te Zwolle Gedrukt by S. Clement en Zoon, Boekverkopers. 1782", niet zoo veelvuldig voor, dat men den brief gemakkelijk raadplegen kan; en in de tweede plaats is de lezing daar, hoewel niet erg foutief, toch niet zoo diplomatisch juist, als men dat tegenwoordig wenscht. Hij wordt hier naar het oorspronkelijke gegeven.

Welke de regten waren vroeger aan die van Nijenstede gegeven, is thans niet meer aan te wijzen. De aanleiding tot het bouwen der nieuwe „veste", hetgeen in 1354 plaats had, is uiteengezet in den Overijss. Almanak voor 1836, bl. 30 e. v.

„Wi Johan bi der ghenaden Goeds Bisscop tutrecht. Doen te weten allen den ghenen die desen brief zullen sien oft horen lesen. Dat wi om oerbaer onzer kerken

van vtrecht ende om roeste ende beschermenesse ons lants ene veste ghetimmert hebben ten Herdenberch. Ende hebben alsulc vriheit ende statrecht als onse voeruadere Bisscope Tütrecht, dien God ghenedich si, tot Nienstedén ghegheven ende gheleghet hadden, vernuwet ende verleghet ten Herdenberch binnen der veste voerscreuen. Ende gheüen voer ons ende voer onse nacomelinghe Bisscope Tutrecht allen den burgheren, die binnen den Herdenberch nv wonachtig zijn oft namaels wonen zullen in der tijt, al recht ende vriheit also als onse stat van Zwolle van onsen Voeruaderen ende van ons heeft mit anders sulken punten, als hier na bescreuen staet. Voert willen wij, dat die borghere al Jaer vp sinte Peters dach ad Cathedran Schepene kiesen ende eeden, ende waer dat zake, dat den merendeel van den borgheren dachte, dat die Schepene oft enich van den Schepenen onser Stat nutter waren ghehouden langer dan een jäer, so moghen zi al Jaer die selve weder inkiesen, die hem daertoe nutte duncken wesen, ende die andere sullen ontset wesen wanneer hoer een Jaer wt is daer si to ghecoren waren. Voert wes dat meeste deel van den scepenen overdraghet dat sullen die andere volghen ende daer en moghen zi nijet weder segghen noch doen. Ende waert zake dat zi niet eendrachtig en weren ende op elc zide effen vele Scepenen waren, waer dan dat meeste deel van den Burgeren to viele, dat zullen die anderen uolghen sonder wedersegghen. Voert moghen dese voerscreven scepenen ten Hardenberch over hoer borghere koer ende wilkoer maken ende setten meeren ende verminren vernuwen ende aflaten also als hum dunct, dattet onse Stad ten Herdenberch oerbaer is Indien dattet tijeghens onse Heerlicheit niet en gae. Ende wat koeren ofte penen hoer burghere verboren, die moghen die scepene

oft hoer ghesworen boeden bi hum selven wtpanden. Ende wie hum dat kierde die sel des naesten daghes comen voer die Scepene ende verantworden, dat hi met rechte niet verboert en hadde alse die Scepenen wisen dat recht is. Ende wie tonrechte pantweringhe dede die verboerde also manichwerf hondert schillinghe als hie pantweringhe doet. Voert mach onse Richter ten Herdenberch oft enich van den scepenen ofte twe borgheren, die onverseghede lude sijn, vrede bieden ende eijschen van allen vechtlic ende twist also dicke als hum dunckt dattet orbaer ende noet is. Ende wie des vreden weigherde hi is burgher ofte gast, die verboerde also dicke hondert Scillinghe alse hi des vreden weijghert. Ende waer dat zake, dat die penen, die hi verboerde, hogher beliepen dan sijn goet wordich were dat hi binnen der Stat ten Herdenberch dan hadde, so sal onse richter, ist een gast ende onse scepene ist een burgher, des gheens lijf, die den vrede gheweigert heeft, daer voer aen tasten ende houden in onse slot totter tijt, dat hi den vrede gaue ende die koren betaelde, die hi verboert heeft. Ende waert zake dat onse richter niet tijeghenswerdich en were, so moghen die scepene den gast aentasten ende houden totten tijt, datten onse Richter eijschet. Voert zullen die ghemeijne burghere van den Herdenberch onse lant helpen beschermen ende onse viande weren ende ons dienen in onsen orloghen nae hoere bester macht, behoudelix, dat die Stat ten Herdenberch wael bewaert bliue. Voert waer ijmant, die onse oft onser nacomelingher oft onses Ghestichts viant waer, ofte openbaerlic gheroeft ofte gebrant oft ijemant mit gewelt ghevanghen hadde binnen onsen lande ofte die wt sinen rechte gheleghet ware, dien zullen die scepene ende die ghemeijne burghere onsen richter helpen aentasten ende houden tot lantrechte, wan-

neer sijs van hum vermaent werden. Ende wie des niet en dede die verboerde drie punt also manichwerf als hie des weijgherde Ende die mach onse richter van onser weghen wtpanden. Desghelikes sal onse Richter den Scepenen helpen al hoer vriheit ende recht houden, Ende die koren, die verboert sijn, wt helpen panden also dicke als hijs van hum versacht wert. Voert zullen die burghere van den Herdenberch ons ende onse nacomelinghen Jaerlix onse bede betalen also als die burghere van Niensteden van ouds te betalen plaghen. Ende daermede sal al der burghere goet ten Herdenberch, si zijn hoerachtich ofte vrij, ofte te wat rechte dat si ons oft ijemant hoeren moeghen, roerende ofte onrorende, dat si binnen der vesten hebben, quijt ende vri wesen van alre onrechter bede ofte scattinghe, behoudelix ons ende aller mallic anders als rechts van onsen oft horen hoerachteghen luden. Voert, want wij die Stat ten Herdenberch selver op onsen cost ghetijmmert ende gheuest hebben, so sal onse ende onser nacomelingher Richter ten Herdenberch ofte de ghene, dien wijt bevelen, der Stat poerten ende brugghen sluten ende ontsluten, Ende die sloetele houden ende verwaren tot ons ende onser Stat bester oerbaer, Ende die richter mitten Scepenen sal die wake altijt besetten also starc na hoere vermoeghen, dat die Stat daermede bewaert si. Voert sal die kerspelkerke mit hoeren tobehoeren, die te Niensteden was, voertmeer binnen den Herdenberch wesen Ende men sal al die doden daer brenghen ofte begaen Ende voert opt oude kerchof te Niensteden graven to alre tijt als ment van noets weghen to brenghen mach. Voert sal men al Jaer voer die nije Scepenen goede rekeninghe doen van allen koeren Renten ende verval, dat binnen den Herdenberch dan verschenen is Ende den nijen Scepenen ouer leueren ende

betalen wes die oude dan schuldich bliuen, Ende wes daer dan van koeren ofte van allen broeken ende verval ende renten afterstadich is, daer die dach der betalinghen af verleden is, dat zullen die oude Scepene inwinnen ende drwt panden aen goede oft aen lijf der gheenre, diet verboert hebben, binnen achte daghen nadat die nije Scepene gheedet sijn ofte die oude Scepenen zullen dat daerentendens betalen van haer selfs goede. Ende dat zullen die nije Scepenen hum afpanden sonder vertrec ende wedersegghen. Voert sullen si al woensdaghe weekemarct hebben. Voert gheue wij hum jaerlix vier vrije Jaermarct, Die ijrste sal wesen op sinte Ghierden dach te halue Merte, Die andere des Sonendaghes voer sinte Walburghen dach, Die derde op sinte Peters dach ad vincula, Die vierde op sinte Victoers dach in den heruesst, Ende die vriheijt van den Marcten sal duren achte daghe voer ende achte daghe na, Ende die Crame zullen vier daghe staen na elken dach voerscreuen. Voert, want al die burghere van den Herdenberch op onse eijghen erue sitten ende wonachtich sijn ende onse koeters sijn ende ons daer jaerlix enen erfpacht afgheuen, so gheuen wij hum ende waren si van onser weghen te water te weijde te turue ende te tueenhoute in allen Marken, die op der vechtstroem ligghen ofte daer bi, daer wi in ghewaert sijn Ende ghelouen hum voer ons ende voer onse nacomelinghe vastelic te houden in allen Recht ende Vriheit voerscreuen. Ende deser brieue sijn twe alleens sprekende. Ghegheuen tot Zwolle vnder onsen groeten wthanghende Zeghel jnt jaer ons heren dusent driehondert twe ende tsestich des Sonnendaghes na Sinte Lamberts dach."

Het daaraan met eenen zijden staart hangend zegel in rood was schijnt voor korte jaren te zijn gebroken.

V. D.

HORIGHEID.

De bibliotheek der Koninklijke Academie bevat onder N°. CLII een handschrift, waarin op fol. 4 het volgende merkwaardige stuk voorkomt:

„Copia secundum originalem sigillatam de verbo ad verbum.

„Jch Godert van Hekeren Lijzebeth van Ghore mijn echte wijff Tughet ende bekennet in dessen openen brieue dat dat guet toe Lantzijnck vnde dat guet toe Langheler inder Buerscapp toe Wolde. dat Valenbroeck inder Buerscap toe Dulre. Deterding inder Buerscap toe Lemesle. Ende Euerding ende tunsende inder Buerscapp toe Elzene. ende den lude, die toe den voirgen. guden horet ende eijnlope lude die dair toe horet alsoe ghedane recht ende echt hebben ende ghehadt hebbet van onsen voirvaren alsie hier nae bescreuen steet. Toe den iersten Wanner eijn steruet, soe mach van al vier voete guet halff nemen. Voirtmeer sijluer ende gold ende rede ghelt halff. Voirtmeer schuldich ghelt halff. Voirtmeer speck dat in weden is ghehangen. Voirtmeer eijn dat beste bedde dat sie hebben. Voirtmeer menesedinghe die op ere lant nijcht geseghet en is. Voirtmeer die Cleder al zullijck alsie mede toe kerken gaet thoe paeschen ende thoe pijnxkesteren. Dat selue recht heft oeck Dijderijck tho Wecdamme. Johanszoene tho tunsende ende sijn wijf. Desse voirgen. echt ende recht zijnt desse lude voirgen. alle Jare vorwaren ende oer tijnsen des dinxedaghes nae

pijnxkesteren in dat huijss ende onse guedt tho Lantzijnck thoe wolde. Dat par lude mijt eijnen olden groten Ende moghe oere kijndere mede vrijen alsoe langhe went sie selff mondich weerden. voertmeer eenloepe lude die van der echt sijn mijt enen haluen olden groten. Wie des rechtes ende der echt nijcht vorwarede op die voirgen. tijt ende verzete die tijt, ene werue, ende ander werue, derde werue. Soe weer hie vulschuldich offte men wolde Voirtmeer mijt dessen voirgen. tijnse den sie des Jairs gheuet, vrijet sie all oer guedt. Vthghesproken alzullijck guedt alse voirgen. steet in dessen brieue. Toe eijnen tughe der wairheijt soe hebbe wij onse seghele an dessen brieff ghehanghen. Ghegheuen jnden jair onses heren dusent dreehondert tweendetachtentich des dunredaghes na pinxkester daghe."

V. D.

BOUWSTOFFEN VOOR EENE GESCHIEDENIS VAN HET ONDERWIJS IN OVERIJSSEL.

VI. HOLLANDSCHE-SCHOOLWETTEN.

School - Articulen,
Waer naer de Duytsche School-meesteren, hier binnen de Stadt Zwolle, haer sullen hebben te regulieren.

1. Dat de School-meesters hare School-kinderen in 't Lesen ende Schryven wel ende neerstigh onderwijsen mogen, ende soo veel als 't mogelick is, des Sondages voor-middach, ende nae-middach nae de Kercke gewennen te gaen.

2. Dat sij haere Kinderen alle goede Zeden, Manieren ende Deughden, insonderheyt alle gehoorsaemheyt tegen hare Ouders vermanen, ende altijdt in 't komen ende gaen van de Kinderen met een kort Gebedt (waer van een Formulier gemaeckt sal worden) beginnen ende eyndigen sullen.

3. Dat geene School-meesteren, sonder speciael consent der Scholarchen; voortaen sal vry staen, eenige andere Boecken in hare Schoolen te gebruycken als dese naevolgende.

1. A, B, C, Boeck met de dagelickse Gebeden.
2. Catechismus kleyn ende groot.
3. Euangelij Boeck met de Sondaeghsche Epistelen.

4. Historie van de Geboorte, Lyden, Opstandinge etc. onses Heeren Iesu Christi.
5. Historie van Tobías. 6. De Sendt-brieven. 7. Het Nieuwe Testament. 8. Den Bijbel, Psalmen Davids, etc.

4. Sullen de School-meesteren den kleynen Zeeuschen Catechismus doen leeren sodanige Kinderen, die noch niet capabel zyn om den grooten Catechismus te onthouden.

5. Als eenige Ouderen, de Gereformeerde Religie toe-gedaen zijnde, niet willen consenteeren, dat hare Kinderen des Sondages in de Predicatie komen, om aldaer de Catechisatien by te woonen, sullen de Schoolmeesteren de naemen der Ouderen aen de E. Predicanten bekent maecken, om deselve met goede redenen daer van naerder te onderrichten.

6. Dat geene School-meesteren sal vry staen op Sondagen voor de middagh eenige School te houden, doch sal des naer-middaeges naer de Catechisatie sulcx getolereert ende toegelaten worden, ten aensien van alsulcke Persoonen ofte Kinderen, die op werck-dagen niet ter Schoolen konnen gaen.

7. Die Articulen tot de Catechisatie beraemt, sullen van nu voortaen nochmaels van alle de School-meesteren moeten worden naer-gekomen.

8. Sal oock voortaen door eene van de School-meesteren de Vragen ende Antwoorden des Heydelberchschen Catechismi, den Kinderen des Sondages naemiddaegs, ongeveer een quartier-uyrs voor het begin der Predicatie, af-gevraeght, ende van den Kinderen be-antwoord worden, ten eynde de Predicant op de Stoel komende, daer mede syne Toehoorderen niet behoeve op te houden.

9. Dat mede stricktelick van de School-meesteren onderhouden worde, den Articul in de School-ordre sprekende daer van; dat geene School-meesteren eenige Kinderen in hare Schoolen sullen mogen aennemen, die voor desen by andere meesteren ter School hebben gegaen, voor dat haer blijcke dat hare voorige Meesteren van het gewoonlijcke School-gelt voldaen zijn.

10. Ende in gevalle eenighe Kinderen van haere Ouderen van de School worden genomen, ende bij eenige hant-wercken bestaet, sonder eerst den Meester voldaen te hebben; Sal deselve Meester sulcx konnen bekent maecken de Heeren Borgermeesteren Jnder-tijdt, die daer in terstondt naer gelegentheyt der saecken sullen disponeren.

11. Ende sullen voortaen boven seecker ghetal, van de Achtbaere Magistraet te beraemen, geene nieuwe School-meesteren, alhier binnen de Stadt ofte Stadts-Vryheydt van Zwolle getollereert werden, ende so der eenige sodanige mochten wesen, sal dieselve het School-houden werden verboden.

12. Oock sullen voortaen geene School-meesteren geadmitteert worden, voor ende al-eer dieselue behoorlick ge-examineert sullen zijn.

Aldus Gearresteert den 13 May 1650,

Borgermeesteren Lucas Vresen ende
Gijsbert van Dedem.

Ter ordonnantie van de selve,

Joannes Holt Secret.

Tot Zwolle, Gedruckt bij Jan Gerritsz, Ordinaris Boeck-drucker der E. E. A. H. Magistraet der Stadt Zwolle. 1650.

SCHOOLORDRE van de Stad Zwolle, rakende hare duitse Schoolmeesteren.

't Geen in en omtrent een Schoolmeester vereischt word.

Eerstelijk: Een Schoolmeester (mitsgaders zyn Vrouw; indien hij getrouwt is) zal zyn van de ware Hervormde Godsdienst, en van geschikte zeden, en Christelyke wandel.

2. Hij zal de tale van 't Vaderland redelijk verstaan, behoorlyk konnen spellen, alle soorten van druk en schrift, meest gebruikelyk, konnen lezen, en met goede ordre en lydsaamheid onderwyzen.

3. Hij behoort te konnen schryven Staande, Lopende, Italiaans, en wat Capitale letteren maken en trekken.

4. Is ook nodig dat hij de Cyferkonst versta, zoo verre, als die in de gemeene boeken word onderwezen, of ten minsten door de practike zy.

5. Hij zal moeten konnen zingen de Psalmen Davids; of zig ten spoedigsten daar toe bequaam maken.

6. Niemand zal Schoolmeester mogen zyn, dan met goedvinden van de Ed. Hoog-Agtb. Magistraat, en zyn dienst niet mogen aanvaarden, als na behoorlyke onderzoekinge, die, ten overstaan van de Heeren Praesidenten, zal geschieden door de Consistory dezer stad.

Tyd der Schoolhoudinge.

1. De Scholen zullen gehouden worden des Zomers van Maart tot November, van 's morgens ten half negen tot elf uiren, en van 's na-middags ten half tween tot vier uiren: en des Winters van 's morgens ten negen tot elf uiren, en 's namiddags van half tween tot half vier

uiren. De Avond-schole zal van vyf tot zeven uiren duiren.

2. Des Wonsdags en Saturdags na de middag zullen de Kinderen oorlof hebben: als mede op de Feest-tijden enz. naar gewoonte; dog buitens tyds zullen de Schoolmeesteren die niet ligt geven; voor al niet op de Paapse Feest-dagen.

3. De kinderen zullen, alsse niet ter School komen, wettige verontschuldinge voortbrengen, en buiten de zelve, na vereisch van zaken, gestraft worden.

Wetten in de Schooldienst, in 't gemeen.

1. De School-onderwyzinge zal zyn aanvang nemen met het Gebed tot God, om zyn zegen, en eindigen met dank-zegginge.

2. Men zal de Kinderen in rang schikken, hoger en lager, na datse hoger of lager boeken enz. leren.

3. De Jongens en Dogterkens zullen van malkanderen afgezondert zitten moeten.

4. 's Wonsdags en Saturdags zullen de Kinderen in de Christelijke Godsdienst onderwezen worden, de meerderjarige in den Heydelbergsen Catechismus met enige Schrifttuirplaatsen, of de grote Catechismus met schrifttuirplaatsen; En die jonger zyn, of mindere kennisse hebben, in ligtere vragen: En men zal de Jeugt de Geboden, 't Gelove, de 10 Geboden onderwyzen, en enige der Spreuken Salomons, of and're deelen der H. Schrift, rakende de zeden, en gehoorzaamheid, dieze haren Ouderen, Overheden. Leeraren en Meesteren schuldig zyn, en van 't gene meer tot haren pligt behoort.

5. Alle ongebondenheid, vloeken, zweeren, vuil-spreken, slaan, kijven, en wat er meer van zulken quaad is, zullen de Schoolmeesteren met alle zorgvuldigheid

weeren; gebruikende behoorlyke vermaningen, bestraffingen, discipline en tugt; alles zonder drift en ongestuimigheid, en alleen voorzigtelyk en uit liefde tot hare welstand.

6. Alle Kinderen zullen voor 't minste eens, geduirende de Schooltyd, moeten opgehoort en geoeffent werden.

7. Bij aldien, wegens de veelheid der Kinderen, de Schoolmeester sulx niet volkomen kan in 't werk stellen mag hy daar toe een die bequaam is aan-nemen; en gebruikt hij een gewonen Ondermeester, zo zal die ook te voren moeten onderzogt zyn aangaande zyne bequaamheid.

In 't byzonder, rakende de Boeken.

1. Alle Boeken, die gebruikt worden, zullen moeten stigtelijk wezen, en leerzaam voor de Jeugt, als mede geschikt naar haar begryp; en daar zullen voor al gene Boeken, de Godsdienst rakende, mogen werden in gebruik gebragt, als die van de ware Gereformeerde Godsdienst zyn, en behoorlijke approbatie hebben.

2. De Boeken werden in de volgende rang bequamelyk geschikt, te weten

1. 't A. B. C. Boek, en de kleine en grote Katechismus met Schriftuurplaatsen.
2. 't Evangelium, N. Testament, Psalmen en de Historie van Tobias.
3. De Spreuken Salomons, Zend-brieven, en iets van dezelve trap, zo 't nodig wierd geoordeelt.
4. De Historie Davids, en Uiterste Wille.
5. 't Lange Voorschrift-boekjen, en de Letterkonst.

6. De Trap der Jeugd, en dan de Courante; eindelyken

7. Allerhande Schrift.

3. Dog werd hier in den Schoolmeesteren middelmatige vrÿheid gelaten; om met voorsigtigheid te zien, hoe zommige Kinderen best geleid worden en naar voorval ook wel eenig ander goed en stigtelyk Boek te gebruiken.

4. Dog het zal den Kinderen, zelfs den Ouderen niet vrijstaan hare Kinderen te laten tot een hoger Boek overgaan; ten zij datse het voorgaande zeer vast hebben geleert, daar van de Meester in goede conscientie zal oordelen.

5. Om nu deze Boeken in gebruik te brengen, zo zullen de Schoolmeesteren de Kinderen, alsse het A, B, behoorlyk en ten vollen kennen, net leeren Spellen, met de syllaben wel te onderscheiden, en dat met alle lydsaamheid dus lange, tot datse van zelfs al beginnen te lezen. Zij zullen haar mede woorden buiten het Boek leeren Spellen.

6. Terwijl zy leeren Spellen, zal men haar mede de voornaamste en meest voorkomende Cyferletters onderwijzen; om Kapittels, Verssen, Psalmen enz. te leeren opzoeken.

7. Die in 't Lezen onderwezen worden, zullen zig gewennen uit de borst en helder uit op te Lezen met ernst en eerbiedigheid, inzonderheid als het Boeken van de Godsdienst zyn.

8. Men zal mede daar op letten, dat de Kinderen Lezen onderscheidentlyk: zo dat de zin net en volgens de tekenen van punten, twee punten, strepen, en wat dies meer is, uitgebragt werde, en aldus zalmense tot de volmaaktheid opleiden.

Rakende het Schryven.

1. De Schryveren zullen eerst wel vast de letteren leeren; en zulks eerst van Staande Schrift, dan van Lopende, en daar na van Italiaans enz. nogtans wel verstaande dat het zal geoorlooft zyn, indien jemand maar eenerlei hand, als bij voorbeeld de Italiaanse, nu zeer in gebruik, begeert te leeren, dat zulks den Schoolmeesteren zal vrystaan.

2. De Kinderen zullen in 't begin gewend worden, om grote Letteren, en die wel te schryven, en voorts Syllaben, Woorden, en Redenen; en niet eerder daar van mogen afgaan, voor en al eerz'er vast in zyn.

3. De Schoolmeesteren zullen haar van goede Pennen verzorgen, of maken dat zijze zelfs konnen bereiden; zij zullen haar goede Voorbeelden voorschryven, of geschrevene en gedrukte voorleggen, en hare fauten wel en behoorlyk aanwijzen, en haar die doen verbeteren.

4. Men zal de Jongheid zomtyds om prys laten schryven, om haren geest tot yver op te wekken.

5. Men zal de beste Prijzen, aan de beste schrijvers toe wyzen, en daar omtrent alle regtveerdigheid gebruiken, zonder aanzien van personen.

En het Cyfferen.

1. De Rekenkonst zal geleert worden met byzondere goede ordre, en verstand; zo veel als 't den Leerling kan verdragen: waar toe de Avond-scholen de bequaamste zyn.

2. Men zal daar in houden de gemene ordre der Cyfferboeken in de Scholen aangenomen, en niemand laten opklimmen, voor en al eer hy velerhande sommen heeft gecyffert, en uit zig zelven, met bewys van dat hy 't vat, geleid werd om vorder te gaan.

3. Daar toe zal een Schoolmeester juist niet over al de zelve sommen gebruiken; maar zomtyds zyn Leerling verrassen, en behoorlyk ten preuve stellen: en hij zal hem van alles, dat hij Cyffert, de proeve laten maken.

4. En dit alles zal geschieden met neerstig onderwys, en vele lijdsaamheid, met goede aanwyzinge, waar in de misslagen bestaan, en hoe den Leerling daar aangeraakt; mitsgaders op wat voor manieren hij dezelve naderhand zal ontvlieden, en wat, er zig meer voor een verstandig Schoolmeester in 't onderwyzen van de Jongheid zou mogen opdoen.

De Scholen zullen alle Jaren voor 't minste eens gevisiteert worden.

En tot vaststellinge van dit alles:

1. Zal een Schoolmeester zig aan 't bovengestelde Reglement, zo veel doenlyk is, houden; indien hy zondigt, en met namen tot verderf der Leerlingen: 't zy in de Konst, Godsdienst, of Zeden, zal hy censure onderhavig zijn; en ook vordere proceduren te wagten hebben, zo hij zig op vermaningen en verdere handelingen niet betert; alles na goedvinden van de Ed. Hoog-Agtb. Magistraat, en voorzigtigheid des Eerw. Consistorij.

2. Vorder zal een Schoolmeester alle ander employ moeten verlaten, en zig ten vollen tot dienst van de Leerlingen overgeven: En ten dien einde dan van de School behoorlijk konnen bestaan:

3. Daarom zullen die gene, die op Dag- en Avondschool gaan, en leren Lezen, Schryven en Rekenen, geven in 't vierendeel-jaars twee gulden en tien stuiv. Die des daags Lezen, Schryven en Rekenen een gulden tien stuivers. Die Lezen en Schryven een gul: En die

alleen Lezen twaalf stuiv: zullende gelyke twaalf stuiv: betaald worden door die gene die halve dagen leren Lezen en Schryven, en zal de Meester niet meer of minder vermogen te nemen, bij de boete van tien goltgl:

4. Gene Schoolmeesters zullen vermogen Kinderen van andere Schoolmeesteren aan te nemen, als met kennisse der vorige, vernemende ofse nog iets te pretenderen hebben: en indien zy, zonder betaalt te hebben, tot een Ambagt gaan, of haar elders toe wenden, zullen zy zig konnen adresseren aan de Heeren in der tyd.

5. Ook zal haar vrystaan, met zekere verwagtinge van verdediginge, als haar eenige overlast geschied, waar 't ook in zij, of van de Kinderen, Ouderen, Voogden, Vrienden enz. tot infractie der voorsz. Wetten, aan de Ed. Hoog-Agtb. Magistraat te klagen; om onder de vleugelen van haar gezag te schuilen.

Van alle de voorn. Wetten zal niemand konnen dispenseren, als alleen Hare Ed. Hoog-Agtbaarheden, zodanig als de nood en gelegentheid van zonderlinge voorvallen haar zal leeren.

Aldus in Senatu gearresteert dezen 2 Sept.: Ao. 1691 Coss: Kamerer van der Lawick (Loco Soury) en Theodorus Queisen.

Ter ordonnantie
Henr. Holt, Secret:

Te Zwolle, bij Gerrit Tydeman, ordinaris Drukker der Ed. Hoog-Agtbare Magistraat der Stad Zwolle, 1691.

Deze School-ordre is 20 Dec. 1738 onveranderd gerenoveerd.

——

VII. SCHOOL-ORDRE VOOR HET PLATTE LAND.

Ridderschap ende Steden de Staten van Overyssel, hebben, naer examinatie, ten dienste van de gemeene Ingesetenen deser Provintie, ende om derselver Kinderen behoorlijck te doen onderwijsen ende opvoeden, goedgevonden te arresteren, dese navolgende School-ordre, om in alle Schoolen ten platten Lande g'observeert te worden, soo doch nochtans, dat die van tijdt tot tijdt sal mogen worden gedresseert ende verandert, soo, ende alsmen naer constitutie van saken sal bevinden te behooren.

Die t'eeniger tijdt tot den Schooldienst soude mogen gevordert worden: Sal zijn

1. Een Lidtmaet, gelijck mede desselfs Huysvrouwe, van de ware Gereformeerde Kercke Christi, gesont in geloove, en in wandel stichtelijck.

2. Bequaem om de Kinderen lesen, schrijven ende so veel doenlijck reeckenen, en oock zingen te leeren, ende in de Religie te oeffenen, ende sal proeve van de Meesters bequaemheyt genomen worden by de Scholarchen in de Steden, ende bij eenige gedeputeerde Erfgenamen ten platten Lande.

3. Den dienst niet gesocht hebbende, noch soeckende door eenige ombeschaemde en onbehoorlijcke sollicitatien.

4. Welcke beroepinge geschieden sal van de gene die daer toe bevoeght zijn.

5. Den dienst niet aenveerden, tensij dat hij bevoorens sich hebbe aengegeven aen de E. Classis, of de gedeputeerden, ende ondertekent 't gewoonelijcke Formulier van eenigheyt.

6. Geene oeffeninge ofte hanteringe doen, den Schoolampte eenichsints oneerlijck, ofte hinderlijck, en geensints Tapperyen houden.

7. Schoolhouden des Somers soo wel als des Winters, al hadde hy maer drie Discipulen, ingevolge van de Placcaten daer toe sijnde; ende die gesette Schooltijdt en uyren selfs vlytigh waernemen.

8. Den Schooldienst noyt anders dan met den Gebede beginnen, noch eyndigen, 't welck op dat met ordre en stichtinge geschiede, de Scholieren bij beurten de gewoontlijcke Morgen- ende-Avondt-gebeden, ende die voor ende na den Eeten, een yegelijck op sijn behoorlijcke tijdt, met alle zedigheyt ende eerbiedigheyt doen spreecken.

9. Sich beneerstigen, dat de Kinderen wel leeren lesen, de letteren eerst pertinent ende met onderscheyt kennen, daer na deselve wel weten te samen te setten, tot het lesen niet te komen, ten sy de fondamenten van spelden wel gelecht zijn, dat sy oock distinct lesen, ende lesende soo wel de sillaben als de woorden onderscheyden.

10. Die Kinderen doen sitten in bequame ordre, de Jongens over 10 jaren van de Meysjes afgesondert, ende die selfs in ordre verhooren.

11. Verhoorende, acht nemen op de zware woorden, dat die wel gevat ende onthouden worden.

12. De Jeught niet al te haestigh van het eene boeck tot het andere laten overgaan, met eenen leeren verstaen het Cijffergetal.

13. Die bequaemheyt hebben tot het schrijven, aenvoeren, 't selve van de eerste beginselen uyt de gronden aenwijsen in de Nederlandtsche tale ende letteren, dienen met schriftelijcke voorschriften, t'elckens de fauten aenwijsen en doen verbeteren, de schriften in een boeck in laten schrijven, om op de progressen te beter te konnen letten.

14. De Kinderen boven al onderwijsen en opwecken in de kennisse ende tot de vreese des Heeren.

15. Deselve laten leeren de Hooftstucken der Christelijcke Religie, de gewoontlijcke Gebeden, oock de Catechisatien en Catechismus vragen en antwoorden.

16. Die soo eerst beginnen, d'eene of d'andere kleyne Catechisatien, die van meerder begrijp zijn, de groote Catechismus, en eenige Spreucken uyt de Bijbel, tot bewijs.

17. In de Catechisatien deselve oeffenen, t'ondervragen ten weynighsten des weecks tweemael, daer toe een vaste uyre bestemmende, sonder oyt te onderlaten.

18. De dwalingen, meest van die in het Pausdom, na vermogen aenwijsen, en wederleggen.

19. Met alle bekommernisse en sorghvuldigheyt in scherpen de practijcque der Godtzaligheyt.

20. Tot sulcken eynde voorstellen en afmalen de grouwelyckheyt der sonden, ende de schandelijcke en schadelijcke vruchten daervan; Insonderheyt de ontheyliginge van Godts Naem, door vloecken, zweeren, en alle misbruyck ende profanatie van des Heeren Rustdagh.

21. Van die sonden met yver ende alle beweeghlijckheyt afmanen, tot de contrarie deughden vermanen, voornamentlijck tot gehoorsaemheyt en eerbiedigheyt tegen hare Ouderen, Overheden, Predicanten, ende alle die haer zijn voorgestelt.

22. De ongeregelde en wederspannige bestraffen, oock anderen ten exempel straffen na den eysch van de misdaet.

23. In het bestraffen, ende straffen mijden alle passien, bitterheyt, vloecken, schelden, vuylspreecken, hardigheyt en wreedtheyt, niemandt beschadigen ofte eenighsints aen sijn gesondtheyt krencken, alles doen met liefde ende toegenegentheyt.

24. Om geen ydele oorsaken oorlof geven, dan op gesette speeldagen, noyt op Vastelavondt, Kermissen ofte andere Paepsche Vierdagen, ende dat de Meesters alle mogelycke devoir sullen doen om haere Kinderen alsdan in de Schoole te krijgen, oock verbieden alle ongebondenheyt, oock soodanige speelen die vermenght zijn met misbruyck van het loth, als kaerten, dobbelen, voorts alle geltspillinge, ende geraes.

25. De Kinderen des Sondaeghs soo veel mogelijck ten eersten inde Schoole doen t'samen komen, daer nae met ordre na de Kerck geleyden, datse daer sitten met zedigheyt en opmerkinge, oock de Vragen opseggen, en Psalmen singen; daer toe in de weecke te bevoorents zijnde gepraepareert. Dat mede de Meesters in de Catechisatien selfs tegenwoordigh zijn, om op de Kinderen acht te geven.

26. Des Sondaeghs, ofte des Maendaeghs, naer gelegentheyt van de plaetse, uyt de Predicatien ondervragen, ende daer uyt occasie nemen tot onderwijsinge, ende opweckinge in kennisse, en tot Godtzaligheyt.

27. Voor al sigh selfs wachten van speelen, droncken drincken, achterklap, ende een los en ergerlijck leven daerentegen met syn Vrouw en Huysgesin andere met een Godtzaligen wandel voor lichten.

28. Sijn dienst in de Kercke nae behooren waernemen, behalven de Hooftstucken der Christelijcke Religie, voorlesen een of meer Capittelen uyt den Bijbel, nae gelegentheyt, ende Psalmen voorsingen. Jmmers toesien dat geene boecken in de Schoolen geleert worden, strijdigh tegens de ware Gereformeerde Religie, ende de goede zeden.

29. Vernoeght zijn met het ordinaris Tractement ende

gesette Schoolgelt, daerenboven niet nemen, soodanigh dat alle Kinderen onder dat Kerckdorp ofte daer ter Schoolen gehoorende, gekomen zijnde van acht jaren tot twaelf jaren, sullen betalen Schoolgelt, schoon deselve ter Schoolen niet en quamen, ten ware die haer Kinderen lieten gaen bij andere geadmitteerde Schoolmeesters, binnen of buyten Kerspels woonende.

30. Van de Arme ende onvermogene geen gelt eysschen, ende soo der Armen Kinderen veel zijn, sich aen de Magistraten, ende Diaconie addresseren, om daer yets te versoecken.

31. Op dat de Schoolmeesters eerlijck konnen leven, en alleen haer beroep waernemen; Sullen geene Cloppen, of contrarie de ware Gereformeerde Religie zijnde, Schoole mogen houden; en alle andere by-schoolen werden geweert, ten ware de considerabelste Erfgenamen (ten dienste van de Ingesetenen, wegen de ongelegenheyt of verheyt van de plaetse) sulcx toestonden, onverkortet de ordinaris Schoolmeester syn gewoonlijck schoolgelt.

32. 't Welck alles op dat nae behooren werde achtervolght ende naegekomen; Sullen Deputati Classis in de visitatie der Kercken op de gelegentheyt der Schoolen, ende den dienst der Schoolmeesters sigh genoechsaem informeren, ende de respective Predicanten de Schoolen visiteren.

33. Bij aldien yemandt dese ordre moetwilligh quaeme te vertreden, en sigh in leere ende leven ofte bedieninge te buyten gaen, sal hy na eysch van het delict ingevolgh van de Kercken-Ordre gecensureert en gestraft worden.

34. Ende op dat hier niemandt ignorantie van en soude mogen noch konnen praetenderen, sal een yegelijck Schoolmeester bij 't aenvaerden des diensts, dese

School-Ordre worden voorgelesen, hem een Exemplaer gegeven, ende sal hy by monde, handttastinge en onderteeckeninge belooven, sigh daer nae te sullen gedragen.

Aldus gedaen op den Landtdagh binnen Zwolle, den 5 April 1666.

Ter ordonnantie van welgemelte Heeren Staten.

D. Roelinck.

Te Zwolle, Gedrukt bij Gerrit Tydeman, ordinaris Drucker van de Ed. Mog: Heeren Staten van Overyssel, 1666.

Deze School-ordre, die meer noodig werd nadat Gedeputeerden op 11 Junij 1653 besloten hadden, dat de schoolmeesters ten platten lande en in de groote dorpen zoowel des zomers als des winters onderwijs zouden geven, is gerenoveert en geamplieert binnen Kampen den 20 July 1706, met de volgende veranderingen:

Art. 2. Bequaam om de kinderen leesen, schrijven, en so veel doenlijk rekenen, en ook singen te leeren, en in de Religie te oeffenen, en sal de Deputatus Classis uit het Quartier, nevens de naast-aangelegene Predikant hun exactelyk informeren over de bequaamheid van de respective School-meesters, in de vorengemelte Artikel, en specialyk over desselfs kennisse van de fondamenten der Religie, en daar van certificatie onder hare handen moeten verleenen, eer deselve geconfirmeert konnen worden.

Art. 29. Volgt achter de woorden: „sullen betalen Schoolgelt" ten minsten voor ses maanden.

Bovenstaand art. 2 is bij publ. van R. en St. van 12 Nov. 1722 eenigzins gewijzigd. Daarbij werd, aangezien dit art. niet behoorlijk nagekomen werd, aan hen, die het regt hadden Schoolmeesters aan te stellen, gelast zich juist aan dit art. te houden. „En opdat dit beter worde nagekomen, bevolen, dat alle nieuwe Schoolmeesters verplicht zullen zijn, de Certificatie, omschreven in art. 2, ter hand te stellen aan den Drost van het quartier, om te onderzoeken of het voldoet aan den inhoud van gen. art.; zullende de Drost deze Certificatie zenden aan Gedep., om daarna de betaling van de tractementen van de Schoolmeesters, door de Rentmeesters te laten volgen."

V. D.

GARDES-D'HONNEUR.

(DEPARTEMENT DER MONDEN VAN DEN IJSSEL.)

No.			
1.	Sijds Maurits Dolleman.	Wijhe	vrij-willigers.
2.	Noel Jean Perwez.		
3.	Floris van Rhijn.	Dalfsen.	
4.	Borchard Jean Daendels.	Zwolle.	
5.	Jacques Eusebe Hoboken.	"	
6.	Caspar Diesch.	"	
7.	Johannes Bernard Helmich.	"	
8.	Cornelis Hermannus Swijghuisen.	Olst.	
9.	Paul Jacques Aufmorth.	Oldenzaal?	
10.	Arend Jacques Schikhart van Coeverden.		
11.	Pierre Jean Bouwens.		
12.	Jean Herman Tegelaar.		
13.	Sibrand IJssel de Schepper.	Deventer.	
14.	Gerard Arnold Everts.	Almelo.	
15.	L. H. C. Nilant.	Zwolle.	
16.	A. Sandberg.	"	
17.	J. W. Crap Hellingman.		
18.	C. Sinkelaar.		
19.	. . . . . Monté.		
20.	. . . . . Crevecoeur.		
21.	. . . . . van der Ketting.	Zwolle?	
22.	Hendrik Willem Greven.	Zwolle.	
23.	. . . . . van Baerel.		
24.	. . . . . Vaase (of Vaessen).		

No.
25. . . . . Zwaavink.
26. . . . . Clignet.
27. . . . . Revius.
28. . . . . Weiting.
29. . . . . Roest.
30. . . . . Sluiterman.
31. Johannes Willem Czaar Jacobus Justinus Metelerkamp. Zwolle.

Commandant: Beaugrand, Luitenant der Gendarmes te Zwolle.

Maréchal de logis: Mottet.

Vorenstaande lijst heb ik opgemaakt uit de op het Prov. Archief berustende stukken, betreffende de gardes-d'honneur. Daaronder bevindt zich, vreemd genoeg en ofschoon er wel telkens melding van wordt gemaakt, geene lijst van de 31 personen, die definitief hebben deelgenomen. Ik heb dus de stukken zelf doorgezocht en daaruit vrij goed kunnen opmaken welke reclames wel, welke niet geldig zijn bevonden. De 2 eerstgenoemden zijn alleen als vrijwilligers opgekomen, als hebbende geteekend op de daartoe van 20 — 24 April gedeponeerde lijsten. No. 3 — 12 zijn blijkens besluit van den Prefekt bepaald gedesigneerd. No. 13 — 18 zijn vrij zeker, daar er uitgaven voor hun equipement blijken gedaan te zijn. No. 19 — 30 ontleen ik aan een Etat des Chevaux de MM. les Gardes-d'honneur qui ont été ferrés avant leur départ de Zwolle pour Tours. Daarop komen 25 namen voor, namelijk de 31 genoemde min No. 1, 5, 6, 9, 31 en 14, indien ten minste Sinkel identiek is met No. 18, hetgeen wel wat twijfelachtig wordt uit een

ander lijstje, waarop Sinkel en Sinkelaar (elders Sincleaur) beide voorkomen. Dit kan echter wel een abuis zijn, evenals daar Metel staat voor Meteler-kamp. Deze No. 31 nu is wel niet zeker, maar toch vrij waarschijnlijk.

Bij de mogelijkheid intusschen, dat ik een enkelen onjuisten naam opgeef, kan het nuttig zijn te weten, dat van de volgenden mij wel is gebleken, dat zij aanschrijving ontvangen hebben, doch niet of hunne reclames, zoo zij die ingebragt hebben, geldig verklaard zijn.

Pierre Christiaan Bondam	Kampen.
Carel van Rechteren	Raalte.
G. Slichtenbree	Deventer.
Reinier Alexander IJssel de Schepper	„
Hendrik de Schepper	„
François Egon Bönnighausen	Tubbergen.

Voorts dat er 3 paarden van Gardes verkocht zijn, waarvan de opbrengst verantwoord wordt, nl. Swighuisen, Sincleaur en Pottere. Dat hier No. 8 en 18 bedoeld worden is waarschijnlijk, maar laatstgenoemde is mij vreemd.

Ten slotte voeg ik hierbij de lijst dergenen, van wie mij vrijstelling in handen is gekomen.

Berend van Lochem	Enschedé.
Cornelis Johannes Themmen	Deventer.
Balthazar Tobias	Zwartsluis.
Johannes Schellenberg	Kampen.
Jacob Boom	Almelo.
Willem Hendrik Schimmelpennink	„
Willem Sloet van Westerholt	Vollenhove.
Jean Rodolphe le Cavalier	Deventer.
Leonard Carel Dull	Almelo.

Berend van Calcar	Deventer.
Johannes Spree	Kampen.
Willem Daniel Hubner	Kampen.
Willem Anne van Palland	Huis Eerde.

Het contingent was bepaald voor Zwolle op 16, Deventer 7, Almelo 6 (en Kampen 2?).

V. D.

MOEST HASSELT TE DEVENTER REGT HALEN?

Bekend is de twist over bovenstaande vraag gedurende een tal van jaren gevoerd, en telkens ten nadeele van Hasselt beslecht. Bijzonderheden dienaangaande vindt men in den Tegenwoordigen Staat III. 607 en in den vorigen jaargang van dit tijdschrift, bl. 162.

Eene curieuse bijzonderheid kwam mij dezer dagen onder oogen in het oude Stadregt van Hasselt, op perkament geschreven en in een grooten foliant gebonden. In den bladwijzer daarop vindt men met verwijzing naar fol. LXIII den titel: „Van recht dat to Deventer gehaelt is." Maar slaat men dat folio op, dan staat er: „Van recht dat   gehaelt is." De woorden „to Deventer" zijn met een mesje weggekrabd.

De onderstelling ligt voor de hand, dat men vergeten heeft de gevaarlijke woorden ook uit den bladwijzer te verwijderen.

V. D.

HET WAPEN VAN OVERIJSSEL.

Onjuiste historische voorstellingen komen meesttijds op dezelfde wijze in de wereld als logenachtige geruchten in het dagelijksch leven. Zoowel bij de eene als bij de andere is somtijds een voorbedacht bedrog, maar meesttijds slechts een meer onschuldige daad de oorzaak. A. bespreekt eenige feiten in zulk een zamenhang, dat daaruit zekere gevolgtrekking zoude kunnen gemaakt worden; B. spreekt die gevolgtrekking op eene nog twijfelachtige wijze uit; C. maakt daarvan een meer stellig verhaal. Zoo ook in de geschiedenis.

De provincie Overijssel levert daarvan een voorbeeld op in de geschiedenis van haar wapen. Men had waargenomen, dat dit niet overal voorkomt in denzelfden vorm, maar dat de leeuw ook wel achter in plaats van voor den stroom geteekend werd. Dit feit ontlokte aan den heer T. W. van Marle in den Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren (1841, bl. 295) de vraag: „Zouden Ridderschap en Steden het wapen veranderd hebben?" Die vraag is vrij onschuldig; maar uit het verband, waarin zij voorkomt, blijkt, dat de geleerde schrijver op het denkbeeld is gekomen, dat misschien de regering, nadat ons gewest een zelfstandig bestaan had gekregen, die verandering had aangebragt, om te kennen te geven, dat het nu niet meer was eene bezitting, welke, van Spanje (of Utrecht) gezien, over de rivier lag, maar nu een Staat op zich zelf geworden was.

Welligt gaf die vraag den heer J. van Schreven aanleiding om in de Korte Geschiedenis en Aardrijksbeschrijving van de provincie Overijssel (2e st., bl. 2), na het tegenwoordige wapen beschreven te hebben, te zeggen: „In oude afbeeldingen van dit wapen vindt men den leeuw achter den stroom geplaatst; men zie o. a. het titelblad van Winhoffs Oude Landrecht, Deventer 1559. Op den titel van het Overijsselsche Landregt, in 1630 te Zwolle uitgegeven, ziet men den leeuw reeds vóór den stroom. Wanneer echter en om welke reden deze verplaatsing van den leeuw is geschied, is evenmin bekend, als de juiste tijd, waarop Overijssel dit wapen heeft bekomen."

Nu is het zeker niet gewaagd, te voorspellen, dat een volgend geschiedschrijver deze opgave aldus zal uitwerken: „Overijssel bezat reeds in het Spaansche tijdvak en dus voordat het tot een zelfstandig gewest geworden was, een provinciaal wapen. De bewijzen hiervan zijn o. a. voorhanden op het titelblad van Winhoff. Later echter, mogelijk terstond na de afzwering der Spaansche heerschappij, heeft het eene verandering ondergaan. Zooveel is althans zeker, dat het reeds in 1630 in den gewijzigden vorm voorkomt."

De volgende regelen mogen dienen om in dezen alle dwaling weg te nemen. We behoeven daartoe niet de toevlugt te nemen tot allerlei gissingen: de feiten spreken duidelijk genoeg.

Alle schrijvers zijn het daarover eens, dat men niet weet, hoe ons gewest aan zijn wapen gekomen is. Is daarin wel iets vreemds? Kan eene der andere provinciën wel aanwijzen hoe en wanneer zij het hare ontving? Zoover ik weet, niet. Het zijn bijna alle in zekere mate zinne-

beeldige wapens, waarin het eigenaardig karakter der provincie is afgebeeld. Men denke slechts aan Zeeland met zijne stroomen, aan Utrecht met zijn bisschoppelijk kruis, enz. Maar dit geldt niet alleen voor de provinciën; bij de stedelijke en de familie-wapens doet zich immers hetzelfde voor; slechts zeer weinige gemeenten [1]) en geslachten kunnen aantoonen, op welke wijze en in welken tijd zij een wapen gekregen hebben. Dezelfde oorzaak heeft bij allen dezelfde gevolgen: er bestond namelijk geene magt, welke de heraldiek aan banden legde, en daar nu eenmaal aan een zegel in regten eene verbindende kracht toegekend werd, stelde bijna ieder zich er een toe, die van tijd tot tijd iets te zegelen had. [2]) De fantasie schiep zoodanig zegel en zij wijzigde het dikwijls later. Van daar dat men in verschillende tijden van elkander afwijkende wapens aantreft voor dezelfde gemeente en dezelfde familie. Zoo kan men b. v. van Zwolle en Deventer 3, van Kampen, Vollenhove en Enschede 2 gemeente-wapens aanwijzen.

Iets dergelijks schijnt men te meenen, dat met het wapen van Overijssel heeft plaats gehad, hetgeen dan ook, op zich zelf genomen, zoo ongerijmd niet zoude zijn. Toch zijn de feiten in strijd met zoodanige opvatting, gelijk uit het volgende blijken kan.

Het is moeijelijk om een genoegzaam aantal zegels bij elkander te vinden, ten einde langs dien weg de vraag te beantwoorden. Maar dezelfde dienst kunnen ten deele munten en officieele stukken bewijzen. Ik zeg ten deele, omdat ik geen munt of officieel stuk met het wapen aan-

[1]) Tot deze behoort Blokzijl, dat in 1590 een wapen ontving. (Zie Kamper archief, no. 2891).

[2]) Het is bijna overbodig hier bij te voegen, dat dit niet van toepassing is op de meeste oud-adelijke zegels, welke ontleend zijn aan de figuren, door de ridders op hunne schilden afgebeeld.

trof vóór 1607, terwijl er zegels van 1594 moeten bestaan en deze dus iets meer licht zouden opleveren. Immers, de eerste — en tevens eenige — Resolutie van Ridderschap en Steden aangaande dit onderwerp, welke het mij gelukt is te vinden, is deze van 8 Maart 1594: „Vpte supplicatie van den ijser snijder die des Lantschaps grote segell Cachet gemaect hefft — Is denselven toegelacht 60 gl. ende indien hij het silver niet mede daerinne gerekent hefft, sal men hem geven tseuentich gl. dewelcke hem bij den borgermr. van Campen Jacob Vene betaelt sullen worden." Opmerking verdient het, dat hier niet van een nieuw zegel gesproken wordt, maar van het groote zegel, als het eenige bekende; en ik acht het verre van onmogelijk, dat dit het eerste is geweest, waarvan zich de regering bediend heeft. Maar — zal men zeggen — het staat toch reeds op den titel van het „Landrecht van Auerrissel. Tho samen gebracht ende vthgelecht, dör Melchioren Winhoff. Gedrückt tho Deuenter, Bij Simon Steenberch, Anno 1559". 't Is waar, daarop ziet men een schild met een regtszienden leeuw, waarover een stroom heenloopt; maar bewijst dit niet te veel? Is het niet ongerijmd aan te nemen, dat de provincie een wapen voerde, terwijl zij nog was onder de Spaansche heerschappij? Vóór dien tijd, toen zij nog een deel van het Sticht uitmaakte, had zij er natuurlijk geen: zoude zij dit nu hebben aangenomen in zulk een tijd? Waarschijnlijker is het zeker, dat zich de behoefte er aan het eerst heeft doen gevoelen, nadat de provincie een zelfstandig gewest geworden was. Intusschen is het verre van onmogelijk, dat het vignet op den titel van Winhoff — waar naast hij duidelijkheidshalve den naam Auer-issel nog eens liet drukken — de aanleiding is geweest, om den leeuw met den stroom als

wapen aan te nemen, in welk geval aan dien rechtsgeleerde de eer der uitvinding er van toekomt. Immers het Landrecht, zooals hij het heeft uitgegeven, is, gelijk men weet, niet op openbaar gezag gedrukt; maar het voldeed zoozeer aan de behoefte zijns tijds, dat het in de praktijk dikwijls een gezag heeft uitgeoefend, alsof het door den wetgever zelven was vastgesteld. Zoo misschien ook met het wapen.

Doch laat ons aannemen, dat Winhoff het wapen inderdaad heeft afgebeeld, en letten wij er niet op, dat overigens van 1559 tot 1594 op geen spoor van een wapen kan worden gewezen.

Zien wij nu wat uit de munten blijkt. In 1607, 1628, 1639, 1679, 1680, 1682, 1685, 1764, 1766, 1769 de regtsziende leeuw vóór den stroom. Maar in 1607, 1659, 1677 en 1760 staat hij er achter. Hoe nu? In hetzelfde jaar 1607 er vóór op de eene, en er achter op de andere! En in 1760 is bovendien de leeuw naar de linker- in plaats van naar de regterzijde gekeerd! Hoe kunnen de muntmeesters zoo willekeurig te werk zijn gegaan?

Nemen wij dus liever de officieele stukken: landregten, placcaten, publicatiën, ordonnantiën, notificatiën, enz., op last van de Staten gedrukt en meesttijds met het provinciale wapen aan het hoofd. Ook voor deze is het jaar 1607 het oudste, dat mij in handen viel, maar weder doet zich hetzelfde voor als bij de munten: in 1607 de leeuw vóór, in 1625 achter den stroom; in 1655 weder er vóór, in 1677 weder er achter. En eveneens in 1625 de leeuw regtsziende op het eene, links op het andere stuk; in 1626 weder regts, in 1630 weder links; in 1657 regts, in 1676 links, in 1693 regts, enz. [1])

[1]) Gelijk men weet, werden de landdagen beurtelings te Deventer,

Die feiten spreken te duidelijk, om eene opzettelijke verandering van het wapen aan te nemen en aan iets anders dan aan willekeur en achteloosheid te denken. De fantasie was in dezen de eenige wetgever: de een vond het wapen fraaijer in dezen, de ander in genen vorm. En om nog wat meer luister er aan bij te zetten, kwam men reeds in 1632 op den inval om met eene kroon het schild te bedekken: de een vond eene vijfbladerige ridderkroon het fraaist, de ander gaf de voorkeur aan eene met 3 banden versierde; wat later (1658) schafte men een paar leeuwen als schildhouders aan: nu eens gaf men hun eene regtlijnige figuur tot voetstuk, dan weder een grasveld, terwijl de houding der leeuwen door den een weder sierlijker dan door den ander geteekend werd.

Aan deze willekeur is eerst een einde gemaakt in het jaar 1819, toen de Hooge Raad van Adel den vorm heeft vastgesteld van de wapens der provinciën en steden. Van dien tijd af staat het eerst vast, dat de regtsziende leeuw vóór den stroom moet staan.

Als men aan het hoofd van de Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant dien stroom nagenoeg in een faas veranderd ziet, denke men aan de fantasie van weleer, die in het nageslacht blijft voortleven. [1])

Kampen of Zwolle gehouden; de op die vergaderingen vastgestelde publicatiën werden gedrukt bij den drukker der Staten in die stad, waar de landdag gehouden was. Men zoude kunnen meenen, dat de stempel van den eenen drukker afweek van dien van den anderen en dat zoodoende de eenheid verstoord werd: maar ook dit is mij gebleken niet de reden te zijn der afwijkingen; want dezelfde drukker bezigde onderling verschillende stempels.

[1]) De Overijsselsche Courant staat hierin niet alleen: wekelijks verschijnt de Deventer Courant met den adelaar op een zilveren, in plaats van op een gouden veld.

NASCHRIFT.

Zoo nagenoeg schreef ik in Dec. 1871 (in de Prov. Overijss. en Zwolsche Courant), doch later gevonden bescheiden hebben mij doen zien, dat ik op sommige punten gedwaald heb. Overijssel schijnt wel degelijk reeds een wapen gevoerd te hebben voordat het een zelfstandig bestaän kreeg. Immers zoowel op den bodem van het lavoer van het jaar 1579, in het 1e deeltje dezer Bijdragen afgebeeld, als op het door Cancelier en Raden reeds in 1569 gebezigde zegel, komt de regtsgekeerde leeuw achter den stroom voor.

Ik had ook melding behooren te maken van de wijziging, die het wapen onderging, toen in 1798 Drenthe met Overijssel vereenigd werd. Dat toen twee sterretjes aan het wapen toegevoegd werden, blijkt uit het volgende besluit van het Departementaal bestuur van 7 Aug. 1805, toen beide provinciën weder gescheiden waren:

„Op propositie ter vergadering gedaan en in aanmerking genomen, dat kort na de erectie van het vorig Departementaal bestuur uithoofde van de toenmalige Combinatie van Drenthe met Overijssel een verandering in het wapen van het voormalig Overijssel is gemaakt, door het bijvoegen van twee sterretjes in het wapenschild, en geconsidereerd daar Overijssel en Drenthe thans weder gesepareerd zijn de reden voor gemelde verandering cessoerd.

Is goedgevonden voortaan weder het vorige wapen van Overijssel te doen gebruiken en is dien ten gevolge den Expediteur gelast de zegels welke alhier in het Departementaal huis worden gebruikt conform dit geresolveerde te doen veranderen en alzo het gewone Wapen van Overijssel als van ouds weder te gebruiken.

En is wijders geresolveerd om hiervan bij Extract dezes op de gewone wijze mede kennis te geven aan het Departementaal Hof van Justitie en hetzelve aan te schrijven om ook de zegels bij den Hove in gebruik conform voorschreven geresolveerde te doen veranderen."

V. D.

„PAEPSCHE SUPERSTITIEN OMTRENT DE BEGRAVINGE DER DOODEN."

„Dewijle op de klachte over de superstitien omtrent de begravinge der doden gepleeght de H. Landdrost van Twenthe heeft geapostilleert „Dewijle de plaetsen in desen niet worden gespecificeert ende andere consideratien hebben den Pastoren loci versocht om met het Eerw. Classis hierover te confereren." Soo is dit wederom in omvrage gebracht ende verstaen dat een ijegelick Pastor soude aenwijsen wat superstitien bij hoerent gepleeght wierden ende alsoo getoont dat tot

Oldensal cruijcen op de kiste ende tgraf worden gemaeckt, ende bij tgraf gebeden worden gedaen.

Enschede de bouren oock noch bij tgraf knielen hoewel de cruijcen ophouwden.

Oedtmaersheim oock bij tgraf geknielt wordt gelijck mede tot

Hengelo geschiet Ende tot

Borne niet alleene cruijcen gemaeckt maer oock bij tgraf geknielt wordt ende 6 à 7 tonne gedroncken. Tot

Wierden biddense oock in de Herberge.

Weerselo wordt bij tgraf gebeden.

Degnekamp wordt in 't huis gebeden voor de afgestorven ziele ende naestvolgende dode.

Rijssen wordt bij tgraf gebeden, ende cruijcen met de schoppe gemaeckt.

Marckelo wordt bij tgraf gebeden.

Tubbergen biddense bij tgraf ende in de herberge.

Losser wordt gebeden bij 't lijck in huijs op den weghe wanneer ijemant tlijck ontmoet, soo geschiet oick op den kerckhoff.

Oock de Broederen des Classis uijt Zallandt getuijgen onder harer gemeinten het quaet mede te schuijlen; want tot

Holtem wordt bij 't graf geknielt ende in de Herberge gebeden; en tot

Wesepe wordt gebeden in 't huijs bij 't lijck, op den Kerckhoff ende inde Herberge, ende daer worden cruijcen met de Schoppe gemaeckt.

Tot Bathmen heeft de Schoutes aengenomen dit quaet te removeren.

Ende staet verders te vermoeden dat in alle plaetsen het knielen en bidden ten minsten in de Huijsen bij 't lijck geschiet.

Sullen daerom Depp. de novo dit werck den Drosten van Zallandt ende Twenthe remonstreeren ende weeringe deeser superstitien versoecken."

(Handelingen der Synode van Overijssel 2 en 3 Mei 1677. In 1678 werden de klagten over dit onderwerp in de Synode herhaald. In 1679 schijnt er een verbod door den Drost uitgevaardigd te zijn.)

V. D.

VEREERING VAN GESCHILDERDE GLASVENSTERS DOOR DEN RAAD VAN KAMPEN.

1625, 8 Oct. Borgemeijster Jan Loussen wordt geordeneert uit sijn kaemer te betaelen an den glaesemaeker het gelt van sodanich glas, als J^r Johan van Haeften, met believent van een Eers. Raedt, op de naeme ende met het wapen van de Stadt van Campen, op sijn huis te Puttenstein heeft doen setten. (Apost.)

1627, 8 Febr. Is bij Schepenen ende Raedt geordineret, datt de negentich Carl. guldén, an Geerijt Janssen Glaesemaecker betaelt, wegen een glas op de naeme der stadt van Campen in de kercke van Dalfsum gestelt, wederom wt het overschot van de kamer vande E. Jan Loussen sullen gerestitueret ende vergoedet worden. (Apost.)

1628, 15 Mei. Op het versoeck van de kerckenraet der gereformeerde kercke binnen Oldenzeel, versoeckende een glas in haere Gasthuijskercke, van twelf daler, mede op het versoeck van de gemeente van Wesepe, wesende insgelijckes een petitie van twelff daelder voor een glas te setten in haere nieuwe weme, was geapostilleert: Schepenen ende Raed ordonneren den collecteur Hendrick Sterck to betaelen aen toonder dezer requeste, de somme van 24 daelder, vuijt die Ecclesiastique Camer der heer Tengnegel. (Apost.)

1630, 2 Maart. Voert hebben Schepenen ende Raedt geresolueert, vuit het auerschot van de Camer van den Ed. Tegnegel an Simon Lambertsen, glaesemaecker sullen betaelt worden, alsodanige 140 Car. g. als denseluigen

competerende sijn, wegen deser stadt Campens glaes inde Broeder kercke gestelt weesende. (Resol.)

1630, 11 Maart. Hebben die E. Albert Hoff, Wolter Jansen Westrinck, Marten Alberts, Johan Louwsen, ende Johan Jacobsz Vene, als specialicken bij Schepenen ende Raedt hijr thoe geauthoriseert weesende, met Mr Arent Joosten, Peter Kempe ende Simon Lambertss Glaesemaecker, gehandelt wegen het maecken ende setten van een Raedes glaes inde Broeder Kercke ende sullen die seluige desfals vander Stadt hebben te genieten die somme van hondert en vijftich Car. guld. (Resol.)

1635, 4 Febr. Opt versoeck van den kerckenraet van Schenckerschanse hebben Schepenen ende Raedt in haer Eerweerde nieuw gebouwde kercke, ingevolch van de andere Leeden dezer Prouincie, vereert met een glaes, zoe vuit de Camer deser stadt de A° 1634 sal betaelt worden. (Resol.)

1637, 12 Dec. Hebben Schepenen ende Raedt deser Stadts Cameners geordonnert, aen een glaesemaecker van Deventer te betaelen dertich Car. gl. voirt maecken van een dubbelt glaesz ten huijse van de Scholtes Wilckes toe Olst ende waermede haer E. Achtb. belieft heeft den voirsz. Scholtes te begunstigen. (Apost.)

1640, 21 Febr. Hebben Schepenen ende Raedt opt verseuck van Henrick Holt, Scholtes van der Hardenberch hem vereert met een glaes in zijn nieuw gebouw. (Apost.)

1640, 1 Aug. Op het verzueck van Mr Willem Angel, hebbende met voorgaende consent van Schepenen ende Raedt, een glas met het Stadt Campens waepen in sijne voorgevel doen stellen, geordonneert dat hetselve vijt de Ecclesiastique Camer vande E. Reijner Henricx sal werden betaelt. (Apost.)

1640, 12 Sept. Hebben Schepenen ende Raedt opt

versoeck vande magistraet der stadt Oldenzeel die selve een glas vereert in de groote kercke aldaer, om vuijt de Ecclesiastique Camer van de E. Reyner Henrixz. voldaen te worden. (Apost.)

1644, 21 Aug. De huijsvrouwe van B• Vos tot Vollenhoe, is wegen een gemaeckt glas inde kerck op Wannepervene, met het wapen deser Stadt Campen, geordonnert te ontfangen vuitte Ecclesiastique Camer vander E. Ingen twee en veertich Car. gl.

Noch is deselue geordonnert te ontfangen, veerthijn Car. gl. wegen een gemaeckt glas bij harer v.s. eheman ten huise van Hubert Glabeecke, weerdt ander Swarte sluijse, gestelt weesende, te ontfangen vuitte Camer deser stadt in welckers Jaers het glas gestelt ofte gesettet is. Is in den jaere 1644 gestelt. Ergo de betaelinge vuit den seluen Jare gedaen te worden. (Apost.)

1645, 4 Nov. Hebben Schepenen ende Raedt de Ecclesiastique Camer der E. Ingen geordonneert, vuit sijn auerschott te betaelen aen Christiaen Borchaert, glasemaecker, Achtijn Car. gl. wegen een gemaeckt glaes van de stadt Campen, in de kercke van Campervene. (Apost.)

1646, 18 Juli. De Ecclesiastique Camer der E. Brouwerius is geordonneert te betaelen vuit sijn Camer, soeuen en soeuentich Car. gl. 10 st. wegen een glaes soer ter eere van de stadt Campen in de kercke toe Raelte gestelt is. (Apost.)

1648, 13 Febr. Hebben Schepenen ende Raedt opt versoeck van de kerckmeesteren des stedeken Enschedé de selue in hare kercke vereert met een nij glaes. (Apost.)

1649, 5 Aug. Opt versoeck van de Regierders, predicant ende Ouderlingen der Gemeente van de Swartsluijs, waer bij van de drie steden: Deventer, Campen en Swoll

wort begeert een glas in de nieuwe vergrotinge van haer kerck. Was geapostilleerd:

Schepenen ende Raedt hebben van wegen de Stadt van Campen Supplianten in dit haer versoeck gewilvaret. (Apost.)

1645, 30 Aug. Hebben Schepenen ende Raedt geresolveert ende goetgevonden, dat uit het averschot van de Camer van Burgem. Rijnvisch, sullen betaelt worden, alsodanige glasen als int sael van 't weeshuijs met de wapenen van een Achtb. Magistraet en van haer Ed. Secretarien gemaeckt sijn, als mede tgeene van ramen ende ander verciringe van de voirsz. sael gedaen is.

N. U.

WILLEM NAGGE.

Deze Overijsselsche geschiedschrijver had tot vader Wilhelmus Nagge, als proponent te Twello tot de predikdienst geroepen in 1601 en overleden 1637. Hij volgde zijnen vader in 1638 te Twello op, huwde met Catalina, dochter van den Schout van Holten en Bathmen Willem Berdenis en van Hilleken Oolbeke, werd in 1650 weduwnaar, in 1685 emeritus en overleed in 1690. Van zijne afstammelingen zijn Willem, Herman en Frederika jong overleden; zijne dochter Hillegonda huwde in 1680 met Lubbertus Elberti, predikant te Loenen op de Veluwe; eene tweede dochter Willemina huwde in 1676 met Gijsbert Vastenouw en overleed 1677; en de derde dochter Christina Nagge trouwde in 1650 met Henricus Elberti, Verwalter Scholtus en Ontvanger van het ambt Voorst, broeder van Lubbertus bovengenoemd.

De oudste Willem Nagge was schrijver van: „Tuba Dei. Auctore W. Nagge. Davent. 1608. 4°" (Cat. H. W. Tydeman V. no. 411.) en van „Censure ofte Ordel Wilhelmi Nagge, over de Beroepinghe der Kercken-Dienaeren, aen ...Reinhervm van Rensen der beider Rechten Licentiaet, ende Ghedeputeerde des Betuschen Quartiers in den Furstendom Gelre... Ghedruct by den Autheur selfs Anno 1616." (Meulman n°. 1431). Hield de schrijver er dan in zijne pastorie eene drukkerij op na? Dat is niet wel te denken.

Door den tweeden Willem Nagge zijn op 18 April 1645 aan R. en St. van Overijssel eenige historische aanteekeningen aangeboden om gedrukt te worden. Daar juist in dien tijd ten Have bezig was met zijne kaart van Overijssel, houd ik het er voor, dat dit de „Korte beschrijvinge van Overijssel" was, welke men aantreft op folio bladen aan één kant gedrukt, doch die men gewoon is tot omstreeks het jaar 1700 te brengen, dat in ieder geval onjuist is. Wel kan het zijn, dat zij gedrukt zijn te gelijk met den door de Lat bezorgden druk van ten Have's kaart in 1745.

Het groote werk van dezen zelfden Nagge, omstreeks 1678 door hem voltooid, bevattende eene geschiedenis van Overijssel in zes deelen, is tot dus verre onuitgegeven. Dumbar betreurt dit in de voorrede van het 1e deel zijner Analecta, waarin hij van denzelfden schrijver uitgaf eene Historia Hollandica, loopende van 826 — 1197.

Het bovenstaande moge strekken, om de schaarsche en verwarde berigten aangaande N. eenigzins aan te vullen en te verbeteren.

V. D.

GESLACHTKUNDIGE AANTEEKENINGEN.

KNOPPERT

Hermannus van den Tweenhuijsen, anders geseijdt Knoppert 1358. Ux. 1374 . . . . van Vilsteren. Bij haar 3 kinderen:

1. Hermannus Knoppert van den Tweenhuijsen. Ux. 1405 Susanna, d[r]. van Jan Hendriks van Ulsen en Jutte Wissen. Kinderen A.
2. Wibbe Knoppert van den Tweenhuijsen had bij N. N. eene dochter Aleid Knoppert, omstreeks 1472 kinderloos †.
3. Hendrik Knoppert van den Tweenhuijsen, denkelijk Pander van Zalland 1435, Rigter te Colmschate 1442. Had bij N. N. geen kinderen.

A. —

1. Hermannus Knoppert † kinderloos.
2. Mr. Henricus Knoppert, Heer van den Tweenhuijsen, beleend met de Mole ten Lare 1473, Rector der Zwolsche school 1477, Burgem[r]. te Zwolle 1482. † 12 Aug. 1499. Tr. *a.* Gertrudis Boethis Jans dochter, bij wie 3 kinderen: Hermannus, † jong, Henricus, predikheer te Zwolle, en Gertrudis, in 1493 getr. met Petrus Kruijse, Schultus van Kampen († 1553). Hertr. *b.* in 1477 Aleida Kruijse (wier moeder van der Vecht), † 1530. Kinderen uit dit 2e huwelijk B.

3. Alfert of Albert Knoppert kinderloos † omstreeks 1472.

B. —

1. Thomas Kn. † jong.
2. Thomas Kn., Burgem^r. te Zwolle 1509—1544, op 1 Sept. 1500 na doode zijns vaders beleend met de Molen ten Lare en † 1544. Tr. Margaretha van Roederlo (wier moeder Kruijse), die nog leeft 1553. Kinderen C.
3. Susanna Kn., geb. 1479, Mater in Clarenwater, † 1552.
4. Lubbertus Kn. † kinderloos.
5. Judith (Jutte) Kn., geb. 1487. Tr. Johan van den Have, Burgem^r. te Deventer en † kinderloos 1548.
6. Margaretha Kn., † kinderloos. Tr. *a.* J^r. . . . van Vorden. *b.* J^r. Jurrien van Eckveld, Pruissisch Edelman.
7. Hermannus Kn.. J. U. D., studeerde te Parijs, Toulouse en Valenciennes in Dauphiné, Cansellier van den Hertog van Gelderland en na diens dood van Maria, Koningin van Hongarije. Hij † 1547. Tr. Zondag na S. Marten 1530 Lutgard, d^r. van Wolfgang van Ittersum tot Gerner en van Lubberta van Irthe. (Lutgard leeft nog 1577.) Kinderen CC. Nog had hij 2 natuurlijke kinderen : Andries en Hendrika Kn., de laatste gehuwd met Gerardus Guijlicker.
8. Jan Kn., voor 1487 getr. met Aleid Splijtloff, bij welke geen kinderen. Hij woonde te Deventer.
9. Alfert (Albert) Kn. Tr. Aleidis . . . ., bij welke geen kinderen.
10. Henricus Kn., Licentiaat in de beide regten, studeerde ie Poitou, † te Parijs 1521. Had bij N. N. een zoon,

Albertus Kn., J. U. D., Raadsheer des Konings van Denemarken, Professor te Koppenhage, gedood te Leuven 16 Maart 1577.

C. —

1. Henricus Kn. † kinderloos.
2. Joannes Kn. † kinderloos.
3. Lubbertus Kn. † kinderloos.
4. Thomas Kn. de Olde, Schepen te Zwolle 1559, † voor April 1595. Tr. voor 1563 Anna, dr. van Jan Mulert tot Voorst en Theodora van Dedem. Zij † na April 1595. Kinderen D.

CC. —

1. Aleidis Kn. geb. 1532. Tr. Lubbert van Windesheim, zoon van Jacob en Johanna van Rensen. Zij † kort voor 1597.
2. Carolus Kn. geb. 1533 (zijn peet de Hertog van Gelre. doophouder Marten van Rossem, 1558 Raad, Burgemr. te Zwolle. † 1582. Tr. 1558 Anna, dr. van Jan van de Vechte en Conrada Kreijnck. Zij leeft nog 1578. Kinderen: DD.
3. Elizabeth Kn., geb. 1534 (Meter Elizabeth van Brunswijk, Hertogin van Gelre). Tr. Bitter van Marck (van der Marsch?)
4. Henricus Kn. geb. 1537, studeerde te Keulen, Leuven, Parijs, Orleans en Bourges, promoveerde tot Licent. in beide regten. Burgemr. te Zwolle 1565, † 1587. Tr. *a.* . . . Polman. *b.* Gertrudis te Boecop, dr. van Jan en Joanna van Voorn, in 1574. Zij hertrouwt 3 Oct. 1591 Hopman Coenraad Coenersen, die zelf in Junij 1601 hertrouwt. Kinderen uit het 2e huw. van Kn.: DDD.
5. Wolfgang Kn., geb. 1539, † 1550.

6. Herman Kn., geb. en † 1542.
7. Jan, nu geseijd Hermannus Kn., Schout te Zwolle 1573 en 1602—13. In 1597 Cameraar en Schepen. Tr. 1578 Sofia ten Bussche (wier moeder Kreijnck) en † Nov. 1613. Kinderen DDDD,
8. Judith Kn. Tr. Ernst . . .

D. —

1. Elizabeth Kn. Tr. te Zwolle 9 April 1594 J^r^. Ernst van der Lawijck, Cap^n^. (moeder v. Brienen.)
2 Anna Kn., † na Mei 1599. Tr. 3 Junij 1589 J^r^. Arend van der Lawijck, Burgem^r^. te Zwolle (moeder v. Brienen), die † 1605.
3. Joanna Kn. Tr. Thomas Oving (moeder v. Lawijck).
4. Gertrudis Kn. Tr. 1582 J^r^. Jan van Haersolte tot de Leemkule, Cap^n^. († 1604.)
5. Thomas Kn. de Jonge, Burg^r^. te Zwol, aan de Vischpoort. † voor 24 Mei 1637. Tr. Julij 1586 te Campen Elizabeth van Uilenbroek (moeder v. Wilsum). Kinderen E.
6. Theodora of Juffer Diederick Kn. Tr. 3 Aug. 1585 Jan van Rijswijck, Luit. Colonel, Commandeur van Zwolle (moeder v. Heeckeren). Beiden leven nog 1612.
7. Margaretha Kn. Tr. 6 Dec. 1586 te Zwolle Hertoch van Rijswijck, Landdrost van Medemblik.
8. Gerardus Kn. tot Oosterholt. Tr. 18 Febr. 1593 Henrica van Haersolte (moeder v. Holte). Kinderen: EE. — In Oct. 1604 afgekondigd: Gerhard Kn. en Juffer Dorothea, d^r^. van Johan van Lear, doch op den kant: „Sponsus obiit".
9. Aleid Kn. Tr. Arend van Haersolte, Burgem^r^. te Kampen.

—

DD.

1. Herman Kn.
2. Henrik Kn.
3. Wolfgang Kn. } allen † jong.
4. Elizabeth Kn.
5. Hendrik Kn.
6. Gertrudis Kn. † na Julij 1615. Tr. 27 Junij 1590 Gerardus Loose, Burgem^r^. te Zwolle († 1610).
7. Margaretha Kn. Tr. . . . van Vorden (moeder Gruithuis). Mogelijk is zij ook Grete Kn.. getr. met Derk Keller, van wie 9 Julij 1626 te Zwolle een kind gedoopt.
8. Jan Kn. † voor Junij 1626. Tr. te Zwolle 24 Oct. 1598 Mechtelina, d^r^. van wijlen Godert Splijtloff, bij wie 3 kinderen: Gerardus, kinderloos † in den oorlog tegen de Turken; Anna, in Junij 1626 te Deventer getr. met Jo^r^. Isaac de la Currée, Luitenant van den Ritm^r^ Beaumont te Zutphen; en Carolus Kn., beneden zijn stand gehuwd, doch kinderloos †. (Denkeis deze Carel Kn. die 7 April 1662 als wed^r^. en militerende onder Col. Haersolte hertr. met Hendrickien Berents, wed. Jan van Soest.) Op 23 Mei 1617 komen Herbert Splijtlof en Jan Kn. voor als erfgen. van Christina v. Velthuizen.

DDD.

1. Henrick Kn. de Olde. Tr. te Deventer 10 Nov. 1605 Sofia, d^r^. van Macharius van Oldeneel in de Assenstraat en Anna Kockman. Kinderen: EEE.
2. Hermannus Kn. † te Douay, denkelijk voor 1613.
3. Joanna Kn. Tr. 1 Febr. 1600 Jhr. Derk van Dongen Beiden † voor 1613, kinderen nalatende.
4. Joannes Kn. † jong.

5. Wolfgang (Wolf) Kn., Heer van den Vrijhof Tr. te Zwolle Aug. 1615 Christina, d^{r}. van zal. Reinier van Lievendael (moeder v. Ittersum). Kinderen uit dit huwelijk: EEEE. Hertr. 31 Dec. 1642 te Kampen Geertruid Mulert tot Camferbeke, wed. Thijs Hoolboom.

DDDD. —

1. Agnes Kn., † 1 jaar oud.
2. Lutgardis Kn. Tr. 3 Nov. 1607 Johan Yseren, zoon van zal. Andreas, wonende te Zutphen.
3. Bertha Kn., geestel. dochter.
4. Jan Kn. Benedictijn in de Abdij van Panthaleon te Keulen.
5. Hendrik Kn.
6. Rutger Kn. } jong †.
7. Hermen Kn.
8. Elizabeth Kn. devota.
9. Egbert Kn. onder de Cavalerie in den Elzas aan de pest †.
10. Agnes Kn. jong †.
11. Carolus Kn. † aan de pest 1618.
12. Hendrik Kn. Capucijn, † te Zooten (?)

E. —

1. Thomas Kn. † jong.
2. Henrick Kn. aan de Vischpoort. Tr. te Wijhe Aug. 1642 Arnolda, d^{r}. van Henrik Kn. den Olden en S. van Oldeneel. Hij † voor 29 Dec. 1670. Kinderen F.
3. Aaltjen Kn. † 27 j. oud.
4. Joanna Kn. geestel. dochter.
5. Thomas Kn. Luitenant, kinderloos † te Venlo 1634.
6. Anna Elizabeth Kn. Tr. April 1619 J^{r}. Wolter van Hoëvell tot Hoickink, nagel. zoon van Johan v. H. Beiden leven nog 1657.
7. Joanna Geertruid Kn. † voor 25 Mei 1668.

EE.

1. Thomas Kn., † jong.
2. Joannes Baptista Kn. tot Oosterholt. Cap[n]. Tr. Dec. 1629 Margaretha, d[r]. van Ernst van der Lawijck en Elizabeth Knoppert, geb. omstr. 1602, † 11 Mei 1646. Kinderen: FF.
3. Margaretha Kn. Tr. 26 Julij 1625 te Zwolle Claas Romboutsen van Amsterdam, Vaandrager van Commandeur Rijswijck.

EEE. —

1. Henrick Kn. de jonge. Tr. te Heino Febr. 1639 Sofia, d[r]. van zal. Johan Yseren en Lutgardis Knoppert. Kinderen: FFF.
2. Arnolda Kn. Tr. Aug. 1642 te Wijhe Henricus Knoppert aan de Vischpoort.
3. Gertrudis Kn.
4. Macharius Kn., † aan de pest.
5. Hermannus Kn. tot den Passe, Burgem[r]. te Zwolle. Tr. Anna van Yseren, zuster van Sofia bovengenoemd. Kinderen: FFFF.

EEEE. —

1. Henricus Kn., Heer van den Vrijhof, Landdrost in 't Graafschap Bergh, † te Zwolle voor 1 April 1699. Tr. 6 Aug 1648 Johanna Wilhelmina van Uijterwijck (moeder v. Doetinchem), begr. in Mich. kerk 13 Aug. 1704. Kinderen: FFFFF.
2. Anna Kn. geestel. dochter, † 1676.
3. Sofia Gertrudis Kn. geestel. dochter.
4. Maria Magdalen. Kn. geestel. dochter.

(Op 29 Oct. 1701 is in Bethl. kerk te Zwol begr. jufter Knopperts, zijnde een klopjen, en op 11 Aug. 1703 in Mich. kerk de geestel. juffer Knopperts. Welligt ziet dit op 3 of 4.

5. Reinier Kn., Burgemr. te Zwolle. Tr. 10 Febr. 1666 te Zwolle Maria Gerardina, dr. van Hendrik Bruijns en Margaretha Stuerman. (Gerardina Bruijns ter Brugge staat in Huw. Regr.) Zij is mogelijk dezelfde als Godelina Bruijns, wed. Knoppert, die 4 Oct. 1679 te Zwolle hertr. met Jr. Hendrik Alexander Bruijns. Kinderen: FFFFFF.

F. —

1. Thomas Henricus Kn. Jezuit 1665 † te Trier in het noviciaat.
2. Elizabeth Geertruid Kn. beleend 1670. Tr. 11 Nov. 1676 op het stadhuis te Zwolle Evert Gansneb gent. Tengnagel, wedr. van M. G. van Twickelo, die voor 29 Jan. 1690 haar als wed. nalaat. Zij is 29 Julij 1697 (?) in Mich. kerk begr.
3. Macharius Kn., † jong.
4. Jan Macharius Kn., Vaandrig, † 1724.

FF. —

1. Gerardus Kn. tot Oosterholt, Majoor te 's Hage. Tr. Aleida Lomein, dr. van den Luchtenborgh. Kinderen: G.
2. Ernestus Kn. Luit. Col., tweeling met nr. 1, † 21 Febr. 1701. Tr. juffer . . . van Voorburg (moeder Vredenburg), † 2 April 1702.
3. Elizabeth Kn. Tr. Luit. Jan Ovinck (moeder Barbara van der Lawijck.) Beide † na 1662.
4. Hermannus Kn. † kinderloos.
5. Anna Kn. beneden haren stand getr.
6. Ernestina Kn.
7. Hendrina Kn., ged. 26 Febr. 1628.
8. „ „ „ 4 Junij 1629.

—

FFF.

1. Maria Lutgardis Kn. † 20 j. oud.
2. Sofia Gertrudis Kn., devota.
3. Maria Elizabeth Kn. Tr. 1676 Jan Willem van Westphalen toe Furstenbergh (moeder Clara Padburgh).
4. Macharius Henricus Kn. Tr. 29 April 1699 Maria Margaretha van Montfoort. De vrouw van Macharius Kn. in de Koestraat te Zwolle 15 Jan. 1709 begr.
5. Herman Kn. tweeling met n^r^. 4, † jong.
6. Joannes Franciscus Kn. † te Kampen 14 j. oud.

FFFF. —

1. Maria Lutgardis Kn. † jong.
2. Jan Franciscus Kn. † 1718 kinderloos.
3. Maria Geertruid Kn. begr. te Zwolle 2 April 1706. Tr. Frans Palick van Oldeneel.
4. Hendrina Kn. Tr. Cornelis Simon van Doetinchem. Zij † voor 1718 kinderloos.

FFFFF. —

1. Albertus Francis Joseph Kn. Heer van den Vrijhof, geb. 31 Mei 1649. Tr. 20 Jan. 1677 Maria Gertrudis, d^r^. van Cornelis van Doetinchem tot Rande en Arnolda van Oldeneel. Kinderen GG.
2. Maria Christina Kn. geestel. dochter, 3 Dec. 1723 te Zwolle begr.
3. Engelbertus Kn. geb. 23 Mei 1652. Tr. Henrica van Egmond Vanenberch, d^r^. van Egbertus. Kinderen: GGG.
4. Franciscus Kn. geb. 7 Mei 1658. Jezuit 1675.
5. Jan Aloysius Kn. geb. 18 Nov. 1659. Tr. 14 Jan. 1689 Anna Christina Grotenhuijs, die echter 1711 reeds wed. was van Joan Albert Hackfort tot het Veenhuis,

bij wie eene dochter, Antonetta Kn., getr. met Daniel Frederik Coesrüchter. Maria Jannetta Kn. heet echter in 1711 hun eenig kind.

FFFFFF. —

1. Wolfgang Kn. † jong.
2. Margaretha Maria Kn. Tr. Herman Henrick van Buijninck, waarvan public. te Emmerik 16 Julij 1692. Zij † 1733.
3. Hendrik Jan Kn. Heer van de Blankena, geb. 1670, † 13 Julij 1753. Tr. 25 Nov. 1699 Maria Clara Sofia van Westphalen tot Furstenbergh, d^r. van J. W. v. F. en M. E. Knoppert. † 28 Jan. 1714. Kinderen GGGG.

G. —

1. Daniel Kn. Luitenant, † in de Approches van Maastricht 1676.
2. Ludovicus Kn. Vaandrig.

GG. —

1. Maria Gertrudis Kn. Tr. 5 Junij 1706 Gerrit Franciscus van Bokup, Heer van Broeckhuijzen, geb. 24 Oct. 1674, † 1734. Zij † 5 Maart 1760 te Maastricht.
2. Henricus Joseph Kn., geb. 1679.
3. Cornelus Francis Kn. Heer van den Vrijhof, geb. 1680. † 1720. Tr. Alberta Theodora de Buissonet (moeder v. Hemert) op 27 Oct. 1713. Kinderen H. Zij is 1 Sept. 1762 te Zwol uitgevoerd om te Dalfsen begr. te worden in den grafkelder der Mulerts.
4. Wolfgang Jan Kn., Luiteuant. Tr. . . . van Rhemen tot Loon en † kinderloos.
5. Arnoldus Joannes Kn. Tr. . . . . Bilant en † kinderloos. Was Luitenant.
6. Willem Jan Kn., Luitenant.
7. Engelbertus Bernardus Kn.

8. Reinerus Ignatius Kn.
9. Herman Antonius Kn. jong †.
10. Hermina Christina Kn.

GGG. —

1. Joseph Henricus Kn. geb. 1691, † kinderloos.
2. Joanna Christina Kn. geb. 1692, uitgevoerd om te Wijhe begr. te worden 29 Nov. 1717.
3. Maria Margaretha Kn. Tweeling met nr. 2.
4. Henricus Joannes Kn. geb. 1694, Heer van den Boskamp, † 1760. Tr. 1731 Maria Ludovica van Doetinchem, geb. 1710, wed. van Hoëvell, Vrouw van Boskamp. Kinderen HH.
5. Engelbertus Joannes Kn.. geb. 1695.
6. Reinerus Joannes Kn., geb. 1697.

GGGG. —

1. Maria Elizabeth Kn. geb. 1701, † 3 Maart 1787.
2. Reinder Hendrik Kn. Heer van de Blankena, geb. 1703, † ongehuwd en 27 Julij 1774 te Zwolle begr.
3. Anna Maria Kn. geb. 1704, Eerwaarde Moeder der Ursulinnen te Brussel, † 11 Febr. 1762.
4. Wolfgangus Hermannus Kn. geb. 1706, denkelijk 8 Mei 1706 begr.
5. Joanna Wilhelmina Kn. geb. 1707, † 2 Jan. 1760, begr. te Zwolle 10 Jan.
6. Joannes Wilhelmus Kn. geb. 1708, † voor Maart 1755.
7. Margaretha Henrica Kn., geb. 1709, † 24 Maart 1755.
8. Gertrudis Sofia Kn. geb. 1711, † 28 Sept. 1786. Tr. 1767 Willem Jan Knoppert.
9. Hermannus Franciscus Kn., geb. 1712, Capn. onder Oranje Friesland, † ongetr. 26 Junij 1758 en begr. te Zwolle 3 Julij.

H.

1. Wolfgangus Kn. geb. 1714, Vaandrig onder de Münsterschen. Tr. Maria Agnes van Zinderen, bij wie eene dochter, Maria Bernardina Walburgis Kn., geb. 1747.
2. Hendrik Wolf Kn. minderjarig Julij 1720. Verkoopt den Vrijhof op dien tijd.

HH. —

1. Henrica Joanna Maria Kn. geb. 1732.
2. Willem Jan Kn. tot den Heerenbrink en Wesenberg, geb. 18 Jan. 1734. † 9 April 1818. Tr. 1767 Gertrudis Sofia Knoppert (begr. 21 Sept. 1786), bij wie geen kinderen. Hertr. Alexandrina Maria van Oldeneel (geb. 14 Nov. 1758) op 21 Dec. 1787. Kinderen J.
3. Joanna Bolduina Kn. geb. 1735. Maakt als wed. van Heerden op 28 April 1817 van Overink onder Didam den dood harer zuster A M. bekend.
4. Arnoldus Thomas Engelbertus Kn. geb. 1737.
5. Joannes Bernardus Kn. geb. 1739.
6. Anna Machtildis Kn. geb. 1741.
7. Rudolphina Stephina Kn. geb. 1742, krijgt 23 Oct. 1777, 34 jaar oud, dispensatie van R. en St. om te huwen met Marten Gerrits van den Belt, gewezen koetsier.
8. Joannes Antonius Kn. geb. 1745.
9. Maria Joanna Kn. geb. 1747.
10. Josephus Henricus Kn. geb. 1749, † jong.
11. Josephus Kn. geb. en † 1750.

J. —

1. Henrica Arnolda Maria Josepha Kn. geb. 18 Oct. 1788. Tr. 1815 Gellius Josephus Cremers, geb. 15 Sept. 1783. † 25 Nov. 1857 haar als wed. nalatende.

2. Henrica Johanna Wihelmina Maria Josepha Kn. geb. 16 Maart 1791. † 5 Julij 1843.
3. Engelbertus Bernardus Joannes Kn. geb. 6 Julij 1792, kapitein. † 30 Dec. 1864.
4. Margaretha Maria Josina Gerarda Ferdinanda Kn., geb. 16 Sept. 1793. † 12 Mei 1876.
5. Wilhelmus Johannes Josephus Kn. geb. 4 Maart 1795. Controleur † te Luik 22 Febr. 1817.
6. Engelberta Maria Aloysia Bernardina Kn. geb. 13 Mei 1796. Tr. 29 Oct. 1826 Willem Theodorus Emanuel van Middachten, geb. Nov. 1786. † 29 Oct. 1839.

Bovenstaande geslachtslijst berust grootendeels op officieele gegevens, zoo als de Deventersche en Zwolsche huwelijks-, geboorte- en sterfteregisters, processtukken van het jaar 1613, aangiften voor den 50^en^ penning, enz. Toch heeft tot grondslag gediend de geslachtslijst der familie zelve, mij welwillend verstrekt door mr. W. C. I. J. Cremers, welke wel leemten, maar nagenoeg geene strijdigheden met de authenthieke stukken bevat en dus vertrouwbaar is te achten.

De Knopperts voerden het predikaat van Jonkheer. Of hun dit door den Hertog van Gelre of een ander geschonken is, heb ik niet gevonden.

V. D.

AANTEEKENINGEN UIT DE REKENINGEN DER ST. NICOLAASKERK TE KAMPEN, BETREFFENDE KUNST EN KUNSTVOORWERPEN. 1526—1536.

Omtrent de fiere St. Nicolaaskerk te Kampen, waarvan het ranke middenschip zich zoo statig omhoog verheft, maar die in den loop der tijden, en vooral in deze eeuw, op allerlei wijzen is geschonden geworden, is het aantal geschiedkundige documenten, dat bewaard is gebleven, niet zeer groot.

Waarschijnlijk is in de troebelen der 16e eeuw, tegelijk met een goed deel der kerksieraden en kostbaarheden, ook het archief geplunderd en vernietigd. Het heeft meermalen mijne aandacht getrokken, dat in het gemis van archieven de St. Nicolaaskerk te Kampen niet alleen staat, en herhaaldelijk heb ik mij afgevraagd: waar toch zijn de archieven der St. Lebuinuskerk te Deventer en der St. Michael te Zwolle gebleven; zijn ze misschien bij 't opkomen der hervorming door de kerkelijke autoriteiten als herinneringen aan de „pauwselicke superstitien" vernietigd geworden? Wat hiervan ook zij, zeker is met deze archieven, die gewis dagteekenden van af de vestiging des christendoms in deze streken, op jammerlijke wijze een schat van oorkonden voor de geschiedenis van kerk en staat in dit gewest verloren gegaan.

Sed quo rariora eo cariora, het weinige wat is overgebleven, is des te meer onze aandacht waard. 't Is een

paar jaren geleden, dat ik toevallig gewaar werd dat er nog oude rekeningen der St. Nicolaaskerk onder 't bestuur dier kerk berustende waren. Ik maakte werk van de zaak en bekwam ze ter inzage en eindelijk in depositum op het archief. Ofschoon ik gehoopt had dat de rekeningen hooger in ouderdom zouden opklimmen, was toch de inhoud zóó rijk en wetenswaardig, dat ik recht verheugd was, dat deze althans waren bewaard gebleven.

Het eerste deel dezer rekeningen is een handschrift in klein, folio en bevat de rekeningen der kerkmeesters van de St. Nicolaaskerk van 1526—1571.

Op een schutblad vooraan vindt men na het: „ad vsum Sancti Nicolai in Campen" het volgende opgeteekend:

DE SANCTO NICOLAO.

Sancte Dei presul Nicolae, te venerantes protege, namque credimur tuis precibus nos semper esse saluandos. Adesto nostris precibus pius et propicius. Versiculus: Ora pro nobis sancte pater Nicolae, vt digni efficiamur promissionibus iesu christi. Deus qui beatum Nicolaum primum pontificem, innumeris decorasti miraculis, tribue, quesimus vt eius precibus et meritis a iehouae ignis incendijs liberemur per Christum Dominum nostrum. Amen.

Apocalypsis, decimo quarto.

Timete dominum et date illi honorem, quia venit hora iudicij eius; et adorate eum qui fecit celum et terram: mare et fontes aquarum.

Ad Ephesios quarto.

Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma vnus Deus et pater omnium, qui super omnes et per omnia et in omnibus nobis.

DE SANCTO MARTINO.

Domine Deus noster cuius gratia beatus Martinus tres

mortuos suscitauit, concede propitius vt per eius internuentum a morte anime resuscitari mereamur. Versiculus: Ora pro nobis beate pater Martine, vt digni efficiamur promissione Christi. Collecta. Da nobis quesumus domine salutem corporis et anime beati Martini confessoris tui atque pontificis intercessione et presta vt cuius deuotum celebramus obsequium, continuum sentiamus auxilium per Christum Dominum nostrum. Amen.

2ª ad Corinthios, quinto.

Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.

Lucae 16.

Redde rationem villicationis tuae, jam cum non poteris villicare.

Villici sunt ecclesiarum primates et mundi principes.

Qui fidelis est in minimo et in maiori fidelis est.

Qui in modico iniquus est et in maiori iniquus est.

Blijkens het bijgevoegde jaartal 1550 en het handschrift der kerkrekening van dat jaar, was Mr. Herman Glauwe de inschrijver dezer regelen, die zulk een eigenaardig getuigenis geven van den godsdienstigen zin der vaderen.

De rekeningen vangen aan met 1526, toen de kerkmeester Geert Kreijinck de kas en rekening overnam van zijn voorganger en geselle Marten Voirne, kerckmeister. Er waren telkens twee kerkmeesters, die, naar het schijnt, voor hun leven werden benoemd, en die om den ander voor een geheel jaar met de boekhouding waren belast. Overleed een van hen beiden, dan werd voor 't eerstvolgend jaar de nieuwbenoemde met de boekhouding belast, ofschoon de beurt aan zijn metgezel was. De rekening werd afgelegd ten overstaan van twee provisoren.

Vroeger heb ik reeds medegedeeld rekeningen van de pastorie der St. Nicolaaskerk. Daaruit blijkt dat de inkomsten der pastorie werden beheerd door den pastoor, die daarvan ook weer uitgaf de kosten aan den dienst der kerk meer bepaald verbonden.

Het 1e deel dezer kerkerekeningen loopt, zooals gezegd, van 1526—1571; het tweede van 1571—1603, en een derde, dat in eigendom aan 't archief behoort, van 1603—1615, terwijl eindelijk nog aanwezig is een rekeningboek van de getijdemeesters van 1534—1580, waarin de inkomsten en uitgaven voor de getijden worden verantwoord en waarover ik wellicht later spreek. Alleen merk ik op, dat het gewoonte schijnt geweest te zijn, dat de kerkmeester, welke *niet* de administratie der kerk voerde, voor dat jaar die der getijden behartigde.

De indeeling der kerkerekeningen is ongeveer de volgende: Men vangt aan met de boeking der ontvangsten, bestaande in: 1° renten van kapitalen, thinsen, gelden uit bussen en blokken in de kerk gecollecteerd, huren, pachten enz., bedragende in 1526: 787 heeren ponden van 15 st. brabantsch het stuk en 10½ st. brab. vijf plakken; 2° betaalde sommen wegens testamenten, graven en overluiding van dooden; — ieder, die een testament maakte, legateerde nl. in den regel eene kleinigheid aan de kerk. Eene gewone groeve op de straat schijnt drie heeren ponden, eene olde groeve in de kerk acht heeren ponden en eene nieuwe groeve in de kerk eens zooveel gekost te hebben, terwijl eene overluiding in den regel met drie heeren ponden werd betaald. Het totaal bedrag van de rubriek dezer inkomsten bedraagt in 1526: 198 heeren ponden acht stuivers vijf en een halve plak. Het totaal bedrag der inkomsten is 986 heeren ponden 3 stuiv. 6 plak.

Dan volgen de uitgaven, 1° voor allerlei zaken betreffende de kerk, tot een bedrag van 762 heeren ponden 4 stuivers 1¼ plak. Vervolgens 2° de renten, die de kerk jaarlijks moet betalen, waaronder ook nog enkele andere uitgaven voorkomen, als eene belooning voor Dubbolt, organist, wegens 't festum Lucae, en een dito voor Henrick van Zutphen, wegens 't festum Barbarae, en betaling gedaan des wonsdachs na id nije iar an den pastor van id offer viij h. ₰ enz. Het totaal bedrag dezer uitgaven is 116 heeren ponden 15 plakken.

Daarop volgen 3° de uitgaven aan officianten der kerk in 1526: Dubbolt, organist; meester Rombolt, sanckmeester; Evert Wijtte, priester; Claes dye blaser van id. blasen van dye kerricke weghen; Claes Coster van id. urwarrick te bewaren, voor Ave Maria te kleppen en huishuur; Jacob Ketelbuter voor 't schuren van 't H. Sacramentshuis; Johan Everts, schoolmeester; Peter Spaarleer, schoolmeester; Rembolt Kremer voor was enz., en Wessel Beyerman. Deze uitgaven bedragen 145 heeren ponden 8 stuivers 5 plakken.

Het totaal der uitgaven is 993 heeren ponden.

Oogenschijnlijk is hier een deficit op deze rekening aanwezig, doch na deze afsluiting volgt eene opgave van achterstallige vorderingen der kerk tot een vrij hoog bedrag; en in den regel sluiten de rekeningen ook met een batig saldo.

Nadat ik dit in 't kort omtrent deze rekeningen in 't algemeen heb medegedeeld, wensch ik hier eenige aanteekeningen te doen volgen nopens kunst, kunstenaars, kunstvoorwerpen enz., door mij getrokken uit de rekeningen, loopende over het tienjarig tijdvak van 1526—1536.

Daaronder bevindt zich menig belangrijk gegeven, en ofschoon ik eene uitgave der rekeningen in haar geheel wenschelijker zoude vinden, of althans nog ruimer geëxtraheerd, heb ik echter gemeend deze uittrekselen niet achterwege te mogen laten, daar dergelijke geheele uitgave, wegens de apathie en treurige onverschilligheid, welke voor een goed deel het wetenschappelijk publiek in ons land onder dergelijk opzicht nog beheerschen, wel tot de pia vota zal blijven behooren.

In stede van de geschiedenis, de volksontwikkeling, de zeden en gewoonten uit de bronnen te leeren kennen, vergenoegt men zich veel liever met onbetrouwbare compilatiën uit nog onbetrouwbaarder auteurs en gelieft dit alles als de geschiedenis op te disschen. 't Zal zeker nog lang duren eer daarin hier te lande verandering en verbetering komt, maar terwijl we geduld oefenen, kunnen we toch het mogelijke presteeren.

Thans mogen mijne aanteekeningen volgen.

1526.

Item betaelt meister Johan Euerss, bucbynder, van xxv buecke dye doppe op te gytten und to setten, by al zodane condicie dat men zye nicht vt dye liberie lenen of vt dragen sal laten by verlos dye buecke, end of daer gebreck in vyle sal men alle onkost dye kerricke betalen; dye dan dye bucke anspreken wolde, vnd van dye kettenen, stat int olde bueck van anno xxv; vnd gegeuen vm vor syn arbeyt ij heren ff xi st. brab. ix placken.

Item gereiset to Antwerpen op manendach post Johannis, myt den prouisor Jasper Janss, um te besyn end te

copen nye ornamenten tot deye nye capelle, kostet dye reyse vi heren ꝶ.

Item gegeuen Johan Everss, bueckbynder, van id versickel bueck te verbinden, vnd noch een bueck van ix bueck pappers te bynden myt den vmslach und clampe, vnd noch hadde hye wat gereperert an itelicke buecke in dye liberie, vm gegyuen xiij st. brab.

Item op den dach Katerine gesant Vaesken te Dickelinge vm 7 alven laeten weyen, kostet vor syn arbeit und des abbes dynre dryncgelt vij st. current.

1527.

In den iersten hebbe ick ghecoft van der kercken wegen een blauwen sarck, daer men dat altaertgen van maecken solde voert sacraments huess, daer voer ghegeuen van Henrick Watermans vij heren ꝶ ende ij stuuers brab.

Item ghegeuen Conradus Piel, van dat hy dat altaertgen ontwarp, daer den bicker nae houwen solde xij st. bra.

Item ghegeuen doe wy den bicker dat altaer anbestaeden, toe wyncoep i heeren ꝶ.

Item bestaet Claes Coster ende den doetgrauer, dat se dat altaertgen slycht scuren solden, daervan ghegeuen ij heren ꝶ vij st. corrent.

Item ghegeuen van ysers toe verstaelen ende toe slypen, ij heren ꝶ iij st. b.

Item doe men dat altaertgen settede in der kercken, ghehadt Brant messelar, iij dagen, myt enen jongen, hem ghegeuen des daegs vij st. b. des dages facit ij heren pont myt de jonghen.

Item noch ghegeuen Conradus, van dat altaergen myt lien oly toe drencken ende dat swart toe maken, i heren ꝶ.

Item noch betaelt dree mengelen ynckes de daer toe gehaelt waeren, dat mengelen iiij st. corrent fac. x j. st. corrent.

Item ghegeuen langhe Dirck kystemaeker, dat hy dat voetgen makede voer dat altaertgen van der kercken holt, des dede Dyrck dat wagenschot daer toe, daer hy de lysten van maeckte xxiiij st. hol.

Item noch ghereekent myt bycker soe als dat hy hebben solde in al van dat altaertgen toe maken, myt eene ende ander xij heren ffl, des hadde hy de kerck oeck wel xvi dagen ghedyent.

Item noch gegeven magister Johan orgelmakers knecht Henrick, doe hy hyr was om 't orgel toe beseyne, wat ghebreke daer weren, hem ghegeven toe drinckgelde ende voir oncosten ij heren pont.

Item noch ghegeuen Conradus, der kercken bredern toe vernyssen ende tóe vermaelen x st. br.

Item ghegeuen Lubbygen van Voerst, van datghene dat meyster Johan Cornelys myt hoer toe hues ghelegen hadde, selfs dorde, doe hy hyr dat orgel reparyrde, van cost ende oncost toe samen, vi heren pont ende x ij st. corrent.

Item noch doe meyster Johan hyr yrst ghecomen van Amsterdam, ick ende myn ghesselle by hem ghegaen, hem ghescenket van der kercken wegen ij taeke wyns, facit ij heren pont ende ij stuuers corrent i pl.

Item noch ghegeuen Henrick sijnen dynre doen ze reysden toe drinckgelde een camper gulden xxiij st. br.

1528.

Item op manendach vor Petri ad Catedram gekoft

eyn hantvaet dat in dye kercke henget daar men dye hande wasget, staet ij heren ℔ viij pl.

Item op dynsdaech daer na (na den ersten sonendach in dye vasten) betaelt Johan Euers bucbynder van eyn salter to verbynden vnd itelicke ander buecke to repereren kostet xxvi st. brab.

Item Conradus, maelder, van dye beste vaenen to reperiren vnd to vernissen, vm gegeuen ix heren pont.

Item op wonsdach na beloken paschen Conradus maelder van xxiiij nye oly crucen te maeken vnd te stoffyren. vij heren ℔, i st. br.

Item Derck kistemaker van xxiiij oly crucen te bereiden x st. brab.

Item op den auent Augustini betaelt Ghoret dye bicker van itlicke stucken to repereren an den predicstoel, vm gegeuen thyn st. brab. myn iiij pl.

Item Hendrick Wyeghers van een nye slot op den torne an id beyerhus, vnd voret dye slote in dye trois kamer to verstellen daer dye ornamenten in liggen, vnd voret an dye liberie, vnd voret an den toren, kostet te samen ij heeren pont.

Item betaelt Johanneken dye neister vor i elle cleyn ducks, tot dye vanen to lappen xi st. brab.

Noch Aelt Budel van den Johannes te maecken, vnd vordt volle gebacken stucken te stoppen, vnd dye troys kamer volle verloidt vnd in dye liberie, hyr van vm gegeuen x heren pont vi st. br.

Item gerekent myt juffer Johan Rouers, zye dyt iar verdynt heft myt neyen, ij nye aluen te maeeken vnd vordt den gardyn in dye vasten vor id koer henck vernyet, vnd vordt eyn vnd ander zye gemaeckt heft, facit or verdenste iiij heren pont.

1529.

Item den xi[den] Februarij ghegeuen m. Conradus Pyel vant ontwarp ende conterfeijtsel der nyer paes crone x st. br.

Item ghegheuen m. Arnt bildesnider dat hij an de nye paescrone verdient hadde, samen ij philippus gulden.

Item noch vor een holt gheuen, daer de stifte of maket is, daer de paes keerse op staet, iij st. br.

Item den xiii martij gehad, zelf anderde, m. Berent Kock (do hij dat harnes bouen de mannenbancken vermaecte) iiij dach, des daghes ellick ghegeuen v st. b. facit xxx v st. b.

Item noch m. Berent gheuen vor een stucke grauen steen, dat tot dyt harnas quam vij st. b.

Item noch salige Brant soene Cornelis, gheuen van dat hij hem mede hullep, iiii st. b.

Item noch vor pyck ende tallich gheuen, dat men hyer toe besichde ij st. b. i pl.

Summa dat dyt harnas to maken gekost heft is in al ij heren pont viiij st. b. i pl.

Item gheheuen meister Jacob de maelre, van de crone mit de isers ende touwen to vergulden, ende to varwen boven de paescrone, samen x st. br.

Item ghegeuen Ghoyken Schoeder, van toe vermaken ij corsufels een stoel ende een manipel, samen x st. br.

A⁰ xv[c] ende xxix den xi[en] Decembris (was des saterdaghes vor Lucie), is gewiet dat altaer vort weerdyghe Hillighe Sacrament, in die eere der hilliger drievoldicheit. Ende op Sonnendach vor Lucie is karmisse op dyt vorscr. altaer.

Item ghegeuen den Commissarius ex parte Episcopi

iiij Eemder gulden, tstucke xxiiij st. b. is vi heren pont xij st. b.

Item den Suffragaen pro labore xxxvi st. b. valoris, is ij heren pont viij st. b.

Item den commissarius Albartus, als notarius vor den briff i enckel philippus gulden, is 1 heren pont xi st. b.

Item den cappellaen to drinckghelde i horensgulden is xii st. b.

Item den suffragaens jonghe iiij st. b.

Item noch ghegeuen den Suffragaen, vor dree ornamenten ende aluen to wyen, vor syn arbeit mit syn cappellaen in als xxxii st. b., na der evaluatie, is ij heren pont iiij st. b.

Item geschoncken den Suffragaen den wyn ad minores viij quaerten, de quaerte vi st. current is xlviii st. current facit ij heren pont i st. b. vij pl.

Summa dat dyt vorscr. in als gekostet heft is xvi heren pont x st. b. vij pl.

Item rest an Henrick van Trier vant jar xxiiij, rest i heren pont. Item noch de anno xxv, xxvi, xxvij, xxviij, xxix, op paeschen verschenen, des jaers ij heren pont, facit xi heren pont.

Item hyer teghens heft hy de karcken sulverwarrick gereperiert.

1530.

Item op manendach na Palmen betaelt vor xiij ellen roet says vnd ettelicke nye syde, kostet te samen iij gold gl. i st. br., vnd vor parsche v st. b., vnd vor die ffrengen te maecken vnd to nyen, betaelt Henrick harnesmaeckers dochter xij st. b.; vnd sent af gemaecket gardine vor id Hillige Sacramentsaltaer.

Item op manendach na paschen betaelt Johan Euerss, buecbinder, vor een graduael ende somerstuck to verbinden vnd daer eyn quaterne an stoff to gedaen; noch my gedaen x doppe an buecken meister Henrick Buest gegeuen heft; vnd daer makede hij dye kettene an, vnd noch hadde hye gebunden ij buecke, daer zelige Lubbert van Hattem musick in gescreuen hadde, vnd dye kercke gaff; vnd noch van een cleyn buecken to verbinden, hyr vor betaelt ij phs. gulden.

Item op dinsdag vor Pancracij gedan her Gerdt Peterss to stoff to eyn nye antiffonael, int irste ij golt g. ij st b.

Noch den vi[en] in Junio, her Gerdt Peterss j. g. g. noch xvij in Julio noch her Gerdt Peterss i phs. gulden; noch to stoff xij st. br., daer synt wal xxxiiij quaternen gedaen; her Gerdt Peterss op syn arbeit 1 phs. gulden.

Item in handelinge gewest myt den olden prokerator van Hulsbergen, van een myssael, vnd de kop gerick af, hyrvor gegeven xxii st. br.

Item Conradus maeler. van varwe to vrijwen to dye paskrone vnd eyn stock to vermaelen an id hoge altaer, kostet samen iiij st. br.

Item op vridach dair na (na 23 Juli) betaelt Jacob Ketelbuter hye verdint heft eyn stucke to gyten an die auerste dore van id hillige Sacramentshues, vnd dye wirooksvatte to reperieren, kostet te samen x vii st. brab.

Item Lubbiken van Vorst betaelt Henrick, des orgelmaeckersknecht, daer vertert hadde do hye die nye pipen in id posityf leverde, vnd myt syn reysegelt te samen lij st. b. v pl.

Item Conradus maelder, van Sancte Anthonius to vernyen vnd to stofferen, betaelt ij copmans g.

Item Conradus maelder van Sancte Martens tafele bauen to vermaecken, betaelt ij heren pont v. st. br.

Item op wonsdach na Sancte Anthonius gerekent myt meister Henrick van Tryer: van dye arcke te maken vnd daer eyn kruisse op gemaecket kostet i heren pont ij st. brab. noch dar to gedan j loet siluers j engels j troyken, facit viij st. br. myn ij placken; noch an die beyde wirocksvatte gereperiert, daer an verdent myt schone maeken viij st. br.; noch den groten kroys myt thyn an gesoldert eyn voet, kostet i st. current; noch vi st. brab. an wirocksvatte, verdent den voet an to solderen myt siluer; noch i staf gemaecket wecht j engels j loet, heft Sancte Nicolaus in dye hand, vnd vor mackkelon ij st. brab. fac. x st. brab. i ort myn.

Noch eyn olyvaet, wecht ij loet myn i engels, dat maecken myt id vergulden viij st. br. fac. in al vij heren pont vnd des ys in vi jaren nicht myt vm gerekent.

Item gerekent myt Henrick Wichgers slotemaeker. Int irste heft hye eyn sloet vermaeckt vnder an dye silver spynde, daran verdent ij st. brab.; noch i sloet verdich gemaeckt vor id. Hillige Sacramentshues, daer men dye musick in lecht, daeran verdent ij st. brab.; noch i slotel to id spynken in dye troyskamer bauen daer dye ornamenten in liggen, daeran verdint i st. br.; noch i slotel to dye Veenestraten dore, daeran verdent ij st. br.; noch i sloet verstelt an dye troiskamer myt ij sloetelen, daeran verdent iiij st. br.; noch dye koster iij slottele an dye pullemten, daran verdent iij st. brab.; noch ij slotels an Sancte Anthonius stoel ij st. br.; noch i slotel to dye liberie i st. br.; noch ij st. br. an beide watervatten verdient; noch i haecke an dye dore in die troys kamer i st. br.; noch iiij slotte an dye kiste daer

die ornamenten in liggen vor id Hillige Sacramenthues, vnd daer to iiij slottele, hyr vor betaelt lij st. br., vnd id ander belopet xx st. br. facit v heren pont ij st. br.

1531.

Deze rekening is zeer onvolledig. Ze is gevoerd door den kerkmeester Willem van Hengelen, die gedurende zijne bediening overleed en vandaar zeker de mindere uitvoerigheid en nauwkeurigheid.

Item op saterdach na alder hilligen betaelt her Gerdt Peterss stoff iij g.g.; noch op sin arbeit ij goltg.

Item Johan Euerss, bueckbinder, van eyn dyscant bueck te verbinden myt j vmmeslach vi st. br.

Item Johan Euerss van een nye musickbuck to bynden betaelt ix st. br.

Jaarlijks wordt in de rekeningen een post gevonden voor 't schuren van 't Heilige Sacramentshuis en vindt men meestal daarbij opgegeven een bizondere post voor steigerwerk, zoodat dit een zeer groot metalen werk schijnt geweest te zijn. Jacob Ketelbuter wordt daar telkens mede belast, die dan ook soldeert als iets defect is en ook den arent soms schuurt, zeker dezelfde waarop het evangelie (of althans een boek) volgens een vroeger door mij medegedeelden inventaris van kerkelijke voorwerpen en misgewaden, lag.

1532.

Item Jacob Ketelbuter van dye dore beneden an id Hillige Sacramentshues to maeken, vnd noch i pylder an gesolderet, vij st. br. myn ij pl.

Item meister Jacob, malder, van eyn speer vnd ryt te malen, vnd eyn tafelken vor id Sacrament, betalt xiiij st. b.

Item den vij dach na paschen betalt Vrancke Hodemaker van dye gardine te varwen vor id choer, vnd holt x ellen, dye elle v butkens. Summa betaelt xii st. br.

Noch meyster Dubbelt, gesant to Amsterdam, ij mael, van dye orgelmaeckers hyr te komen, kostet ij heren pont xv st. brab. vnd xviij st. br.

Item op vridach vor Michgelis betalt Johan Euerss, bukbinder, van eyn leczionael to verbinden, daer to gedaan ij clampen, ij doppen, betalt xv st. br. i ort. b.

Item den xiij in October, alzo myt meister Anthonius, berduerwarcker, to Amsterdam wonende, auergekomen ys alzo hye solde hebben van dye grote blomen x st. br. ys nu op eyn ander manire gemaekt, dat hye sal hebben na id patron id damast vtwiset, vnd sal hebben van dye grote blomen viij st. br., vnd van id kenneken ij st. br., dye andere cleine blome iij st. br.; ick was to Amsterdam myt Cornelis, malder, vnd verteret myt id bestaden vnd to drincgelt van id snyden, kostet al xxxxviij st. br. valueert. Noch dye ierste reysse do id anbestadet wordt, vor syn reysse vnd ontwerp xiij st. br.; noch iij quarten wyns ys ix st. br. iiij pl.; de kost gaf ick te vullenste der ornamenten.

Item Cornelis, maelder, van id patron vnd dat hye myt my to Amsterdam was, vor sine versuyminge betalt xxii st. br.

Item Kempe Ketelbuter vor ij nye vurpannen op dye altaren to setten, wogen vij pont id pont iij gude st. brab. fac. xxi st. br.

Item op den auent Tome, ouergekomen myt Fye orgelmaeckers, in bywesent dye prouisoren, alzo zye hebben solde op Martini ij^{c} phs. gulden, und zo solde or rente doet wesen, vnd zo dar scelinge was in het cleine orgel

und mede in het geblaes in het grote orgel, van balghen, ys gecomponeret dat dye consientie van beiden syden doet sal wesen, en sye sal hebben in al hondert g. g. hollants gelt, vnd dye kerricke sal de unkost betalen als xiij quarte wyns.

Item gescenckt dye orgelmaeckers vij quarten wyns.

Item op Sancte Agnetendach betaelt Henrick Nyhof, van Fyen wegen, hondert golt gl. Hollants gelt; hyer op te scade op den gl. ij pl. — i h. pont v pl. Summa twye hundert eyn heren pont v. pl.

Item auergekomen myt Henrick Nyhoff, orgelmaecker, dat hye sal maken in onse cleyne orgel, und vort in het grote orgel, na vermogen dye sater daer van ys, und hye sal hebben vor syn arbeit vi pont vlems und dye kerrickmeysters sollen syn kost hyr betalen als hye idt leueret, to wynkop vi quarte wyns ys xxx st. current.

Noch Dubbelt, gesant to Amsterdam, vm to besyn of id zo dinen solde als het zater vermelt, vor syn terynge ij heren pont to xv st. br.

Item op manendach na alder Kynderdach, Loy Trese, dat hye my id yser ingoet baven Ecce Homo, und warp den snee vt dye gathen ij st. br.

Item betaelt Johan Euerss van vi bueken dye doppen op te setten vnd to gyten, vnd dye kettene vast te maecken, id stucke iij st. br., i st. b. ouer den hop, facit i heren pont xv st. br. iiij st. br. (sic).

Item op den auent trium regum, betaelt Berent tymmerman vor i apostel ledder, betaelt vij st. br.

Item reste an meyster Hendrick van Tryer anno xxviij a° xxix, a° xxx, a° xxxi, a° xxxij, ys jaars ij heren pont; hyrtegen heft hye wes gemaecket vnd heft an siluer to Sancte Bonifacius arm xi loet i virendeel.

1 5 3 3.

Item des vridages na onsser lyuer Vrouwen Natiuitatis, synnen gewest dye provisoers vnde dye kerckmeyster tot her Geert Petersens huis, omme myt hem toe accorderen als van dat antyffenaels ende andere buecken, daer thoe oncoste gehad an vleys xxiiij st. br.

Item an broet ende an boettere ende hem gegeven van syen onlede xxviij st. br.

Item an win gedruncken xviij quarten, dye quarte v st. current, gehaelt in den gulden aerent, fac. vij h. pont vnde iiij st. br., ende noch an jopen byer vj gosseler.

Item gerekent myt her Geert Petersz den xx dach in Januario, soe dat hem noch thoe quam als van dat antyffenael, vnde dye cleyne bueckgyns, hyermede in bedungen x h. pont ij st.

Item dyt voersz. antyffenael was xxxviiij quaternen ende her Geert voersz. solde hebben x st. br. van dye quaterne.

Item gegeven her Geert Petersz an stoef dat tot dat boeck gegaen is, viij h. pont ij st. br.

Item noch vj st. an stoef tot een boeck daer dye kynderen wt gekersten worden.

Item noch an stoef viij st. tot een boeck daer men wt synget in de cruseldagen ende synnen ij quaternen.

Item noch gegeuen den librario van Deuenter, iij phs. gulden guet gelt voer dat bouk toe bereyden.

Vnde noch ij take wins geschencken ende vi st. gegeven voir syen terynge vnde dye jungen dye de wyn daer bracht, een haluen st.

Item noch gegeuen den librario van Deventer xxxi

st. b. vp rekenscap als van een fonteboeck vnde vij regesteren.

Item gegeuen her Gert Peters nychte een paer fluewylen mouen daer thoe is vyerde hallef vyrdel, vnde staet xj scyllynch guet gelt, fac. iiij h. ℔ vij st. iiij pl

Item men sal her Gert corten een golden gl. an dat boeck dat hy scrift dye hye gegeuen heft syn nychte thoe desen mouen, vnde sal hebben van dye quaterne vi st. br.

Item gegeuen Claes bildesnider iiij st. br. van loefwaerck an dye paescroene, daer men dye roesen mede maecket.

Item Aelt Budel vnde Johan syen broeder dyt nabescreuen betaelt van dye glasen thoe maken daer hy van den voet heft x pl.

post ali[a].

Item bouen dye lybrerie dat crupel aensygt verbacken.

Item bouen dye Venestraten deure iiij stucken gebacken.

Item bouen meister Gysebers altaer dat aensygt van Sancte Jan verbacken unde alle dye glasen an dye syet ten mynnesten i of ij stucken verbacken.

Item betaelt meister Hendrick van Tryer van dye arcke ij st. br.

Item noch ij loet suluers ende een half engels, verlecht an dat wyerroecks vat te maken, viii st. br.

Item noch dat grote cruse gebruennyert vi st. br.

Item noch iiij st. br. van dat andere wyerroecks vat.

Item noch dat cruse thoe vergulden ende an soldyeren vij st. br.

Item noch vij stucken schone te maken ende thoe soldyeren, vij st. br.

Item noch dye grote spanne gelappet vnde schone te maken iij st. br. ende an suluer iij st. br. ende een ort.

Item noch gedaen ij styften in de olyvaten i st. br.

Item noch dye monstrancie ende dat claesken ende dye sacraments bussens vnde dat schaelken schone thoe maken ende een vierdel suluers dat daer thoe quam.

Item noch dye andere monstrancie mytten bussen iiij st. br.

Item noch dye grote monstrancie vj st. br.

Item noch uerdyent ande groten croes ende an dye eene monstrancie ende an dat claesgyn vnde een spanne vnde een cruesgyn vi st. br.

Item noch iij st. br. van dye dorde spanne.

Item noch van een olyvat ende een cruesgyn opgemaecket, dat suluer ende dat vergulden ende dat maken vij st. br.

Item noch an een croes den leeu angesoldyert ij st. br.

Iem noch dye schale gesoldyert iij st. b.

Summa soe dat mester Henrick verdyent heft in allen vij h. ℔ vnde vi st. br. ende een duyt.

Item betaelt Jacop Ketelbuter als van soldyren vnde maken dye vi scymbelen vnde dye groten candeler vp et hoe altaer vnde een schelle, vnde dye vluegel van dye engele op et coer x st. br.

Item noch an thyn daer hy mede soldyerde ij st. br.

Item noch heft Kempe Ketelbuter vermaket dat dynck daer men syen water in maket in de troes camere, vnde daer an gemaket een neyen bodem, thoe samen x st. br.

Item noch gecoeft een elle roet fluwyel myn een sesyendeel, dye elle staet xiij st. tot een stoel voor dye pastoor ende noch an boordelynt an den stoel vi elle, dye elle een gosseler.

Item noch een gewrochten stoel gecoft voor x st. br.

Item noch laten maken van roet caesefae dat dye kerrecke toebehoert, ij. stoelen.

Item tot dese voersz. stoelen is gegaen iiij loet gruenne syden, dat loet iiij st. br. daer dye frenjen van gemaket synt, vnde van dat maken van de stoelen Grete Paels gegeuen vij st. br.

Item noch an*zwart swillych ij ellen dye elle iiij st. br. facit toe samen van de voersz. stoelen viij h. ꝶ. ij st.

Item noch laten maken dat faentgyn vpet koer, daer is thoe an saye gaen i h. ꝶ. vnde dat maken een st. br.

Item noch laten lyemen dye engele dye op et huisgen staet, daer men dat hyllyche sacrament vnder draget omme dye stat, daervan gegeuen ij st. br.

Item betaelt meister Jan Voes sangmeister van syen scriuen als van dye dyscant buecken ii h. ꝶ iiij st. br.

1 5 3 4.

Item den ij[en] in Maijo meister Henrick beeldesnider van de crusen to de vaenen to repareren vnd vordt een cruse op id kerrickhof betaelt v. st. br.

Den xxij Junij betaelt Jacob maelder van ij crusen te stofferen ene op id kerrickhof vnd ene bouen de porte, voor golt und arbeit vi h. pont.

Item den vrwarricker van Hasselt hyr gehadt, om id vrwarrick to besyn vnd vm gegeuen vor syn teringe vnd reysse vij st. br.

Item betaelt meister Sybrant van Warden vor syn missael geprentet vnd ys op id altar vor id sacrament, vm betaelt ij heren pont, de beterscap gaf he ons.

Item op den auent Lamberti betalt her Gerdt Petersz

van eyn antiffonael in de scole te scriven vnd was xvij quaternen, ellicke quatern vi st. br. summa vm betaelt vij h. pont iij st. br.

Item den viij Decembris betaelt her Henrick van Rekelinchussen, liberarius to Deventer in domo Florencij, van eenen salter to repareren, vnd myt nye sloetwarrick und beslach, noch eyn nye boeck to bynden dat men dagelixs in de scole besiget vnd daer nye beslach to und doppen, noch hyr to gedaen iiij quaternen an stof; hyrvor in al betaelt vj phs. gl. to xxvij st. fr. summa xi h. pont xj. st br.

Item den xvi Januarij gerekent myt Juffer Johan Rouers bouen in het conuent, und heft gemaket iiij nye aluen und ettelicke hantduecken und vordt volle aluen opgenyet, or in al betaelt i heren pont ij st. br.

Item betaelt meister Henrick van Tryer, van den knop to maeken an de nye kappe ij phs. gl. i ort myn. Noch van iiij knope an de dynrocke vi st. br.

Noch vor golt, my unbrack an de krone ick vm dede, vi st. br. valueert; noch he verdent an de kerricke ij st. br. Noch van een gordel te maecken ij st. br. fac. iiij heren pont. i st. br. vi pl.

Item zelighe Willem van Hengelen gecoft v virendel golden laecken, de elle xxxv scillinge vlems, und afgedinget i sch. vlems fac. xxxxii sch. vl. ys ix goltg.

Noch v virendel wyt damast myt gulden blomen, de elle xxv sch. vlems; betaelt vyf g. g. x st. br.

A°. xxxij den xvi in Julio, reisde ick Gerdt Kreyinck myt Jasper Jansz na Antwerpen, om te copen to de nye ornamenten, zo en konde men geen wyt damast myt gulden blomen krigen, so hebben wy gekoft xxxii ellen wyt damast, steet eyn elle vij sch. vlems; het werdt my

to willen overgedaan, und iiij st. liggen bynnen, summa betaelt lxvij coepmansguldens, summa xxxxvij golt gl., xxiiij st. br., noch vor de reyse vnd kost vj g. gl. v ort br.

Item den xiii in Februario betaelt Jasper Jansz vor ij pont golts, xxxv coepmans gl. xiiij st. br.; noch de meister to syn terynge xv st. br. noch Gertruidt Zwarte Claess op vridach post Johannis an golt to Amsterdam vi g. v st. br. Noch i pont golts xvij gl. viij st. br., noch i pont golts xvij gl. viii st. br. Noch Gertruidt Zwarte Claess vi coepmans gl. ij st. br. an golt; noch xxxii st. br. Summa lxxxv coepmans gl. iiij st. br., summa lx. golt gl. xxiiij st. br.

Item meyster Anthonius Dircks to Amsterdam heft gemaeket lxxi grote blomen ij haluen vor een helle, id stucke viij st. br., noch xxxix kannicks id stucke ij st. br. hoffyser id stucke ij st. br. summa xxxv coepmans gl. xix st. br.

Noch den meister vm he bedinget was ij coepmans gl. vij st. br.; noch he hyr verteret i golt gl.; noch vor syn vracht vij st. br. Summa xxix g. g. ij st. br.

A⁰. xxxiiij, den vij dach in Julio, reysde ick Gerdt Kreyinck myt Jasper Jansz na Antwerpen, und hebbe gekoft den xiiij in Julio van Johan de Clarrick de borden tot eenen cappe to misgewaedt und dynrocken vor xxxxiiij pont vlems, noch vor de reyse v coepmans gl. ij st. br. i ort br. Summa hondert eenentnegentig golt gl. xxiiij st. br. i ort br.

Noch voor frengen und wieryngo und maeckeloen xxxi coepmans gl.

Noch to tolle to Antwerpen xxx st. br. to Ysericker ort xv st. br. ter Gow xii st. br. ter Gow sluus vi st. br.

Noch an golt to den knop xxxiiij st. br.

Item den x Aprilis van Bentemer steen laten maken een nye harnes by dat grote orgel an dye noert syt; daer ouer gewest mester Berent vnde mester Reynoelt omme dye pyellers toe houwen vnde dat roende vnde dye goeten thoe stoppen, vnde noch iij peyllers houwen laeten in dat harnes an de suet syt, staen in dye luesse, hyer ouer gewest elck xxv dagen vnde dye opperknecht xv dage, des dages v claesgens vnde dye opperknecht iij claesgens fac. xviiij h. ꝑ x claesgens.

1 5 3 5.

Item meyster Albert dye Vrese anbestaet myt mester Johan schoelmeyster een pullemte, dat staet voer dat hyllyche sacramente op et koer, dat maken van den pullemte heft gecost vi phs. gulden guet gelt, myn een ort.

Item noch meyster Albert thoe verdrincken gegeuen v claesgens.

Item noch Baltheser gegeuen van iij heydensge goden dat stucke xiij st. hoe snyden, facit xxxix st.

Item dat vyerde heft meister Jan schoelmeister betaelt.

Item noch Baltheser voersz gegeuen van dye iiij leeuwen vnde van dye y clene aengesychten in dat clene pullemte, toe saemen van schnyden xx st. guet gelt, facit thoe samen van dat pullemte vij gl. gl. xj st. br.

Item dit nabescreuen heft Henrick van Tryer gemaket anno xxxv.

Item dye pullen vermaket, daer thoe gedaen iiiij engels an suluers, daer an verdyent iiij claesgens.

Item noch dye olyuaten gemaket daer thoe gedaen an suluers ij engels vnde daer an verdeynt ij st.

Item noch vp en ander tyt dye olyuaten schone gemaket vnde gesoldyert, daer an verdeynt een braspennynck.

Item noch dat cruesse van mester Jan van Vterwyck, daeran verdyent an schone thoe maken iiij claesgens.

Item toe Zwolle gewest by den abbet van Hulsbergen myt myn geselle vnde mester Jan, omme dye ornamenten thoe wyen, dye wagenman gegeuen van wagen huere xv claesgens, noch verteert mitten abbet an wyn ende oncost xxxiiij st. br.

Noch dye kellener dye hem hullep, een halven gl. gescencket.

Item noch mester Hans gegeuen orgelmaker een golt gl. van dat hy dat onderste valkbruet opnam vnde vermakede, dat verstoppet was.

Item noch mester Hans orgelmaker gegeuen vp rakenscap, als van dat hy maken sal an dat grote orgel viij coepmans gl. vnde daermede hebben se hem verpeent dat werrick toe volbrengen voer pyncksteren nae uutwysen oer hant.

Item noch her Geert Peterss gegeuen voer dat bueckgyn, daer dey jungen uut syngen begynnen xx st. holl.

Item noch stoffe xv st. holl.

Item ij boek pappyers omme dyscant in thoe scriuen, het bueck vj claesgens facit xi claesgens.

Item noch mester Henrick byldesnider gegeuen iiij claesgens van een Judas toe schnyden vnde ander fornyet.

1 5 3 6.

Henrick bildesnider van de crucen ende engelle to reparieren viij st. br. ij pl.

Item betaelt meister Henrick beldesnider dat he verdient heft an de tafele an id hoge altaer, daer he mede wes an lymde xiiij st. br.

Noch op deselue tyt Jacob Ketelbuter dat he verdent heft an de dore van id sacramentshues, und an de sembelen und vordt an de lampe op id koer, i heren pont i st. br.

Noch gegeuen meister Johan clocgieter und meister Geret und woch erst i^c x pont und wecht nu xc pont; de xx pont corten se my vor ij copmans gl. valueert und ick gaf to an gelde iij heren pont vj st. br.

Noch gegeuen meister Henrick bildesnider van den predicstoel to renoveren und makede mede ij nye standebilden und ettelicke renouerdt, summa in als betaelt iij h. pont ix st. br.

N. U.

EEN KIJKJE IN DE BIBLIOTHEKEN TE KAMPEN, 1570.

Onze kennis van wat onze voorouders zooal lazen in de 16e eeuw en welke boeken zooal in hunne bibliotheken werden gevonden is niet zoo groot, of kleine bijdragen daaromtrent mogen nog altoos welkom worden geheeten. 't Is daarom dat ik door deze bijdrage een kijkje in de bibliotheken van de ingezetenen van Kampen in 1570 wensch te geven.

In de achttiende zitting van 't Concilie van Trente, op den 16en Februari 1562, werd een lijst van verboden boeken, index purgatorius, vastgesteld, welke echter gedurende den duur van deze kerkvergadering, welke den 4en December 1563 werd gesloten, niet werd bekend gemaakt.

In het laatst van het jaar 1569 vaardigde de koning van Spanje, Philips II, voor zijne Nederlandsche gewesten een placcaat uit, waarbij hij gelastte om dezen index te doen publiceeren met een appendix dat hij daaraan heeft toegevoegd, en om maatregelen tegen 't bezitten en verspreiden van verboden boeken te nemen.

Den 22en April, in eene vergadering van Ridderschap en Steden te Windesheim, werd met het oog daarop besloten, om eene deputatie naar den stadhouder, den graaf van Megen, af te vaardigen om: „by syn Genade toe vermaenen in wat gestalt men C°. Mat. Placcaet ende den catalogum van den verboden boecken in latyn, duytsch, franchoys en italiaens solde mogen publicieren."

Dientengevolge trok den 25en April daaraanvolgende eene deputatie naar den stadhouder op reis, maar daar deze, te Apeldoorn aangekomen, vernam dat de stadhouder niet, zooals men verwacht had, te Arnhem was, maar zich te Brussel bevond, keerde ze onverrichter zake weder huiswaarts.

Volgens het Digestum Novum, fol. 15, werd intusschen den 30en daaraanvolgende de index te Kampen afgekondigd, we lezen n.l.:

„Het mandement Conr. Mat. vnses alregenedichsten heren, angaende die boecken die by den catalogum, in 't heilich concilium generaal, lestmael geholden binnen der stadt Trente, geraempt, vnde den appendicem, ter ordinantie van syne Majesteit gemaekt, gereprobiert ende verboeden syn, is gepubliciert vpten xxxen Aprilis 1570."

Den 17en Mei 1570 schreven de drie steden dan ook aan den griffier, Mr. Gisbert Roelinck, dat, ingevolge bevel van den stadhouder, om hem en den audiencier des konings, te verwittigen van de publicatie van 't placcaat, bevattende de catalogi van boeken door 't concilie van Trente veroordeeld, benevens de appendices ter ordonnantie des konings daarbij gevoegd, zij hem verzoeken, om aan deze personen te berichten, dat de publicatie daarvan den 30en April 1570 in de drie steden heeft plaats gehad.

Te Kampen volgde weldra een nader bevel van den magistraat. Den 19en Juli 1570 werd n.l. het volgende gepubliceerd:

„Schepenen ende Raeth laeten ouermaels weten, alsoe haer Eers. opten lesten dach vergangen maend Aprilis sekere Co. Mat. vnses alregenedichsten heeren placaet

hebben doen publicieren ende afroepen, dat alle gereprobierde ende verboeden boecken verbrandt sullen worden bynnen den tydt van 3 maenden, nae wyderen inholt desseluigen placcaets, dat demnae een yder sich alnoch daernae sal regulieren ende die boecken, die alnoch te repurgieren ende to corrigieren staen, mit den inuentario van dien, na inholt des placcaets, sal brengen by den gerichte, daernae sich een yder moet weten to richten, tot vermydinge der penen, in den placcate begrepen."

De rekening van 1570 vermeldt nog dezen post: „Item betaelt drie mandamenten inholdende die verboeden boecken, voer yder v st. br. facit i heren pont i st. br."

Een gevolg van deze raadsordonnantie was, dat de ingezetenen, welke vermeenden boeken onder zich te hebben welke behoorden gezuiverd te worden, deze in den loop der maand Juli 1570, naar het raadhuis overbrachten. Ieder legde bij zijne boeken een catalogus daarvan over en deze catalogi tot een getal van dertig zijn bewaard gebleven, en worden hier onder de oogen onzer lezers gebracht. Ze zijn merkwaardig in meer dan een opzicht. Ze zijn nl. merkwaardig uit een bibliografisch oogpunt, daar er meerdere zeldzame drukken op voorkomen en zelfs de jaartallen vermeld worden van werken zonder deze verschenen. Ze zijn merkwaardig, omdat men er uit kan zien, wie zooal las en wat men las; ze zijn merkwaardig vooral omdat ze aantoonen hoezeer de werken van Erasmus waren verspreid en algemeen werden gelezen. 't Is vreemd dat de klooster-bibliotheken zoo schaars zijn vertegenwoordigd, men vindt alleen boeken van 't Birgitten- en Agnietenklooster en van 't Oude Convent, onder de nos. 1, 2 en 5 opgegeven. 't Zal nauwelijks behoeven

opgemerkt te worden dat deze catalogi niet al de boeken bevatten, welke de betrokken personen bezaten, maar enkel die, welke zij vermeenden dat ter zuivering moesten aangeboden worden.

Merkwaardig zijn de nos. 9 en 10, bevattende de boeken uit de boekwinkels van Femme Peters en Berendt Peters, benevens no. 11, zijnde de opgave der boeken welke de bekende Arent toe Boecop aanbood, no. 25 van Willem van Wou, van de bekende klokgietersfamilie enz.

Een groot deel der gedeponeerde boeken werd weldra teruggegeven en deze zijn dan meest met een kruisje op de lijsten aangeduid, terwijl een ander deel in den loop der maand Januari 1572 werd weergegeven, meest met last om ze ter correctie naar den pastoor te brengen.

Opmerkelijk is het nog, dat onder no. 23 wordt vermeld, dat een boek uit de bibliotheek van de St. Nicolaaskerk werd overgebracht, met de ijzeren kettingen en ringen waarmede het in de bibliotheek bevestigd was, een voorzorgsmaatregel om ontvreemding te voorkomen.

N. U.

Desse nabescreuen boecken

hoeren bynnen Campen tot de broders toe S. Birgitten.

† Omnia opera Eusebij Hyeronimi Stridonensis cum argumentis et scholijs D. Erasmi Roterodami. Basiliæ in ædibus Johannis Frobenij An°. Millesimo quingentesimo decimo sexto. In tribus voluminibus.

† Opera D. Joannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani. In quinque voluminibus Basiliæ in officina Frobeniana an°. 1530.

† Origenis Adamantij eximij scripturarum interpretis. Opera quæ quidem exstant omnia, per Desiderium Erasmum Roterodamum partim versa, partim recognita, cum præfatione de vita, phrasi, docendi ratione et operibus illius; adjecta epistola Beati Rhenani nuncupatoria etc. In duobus volumnibus. Apud inclytam Basiliam ex officina Frobeniana An^{0}. M. D. xxxvi.

† Opera divi Cæcilij Cypriani Episcopi Carthageniensis, ab innumeris mendis repurgata etc. Atque hæc omnia nobis prestitit ingenti labore suo Erasmus Roterodamus etc. Apud inclytam Basiliam ex officina Frobeniana. A^{0}. Millesimo Quingentesimo Vicesimo primo.

† D. Hilarij Pictavorum Episcopi, lucubrationes quotquot exstant, olim per Des. Erasmum Roterod. haud mediocribus sudoribus emendatæ, nunc denuo vigilantissima cura recognitæ.

Basiliæ in officina Frobeniana A^{0}. quingentesimo tricesimo quarto.

† Divi Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini Opera in tres partita tomos, partim Georgio Trapezonto, partim Joanne Oecolampadio interpretibus. Basiliæ in ædibus Andreæ Cratandri, Mense Augusto An^{0}. Millesimo quingentesimo Vicesimo octavo.

† Opera Tertulliani etc. per Beatum Rhenanum e tenebris eruta. Basiliæ An^{0}. Millesimo quingentesimo vicesimo octavo.

† Athanasij Episcopi Alexandrini, Opera etc. his interpretibus: Christophoro Porsena Ambrosio Monacho, Angelo Politano, Joanne Capnione. Accessit præterea operi, Erasmi Roterodami Paraclesis ipisiusque Athanasij vita.

† Opera B. Fulgentii Aphri Episcopi Ruspenensis,

Theologi antiqui etc. Item opera Maxentij Joannis serui Dei. Impressa in Hagenau in officina Thomae Anshelmi An°. vicesimo. Hic prefixa est epistola Bilibaldi Pirckheymeri.

† D. Gregorij Nasianzeni orationes xxx, Bilibaldo Pirckheimero interprete, nunc primum editae, cum epistola D. Erasmi Rot Basiliæ in officina Frobeniana An°. M. D. xxxi mense Septembri.

D. Aurelij Augustini Hipponensis Episcopi, tam in vetus quam in novum testamentum commentarij ex omnibus eiusdum lucubrationibus passim in ordinem vtriusque capitum collecti, per Joannem Gastium Brisacensem in lucem editi. Basiliæ per Joannem Hernagium A°. M. D. xlij.

† Divi Joannis Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani in totum Geneseos librum homiliæ sexaginta sex, a Joanne Oecolampadio versæ Basiliæ A°. M. D. xxiij.

† Theophilactus in quatuor euangelia Joanne Oecolampadio interprete. Coloniæ in ædibus honesti ciuis Petri Quentell A°. Domini M. D. xxxi mense Januario. In eodem volumine:

† Theophilactus in epistolas Diui Pauli Christophoro Porsena Rhomano interprete. Coloniæ in ædibus honesti ciuis Petri Quentell, anno 1529 mense Januario.

† Item Theophilacti Archiepiscopi Bulgariæ, in quatuor euangelia enarrationes, denuo recensitæ Joanne Oecolampadio interprete. Basiliæ in officina Andreæ Cratandri Mense Martio A°. M. D. xxv. In eodem volumine S. Hieronimus in psalterum.

Item Commentarij initiatorij in quatuor euangelia, Jacobo Fabro Stapulensi authore, Basiliæ ex ædibus Andreæ Cratandri, Mense Martio A°. M. D. xxiij.

Commentarij initiatorij in quatuor. Euangelia Jacobo

Fabro Stapulensi authore, absque nomine loci et impressoris, quod scio A°. M. D. xxvi.

Jacobus Faber Stapulensis in epistolas Pauli ex officina Henrici Stephani emissum deinde A°. M. D. xv.

† Arnobius in psalterium cum prefatione Erasmi. Item D. Erasmi in psalmum: Quare fremuerunt gentes. Basiliæ Frobenius An°. M. D. xxii mense Sept.

Polydori Vergilij Vrsinatis Adagiorum liber, Basiliæ ex ædibus Joannis Frobenij, Mense Julio An°. M. D. xxi. Eiusdem de inuentoribus rerum libri Octo, ibidem.

In eodem volumine:

Luciani Samosatensis Saturnalia et D. Erasmo Rot. interprete, Basiliæ apud Joannem Frobenium A°. M. D. xxi.

† Nouum Testamentum D. Erasmi Rot. graece et latine, in magna forma, jam tertio accurate recognitum A° M. D. xxij.

D. Erasmi Roterodami in Nouum Testamentum Annotationes, Basiliæ An°. M. D. xxii.

Item eiusdem Eras. annotationes in nouum testamentum. Basiliæ A°. 1522.

Tomus secundus continens paraphrases D. Erasmi Rot. in omnes epistolas apostolicas et in acta apostolorum. Basiliæ apud Joannem Frobenium An°. M. D. xxiiii.

Paraphrases Erasmi Rot. in omnes epistolas Pauli. Coloniæ in ædibus Eucharij Ceruicorni A°. M. D. xx.

Epistolæ D. Erasmi ad diuersos et aliquot aliorum ad illum per amicos eruditos ex ingentibus fasciculis scedarum collectae. Basiliæ apud Joannem Frobenium An°. M. D. xxi pridie Cal. Sept.

† Apophtegmatum opus per D. Erasmum Roterodamum. Parisijs apud Joannem Ragny sub basilisco in vico Jacobaeo A°. M. D. xxxiii.

† Nouum Testamentum per D. Erasmum Rot. Moguntiae A°. M. D. xxxvi.

† Nouum Testamentum per Desiderium Erasmum Rot. Basiliæ apud Joannem Sebelinum mense februario A°. M. D. xxvi.

† Nouum Testamentum per D. Erasmum Rot. An°. M. D. xxiiij, absque nomine loci et impressoris.

Paraphrases D. Erasmi Rot. in nouum Testamentum, videlicet in 4 euangelia. Antwerpiæ apud Joannem Steelsium sub scuto Burgundiæ, A°. M. D. xl.

Paraphrases D. Erasmi Rot. in Acta Apostolorum. Antwerpiæ apud Stelsium 1541.

Item, Paraphrases ejusdem in omnes epistolas canonicas; in ædibus Joannis Stelsii An. M. D. lv.

Paraphrases in Euangelium	Matthei	per D. Erasmum Rot	Antwerpiæ apud Michaelem Hillenium, 1522.
	Marci		Basiliæ apud Frobenium A°. 1524.
	Lucæ		Absque nomine loci et impressoris.
	Joannis		Basiliæ in officina Frobeniana A°. 1523.
	Acta Apost.		Basiliæ in officina Frobenij A°. 1524.

† Item Paraphrases D. Erasmi in aliquot epistolas S. Pauli, Basiliæ apud Joannem Frobenium mense Maio An°. M. D. xxij.

† Item Paraphrases D. Erasmi Rot. in aliquot epistolas Sancti Pauli. A°. 1521, absque nomine loci et impressoris.

† Euangelia et epistolæ totius anni per D. Erasmum cum annotationibus eiusdem. bis.

† Diui Ambrosii episcopi Midiolanensis, commentarii in omnes diui Pauli epistolas ex restitutione D. Erasmi, Coloniae apud Joannem Gemnicum M. D. xxxii.

† Ratio seu Methodus compendio perueniendi ad veram theologiam, per D. Erasmum Rot. Coloniae apud Heronem Alopecium M. D. xxiij.

† Item ibidem Epitome chiliadum adagiorum Erasmi etc. per Hadrianum Barlandum conscripta. Coloniæ impensis integerrimi bibliopolæ Godefridi Hittorpij Anno M. D. xxvij mense Julio.

† Ibidem, eiusdem Erasmi de contemptu mundi.

† D. Joannis Chrysostomi etc. commentarium in acta D. Erasmo Rot. interprete. Antwerpiæ in ædibus Johannis Stelsij An°. M. D. xlij.

Hos libros signo cruce assignatos, nos fratres ordinis S. Birgittæ recepimus.

Supradictos autem libros omnes non signatos, recepimus nos Pater et fratres Ordinis S. Birgittæ in Campis a Senatu ad ferendum Pastori pro correctione An°. septuagesimo secundo, decimo Januarij.

2.

† Athanasij Episcopi Alexandrini sapientissima eloquentissimaque opera, rursum impressa ac studiosissime emendata; commentarii in epistolas Pauli, qui a quibusdam adscribuntur Vulgario. Impressa cum gratia et privilegio. Parisijs Anno 1520.

† Theophilacti Archiepiscopi Bulgariæ in 4 Euangelia enarrationes, denuo recognitæ Joanne Oecolampadio interprete. Anno 1525.

Paraphrases Erasmi R. in omnes Epistolas Pauli Apostoli germanas et in ea quæ est ad Hebræos incerti

authoris cum ijs quæ canonicae vocantur. Moguntiæ Anno 1522.

Paraphrases in 4 Euangelistas, unumquodque per se impactum, Erasm. Rot. authore cum actis apostolicis, absque significatione loci et anni, sed quod in Mattheum, Hagoniæ expressum Anno 1522.

Dialogi per Hadrianum Barlandum, quibus adhaerent et alia, tum et Erasmi R. libellus de ciuiltate morum.

Luciani judicium Dearum. Louanij impressum 1544, cum Erasmi epistola de euangelicis, impactum.

Collatio Erasmi R. de libro arbitrio, Antwerpiæ 1524 et de immensa Dei misericordia, ibidem A°. 1524.

Luciani dialogi aliquot per Des. Erasmum Rot. versi unacum Bello per Erasm. R. Antwerpiæ 1524.

D. Erasmi de constructione libellus, Antwerpiæ 1541; cui adhaeret: de morum ciuilitate libellus, Epitome Chyliadum Adagiorum Erasmi R.

† Postilla, hoc est enarratio D. Georgij Wicelij theologi absolutissimi eruditique, linguarum experimentissimi super euangelia et epistolas de tempore et de sanctis per totum annum, latine sedulo reddita, interprete Gerhardo Lorichio Hadamario. Excudebat apud inclytam Coloniam Agrippinam, Petrus Quentell cum priuilegio MD xlv.

Possessore Andrea Nicolai,
Pater Agnetis apud Campenses.

† Theophilacti Archiepiscopi Bulgarie, in 4 Euangelia enarrationes. Venumdantur Jodoco Badio Ascensio et Joanni Roigny sub basilisco. 1534.

Possessore Gerbrando Joannis.
D. Casparus Henrici, Bassus.

D. Jasperus Henrici, Bassus fatetur se recepisse quatuor libros cruce signatos.

Ceteros a senatu etiam recepi.

3.

A°. 1570 den 28 Julij heft Garyth van Delden an den gerichte gebracht een Testament, per Desiderium Erasmum recognitum, gedruckt Antwerpiæ by Michaelem Hilenium. A°. 1534.

Noch i boeckxgen ende synth precationes Erasmi, gedruct, Coloniae apud Joannem Ruremundanum. A°. 1542.

4.

Euangelium secundum Matthæum per Erasmum, Coloniæ A°. 46.

Catonis disticha moralia cum scholijs auctis Erasmi. Eadem disticha græce a Maximo Planude e Latino versa. Antwerpiæ A°. 65.

Epistola Erasmi contra quosdam, qui se falso iactant Euangelicos, Coloniæ A°. 30.

Johannis Riuij, in copiam verborum. Dauentriæ A°. 64.

Libellus de ciuiltate morum Erasmi, Coloniæ A°. 30.

Aliquot epistolæ Erasmi, cum interpretatione græcarum vocum, Coloniæ A°. 14. (?)

Modus orandi, per Erasmum, Antwerpiæ A°. 42.

Passio secundum quatuor Euangelistas, Campis A°. 65.

Præcationes Biblicæ Sanctorum patrum illustriumque virorum et mulierum vtriusque testamenti. Antwerpiæ A°. 29.

Erasmi in Laurentij Vallae elegantiarum libros, epitome, Coloniæ A°. 58.

Eiusdem copia verborum. Coloniæ A°. 58.

Albertus Cuerbeeck.

5.

Opera D. Cæcilij Cypriani, castigatione Des. Erasmi a mendis vendicata. Impressa Coloniæ A°. 1544, ex officina Petri Quentell.

Annotationes Des. Eras. Rot. in Novum Testamentum, impressæ Basiliæ in officina Frobeniana A°. 1542.

Chiliades Eras. Rot. Basiliæ impressæ A°. M. D. xliii.

Ecclesiastes siue de ratione concionandi libri 4 Des. Erasmi Rot. Impressæ Basiliæ M. D. xliiii.

D. Johannes Bernardi Campensis.

Allent nae vermoegen des voersz. inuentarij heft heer Johan, pater op het Out Cloester, die boecken dair inne gementionneirt, ouergeleuert. Actum den ij[en] Augusti A°. 1570.

Nicolaus ab Vrck, secretarius Campensis.

Ego D. Joannes Bernardi Campensis fateor me recepisse meos libros apud senatum Campensem depositos.

6.

Quintuplum Psalterium Gallicum, Romanum, Hebraicum vetus conciliatum, cum prefatione et commentarijs Jacobi Fabri Stapulensis.

Ouergeleuert durch den E. Henrick van Ensse in den gerichte der Stadt Campen op den xxiij^en Julij A°. 1570.

Is weder by syn Ed. ontvangen op den ix^en Februarij A°. 1572.

7.

Desse nabescreuen boecken heft an den gerichte gebracht Joffer Armgardt Voerns, nagelaten weduwe van Doctor Jan Goldt.

Theophilactus in Euangelia ac D. Pauli Epistolas. Interprete Joanne Oecolampadio.

Paraphrases Erasmi in epistolas Pauli.

Apophtegmata eiusdem.

Nouum Testamentum sine typographi nomine et loco impressionis, per Des. Erasmum.

8.

Libri Michaelis Hetsroey, Pastoris.

† Augustinus, impressus Basiliæ A°. 1556 tomi 6.

† Chrysostomus, ibidem A°. 1558 tomi 4.

† Ambrosius, impressus Parisiis A°. 1551 tomus vnus.

† Hyeronimus, Basiliæ A°. 1565 tomi 4.

† Basilius, Antwerpiæ A°. 1568 tomus vnus.

† Athanasius et Hylarius, Basiliæ et Parisiis annis 1556 et 1544, vnus tomus seu vnum volumen.

† Theophylactus in Euangelia et epistolas Pauli, Coloniæ impressus Anno 1528.

† Paschasius, Lanfrancus, Guitmundus, Algerus, de corpore domini.

† Epitomę operum D. Augustini per Joannem Piscatorem et Joannem Pesselium aucta.

† Parafrases Erasmi in Euangelia et epistolas Pauli, in tribus partibus.

† Testamentum nouum versum per Erasmum.

† Testamentum Græco-Latinum cum Actis Apostolorum.

† Epistolæ Apostolicæ Græco-Latinæ cum Apocalypsi. Parisijs A°. 49.

† Epiphanius Jano Cornario interprete. Basiliæ per Joannem Operinum et Hernagium, A°. 60.

Desse voersz. boecken heft die weerdighe heer Michael Hetsroey, Pastor to Campen, in den gerichte derseluer Stadt Campen doen ouerleueren op den xxviij^en^ Julij Anno 1570.

My tegenwoerdich

Rei. Jacobs Secretarius Camp.

Ego Gerardus Becanus fateor me nomine Domini Pastoris M. Michaelis Hetsroey recepisse a Senatu Campensi, omnes præscriptos libros excepto vno qui est Paraphrases Erasmi in epistolas Pauli et Euangelia in tribus partibus. A°. 1570 18 Nouembris.

9.

3 De duplici copia Erasm. incompacti.

8 Testamenti Eras. lat. incompacti.

1 Philippus Decius de regulis juris, incompact.

2 Elegantiarum puerilium ex M. Tullij Ciceronis Epist. lib. 3, Georgij Fabri.

2 Georgij Fabri Chemnicei elegantiarum poeticarum ex Ouidio, Tibullo, Propertio etc.

2 Elegantiarum ex Plauto et Terentio lib. ij collect. a Georgio Fabro.

32 M. T. Ciceronis ex familiaribus breuiores Epistolæ aliquot, ab Hermanno Buschio etc. selectæ.

2 Expositio Orationis Dominicæ fratris Hieronymi Sauanarolæ de Ferraria, ordinis predicatorum et sermo eiusdem in vigilia natiuitatis Domini coram fratribus habitus.

8 Leges morales e libell. D. Eras. Roterod. de ciuiltate morum pueril. per Eualdum Gallum. Loen, Antwerpiæ.

3 Paraphrases Erasmi, duytsch in Matheum.

1 Paraphrases in Matheum Erasm. duytsch, gebonden.

16 Paraphrases Erasmi totten Corinthen, duitsch ongebonden.

1 L. Coelij Lactantij Firm. Diuinarum Institutionum lib. vij. De ira Dei lib. 1. De opeficio Dei lib. 1 per D. Erasmum Roterod. recog. etc. gebonden.

1 Apophthegmata Eras. gebonden.

1 Apophthegmata Erasmi in 4°. gebonden, olt. Basiliæ Frobenii.

2 Elegantiarum ex Plauto et Terent. lib. 2 collect. a Georgio Fabro etc. gebonden in leer mit nastelingen.

1 Constructiones Erasmi gebonden.

1 Enchiridion militis Christiani Erasmi in 12°. gebonden in leer mit nastlingen.

1 Van de versmaetheyt der werelt Erasmi etc. gebonden.

Femme Peters.

10.

Berendt Peterssz.

2 Testamenti Erasmi, ongebonden.
2 Testamenti Erasmi, gebonden.
1 Precationes Erasmi, gebonden.

Sunt compacti.
- Diui Euseb. Hieronymi Stridonensis Episc. ad Eustoth. de custodienda virg. D. Erasmi scholijs.
- Item, eiusdem Epistolæ 3; 1 ad Letum, 2 ad Demetriadem, 3 ad Gaudentem, scholijs Erasmi.
- Item, eiusdem de vitæ salutariæ præconio ac monachorum institutione: 3 Epist. 1 ad Heliodorum, 2 ad Rusticum, 3 ad Paulum; nunc argumentis et scholijs D. Erasmi Roterod. locupletatis. Coloniæ.
- Spongia Erasmi.

Sunt compacti in 4°.
- Acta Apostol. Eras. transl.
- Epist. Pauli ad Romanos.
- Eiusdem ad Corinth. prior.
- Epist. Jacob.
- Erasm. Roterod. select. Epist.
- Eiusdem de contemptu mundi.

Sunt compacti.
- Declamatio Philippi Beroaldi de tribus fratribus.
- Lucij Annæi Senecæ in mortem Julii Cæsaris.
- Aldus Manutius de literis ac Diphtongis.
- Antonij Menculli Veliter. Speculum de moribus et officijs et alia opuscula.
- 1 Elucidarius Poeticus Antwerpiæ.

11.

Catalogus librorum quos ego ut aliquo modo suspectos, 27 Julij A°. 1570 senatui Campensi, præsenti publico notario, commisi.

† Consilia Alexandri ab Imola cum præfationibus Caroli Molinæi. Impressa Lugduni An. 1552; in breden.

† In orationes Ciceronis tum veterum tum recentiorum auctorum commentaria, ut sunt Syluii, Latomi, Cælij Secundi, Curionis, AntonijLuscij, Camerarij et similium, Sunt autem impressa in uno volumine Bas. apud Joannem Opecium; in breden.

† Basilius Græce in folio cum præfatione Græca Jani Coruarij. Impressus Basiliæ; in breden.

† Pomponius Mela cum commentarijs Joachimi Vadiani. Impressus in folio Parisijs An. 1530, et Strabo de situ orbis in eodem volumine. In papier.

† Joachimi Camerarij in utramque linguam latinam et græcam commentarij qui sunt vice lexici græco-latini. Impressi Brasiliæ apud Heniagium An. 1551. In parkement.

† Annotationes Vincentij Obsopæi in epigrammata Græca, impressa Basiliæ An. 1540, in octauo in papier.

† De rebus gestis Lodouici Vndecimi Philippus Cominaeus latine, interprete Johanne Sleidano, in octauo. Impressus Parisijs An. 1545 in papier.

† Erasmi Roterodami enarrationes in psalmos, impressæ Coloniæ A°. 1521 in parkement.

Hos libros ego iussus recepi,

Arynt toe Boecop.

12

Heer Berent ter Barchorst.

Biblia Hebraica in duas partes.

Theophilacti archiepiscopi Bulgariæ, in 4 Euangelia enarrationes luculentissimæ, diligenter jam tandem atque

ad amussim recognitæ, interprete Johanne Oecolampadio. Coloniæ in aedibus honesti ciuis Petri Quentell A°. M. D. xxxvi, editio vltima. In eodem volumine: Theophilactus in epistolas D. Pauli Christophoro Porsena Rhomano interprete, Coloniæ in ædibus honesti ciuis Petri Quentell A°. M. D. xxxi mense Januarii.

Dictionarium latinae linguæ Ambrosij Calepini et aliorum hominum doctorum opera, ex opitimorum scriptorum multa lectione accurataque animaduersione in suum ordinem descriptum. Basiliæ ex officina Joan Valderi, mense Martio Anno. M. D. xxxv.

Flores Bibliorum, siue loci communes omnium fere materiarum ex veteri ac nouo testamento excerpti, atque alphabetico ordine digesti, nunc denuo castigati apud Joannem Steelsium A°. 1555.

Desse voers. boecken heft H. Berent ter Barchorst in den gerichte der Stadt Campen ouergeleuert op den xxvij[en] Julij Anno 1570.

Rein. Jacobs Secretarius Campensis.

Ick heer Berent ther Barchorst hebbe ontfangen desse voersz. boecken.

13.

Paraphrases in Euangelium Mathaei per Desiderium Erasmum Roterodamum, nunc denuo recognita.

Ratio seu Methodus compendio perveniendi ad veram theologiam per D. Erasmum Roterod., postremum ab ipso authore castigata et locupletata.

Paraclesis, id est exhortatio ad studium euangelicæ philosophiæ, per eundem.

Sancti Maximi Centuriæ quatuor de charitate opera Vincentij Obsopaei versæ et editæ. Præterea aliquot psalmi παραφραστικῶς tractati carmine clegiaco per eundem Vincentium Obsopæum.

D. Erasmi Roterod. Bucolica, lectu dignissima cum scholijs Alardi Amstelredami, cuius studio nunc primum et repertum et editum est.

Locus communis de vitando pernicioso aspectu eodem pertinens. Sacerdotum cælibatus. Mulier iuxta omnes inventionis dialecticæ locos explicata per Alardum Aemstelredam.

Catalogi duo operum D. Erasmi Roterod. ab ipso conscripti et digesti cum praefatione D. Bonifacij Amerbachij jureconsulti, vt omni deinceps imposturae via intercludatur ne pro Erasmico quispiam edat, quod vir ille non scripserit dum viveret. Accessit vita Erasmi per Beatum Rhenanumad ad episcopum Coloniensem.

Monodia Frederici Nauseæ Erasmi vitam graphice depingens.

Vita Erasmi ex ipsius epistola ad Seruatium patrem.

Erasmus, siue Apotheosis Erasmi, Johanne Sapido authore; item epithaphiorum libellus.

Marci Hieronimi Vidæ Cremonensis de arte poetica lib. iij ab autore recogniti et infinitis locis locupletiores facti.

Publ. Ouidii Nasonis de Tristibus lib. iiiij.

Annotationes Ja. Lopidis Stunicæ in annotationem Erasmi ex Joannis Cap. II.

Apologia Erasmi Roterod. de tribus locis quos vt recte taxatos a Stunica defenderat Sanctius Caranzaa theologus; item, eiusdem responsio in annotationes Jacobi Lopidis Stunicæ ex cap. 4 et 5 ad Ephesior.

Sanctii Caranzaæ a Miranda opusculum in quo tres

Erasmi annotationes, quæ ad theologicam disciplinam videntur pertinere, scholastice discuntur.

Apologia Erasmi aduersus libellum Stunicæ cui titulum fecit: Blasphemiæ et impietates Erasmi.

Ratio seu methodus compendio perueniendi etc., item Paraclesis, id est exhortatio ad studium etc. vt supra.

Epitome colloquiorum Erasmi.

Joannis Textoris viri doctissimi comoediæ.

Joannis Lodouici Viuis, Bucolicæ Virgilii expositio potissimum alegorica.

[1]) Annatationes conscriptæ in Bucolica Virgilij.

D. Erasmi opus de conscribendis epistolis, recognitum denuo ab autore.

Libellus nouus et elegans D. Erasmi de pueris statim et liberaliter instituendis.

Eiusdem de ratione studij epistola ad Petrum Viterium.

Liturgia Virginis Lauretanæ.

D. Ambrosij Apologia Dauid.

Eiusdem de Dauid interpellatione.

De immensa Dei misericordia per Erasmum concionata; Virginis et martyris comparatio per eiundem.

Joannis Atrociani, Nemo Euangelicus

Item eiusdem μωρία hoc est superbia Vlrichi Hutteni Nemo.

D. Erasmi de duplici copia verborum ac rerum commentarij duo, vna cum commentarijs M. Veltkirchij.

Spongia Erasmi aduersus adspergines Hutteni.

Declamatio eiusdem de laude medicinæ; item declamatio de morte; item declamatiuncula eiusdem.

---

[1]) De titels der vijf laatste werken zijn met andere inkt doorgehaald, omdat deze boeken waarschijnlijk terstond zijn teruggeven.

Joannes Ludouici Viuis de communione rerum ad Germanos inferiores.

D. Erasmi quaedam Epitaphia.

Frederici Nauseæ monodia in Erasmum nuper vita functum.

D. Erasmi in mortem Thomæ Mori heroica monodia.

In epistolam Pauli Apostoli ad Romanos paraphrasis per Erasmum ad Cardinalen Grimanum.

Paraphrasis in duas epistolas ad Corinthios per Erasmum

D. Erasmi purgatio aduersus epistolam non sobriam Martini Luteri.

Epistola Erasmi contra quosdam qui se falso iactant Euangelicos.

Declarationes Erasmi ad censuras Lutetiæ vulgatas sub nomine facultatis Theologiæ Parisiensis.

Turcorum imperatoris epistolæ ad variæ Christianæ ac suæ etiam ditionis principes.

[1]) Formulæ puerilium colloquiorum, autbore Sebaldo Heyden.

Fredericus Sasse.

14.

Catalogus librorum meorum corrigendorum.

Tomus Primus D. Jacobi Schoepperi concionum.

Tomus secundus et tertius eiusdem operis.

Paraphrasis siue enarratio in epistolas et euangelia Erasmi.

Tomus primus paraphraseoon Des. Rot. in novum Testamentum.

---

[1]) Met andere inkt doorgehaald en waarschijnlijk terstond terug gegeven.

In euangelium secundum Joannem paraphrasis Des. Erasmi Roterodam.

Tomus secundus paraphraseoon Des. Erasmi Roterod. in omnes epistolas canonicas et apostolicas.

Ecclesiastæ siue de ratione concionandi libri quatuor Des. Erasmi Roterod.

Testamentum nouum ex Des. Erasmi Roterod. versione.

Jasperus de Breda.

Ego Jasperus de Breda, recognosco me hos supradictos libros recepisse anno Lxxii xv Januarij.

15.

Conciones D. Jacobi Scoepperi, quos Tremoniae dum viueret cum artificiosa Methodo stiloque succintissimo conscripsit, tum publice ibidem habuit.

Cuius concionum libri tres in rubro coreo compacti Tremoniæ apud Albertum Sartorium excusi A°. 1560.

D. Zacharias Suauius ab Winterswick
Sacellanus Campensis a°. 1570.

16.

Catalogus librorum D. Gerardi Glauwe sub fideli custodia D. Consulum ciuitatis Campensis traditorum Anno domini 1570 die 23 Julii.

† Opera D. Hieronimi, impressa Basiliæ sub prelo Joannis Frobenij anno 1516, cum argumentis et scholijs D. Erasmi Roterodami in quinque voluminibus et nouem thomos.

Adagiorum opus D. Erasmi Rotherod. Basiliæ apud Joannem Frobenium Mense februario anno 1526.

Epistolæ Desiderij Erasmi Rotherodam. ad diuersos, in ædibus Frobenij, Basiliæ anno 1521 pridie calendas Septembris.

Apophtegmatum libri octo D. Erasmi Rotherod. Coloniæ apud Joannem Gymnicum anno 1538.

† Nouum Testamentum omne, ad Græcam veritatem, Erasmi Rotherod. Basiliæ in ædibus Joannis Frobenii Anno 1521.

† Psalmorum Dauid cum argumentis fronti cuiuslibet, adiectis Hebraica et Caldaica multis in locis translatione, illustratum per Jacobum Fabrum. Impressum Parisiis apud Simonem Colineum. Anno 1524.

† Theophilactus interprete Johanne Oecolampadio. Coloniæ in ædibus Petri Quentell anno 1531 mense Januarij.

† Georgius Witelius in epistolis et euangeliis, interprete Gerardo Lorichio Hademario. Coloniae sub prelo Petri Quentell Anno 1545 cum priuilegio.

Rei. Jacobs Secretarius Campensis.

Hos libros sequentes tradidi sub custodia eiusdem ciuitatis qua supra, anno 1570 28 Julij.

† Opera Josephi Ruffino Presonero interprete, Impressa Basiliæ apud Joannem Frobenium, anno 1524 mense Septembri.

† Juris ciuilis lexicon per Jacobum Spirgel Helestadiensem, Argentorati, Jo. Schottus excudebat 1538 sub priuilegio Imperatoris Caroli quinti Augusti.

† Hispania ecclesiastica quam tripertitam vocant, ab Epiphanio Scholastico versa. Antwerpiæ in ædibus Joannis Steelsii 1548.

Rein. Jacobs secretarius Campensis.

Libri qui signati signo crucis, mihi traditi sunt testor manu mea propia.

D. Gerardus Glauwe.

17.

Anno 1570 den xxij Julii heft die weduwe zal. Henricks van Wilsem in handen des gerichts deser stadt Campen gebracht:

† Biblia Sacra vtriusque Testamenti, impressa Nurembergæ per Fredericum Peypus sumptu Joannis Koberger Ao. 1523 mense Augusti cum premissa epistola Andreæ Osiandri ad lectorem.

Itemque argumentum in epistolam D. Hieronimi ex Athanasio, Erasmo Roterodamo interprete. Desse biblia heft die voersz. weduwe op den xiiij Martij A°. 1572 weder gehaelt.

† Anno 1570 den xxiij^ea^ Julij vth die Scepencapelle is ouergebracht: paraphrasis in Epistolas et euangelia quæ dominicis et festis diebus per annum in ecclesia legi consueuerunt, authore Erasmo Roterodamo. Impressa Coloniæ apud heredes Arnoldi Birckmanni A° 1555.

A°. 72 11 Januarii geleuert den capellaen Wou om by den heren pastoer te laten repurgeren.

Eodem die heft die E. Mr. Gaspar Schepelar doen ouerleueren:

Paraphrases Erasmi Rot. in aliquot diui Pauli apostoli epistolas etc.

Eodem die.

Die E. Symon Glauwe ouergeleuert: Adagia Erasmi Roterod. impressa Venetiis in ædibus Aldi Manutij A°. 1508. Item Novum Testamentum per Erasmum,

Basiliæ apud Joannem Frobenium A°. 1522. Item Novum Testamentum per eundem Antwerpiæ apud Martinum Caesarem A°. 1525.

Den 25 Julij heft die E. Kaerle Knoppert ouergeleuert:

Theophilactus interprete Joanne Oecolampadio, impressus Basiliæ apud Andream Cratandrum mense Martio A°. 1524. Item precationes et circulationes aliquot per Des. Erasmum Roterod. Coloniæ Petrus Horst vænit MDlij. Item Nouum Testamentum per Erasmum Roterod. Moguntiæ excudebat Joannes Schoeffer A°. 1551. Item: exomologesis siue modus confitendi, per Erasmum Roterod. Basiliæ A°. 24. Eiusdem methodus perueniendi ad veram theologiam et paraclesis, Basiliæ A°. 21.

Hos quatuor libros recepi.

Kairle Knoppert.

18.

Inuentarium van drien boken.

Lexicon siue dictionarium græco-latinum, dictionum, explicationum, et allegationum copia uberrimum, omniaque quæ alia habent et multo plura complectens. D. Hadriani Junii Hornani industria, recognitum.

Isocratis Opera, summo labore et diligentia per Hieronimum Wolfium Oetingensem correcta. Justini ex Trogi Pompeii Historiis externis libri xxxxiiij. Simon Grinatus addidit de vtilitate legendæ Historiæ adhortatiuncula

Jonge Derrick van Ballen.

Weder ontfangen by my

Jonge Derrick van Ballen.

19.

Inuentarius der ongeoerloefde boeken, durch Claes Witten den Raede toe Campen a°. 1570 in Julio geleuert, omme gesuuert toe worden bij commissarium als C°. Maj. mandaet vermeldet.

† In den iersten: Omnia opera Hieronimi in nouem thomos diuisa et compacta in quinque magnis voluminibus, per Erasmum Roterodamum argumentis scholijs et censuris aucta. Basiliæ in officina Frobeniana a°. 1516 impressa vt refert prima pagina secundi Tomi.

† Item omnia opera Cypriani et Lactantij vno volumine compacta. Coloniæ in Augusto A°. 1544 impressa, per Erasmum Roterodamum annotationibus aucta.

† Item omnia opera Athanasij episcopi Alexandrini aucta Paraclesi ad pium lectorem per Erasmum Roterodamum, in vno volumine.

† Compendium juris ciuilis D. Conradi Lagi, olim prohibitum, postea per doctores theologos Louanienses purgatum a vitiis. Bartholomeo Grauio permissum imprimere et diuulgare.

Erasmi paraphrases super Lucam et super Joannem, in duobus paruis libellis offerunter purgandi.

Augustini quatuor libelli de consensu quatuor euangelistarum; in vno paruo libello connectuntur Erasmi de preparatione ad mortem et eius spongia aduersus aspergines Hutteni.

Polidorus Vergilius de inuentoribus rerum A°. 1536, Basiliæ impressus; presentatur commissariorum purgationi, in vno paruo libello.

† Arnobij Psalterium, purum quoad in sese, sed Erasmi Roterod. prefatione et argumento commentarij in psalmum:

Quare fremuerunt gentes etc. offuscatum; presentatur commissariorum purgationi, in vno libello paruo.

Gramaticalia et moralia quædam cum Erasmi Roterodami concionibus de puero Jesu et virgine Maria compacta, offeruntur purganda.

Libri prouerbiorum Ecclesiastes, canticorum, sapientiae et ecclesiastici, compacti Erasmi Roteradami precationibus et meditationibus Hieronimi Ferrariensis super Miserere mei Deus et: In te domine sperani etc. paruo manuali libello, purgandi ad mandatum principis offeruntur commissarijs.

† Philippi Cominei de Ludowico xi et Charolo viii regibus Francorum, e gallica in latinam linguam historiæ versæ per Schleydanum, offeruntur purgandæ.

Alle desse vöersz. boecken heft de E. Claes Witten, Schultz to Campen, in den gerichte derseluer stadt Campen ouergeleuert op den xxvi Julij A°. 1570.

Rein. Jacobs secret. Campensis.

De gecruiste boecken heft Claes Witten ontfangen wederomme 1570 Nouemb. 13.

De ongecruisten heft hy wederomme ontfangen A°. 1572 Januarij 26.

Claes Witten scripsit et subscripsit.

20.

Libri purgandi, quos ego Thomas Chytropoeus senatui Campensi exhibui hi sunt.

† Onomasticon Cunradi Gesneri, dictionario Calepino adiectum, Basiliæ Henrici Petri impensis A°. 51 impressum.

† Item lexicon Græcum, eiusdem opera locupletatum, nec non typographi eiusdem impensis A°. 60 excusum.

† Epistola Andreæ Cratandri, operibus Ciceronis Basiliæ A°. 21 per eiusdem Cratandrum impressis, præfixa, cum annotationibus Erasmi Roterôdami in aliquot Ciceronis loca.

† Item Postilla Wicelij per Gerardum Lorichium Hadamarium versa, cum sectionibus eiusdem.

† Epistola Johannis Rauisij Textoris suo operi Epithetorum Basiliæ per Nicolaum Brilingerum impresso, præmissa.

Erasmi liber de conscribendis epistolis cum epitome Heghendorphini, Moguntiæ per Zuonem impressus A°. 50.

Eiusdem adagia, Antwerpiæ A°. 45 per Michaelem Hillenium in Rapo excusa.

Item, eius Testamentum, Francoforti apud Hermannum Gulferricum A°. 51 impressum.

† Item liber de vtraque copia, Coloniæ per viduam Martini Gymnici cum M. Veltkirchij scholijs A°. 51 impressus.

† Apophtegmata A°. 53 per Gualterum Fabricium Coloniæ excusa.

† Liber Eobani Hessi, de tuenda bona valetudine, Francofurti apud heredes Christophori Egenolphi A°. 46 impressus.

† Catholici cuiusdam et orthodoxi iudicium de adoranda trinitate, incerto authore, Coloniæ per Maternum Cholinum A°. 65 impressum.

† Scholia Hegendorphini in Epistolas Ciceronis, Basiliæ, A°. 58 per Nicolaum Brylingerum impressa.

† Annotationes Reinardi Hedamarij: in libros Inuentionis dialectiæ Rodolpi.

† Libri officiorum Ciceronis, opera Sturmij castigati, cum annotationibus Erasmi, Coloniæ per Gymnicum. A°. 53 impressi.

Tabulæ Petri Mosellani, scholijs Rheinardi Hadamarij illustratae.

† Libellus Erasmi de ciuiltate morum.

† Cathonis disticha, cum scholijs Erasmi Antuuerpiæ apud, Michaelem Hillenium A°. 30 excusa.

Selectissimarum orationum germanice redditarum, delectissimus exercitus, authore Johanne Sartorio. Antwerpiæ per Joannem Grauium A°. 44 excusus.

† Romanorum principum effigies cum historiarum annotatione, olim a Johanne Huttichio, nunc vero opera Johannis Sambutij auctæ. Argentorati apud Wolphium Cephalæum A°. 52.

Item dutsche boecken.

Christliche sunder schones vnde Catholisch betbuechlin fur alt vnde jungh, durch den Eerweerdigen hern Johan Wild tzu Mentz angefangen, vnd daernach durch andere Godtliebende minschen treulich ghemeert vnde gebessert, Gedruckt tzo Mentz durch Frantz Behem A°. 67.

Ein Christlicher rainer vngefelschter Catechismus fur die jugent, durrich D. Johann Fabri von Hailbrun, Thumbprediger zu Augspurg. Gedruckt zu Dilingen durch Sebaldum Maier A°. 63.

Item ein nutzlich bichtbuchlin durch D. Johann Fabri von Hailbrun, thumbprediger zu Augspurg. Gedruckt zu Dilingen A°. 63 durch Sebaldum Maier.

Johannis Tauleri predicatien, ghedruckt tho Franckfort by Peter van Duren A°. 65 in nederlantsche sprake.

Hæc ego Thomas Chytropæus
mea manu subscripsi.

Bekenne ick Thomas vorgenant dusse boecken soe myt den teyken des crůyts getekent synt, vntfangen tho hebben.

21.

Paraphrasis in Euangelium Matthei per Erasmum Roterod.

Enchiridion militis Christiani per Erasmum, vna cum similibus.

Adagiorum epitome Erasmi.

Apophthegmata per Erasmum.

Lambertus Joannis.

Cypriani episcopi Carthageniensis, opera cum epistola et annotationibus Erasmi Roterod; impressa Antwerpiæ per Joannem Crinitum anno 1541.

Diui Ambrosij Episcopi Mediolanensis commentaria in omnes diui Pauli epistolas, ex restitutione D. Erasmi diligenter recogniti.

Annotationes Erasmi Roterodami in epistolas et euangelia quæ diebus festis in templis leguntur.

Conciones Jacobi Schoeperi.

Heb ick Thomas Chytropæus van wegen her Jacob van de Straten Cyprianum vntfangen.

Jacobus van der Straten.

22.

Habet D. Georgius Haersolte, consul oppidi Campensis in domo ciuica eiusdem oppidi quos ad manus legis iuxta edictum deposuit, libros sequentes.

Nouum Testamentum Græce et Latine.
Euangelium secundum Joannem.
Epistolæ breuiores. } Erasmi.
De conscribendis epistolis.
Copia verborum et rerum.
A⁰. 1570 die 23 Juli in den gerichte ouergeleuert.

23.

Pridie Marie Magdalene A⁰. 1570 die 21 Julij tradita sunt ad manus eximij senatus Campensis, Opera beati Augustini, pertinentia ad ecclesiam D. Nicolai Campensis, legata eidem ecclesia per quondam honestam matronam Weyme van der Straten, in nouem tomis, vna cum catenis et annulis ferreis prout ex bibliotheca deposita sunt, et sunt impressa Basiliæ. Actum Anno 1570 21. Julij.

Scripsi

Michael Hetsroey, pastor.

Gerardus Becanus fateor me recepisse opera Diuj Augustini pertinentia ad ecclesiam D. Nicolai A⁰. 1571 8. Augusti.

24.

† Omnia Opera Chrysostomi in quinque libros compacta, cum annotationibus ac censuris Erasmi Roterodami, impressa Basiliæ apud Frobenium A⁰. 1547 ex versione quoque Wolfgangi Musculi ac Sigismundi Gelenij in epistolas Pauli.

† Hyeronimi tres tomi vno volumine cum scholijs, annotationibus, epistolis ac censuris Erasmi Roterodami. Impressi apud Frobenium A⁰. 1526.

† Georgii Wicelij quatuor partes homilarium de tempore et de sanctis et quadragesimis cum scholijs lectionibus ac versione Gerhardi Lorichij Hadamarij Parisijs apud Claudium Fremy A°. 1565.

† Cypriani Opera in vno volumine, cum epistola et annotationibus Erasmi Roterodami, impressa Basiliæ apud Frobenium.

† Nouum Testamentum per Erasmum, Moguntiæ A°. 1537.

† D. Irenaei opera in vno libello, cum epistolis Erasmi Roterod. prefixis vnicuique libro. Parisijs apud Gualtherot A°. 1545.

† Lanfranci, Guitmundi, Algeri ac aliorum scribentium contra Berengarium, cum epistola Erasmi Roterodami praefixa.

† Gregorij Naziazeni quædam opera ex versione Petri Mosellani ac Bilibaldi Pirckhaymer.

† Libellus quidam sententiarum ac apothegmatum Ciceronis ac quorundam apothegmatum Erasmi Roterodami, authore Petro Lagnerio.

Flores Bibliorum, absque nomine authoris apud Johannem Steelsium Antwerpiæ 1555.

Ego Hendricus de Hoeue fateor omnes libros apud Senatum Campensem depositos me recepisse.

25.

Catalogus purgandorum librorum quos ego Guilielmus de Wou, Senatui Campensi tradidi, hic est.

Paraphrases Erasmi in totum nouum Testamentum, prætereaque in Apocalipsin in duabus partibus, litera Frobeniana A°. 24.

Eiusdem institutio principis Christiani. Item pangyricus eiusdem ad Philippum Maximiliani filium cum quibusdam alijs opusculis versis ab ipso, tum ex Isocrate tum ex Plutarcho; litera Frobeniana Anno 19.

† Idem, de duplici copia, cum scholijs Veltkirchij, Coloniæ Anno 51.

Idem, de conscribendis epistolis, Antwerpiæ Anno 50.

† Eiusdem apophtegmata, Parisijs Anno 31.

Eiusdem adagia, Antwerpiæ Anno 53.

Eiusdem, spongia aduersus adspergines Hutteni litera Frobeniana A°. 23. Item in censuras erroneas Natalis Bedæ elenchus. Item catalogus omnium Erasmi lucubrationum cum alijs nonnullis.

Eiusdem ratio compendio perueniendi ad veram theologiam. Item querela pacis, Coloniæ per Gemnicum Anno 43. Eiusdem de libero arbitrio apud Frobenium.

Enchiridion militis Christiani. Antwerpiæ Anno. 43.

Precationes Erasmi cum libello de preparatione ad mortem, Coloniæ A°. 41.

† Nouum Testamentum Græce et Latine per Erasmum versum. Basiliæ apud Nicolaum Briling, Anno. 53.

† Lamfrancus, Guitmundus, Algerus, Petrus Abbas Cluniacensis de veritate corporis Christi in Eucharistia, vbi inseritur epistola Erasmi contra Algerum, A°. 51 Louanii.

Abdias teutonice, Antwerpiæ apud Petrum van Keerbergen et Sebastianum Baer Delphinum.

† Officia Ciceronis cum castigationibus doctissimorum virorum. Tiguri A°. 53.

† Hadrianus Cardinalis de sermone latino, cui additur epitome chiliadum Erasmi, Coloniæ A°. 24.

† Cyprianus cum annotationibus Erasmi, duabus partibus, Coloniæ A°. 22.

Adrianus Junius medicus, de nomenclatura omnium rerum. Antwerpiæ Anno 67 apud Christophorum Plantinum.

Epitome adagiorum Erasmi per Gherardum Tappium aucta. Coloniæ Wolterus Fabricius Anno 64.

Libros cruce signatos ego Guilielmus de Wou A°. 70 14 Novembris e custodia senatus recepi. Recepi etiam reliquos non signatos 11 Januarij Anno 1572.

26.

Zal. Mr. Egbert Morrhen erffgenaemen hebben desse naebeschreuen boecken ouergeleuert an den E. Raedt der stadt Campen.

Les apophtegmes, cest a dire prompt, subtilz et sententieux dictz de plusieurs Roys, chefs d' armees, philosophes et aultres grans personnages, tant Grecz que Latins. Translatez de latin en françois per l'esleu Anacault notaire, secretaire et vallet de chambre du Roy a Paris.

Arriani, de expeditione siue rebus gestis Alexandri Macedonum regis, libri octo, cum prefatione Nicolai Gerbelij. Est liber græcus Basiliæ impressus.

Philippus Decius in titulum ff. de regulis juris, cum præfatione Caroli Molinæi, Lugdunum 1545.

Concordantiæ maiores sacræ bibliæ cum prefatione Joannis Gastij. Basiliæ per Johannem Hernagium, Anno 1553.

Paraphrases Erasmi in epistolas et euangelia quæ dominicis et festis diebus per anni circulum in ecclesia legi consueuerunt, autore Desiderio Erasmo Roterodamo. Coloniæ apud hæredes Arnoldi Birckman. A°. 1555.

Desse naebeschreuen boecken heft Conraedt van der Vecht ouergeleuert an den E. Raedt der stadt Campen.

M. Tullij Ciceronis epistolarum volumen primum cum prefatione Johannis Sturmij ad Erasmum Argentoratensem Episcopum delectum. Argentorati 41.

Orationes M. Tullii Ciceronis, cum præfatione Joannis Gasti et annotationibus Joachimi Camerarij. Basiliæ apud Bartolomeum Westhemerum 1546.

Heures de nostre dame a l'vsage de Romme en latin et en françois nouuellement imprimees a Paris. On les vend sur le pont au Change a l'enseigne de l'homme saulnage, deuant l'horologe du Palais, 1555.

47.

Henricus Joannis Stamiarius.

† Postilla Georgij Wicelij latine reddita per Gerardum Lorichium Hadamariensem, Coloniæ, impressa apud Quentel Anno 57.

† Joannis Stobæi Sententiae a Conrado Gesnero in latinum sermonem traductae. Impressæ Basiliæ apud Joannem Operinum Anno 49

† Opera Vergilij, scholiis Philippi Melanchtonis illustratæ. Tiguri apud Christophorum Froschouerum Anno 61.

† Nouum Testamentum Græcum cum versione latina Erasmi Roterodami, Basiliæ apud Nicolaum Breling anno 53.

† Testamentum Novum per Erasmum Roterodamum translatum. Francofurti apud Hermannum Gulferricum Anno 52.

† De ratione concionandi lib. 4. Erasmo Roterodamo authore. Basiliæ Anno 44.

† Suetonius cum annotationibus Erasmi Roterodami, Antwerpiæ apud Jo. Loen.

† Rodolphi Agricolæ liber de inuentione dialectica, cum scholijs Reynardi Hadamarij Coloniæ, Anno 52.

† Annotationes Philippi Melanchtonis in omnes epistolas Ciceronis.

† Epistolæ Ciceronis cum annotationibus Melanchtonis. Coloniæ, Anno 34.

Hos fateor me recepisse.

28.

Inuentarius seu specificatio purgandorum librorum domini Aegidij Vessemij.

Opera D. Cypriani, cum prefatione, scholiis et annotationibus Erasmi Roterodami. Basiliæ apud Joannem Frobenium, mense Februario A°. 1520 impressa et in vno volumine compacta.

Opera D. Hylarij Pictauorum episcopi, cum prefatione et annotationibus Erasmi Roterodami, Basiliæ in ædibus Joannis Frobenij mense Februario A°. 1523 impressa, in vnum volumen compacta.

Opera D. Joannis Chrysostomi cum prefatione, scholijs et annotationibus Erasmi Roterodami. Basiliæ in officina Joannis Frobenij mense Augusti A°. 1530 impressa et in 4 volumina compacta.

Item Joannes Chrysostomi in diui Pauli apostoli epistolas commentarij Wolphango Musculo, Francisco Aretino, Erasmo Roterodamo et alijs interpretibus. Basiliæ in officina Joannis Heruagij A°. 1536 impressa, et in duo volumina compacti.

Opera diui Athanasij Archiepiscopi Alexandrini, Coloniæ in officina Melchioris Nouesiani A°. 1548 impressa. Huic annexa sunt opera Gregorij Nysseni fratris Basilii magni. Coloniæ in officina Melchioris Nouesiani Anno (vt in primo folio 1551, vt vltimo vero patet folio, 1550 impressa) et simul in vnum volumen compacta.

Opera diui Hieronymi cum prefationibus, scholijs et annotationibus Erasmi Roterodami. Parisijs in officina Caroli Guillard A°. 1546 impressa et in tria volumina compacta.

Opera diui Aurelij Augustini cum prefatione, argumentis et censuris Erasmi Roterod; item cum indicibus et alijs nonnullis nouis. Basiliæ per Ambrosium et Aurelium Frobenios fratres A°. 1569 impressa et in quinque volumina compacta.

Item diui Aurelij Augustini, tam in vetus quam in Nouum Testamentum commentarij ex omnibus eiusdem lucubrationibus passim in ordinem vtriusque capitum collecta, et in gratiam studiosorum per Joannem Gastium Brisacensem cum prefatione in lucem editae. Basiliæ per Joannem Hernagium A°. 1542 impressae et in vnum volumen compacti.

Abdias de vitis apostolorum cum carmine de passione domini, incerto autore, et nonnullis alijs historijs sanctorum. Basiliæ ex officina Joannis Oporini A°. 1552 mense Martio impressa. His annexi sunt canones omnium conciliorum a temporibus apostolorum vsque ad concilium sub Eugenio quarto celebratorum, a Joanne Sagittario collecti cum carmine Casparis Bruschij Egrani et prefatione Joannis Oporini. Basiliae Anno 1553 per Joannem Oporinum mense Septembri impressi .et simul omnes in vnum volumen compacti.

Opera Flavij Josephi per Sigismundum Gelenium castigata, praeter librum de imperio rationis siue de Machabaeis, quem recognouit Erasmus Roterodamus, cum prefatione eiusdem Erasmi. Basiliae per Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium. A°. 1554 mense Martio impressa.

Opera Gregorij Nazianzeni, Petro Mosellano, Rufino presbytero et Bilibaldo Pirckheymero, interpretibus.

D. Algerus de veritate corporis Christi in eucharistia ex recognitione Erasmi Roterodami, cum prefatione eiusdem Erasmi. Item xii paradoxa Guerneri Hackhusiani de venerabili sacramento. Coloniae impensis Petri Quentel Gaspar Oeneprius excudebat A°. 1535, et simul in vnum librum compacti.

Dominus Aegidius Vessemius subscripsit.

Alle desse voersz. boecken heft h. Aegidius Vessemius in den gerichte der stadt Campen ouergeleuert op den xxii^en Julij Anno 1570.

My tegenwoerdich

Reyn. Jacobs Secret. Campen.

Ego dominus Aegidius Vessemius fateor me a magistratu Campensi recepisse omnes libros prescriptos, praeter duo volumina, nempe commentarios tam in vetus quam in nouum testamentum ex omnibus operibus D. Augustini per Joannem Gastium collectos et Abdiam et Joachimum petitionum de vitis apostolorum et canones conciliorum; in cuius rei testimonium haec manu propria scripsi et subscripsi, actum Campis 13 Nouembris Anno 1570.

Dominus Aegidius Vessemius.

Item duo prescripta volumina, nempe commentarios

in vetus et nouum testamentum et Abdiam, recepi xxiiij Januarij A°. 72.

Dominus Aegidius Vessemius.

29.

Exhibuit Gaspar Schepelar 23 Julij A°. 1570.

Paraphrases Erasmi in Epistolas D. Pauli.

Responsio eiusdem ad epistolam pareneticam clarissimi doctissimique viri Alberti Pii Carporum principis, cum responsione ad notulas Boedaicas. Compactus hic codicillus Epistolis sanctissimorum patrum D. nempe Anthonij, diui Ignatii Antiocheni. D. Virginis ad Ignatium. D. Polycarpi ad Philipp. D. Dionisij ad Polycarpum etc.

Desiderij Erasmi Roterod. libellus de præparatione ad mortem, cum paucis epistolis ad Joannem Vorgaram, ad Joannem Fabrum episcopum Viennensem, ad Justum Decium ad Guillielmum Chapusium ad Damianum a Goes etc.

Loci communes ex sacris et prophanis authoribus ab Anthonio Monacho, cognomento Melissa, collecti, Conrado Gesnero et Joanne Ribitto interpretibus.

Precationes aliquot quibus adolescentes assuescant cum deo colloqui, item auscultationes aliquot e scripturae canonicae verbis contextae per D. Erasmum Roterod.

Horas de domina in Franchois.

Gaspar Schepeler.

30.

Dit naeuolgende bint die boecken die ick H. Henrick van Heerde geleuert hebbe, na dat Mandement, in handen van den Raet A°. 1570 den 23 Julij.

† In secundum tomum diui Joannis Chrisostomi archiepiscopi Constantinopolitani quorum catalogus sequenti pagina continetur, per Erasmum versa. Erudita commentaria in Euangelium Matthæi, incerto auctore. Dit een groet boeck mit iiij doppen daerop.

Index in quinque tomos operum diui Joannis Chrysostomi. Eiusdum vita ex Suida. Basiliae per Cratandrum 1522. Tomus quartus et quintus simul in vno volumine.

Item noch ij boexkens mit riemkens in papieren bant: Opera diui Cypriani episcopi et martyris, ex recognitione D. Erasmi Roterodami. Coloniae apud Heronem Alopetium A°. MDxxiiij Mense Decembri, primum volumen; secundum vero A°. MDxxv mense Januario, Coloniae apud Heronem Alopetium.

Item noch 1 plat boeck in een operkel gebonden, ende bint tres epistolae diui Hieronymi ab Erasmo recognitae cum argumentis et scholijs. Coloniae apud Eucharium Ceruicornum A°. 1517 nono calendas Augusti.

Adhuc tres epistolae diui Hieronymi per Erasmum reuisae.

Ego Henricus de Heerde presbiter, fateor hos libros omnes recepisse, teste manu propia.

N. U.

DE PROVINCIALE
OVERIJSSELSCHE EN ZWOLSCHE COURANT.

(*Vervolg.*)

Naauwelijks aan het gevaar der concurrentie ontsnapt, deed er zich een ander op in de invoering der belasting op het zegel (1806). Hoewel eene verhooging van den prijs ten deele dit bezwaar wegnam, verloren de uitgevers toch in dat jaar 150 abonnés, zoodat het debiet zich toen bepaalde tot 850 inteekenaars, terwijl bovendien nog ongeveer 100 exemplaren geplaatst werden.

De bepalingen in 1810 gemaakt, waardoor de buitenlandsche berigten schraler werden, verminderde dat getal weder met ruim 100 exemplaren.

Op den 4[en] van Louwmaand 1810 namelijk, maakte de Landdrost „Bepalingen, naar welken zich de Courantiers en Uitgevers van Nieuwspapieren, Dagbladen, Journalen en wat dies meer zij, zullen hebben te gedragen." Daarbij werd aan Redacteurs, Schrijvers, Drukkers of Uitgevers van Couranten, Nieuwspapieren, Dag- of Weekbladen, of welken naam, titel of opschriften dergelijke periodieke Schriften dragen mogten, verboden (art. 1) tijdingen te plaatsen, welke voor het Rijk of zijne geallieerden iets aanstootelijks behelsden; (art. 2) welke op ons Gouvernement betrekking hadden, tenzij woordelijk uit de Koninklijke Courant overgenomen; (art. 3) wetten, besluiten, benoemingen, enz. door den Koning of het Gouvernement uitgevaardigd, tenzij woor-

delijk uit de Kon. Courant overgenomen. Overtreding werd de eerste keer met schorsing voor 8 dagen, de tweede keer met schorsing voor 6 weken, de derde keer met schorsing voor 3 maanden, daarna met geheele suppressie gestraft (art. 4). De Officieren van Justitie werden met de uitvoering dezer bepalingen belast (art. 5—7).

Doch de inlijving bij Frankrijk had veel erger gevolgen voor de uitgevers. Den 25 Jan. 1811 toch kregen zij eene aanschrijving van den Directeur général de la Police en Hollande, om voortaan het blad in het fransch en hollandsch tegenover elkander gedrukt te doen verschijnen. Curieus zijn de pogingen in dien brief aangewend om deze pil te vergulden, door de bewering dat die methode „pourrait vous procurer des abonnés parsus les citoyens de l'ancienne France", hoewel tevens als motief aangevoerd wordt, dat zij „contribuerait beaucoup à répandre l'usage de la langue Française parsus ceux des sujets de Sa Majesté, habitant les provinces nouvellement réunis."

N°. 10 van 1 Febr. 1811 is het eerst op de voorgeschreven wijze gedrukt. Aan de eene zijde van het stedelijk wapen staat: „Gazette de Zwolle", aan de andere „Zwolsche Courant" en voor elke taal is eene kolom bestemd, doch de advertentiën [1]) zijn alleen in het hollandsch.

Een maand of wat later ontvingen de uitgevers van den Secretaris-Generaal, namens den Prefect Hofstede, aanzoek, om iemand, de fransche taal volkomen magtig, tot Corrector aan te stellen en den naam der Courant te veranderen in: „Gazette du dép. des bouches

[1]) Onder deze trok mijne aandacht eene oproeping van sollicitanten voor de vacante schoolmeestersplaats in het Nederland, schoutambt Steenwijk, op een tractement van ruim f 100!

de l'Issel — Courant van het Departement der monden van den IJssel" — en ze van het rijkswapen te voorzien. De meerdere kosten, welke een en ander na zich slepen zoude, werden ten deele vergoed door de verpligting voortaan aan alle Maires opgelegd, om tegen *f* 3 per jaar meer dan voor particulieren een exemplaar der courant te nemen. De post van corrector werd, op voorstel van den prefect zelven, tot niet gering genoegen van de uitgevers, opgedragen aan hunnen neef A. H. E. Bourdeau [1]), tot dusverre werkzaam op het bureau van Zijne Excellentie. Deze bleef als zoodanig fungeren tot in het begin van 1812, toen hij tot Ontvanger te Ootmarsum aangesteld werd.

Den 2^{en} Augustus verscheen de courant nu in haren nieuwen vorm, maar de verandering was niet in allen deele eene verbetering. De verpligting om de stukken der prefectuur gratis op te nemen, gaf daaraan eene uitbreiding, welke wel meerdere drukloonen vereischten, maar voor het groote publiek het blad niet aantrekkelijker maakte. Het debiet daalde dan ook tot 500 exemplaren. Bovendien drukte de censuur, waaraan de Prefect tevens vooraf elk verschijnend nommer onderwierp, zeer op de vrijheid aangaande den inhoud. Dat deze in franschgezinden geest zijn moest, blijkt o. a. eigenaardig uit de buitengewone courant van Saturdag den 26 October 1811, waarvan de Hollandsche tekst luidt:

„Zwolle, den 25 October.

Eindelijk schijnt het zeker te zijn dat onze wenschen staan vervuld te worden, en dat ook dit Departement gelukkig genoeg zijn zal om zijnen Doorluchtigen Sou-

---

[1]) Hendrikus Tijl was met eene Bourdeau getrouwd.

verein in deszelfs midden te zien. Zoo even ontvangt de Heer Prefekt de officieele tijding: dat Z. M. de Keizer en Koning den 29 van Rotterdam naar het Kasteel zal vertrekken, en dat Hoogstdezelve Woensdag den 30 te Zwolle zal komen, om van daar verder over Deventer naar Zutphen te gaan."

Reeds vroeger dan verwacht was verscheen Napoleon, hetgeen den 28 October 1811 aldus in de courant vermeld werd:

„De wenschen der Inwoners van deze Stad zijn, nog vroeger dan wij Saturdag in eene buitengewoone Courant aankondigden, vervuld geworden. — Gisteren kondigde men de komst van Z. K. en K. Majesteit tegen heden morgen aan. Ten gevolge hiervan hadden de Departementale en Stedelijke Autoriteiten, zoo als ook de Garde d'Honneur zich gereed gemaakt om onzen Doorluchtigen Souverein te ontvangen, wanneer men de tijding vernam, dat Zijne Majesteit deze dag niet zoude komen. Ondertusschen hebben wij nog het onverwagt geluk genoten van Hoogstdezelve heden avond om 5 uren binnen deze Stad te zien aankomen. De herhaalde toejuiching van Leve de Keizer! leveren blijken op van de gevoelens van eerbied en verknogtheid aan den grootsten der Monarchen, dien het behaagt ons met Zijne hoge tegenwoordigheid te vereeren. Alle de Huizen zijn met Groene Festoenen, Bloemkranzen en Vlaggen versierd, hetgeen in de straten en openbare pleinen eene heerlijke vertooning oplevert, en de fraaije Eerepoorten, inzonderheid de pragtige Boog op de Groote Markt, verkondigen door hunne opschriften de gevoelens van verkleefdheid van de gehele bevolking dezer Stad. Dezen avond is de gehele Stad geillumineerd. In ons volgend blad hopen wij eene omstandige beschrijving van

deze voor onze Stad ten allen tijde gedenkwaardige gebeurdtenis te geven"

Het volgende N°. gaf dan ook die beschrijving in deze woorden:

„Zwolle den 31 October. Na de blijde inkomst van Onzen Doorluchtigen Souverein binnen onze muren, op l.l. maandag avond; (zooals wij in onze vorige aankondigden) zijnde Z. M. voorafgegaan door Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Heer de Montalivet, die 's morgens vroeg alhier was aangekomen, en vergezeld door Z. H. de Prins van Neuchatel [Berthier], en de Maarschalken Hertogen van Conegliano, Treviso en Reggio, de Maarschalk Moncy, verscheiden Heeren Generaals en andere Opper Officieren; behaagde het Z. M. nog dien zelfden avond, ten huize v. Mevrouwe de Douarrière van Plettenberg, Vrouwe van Windesheim [1]), — alwaar Hoogstdenzelven zijnen intrek genomen had, gehoor te verleenen aan de aanwezende Heeren Divisie Generaals en andere Opper Officieren van de Militie, — den Heere Prefekt, de Heeren Secretaris Generaal en de Raden van Prefekture, de leden van de Regtbank ter Eerster Instantie, den Heer Maire, met Adjuncten en Municipale Raden, — de Commandanten van de Garde d'Honneur en van de Gewapende Burgermacht. Vervolgens aan de Kerkeraden der onderscheidene Godsdienstige Gezindheden, welke alle in gepaste aanspraken aan Z. M. hunne hulde en verknogtheid hebben uitgedrukt, 't geen Hoogstdezelve met zijn gewoone goedheid welwillend heeft gelieven te beandwoorden.

---

[1]) Geb. Feith, weduwe van Baron Joachim van Plettenberg, Oud-Gouverneur-Generaal van de Kaap de Goede Hoop. Dit huis behoort thans den Heer Nobel. Naar ik meen betrok Napoleon de beide met gobelins behangen benedenkamers aan de straat.

Dingsdag morgen om 8 uur, reed Z. M door verscheiden voorname straten der Stad, en bezigtigde te gelijker tijd een gedeelte der Wallen, begaf zich vervolgens naar een Weide, even buiten de Kamperpoort der Stad, alwaar Hoogstdezelve de revu hield over het 2de, 37ste en 125ste Regiment Infanterie en het 23ste Regiment Jagers te Paard, (alle welke troupes alhier Zondag waren aangekomen) bij welke gelegenheid het Z. M. behaagde verscheiden Promotica te doen van Officieren en Onder Officieren. Na het afloopen van de manoeuvres en de revu dezer troupes, keerde Z. M. tegen den middag naar de Stad terug. — De Gewapende Burgermagt en de Departementale Compagnie de reserve, stond bij 't uit en inkomen van Z. M., aan de poort in reijen geschaard, en het Departementale Corps Garde d'Honneur te paard had de eer Hoogstdezelve te geleiden. Na dat Z. K. K. M. eenige ververscḥing genomen had vertrok Hoogstdenzelven omstreeks één uur na den middag van hier, den weg naar Deventer neemende. Bij het uitrijden des Keizers, stond den Heer Maire en verdere Stedelijke Autoriteiten, benevens de Gewapende Burgermagt en de Departementale Compagnie de reserve geschaard buiten de Sassenpoort, voorbij dewelke Z. M. passeerde, — de Gardes d'Honneur verzelden hier ook weder Hoogstdenzelven en hadden de eer Z. M. naar Deventer te geleiden. — De levendigste en telkens herhaalde uitroepingen van Leve de Keizer, leve Napoleon de Groote, waren de dankbare uitdrukzels van de Inwoonders van deze Stad voor 't genieten der altoos gedenkwaardige tegenwoordigheid van den grootsten der Monarchen en grootsten Held. — De vreugde over deze luisterrijke gebeurtenis wierd noch den ganschen dag na 't vertrek van Z. M.

aan den dag gelegd, als ook des avonds door de algemeene illuminatiën, welke even als den vorigen avond, door de gansche Stad en op de Voorsteden plaats hadden, en die door de Guirlandes en andere versierzelen aan de huizen een schoone vertooning opleverden. De pragtige Eereboog [1]) op de markt, welke nu ook met Lampions verligt was, gaf eene uitmuntende vertooning, en aan het Locaal der Prefekture, 't welk inzonderheid met smaak, versierd was, zoo wel als aan het Huis der Gemeente en de Wooning van den Heer Maire munten de Ilumi-natiën uit. — Alles is in de beste order tot laat in den nagt afgeloopen." [2])

Veertien dagen te voren was Mr. Gerrit van Lennep tot Inspecteur over de drukkerijen en den boekhandel in de vijf noordelijke provinciën aangesteld. Natuurlijk kwam hij van tijd tot tijd met de uitgevers in botsing, maar over het geheel schijnt hij toch getracht te hebben de knellende bepalingen op de drukpers zoo dragelijk mogelijk te maken.

Met het begin van 1812 verscheen de courant, in plaats van op 2 blz. folio, op 4 blz. 4°., onder denzelfden titel doch met verkleind rijkswapen aan het hoofd. Het keizerlijk Decreet op de dagbladen van 26 April 1811, werd met 1 April 1812 in ons gewest ingevoerd. Dientengevolge ontvingen de uitgevers eene aanschrijving van den Prefect tot het benoemen van eenen bepaalden redacteur

---

[1]) De Keizer scheen intusschen met die eerepoort niet veel op te hebben, hij reed er niet door maar om heen.

[2]) Meerdere bijzonderheden aangaande 's Keizers bezoek aan Zwolle zijn te vinden in Navorscher, Bijbl. III. CLXXI. J. M. [Jurrien Moulin] deelt daar ook mede, hoe men te Kampen zich voorbereidde op de ontvangst van den hoogen gast, die echter niet verscheen.

in plaats van den corrector. Met de redactie had zich tot dusverre de jongste der beide uitgevers Hendrikus Tijl belast; op voorstel van den Secretaris-Generaal werd daartoe thans aangewezen Prof. A. van Goudoever te Utrecht, op hetzelfde tractement (*f* 275) als de corrector genoten had, daar inderdaad zijne werkzaamheden dezelfde waren. Naar het mij voorgekomen is, was v. G. nog in 1817 met die taak belast.

Zoo verscheen op 1 April 1812 het Journal politique du dép. des bouches de l'Issel. — Staatkündig dagblad van het dep. der monden van den Yssel. Het rijkswapen verdween tevens aan het hoofd. De instructie den 28 Maart 1812, voor den uitgever van het staatkundig dagblad door den Prefect vastgesteld, luidde voortaan aldus:

1. Het Staatkundig Dagblad van dit Departement, zal met eene goede letter zoo duidelijk mogelijk, en op goed papier worden gedrukt, zullende de Exemplaren, voor den Prefekt, de Onder-Prefecten en Maires op een beter en witter soort van papier moeten gedrukt worden.

2. De Uitgever zal gratis moeten plaatzen, al wat hem van wegens den Prefekt word toegezonden en niets anders vermogen te plaatzen, dan wat hem door den Redacteur word gesuppediteerd, zullende hij ter zijner decharge van elk Nommer een door den Redacteur onderteekend Exemplaar moeten bewaren, om op requisitie te kunnen vertoonen.

3. Hij zal van elk Nommer, de drie eerste Exemplaren op schrijfpapier gedrukt, dadelijk nadat dezelven zijn afgedrukt ter Prefekture moeten bezorgen, terwijl hij voords zoo spoedig doenlijk, twee Exemplaren aan ieder der Heeren Onder-Prefekten, en een aan ieder

Maire in dit Departement zal moeten zenden, gedrukt zoals bij Art. 1 is vermeld.

4. Hij zal aan ieder Maire voor een jaargang dezer Courant benevens een Register op de daarin vervatte besluiten van den Prefekt, en de daarbij behorende Portefeuille, behalve het port Tien guldens mogen in rekening brengen.

5. De vergoeding door hem aan den Redacteur te betalen, zal met onderling goedvinden, ten overstaan van den Prefekt worden geregeld.

Van 1 Mei af gold de gunstige bepaling, dat geene bekendmakingen van verkooping, verhuring of verpachting van onroerend goed of bosschen en boomen bij kerkespraak of op andere wijze geschieden mogten, dan na eerst in het dagblad opgenomen te zijn. Doch daartegenover werd met het begin van 1813 den uitgevers eene nieuwe verpligting opgelegd, namelijk om het blad in tweeën te splitsen, door een Advertentieblad-Feuille d'affiches bij het Journal politique te voegen.

Deze dubbele courant verscheen tot 12 Nov. 1813, toen de uitgevers aan den Prefect verzochten voortaan de fransche kolom te mogen weglaten.

Dingsdag 10 Mei 1814 droeg zij voor het laatst den titel van Departementale Courant van de monden van den IJssel. Het volgende N°. van 13 Mei heette: „Overijsselsche Courant", met het provinciale wapen aan het hoofd, en dezen naam behield de Courant tot in 1845, waarvan N°. 26 het eerst heette: „Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant, Staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad." Bij het wapen der provincie werd dat der stad Zwolle gevoegd.

V. D.

DE KAMPER PLAKALMANAK.

Habent sua fata libelli; dat is ook toepasselijk op den Kamper plakalmanak en ofschoon de fata daarvan niet zoo belangwekkend mogen wezen, mogen ze toch hier, om aan de vergetelheid ontrukt te worden, een plaatsje vinden.

Te Kampen werden reeds vroeg almanakken gedrukt, zoo is op 't archief voorhanden een Kamper almanak voor 1567: „ghedruckt toe Campen in die Broederstrate, by my Peter Warnerssoen woenende in den Witten Valck."

Het bestaan van den Kamper plakalmanak was mij echter onbekend, totdat ik voor eenigen tijd tusschen eenigen ouden rommel op het stadhuis, een plakalmanak van 't jaar 1825 vond, oogenschijnlijk op een stuk zwaar karton geplakt. Bij eenig nader onderzoek bleek het mij echter, dat het geheele stuk papier bestond uit enkel op elkander geplakte almanakken. Daar deze sedert jaren herwaarts zoo op elkander waren gevoegd kostte het veel moeite ze weer los te krijgen.

Het grootste gedeelte heb ik echter ongeschonden kunnen losmaken, terwijl ik enkele defecte exemplaren bekwam.

Deze almanak had waarschijnlijk aan het volgende feit zijn ontstaan te danken.

Den 21[en] Februari 1729 stelde de gezworene gemeente aan den raad voor: „dat int toekomende almanacken mogen werden gedrukt, opdat de markten kenbaar mogen sijn", waarop de raad antwoordde: „hierin sal voor het toekomende werden voorsien."

Naar aanleiding hiervan schijnt Aegidius Valckenier, die toen van J. Steenbergen de drukkerij had overgenomen, zich tot den raad gewend te hebben met verzoek, om hem octrooi te verleenen voor het drukken van een almanak. Althans in de notulen van Schepenen en Raad en Gezworene gemeente lezen we onder 21 Februari 1733: „Op de requeste van Aegidius Valckenier, hebbende van de Heer J. Steenbergen overgenomen desselfs boekwinkel en druckerije, versoeckende voor een seker getal van jaren octrooij om een Camper almanak te drucken, was geapostilleert: het versogte octrooij word aan den suppliant geaccordeerd, voor den tijd van vijftien agtereenvolgende jaeren."

Het eerste nummer dat van dezen almanak nog voorhanden is, is getiteld: Plack-Almanack na de Nieuwe Stijl op het jaar onses Heeren 1762, door een liefhebber der Astrologie, welke titel gevonden wordt onder eene ruwe houtsnede, welke, gedrukt over de geheele breedte van den almanak, een gezicht op de stad Kampen langs den IJssel geeft, terwijl links bovenaan het stadswapen, in 't midden een strook waarop: Campen en rechts bovenaan het schild met de stadskleuren wordt gevonden.

De almanak is gedrukt op twee aan elkander gehechte vellen papier met roode en zwarte letter, gevende in zes kolommen de 12 maanden des jaars, zoodat Jan. eene halve kolom uitmaakt en daaronder volgt Februari enz. Boven elke maand staat een versje, zoo boven Januari:

Het oude jaar dat is verlopen,
De oude zonde dient gemyd,
Als men in dees bedroefde tyd,
Met grond, op beterschap zal hopen.

De verschillende markten worden in den kalender aangewezen, gelijk ook de maanstanden met voorspellingen omtrent het weer, aanwijzing welke visch goed is te eten, teksten voor de zondagen, aanwijzing der Heilige dagen, op- en ondergang der zon enz. Onder den eigenlijken kalender volgt nog in zes korte kolommetjes: „Extract van het Privilegie", luidende: „Het gelibelleerde Octrooy word alnog geprolongeerd, en aan den Suppliant by continuatie verleend voor de tyd van vyftien volgende jaren. Actum ter vergaderinge van Raad en van de Gesworene Gemeente den 21 Februarii 1748."

Ter ordonnantie,

C. Muntz, secret.

Dan volgen gedenkjaren, waaronder: „Na 't verlaten van Campen 88", nl. het verlaten der stad door de Fransche troepen in 1674, vervolgens: „Beduydinge der Teykenen", die voor de markten en voor de maanstanden in den kalender gebezigd worden, en daaronder: „Regeringe der Maen in 's Menschen Lichaem", waarbij men een in zwart gedrukt houtsneedje ziet van eene menschelijk figuur, zittende op een bal, terwijl de namen der verschillende hemelteekenen om haar geplaatst zijn en wijzen op 't lichaamsdeel dat door elk van hen heette beheerscht te worden, terwijl het onderschrift leert:

Aries regeert het Hooft,
Taurus de Hals,
Gemini de Armen,
Cancer de Borst,
Leo het Hart,
Virgo het Ingewant,
Libra de Lenden,
Scorpius de Schamelheit,
Sagittarius de Dyen,
Capricornus de Knyen,
Aquarius de Schenen,
Pisces de Voeten.

Een tafel der watergetijden, eene opgave van den aanvang der jaargetijden, van de eklipsen, van den zons

op- en ondergang, berekend naar eene poolshoogte van 52 graden 40 minuten, eene notificatie van den drukker met verzoek om hem opgave van misstellingen te doen, benevens een „kort chronyxken, beginnende met den 15 Jan. 1761 tot dese tyd toe," maken den verderen inhoud uit. Het adres is: Te Campen, gedrukt by Aegidius Valckenier, Boekverkoper in de Broederstraat met Privilegie."

Thans zal ik eenige wijzigingen mededeelen die successivelijk in den almanak voorkomen.

Die voor het jaar 1766 bevat het volgende Octroy:

Burgemeesteren, Schepenen en Raden der Stad Campen mit hare Gezworene gemeente doen te weten: Dat sy hebben geconsentcerd en geoctroyeerd, gelyk deselve consenteren en octroyeren cragt deses, Aegidius Valckenier, Boekdrukker binnen dese stadt, om alleen binnen deselue, gedurende den tyd van vyftien achteroenvolgende jaren, beginnende met den 1 January 1765, te mogen drukken of doen drukken den Camper Almanach, verbiedende ouer sulx alle en een iegelyk ingezeten, in den voorschreven tyd van vyftien jaren, den gemelten Camper Almanach na te drukken, ofte elders gedruckt synde, binnen dese Stad in te brengen, veilen of vercopen, direct of indirect, by de boete van vyftig goudguldens, te verbeuren van alle sodane exemplaren, welke, desen ter contrarie sollen worden ingebracht. Actum ter vergadering van Raad en Gezworene Gemeente den 21 Febr. 1764.

Ter ordonnantie

F. Lemker, secret.

Waarschijnlijk is dit octrooi in den Almanak voor 1765 het eerst geplaatst, maar van dat jaar is geen

exemplaar meer voorhanden. Die voor 1781 bevat nader verlenging van het octrooi met 15 jaren ingaande 1 Januari 1781.

Valckenier was inmiddels in 1780 reeds overleden en 't adres is thans: de Erven Aegidius Valckenier.

Sedert 1787 zijn de R. C. vierdagen met roode letter gedrukt en is bij de dagen op welke het plicht is de mis te hooren een kruisje gezet, terwijl sedert 1791 het figuurtje, tot explicatie van de Regeringe der Maene in 's Menschen Lichaam, in rood gedrukt is.

In 1797, het derde jaar der Bataafsche Vrijheid zooals 't opschrift luidt, is alle roode druk uit den almanak verdwenen en deze enkel in zwart gedrukt.

Sedert 1795 komt er geen afdruk van 't octrooi meer in den almanak voor en luidt het adres ook niet meer „met privilegie." Het octrooi, in 1780 voor 15 jaren verleend, was in 1795 geexpireerd, maar tengevolge van de omwenteling waren de octrooien vervallen. De verhouding waarin men in 1803 tot de Franschen stond was zeker reden dat men sedert dat jaar, den gedenkdag van het verlaten van Kampen door de Fransche troepen in 1674, niet meer in den almanak vermeldde.

In 1809 plaatste de uitgever het volgende in den almanak: „Wij willen onse Almanack-Lezers kortelyck betuigen, dat wij Hun van harten alle zegeningen toewenschen, dat de Vrede-Zon moge opdagen en dat 't menschdom zich in dezelve verblyde."

Van 1812 is geen exemplaar voorhanden, maar dat van 1813 toont aan dat de almanak geheel is veranderd. De houtsnede is verdwenen, het formaat veel kleiner, op één vel gedrukt en de almanak bevat niets meer dan den kalender, het adres is te Kampen bij de Erven Valcke-

nier, ter drukkerij van H. van Beverwijk. Merkwaardig is dit exemplaar omdat op 15 Augustus, naast Maria Hemelvaart, de gedenkdag is gesteld van den Heiligen Napoleon! In 1817 is 't adres weer veranderd: Te Kampen bij de Erven Aeg. Valckenier; een adres dat blijft tot 1826, het laatst voorhanden exemplaar dat nog weer in zoover van de vorige afwijkt, dat het niet met gothieke maar met italiaansche letter is gedrukt.

N. U.

HULDIGING VAN KAREL V TE KAMPEN. 1528.

In dl. II dezer Bijdragen, blz. 187, deelde ik mede, dat in 1531 bij gelegenheid van de huldiging van Karel V te Oldenzaal, van het raadhuis dier stad, acht guldens en acht stuivers werden gestrooid, en vroeg, of dat strooien van geld bij gelegenheid van de huldiging van een landsheer, meer gebruikelijk was in Overijssel, en waarom men hier juist van 8 guldens en 8 stuivers vindt gewag gemaakt.

Tot nu toe ontving ik daaromtrent geene opheldering, maar zelf vond ik sedert in de kroniek van Johan van Breda, blz. 117, opgeteekend, ook weer naar aanleiding van de huldiging van Karel V, thans te Kampen, in 1528: „Voirt wordde van des keysers wegen etlicke gelt van bouen aff (van 't raadhuis, zooals uit 't voorafgaande blijkt) onder den luyde geworpen." Alzoo ook te Kampen werd bij die gelegenheid geld onder het volk gestrooid.

Bij herhaling beveel ik dit punt in de aandacht van hen, die belang stellen in de geschiedenis dezer provincie, aan.

N. U.

persone de in aldusdane gheystlichet draghet enighes synnes, ende neghien tuch te doene dan bi dien Scepen ende alduslike gherochte niet meer te maken van predike ende neghiene hemelicke verghadringhe te maken ende neghienen juncfern oer vlechten af te snyden of louede van hem nemen, bi c oelden schilden, ende de der niet betalen en mochte, de solde vyf jaer buten onser stat blyuen.

N. U.

OMMEN VERBRAND, 1624.

In den Tegenw. Staat van Overijssel IV. 1. bl. 83 vindt men opgeteekend, dat de kerk te Ommen korten tijd na 1622 eene prooi der vlammen geworden is, toen het gansche steedje tevens door een zwaren brand zoo veel schade leed, dat de Staten het gedurende twee jaren van sommige belastingen vrijkenden, en daarenboven 300 daler toestonden om onder de minst vermogeuden uitgedeeld te worden en 150 gulden tot opbouw van de kerk (R. en St. 29 April 1624 en 18 Maart 1628). In het markeboek van Stegeren wordt deze brand aldus beschreven: „Jnt jaer 1624 is niet alleene de kercke, maar leyder Godt oick alle de huysen vande Stadt Ommen verbrant, uytgesondert Tongerens huys ende die bouwhuysen staende ande oestsyde van de Stadt. Godt will haer voertaen voir brant ende alle ongelucken genaedelick bewaeren ende met het karspel segenen. Amen."

Tot den wederopbouw der kerk werd door die van Stegeren 150 car. gl. bijgedragen.

V. D.

HEILIGE BOOMEN.

In 1637 ging men nog van Deventer en elders te bedevaart naar Holten en den heiligen boom bij het Friezewijk. Dat men zich vijfentwintig jaar later nog aan de vereering van heilige boomen schuldig maakte, blijkt uit de Handelingen der Deventer Classis van 1 April 1663 art. 78: „Is men gekomen ad particularia en is bekent gemaeckt die exorbitante ende noch dagelijx toenemende superstitie, omtrent den hilligen boom onder Raalte, gelegen bij J[r]. . . edenhuys bedreven, houdt het E. Classis voor guet per Deputatos Classis dit der Classe van Swoll bekent te maecken ende pastorem loci D. Wijrmannum te begroeten, om met assumptie van sijnen daer naest aengelegenen pastore van Wesepe dit den H. Lantdrost te remonstreren."

Ald. 4 Mei 1671 art. 25: „Wegens de remotie des heiligen boems [te Raalte?] hebben D. Deputati verkregen dese apostille [van den Drost]. „Op het versoeck in desen vermelt, sal worden gedaen. Actum Deventer den 27[en] April 1671. Reinier Schaep." Ende sullen D. Deputati vernemen wat hierinne gedaen is, en indien nodich verder urgeren de remotie van dien."

V. D.

DIEFSTAL IN 'T KLOOSTER SIBKELO, 1489.

Henrick Hermanss ten Broechuus bekent, dat hi eenen monnik toe Sibykeloe, geheten Hoesden, gemaket hefft eenen sloetel, dair die selue voir genante monnick den cloester van Sibykeloe mede gestolen heft omtrent dusent golden rynsche gulden, ende heft denseluen behulp gedaen ende raet gegeuen, ende des ghenoten twe lewen, twee Hollandschen riders ende eenen ducaet.

Noch bekent deselue Henrick Hermanss voirsz, dat hi denseluen monnick behulp gedaen heft tot acht of x reysen, dat hie dat cloester bestall, dair hie voir ende nae van ghenoten heft, somwilen enen stoeter ende somwilen twee of drie stuuers, somwilen een of twee rynsguldens, totten summe xx rynsguldens of dairomtrent. Noch bekent desse voirss. Hermanss dat hie den kelner van Sibkeloe seluen gestolen heft lxx rynsgulden, die de voirsz. kelner van Sybekeloe geboirt hadde tot Vollenhoe van schapen, wt synen schuyffselle wt synen cantoer, dair dat meestendeel lewen van weren.

Suspensus furca opten manendach voir Pancracij Seruacijque Anno ut supra. [1])

N. U.

---

[1]) Kamper Archief, Oerveden boek, fol. 244.

MERKWAARDIGE ORDONNANTIE UIT 1384.

In het Collectorium op het Kamper Archief fol. 64 komt onderstaande ordonnantie voor, die mijns erachtens alleszins het epitheton merkwaardig verdient.

Immers daarin bepaalde de Kamper stadsregeering, dat hare burgers geenen priester zouden mogen berispen wegens zijne predicatie of houding op den predikstoel, noch buiten Kampen daarover aan geen persoon zouden schrijven of raad inwinnen ten laste van zoodanigen geestelijke (zoo zal men indraghen immers wel hebben te verstaan) en geen getuigenis omtrent hem zouden afleggen dan voor Schepenen, en geen onstuur meer zouden maken omtrent zijne prediking, noch heimelijke vergaderingen zouden houden. Het schijnt hieruit te blijken dat er wegens de prediking in de kerken ongenoegen tegen sommige geestelijken was ontstaan.

Wat de zaak evenwel curieuser maakt is, dat er tevens in bepaald wordt dat niemand eene jonkvrouw hare vlechten zal afsnijden of beloften van haar zal nemen.

De ordonnantie dan luidt volgenderwijze:

Anno domini mccc octuagesimo quar^to, mensis Junii die prima.

Item de Scepen ende Raet mit oere ghemeente hebben ouerdraghen, dat neghien persone van oern borgheren ende jnnewoners neghien priester beryspelen soelen van predikene oft op den predicstole noch buten Campen an nemande te scryuen, noch raet nemen van ienighen

DE EERSTE ARCHIVARIS VAN DEVENTER.

Op den 11en Februarij van het jaar 1656 werd bij Concordaat — dus door Schepenen en Raad benevens de Gezworene Gemeente — Assuerus Strockel, de bekwame Secretaris der stad, aangesteld om de Secreetkamer waar te nemen en alle zaturdagen ten één ure te openen, op een jaarlijksche bezoldiging van 100 goudgulden. Zoo werd Strockel de eerste Archivaris van Deventer. Immers al droeg hij dien titel niet, toch had hij voor een groot deel dezelfde bezigheden te vervullen, als die, welke aan het Archivarisschap onafscheidelijk verbonden zijn. De opening toch van het archief had tot doel om aan de leden der Gezworen Gemeente de gelegenheid te verschaffen, om inzage van het archief — de secreetkamer, zooals men het toen noemde — te nemen. En zoude dit geen wassen neus zijn, dan behoorde hij tevens de leidsman en vraagbaak te zijn voor de bezoekers van dat, natuurlijk niet gecatalogiseerd, archief, hetgeen hij niet kon zijn, zonder zelf zich vertrouwd te maken met den inhoud der stukken en de orde waarin zij geplaatst waren.

Beschamend voorbeeld voor het nageslacht!

V. D.

DE HERVORMING TE ALBERGEN VERNOMEN. 1521.

Ofschoon Luther reeds in 1517 zijne 95 stellingen aansloeg, blijkt de mare van 's mans optreden eerst in 1521 tot het klooster Albergen te zijn doorgedrongen. In dat jaar toch maakte Johannes van Lochem, de toenmalige prior van dat klooster, in zijn „Registrum" eene aanteekening, welke, overgezet zijnde, luidt: Ook is in dit jaar een zekere Doctor, genaamd Martinus Luther, opgestaan, die door zijne geschriften bijna de geheele wereld in beweging brengt. Sommigen houden hem voor een waarlijk katholiek, zijne geschriften hemelhoog verheffende; anderen, die geschriften veroordeelende, beweren voor vast, dat hij een ketter is, enz. Wat daarvan ten slotte zal zijn, weet ik niet.

En in 1523 teekent dezelfde prior aan, dat hij, vermits Luther, naar het oordeel van vele brave mannen, bewijzen van waar geloof gegeven had, geen ongunstig oordeel over hem durfde uit te spreken, maar het oordeel aan de goddelijke gerechtigheid overliet. Hij sprak daarbij den wensch uit, dat men voor zoo'n groot man zich in het gebed tot den Allerhoogste mocht wenden, opdat deze hem mocht doen terugkeeren ingeval hij dwaalde, maar hem, zoo hij de waarheid leerde en in geschrift stelde, tot veler nut mocht vrijwaren voor eene onrechtvaardige en smadelijke beoordeeling.

(Verzameling van stukken betrekkelijk het klooster Albergen, bl 126 en 346.)

R. E. H.

COLLECTE TE KAMPEN VOOR DEN BOUW DER ST. MICHAELSKERK TE ZWOLLE. 1548.

Den vijfden Mei 1548 sloeg de bliksem in den torenspits der statige St. Michaelskerk te Zwolle, tengevolge waarvan deze en de kap der kerk grootendeels afbrandden. Het schijnt dat ten behoeve van den opbouw van die kerk o. a. ook te Kampen eene collecte is gehouden, althans den 1en Juni van dat jaar schreven burgemeesters, schepenen en raad van Zwolle aan de regeering der stad Kampen o. a. het volgende: Verder gunstige vrunde, alsoe V Eer. ons ende onse kerckmeysteren onser verbrander kercken, bynnen v Eer. stadt (des wij v Eer. hoechlicke bedancken) eine beede toegestaen hebben, begeeren wij v Eer. dengheenen dye op toecoemenden Sondach preken ende sermoenen doen sullen jn v Eer. moeder kercke (de St. Nicolaas of parochiale kerk) onss Lieuer Vrouwenkercke, ten Broederen, ende Sancte Brigitten, willen dien aenseggen omme onser armer verbrander kercken gunstiger vermaeninge te doene, tegens den volgenden maendach, op welcken dye beede jn v Eer. stadt geschien sal. [1])

N. U.

---

[1]) Kamper Archief. Brief van de stad Zwolle.

GERECHT VAN DESPERATIE, 1494.

Als aanvulling van 't geen daaromtrent in dit tijdschrift reeds door mijnen geachten mede-redacteur en mij is medegedeeld, kan nog dienen volgende brief van den schulte der stad Zwolle, waarin hij verzocht of de scherprechter van Kampen mag overkomen, om executie te doen over iemand die zich verhangen had:

„Eersaeme voersichtige guede vrunde. Ick begheer, seer vruntlyken, my by brenger sbriefs willen senden ende oerlouen vwen scherprichter om eenen man, die zich selfs verhângen heeft, syn recht te doen, des my niet te weygheren, verschulde ick altoes geerne tegens vwen eersamen lieften die god almachtich vrolick ende gesont bewaren moet, toe langen tyden. Gescreuen des dinxendages nae misericordiam. Anno xciiii°.

Henrick Koetkyn
Schulte t Swolle."

„Den Eersamen voirsichtigen Burgermeisteren Scepenen ende Raedt der Stadt Campen, mynen besonderen gueden vrunden."

N. U.